

Франсоа Мориак

Родителка
Пустинята на любовта
Фарисейката
Юноша
от едно време

Народна
култура

ФРАНСОА МОРИАК
РОДИТЕЛКА. ПУСТИНЯТА НА
ЛЮБОВТА. ФАРИСЕЙКАТА.
ЮНОША ОТ ЕДНО ВРЕМЕ

Превод: Данаил Данаилов, Мария Коева, Изабела Георгиева, Стефан
Тафров

chitanka.info

Този том предлага на българския читател нова среща с творчеството на големия френски писател Франсоа Мориак (1885–1970): „Родителка“ (1924), „Пустинята на любовта“ (1925), „Фарисейката“ (1941) и „Юноша от едно време“ (1969) очертават зрелия период в творчеството на романиста. Той е автор и на множество стихове, новели и есета, на театрални пиеси, биографии и дневници, но те остават в сянката на неговите романи. През 1925 година „Пустинята на любовта“ получава Голямата награда на Френската академия, а през 1933 година Мориак бива избран за член на Френската академия. През 1952 година е удостоен с Нобелова награда за литература.

На какво се дължи голямата популярност до днес на творчеството на Франсоа Мориак? Освен писателския труд, единствената професия, която го привлича, е поприцето на духовен наставник.

Какво обединява тези две призвания на Мориак? Свободата му на човек и творец, които отказва да приеме както католическите догми, така и догмите на буржоазния морал. Двете измерения на трагичното у Мориак — психологическо и философско — насочват усилията на писателя предимно към романия жанр, където вниманието му се съсредоточава около темата за любовта. Благодарение на нейната пречистваща роля героите откриват собствения си път към истината, доброто и състраданието.

СИМЕОН ХАДЖИКОСЕВ

СКЕПТИЧНИЯТ ХУМАНИЗЪМ НА

ФРАНСОА МОРИАК

С присъщата си изтънчена самоирония Франсоа Мориак, когото редица съвременни френски изследователи определят като най-блестящия полемист на XX век, заявява за себе си: „Нито една почест не ми беше спестена.“ Наистина този писател, който и днес, цяло столетие след рождението си, е един от най-четените романисти във Франция (романът му „Терез Дескейру“ заема седмо място по абсолютен тираж в най-популярната поредица „Ливр дьо пош класик“), е бил член на Френската академия, а през 1952 г. получава и най-авторитетното литературно отличие — Нобеловата награда.

В годината, когато се чествува стогодишнината на Мориак (1885–1970), френската критика е единодушна, че след смъртта си писателят не е минал през „чистилицето“ (т.е. не е претърпял временна забравя), а направо е влязъл в кръга на класиците. Когато през 1960 г. генерал Дьо Гол връчва на Мориак кръста на Почетния легион, с който бива удостоен, не пропуска да отбележи, че това отличие е „за най-големия жив френски писател“. Наистина не бива да се забравя, че Дьо Гол и Мориак са обвързани с лично приятелство, в което уважението нерядко преминава във възхита и стига до границите на безкритичността (Мориак е автор на книгата „Дьо Гол“, 1964, в която мотивира преклонението си пред генерала и своя „голизъм“).

Помня едно от последните появявания на 82-годишния писател по френската телевизия през 1967. Повод за неговото изказване бяха предстоящите законодателни избори. Тогава ми направи силно впечатление ангажираността на възрастния Мориак с политиката на генерал Дьо Гол. Много повече ме порази обаче духовното излъчване на световноизвестния белетрист. Дълбоки отвесни бръчки прорязваха хлътналите му страни под високото, отдавна олисяло чело. Лявото око беше притворено (резултат от разкъсване на клепаща в детска възраст)

и подчертаваше по свой начин некрасивото старческо лице, а гласът на писателя беше възглух и хрипкав. Мориак говореше бавно и съсредоточено, в словото му имаше желязна логика и още нещо, което сега не мога да определя, но което без съмнение е било квинтесенцията на неговия чар като полемист.

И все пак в какво се корени славата на този писател, когото французите без колебание причисляват към класиците на своята литература? Мориак е твърде плодовит творец, макар че събраните му съчинения издадени още приживе в 12 тома (1950–56 г.), съдържат само малка част от сътвореното от него. Той е автор на 22 романа (последният — „Малтаверн“, остава недовършен на работната му маса), от които на българския читател са известни само най-популярните — „Терез Дескейру“ (1927) и „Змийско кълбо“ (1932).

Творческия си път Мориак започва обаче като поет със стихосбирката „Ръце, събрани за молитва“ (1909), която получава похвален отзив от известния по онова време писател Морис Барес във вестник „Л’Еко дьо Пари“ и лансира младия писател в литературните кръгове. Той никога не се отказва от поезията, макар изявите му в нея да са епизодични. Самият Мориак, който се отнася твърде сурово към първата си стихосбирка, високо цени поемата си „Кръвта на Атис“ (1940) и издава книга с избрани стихотворения под надслов „Бури“ (1949).

В зрелия си период Мориак отдава дан и на театъра с пиесите си „Асмоле“ (1938), „Необичаните“ (1945) и „Огънят на земята“ (1951), които се радват на временен успех, но не оставят трайна диря във френската драматургия.

Съществен дял от творческото наследство на писателя съставя есеистиката. Роденият полемист Мориак през целия си дълъг живот сътрудничи на френската преса. Като се започне от сътрудничеството му в „Журнал дьо Клиши“ в навечерието на Първата световна война, та чак до смъртта му в 1970 г. Мориак е една от най-значителните фигури на френската журналистика. От 1953 г. до 1970 г. отначало в „Експрес“, а по-късно във „Фигаро литерер“ Мориак поддържа неизменно седмичната рубрика „Бележници“, в която откликва на всички актуални обществено-политически и културни събития във Франция. Събрани и издадени, неговите „Бележници“ обемат пет тома.

Сред литературните битки, които води в продължение на повече от шест десетилетия неуморният полемист Мориак, трябва да бъдат отбелязани споровете му със сюрреалистите, с Жид, Сартр и с представителите на „новия“ роман. Трудно е да се каже в коя от тях той е най-убедителен, но за нас като че ли най-интересен е задочният спор с Жан-Пол Сартр, един от най-бележитите представители на екзистенциализма във философията и литературата. През 1939 г. създателят на екзистенциалния роман упреква в една блестяща статия Мориак, че лишава своите герои от свобода (в свойственото за Сартр разбиране) и му отрича качества на романист. Отговорът на Мориак закъснява с цели 20 години. Във „Вътрешни мемоари“ не без ирония писателят пише, че до известна степен дължи Нобеловата награда за литература на критиката на автора на „Добродетелната проститутка“.

„Вътрешни мемоари“ (1959) е книга, която се посреща и оценява във Франция като събитие, въпреки че в нея писателят е събрал и „сглобил“ свои есета, посветени на любими автори, главно из френската литература. Големият ѝ успех го подтиква да продължи в същата насока и след няколко години издава „Нови вътрешни мемоари“ (1965). Но мемоаристиката на Мориак не се изчерпва с тези две книги. Не бива да бъдат пропуснати трите тома „Дневници“, издадени между 1934 г. и 1940 г., а така също и „Политически мемоари“ (1967).

Едно от най-често употребяваните от френската литературна критика определения за Фр. Мориак, с което тя се опитва да омаловажи значението му за националната литература, е „писател-католик“. Поставят го в редицата на писатели католици като Шатобриан, Барбе д'Ореви, Пол Бурже, Шарл Пеги, Пол Клодел, Жорж Бернанос и тълкуват творчеството му като възплъщение на религиозните възгледи на писателя.

Неуместно е да се отрича или дори да се подценява значението на религията за личността и творчеството на Мориак. Роден в южнофренския град Бордо (департамент Жиронд, част от древна Аквитания — „ябълка на раздора“ за Англия и Франция през средновековието), бъдещият писател остава без баща, преди да е навършил две години, и израства в строго религиозно семейство, ръководено от майка му и от баба му. Гимназиалното си образование Мориак получава в Бордо, в колежа „Гран-Льобрьон“, собственост на

ордена на марианитите (поклонници на божията майка). Това обяснява защо още в младежките си години той проявява интерес към религиозното направление „модернизъм“ и неговия печатен орган „Сийон“.

Мориак остава дълбоко религиозен през целия си живот и активно отстоява възгледите си на католик в често пъти остри спорове. Той се изгражда като личност и като писател под въздействие на неотомизма, съвременната теологична основа на католицизма, но изпитва и силното въздействие на янсенизма — религиозна доктрина, създадена във Франция през XVII в. Духовни наставници на Мориак са Паскал и Расин, които от своя страна са били повлияни от Пор-Роял и янсенизма.

Значителна част от есеистиката и публицистиката на Фр. Мориак е свързана с неговите религиозни възгледи. В защита на католицизма са книгите му „За няколко неспокойни сърца. Есета за религиозната психология“ (1920), „Бог и Мамон“ (1929), „Страдание и щастие за християнина“ (1931), „Животът на Исус“ (1936), „Син човечески“ (1958), „В какво вярвам“ (1962) и др.

Религиозната мисъл на Мориак, която е водеща в подобни публицистично-есеистични творби, се извява като морално-етична проблематика в романите му. Наистина в тях твърде често се срещат служители на религиозния култ, но това, което вълнува писателя, е проблемът за самоусъвършенствването на личността, както и трагичното раздвоение, наложено на европейската цивилизация, между плът и дух, между жизнеутвърждаващите пориви и самоотричането. Ключови понятия на Мориаковата етика са характерните за янсенизма провиденциализъм (т.е. вярата в предопределението) и така трудно преводимото *grâce* (милост, милосърдие, благодат), което може да осени само вярващия човек. При такова положение е естествено, че темата за любовта, която Мориак схваща двойствено — в човешки и в религиозен смисъл, — заема централно място в обемистото му творчество.

Както при всеки плодовит писател, и делото на Мориак е неравностойно в идейно-естетическо отношение. Съществува определена алтернативност между работата му като белетрист и журналистическо-публицистичната му дейност. Писателят винаги се „подслонява“ в журналистиката, когато претърпява идейни

разочарования или творчески кризи. Ала каквито и да са били критиките срещу Мориак романиста (не го приема не само Жан-Пол Сартр, но и представителите на „новия“ роман, и лидерът на структуралистите Ролан Барт), той неизменно се завръща към белетристиката, за да изяви най-съкровените си помисли. И удивително е, че неговата творческа активност не само не намалява с годините, а като че ли расте. Участието му с ежеседмична рубрика в „Експрес“ и „Фигаро литерер“ протича между 68- и 85-годишната му възраст. А само година преди смъртта си Мориак „обезоръжава“ литературната критика и превзема читателите с последния си роман „Юноша от едно време“ (1969).

Но докато дейността на Мориак като журналист, есеист, критик и публицист само закръгля представата за цялостната му личност, няма съмнение, че онова, което съставя основата на неговата слава не само като френски, но и като световен писател, са романите му. Академичната френска критика го оценява като традиционалист в прозата, който следва насоките на френския роман от края на XIX век. Това действително е така, но може би тъкмо в традиционализма се крие разковничето на неизменния му успех сред читателите. Като обръща внимание върху големия успех на Мориак сред кинотворците (11 телевизионни филма и два игрални — „Терез Дескейру“ на Франжю и „Черните ангели“), в статия, посветена на писателя в специалния „Мориаков“ брой на сп. „Магазин литерер“ (от м. февруари 1985), критикът Жан Тузо твърди, че „единствен от романистите на своето столетие той се присъединява към Балзак, Мопасан и Зола — великата тройка на френския реализъм“.

Мориак е майстор на краткия психологически роман. Неговите романи рядко надхвърлят двеста страници, но у читателя остава впечатлението за голямо вътрешно „пространство“ поради интензивния психически живот на персонажите и сложните им взаимоотношения. Тъкмо тези черти правят от тях класически шедьоври и обясняват несекващия читателски интерес към тях.

Друга обща черта на Мориаковите романи е мястото на действието. Почти неизменно то протича в любимите на писателя Ланди, където е преминало детството му, и в романтичния — едновременно провинциален и примамлив град Бордо. Отношението на писателя към родния му край, олицетворен в Бордо, е твърде

сложно — то е една взаимна любов-ненавист. Консервативните жители на Бордо трудно приемат своя прочут съгражданин (не е еднозначно дори отношението към ревностния католик) и Мориак трябва да доживее 80 години, за да бъде чествуван първият му юбилей в родния град. Заминаването на никому неизвестния потомък на семействата Мориак и Коафар за Париж през септември 1907 г. е подобно на скъсване на пъпната връв. Мориак трябва да се откъсне от своята семейна среда и от родния пейзаж, за да се превърне в световноизвестния писател. Но той неизменно се завръща сред поетичния пейзаж на Ландите (имението в Малагар е оня кът, в който неизменно дири спокойствие и вдъхновение) и носи в душата си неизличимия отпечатък от южната природа — чак до смъртта си той ще съхрани удивително живо усещането за шепота на вятъра във високите треви, за невнятия език на старата гора, ромола на реката, тайнствения блясък на едрите звезди през лятна нощ.

В Париж младият Мориак твърде скоро попада в центъра на литературния живот. В салона на мадам Доде, съпругата на вече покойния Алфонс Доде, той се запознава със знаменитости като любимия му поет Франсис Жам, баронеса Ан дьо Ноай, с по-възрастния от него Андре Жид, с когото неизменно другарува и спори през следващите десетилетия, с „децата-чудо“ на тогавашната млада френска литература Жан Кокто и Сен-Джон Перс. Мориак не успява да се сприятели с езическа натура като Пикасо, но затова пък влиза в интимното обкръжение на Марсел Пруст и участва в „нощната трапеза“ край леглото на смъртноболния писател. Но в романите на Мориак няма следа от тези преживявания — те се подхранват от спомените за детството и юношеството (и вероятно в това е психологическият корен на преклонението на писателя пред Пруст и неговата романистична поредица, колкото и да са различни като творци) и от неповторимия пейзаж на родните Ланди в Южна Франция.

Най-често срещан персонаж в романите на Фр. Мориак е младежът на прелеза между юношеството и мъжката възраст. Със забележително психологическо проникновение белетристът изследва сложните изживявания на момчето, изправено пред великото тайнство на любовта, което едновременно се срамува и плаши от целомъдрието си. Героите му са болезнено чувствителни, мнителни и неуверени в

себе си. Такъв е разказвачът Ален в романа „Юноша от едно време“, Луи Пиан от „Фарисейката“, който свидетелствува за събития, станали между неговата 14- и 29-годишна възраст, Реймон Куреж от „Пустинята на любовта“, когато една внезапна среща на 35 години връща към все още парещия спомен за първата младежка любов. От четирите романа, които настоящото издание представя за първи път на българския читател, единствено Фернан Казнав от „Родителка“ е петдесетгодишен в актуалното време на повествованието. Ала разликата между него и останалите герои е само привидна: и Фернан е едно „голямо“, момче, което отчаяно се опитва да се измъкне от тираничната опека на майка си Фелисите, както Луи изпитва дълбока неувереност пред тираничната си мащеха Брижит Пиан, както Ален иска да си извоюва самостоятелност, като заплашва майка си чрез фиктивен годеж с доста по-възрастната от него Мари.

Романите на Фр. Мориак могат да бъдат определени и като семейни. И във вече известните на нашия читател „Змийско кълбо“ и „Терез Дескейру“, и в представяните сега за първи път, акцентът пада винаги върху взаимоотношенията между членовете на семейството — родители и деца, съпрузи, братя и сестри — и свързаните с тях имуществени проблеми. Белетристът прави дълбинен разрез на сложните морално-етични проблеми и конфликти, породени от взаимоотношенията в семейството. Като проникновен психолог, той се вълнува обаче преди всичко от въпроса за избора на собствен път в живота на личността. Разнообразните мъжки персонажи в романите му се свеждат до един обобщен тип, който има подчертано автобиографичен характер. Във физически невзрачните, притеснителни и импулсивни персонажи от романите се оглежда сянката на юношата Мориак, който сам е трябвало да превъзмогва комплексите си на благопристоен буржоа от богато семейство, получил солидно религиозно възпитание. Като личност Мориак е дълбоко белязан и от загубата на баща си, преди да е навършил двегодишна възраст, и затова в цялото си романистично творчество той се старее да възкреси този убягващ му образ. Най-впечатляващи измерения придобива осенената от трагизъм носталгия по непознатия баща в „Пустинята на любовта“, където доктор Пол Куреж и синът му Реймон изживяват по своему невъзможната си любов към Мария Крос.

В „Родителка“ (1923) Мориак пресъздава един вечен психологически триъгълник, начертан от образите на майка, син и снаха. Този кратък роман (всъщност размерите му ни позволяват да го определим като повест) показва мощта на психологическия анализ у Мориак в сложния период след края на Първата световна война, когато устоите на „класическото“ изкуство са сериозно подкопани и започва шумната авантюра на сюрреалистите, отречена от писателя. Съвременните изследователи на „Родителка“ тълкуват творбата в психоаналитичен дух, пренебрегвайки факта, че Мориак никога не е проявявал интерес към теорията на Фройд. Но именно чрез силата на психологическото проникновение той е достигнал до прозрения за човешката душевност, които респектират и днес.

Повестта, чието действие се развива в околностите на Бордо (изследователите твърдят, че писателят е използвал спомени и впечатления от дядовата си къща), започва с описание на смъртта на съпругата на Фернан, Матилд Казнав, като последица от несполучливо раждане и последвали усложнения. Тази смърт е повод за вътрешното ликуване на майката на Фернан Фелисите, която мисли, че отново си възвръща властта над горещо обичания и послушен син. През нощта, когато Матилд агонизира, Фернан е в стаята на майка си и прави изрезки от една популярни книга като същинско дете. Ала Фелисите, която е спечелила борбата с натрапницата, парадоксално започва да я губи след смъртта ѝ. Фернан заживява със спомена за покойницата, болезнено страда от това, че е останал без дете, и се отчуждава от майка си, ограждайки я с враждебно мълчание. Мъжът у него се бунтува срещу покорното петдесетгодишно момче, съзнавайки, че всеотдайната и покровителствена майчина любов е безплодна. Победената Фелисите рухва физически, но след нейната смърт Фернан загубва и святата любов към Матилд, която временно е била подклаждана от бунта и студената ненавист към майката, считана едва ли не за убийца на съпругата.

В психологическия триъгълник, който най-често се оформя в романите на Мориак, любовта у героя най-често е раздвоена между майката и жената-любовница. Мориаковите персонажи търсят у жената не толкова задоволяване на еротична страст, колкото някаква чувствена идентификация на майчиното начало, материнско чувство и любов-покровителство. Едва ли е случайност, че героинята от „Юноша

от едно време“ е със седем-осем години по-възрастна от Ален и го обича с някаква майчина любов, като става негова духовна наставница. Мориак достига до интуитивното прозрение, че всеки мъж инстинктивно търси в образа на любимата жена черти от майчиния образ. Затова в романите му непримиримият конфликт свекърва-снаха неизбежно преминава през няколко фази, като достига до примирението и опрощението. Фелисите Пелуйер от „Родителка“ достига в края на живота си, когато е безнадеждно парализирана и може само да съзерцава любимия си син, до разбирането, че любовта не е само дълг, а трябва да бъде безкористна. Още по-изявена е тази тенденция в „Юноша от едно време“, където към края майката е оценила качествата на Мари и увещава Ален да се ожени за нея, но героят вече е преживял краткотрайното си увлечение.

Интересен вариант на любовта-ревност е отношението на малкия Луи Пиан към зараждащата се любов между неговия приятел от лица Жан дьо Мирбел и сестра му Мишел. Със забележително проникновение писателят ни превежда през лабиринтите на детинската ревност, породена от чувството за притежание, и егоистичното страдание на изоставения. Невинната юношеска любов на Жан и Мишел може да бъде причислена към най-вдъхновените страници за любовта във френската романистика. Но както подсказва и заглавието на романа „Фарисейката“ (1941), в него Мориак си е поставил друга художествена задача. Фарисейката — това е съвременната модификация на един обществено-психологически тип, заклеймен и станал нарицателно име чрез забележителната комедия на Молиер „Тартюф“. Несъмнено писателят е имал достатъчно лични впечатления, за да пресъздаде така убедително образа на лицемерната набожница Брижит Пиан, мащехата на Луи и Мишел, която зорко бди да не бъдат нарушавани предписанията на църковния морал и изпитва потайна, злорада наслада от нещастията, сполитащи окръжаващите я. Най-кратката характеристика на Брижит се съдържа в една реплика на Мишел към Луи, че тя „е от хората, които избират бога, но които бог навярно не избира...“

Ала Фарисейката, подобно на своя далечен предшественик Тартюф, е твърде активна натура, която допринася с действията си за хорското нещастие. Твърде показателна е сюжетната линия с възпитателя от лица, Пюибаро, духовно обвързан с църковен орден,

който желае да напусне братята, за да се ожени за бедната девойка Октави Троиш и да има деца. Брижит Пиан се опитва да задържи възпитателя в лоното на църквата и „правия път“, а когато не успява, става „благодетелка“ на младото семейство, за да може безнаказано да го потиска и унижава. Мориак съумява да внуши, че Брижит е косвената причина за смъртта на Октави и последвалия яростен антиклерикализъм на Пюибаро. Тя убива и собствения си съпруг, като му подхвърля изобличителни за първата му жена, нейна братовчедка, писма, които я уличават в изневяра и раждане на дете от чужд мъж. Безсъвестно наклеветява и благородния абат Калу, като му причинява големи неприятности. Най-сетне, тя става пречка за чистата любов между Жан и Мишел, разделя младите хора и им причинява ненужни страдания.

„Удивителна жена: истинско чудо на деформацията — пише Мориак от името на своя герой абат Калу. — За нея привидното зло значи толкова, колкото и същинското, стига да служи на интереса ѝ.“ Брижит Пиан така се вживява в своята игра на оскърбена светица, живо възплъщение на добродетелта, че позата ѝ се превръща във втора природа. Твърде редки са изблиците на същинската ѝ натура — зла жена, която завижда на чуждото щастие, но не може да си признае този грях. Характерен епизод в това отношение е посещението ѝ в дома на семейство Пюибаро, когато лицемерната благодетелка показва облика си на пресметлива бакалка.

Към края на романа Фарисейката зачерква „безукорно религиозния си живот“ чрез закъснялата си буйна любов към доктор Желис, отдавайки дан на една „самодоволна страст“.

Образът на Брижит Пиан е представен в развитие чрез еволюцията и възмъжаването на разказвача, който в началото е едно плахо дете под силното въздействие на лицемерката, а с хода на годините става неин ироничен наблюдател и съдник. В последните редове на „Фарисейката“ Мориак отново достига до любимата си идея, че не бива „да бъдем дребнави изчислителни на собствените си заслуги“ и „че важно е не да заслужиш, а да обичаш“. Но независимо от този примирителен финал писателят е създал ярък образ на един типично френски социално-психологически тип — на лицемерния набожник, и го е осъдил сурово.

В твърде интересен план Мориак разглежда и темата за самоубийството и смъртта. В духа на религиозната етика той осъжда самоубийството като равнозначно на убийство, но неговите млади герои, които са пред прага на живота, в моменти на духовна криза се изкушават да сложат край на живота си. Такава криза изживява Ален, героят-разказвач от „Юноша от едно време“. Белетристът майсторски е свързал този мотив с темата за неволната вина чрез епизода за нелепата смърт на малката Жанет Серис. Според тълкуването на героя-разказвач майка му си е наумила да го ожени за 12-годишното момиче, за да може един ден да се съберат имотите на двете богати семейства. Младежът е настроен рязко отрицателно към този предполагаем проект и споделя чувствата си към грозноватото момиче, което нарича на подбив пред своите приятели Въшката.

В един от възловите епизоди от романа преодолелият духовната криза Ален съглежда случайно в езерото край имението Малтаверн къпещата се Жанет и бива удивен от преобразението на невзрачната какавида в пеперуда. За младия герой гледката на това „прекрасно младо тяло“ е доказателство, „че бог съществува“. Ала сухото клонче, което изпращява под краката му, когато тръгва подир детето, става причина тя да го открие и да хукне уплашена. Жанет изчезва и едва на следващия ден откриват тялото ѝ — тя бива изнасилена и убита. Така невинната Жанет се превръща за героя във въплъщение на страдащия богочовек, поел върху плещите си всички хорски страдания. Но Ален преживява и мъчителен катарзис, защото поема дял от отговорността за гибелта на невинното дете. Според майка му Жанет го е обичала безкористно, без надежда за отплата и тъкмо това прави страданието му още по-непоносимо. Противопоставени върху плоскостта на любовта-страст, майка и син се срещат в разбирането на безкористната любов. Мориак тълкува вълнуващите го нравствени проблеми в тясно религиозен аспект и в духа на янсенистката доктрина за предопределението. („Работата никога не е така проста — заявява неговият герой. — Мисля, че всички срещи, даже и най-лошите, са предопределени.“) И макар че религиозната казуистика на писателя ни остава чужда, ние сме развълнувани от съдбата на неговите герои, които размислят над смисъла на човешкото битие, над въпросите за живота и смъртта, честта и добродетелта, за омразата и любовта.

В „Пустинята на любовта“ (1925) Фр. Мориак разглежда темата за любовта в плана на екзистенциалното отчуждение между хората в буржоазното семейство. Заглавието на романа е подсказано на писателя от стихотворението в проза на Артюр Рембо „Пустинята на любовта“. Този роман, както и издадения две години преди това „Родителка“, самият писател отнася към своите „горчиви и жестоки“ творби. И наистина, докато в последния му роман „Юноша от едно време“ „отвореният“ финал внася нотката на оптимистично очакване, свързано с бъдещето, в „Пустинята на любовта“ и „Родителка“ песимизмът на именития белетрист заглъхва в отчаян вопъл за неизмеримостта на човешката самота. В интересния любовен триъгълник баща и син са влюбени поотделно (и дълго време без да знаят това) в една и съща жена. Изследователите на Мориак обръщат внимание върху смисловите стойности на нейното име — Мария Крос: подчертаното сближаване с името на божията майка (в отличие от традиционното френско име Мари) и английската фамилия, означаваща кръст. Изглежда, обучението на Мориак в колежа на марианитите не с минало без последствия, защото в този роман той е склонен да твърди, че истинска, дълбока и непреходна е само любовта-обожание, освободена от приливите на страстта. Такава е, макар и по различен начин, обичта на доктор Пол Куреж и на сина му Реймон към куртизанката Мария Крос, която е любовница на богатия буржоа от Бордо Виктор Ларусел. Но Мария не е традиционният тип на куртизанката от френската литература, макар и да излъчва мрачното очарование на Балзаковите героини.

Основната идея на автора — невъзможността да се преодолее екзистенциалната самота на човека дори в любовта, е твърде оригинално внушение в рамките на посочения триъгълник. Мария Крос е предмет на възхита както за застаряващия баща, така и за юношата, който едва започва да се приближава към възрастта на любовта. Доктор Пол Куреж е лекувал тежко болното дете на Мария, което умира, и оттогава започва да навестява младата жена под претекст, че се грижи за нейното здраве, без да посмее да ѝ признае изгарящото го чувство. За Пол Куреж любовта е само един невъзможен излаз от смъртната скука на всекидневието, потаен бунт срещу онова, което е бил повече от петдесет години. Той е готов да зареже всичко — клиника и пациенти, жена, дом и семейство, за да избяга някъде с

Мария Крос, но така и не се осмелява да изрече грижливо повтаряните думи, когато се сблъсква с едва прикритата студенина на младата жена. Неговата любов си остава тлееща рана, която не убива, а възвисява човека.

Съвсем друго е отношението на Реймон към Мария. Той я вижда за първи път във вечерния трамвай от 6 часа и започва мълчалив флирт, който го довежда до среща, без да знае, че и баща му е влюбен в нея. Подсъзнателно Мария харесва у юношата онова, което не е могло да я привлече у бащата — чистотата и пламенността, но в един младежки облик, още непокварен от изпитанията на живота. Но и Реймон не намира верния път към Мария. У него се проявява непохватният Дон Жуан, бъдещият покорител на женските сърца, който наивно мисли, че Мария е лека жена и е достатъчен само един дързък жест, за да я спечели. И тъкмо този жест се оказва фатален за една незапочнала, но възможна любов.

Интересна е композицията на „Пустинята на любовта“. Романът има ретроспективна рамка. Действието започва в Париж цели 17 години след събитията в Бордо. В един бар Реймон Куреж случайно вижда Мария Крос, която междувременно е станала мадам Ларусел. Той съглежда в нея жената, към която изпитва пламенна ненавист, и това става повод да се разгърне разказът за отминалите събития. Така героят достига до трагичното прозрение, че истинската, голямата любов се оказва непостижима: тя е само страдание и самота. „На ръба на страшната пустота на този ден без Мария, който ще бъде последван от толкова други дни без нея, той открива едновременно зависимостта и самотата: наложено му е най-тясно сливане с жена, която при това е сигурен, че никога не ще достигне: достатъчно бе тя да види светлина, за да остане Реймон в мрак — докога?“

Не случайно романът завършва с една привидно незначителна сцена: Реймон изпраща баща си на гарата в Париж и с трагична яснота разбира, че всяка любов е разминаване. Дори срещата между баща и син е невъзможна — „тази част от съществуването му, която за кратко време щеше да го надживее и която той никога нямаше да види отново“.

Франсоа Мориак е твърде противоречива фигура на френския литературен небосклон. Не може да бъде обяснен еднозначно ревностният католик и последователният голист, заемал десни позиции

в политическия живот, и принципният противник на франкисткия метеж, доблестният участник в съпротивата срещу хитлеристкия нашественик. Значителна част от мемоарно-публицистичното творчество на писателя притежава някакъв смисъл само за добре запознатите с френската политика и култура. Дори прочутите „Вътрешни мемоари“, които се поставят във Франция наравно и дори по-високо от Шатобриановите „Задгробни спомени“, биха били непонятни за масовия читател у нас. Ала романите на Мориак не престават да вълнуват, защото са заредени с хуманистично послание, независимо от въздействието на религиозните му възгледи. В тях писателят се изявява като могъщ реалист, проникновен изобразител на френското общество от първата половина на XX век, аналитичен психолог, за когото човешката душа няма тайни. Чрез настоящия том българският читател реално ще се приобщи към творческия свят на големия френски писател класик, сложна и противоречива личност, в която обаче над всичко се извисява любовта към човека.

РОДИТЕЛКА

На брат ми доктор Пиер Мориак, редовен преподавател във Факултета по медицина в Бордо, посвещавам тези болни герои като свидетелство за своето нежно почитание.

Ф. М.

I

— Спи.

— Преструва се. Ела.

Така си шушукаха край леглото на Матилд Казнав съпругът и свекърва ѝ, докато тя дебнеше през мигли огромните им, размазани върху стената сенки. Вървяха към вратата на пръсти и подът проскърцваше под тях. Матилд чу стъпките им да отекуват по стълбите; после гласовете — единият креслив, другият гърлен — изпълниха дългия коридор на партера. Сега пресичаха бързешком ледената пустош на вестибюла, който отделяше крилото на Матилд от другото, в което майката и синът обитаваха две съседни стаи. Някъде далеко се затвори врата. Младата жена въздъхна с облекчение и отвори очи. Над главата ѝ дървен корниз придържаше завеса от бяло платно, която обгръщаше махагоновото легло. Нощната лампа осветяваше няколко сини букетчета върху стената и зелената водна чаша с позлатен ръб върху масичката, която затрепери от маневрата на някакъв локомотив, тъй като гарата беше наблизно. Когато маневрата свърши, Матилд се заслуша в нощния шепот на отминаващата пролет (така пътникът се заслушва в непознатата песен на щурците, когато влакът спре напред полето). Експресът от двадесет и два часа премина и старата къща цяла се залюля: подът потрепери, на тавана или в някоя необитаема стая навярно се отвори врата. Матилд, наострила уши, се мъчеше да проследи колкото може по-дълго неговия грохот, който много скоро бе заглушен от шума на листата.

Задряма, после се събуди. Леглото ѝ отново се тресеше; не цялата къща, а само нейното легло. Никакъв товарен влак обаче не прекосяваше заспалата гара. Минаха още няколко секунди, преди Матилд да осъзнае, че тръпки разтърсват тялото и леглото ѝ. Зъбите ѝ тракаха, макар че вече се беше стоплила. Не можа да достигне термометъра до възглавницата си.

После престана да трепери, но тогава вътрешен огън се надигна в нея като лава; тя изгаряше. Нощният вятър изду завесите и изпълни

стаята с миризма на жасмин и пушек от въглища. Матилд си спомни, че преди две вечери, докато лежеше обляна в кръвта от помятането, чевръстите опипващи ръце на акушерката върху тялото ѝ я бяха изплашили.

— Сигурно имам над 40°... Не позволиха на никого да се грижи за мен...

Разширените ѝ очи се втренчиха в трепкащото на тавана сияние. Тя обхвана с ръце младите си гърди и извика силно:

— Мари! Мари дьо Ладо!

Но как би могла да я чуе слугинята Мари (наричана Дьо Ладо, понеже беше родом от село Ладо), която спеше в един килер? Каква беше тази черна грамада до прозореца, този излегнал се сит или може би дебнеш звяр? Матилд различи подиума, който някога свекърва ѝ бе наредила да поставят във всяка стая, за да може удобно да следи сина си, когато той правеше „обиколката си“ на север или обхождаше южната алея, или пък да дебне завръщането му през източния вход. По време на годеничеството си Матилд бе видяла върху подиума на малкия салон да се изправя огромната разярена жена, която тропаше с крак ѝ крещеше:

— Няма да ми вземете сина! Никога няма да ми го отнемете!

Междувременно лавата на тялото ѝ изстиваше. Безкрайна умора омаломощаваше цялото ѝ същество и ѝ пречеше да помръдне дори с пръст, за да отлепи ризата от изпотеното си тяло. Тя чу да изскърцва вратата към стълбището. Беше часът, когато госпожа Казнав и синът ѝ, с фенер в ръка, прекосяваха градината, за да отидат до построената вън от селската къща тоалетна, чийто ключ държаха у себе си. Матилд си представи всекидневната сцена: единият чака другия, без да престане да си бърбри с него през вратата, на която е изрязано сърце. Тя отново почувствува студ. Зъбите ѝ затракаха. Леглото затрепера. Ръката ѝ потърси шнура на звънеца — стара, неупотребявана вече система. Дръпна и чу търкането на шнура о корниза. Никакъв звън не прозвуча в тъмната къща. Матилд отново започваше да гори. Кучето под стълбите изръмжа, после избухна в яростен лай, защото някой вървеше по тесния път между градината и гарата. Тя си каза: „До вчера само колко ли бих се уплашила!“ Тя беше изживяла ноци на безумен ужас в тази огромна, винаги треперееща къща с остъклени врати, които дори не бяха защитени с плътни капаци. Колко пъти се бе надигала от

завивките си с вик: „Кой е там?“ Но вече не я беше страх — като че ли никой на света не можеше да я достигне през тази жарава. Кучето все тъй продължаваше да ръмжи, макар че стъпките бяха престанали. Матилд чу гласа на Мари дьо Ладо: „Ела тук, Пелю!“, и чу Пелю радостно да тупа с опашка по плочите на стълбището, докато Мари го успокояваше на диалект: „Тихо! Тихо! Шшт!“ Пламъкът отново напускаше изтерзаната ѝ плът. Огромната умора се превръщаше в покой. Струваше ѝ се, че изтяга сломените си крайници върху пясъка, край морето. Дори не помисляше за молитва.

II

Далеч от тази стая, оттатък вестибюла, в малкия салон до кухнята, майката и синът, въпреки че беше юни, гледаха как припламва и угасва пламъкът на една цепеница. Тя беше отпуснала върху корема си наполовина изплетен чорап и чешеше с дълга кука главата си; между боядисаните кичури на места лъсваше белият череп. Той бе престанал да изрязва с ножиците на майка си сентенции от едно популярно издание на Епиктет^[1]. Този възпитаник на Екол Сантрал^[2] беше решил, че книгата с есенцията на мъдростта, натрупана от началото на света, непременно ще му открие тайната на живота и смъртта. И така, той старателно събираше отвсякъде мисли на знаменити личности и намираше утеха в това да ги изрязва, както когато беше дете. Но тази вечер нито майката, нито синът можеха да се откъснат от мислите си. Фернан Казнав се изправи отведнъж на дългите си крака и каза:

— Струва ми се, че някой вика.

И повлече пантофите си към вратата. Но майка му грижливо го подхвана:

— Нали няма пак да минаваш през вестибюла? Тази вечер на три пъти се закашля.

— Тя е съвсем сама.

Какво му се струваше, че рискува тя? Остава и да започне да прави истории заради някакво си „нещастие“! Той хвана старата жена за ръката и ѝ каза да се послуша. Само един локомотив и един славей в нощта; и все така леко пукащата поради маневрите на влаковете къща. Но до първия влак в зори тя нямаше да се залюлее. Все пак понякога, извън официалното разписание, дълги товарни композиции разтърсваха земята и всеки от семейство Казнав, внезапно разбуден, запалваше свещта си, за да види колко е часът. Те отново седнаха и за да отклони вниманието на сина си, Фелисите каза:

— Спомняш ли си? Искаше да изрежеш една мисъл, която си прочел тази нощ.

Той си спомни. Беше от Спиноза — нещо като „мъдростта е съзercание на живота, а не на смъртта“.

— Хубава е, нали?

Тъй като имаше болно сърце, ужасът от агонията вдъхновяваше избора на сентенциите. Освен това той инстинктивно се насочваше към онези, които умът му, свикнал повече с идеи, отколкото с цифри, разбираше без усилие. Той се разходи из стаята, облепена със зелени тапети с релефни изображения по тях. Едно канапе и облечени в черна кожа фотьойли напомняха мебелировка на чакалня. Прозорците бяха обрaмчени с дълги и тесни ивици тъмночервен плат. Поставената на бюрото лампа осветяваше отворена счетоводна книга, чинийка с пера, магнит и парче почернял восък. Господин Тиер^[3] се усмихваше от кристала на една попивателна. Като се връщаше от дъното на стаята към госпожа Казнав, Фернан видя върху сивото и подуто лице гримаса на сдържан смях. Попита я с поглед. Тя каза:

— Дори не беше момче.

Той възрази, че не могат да упрекуват Матилд за това. Но старицата клатеше глава и без да вдига очи от плетивото, се похвали, че още от първата среща „била прозряла тази малка учителка“. Фернан отново седна до масичката, върху която ножиците бляскаха между изрязаните книги със сентенции, и поде:

— Коя жена би спечелила благоволенieto ти?

Старата дама избухна, радостно възбудена:

— Не точно тази във всеки случай!

Тя я беше осъдила още на втория ден, когато бърбицата се бе осмелила да прекъсне с едно „вие вече го разправихте“ разказа за любимите състезания на Фернан и за единствения претърпян провал в Екол Сантрал, както и за уловката в онази задача, която не бе могъл да види, и най-сетне за хубавия му жест, вечерта, когато, за да покаже душевната си сила, облече фрака си и отиде да слуша „Хугеноти“^[4].

— И всичко останало, за което не искам да говоря!

О! Глупачката бързо се беше подредила! Не бяха необходими и два месеца, за да се върне любимият син в малкото си ученическо легло срещу майчината стая. И натрапницата беше останала съвсем сама в другото крило. Оттогава тя падна по-долу и от Мари дьо Ладодо деня, когато съумя да направи като онези жени по време на Терора^[5], които в последната минута избягваха ешафода, обявявайки,

че са бременни. В началото проклетницата постигна голям успех. Той се пукаше от гордост, че може би ще има един Казнав повече на света. Подобно на някой голям благородник, Фернан благоговееше пред името си, което дразнеше Фелисите, родена Пелуйер, „най-добрият род на Ландите“^[6], и която никак не обичаше да си спомня, че когато през 1850 беше влязла в семейство Казнав, бабата на съпруга ѝ „още носеше забрадка“. Впрочем през тези пет месеца на бременността не можеше и да става дума за борба... Естествено, старата беше действувала подмолно. Защото все пак противницата би могла да роди живо момче... Слава богу, акушерката вече беше казала, че Матилд е зле сложена и предразположена към „нещастни случаи“.

— Познавам те, скъпи; ти не би се интересувал от едно малко момиче. Щеше да се натъжаваш, като го гледаш. Щеше да имаш същите грижи, същите разноски, като за момче. И преди всичко — дойка: Матилд не би била способна да го кърми. Тя не става за това. Аз бях на крак осем дена след раждането ти и те отбих на осемнадесет месеца; така стана и с бедния ти брат Анри.

Той се надигна, целуна майка си по челото и каза тържествено:

— Ти си съвършеният тип за родоначалник на фамилия.

Седна пак и ножиците отново заскърцаха.

— Кажу ми, Фернан, какво би правил с едно малко момиченце?

Старата жена настояваше, не се уморяваше да проверява победата си:

— Можеш ли да си представиш малкото момиченце, което тя би възпитала да ни мрази?

Той се втренчи в дъното на нейните кръгли изпъкнали очи, сякаш търсеше в тях детския призрак, крехкото страшилище, което майка му измисляше. Но поради липса на въображение не го видя.

Той не видя малкото дете, което в същата тази минута младата му жена призоваваше в паметта си, за да се утеши, че умира самичка в стаята. Кървавият пакет, който акушерката беше отнесла, щеше да се превърне в живо същество, чието ухапване Матилд сякаш усещаше на гърдата си. Какво щеше да бъде неговото лице? Болната откри в сърцето си едно детско личице, което не приличаше на никое от познатите ѝ досега — немного красиво и дори малко слабовато личице

с онзи белег на устната си, който имаше и Матилд. „Аз щях да седя в тъмното до леглото му, докато мине бързият влак, който често щеше да го плаши.“ Царството, в което щеше да се затвори с малкото детенце, щеше да бъде извън света. Тези, които я мразеха, нямаше да могат да я преследват там. И ето, кръвта нахлуваше в болната ѝ глава и тя вече не можеше да се освободи от един натрапчив, неразрешим въпрос, който я измъчваше: знаеше ли Бог какво младо дръвче би дал този мъртъв зародиш? Знаеше ли Бог какви щяха да бъдат очите, които не се бяха запалили? Не откриваме ли в смъртта онези милиарди същества, които са живели преди нас? Всичко, което беше станало с този къс месо, задържан насила... Но тук разсъдъкът напусна Матилд. Беше мигът на оттеглянето на огнената вълна, в която треската привидно изоставяше зъзнещото, обляно в лепкава пот тяло, в плен на онази покруска, която е подготовка за смъртта. Тя се усещаше захвърлена от кръвожаден звяр и той можеше да се върне всяка секунда! Простряна по гръб на леглото си, Матилд дебнеше приближаването на треската; следеше признаците ѝ. Тя не идваше. Взираше се в дълбините на съществото си като в небе, в което не смеем да повярваме, че бурята се отдалечава. Ще живее може би! Ще живее! Тежки горещи сълзи намокриха бузите ѝ. Тя скръстваше, гърчеше изпотените си ръце: „Спомнете си, о, Пресвета дево, изпълнена с доброта, че до този ден не се е чуло да казват, че някой от тези, които са се поставили под вашето покровителство и са измолили вашата помощ, някога е бил изоставян...“ Тя отново беше захвърлена на брега на живота; отново чуваше нощната музика на света. Нощта дишаше в листата. Големите дървета си шепнеха под лунната светлина, без нито една птичка да се събуди. Един чист и свеж порив на вятъра, дошъл от океана, беше преминал над върхарите на безброй борове, след това над ниските лозя, беше проникнал с последното си ухание сред дъхавите липи на градината и идваше да угасне най-сетне върху това дребно изтощено тяло.

---

[1] Гръцки философ-стоик (ок. 50–140). Философските му проповеди са записани от неговия ученик Флавий Ариан. В основата на учението му е изграждането на такава нравствена позиция, при която независимо от външните условия човек запазва вътрешната си устойчивост и духовната си свобода. — Б.пр. ↑

[2] Висше учебно заведение в Париж. — Б.пр. ↑

[3] Френски историк и държавник (1797–1877), президент на Третата френска република. — Б.пр. ↑

[4] Опера в 5 действия по музика на Майербер (1836). — Б.пр. ↑

[5] Период от Френската революция (септември 1793–юли 1794), характерен с извънредно големия брой екзекуции по заповед на организирания по онова време Революционен трибунал. — Б.пр. ↑

[6] Обширна степна област в Югозападна Франция. Нейните пясъци и блатисти местности са били облагородени чрез залесителни и дренажни мероприятия в края на XVIII век. — Б.пр. ↑

III

Слабостта ѝ беше огромна, но тиха. Единствено сърцето ѝ биеше малко силно, но без да я измъчва. Не, не, тя няма да умре, ще оживее и няма да позволи на противницата да я изтезава повече. Дано е възможна още една бременност! Тогава неприятелката щеше да се принуди да капитулира. Достатъчно беше да надвие свекърва си; би било играчка да прекара юздата на Ферман. Но след като се омъжи, беше допуснала глупостта да повярва, че вече ѝ остава само да живее, без да се притеснява за нищо. И тъй, тя се отдаде на онова присмехулно разположение на духа, което с мъка съдържаше през цялото време на годежа. Това беше все едно да повярваш, че печелиш партия, която дори не е почнала. Докато наблюдаваше през дрянореве, които отделят имението Казнав от градината на семейство Лашасен — там Матилд беше учителка, — тя си мислеше, че не е кой знае какво, дете съумя да разпали желанието на този петдесетгодишен срамежливец, още повече, че едрата риба изцяло по свое желание беше влязла в поставената мрежа. Матилд следеше между клоните препирните на майката и сина и би трябвало да разбере, че този мъж я поема като топка, че в неговите ръце тя е само оръжие за ежедневната борба, в която дотогава синът винаги беше обуздаван от майката. Тази вечер, просната на дъното на една бездна от умора, тя се надява отсега нататък да надвие лудешките си смехове, да притъпи остротите, с които беше вбесявала Фернан Казнав — идол, привикнал да го обожават. Тя забравя, че злочестото ѝ съществуване я направи такава, закоравя, въоръжи се със студенина, издигна подигравката между света и себе си.

Като малко момиче — в една нисичка къща на булевард Кодеран, това, което в Бордо наричат дюкянче — заедно с младия си брат Жан тя вече се смееше скришом на баща си, учител в лицея, когато той вдигаше втренчения си поглед от домашните: абажурът осветяваше

тънките ръце върху изписаните с детски почерци листове и правеше безизразното му лице да изглежда странно зелено. Още тогава Матилд и Жан знаеха, че майка им не е умряла в Бордо, както се твърдеше, а под друго небе, при друг съпруг. Въпреки това те незлобливо се смееха, защото не чуваха как този човек — вечна неизбежна жертва — стене близо до тях.

В годината, когато даде на младите момичета от клас Б десет урока за „болестта на Ръоне“^[1], този начален учител с вчесана и подредена по модата брада имаше опасната слава, че е завоювал една госпожица Кусту (племенницата на корабостроителя, онази, чийто баща се беше разорил с фермата за състезателни коне). Но той не съумя да я защити срещу настъпателното завръщане на един младеж от нейната среда. Невинността на учителя във всичко това беше такава, че повечето от рода Кусту, от които никой не бе пожелал да присъствува на сватбата, благоволиха да отговорят на поздрава му, след като остана измамен. По-късно, когато зачестилите болки в гръбнака го докараха дотам, че не можеше вече сам да поправя домашните, Матилд, студентка по онова време, го замести в тази работа и пак тя всяка сутрин помагаше на болния да се качи на трамвая на Кроа-Бланш и го придружаваше до улицата зад лицей, за да не я видят учениците. Застанала на ръба на тротоара, тя гледаше баща си, който с подгъващи се колене се отдалечаваше към класната стая, където може би го очакваше силна врява. През този ужасен период обаче тя все още се смееше, когато братовчедът Лашасен, „техният покровител“, намираще за непонятно това, че учителят дори и не помисля да си подаде оставката, или когато госпожа Лашасен (по баща Кусту) подчертаваше, че в тяхното положение тя би се лишила от един салон и една прислужница. Матилд намираще за комично и признатото от баща ѝ и братовчедите ѝ предпочитание към Жан, който възхищаваше всички с ангелското си лице, късите къдрици с цвят на старо злато и острите зъби на свежата си усмивка. Вечерта обаче той се измъкваше навън през прозореца на салона. Матилд не заспиваше, за да издърпа резето на голямата врата, когато той се върне след полунощ с наивни порочни очи, уголемени от сенки на блажена умора, с мръсни ръце и още незакопчана риза, със синината от последната целувка на женствената си шия. Тя посрещаше без упрек, но със суха насмешка този омачкан утринен ангел. По времето, когато беше любовник на една оперетна

певица, той занесе в заложна къща няколко от скромните сребърни кухненски прибори и на Матилд дори не ѝ мина през ум да предупреди баща си или някой от Лашасенови. Тя повярва, че всичко е наред, в деня, в който той ги освободи и ги върна в шкафа с такова трогателно разкажание, че въпреки своята преднамерена сдържаност тя целуна скъпото ангелско лице — не така свежо от април насам и замърсено от дребни пъпчици. При все това всяка нощ на тази фатална пролет ангелът отлиташе и тъй като не бе толкова безпльтен, че да минава през стените, Матилд трябваше все пак да издърпва резето. Понякога ангелът със смутен поглед отказваше да си легне, раздрънкваше на дъното на джоба си златни монети, които внезапно хвърляше на масата, и казваше, че ще даде още, когато тези се свършат. Миришеше на тютюн и мускус, миришеше на легло. Тананикаше си: „Не, ти никога не ще узнаеш — о, ти, на която днес се моля — дали те любя, или мразя...“ Тя го умоляваше да не събужда бащата. Той настояваше, тя да иде в кухнята и да донесе остатъците от яденето. Матилд се учудваше, че намира някаква горчива отмора в тези среднощни разговария. Тя не разбираше добре думите на юношата: те не достигаха до нея, но тя съсредоточено седеше пред тази млада развалина чак до хладния час на първия трамвай.

Най-накрая избухна набързо потушеният благодарение на директора на лицей и семействата Лашасен и Кусту скандал, за който Матилд не узна нищо друго, освен че се беше намесила полицията и че трябваше да се прояви голяма признателност към Лашасенови, задето бяха успели да натоварят Жан на един кораб за Сенегал, където семейство Кусту имаше кантори. Бащата преживя още няколко месеца в полусъзнание и Лашасенови казваха, че както за него, така и за останалите е по-добре да умре. В деня на смъртта му те повториха, че това е едно освобождение. Госпожа Лашасен знаеше, че на мястото на Матилд би била тактична и не би поръчала траурни завеси, защото както винаги щяха да плащат те. Платиха и дори прибраха сирачето в имението си в Лангон, където прекарваха горещия сезон. На Матилд беше заръчано да не преуморява дъщеря им — мършава и „занесено“ дете. Лашасенови казваха за бедната си братовчедка, че „има такт и съумява да остане незабелязана“. И наистина при десерта тя сякаш се изпаряваше. По време на самия обяд човек би казал, че тя потушава пламъка на русите си коси; очите ѝ не гледат нищо; роклята ѝ се слива

с цвета на ламперията. Ето защо в нейно присъствие двойката изваждаше на показ кирливите си ризи, без да се усъмни в лицемерката, която се преструва, че няма очи, а вижда, че няма уши, а чува. Тук Матилд тайно задоволяваше „до насита“ онова влечение към подигравките, което в семейство Казнав щеше да я погуби. Тогава тя беше същинска пустиня: тъжна, безводна земя! Тя смяташе, че благодарение на баща си знае какво представлява почтеният човек — мамен, осмиван, по-зле платен и от шофьор на такси (той събираше в една кутия тютюна от фасовете си). Тя не се съмняваше, че е познала и любовта в братските черти на ангела с мръсните пера, който връхлиташе нощем върху олющената врата на дюкянчето. И ето че преценяваше семейство Лашасен със свирепа и потайна неумолимост. Казваше си, че те се грижат преди всичко за храната и са еднакво затлъстели, че тлъстината скрива очите им и човек би взел този мъж и тази жена за брат и сестра — дотолкова плътта им и увисналите, неизменно лъснали от мазнина бузи бяха еднакви. Тя ги сравняваше с две медузи, чиито гърчещи се пипала не бяха успели да достигнат нищо друго освен своята дъщеря Ортанс, „която имаше на врата си вече достатъчно перли — пишеше Матилд в тайния си дневник, — че да скрие следите от скрофулите си“. Колко ги презираше тя, когато на масата говореха бавно, вметвайки между две думи по една голяма хапка! Възобновяват нишката на разговора едва след като погълнат храната, като хора, които никога не жертвуват това, което ядат, заради това, което говорят. И тя съчини епитафия за тях: „Те се хранеха и заделяха настрана.“

Но движенията на една друга двойка зад дрянореве на живия плет вече я бяха отклонили от забавленията с Лашасенови. Този жив плет минаваше покрай любимата на Фернан южна алея. Там той бягаше от майчиния надзор. Хвърляйки надясно и наляво боязливи погледи, петдесетгодишният син смучеше цигарата скришом, като ученик. Ако се случеше Фелисите да се спусне към него от някой от подиумите, от които го дебнеше, той невинаги имаше време да хвърли фаса в храстите. Един ден Матилд го видя да излапва тайно един пъпеш, който му беше забранен, защото дразнеше стомаха му, и корите, които той хвърли през плета, я улучиха право в лицето. Тя загъна в един вестник тези обвинителни кори, изтича до дома на Казнав, предупреди Мари дьо Ладо, че крадец плячкосва градината, и

после отново се стаи зад дрянорете, където до нея достигна ехото на разбушувалата се буря.

Но тя на свой ред беше също така често наблюдавана. Преструваше се, че изобщо не вижда едрите, като на някой мъхнат речен бог плещи на Казнав, който разгръщаше клоните на орехите, лешниците и дрянорете. Разбира се, тя не се изкушаваше да строи въздушни кули заради натрапчивите очи, които се взираха в нея: една млада жена от брега на Гарона е привикнала на тази лакомия в погледа, на това ненаситно внимание на мъжете. Но господин Лашасен непохватно се закачаше с Матилд: той твърдеше, че Фернан Казнав упорито му задавал въпроси за младото момиче, за неговия характер и вкусове: той искал да знае дали майка ѝ наистина е Кусту по баща... Как не си спомни тогава Матилд диалозите, издебнати през плета, от които схващаше само някои откъслещи (защото майката и синът, опрели хълбок един до друг, се отдалечаваха като стари фрегати по южната алея и се появяваха отново едва при следващата обиколка).

Тази вечер ѝ се струва, че ги чува в мрака, в който е тъй безсилна, че е свръх силите ѝ да протегне ръка към завивката. Още не трепери, но нима крайниците ѝ могат да изплуват от такава бездна от умора? Нима не е вечно това крушение? Тялото е смазано, мисли си тя, но не от болестта, а от ударите на този мъж и тази стара жена, които тя си представя сега в кабинета, в който протекоха толкова печални вечери. Тя стъква огъня, отмества фотъйлите, поставя предпазната решетка. Казва на сина си: „Няма да те целувам, ще отида да оправя леглото ти...“

Матилд си спомня как биеше сърцето ѝ в деня, когато, клекнала зад дрянорете, дебнеше бурята, която се надигаше от двата преплитащи се гласа. Най-сетне в края на алеята се появяваха майката и синът. Отначало той крещеше по-силно, като обвиняваше госпожа Казнав, че по време на последните избори го е накарала да отклони предложението на комитета на радикалите. Тя дори не му била позволила да запази мястото си на общински съветник... Бяха спрели на няколко метра от притаилата се Матилд. Старата казваше:

— Аз исках преди всичко ти да живееш, чуваш ли? Да живееш!

— Хайде де! Вчера Дюлюк отново ме увери, че имам желязно здраве. Той ми предрича, че ще заровя всички ви. Ти искаше да живея... до теб. Ето истината.

— Ти, с желязно здраве? Дюлюк ти е казал това, за да те поласкае. Като че ли след скарлатината на десетгодишна възраст не прекара куп теглила, от които лекарите нищо не разбираха! А хроническият ти бронхит в годината, когато беше доброволец... без да броим всичко, което си прекарал оттогава.

Когато се появиха отново на следващата обиколка, младата жена разбра, че битката се води на нов терен:

— За да ме държиш по-здраво, ти не искаше да се женя. Ти... ти организира самотността ми.

— Ти, женен? Бедният ми глупчо! Бих искала да те видя.

— Не ме предизвиквай.

Старицата повдигна рамене. Запъхтяна, тя вееше с кърпичка на посинялото си лице. Сега Матилд знае онова, което тогава не знаеше и върху което се основаваше сигурността на майката: често, вечерта след някоя кавга, Фернан, с куфар, в който липсваше най-необходимото, взимаше влака за Бордо, за да отиде при онази личност, която госпожа Казнав винаги наричаше с думата привичка.

— Знаете ли, Фернан за нещастие има една привичка в Бордо, на улица Югри.

И добавяше: „Той я е дресирал добре. С него човек може да е спокоен. Тя няма да го разори.“ Но „привичката“ никога не беше задържала Фернан повече от три дена: той се завръщаше зъзнец, защото беше забравил фланелите си, изнемогващ за сън, защото никога не бе могъл да спи с друг човек, разгневен заради ресторантите и бакшишите и освен това схванат, потиснат, защото този вид упражнения изморяваха нервите му.

— Утре сутринта ще взема влака в десет.

— Както обичаш, момчето ми. На добър път.

Матилд си спомня пронизващия тон на заплахата и отговора, които решиха съдбата ѝ. Защото едва ги чу и реши в сърцето си също да вземе влака в десет часа.

Вече няма време да се самозалъгваш. Още не трепериш — но студът е такъв, че без много да си вярваш, се убеждаваш, че той идва от нощния вятър и от ледената пот по крайниците ти. Ти пожела нещастieto си. Никаква нежност не те привличаше към този стар мъж. Някакъв инстинкт на къртица те караше навсякъде да търсиш изход от второстепенното си съществуване. Най-лошото на мизерните условия на живот е, че те ни карат да разглеждаме хората според това колко са полезни и да се интересуваме само дали могат да ни послужат за нещо. Ти оглеждаше, прехвърляше като карта всяко същество, всяко събитие, като се надяваше да намериш коза. Побутваше всяка откритата врата — затворница, която малко се интересува дали вратата води към поле или към някоя пропаст. Разбира се, онази сутрин, когато под предлог, че отиваш на зъболекар, си взе второкласен билет до Бордо и се настани срещу Фернан Казнав, ти не си представяше дори, че машинациите ти биха могли да успеят...

Сега вече Матилд не се съмнява: смъртоносната буря отново я превива, разтърсва, прониква в нея, настървява се да изскубне младото и жизнено дръвче. Тя си спомня, че когато като малка имаше треска, ѝ беше забавно тракането на зъбите. Сега може да го прави колкото си иска. Как трепери леглото! Предния път не трепереше толкова силно. От дъното на бездната нощният покой около обсебеното ѝ тяло изглеждаше чудноват. В някакъв заспал и недостижим свят тя чуваше пърхане на птички, събудени от луната. Слабият полъх на вятъра едва поклащаше най-високите върхове. Сама! Сама! Къде беше бащата, който присядаше до леглото на болното дете и с несръчна ръка повдигаше влажните му коси? Докато дойдеше време за лекарството, той поправяше домашни на светлината на нощната лампа. Мъртвите не помагат на живите, които са обичали, да умрат. Тя изрече високо името на брат си Жан, който може би още беше жив. Трябваше да бъде понастойчива, да разбере нещо за него, макар че той не отговори на нито едно писмо... къде ли беше потънало това крехко дете? Тя не трепереше вече. Обгръщаха я пламъците на жестока треска и цялата гореше като млад бор. На някакъв сух и опустошен от огненото небе плаж виждаше разложен труп, който вълната обливаше с пяна, после

се отдръпваше, за да го покрие отново, и въпреки че това лице беше ужасно обезобразено, тя знаеше, че то е лицето на брат й Жан. Но в своето блънуване тя не зовеше никой друг мъж освен този брат. Не беше обичала никого. Никой не я беше обичал. Това тяло щеше да изгори в смъртта, без да е горяло в любовта. Разрухата на милувките не го беше подготвила за вечното разложение. Тази плът загиваше, без да е узнала своята собствена тайна.

---

[1] Намек за романа на френския романтизъм „Рьоне“ от Франсоа-Рьоне дьо Шатобриан (1768–1848), в който се описват романтическите противоречия и трагедията на индивидуалистичното съзнание. — Б.пр. ↑

IV

Един час по-късно майката Казнав драсна клечка кибрит и погледна колко е часът; после постоя за момент съсредоточена не в нощта, която си отиваше, а в диханието на обожавания син зад стената. След вътрешно колебание тя стана от леглото, пъхна подутите си крака в подпетени обувки, облече кафяв халат и със свещ в ръка излезе от стаята. Слезе по стълбата, мина по коридора и пресече степта на вестибюла. Ето я на неприятелска територия: колкото и внимателно да се изкачва, стъпалата пукат под нейната тежест. Тогава тя се спира, ослушва се, отново тръгва. Пред вратата угасява ненужната свещ и надава ухо. Сивата утрин е в коридора. Не се чува нито стон, нито пъшкане, само един странен, сякаш приглушен звук, като от кастанети. Зъбите тракат, тракат и най-сетне се надига един стон... Единствен Бог можа да види какво изразяваше тази глава на ослушваща се Медуза, чиято съперница пъшкеше зад вратата. Изкушението да не влезе, да остави да стане онова, което трябва... Старицата се колебае, отдалечава се, размисля, натиска дръжката на вратата.

— Кой е?

— Аз съм, момичето ми.

Нощната лампа вече осветява не стаята, а ледената чистота през капациите на прозорците. Матилд гледа кошмара си, който се приближава. Тогава с тракащи зъби тя извиква:

— Оставете ме! Нямам нужда от нищо. Само съм малко трескава.

Старицата я пита дали иска хинин.

— Не, нищо, само спокойствие. Само да се обърна към стената. Вървете си.

— Както обичате, момичето ми.

Всичко е казано. Тя изпълни дълга си. Няма да се упреква за нищо. Нека става каквото е писано.

Матилд, която с ужас беше вдигнала двете си ръце, ги задържа за миг пред очите си, дори след изчезването на неприятелката, и остана

изумена от моравия им цвят. Сърцето ѝ обезумяваше като птичка, която душат, а тя пърха с криле все по-бързо и по-немощно. Поиска да види отблизо и не видя посинелите си вече нокти... но дори и в извънмерната си мъка не повярва във вечността на нощта, в която беше навлязла: понеже беше самичка в света, Матилд не знаеше, че се намира на самия край на живота. Ако я бяха обичали, нечий прегръдки щяха да я принудят да се изтръгва от обятията на света. Не се налагаше да се откъсва, тъй като не беше изпитала ничия привързаност. Никакъв тържествен глас не произнесе до леглото ѝ името на може би страшния Отец, нито я заплаши с може би неумолимо милосърдие. Нито едно оставено назад, обляно в сълзи лице не ѝ позволи да измери своето опасно бягство към Мрака. Тя умря леко, като онези, които не са обичани.

V

— Чуваш ли какво ти казва Дюлюк?

Перилата на площадката се огъваха под тежестта на Дюлюк. Вратата на стаята на мъртвата беше останала полуотворена. Чуваше се как Мари дьо Ладо се секне. След тридесетгодишна практика Дюлюк познаваше случаите на родилна инфекция: да не би Казнав да иска да го учи на занаята му? Две деноноция след помятането не беше нужно да се бди над болната...

— И после, дори да беше накарал някой да я гледа? Тя не е умряла от инфекцията, бедничката. Сърцето ѝ не е устояло. Иначе би издържала най-малко три дена. Виждаш ли каква да изкарват повече от месец. Спомняш ли си, че когато преслушвах жена ти за грипа, ти съобщих за аортата ѝ?

Големите витражи на стълбището замърсяваха синевата. Фернан Казнав издърпа ръката си, в която майка му се беше вкопчила и повтаряше:

— Чуваш ли, скъпи, какво ти казва Дюлюк?

Но с вид на сомнамбул той за трети път каза:

— Трябваше да накарам да я гледат.

Протегна ръка на Дюлюк, без да го поглежда, после се вмъкна в черния процеп на откренатата врата и видя Мари дьо Ладо, наведена над леглото. След като седна встрани, до масичката, той осъзна, че тя привършва сплитането на още живите коси. Чашата с вода се разтресе от маневрата на един локомотив и тъй като госпожа Казнав и Дюлюк повишиха гласове на площадката, Фернан се опита да схване какво говорят. Беше ли виждал труп до този момент? Да, преди тридесет и седем години, трупа на баща си в спалнята на партера, която стана кабинет. Колко спокойна беше майка му? Спомня си думите, които тя повтори, прегръщайки го: „Започва нов живот...“

Тя се връща с няколко телеграми в ръка и наблюдава сина си, който не помръдва. От градината се надигат гласове: сестрите от

благотворителния дом, много дами. Желает ли Фернан да ги въведат? Той прави отрицателен знак. Тя го хваща за ръката:

— Ела, скъпи. Знаеш какъв си. Не оставай тук: това ще те разстрои.

Той освободи ръката си, без дори да обърне глава. Тя слезе долу да отпрати посетителките, после пак се качи и продължи да го умолява да иде да си почине, като повтаряше обичайните доводи:

— Умората ти никому вече не е нужна. Ако се разболееш, добре ще се подредим...

Той най-сетне проговори, без да я гледа:

— Колко беше часът, когато дойде да подслушваш на вратата?

Тя отвърна, че сигурно е било към четири.

— Ти каза на лекаря, че си чула тракане на зъби.

— Тоест като разсъдих, реших, че този шум може би идва от тракане на зъби.

— Защо не се върна пак?

— Тя ми каза, че не я боли, само ѝ е горещо... Дори отказа хинин. Аз си тръгнах съвсем спокойна.

— Не толкова спокойна, щом в шест часа си дошла да провериш...

Тя не отвърща нищо, потресена не от това, че я разпитват като пред съдия, а от мъката, която открива в тона на обичния син. Успокоява се, казвайки си: „Това са угризения...“ Повтаря си: „Не му е мъчно!“ Но какъв ужас, ако му е мъчно! Ако бе жива, Матилд не би могла да издържи погледа, който старицата беше вперила в нейното навеки равнодушно тяло. Трябваше да слезе, да напише адресите на известията — времето напредваше, а тя не можеше да се реши да ги остави сами. Какво ли не би опитала, за да прекъсне тази самотна среща! И изведнъж се засрами от това, което изпитваше. Спомни си една картинка от илюстрирания Мишле^[1]: някакъв папа накарал да изровят неговия предшественик, съди го, осъжда го, ожесточава се над мумията му... Една нощ, само една нощ преди полагането в ковчега; утре оловен калъф ще стегне това тяло и погледът на Фернан ще се спре от тройния запечатан ковчег. Най-сетне той не ще вижда вече това лице. Но с какъв плам го съзерцава! Никога не беше гледал някого с толкова нямо и тъжно внимание. Тя се приближи отново, хвана го за ръката и го замоли настоятелно:

— Ела!

Той я отблъсна. Тя се отдалечи към вратата. Колко кротко, отпуснато, щастливо, обичано ѝ изглеждаше заспалото там лице! Тя слезе запъхтяна, започна да пише адреси и далеч от мъртвата, възвърна хладнокръвието си. Защо да се притеснява? Нима Фернан няма да ѝ принадлежи изцяло? Мари дьо Ладо дойде да каже, че господинът моли госпожата да не го чака за обяд. Тя се усмихна: тази крайност я успокояваше; мъртвата няма да го задържи дълго. Той не беше от хората, които се разстройват от някакъв труп. Но най-любимото му удоволствие бе да кара майка си да страда. Тя беше сгрешила, като искаше насила да го отдалечи; ако беше проявила безразличие, вече щеше да му е омръзнало... В най-лошия случай той ще слезе за вечеря.

През целия ден в салона със затворени капаци, покрити огледала и завити фотьойли тя трябваше да приема дами в черно, които шушукаха под воалетките си. Всички хвалеха госпожа Казнав за нейната сърчатост. Всички се надяваха, че към четири часа ще бъде сервирано нещо дребно, един бисквит поне, било защото искаха да могат да си кажат, че не са загубили деня си, или защото смъртта събуждаше у тях инстинкта на хилядолетни обреди, смътното желание за попейване, което успокоява душите на умрелите. Но трябваше да вдигнат обсадата с празни стомаси. Когато изпрати и последната дама, Фелисите попита Мари дьо Ладо дали господинът е слязъл. Прислужницата отговори, че господинът е още горе и е поръчал да му занесат в седем часа бульон с яйца, халата, пантофите и бутилката арманяк. Тя винаги беше казвала: „Господинът е един Пелуйер; прави се на лош, но всъщност от него по-добър няма...“ Мари дьо Ладо усети, че не трябва да добавя нито дума, въпреки че в затъмнения коридор съзираше само неподвижната фигура на господарката си:

— Върни се в кухнята си, глупачке.

Тя ѝ заповяда това със същия тон, с който преди четиридесет години старият Пелуйер викаше на Мари дьо Ладо, когато, изтощено, младото момиче се отпуснаше на някой стол: „Ставай, мързеливке!“ Той не понасяше да вижда седнала прислужница. По онова време Мари дьо Ладо дори се хранеше права, набързо, докато сервира на господарите си. Тя имаше право да сяда само след вечеря, и то при

условие, че преде. Чаршафи от груб коноп, изпreden от мъртвите слугини, обвиваха там горе тялото, което не страдаше вече.

Госпожа Казнав вечеря сама, наострила уши, убедена, че всеки момент стълбището ще изскърца под стъпките на изтощения син. Когато ставаше от масата, ѝ се стори, че най-сетне го чува, и веднага си придаде безразличен вид; но това беше бързият влак в осем часа, който караше вратата на тавана да се отваря.

— Утре вечер ще бъде съсипан.

Тя метна един шал на раменете си и слезе в градината. Източният вятър я изпълваше с пушек от гарата; но мирисът на липа и жасмин беше по-силен от този на въглицата. Едно последно пърхане на криле затихна в дърветата, изпълнени с птици. Старицата погледна капците на прозорците, от които се процеждаше надгробна светлина. Каза полугласно: „Утре ще се освежиш, пиленцето ми.“ Близо до магнолията подплаши един славей. Докато прекосяваше сухата и прашна ливада, щурците замлъкнаха. Тя виждаше сина си, треперещ от студ, пред снощния труп. Как ли изглежда той, който толкова се бои от смъртта?

---

[1] Жюл Мишле (1798–1874) — френски историк, един от големите писатели на романтизма. Автор на „История на Франция“ (1833–1844). През 1838 г. става професор в Колеж дьо Франс. Либерал и демократ по убеждения, той превръща катедрата си в трибуна за борба срещу правителството. — Б.пр. ↑

VI

Да, той наистина изглеждаше странно. Загърнат в тъмния си халат, опрял глава на облегалката на креслото, той съсредоточено гледаше Матилд. На масичката стоеше чаша арманяк, която беше изпразнил и напълнил отново. Нощни пеперуди подхвъркваха около двете свещи и се удряха в сенките им на тавана. В един момент изрече името на Матилд; майка му не би могла да познае този глас. Той ставаше, приближаваше се до леглото, изгонваше някоя муха, съзерцаваше тази вечна красота. Повтаряше си мислено: „Слепец! Слепец!“, без да разбира, че всъщност за пръв път вижда това лице, защото смъртта е изтрила от него всяко петно: нищо не бе останало от онзи алчен, суров, изопнат израз на бедно момиче, което вечно пресмята, презира и дразни; нищо от онова обградено животно, което се защитава, от онова притеснено и преследвано лице. Щастлива, обожавана, живата Матилд може би щеше да има точно това ведро изражение — това освободено лице. „Слепец!... Слепец!...“ Малко замаян от алкохола, Фернан слушаше как болката извира в него; той приемаше тази непозната с опиянение. Една река вътре в него се отприщваше от ледовете на прекалено дългата зима. Той беше чакал петдесетата си година, за да страда заради едно друго създание. Тази вечер най-сетне узнаваше онова, което по-голямата част от мъжете откриват като юноши! Горчиво обаяние го привързваше към този труп. Той се приближи още веднъж и докосна с пръст бузата ѝ. Дълго време, след като го беше отдръпнал, той запази усещането за безкраен хлад.

Не знаеше какво изчезва от това лице — страшният момент, когато човек си казва за мъртвия: „Той се променя...“ Фернан излезе и се наведе над стълбището, осветено от нощта. Минаваше същият влак, който предната вечер Матилд беше чула по време на агонията си. Огромното туловище на къщата потреперваше, както по време на безсъниците, когато тя се беше страхувала толкова много. Фернан си спомни, че ѝ беше обещал да накара да поставят плътни капаци на партера. Той си го повтаряше, като намираше облекчение при мисълта,

че е проявил някаква нежност към нея по време на бременността ѝ. Прибра се вътре. Въобразяваше ли си тази миризма, или я излъчваше онова нещо, което сега го отблъскваше и за което чаршафите изглеждаха залепнали? Той отвори широко прозореца, бутна капаците. Не беше от онези, които имат навика да гледат звездите, вместо да спят. Пред това безмълвно възнесение на световите му се стори, че е издебнал едно чудо, че посяга на някакво тайнство. В него се засилваше безпокойството, което доскоро го подтикваше да изрязва сентенции. Между прозореца и леглото, между тези мъртви светове и тази мъртва плът стоеше той, живият нещастник.

Тъй като не смееше да се приближи до трупа, той остана до прозореца, вдишвайки наситения нощен въздух. Мирисът на треви, шумолящият мрак му навяваха мисли за щастието, на което би могъл да се наслаждава и което щеше да остане завинаги непознато за него. Той сви юмруци: не приемаше унищожаването на Матилд. Ако влезеше майка му, щеше да изкрещи: „Не искам Матилд да е мъртва!“ — със същия тон, с който като дете изискваше всички да лежат, когато той е болен, или в празничен ден да отвинтят за него едно от дървените кончета, или да му бъдат поднесени ягоди през декември, или да го оставят да си играе с истинска пушка, която може да убива. При спомена за една сентенция за безсмъртието на душата, която беше изрязал, той повдигна рамене: душата на Матилд! Пет пари не даваше той за душата ѝ! Има ли глупци, които се утешават с нея? Това, което той искаше да му върнат живо, беше тялото. Искаше да види как върху боязливото, недоверчиво лице на живата Матилд изгрява радостта. Той, който не беше способен да избяга от самия себе си дори в сладострастието, много късно разбираше, че тялото ни само търси и открива своето удоволствие, в сливането с плътта на другото тяло, на което доставяме щастие. Фернан усети ноктите си върху челото си. Една нощна птица изплака толкова близо до къщата, че той отстъпи назад с разтуптяно сърце и си каза: „Може би това е птицата...“ (тайнствена птица от Ландите, която посещава не местата, в които смъртта е отседнала, а тези, към които смъртта се приближава). Беше средата на нощта. Никакъв влак до пет часа. Никакъв полъх нямаше да наруши вече неподвижността на листата. От полето се носеше само унесенният шепот на заспалите растения. Фернан се приближи, после се отдръпна от гардероба, когато видя в огледалото ужасяващата си

глава — като че ли в него вече беше проникнало разложението, което на три метра отгук обработваше Матилд. И отново този писък на нощна птица — толкова наблизко, че човек би казал, че е в стаята. Трябва да е паднала в комина, може би е вътре в камината! Фернан гледаше черната желязна плоча — не се ли чуваха зловещи крила? Той отстъпи към вратата. Беше победен. Връщаше се при майка си: ненапразно старицата, седнала на леглото си в другото крило, се възпираше да се притече на помощ на неблагодарника. Тя също бе чула нощната птица и си казваше щастлива: „Той няма да се забави, познавам го!“

Но към площадката, на която Фернан беше изскочил, се приближи светлина и изпълни цялото стълбище: Мари дьо Ладо се появи с лампата си. Беше облечена както в неделя, главата ѝ беше покрита с черен шал, от който се подаваха удължените ѝ старчески, уши. Тя бе помислила, че на господаря му се спи. Той грабна лампата от ръцете ѝ и слезе толкова бързо, че в коридора тя угасна. Стигна до стаята си, съблече се пипнешком и заспа, докато майка му също угасваше свещта, примирена, че няма да го целуне, защото беше чула зад стената похъркването на любимеца. Долу Мари дьо Ладо седеше, без да се обляга на креслото; изпънатото ѝ тяло хвърляше върху стената странна сянка: беззъбата ѝ пъргава челюст потрепваше. Броеницата върху престилката ѝ в скута приличаше на зърна царевица и ечемик.

VII

Със спуснат воал въпреки жаркото утро Фелисите Казнав мина през източната врата и стигна до пътя, който следва линията Бордо — Сет. Вървеше с изпъчени гърди и ръце върху корема, а долният край на роклята ѝ събираше боклуци и прах. Продължи по главния път, после зави наляво към гробището. Не пресече прага на покойниците, а почука с показалец по остъклената врата на пазача. Без да дочака въпроса, мрачен глас на човек, който вече не разчита на бакшиш, ѝ извика, че от около шест дена не е виждал тук господин Казнав. Тя си тръгна запъхтяна, но облекчена и си присъди точка в борбата срещу мъртвата. През седмицата след погребението (където унесенният Фернан изглеждаше тъй скръбен, че смая града) той не беше пропуснал нито една сутрин да занесе на жена си нескопосан букет с много къси дръжки, както ги берат децата. Ето че най-подир той се отпусна! Фелисите си каза: „Това е началото!“ Тя отстъпваше пред нуждата да се успокои. И действително каква умора! Обичайните ѝ оръжия на жена реалистка не струваха срещу един призрак. Тя можеше да се справя само с живите. Тактиката на изчезналата я объркваше: стаена във Фернан, тя се беше окупирала в него като в крепост. Разбира се, Фелисите беше предвидила озлобяването на любимия син, омразата му и дори че нуждата му да я кара да страда ще се удесетори (като дете той подритваше с коляно фотьойла на майка си, докато тя го помолеше за милост). Той обаче не ѝ противопостави своето духовно отсъствие, което разстройваше играта ѝ, пречеше на всеки ход. Докато отваряше източната врата, тя се почувствува изморена и потна в траурните си одежди. Навлезе сред силно ухаещите стари чемшири около устройството за вадене на вода, където магарницата Гризет дремеше права на покритата си с тор пътека. Фелисите с привичен жест бодна с чадъра си старата кожа на животното, което ритна с крак, после потрепери. „Какво значение има — мислеше си тя — дали ще отиде да мечтае на гробището или на полето, ако мислите му са все за другата...“ Тази сутрин, като всяка друга, с леко изкривено рамо,

нахлупил старата си сламена шапка, която беше дал да боядисат, той беше излязъл, облечен с вълнена дреха, която намирисваше силно. Когато гладът го прибере и принуди да седне срещу майка си, той ще изглежда най-отдалечен. Нищо вече не му действуваше; не реагираше на неща, които до неотдавна биха го разстроили.

Тя застана до прозореца на кабинета, върху подиума, от който можеше да дебне сина си — стара кралица без кралство. С отпуснато върху корема плетиво, тя не откъсваше очи от малкия портал. Експресът от единадесет часа я подсети, че Фернан няма да закъснее. Всяко завръщане на любимеца се очакваше като оповестяване на края на смъртоносното очакване. „Той ще се върне при мен — си повтаряше майката. — Човек не се променя на петдесет години...“ Дори не й идваше наум, че той в нищо не се бе променил: оставаше си същото онова малко момче, което тупкаше с крак и което тя бе отгледала; той не желаше Матилд да е мъртва. Самата смърт не смуцаваше неговия налудничав свят.

Тя слезе от подиума и тъй като синът още се бавеше, си повтори за стотен път, докато се луташе в стаята: „И тъй, да разсъдим: качих се, почуках на вратата, попитах я дали я боли; тя ми отвърна, че няма нужда от нищо... Да, но като се върна в стаята си, ти потърси думата инфекция в медицинската енциклопедия...“

Бе тъй погълната от мисли, че се стресна от стъпките на Фернан във вестибюла, когато го чу да пита Мари дьо Ладо „дали е сервирано“. Тъй като до обедата оставаше четвърт час, той отиде в градината. Фелисите го дебнеше иззад завесата. Беше се изправил по средата на алеята. Какво гледаше? Майката не се съмняваше, че той си представя онази стая на улица Югри, където един път в месеца го очакваше неговата „привичка“. На прозореца върху едно въженце съхнеха хавлиени кърпи. Тя го наричаше „моя стар скъперник“, понеже нищо не можеше да се направи, за да се изтръгне от него и едно су над определената тарифа. Такъв беше Фернан Казнав в любовта. Той вдигна очи към прозорците на Матилд: „Все пак — помисли си — докато беше бременна, тя можа да види, че я обичах, че я подкрепях срещу майка си. Но е решила, че е заради детето...“ Той напразно се опита да си припомни всички обстоятелства, при които беше проявявал някаква нежност към нея. В тази минута го обладаваше единствено споменът за последното пътуване, което

направи с Матилд до Бордо; в какво лошо настроение изпадна заради сумата, изхарчена за дрешки на бебето! „По мое време — мърмореше той — една майка не би поискала да купи нищо. За нея би било въпрос на чест да изплете всичко сама!“ Матилд се тътреше безмълвна, съсипана. Влязоха в един по-добър ресторант от онези, в които той обикновено я водеше: масите бяха украсени с цветя. Тя беше разгънала салфетката си и щастливо се усмихваше, най-сетне отпусната. „Не, господине, поръчва се по листа“ — отговори метрдотелът на Фернан, който искаше обед по фиксирана цена. Тогава, като хвърли яростен поглед на листа, той беше станал и беше поискал палтата. Трябваше отново да прекосят салона, в който клиентите си говореха тихичко, а прислугата се подсмиваше. Продължиха по жаркия тротоар на Але дьо Турни. Фернан се преструваше, че не вижда сълзите й...

Той се върна. Госпожа Казнав, изправяйки се на отеклите си крака, отиде при него във вестибюла.

— Колко си се сгорещил, бедничкият ми.

Тя понечи да изтрие с кърпичка изпотеното му лице, но той се извърна.

— Целият си вир-вода. Върви се преоблечи. Ще се разболееш.

И тъй като той не отговаряше нищо, тя добави:

— Приготвила съм ти „смяна“ върху леглото.

Непохватна и внезапно вбесена, тя го догони в кабинета:

— Ако се разболееш, кой ще се грижи за тебе? Пак аз.

Най-сетне той я погледна и каза:

— Добре де, и мен ще оставиш да пукна.

Тя се олюля от удара и не съумя да отвърне. Прекосиха кухнята, без да повдигнат както някога капациите на тенджерите, и влязоха в тъмната миризлива трапезария.

— Не се храниш.

Съкрушена, тя повтаряше това „не се храниш“, което в Ландите възвестява болестта и смъртта. Който загуби апетит, загубва вкус към всичко най-хубаво, което има на света. Остава да легне и да чака края. Мари дьо Ладо добави:

— Госпожата също няма апетит.

Това не беше преструвка както навремето, когато, за да принудят Матилд да се откаже от домакинството, майката и синът, сякаш по негласно споразумение, сумтяха пред всяко ястие.

Фелисите се озова сама в кабинета: любимецът не я беше последвал. Ето часа за кафето, когато доскоро, седнали един до друг на черното кожено канапе, синът и майката, с глава на неговото рамо, четяха заедно вестника, кикотейки се като ученици; и когато младата жена отвореше вратата, те се разделяха, като се отдръпваха рязко — преструваха се, че прекъсват на средата на някоя дума. Фелисите сякаш още чува с какъв тон на обидена учителка противницата питаше: „Преча ли ви?“ — „Съвсем не, съвсем не. Ние си казахме, каквото имахме да си казваме.“

Тези схватки бяха радостта на добрата жена, нейният живот. Къде се спотайваше сега любимецът? Изнемощял, сигурно е отишъл да се излегне. Такива разходки го изтощават. Нито дробовете, нито сърцето му биха могли да се преуморяват безнаказано... Останала без занимание, измъчена, на нея ѝ се прииска да изтича при него. Но за какво? Сега той си пускаше резето, сякаш тя е Матилд.

Слънчев лъч прониква през полуотворените капаци и проблясва върху рамката на една скъпа на Фелисите снимка, поставена на камината: месец след сватбата майката, синът и снахата бяха позирали пред обектива на един пътуващ фотограф. Но две секунди преди изцпракването Фернан беше пуснал ръката на жена си, за да хване тази на майка си. И оттогава върху картичката Фелисите и синът се гледаха весело, докато на втори план младата жена, с увиснали ръце, не се усмихваше.

Госпожа Казнав не можа да се въздържи да погледне пак този спомен от щастливите дни. Но като се приближи, се стъписа пред празната рамка. Погледна масата, където блестяха ножиците, с които Фернан си служеше, за да изрязва сентенции, после — кошчето за хартия. Господи! Не бяха ли това собствената ѝ усмивка, вирнатият ѝ нос, коремът ѝ, който се виждаше зад преплетените пръчки? Тя се втурна към снимката, захвърлена на боклука. Клетникът беше отделил от нея образа на Матилд: без съмнение го носеше скътан в портфейла, до сърцето си. Сигурно това беше радостта му, когато е сам — да

доближи до него пламенни устни... От две седмици насам старицата безмълвно беше изстрадала всичко, но тази веществена проява на отричане я потресе. Луд гняв трошеше всички прегради в нея, караше деформираните ѝ пръсти да треперят. Тя затропа с крак както в деня, когато беше изкрещяла на Матилд: „Няма да ми вземете сина! Никога няма да го имате!“ Тръгна към вратата. Имаше онова глупаво, напрегнато изражение на жена, която крие под палтото си зареден револвер или шише с витриол^[1]. Може би не съществуват много любви. Може би има само една-единствена любов. Тази старица умира, защото не притежава вече сина си: желание за притежаване, за духовно обладаване, по-остро от онова, което вплита две млади тела, кара ги да проникват едно в друго и да се поглъщат взаимно.

Задушавайки се, майката блъсна капаците на прозореца. Обедното слънце тегнеше над изсушената градина. Между прашните морави пясъкът на алеите имаше цвят на пепел. Пъшкането на един потеглящ влак напомняше притисната от задух гръд. Разярената старица стигна до стълбището, тътрейки крака. Тя се запъхтяваше от стъпало на стъпало, но все пак се изкачи до стаята на неблагодарния си син. Тя беше празна: навсякъде шишенца, миризма на урина. Фелисите се уплаши, като видя в огледалото покритите си с морави петна бузи. Къде да преследва вероломника, ако не в нейната стая! Тя слезе (болните ѝ колене се подгъваха), пое по коридора, пресече тъмния вестибюл, още един коридор и най-после стълбището, което води към всесилната покойница. Майката, останала без сили, постоя няколко секунди пред вратата, както в нощта на агонията. Ослуша се. Но сега Бог не видя както в онази нощ учудване, надежда, след туй една огромна престъпна радост да разцъфтява върху старческото лице, което се слушваше. Трепереща, тя следеше лекото похъркване, последвано от хлъцване, задушаване, което, разбира се, познаваше прелестната музика на нощите ѝ зад стената, осезаемият признак на обожаваното присъствие. Тогава тя бдеше, надвесена над това дихание, така че нямаше нищо по-сладко за нея от безсъниците ѝ... Но днес мъртвата ѝ отнемаше този сън на скъпия син. Отново я подхвана вълна на гняв, заслепи я; тя отвори вратата.

Трябваше да замижи: през двата широко отворени прозореца проникваха пламъците на този ален юни. Кремове в двете вази, поставени на масичката, насищаха с миризмата си стаята, сякаш тя

беше затворена. Между вазите, в твърде голяма за нея рамка от мидени черупки (спомен от Аркашон), стоеше онази снимка на Матилд, изрязана с благоговение. Пред снимката бяха наредени мъничкият диамант от годежа, халката и чифт бели употребявани ръкавици. И накрая, в подножието на тези реликви — Фернан, с полюшваща се глава, съборен от съня. Една земна пчела се удряше в тавана и огледалата, докато откри отворения прозорец. Тогава бръмченето ѝ се изгуби в небесната огнева.

Обувките на Фелисите изскърцаха. Фернан се размърда. Тя се спря, после пристъпи към масичката и протегна напред ръце като Полийокт^[2], рушителя на идоли. Да плюе върху този образ, да го накъса, да го стъпче... Не се осмеляваше. Главата на Фернан беше клюмнала върху подгънатата му на масата ръка и майка му виждаше само една голяма настръхнала сива топка. Усети хлад върху изпотеното си чело. Зрението ѝ се замъгли. Кръвта шумеше в ушите ѝ, сякаш слушаше морето в раковина. Искаше ѝ се да каже нещо, но езикът ѝ беше набъбнал. Тя не разбираше дали това, което чува, идва от щурците, мухите или от нейните артерии. Една невидима ръка я тласна към леглото, събори я върху тази постеля, на която Матилд беше страдала и умряла. Старицата се сви като добиче, зачака. Очите ѝ се отвориха отново, гърлото ѝ се поотпусна; мрачната птица беше отлетяла. Пое си въздух. Синът все така спеше и дишаше със задръстено гърло. Близката още опасност я държеше трепереща, обляна в пот. И сега тя се взираше не толкова с ненавистен, колкото с уплашен поглед в олтара, който този унищожен човек обгръщаше.

---

[1] Концентрирана сярна киселина. — Б.пр. ↑

[2] Герой от едноименната пиеса на Пиер Корней. — Б.пр. ↑

VIII

На вечерята Фернан не позна обичайната атмосфера от периодите на враждебност. Самият вид на майка му го учуди: тя, която обикновено седеше изпъчена, във величествена, властна поза, беше грохнала, с увиснали и посърнали бузи. Но това го изпълни не със състрадание, а с досада заради удара, който се готвеше да ѝ нанесе: боеше се, че тя няма да го понесе без викове. Тя го посрещна похладно, отколкото беше очаквал: това, което беше видяла през деня, я постави нащрек. Ето защо не трепна, когато Мари дьо Ладо дойде да ѝ поиска два чаршафа, за да нагласи леглото на господина в спалнята на горката госпожа. Даде на слугинята ключа от шкафа, допря устни до челото на сина си и взе свещника си. Фернан си помисли, че иска да играе предпазливо. Не, тя вече не играеше никаква игра. Понеже знаеше за предателството в сърцето на сина си, тя не се бе учудила, че той преминава към противницата с багажа и оръжията си.

Но когато се оттегли в стаята си, необичайната тишина я изплаши. Стори ѝ се, че за първи път чува как се тресе къщата, която заради търговията си („Дървен материал от север и юг“) съпругът ѝ Нюма Казнав беше построил срещу гарата. Когато остана вдовица, между нея и опасностите на мрака се беше изпречил хрипливият сън на скъпия ѝ син зад стената. Нито потайни стъпки, нито железният мост, громолящ над реката, нито стенанията на пролетния вятър, нито славеите в люляка бяха взели връх над това заспало дихание. Няколкото часа, които Фернан трябваше да прекарва до Матилд, бяха увеличили стойността на отново завоюваното присъствие. И ето че изтегната между стените, където от половин век прекарваше нощите си, тази вечер Фелисите Казнав се чувствуваше чужденка! Последният влак, преди този в зори, разлюля стъклата. Сега вече ще има само безкрайни товарни композиции, които почти не свирят и се сливат със сънищата. Не си струва вече да спиш с устни, прилепени до стената, зад която не диша тежко твоят излегнал се син. Обърни се на другата

страна. Затвори очи. Изхвърли всичко от себе си... Изведнъж тя се изправи:

— Някой ходи в градината.

Наистина ли ходеше някой? Понякога вятърът толкова лекичко движи листата, че човек би се заклел, че това е шум от стъпки. Фелисите драсна клечка кибрит, не чу повече нищо и я загаси. Но в мислите си тя видя сред мрака голямата беззащитна къща с остъклени врати без капаци. Представи си едно лукаво лице, долепено до стъклото, и една ръка, която го разрязва с безшумен диамант. Как да получи от Фернан капациите, които не бе искала той да осигури на Матилд? Най-добре би било да му напомни за това желание на покойната: той ще го изпълни от преклонение към нея. Тогава Фелисите откри, че тревогата ѝ тази нощ е била ежедневна тревога за младата жена. Съвпадение, случайност: старицата повдигна рамене, овладя се. Но заровени в паметта ѝ разкази на слугини се пробудиха, изникнаха от най-далечното ѝ, изпълнено със страхове детство. Не, не, мъртвите не си отмъщават. Матилд изгниваше с всяка секунда в третия гроб вляво срещу стената в дъното. И въпреки това очите на Фелисите оглеждаха тъмнината, сякаш тя най-сетне беше съзряла отвъд видимото един гъмжащ неизвестен свят. Помъчи се да се засмее: вярваше само в онова, което докосваше. Беше родена по времето, когато единствено пясъчни пътища свързваха Ландите с останалия свят. Терорът беше изгонил оттам свещениците. Майката на Фелисите беше приела първо причастие в деня на сватбата си. В зората на последния век децата от Ландите боготворяха само неуморимото слънце, познаваха само всемогъществото на огъня, който поглъща боровите гори — този бърз бог, който бяга неуловим, като оставя след себе си безброй горящи факли.

Когато слезе малко по-късно от обикновено, защото сънят беше дошъл едва призори, тя видя върху сандъка за дърва бастуна и шапката на Фернан. Защо не беше излязъл? Мари дьо Ладо уверяваше, че той още спи. Господжата можела да види, че капациите са затворени. С очи, приковани в прозорците, Фелисите се терзаше, сякаш другата притиска Фернан в обятията си. Каза си полугласно: „Аз съм луда...“ Беше ли преживявала някога майката подобно мъчение, докато Матилд бе жива? Повтори си: „Знаеш добре, че нея я няма вече тук...“ Нея вече я нямаше тук, но продължаваше да задържа в постелята си този,

който я беше отбягвал, докато бе жива. Фелисите не помнеше да е страдала някога толкова уничително дори и в деня след сватбата им. Защото тогава тя вече се чувствуваше сигурна в победата. Седмица след бракосъчетанието, докато двойката беше още в Биариц, едно писмо на Фернан я бе изпълнило с огромна радост и понеже го бе препрочитала, си спомняше най-хубавите места: „... Ти беше права: само майката може да разбере мъж като мен. Всички други жени са чужденки. Те вярват, че ни обичат, а мислят само за себе си. Нашето здраве идва след тяхното удоволствие. Те намират, че е нормално ние да харчим без сметка за абсурдни фантазии. Най-взискателни са винаги онези, които преди брака са умирали от глад. Помниш ли онзи хотел близо до гарата в Байон, може би немного луксозен, но който чудесно ни задоволяваше? Матилд не поиска да остане в него, понеже твърдеше, че видяла една смачкана бълха, а и ведрото миришело силно. Наложил се да се настаним в един от онези хотели, които ненавиждам и където куп безполезни хора вдигат рамене, ако им дадеш по-малко от двадесет су бакшиш! Матилд намира, че съм скъперник, и говори само за себе си. Не я интересува нищо, което ме засяга. А аз се оплаквах от прекалените грижи, с които ти ме обграждаше! Уверявам те, че тя не иска и да знае за здравето ми. Не е нейна заслуга, че още не съм се разболял. Във влака правеше смъртоносни течения. Става през нощта, докато спя, за да отваря прозореца. Не е нужно да ти казвам, че отново се появиха болките в лявото ми рамо. Тя непрекъснато се присмива, критикува всички обичаи на нашето семейство, заявява, че е отвратително да не се миеш вечер — сякаш си струва труда, щом трябва да го правиш и сутринта. Мога да ти призная само минимална част от онова, което изтърпявам. Не бой се, мамо, синът ти ще изпълни дълга си докрай...“

Една пролетна утрин, подобна на тази, това писмо дойде да изпълни едновременно с безпокойство и щастие старата майка-вълчица. Колко хубави спомени ѝ остават от седмиците, които последваха: хиляди признаци на растящото разединение до деня, когато след една нощ, чиито перипетии останаха тайна, пребледнелият Фернан каза на майка си: „Пак ще ми нагласиш леглото в старата стая...“ Тя беше чакала тази радост, без да вярва, че ще дойде толкова скоро. Още се вижда в проветрената стая, приседнала на тясното детско легло, на което Мари дьо Ладо беше постлала чаршафите,

ухаещи на мента и чиста вода; а днес... Уви! Слънцето разкъсваше мъглата. Няма вече птички, само един щурец. Капаците, които Мари дьо Ладо затваряше, изтракаха. Южният вятър изгаряше кожата, миришеше на изгорял бор. Откъм Ландите небето сигурно беше червеникаво и задимено. От секунда на секунда се засилваше жаждата на изтерзаната земя. Пелю я разравяше с лапи и муцуна, за да отвори хладна дупка за сън. Както снощи, Фелисите чуваше кръвта си да бие неравномерно — лежеше неподвижна, защото и най-малкият жест може би щеше да призове смъртта; говореше си сама, като луда, и Пелю наостряше уши, понеже смяташе, че говори на него. Върху леглото, на което беше лежал трупът на Матилд, тя си представи трупа на сина си и като скочи внезапно, обхваната от паника, тръгна към нажеженото стълбище: гушките на гущерите тупкаха сред миризмата на хризантемите. Когато стигна до първото стъпало, една врата се отвори: появи се Фернан Казнав и каза:

— Масата е сложена, майко.

Той беше жив. Беше тук, изправен под жестокото слънце. Нахлупената сламена шапка скриваше лицето му. С каква лекота се изкачи тромавата старица до неподвижния любимец! Кратка радост: когато го видя съвсем отблизо и той свали шапката си, за да я поздрави, едва се удържа да не извика пред опустошенията на това лице. В какво състояние ѝ го връщаше мъртвата! Устни по-бели, отколкото ако беше пил оцет, и кръвясали като на старо куче очи... Докато седеше на масата, той също погледна майка си. По време на този обед те несъмнено се страхуваха един от друг. Но докато тя не го изпускаше от очи, той скоро се затвори в себе си, завладян от едно вътрешно видение, от което нищо вече не го отвлече. Мари дьо Ладо можеше да възкликне: „Какъв пек!“, да каже, че откъм Ландира гори, но камбаната не е ударила, понеже е още твърде далеч от градчето; напразно — никаква камбана не би изтръгнала Фернан от спомена за първата нощ в стаята, в която Матилд бе умряла.

IX

Отначало му беше даже приятно да се изтегне под неясно очертаните бели крила на завесите, спуснати от дървения корниз. През отворените прозорци се чуваше как нощта диша като близко същество. Нищо не напомняше за бдението над мъртвата, нито за нощната птица, напротив дори — легнал по гръб, със затворени очи, със събрани върху завивката ръце и изпънати крака, като мъртвата Матилд, той усещаше как изтича между два потока към бездната на един безкраен покой. Тя присъствуваше, но не в стаята, а в него, сляла се бе с неговата разбудена плът, която си припомняше брачните нощи; мисълта му също бавно се пробуждаше и се съсредоточаваше върху онова време, когато чувствуваше до себе си плахото тяло на Матилд. Това, което видя, беше толкова жалко и същевременно толкова гротескно, че разтърси глава и изпъшка високо. Като всички от неговия род той трябваше да умре, без да разбере какво значи да обичаш — като всички от неговия род, като повечето мъже. Съдбата си бе направила странната шега да пробуди у този стар мъж толкова надълбоко скрити води. И ето че нечистият извор бавно си проправяше път в него. Не знаеше какво е това. Дедите му бяха ревниви любовници на боровете и лозята. Баща му, Нюма Казнав, беше поискал да поставят на гроба му тлъста глина от имота, който обичаше най-много. Когато се за жени, той трябваше да попита един приятел какво да прави с жена си. Освен увеличаване на богатството бракът беше осигурил на всички тези изчезнали и приемственост на притежанието. Те бяха противопоставили вечното семейство на неизбежната смърт. Почти винаги бе достатъчен само един син, за да се продължи тънката житейска нишка, която щеше да влачи до края на света непрестанно увеличаващата се от зестри и наследства собственост. Това мощно течение никога не беше отклонявано от някаква страст. Всички жени, както от страна на Пелуйер, така и от страна на Казнав, бяха от онези, които пошепват на съпрузите си: „Побързайте!“ Достатъчно е обаче някой ден върху една брънка от тази жива верига да се появи петно

ръжда и да започне да разяжда. Горко на онези, които идват после! О, бедни души, които още не сте родени! Малки мои, какво ще вземете от мен? Глухата неприязън на Фернан към майка му е ужасяваща; и още как! От нея той беше наследил пламъка, но ревнивата нежност на майката беше направила сина безсилен да подхранва непознатия огън у себе си. За да не го загуби, тя бе пожелала той да бъде слаб; беше го задържала само защото го беше подлагала на лишения. Беше го възпитала в дух на недоверие, на глупаво презрение към жените. От петнадесетгодишна възраст той познаваше само два типа: „тези, които искат да ви пипнат“ и „тези, които носят болести“. Без съмнение такива препятствия не биха спрели едно обичащо създание. Но преди всичко Фернан бе потомък на онези селяни, които се срещат в навечерието на пазари и панаири по пътищата; размахали празни ръце, те вървят по средата на пътя като крале, а зад тях, по-натоварена с кошници и от някое магаре — изнемогващата женица. Освен това Фернан, чието тщеславие бе дълго култивирано, приличаше на онези момчета, които от ужас, че не са харесвани, твърдят, че винаги можеш да имаш жената, която желает, ако платиш колкото трябва. Не се съмняваше: „тези, на които те уж се отдават безкористно, харчат по тях повече от останалите“. Той също така казваше: „С мен си знаят колко струва... никакви цветя, подаръци, непредвидени разходи.“

Но ето че излегнат на леглото на Матилд в тъмнината, той гледаше как южната алея пламти в хубавия ден и виждаше зад дряноревите младото тяло между бръмчащите оси... Вярваш ли, че ако не искаше да се опълчиш срещу майка си, би се решил да отместиш клоните и да притеглиш към себе си тази чувствена, ухаеща на мед плячка? Да, разбира се, отначало те възбуди жаждата за отмъщение — но тя скриваше друга по-тайна жажда; и тя избликва, когато не можеш вече да я утолиш, когато плячката от плът и кръв, балсамираната плячка се е разложила и се е превърнала в онова ужасно нещо, което дори няма име...

Той стана и се залута бос из стаята, като се блъскаше в мебелите. Каза високо: „Тя ме обичаше, защото я карах да страда...“ Разтърси едрата си глава и изръмжа: „Не, не, това не беше любов...“ В опита си да заплаче той направи същата грозна гримаса както в своето детство.

Спря за момент, загриза ноктите си и си каза: „Друг мъж? Друг?“ До този миг никога не бе проявявал ревност, защото изключителното му себелюбие го беше предпазило. Друг мъж в живота на Матилд? Той беше готов да започне да се терзае, но си спомни онова, което майка му беше повтаряла стотици пъти: „Тя е почитена, не може да ѝ се отрече. Има само това, но наистина го има...“ И добавяше, намеквайки за онази госпожица Кусту, която беше майка на Матилд: „Веднъж крушата да падне по-далече от дървото.“ Фернан не знаеше, че докато хвалеше така снаха си, старицата си спомняше един обед у госпожиците Мерле — обед „на връщане от сватба“, когато отляво на Матилд беше седнал един млад възпитател от колежа. Казваха, че е поет: той даваше съвети на онази от госпожиците Мерле, която пишеше стихове. По време на обедата на Фелисите Казнав се беше сторило, че Матилд се захласва от думите на това мургаво, тъй изискано момче. Само Бог знае дали у Матилд това не беше момент на отпускане, на забрава, скрит импулс, недоловимо влечение към онзи, който снижаваше глас, за да цитира стихове сред врявата на привършващия обед. Смехът разкривяваше тези лица от Ландите. А той несъмнено вече мечтаеше за едно чувство като в книгите... Но след кафето Фелисите упорито беше настояла младият човек да рецитира едно стихотворение; и тъй като той отказваше, тя го помоли да се съгласи поне да напише няколко стиха в албума, в който снаха ѝ преписваше любими стихотворения. Оттогава Матилд беше нащрек: Фелисите никога не беше съумявала да прикрие играта си и снаха ѝ се хвалеше, че „винаги отдалеч я чува да идва с дървените си обувки“. Възпитателят не получи повече дори поглед и когато дойде да посети семейство Казнав, младата жена отказа да слезе в салона. Фернан можеше да спи спокойно: никога не бе мамен, дори мислено, от горкото дете, което знаеше само да бележи точки и да отбива удари.

Впрочем той вече не мислеше за това; неговият живот беше пред очите му — една тъжна пустиня. Как бе успял да прекоси всичкия този пясък, без да умре от жажда? Но ето че жаждата, която не беше почувствувал години наред, започваше да го измъчва. Матилд беше умряла, преди да разбере, че е жадна. Тя беше мъртва, но той живееше. Един извор бе пресъхнал, мислеше си той, но хиляди непознати извори

бълбукат: какво по-заменимо от една Матилд? Влюбен за първи път, той се бунтуваше срещу този мираж, който потапя в тъмнина целия свят, за да се окъпе в светлина едно-единствено същество. Като разглезено старо момче, привикнало с всичко да си служи за собствено удоволствие и от всичко да извлича полза, той си повтаряше, че Матилд е станала причина за едно сладостно откритие, от което той ще съумее да се възползува с друга... Коя друга? Представи си как съхнат кърпите на онзи прозорец на улица Югри... Коя друга? В мъничкия свят на своята низост той се мъчеше да се освободи от мрежата, от лепкавата паяжина, която майка му, за да го закриля, половин век беше тъкала около него и в която се мятеше като голяма уловена муха. Драсна клечка кибрит и като вдигна свещта пред огледалото, се заразглежда. Идолът се създава от култа. Матилд, може би Матилд единствена бе могла да се привърже към този стар раздразителен бог, възникнал от четиридесетгодишното майчино обожаване. Твърде късно! Той се приближи до прозореца. Сигурно бяха паднали няколко капки дъжд, защото усети миризмата на измъчената земя. Легна по корем на пода, с ръце под главата си, и щеше да остане така, ако схващането не го беше принудило отново да се изтегне на леглото. Накрая сънят го спаси. Първите птички го събудиха толкова, колкото биха събудили един труп.

Х

По време на обедата след тази нощ Фелисите Казнав, седнала срещу стареца, който беше неин син, за първи път не помисли за него като за свое имущество, което друга е похитила и което трябва със сила да завладее отново. Тогава любовта ѝ заприлича на любовта на останалите майки — да не изисква нищо в замяна на това, което дава. В старата мълчалива жена, която се насилваше да яде, се развихряше буря; победената старост в нея най-сетне скланяше да се откаже от свещените си привилегии: нека най-напред той да е щастлив! Ако беше в нейна власт, тя би повикала Матилд от брега на мъртвите. Опиянението от отричането откриваше пред любовта ѝ перспектива, която я заслепи. Такъв е инстинктът на любовта, ако не иска да загине: когато земята под нея се изплъзва, когато обичайното ѝ небе е разрушено, тя изнамира друго небе и друга земя. В този час съществото, което вече не е обичано, шепне на този, който вече не го обича: „Ти не ще ме виждаш. Няма да ти досаждам. Ще живея в сянката ти. Ще те обгърна със закрилата си, но ти няма дори да усещаш.“ Така Фелисите Казнав, замаяна от поражението си, подхвърляше отричането си като храна на своята изгладняла страст. Тя наруши мълчанието и каза умоляващо:

— Ти не се храниш, скъпи. Трябва да се яде.

Той отвърна, без да повдига глава:

— Ти също не се храниш.

И по навика си на разглезено дете добави:

— Никога не съм могъл да се храня сам пред някой, който ме гледа.

— Но да, скъпи, аз съм много гладна.

И въпреки че гърлото ѝ се сви, тя се опита да погълне една хапка. Когато ставаха от масата и Фернан вече се отдалечаваше към крилото на противницата, тя го повика:

— Имам да ти говоря, дете мое.

Той се поколеба за секунда, после, мърморейки, я последва в кабинета.

— Какво искаш от мен?

Най-напред тя откряна капациите. Но като се обърна, видя сина си и загуби самообладание. Замънка:

— Безпокоя се за теб. Животът, който водиш, ти вреди, скъпи. Ти се късаш от мъка, както казва Мари дьо Ладо. Би трябвало да се занимаваш с нещо... да се видиш пак с онези господа. Ти си в най-хубавата си възраст. Остават няколко месеца до общинските избори.

Той изръмжа, че всичко това било отдавна свършено, тъй както тя била поискала; и понеже тя мълчеше, я попита дали това е всичко, което има да му каже. Тя го хвана за ръка и каза разпалено:

— Не искам да те оставя да загинеш. Няма да те оставя да умреш...

— Като другата ли?

Тя изкрещя, че няма нищо общо с тази смърт. Нищо не показвало, че има инфекция. Защо да не се вярва на Дюлюк? Нямамо никакъв смисъл да се стои над нея.

— Освен това аз ходих да я видя онази нощ.

— Знам, знам.

— Чукнах на вратата й. Попитах я дали я боли. Тя ми отвърна, че нямала нужда от нищо. Впрочем не беше късно да я лекуваме: сърцето й не издържа. Дюлюк ти го повтори сто пъти. Нито ти, нито аз можехме да направим нещо. На инфекцията са нужни много дни, за да убие някого. Но жена ти имаше болно сърце.

Тя ходеше напред-назад из стаята и говореше, за да убеди колкото сина, толкова и самата себе си, и повишаваше глас, сякаш желаше да я чуе някакво невидимо същество, което подслушва. Той се беше отдалечил малко от вратата и докато тя говореше, криеше лицето си с ръце. Накрая изкрещя:

— Ти я уби. Ти я убиваше всеки ден по малко!

Тя запротестира, вбесена:

— Това не е истина. Аз се защитавах. Бях в правото си. И във всеки случай ние бяхме двама!

— Какво искаш да кажеш?

— Кой от нас двамата й нанесе повече удари? Отговори де!

Гневът преминаваше като огън през нея и унищожаваше всички едва родени желания за отричане. Вече не ставаше дума да се жертвува, а да надвие разбунтувалия се син, да бъде най-силната, както е била винаги. Тя крещеше:

— Я се погледни, малкият ми; единствено майка ти може да те понесе. Ето петдесет години аз съм насреща ти, аз, твоята майка, и се питам как съм още жива. Когато видях другата да идва, ах, бедничката! Знаех добре, че няма да изкара дълго! Беше ти достатъчна година...

— Мълчи! Не казвай нищо повече...

Тя отстъпи пред пепелявото лице, пред вдигнатите треперещи ръце на сина си. Тъй като той се приближаваше, тя се опря на стената и опълчи на обезумелия една усмивка, с която сякаш цялото й същество му хвърляше предизвикателството на тази друга майка: „Удряй в корема.“

Но ужасен от онова, което щеше да извърши, той вече не настъпваше. Опомнил се, гледаше тази задъхана старица, която го бе родила и която за малко щеше да удари. Гледаше това нещастно, запъхтяно, безсилно тяло и ето че разчупвайки твърдата обвивка, смътна нежност от детството избликна в злочест вик:

— Мамо!

Тъй като тя се беше отпуснала на канапето, той облегна глава на предложеното му рамо. Възвръщаше се към това живо убежище, за да се скрие, защото за него нямаше никакво друго укритие в света. Както някой несретник, пожелал да напусне земята, ляга все пак върху тази земя-мащеха, притиска лице към нея и вдишва от мрака на недрата й, така този изнемогващ мъж обгръщаше майка си. А тя, омаломощена, смазана, се наслаждаваше със затворени очи на това моментно щастие. Защото той бързо щеше да се съвземе и скоро временната слабост щеше да се обърне против нея. Ах! Как би искала тя тази минута да трае вечно! При все това ръката й изтръпваше под тежестта на едрата му глава: но тя беше майката, която бдеше в зимните нощи, защото детето можеше да спи само ако държи ръката й; и тя стоеше часове наред с протегнатата над леглото ръка, измъчена, оставила на малкия палач вледенените си пръсти. Дълго време, както в онези дни, когато като младо животно-майка душеше новороденото, нейните устни не се отлепиха от челото на стария й син. Не, не, тя вече няма да го предизвиква; и ето че новосъзреният хоризонт я очарова; тя не ще

изисква нищо от сина си, ще му върне жаждата за живот, ще го роди за втори път. Така майката отстъпваше пред илюзията, че любимецът може да се опита да се възроди по неин пример. Тя не разбираше, че обектът на нейната собствена страст е жив, тук до нея, и че това ѝ стига, за да се опълчи на съдбата; а той, глезеното дете, което в течение на половин век беше чупило една след друга всичките си играчки, загуби последната в мига, в който току-що беше открил неизмеримата ѝ цена. Погледни го, клета жено: той вече се надига, изтрива с opakото на ръката потното си чело и ти слушаш как затихват стъпките му в мъртвата къща.

XI

Последваха няколко спокойни дни, понеже небесната огнева също беше намаляла. Цяла седмица над почти опустялото поле (защото беше времето, когато слънцето и гроздето трябваше само да се оставят едно срещу друго) витаеха бури. Дори влаковете сякаш с труд си пробиваха път в зноя. Разправяха, че между Ла Реол и Тонен горещината деформирала релсите. Най-сетне една нощ шумолене събуди майката и сина. Листата изсмукваха първите капки толкова жадно, че мина около час, преди дъждът действително да достигне изгорялото лице на света — да проникне в земята, за да се надигне мирисът ѝ — мирис на още далеч неутолено, но вече превърнало се в наслада желание. В топлите страни страстите на хората хармонират с небесния плам и понякога се уталожват едновременно с него. Докато се хранеха, Фернан не противопоставяше на майка си враждебно мълчание. Беше притеснен, но изпълнен с много уважение, прекалено усърден, а на масата полагаше всички грижи, които трябва да се полагат за една възрастна жена. Напускаше я едва след като изпиеха кафето. Изпълнена с подозрения, тя не искаше да вярва в предимството си. Повтаряше си: „Аз ще го избавя...“ Уви! Макар и да не беше вече груб с нея, той все тъй продължаваше да кърви заради противницата.

Около прекъснатата драма големите дървета — магнолии и тополи, чинари и дъбове, люлееха мокрите си листа под омекналото небе. Те пазеха майката и сина от чужди погледи. Това, което казват за провинцията и клюките ѝ, е вярно само за дребните хорица, които живеят врата до врата. Но нищо не е по-малко достъпно за погледите, не благоприятствува така потайността, както тези имена, оградени със стени и толкова плътно обхванати от дървета, сякаш съществата, които живеят в тях, нямат никаква друга връзка освен помежду си или с небето. В града намираха прилично държането на семейство Казнав: колкото по-малко усещаме загубата на един близък, толкова по-важно е да преувеличим външните белези на нашия траур. Така се тълкуваше усамотяването на майката и сина.

И все пак през този дъждовен септември Фернан излизаше сутрин, облечен с пелерина, със свалена качулка. Вървеше по тесния път, който отделя градината от линията Бордо — Сет. Върху наредените там товарни вагони четеше разсеяно надписа „Мъже 38 — 40“, без да различи в него едно ужасно предзнаменование. Връщаше се вкъщи. Майка му го оставяше да се доближи и изпитателно оглеждаше това непроницаемо лице. С всеки изминал ден тя виждаше в него едно отпуснато, почти кротко изражение, което отначало ѝ се искаше да вярва, че е престорено. Но беше ли способен той да се преструва толкова дълго време? Той черпеше нежност от другаде — някаква неизвестна утеха. Съвземаше се, съвземаше се, без тя да е допринесла с нещо за това! Навремето изгониха една прислужница, защото претендираше, че е спасила от скарлатина Фернан. Сега го спасяваше една покойница, която майката не можеше да изгони. Така рухваше последната ѝ опора: тя не беше нужна на Фернан. Отдавна, от ранното му, но вече опорочено от толкова капризи детство, тя не беше виждала тази неуловима и мека, почти детска усмивка. В продължение на петдесет години майката беше повтаряла: „Какво би станал без мен! Щастие е, че съм тук! Ако ме нямаше?“ Уви, той сякаш вече не я виждаше и без нея, може би дори въпреки присъствието ѝ, отново беше намерил спокойствието си. Увереността, че са необходими, продължава живота на старите жени. Много умират от отчаяние, че вече не могат да служат. Някои, полумъртви, оживяват, понеже дъщеря вдовица или деца сирачета зоват за помощ. Фелисите нищо повече не можеше да стори за сина си. Всъщност беше ли използвала навремето силата си над него, за да го направи щастлив? Нощем, докато бдеше във враждебната тишина, потисната от смъртната празнота на тази стая зад стената, където скъпото дете вече нямаше да легне, тя си повтаряше: „Всеки друг живот би го убил. Оставен сам на себе си, той щеше да умре...“ Какво знаеше тя за това? Някъде далеч вятърът препускаше по Ландите, достигаше онези мъгливи брегове, където последните борове отстъпват място на свещените Сотернски лозя, и там не знаеше вече накъде да поеме, докато дърветата в градината потрепваха вкупом, обхванати във внезапна прегръдка.

Все пак ѝ оставаше да изпълни едно последно задължение към любимеца: покойната въздействуваше успокоително върху болния му ум, но не и върху страдащото му тяло. Това тяло, излязло от нейното,

все още принадлежеше на майката. Фернан не искаше да приема доктор Дюлюк, с когото госпожа Казнав тайно отиде да се посъветва. Според него трябваше преди всичко да се надвие отвращението на Фернан към храната, „за да може да си изработи кръв“. Фелисите се насилваше да яде, за да го увлече. Въпреки че заради артериите си трябваше да си наложи режим на ограничения, тя се тъпчеше с кървави меса. Един и същ диалог се повеждаше при всяко хранене:

— Ти не ядеш, скъпи.

— Ти също.

— Но как, не виждаш ли? Вземи си още малко от това филе-миньон.

— Ще си взема, ако си вземеш и ти.

Мъченичество съществува не само във възвишеното. Можем да отдадем живота си, като изберем най-унизителната от всички видове смърт.

Фелисите вече не можеше да стои сама: следобед тя се въртеше из кухнята и вече не се въздържаше да се доверява на Мари дьо Ладо.

— Той не можеше да я понася, докато беше жива. Няма никаква причина да съжалява за нея.

— Я виж ти, пусто да остане!

— Това, което говори, е, за да ме торМОЗИ. Греша, като му давам да разбере, че се тревожа.

— Хм, ами да, така е, госпожо.

Мари дьо Ладо мелеше кафе. Но плахите ѝ като на куче очи не изпускаха очите на господарката от страх да не се забави и секунда с отговора. Върху лицето ѝ на слугиня постоянно беше изписана покорна усмивка. Обаче тя не каза нищо, когато госпожата добави:

— Човек умира, и то е за дълго. Мъртвите бързо си отиват, както се казва.

Мари дьо Ладо си замълча, защото всяка неделя, след молитвата в седем, когато се връщаше от причастие, покрила коси със сватбения си воал, в нейното предано сърце възкръсваше целият ѝ заспал род — от бабата, която май бяха оставили да умре от глад, и неумолимите родители до онзи нехранимайко Жаузе, който я беше грабнал на тревата една вечер през лятото на четиридесет и седма и на когото тридесет години беше като товарно добиче, и онова малко момче на три години, което беше загубила. Така всички обитатели на

някогашното мрачно имение се пробуждаха в това благочестиво сърце. Мари дъо Ладо подканяше да влезе дори и тълпата от непознати предци и ги нареждаше около Онзи, който беше там.

— Аз съм съвсем спокойна, както се казва, отсъстващите са винаги виновни.

— А, да, да.

Но Фелисите не прибави нито дума и с повдигнати рамене излезе от кухнята. Тя започваше да проумява, че отсъстващите винаги имат право: те именно не пречат на любовта. Ако се вгледаме в живота си, струва ни се, че винаги сме били разделени от онези, които сме обичали най-много; може би защото винаги е било достатъчно съществуването, което обожаваме, да живее край нас, за да ни стане по-малко скъпо. Грешат присъстващите.

XII

Дойде сезонът, когато въпреки захладането човек се колебае да запали първия огън, както пред неизвестна съдба. Преди и след всяко хранене семейство Казнав седеше в кухнята. Това обстоятелство сближи майката и сина. Той не се ограничаваше с общи приказки, а всичките му думи свидетелстваха за някакъв потаен живот у него, за неочаквано любопитство.

— Вие обичахте ли се, татко и ти?

Странен въпрос за човек, който до неотдавна мислеше за мъртвите още по-малко, отколкото за живите. И тя не знаеше какво да отговори, предчувствайки, че думата любов приема в устата на сина й нов, дълбок смисъл. Той упорствуваше:

— Обичаше ли го, колкото обичаш мен?

Тя отвръщаше, че „това няма никаква връзка“. Не, нямаше никаква връзка между ненаситното желание за господство, за духовно притежание, което изпитваше към любимеца — от него зависеха всяка болка и радост, на неговия живот висеше нейният живот, — и тази привързаност на навика, това другаруване, което смъртта беше прекъснала толкова рано, без вдовицата да пролее много сълзи. Нюма Казнав беше умрял самотен, защото същата година Фелисите беше завела Фернан на бани в Сали. Тя знаеше, че съпругът ѝ беше паднал на пътя, пред къщата на госпожиците Мерле, като се връщал от ежедневната си партия в клуба. Но не помнеше какво ѝ бяха съобцили за тази агония сред чужди хора, нито че предната вечер той обиколи всичко най-скъпо на света за него: благотворителния дом, който ръководеше, онзи любим имот с тлъстата земя, с която беше поискал да покрият гроба му, нито че последните му думи били: „Спасението е във вярата.“ Не искаше да си спомня за тайното си удовлетворение, че всичко беше станало, без тя да присъствува и че оставаше само да се уредят деловите въпроси, в което намираще извънредно удоволствие. Тъй като не беше подлагала никога съвестта си на изпитание, тя не се беше терзала от онова срамно опиянение, което усети, като се

почувствува свободна — сама с единствения обект на страстта си — и веднага го върна от колежа, в който баща му беше настоял да го настанят.

— Много ли му беше мъчно на татко, когато умря брат ми Анри?

Този нов въпрос я накара да потръпне. Голям огън от лозови пръчки осветяваше избелелите плочки на кухнята. Мари дьо Ладоскубваше първия гривяк. Под лампата внукът ѝ, в черна престилка, запушваше ушите си и сричаше отговорите от катехизиса: „Значи, има три Бога? — Извинете, сестро, трите лица на Светата троица представляват един и същи Бог.“ Това дете, Реймон, винаги прекарваше при баба си сезона на гроздобера, защото родителите му бяха наети в замъка Икем, при господин маркиза.

— Беше ни еднакво мъчно, на баща ти и на мен.

— Но ти ми беше казала, че татко бил този, който поискал да снимат малкия Анри на смъртния му одър... Ти, ти си смятала, че не е нужно.

Тя си представи безжизненото, бледо, помръкнало, ужасно лице на загубеното дете в албума. Колко странно беше у Фернан това ненадейно любопитство към отминалите неща! Той приличаше на човек, направил разсеяно и без подготовка едно хубаво пътешествие и който, много по-късно, съжалява за онова, което не е съумял да види и което вече няма да види. Принуждаваше майка си да си спомня за огромната болка на съпруга си, когато умря този по-млад син; в сравнение с нея собствената ѝ мъка изглеждаше нищожна. Тогава я беше обхванал единствено ужасът, че Фернан може да се разболее от същата болест. Страхуваше се също, че по-късно на момчето може да навреди това, че е имал брат, умрял от менингит. С чувство на облекчение тя бе помислила, че „това би могъл да бъде и той“. Господи, защо разбуждаше тези спомени? Четиридесет години бяха изминали, откакто се беше случило всичко това. Тя вдигна очи към него; той стоеше прав, с гръб към пламъка, и мърдаше нервно левия си крак, както когато го терзаеше някоя мисъл. Ах! Противницата, все тя! Единствено тя събуждаше в този стар мъж отчаяно любопитство към отминалите неща, склонност към ненужни размисли. Но Фелисите не можеше да си представи мислите на Фернан в тази минута, нито да

проследи чудноватите им криволици. Мислейки за майка си и за самия себе си, той си казваше: „Аз съм повече за оплакване от нея, защото не съм имал нищо; а тя е имала мен.“

Лозовите пръчки изгоряха и кухнята се изпълни с мрак. Мари дьо Ладо запали една лампа върху масата, чиято мушама беше замърсена и нарязана от ножовете. Детето с катехизиса се облакът на нея. То беше пъхнало ръка в рошавите си, подобни на гарванови пера коси и тя изглеждаше бяла. Повтаряше: „Значи, има три Бога?“, сякаш не бе научило, че има само един-единствен Бог — само една-единствена любов. На моменти сънените му очи се вдигаха към мрачната двойка на господарите пред огнището. В миялнята, така както правеше това от шестдесет години насам, Мари дьо Ладо триеше съдовете. Когато се върна, внукът ѝ спеше с глава върху масата и отворена уста. Тя го загледа: една неизразима усмивка накара изсеченото ѝ като от старо дърво лице на черна мадона да засияе. Въпреки че той беше на възраст за първо причастие, тя го взе на ръце. Прелестната главица беше неподвижна, на мръсните и издраскани крака се люлееха обувки, подковани като копита на малко магаренце. Тя го отнесе, без да се огъне: дванадесетгодишна, беше станала прислужница на изполичар, слугиня на слуги, това, което в Ландите наричат „момиче за всичко“; принуждаваха я да държи за ръка по едно дете от двете си страни и прикрепваха новороденото към крехкия ѝ гръб: ако то плачеше, я биеха...

Междувременно Фелисите, почувствувала, че любимецът я наблюдава. вдигна очи. Колко дни не ѝ беше оказвал такова нежно внимание? Това така я развълнува, че тя тежко се повдигна, обгърна с ръка шията на сина си, притегли главата му и каза:

— Отново намирам мъничкия си: той се смили над старата си майка.

Ах, ако можеше да предвиди онова, което щеше да ѝ отговори! Как би сдържала този изблик! Едва изрече тези думи, и получи удара право в сърцето:

— „Тя“ иска да бъде добър към теб...

И я целуна по бузата.

Тя се беше отделила от него. Грохотът на един товарен влак се отдалечаваше. Майката усещаше в себе си ужасяващия ход на тези думи. Тя дължеше опрощаването си на противницата: налагаше ѝ се да изтърпи това унижение. Той тъй обичаше Матилд, че я беше възкресил и търсеше доказателства за присъствието ѝ дори въвн от самия себе си. Това присъствие му донасяше такъв покой, какъвто никога под владичеството на майка си не беше познал. Небето се изливаше върху застланите с шума алеи. В мрака пламтеше металната повърхност на едно медно корито.

XIII

На следващата вечер майката и синът седнаха пак там. Фернан беше казал: „Можеше да накараме да запалят в кабинета“, но Фелисите беше отговорила: „Зимата ще бъде достатъчно дълга.“ Като младо момиче в далечните Ланди, където очакваше съпруг, тя пак така бе седяла в ухаещата както тази вечер на кестени и анасон кухня. Но вместо лампа една насмолена свещ осветяваше върху коленете ѝ токущо донесената „Тримата мускетари“. Някога в този час Мари дьо Ладо имаше право да сяда, ако се занимава с предене. Кучетата ръмжаха заради глиганите, които свинята привличаше. Върху масата се белееха кърпите, с които беше покрита стомната. Съседи събуваха дървените си обувки на прага и с тях нахлуваше наситеният с мирис на смола нощен въздух. Една каруца се друсаше по пясъчните коловози. А тази вечер свирката на влак разцепва мрака. Фелисите слуша как пулсират слепоочията ѝ. Тя казва на Мари дьо Ладо, че стомахът ѝ тежи и че не е трябвало да си досипва от змиорката; но го беше направила, за да си вземе и синът. Стрелата, която я прониза вчера, е още забодена в тялото ѝ. Тя мълчи: занаят пред нито думичка, с която би могла да си навлече удар. Мари дьо Ладо подканва Реймон да казва своя закон божи. Той бърка винаги на едни и същи места:

— Почвай отначало!

— Вярвам в Светия дух, Светата католическа църква, Все Свети, Опрощаването на греховете, във Вечния живот...

— Ами „възкресението на плътта“? Почвай отначало!

Той говори, без да прекъсва, но като вироглаво магаре се спира на един и същ завой, с тревожен и упорит вид.

— Отначало.

Той отново тръгва в лек тръс, после се устремява и пак се спира с наострени уши пред „възкресението на плътта“.

— Къде ли му е акълът на това хлапе? Ще ми го повториш двадесет пъти.

И детето, смеейки се, както в играта, в която трябва да се каже много бързо „Петър плет плете“, повтори: „Възкресението на плътта, възкресението на плътта.“

Когато млъкна, се извиси гласът на господаря:

— Хората вярват, че плътта възкръсва...

Мари дьо Ладо, както всеки път, когато ставаше дума за религия, недоверчиво се наежи и загледа господаря си, като надничаше зад очилата си. Но се успокои, понеже той не се смееше. Фелисите се престори, че не разбира за коя плът мисли той, и измърмори:

— Знаеш, че обещахме на Мари дьо Ладо да не се месим вече във всички тези истории за Дядо Господ...

И добави:

— Колко ме боли!

Той не отвърна. Ходеше напред-назад из кухнята, докато Мари Дьо Ладо палеше свещ и отвеждаше детето. Най-сетне се спря на другия край на стаята, възможно най-далеч от огъня, и опря чело о тъмното стъкло. Майка му, измъчвана от силна болка, го повика. Но той не я чу. Тя никога не беше чувствувала любимеца до такава степен откъснат от себе си. Различаваше само формата на това едро тъмно тяло, което се сливаше с нощта. Искаше ѝ се да го повика пак: никакъв звук не излезе от гърлото ѝ. Тя вече не го виждаше; той не беше вече там: потъваше, загубваше се във влажния мрак на късната есен. Накрая с огромно усилие успя да извика:

— Къде си?

Без да обърне глава, той отговори, че слуша как вали, и отново долепи лицето си о стъклото. Остана дълго така, в приятен унес, да слуша монотонния, упорит шум на една самотна капка върху лист от магнолията, която докосваше прозореца, а после, когато връхлетя вятърът — краткия порой върху листата; след това — последния експрес, който не спираше — светлинен шемет от скорост и риск. Накрая се чу друг шум, който му се стори познат: от много седмици насам, след вечеря, майка му изпадаше в кратка дрямка, сякаш потъваше в дупка, и хъркаше грозно, с наведена глава и увиснала челюст. Той понечи да се вгълби отново, но смутен от това хъркане, схвана, че то е по-шумно и по-затруднено от обикновено. Фернан се обърна, взе лампата от масата и се приближи до спящата. Той не разбра веднага: от пепелявото лице го гледаха помътнели очи. Езикът

се подаваше малко от лявата половина на устата, която беше неподвижна; другата половина се свиваше и кривеше.

XIV

„Нищо повече не може да се направи“ — казваше лекарят, смаян, че старата жена е оживяла. Тя без съмнение щеше да остане парализирана, неспособна да изрече и дума. Нагласиха леглото ѝ в кабинета, на партера, за да може да прекарва дните си в кухнята.

— Тук винаги има нещо или някой, който разнообразява мислите ѝ — казваше Мари дьо Ладо. — Тя чува влака, гледа дали часовникът не е изостанал...

Всъщност тя вече живееше само за да чака Фернан. Сутрин той влизаше към осем. Кафето му с мляко беше сервирано на един ъгъл на масата. Целуваше майка си по челото; тя се настаняваше и го гледаше как се храни. Отначало угасналият, кръвясал поглед го притесняваше, но после почти престана да му обръща внимание. Обядваше сам и след това сядаше за малко срещу недъгавата, отваряше „Ла птит Жиронд“ и въпреки че беше свикнал, заставаеше така, че разгърнатият вестник да го скрива от втренчения, ненаситен поглед. „Тя го изяжда с поглед“ — казваше Мари дьо Ладо. След като прочетеше вестника, той си отиваше. Тогава майката гледаше неотстъпно вратата, дълго след като той я беше затворил. Със здравата си ръка тя потриваше роклята си все на едно и също място, което вече лъщеше от изтъркване. Любимецът прекосяваше отново кухнята за вечеря и накрая идваше бдението. Той вече не криеше лицето си — било защото се чувствуваше защитен от тъмнината или защото се беше примирил с тази последна милостиня — да се остави да го обожават. Тя беше живяла през целия ден само за това начало на нощта. Насищаше очите си, преди да ги изпълни мракът. Също като гъбата, напоена с оцет, която предлагат на осъдения през третия час^[1]. Ах, по-горчива от жлъч беше тази любов върху напрегнатото лице и не тя, а друга я получаваше в дар. И все пак Фелисите Казнав смътно усещаше, че е добре, дето страда за сина си; но не знаеше, че е разпъната на кръста.

Тя умря в края на зимата. Хората от Лангон разказват, че е трябвало да удържат надвесения над рова Фернан Казнав, който сякаш искал да се хвърли в него. Никой не разбра, че той просто търсеше да различи между всички тези форми в мрака сандъка, в който онова, което беше Матилд, ставаше отново на прах и пепел.

---

[1] Намек да разпнатия на кръста Христос. — Б.пр. ↑

XV

Отначало Фернан Казнав реши, че единствено досадният нотариус го отвлича от Матилд: как да се съсредоточи, да се спусне до онези големи дълбини в себе си, където бди любимата душа, ако един дребен шишкав човек по всяко време на деня му се натрапва, разстила книжа, моли за подписи? Бащата на Фернан, Нюма Казнав, беше лишил от наследство малолетния си син в полза на жена си. На Фернан дори през ум не бе му минало да не се подчини на това незаконно завещание; съществуват все още стари фамилии, в които гражданският кодекс не надделява над всесилната воля на бащата. Впрочем когато стана пълнолетен, на Фернан му хрумна да прехвърли на майка си една грижа, която не й тежеше никак; всеки месец той получаваше от нея необходимите му пари и тази зависимост, с която Матилд толкова се беше подигравала, свърши едва с парализирането на старата госпожа.

Когато Фернан Казнав сложи последния подпис, се увери, че дори само главоболията около рентите и имотите са достатъчни, за да унищожат покоя, божествения унес, в който до неотдавна той се съединяваше с Матилд. После разбра колко е лесно да имаш открита банкова сметка и че боровете растат съвсем сами. Разбра, че когато майка му по задушница се качваше на кабриолета, за „да оправи пъпките“ в пясъчния край, не я принуждаваше никаква друга необходимост освен желанието да вдиша, веднъж в годината, аромата на родните борове през сезона, когато пролетният вятър люлее тъмните им върхове. Вдовицата, която се освободи набързо от любимото лозе на съпруга си, не се съгласи да се раздели с един парцел мрачни гори, сред които бе родена. Фернан си спомня нескончаемото пътуване в детството си, когато, за да отиде при дядото Пелуйер, прекосяваше в кабриолет Сотернския край, оставяйки назад лозята и веселата Гарона, и стигаше до разорания от волове горски път. В онези години лицето на майка му беше оградено с черни шнурове, завързани под брадичката. Детето се подрусваше в старата двуколка, отметнало назад глава, гледаше как смутното декемврийско

небе тече между черните забързани върхари и изкрещяваше, когато от единия към другия движещ се бряг прелитаха птици, наредени в триъгълник. Ако някой бистър поток принуждаваше пътя да лъкатуши или внезапно захладяваше, майка му го покриваше с палтото си като с черно крило. Тя се боеше да не би да настине и ако той се оплачеше, че му е много топло, загрижена пъхаше пръст зад врата му. Веднъж, в един бурен ден, щръклици подплашиха коня и той счупи една стръка. Беше сезонът, когато нощта идва бързо. Докато селянинът кочияш поправяше колата, Фернан и майка му чакаха край пътя. Той помни, че на пустия, потопен в здрач път усещаше една блажена сигурност, понеже майка му беше там. Отвъд високите облаци прах потрепваха краткотрайните оранжеви припламвания на запалената степ. Подвикването на един овчар събираше разпръснатите и объркани в мъглата овце... Блажена сигурност, защото майка му е там...

Фернан поглежда около себе си: това наистина е спалнята, в която умря Матилд. Ето снимката в рамка от миди, на която тя не се усмихва. Една скоклива птичка пее с пролетен глас. Утро, изпълнено с дим и слънце. За да се слее с Матилд, той трябва да се изкачи от дълбините на живота си до най-близката повърхност на миналото. Опитва се да се разчувствува, като мисли колко малко са живели заедно. Сега вече снахата няма пред свекървата предимството, че е мъртва: старата ѝ неприятелка се присъедини към нея в третата ниша вляво срещу стената в дъното. Отсега нататък и двете принадлежат на онова, което вече не съществува; и Фернан се терзае за малката част от живота си, отдадена на съпругата, докато майката закрива с огромната си сянка всички изминали години.

Довършва обличането си, скита из градината, поглежда крадешком към прозореца на кабинета — оттам вече няма да го дразни главата на една старица, която дебне. Дали защото вече не се чувства така шпиониран, изпитва толкова малко желание да се присъедини към Матилд? Нима беше нужно огромната, обсебваща любов на майка му да го обгръща с пламъците си, за да бяга, преследван, в мислите си при Матилд? Ето че пожарът е угаснал — тази жарава, която го разгневяваше, изведнъж го остави зъзнец сред пепелта. Има мъже, които са способни да обичат само ако с това противоречат на някого.

Онова, което ги тласка напред към някоя друга, е пъшкането на тази, която изоставят.

И сега, останал без занимание, Фернан се поспира на южната алея и като тронав бръмбар помирихва едно клонче люляк, след това друго, без дрянвият плет да му напомни за някое лице. Мари дьо Ладого извика за обед, на който той яде повече от обикновено прясно набран зелен грах. След обед, сам в кабинета, където още стоеше подредено леглото на парализираната, той усети кратко щастие и си помисли в течение на няколко секунди за „привичката си“. Реши да телеграфира на улица Югри, седна на бюрото, затърси, но вече без ентузиазъм, израза, който някога написваше с разтреперана ръка (защото мисълта за бягство му идваше винаги след разправия с майка му). Тя напразно се мъчеше да му се подиграва, да му крещи: „Ще ми се върнеш добре подреден... След три дена ще си цъфнал!“ Той знаеше, че тя ще вехне от безпокойство и за нея няма да има живот, докато той не се върне. Може би никога не би заминал, ако не оставяше тази майка след себе си. Унизителни и кротки завръщания, когато той се съвземаше в атмосфера на мърмореща радост, на нежна подигравка, на безкрайни грижи! Мисълта, че може да се прибере от Бордо в тази пуста къща, го вледени — как той, старият съсипан блудник, можеше да се върне, без да забележи още със слизането от влака майка си, облегната на балкона, който гледа към гарата, с ръка над очите, да търси да го разпознае сред тълпата пътници. И той вече късаше телеграмата на дребни парченца. Вече нищо не можеше да се направи. Ако майка му беше искала той да живее само чрез нея и закачен за полата ѝ, ако не бе понасяла съперничеството на никаква работа, никакво развлечение, никаква надежда, никаква любов, тя можеше от дълбините на своя мрак да се гордее с извършеното дело: едва угаснало майчиното слънце, и ето че синът — планета без орбита — се въртеше в нищото.

XVI

Редките минувачи по пътя, който следва линията Бордо — Сет, се спираха да огледат голямата смълчана къща между дърветата, на която, казваха, никой вече не прекрачвал прага. Те още няколко седмици виждаха да се отварят капациите, зад които Фернан Казнав прекарваше безсънни нощи, излегнат върху леглото на Матилд. Но една сутрин, по средата на лятото, те останаха затворени: в това, което Фелисите беше нарекла „крило на противницата“, бе угаснал всякакъв живот. От неделя на неделя за кратко време се пробуждаха прозорците на Фелисите Казнав, после тези на спалнята, където Фернан се надяваше да намери отново съня в детското си легло. Но върху всички тези постели той продължаваше да бъде жалка плячка на безсъницата. И когато дойде есента, по времето около Свети Михаил, и облечени в алени дрипи цигани отседнаха срещу градинската мрежа и запалиха вонящи огньове, спалнята на Фелисите, после и на Фернан, се затвори завинаги. Като в едно голямо тяло, което приближава своя край, животът се оттегли от краищата на къщата и се съсредоточи в кухнята. Леглото на парализираната, все още нагласено в партера, служеше вече на Фернан. Сутрин, набързо измил се, той влизаше в кухнята и там, в ъгъла с камината, намираще фотьойла, в който майка му бе чакала смъртта, поглъщайки го с очи.

Горе, в стаята, където Матилд беше умряла, се трупаше прах. Той помъти стъклото на рамката от миди, зад която се заличаваше едно младо лице без усмивка. Във вазите, които Фернан доскоро украсяваше с горещо усърдие, още стояха увехнали преди месеци кремове. Мари дьо Ладо роптаеше, че не може да върши всичко.

Сега тя прекалено отблизо виждаше стария детрониран кумир, слязъл от пиедестала си и изцяло изоставен на нейните ръце, за да продължи както преди да бъде покорна и трепереща слугиня. Фернан ѝ нареди да спи, както по времето, когато бдеше над господарката си, в един килер до кабинета, за да може нощем да я вика с плачлив глас. Тя беше последното му укритие — тя, която познаваше старите, и чиито

сосове, по забравени вече рецепти, изпълваха най-отдалечените стаи с любимата миризма на дедите. Три поколения Пелуйер бяха използвали тези ръце на перачка. Но стана така, че съдбата продължи да преследва Фернан Казнав и в това последно убежище и го изгони оттам.

Заедно с дивите патици и гривяците сезонът на гроздобера докара в кухнята и Реймон — внука на Мари, чиито родители беряха грозде в Икем, при господин маркиза. Той беше станал хубаво здраво момче, с големи щръкнали уши и изпечени като грънци плещи. Чистите му боси крачета шляпаха по избелелите плочи; едва прикрит смях се таеше в подобните му на зрънца грозде очи. Отначало Мари дьо Ладо се страхуваше, че той ще додява на господаря; защото детето непрекъснато влизаше и излизаше, оставяше вратата отворена или я хлопаше. Но Фернан не даваше да го хокат. Той следеше този малък хитрец със същия тежък поглед, с който предната година намръщената му майка бе гледала него. Искаше му се да му каже нещо: но какво да каже на едно дете? Понякога той изваждаше от джоба си кръглата кутийка, в която бяха хапчетата против кашлица, и когато Реймон минеше наблизко, подаваше примамката, пошепвайки: „Едно бонбонче?“ Малкият се спираше задъхан и зачервен и докато си взимаше, Фернан го улавяше за ръката и го задържаше. Но той, със синкаво-черната си настръхнала като перушина коса и извърната настрани глава, потръпваше, мъчеше се да отлети...

Когато се увери, че присъствието на внука ѝ не е неприятно на господаря, Мари дьо Ладо започна да действа, за да го оставят за през цялата зима. Фернан не надуши опасността. Фелисите не би отделила време дори да разгледа една такава просба: тя знаеше, че „към тези хора не трябва да се чувствуваме задължени с нищо“. След като отпратеше Мари дьо Ладо при печките ѝ, наричайки я глупачка, тя нямаше да пропусне да повтори на скъпия син: „Ами ако ме нямаше! Щастие е, че съм тук! Без мен щеше да паднеш в клопката. Ти не виждаш по-далеч от носа си. Беззащитен си като бебе. Ако аз не предвиждах опасностите, първият срещнат щеше да те измами...“ Но тя вече не вървеше пред него и не отстраняваше клоните. Той не предусети никаква опасност дори когато родителите на Реймон

накараха да ги молят, за да го оставят при господин Казнав, и се престориха, че отстъпват само от състрадание.

Това лакомо хлапе, с напукани от студ и изцапани с мастило ръце, което се интересуваше от мълчаливия господар толкова, колкото от бюфета или часовника, скоро започна да отегчава Фернан, а после го хвърли в ужас, когато забеляза, че Мари дьо Ладо занемарява работата си. Тя пренебрегваше стария болен кумир заради лъчезарното дете, което беше нейна кръв. Не ставаше и дума да се яде супата, преди той да се е върнал. Тропането на дървените му обувки по стълбището обявяваше часа на храненето. Една дребна ангина, която Реймон хвана през декември, беше достатъчна за Мари дьо Ладо, за да напусне килера, където спеше близо до господаря си. Най-лошото беше, че майката на малкия се настани в къщата под предлог, че трябва да се грижи за него. Мари дьо Ладо изпитваше силен страх от това беззъбо черно момиче от Ландите, чиито очи и закривен нос издаваха свирепост на квачка. Бащата, който работеше в една изба, се връщаше вечер — мускулест, грамаден гаронец, но с корем, изсочил над синия панталон, който коланът не побираше вече, — сразен исполин, разяждан отвътре от смъртоносната сладост на сотернското бяло. Въпреки че малкият оздравя, двойката всяка вечер се хранеше в кухнята и на Фернан Казнав трябваше да сервира в трапезарията — вечно ледена въпреки големия огън. Докато се хранеше набързо, той чуваше груби смехове и пицене; но когато Мари дьо Ладо отвореше вратата, за да му сервира — само шушукане на диалект и тракане на вилици и лъжици, докато вратата се затвори и те започнат отново да пицят.

Те не знаеха, че в студения салон, чиято жълтеникава имитация на дърво винаги беше мразил, Фернан Казнав не беше самичък. Когато вдигнеше очи от чинията си, на мястото, от което беше господствувала половин век, пред него се появяваше величествената му, властна майка — още по-внушителна в смъртта — и нейното недосегаемо разгневено лице караше слабия син да се срамува. Е, какво, няма ли да изгони той от къщата тези паразити? Фернан мислено сътворяваше страшната богиня, която само с едно намръщване на веждите си укротяваше подчинени, агенти-посредници, ратаи и всякаква прислуга. Остарелият

Еней^[1], наближил края си, протягаше умолително ръце към всемогъщата „родителка“. Победен, той обожаваше тази, която беше най-силната. Неговата възхитителна майка! Защо една дребна присмехулна учителка беше посмяла да застане на пътя ѝ? Матилд, твоят призрак също седеше на тази маса, далеч от огъня, на течение, както докато беше жива; смъртта вече не те обожествява. Но Фернан си спомняше закръгления гръб, угнетеното лице, жълтеникавите очи на преследвана котка.

Къщата потрепера при минаването на един бърз влак, чийто грохот над Гарона беше заглушен от крясъците в кухнята. Майчината ярост, това изстъпление, което толкова често беше карало масивната сурова жена да тропа с крак, завладя Фернан; той вече ставаше и се отправяше към вратата, когато се появи Мари дьо Ладо с поднос. Тя огледа господаря си и свикнала да издебва върху това лице признаците на бурята, каза със сподавен глас:

— Ще предупредя „дъщерята“, че додява на господина. Треперяща, тя се върна в кухнята. „Дъщерята“ я караше да изпитва този ужас, който всички старци от Ландите изпитват от децата си. (Дъщерята и зетят, след като ѝ обраха до стотинка оскъдните спестявания, я обвиняваха, че имала скрити пари.) Фернан слуша няколко секунди старата, която говореше сама. Но изведнъж дъщерята изрева на диалект с ужасен гърлен глас. Нищо не бе тъй показателно за странното уединение, в което беше живял Фернан Казнав, както това, че не знаеше диалекта. С ухо, долепено до вратата, той разбра, че Мари дьо Ладо се кара с децата си. Но какво искаха те от старицата! „Мусю“ се повтаряше прекалено често в разговора им, за да може да се усъмни, че е предмет на кавгата! Тъй като чуваше лошо, Фернан излезе от трапезарията и мина през вестибюла. Стъпките му пробудиха ехото на огромната стая, където прозорците без капаци отрязваха два светли правоъгълника от ледената нощ; после коридорът го отведе до онази врата на кухнята, която се отваря срещу голямото стълбище. Докато зъзнеше в тъмнината, освен често изричаното „мусю“ той чуваше и „хлапето“. Мари дьо Ладо извика на френски: „Но нали ви казвам, че той нито веднъж не е попитал за хлапето.“ Тя познаваше господина, да не би той да е човек, който ще вземе да се притеснява

заради едно хлапе! Детето го беше разсейвало няколко дена. Сега той вече не го искаше. Все пак не можеха да го насилват. Дъщерята, пишейки, я прекъсна: „Ами! Ти би могла да го накараш да направи това, което искаш: той не може без тебе, тази дърта дрипа! Но и ти не обичаш семейството си...“ И те пак започнаха да крещят на диалект.

Фернан изопна високото си тяло. Майка му го тикаше напред; тя беше в него; бе го обладала. Какво чакаше, за да нахълта ненадейно и с един ритник да събори тази маса? Но краката му не го държаха, сърцето му биеше лудо. „Първо да поспя...“ Той се стовари върху полуотворения сандък за дърва. Капакът изтрака и този рязък звук прекъсна надвикванията зад вратата. Той стана и отиде в кабинета, където огънят не беше поддържан. Като легна най-сетне и угаси свещта, той установи, че Мари дьо Ладо е пропуснала да затвори капациите. От леглото той гледаше прозрачната нощ. Тъй като целия ден беше валяло, дърветата се отцеждаха сред една сякаш свръхестествена тишина и на света оставаше само този тих шум на сълзи. Обземаше го успокоение, забрава, като че ли бе предусетил отвъд жестокия си живот, отвъд собствената си безчувственост, едно царство на любов и тишина, в което майка му вече не го притежаваше като вакханка — там Матилд обръщаше към него отпуснатото си, завинаги успокоено лице, щастливо усмихната.

Призори го събуди шуртенето на дъжда. Колко мразеше тези мрачни зимни утрини! Вече не помнеше, че е усещал онова непознато блаженство. Заедно с намръщаното утро в него напираше цялата нечистотия на омразата му. Той сви под завивките старото си тяло, което го измъчваше. Виждаше пред себе си своя ден — пуст песъчлив път през изгорените степи. Затвори очи, за да спечели време, да стигне унесен до оазиса на закуската. Докато Мари Дьо Ладо запалваше огъня и поставяше до леглото му горещото кафе с мляко, обърна лице към стената, той се престори на заспал.

---

[1] Еней — герой от едноименната поема на Виргилий. — Б.пр. ↑

XVII

След обеду Фернан Казнав седна в кухнята, пред огъня. Как би се изплашил, ако знаеше колко прилича на умиращата си майка, потънал във фотьойла си в сумрака на дъждовния декември. Мари дьо Ладо слезе, подкрепяйки отслабналия си внук, който този ден се вдигаше за първи път. Тя наблюдаваше господаря и се опитваше да отгатне мислите му. Но той не отделяше очи от пламъка. Тогава тя побутна към него уплашеното хлапе, като му повтаряше:

— Кво ще речеш на мусю?

Фернан Казнав дори не обърна глава. Мари дьо Ладо настоя:

— Той се измъчи, горкичкият. Много е отслабнал. Само очите му са останали.

И тя опипваше ръцете му. Господарят беше взел машата, но я пусна, защото ръцете му трепереха. Най-накрая спря леден поглед върху малкото хлапе. И той, който не знаеше да говори на диалект, си припомни все пак онези две думи, с които си служеха дядо му Пелуйер и Фелисите Казнав, когато искаха някой човек или животно да изчезне от очите им:

— *Вey-t-en!*^[1]

Той беше станал и още повече приличаше на майка си — но на непреклонната си и страшна майка. Мари дьо Ладо отстъпи с ужасено обожание и повлече към миялнята настръхналото, подскачащо като болен кос хлапе.

Фернан Казнав остана до вечерта пред камината в кабинета. Още в четири часа Мари дьо Ладо донесе лампа, затвори капациите и той седя сам, докато крясканията го предизвестиха, че майката на Реймон е в кухнята. Тогава той седна както предната вечер на сандъка за дърва в тъмното антре и не помръдна. „Не, не — умоляваше Мари дьо Ладо, — от това ще получи удар.“ После гърленият диалект на дъщерята я потопи. Тя крещеше, че сама ще се заеме с подреждането на масата; но

защо с този заплашителен тон? Фернан усети студ, върна се в кабинета и неподвижен, загледа огъня. В седем Мари дьо Ладо дойде да съобщи, че на господина е сервирано. Тя взе лампата, вдигна я, както правеше всяка вечер, и застана встрани от господаря, който видя на силната светлина това старо съсипано лице. Той прекоси кухнята и блъсна вратата на трапезарията; тогава разбра: върху чистата покривка, срещу неговия прибор, беше сложен още един; и тъй като масата беше много висока, дъщерята беше наредила книги върху стола, за да може Реймон да яде по-удобно супата си.

Детето хленчеше зад вратата; не смееше да влезе въпреки заповедите на майка си, която започваше да надига глас. В това време Фернан Казнав усещаше как в него се ражда, усилюва се вълната на ярост: той с наслада се оставяше на майка си да проникне в него, да го изпълни, да го обладва. Сипа си една пълна чаша вино, което изпи на един дъх, после замахна с ръка и чиниите, предназначени за детето, се изпочупиха върху плочите. След този трясък в кухнята сякаш не остана живо същество. Господарят влезе там, видя най-напред дъщерята с очи на кокошка и зад нея, със заключени вдигнати ръце, Мари дьо Ладо. Той пак си спомни диалектните думи, които използваше майка му, когато пъдеше от себе си животни и хора:

— Annèt-ben!^[2]

Тогава дъщерята пристъпи напред и словоохотливо заговори, че именно господинът бил пожелал да задържи детето; той дори бил причина то да изпусне едно хубаво място; открай време се знаело, че господинът щял да се погрижи за него... Детето вече било много привързано към господина... Тя замлъкна, смутена от мълчанието на господаря, от ледения му поглед. Той повтори:

— Annèt-ben!

Дъщерята, въвн от себе си, изрева, че те няма да си идат сами, че ще отведат и старата с тях. Беше ли разбрала това Мари дьо Ладо? Малко извърната настрани, тя не протестираше и закриваше лицето си с двете си ръце с изпъкнали вени. Вратата на миялнята се откряна и детето подаде муцунка като малко лисиче, хванато в леговището. През това време дъщерята, сигурна, че държи неприятеля с тази заплаха, разкриваше в триумфална усмивка втвърдените си венци и черната си уста. Тази усмивка окончателно накара Фернан да се отдаде на майчиния демон. Възбудените му пръсти дълго търсиха в портфейла

една банкнота от сто франка, която хвърли на Мари дьо Ладо (прибра я дъщерята). После той отвори вратата и с вял глас каза на слугинята:

— Ще дойдеш утре да си вземеш куфара.

Тя го погледна. В тази минута я изгонваше не само нейният господар, но и всичките ѝ покойни господари. Тъй като тя не си тръгваше, той повтори със същия глас като на стария Пелуйер:

— Veу-t-en!

И отметна глава, с издута като на Юнона шия — човек би казал, че майка му е оживяла.

---

[1] Върви си (диал.). — Б.пр. ↑

[2] Махай се (диал.). — Б.пр. ↑

XVIII

Фернан Казнав чу как тракат обувките им покрай линията Бордо — Сет, после пак напълни чашата си и като я изпи, излезе от трапезарията. Последният влак беше прогърмял над реката: къщата вече не се тресеше. Дребни облачета се нижеха под невидимата луна, но пропускаха светлината ѝ, защото, изправен в средата на вестибюла, Фернан Казнав виждаше собственото си тяло в огледалото до вратата. Тишината го обгръщаше, по-дълбока от другите вечери. И все пак той не си спомняше да е долавял през време на безсъниците си диханието на Мари дьо Ладо. Но само дъхът на спящия в някоя отдалечена стая е достатъчен така да раздвижи въздуха, че без да съзнаваме, лека вълна от човешка топлина да облее сърцето ни. Фернан Казнав за първи път позна тишината. Може би защото чуваше клоните да се отцеждат безкрайно и около мъртвата къща беше останал само този тих шум на сълзи, но както предната вечер той намери в душата си същия покой по пътя към онова царство, в което майка му си беше точно неговата майка и все пак беше друга — същата, която му внуши да изхвърли от къщата една стара прислужница, — и все пак друга, още жива, но заживяла другаде, и която тази вечер уталожваше гнева му, вдъхваше му отвращение към всякаква грубост, изпълваше го със загадъчно безразличие. Най-малкото той повярва, че това е така; не помисли за виното, което бе изпил, нито че често е достатъчно едно леко опиянение, за да предусетим вечността. Студът го извади от този сладък унес. Той целият затрепера и зъбите му затракаха като на умиращата Матилд. Тогава, следвайки коридора за „крилото на противницата“, той тръгна, зъзнец, от стая в стая, докато стигна до онази, в която лунната светлина през капаците на прозорците осветяваше една рамка от мидени черупки и очертаваше върху стената изящната сянка на увехналите кремове. От тази площадка започваше таванът, който се простираше над вестибюла от едното до другото крило; той влезе вътре. Една капандура събираше като вода съвсем прозрачната светлина на нощта и я пръскаше върху украсен с

нарисувани лалета сандък. Препъвайки се в разни вещи, Фернан отвори вратата на килера, в който беше спала Мари дьо Ладо, преди да се наложи да гледа господарката си. Тя не беше преставала да идва тук всяка сутрин, за да се преоблича, и в един сандък от черно дърво съхраняваше всичко, което имаше на този свят. Тук страшният мраз имаше дъха на сапуна и дрехите на онези, които работят за другите. Малка капандура съсредоточаваше прозрачността на нощта върху гипсова мадона с разтворени ръце, но оставяше в сянката над леглото едно разпятие. Това легло беше покрито с вехто кретонено платно на фигурки — самотно светло петно, единствено богатство в тази килия, от което Мари дьо Ладо би се отказала, ако ѝ бяха казали, че „това струва пари“. Фернан Казнав седна на тази покривка и с наведено напред тяло, с лакти върху коленете и лице между ръцете, заплака. Студът замразяваше сълзите по бузите му. Тялото му трепереше. Достраша го да умре самичък в този килер, излезе от тавана, залитайки, и трябваше да се улови за перилата на стълбището, за да слезе най-сетне до леглото си.

Той не спеше; усещаше върху гърдите си, върху крайниците си, един безкраен товар. Сънуваше ли, че някой ходи в градината? Не, защото Пелю яростно заръмжа; после някой бързо го успокои. Фернан се сети, че е забравил да постави мандалото. Той чу, че голямата врата се поддава на нечие леко побутване, но не изпита никакъв страх. Стъпките се отдалечиха към кухнята, после на пода се процеди светлина. Той затвори очите си, после ги отвори. Мари дьо Ладо държеше лампата, която осветяваше нейното лице на черна мадона. Но тя не се доближаваше; изчака той да я извика:

— Мари!

Тогава, като остави лампата си, тя дойде при него и той усети върху челото си нейната изхабена ръка.

ПУСТИНЯТА НА ЛЮБОВТА

I

Години наред Реймон Куреж бе хранил надеждата да срещне отново на пътя си Мария Крос, на която страстно желаеше да отмъсти. Неведнъж бе сподирял по улицата някоя минувачка с мисълта, че тя е търсената от него. Сетне времето така приспа неговата неприязън, че когато съдбата отново го изправи пред тази жена, той отпърво не изпита радостта, примесена с ярост, която подобна среща би трябвало да пробуди у него. Когато влезе в бара на улица Дюфо, беше едва десет часът вечерта и песента на мулата от джазовия оркестър не радваше никого друго освен внимателно заслушания оберкелнер. В тясното заведение, където към полунощ тъпчеха на място танцуващи двойки, вентилаторът бръмчеше като едра муха. Портиерът с изненада каза:

— Не сме свикнали да виждаме господина толкова рано...

В отговор Реймон само махна с ръка, за да спрат шума. С поверителен шепот портиерът напразно се опита да го убеди, че този нов модел поглъщал дима, без да духа, но Куреж така го изгледа, че човекът отстъпи към гардероба. На тавана обаче вентилаторът стихна като кацнала земна пчела.

Тогава младият мъж разчупи ослепително бялата линия на застаните с покривки маси, разпозна в огледалата израза, присъщ на най-лошите си настроения, и се запита: „Какво не е наред?“ По дяволите, как мразеше пропилените вечери, каквато се очертаваше днешната, и то по вина на това говедо Еди Х... Беше се наложило едва ли не насила да изтръгне младежа от домашното му гнездо, за да го заведе в кабарето. На вечерята, още щом седна на края на стола с нетърпеливо тяло, вече погълнато от някакво предстоящо и близко удоволствие, Еди оправда разсеяността си с мигрена. Веднага след кафето той се измъкна, оживен, с игриви очи, поруменели уши и разширени ноздри. Цял ден Реймон си бе градил очарователна представа за вечерта и нощта, но пред Еди очевидно се откриваха радости, по-примамливи от всякакви поверителни разговори.

Куреж се изненада, че е не само разочарован и унижен, но и тъжен. Смутен бе, че и най-невзрачният от другарите му придобиваше за него стойност. Това като че ли бе сравнително ново в живота му: до тридесет години му липсваше себеотрицанието, изисквано от другарството, пък и беше твърде зает с жени, та презираше всичко, което не му се струваше предмет на обладание, и като лакомо дете би могъл да каже: „Обичам само това, което може да се схруска.“ По онова време другарите му служеха само за свидетели или довереници: за него приятелят бе преди всичко чифт уши. Обичаше също да си доказва, че ги превъзхожда и ръководи: изпитваше страст да упражнява влиянието си над тях и се ласкаеше, че методично ги покварява.

Подобно на дядо си — хирург, на чичо си — езуит, и на баща си — доктор, Реймон Куреж би съумял да си създаде последователи, ако притежаваше способността да подчини апетитите си на някаква кариера и ако вкусовете му не го отклоняваха вечно от преследването на всичко друго освен на непосредственото удовлетворение. Той обаче достигаше възрастта, когато личностите, въздействащи на душата, единствени могат да установят своята власт, докато Куреж умееше да осигурява на възпитаниците си само най-богат добив на наслади. Ала по-младите предпочитат съмишленици от своето собствено поколение и клиентелата му оредяваше. В областта на любовта дивечът дълго изобилствува, но дружинката на онези, които са започнали живота си заедно нас, намалява с всяка година. Колкото до оцелелите от мрачната сеч на войната — затънали в брака или съсипани от професията си, — когато Куреж виждаше сивеещите им коси, коремчетата им, олиселите им глави, той ги ненавиждаше, че са негови връстници, и ги обвиняваше, че са убийци на младостта и я предават, преди тя да се е отрекла от тях.

Гордееше се, че минава за представител на следвоенната младеж, и тази вечер, в още празния бар, където жужи само една приглушена мандолина (пламъкът на мелодията замира, възражда се, полюшва се), той жадно наблюдава в огледалата отражението на лицето си под гъстите коси — лице, все още пощадено от тридесет и петата година. Помисли си, че преди да подкопае тялото, застаряването подкопава съществуването. При все че тщеславието му се ласкаеше, когато чуваше как жените се питат: „Кой е този висок младеж?“, той знаеше,

че двадесетгодишните момчета, по-проницателни, вече не го брояха сред рожбите на мимолетното си племе. Еди например може би имаше по-добро занимание, отколкото до зори да излива душата си сред боботенето на саксофона. А може би това и прави в този час — описва сърдечните си вълнения на някое момче, родено през 1904 година, което непрестанно го прекъсва с „аз също“ или „и при мен е така“...

Нахълтаха младежи, които, за да прекосят залата, си бяха придали самодоволно и високомерно изражение и останаха сконфузени при вида на това мъртвило. Струпаха се около бармана. Куреж обаче никога не приемаше да страда заради някого — любовница или приятел. И така, следвайки своя метод, той се постара да съзри несъответствието между посредствеността на Еди Х... и смута, в който го хвърляше неговото изменничество. Испита задоволство, когато при опита да отскубне от душата си този плевел на чувствата не усети съпротивата на никакъв корен. В дързостта си стигна дотам, че обмисли как на другия ден ще съумее да изгони младежа и без да трепне, си представи възможността никога вече да не го види. Каза си, и то бодро: „Ще го зарежа...“ Въздъхна облекчено, сетне установи, че в душата му се таи някакъв смут, в чиято основа не бе Еди. Ах, да, писмото, което попипа в джоба на смокинга си... Не бе необходимо да го препрочита: към сина си доктор Куреж неизменно се обръщаше със сбита, лесна за запаметяване реч:

„Отседнал в «Грандхотел» за Конгреса по медицина.
На твое разположение, сутрин преди девет, вечер след
единадесет. Баща ти

Пол Куреж“

Реймон промърмори: „Има да чакаш...“ — и лицето му несъзнателно прие предизвикателен израз. Ядосваше се на баща си, защото не му бе тъй лесно да го презира, както презираше останалата част от семейството. На тридесет години Реймон напразно бе поискал „зестра“, каквато бе получила омъжената му сестра. След отказа на родителите си прекъсна връзките с тях, но състоянието принадлежеше на госпожа Куреж и Реймон знаеше, че ако имаше права, баща му би проявил щедрост — парите не означаваха нищо за него. Той повтори:

„Има да чакаш...“, но неволно долови зов в сухото послание. Не беше толкова сляп, колкото госпожа Куреж, която се дразнеше от студенината и резкостта на съпруга си и имаше навик да повтаря: „Какво от това, че уж бил добър, след като аз не го забелязвам? Помислете само какво би било, ако беше лош.“

Реймон е смутен от повика на този твърде труден за ненавиждане баща. Не, разбира се, няма да му отговори и все пак... По-късно, когато Реймон Куреж възстанови в представите си обстоятелствата от тази нощ, той си спомни горчивината, обзела го на влизане в празния бар, но забрави причините — измяната на един другар, наречен Еди, и бащиното му присъствие в Париж — и реши, че киселото настроение е било породено от предчувствие и че съществува връзка между душевното му състояние през тази вечер и събитието, което приближаваше в живота му. По-късно той неизменно поддържаше, че само Еди или пък доктор Куреж не биха имали властта да го хвърлят в подобно напрежение. Не, още щом седнал пред коктейла си, духът и плътта му инстинктивно доловили приближаването на жената, която в същата минута, в таксито, стигнало вече на улица Дюфо, тършуваше в чантичката си и казваше на своя спътник:

— Колко неприятно, забравила съм си червилото...

А мъжът отговаряше:

— Сигурно имат в тоалетната.

— Какъв ужас! Та да прихвана някоя болест...

— Гладис ще ти заеме своето.

Жената влезе: шапка с форма на камбанка сякаш отрязваше горната част на лицето и откриваше само брадичката, където времето изписва женската възраст. Четиридесетте години бяха докоснали тук-таме чертите ѝ, бяха изопнали кожата и загатнали увисването на гушата. Под коженото палто тялото навярно бе стегнато. Заслепена, сякаш излязла от сенчест навес наред слънчева арена, тя спря пред прага на искрящия от светлини бар. Спътникът ѝ се бе забавил поради спречкване с шофьора, но когато застана до нея, Куреж си каза, без веднага да го разпознае: „Този го знам отнякъде... от Бордо е.“ И изведнъж едно име му дойде на езика, докато разглеждаше това петдесетгодишно, разплуто от самодоволство лице: Виктор Ларусел...

С разтуптяно сърце Реймон отново огледа жената, която, виждайки, че единствена е с шапка, внезапно я махна и разтърси пред огледалото наскоро подстриганите си коси. Откриха се очите, големи и спокойни, сетне челото — широко, макар и ограничено от седемте тъмни кичура на младежката прическа. В горната част на лицето бе съсредоточено всичко, оцеляло от младостта, което се бе съхранило в тази жена. Реймон я позна въпреки подрязаните коси, натежалото тяло и бавната разруха, тръгнала от шията и плъзнала нагоре към устата и страните. Разпозна я, както би познал път от детството, дори ако бяха отсекли засенчващите го дървета. Куреж изчисляваше годините и след две секунди си каза: „На четиридесет и четири години е — аз бях на осемнадесет, а тя — на двадесет и седем.“ Както всички хора, които сливат представите за щастие и младост, той притежаваше смътно, но винаги будно съзнание за изтеклото време. Очите му не спираха да измерват глъбините на мъртвите години, а на всяко същество, играло роля в съдбата му, той незабавно отреждаше полагаемото му се място и при вида на дадено лице си припомняше времето на свързаното с него събитие.

„Дали ще ме познае?“ Но щеше ли тя тъй бързо да се отвърне, ако не го бе познала? Беше се доближила до кавалера си и навярно го умоляваше да не остават тук, защото той гръмогласно отвърна с тон на човек, който обича околните да му се възхищават:

— Ама не, не е тягостно: след четвърт час ще бъде претъпкано като консерва.

Той бутна една маса недалеч от тази, на която Реймон се бе облакът. Тежко седна и кръвта нахлу в лицето му, на което се изписаха всички белези на склерозата, а също и израз на безоблачно задоволство. Ала тъй като жената остана права, без да помръдва, той й подвижна:

— Е, какво чакаш?

Задоволството в очите и в дебелиите, почти морави устни внезапно бе изчезнало. Мислейки, че говори тихо, той добави:

— Естествено, достатъчно е на мен да ми е приятно тук, за да ми правиш фасони...

Тя навярно му каза: „Внимавай, слушат ни“, защото той почти кресна:

— Може би не знам как да се държа, а? Пък дори и да ни слушат!

Жената седна недалеч от Реймон и се поуспокои: младият мъж трябваше да се наведе, за да я види, и от нея зависеше да избегне погледа му. Куреж отгатна безопасността, в която тя се намираше, и изведнъж разбра, и то с ужас, че този случай, желан от него в продължение на седемнадесет години, може да му се изплъзне. След седемнадесет години смяташе, че в душата си ще открие ненакърнен стремежа да унизи тази жена, която го бе унизила, да ѝ покаже, че е от мъжете, на които не им минават женски номера. В продължение на години бе изпитвал удоволствие, представяйки си обстоятелствата, които щяха да ги изправят лице в лице, и уловките, които щеше да приложи, за да подчини и разплаче тази, пред която някога се бе показал тъй жалък... Разбира се, ако тази вечер вместо жената бе срещнал някой друг познайник от времето, когато бе осемнайсетгодишен колежанин, например предпочитания тогава съученик или противния училищен наставник, при вида им той навярно не би открил никаква следа от предпочитанието или ненавистта, изпитвани от някогашното дете. Ала нима пред тази жена отново не ставаше такъв, какъвто бе в онзи четвъртък привечер през юни 19... на прашния път в предградието с дъх на лилии, пред портата, чиято камбанка никога вече нямаше да звънне за него? Мария! Мария Крос! От наежения, плах юноша, какъвто тогава все още беше, тя бе създала новоизлюпен мъж — мъжа, който той щеше да си остане завинаги. Но колко малко се бе променила самата Мария Крос! Все същите питащи очи и сияйно чело. Куреж си казваше, че любимият му приятел от 19... щеше тази вечер да се окаже натежал, вече оплешивял и брадат мъж, докато лицето на някои жени дори в зрелостта си остава окъпано от детството и може би вечното им детство приковава любовта ни и я освобождава от времето. Тя бе тук, съвсем същата след седемнадесет години на неизвестни страсти, подобна на онези черни мадони, чиято усмивка нито пламъците на Реформата, нито на Терора са успели да помрачат. Продължаваше да я издържа същият градски големец, чиято нетърпеливост и недоволство се проявяваха шумно, тъй като очакваните от него хора не идваха.

— Сигурно Гладис пак го е забавила... Аз винаги съм точен и не мога да понасям хората, дете не идват навреме. Чудна работа, за мен е нетърпимо да карам да ме чакат, и това си е. Днес всички са толкова невъзпитани...

Мария Крос докосна рамото му и навярно повтори: „Слушат ни...“, тъй като той изръмжа, че не казал нищо, което да не е за чужди уши, и немислимо било тя да смята, че може да го учи как да живее.

Самото ѝ присъствие излагаше Куреж на произвола на онова, което вече не съществуваше. Макар неизменно да бе запазвал ясното съзнание за изтеклото време, той мразеше да пробужда определени представи и нищо не го плашеше така, както разбунените привидения. Тази вечер обаче не можеше да се съпротивява на множеството образи, прииждащи в него от присъствието на Мария: чуваше как удря шест часът и как се хлопват капците на чиновете; не бе валяло дори колкото да се слегне уличният прахоляк; трамваят не бе достатъчно осветен, за да успее да дочете „Афродита“ — трамваят, пълен с работници, на които умората от деня придаваше израз на кротост.

II

Между колежа — там редовно го гонеха от час, а той, мръсният хлапак, се мъкнеше покрай стените на коридорите — и семейния дом в предградието се вместише отрязъкът от време, който му носеше свобода — дългото пътуване на връщане с трамвая. Тогава, сред равнодушните, безоки същества, той най-сетне се чувствуваше сам — особено през зимата, тъй като мракът, едва разкъсан тук-таме от уличните фенери или от прозорците на някой бар, го отделяше от света, усамотяваше го сред мириса на влажна вълна на работните дрехи. Угаснала цигара висеше от отпуснати устни, сънят отмяташе лица с бръчки, набити с въглищен прах, вестник се изплъзваше от натезали ръце, една гологлава жена обръщаше към лампите роман в подлистник и устните ѝ се движеха като за молитва. Ала накрая, малко след Таланската църква, той трябваше да слиза.

Като подвижен бенгалски огън трамваят за миг осветяваше тисовете и алеята с оголели габъри на някакво имение, сетне детето слушаше как грохотът на колелата и на токоприемателния прът заглъхва по осеяния с локви път с мирис на гнило дърво и на листа. После поемаше по пътеката, виеща се край градината на Курежови, бутваше откренатия вратник към стопанските постройки. Лампата в трапезарията огряваше лехата край къщата — там през пролетта засаждаха обички, които вирееха на сянка. Челото на Реймон отсега се изопваше, както в колежа, веждите му се сключваха и образуваха една-единствена бухлата черта над очите, а дясното крайче на устните леко увисваше. Той влизаше в салона, подхвърляше едно общо „добър вечер“ на хората, скупчени край пестеливо запалената лампа. Майка му го питаше колко пъти трябва да му повтаря да почиства подметките си на стъргалката и дали възнамерява да седне на масата „с тези ръце“. Старата госпожа Куреж полугласно подхвърляше на снаха си: „Нали знаете какво казва Пол: не трябва излишно да изнервяме малкия.“ Така още с появата си той даваше повод за остри думи.

Сядаше в сянка. Приведена над бродерията си, Мадлен Баск, сестра му, дори не вдигаше глава при влизането на брат си. От него се интересуваше по-малко — мислеше си той, — отколкото от кучето. Реймон бе „болното място на рода“ и тя на драго сърце повтаряше, че от него щял да излезе голям непрокопсаник, а мъжът ѝ, Гастон Баск, допълваше: „Особено с такъв слабохарактерен баща.“

Мадлен вдигаше глава, заслушваше се за миг, казваше: „Ето го Гастон“ — и оставяше ръкоделието. „Нищо не чувам“ — отвърщаше госпожа Куреж. „Ами да, ето го“ — и при все че никакъв звук не бе доловим за друго ухо освен за нейното, Мадлен ставаше, затичваше се към пруста и изчезваше в градината, водена от непогрешим усет, сякаш принадлежеше към вид, различен от другите твари, при който самецът, а не женската, изпуска миризма, за да привлече съмишленицата си през мрака. Скоро Курежови дочуваха мъжки глас, угодническият и покорен смях на Мадлен и знаеха, че двойката няма да мине през салона, а ще се качи през страничната врата към етажа със спалните и ще слезе едва при втория звънец.

Край масата, под висящата лампа, се събираха старата госпожа Куреж, снаха ѝ Люси Куреж, младото семейство и четири момиченца, възрижи като Гастон Баск: с еднакви роклички, еднакви коси, еднакви лунички, те се притискаха едно към друго като опитомени птичета, накацали на прът. „И никой да не ги заговаря — постановяваше поручик Баск. — Ако някой ги заговори, ще бъдат наказани те, да си знаете.“

Мястото на доктора дълго оставаше празно, дори ако си беше у дома; той влизаше посред вечеря с куп списания. Жена му го питаше дали е чул звънеца и заявяваше, че при такава липса на ред нямало как прислугата да се задържи. Докторът тръсваше глава, сякаш за да пропъди муха, и разгръщаше някое списание. Не си придаваше важност — просто пестеше време като претоварен от работа човек, който знае цената на минутата. В края на масата Баскови се уединяваха, равнодушни към всичко, което не засягаше тях или малките. Гастон полугласно описваше постъпките, предприети в негова полза, за да не напусне Бордо: полковникът писал в министерството... Жена му го слушаше, без да изпуска от очи децата и без да спира да ги наставлява: „Не отопявай чинията си. Не умееш ли да си служиш с ножа? Не се изхлузвай така от стола. Ръцете на масата

— ръцете, не лактите... Няма да получиш друга филия, предупреждавам те. Стига толкова си пила...”

Баскови образуваха островче от подозрителност и потайност. „Нищо не ми казват.“ Всички упреци, които госпожа Куреж вътрешно отправяше към дъщеря си, се съдържаха в думите: „Нищо не ми казват.“ Подозираше Мадлен, че е бременна, оглеждаше корема ѝ, тълкуваше неразположенията ѝ. Слугите винаги били осведомени преди нея. Смяташе, че Гастон е сключил застраховка за живот, но на каква стойност? Не знаеше колко точно бяха получили след смъртта на стария Баск.

В салона, след вечеря, Реймон не отвърщаше на майката, която мърмореше: „Е, нямаш ли уроци? Нито съчинение?“ Той грабваше някое от момиченцата и сякаш го мачкаше със силните си ръце, издигаше го право над главата си, за да пипне то тавана, описваше кръгове с гъвкавото телце, докато Мадлен Баск — настръхнала и тревожна като квачка, макар и обезоръжена от ликуването на малката — викаше:

— Внимавай, ще я осакатиш!... Толкова е груб...

Тогава баба Куреж оставяше плетивото, качваше очилата си на челото, лицето ѝ се набръчкваше от усмивка и тя жадно попиваше доказателството в полза на Реймон:

— Ето на, не може да му се отрече, че умира за деца: само малките се радват на благоразположението му.

И старицата поддържаше, че нямало да ги обича, ако не бил добър по душа:

— Достатъчно е човек да го види заедно с племенниците си, за да се увери, че не е лош хубостникът.

Дали обичаше деца? Той търсеше досег с всичко свежо, топло и живо, с което да се брани от хората, наричани от него трупове. Реймон тръшваше на канапето малкото телце, спускаше се към вратата, тичаше устремно по засипаните с листа алеи, а небето — светлеещо се между клоните — направляваше неговия бяг. Зад стъклото на първия етаж гореше лампата на доктор Куреж. Дали и тази вечер Реймон щеше да си легне, без да целуне баща си? Ах, достатъчен бе сутрешният три четвърти час на враждебно мълчание, когато още в зори файтонът на доктора откарваше сина и бащата. Реймон слизаше на прелеза Сен Жьонес и по булевардите отиваше до колежа, а докторът

продължаваше пътя си до болницата. Те оставаха три четвърти час един до друг, в сандъка, който вонеше на стара кожа, между прозорците със стичащи се дъждовни капки. Лекарят, който няколко мига по-късно щеше обстойно и властно да говори на персонала и студентите, от месеци вече напразно търсеше думичката, способна да достигне до това излязло от него същество. Как да си проправи път до настръхналото от защитни бодли сърце? Когато доволен смяташе, че е открил допирната точка и отправяше към Реймон дълго обмисляни думи, той сам не ги разпознаваше и му изменяше дори гласът — язвителен и сух пряко волята му. Вечното му терзание бе в неспособността да изрази какво да е чувство.

Добротата на доктор Куреж бе всеизвестна само защото делата му свидетелствуваха за нея; те единствени бяха проява на тази стаена в него, жива погребана доброта. Да приеме благодарствена дума без мърморене или свиване на рамене, бе невъзможно да се постигне от него. Колко ли пъти той въпросително се бе вглеждал в това отбягващо го лице, докато през дъждовните утрини колата го тръскаше до сина му! Лекарят неволно тълкуваше следите по това лице на зъл ангел — привидната благодетелност на очите, подкопани от твърде дълбоки сенки. „Бедното дете мисли, че съм негов враг — си казваше бащата, — грешката е моя, не негова.“ Той не се съобразяваше с вътрешния усет на юношите, чрез който те разбират кой ги обича. Реймон чуваше повика, но си правеше оглушки. Впрочем той сам не би знаел какво да каже на смутения си баща, който действително беше смутен и това още повече го сковаваше като мраз.

И все пак на доктора му се случваше да не може да избегне някоя забележка, макар че винаги я отправяше с възможно най-мек тон и се стараеше да се отнася с Реймон като с другар:

— Директорът ми писа за теб. Ще подлудиш бедния абат Фарж! По всичко личало, че ти си занесъл учебника по акушерство, който в час сте си прехвърляли от ръка на ръка... Сигурно си го задигнал от библиотеката ми. Признавам, че негодуванието на абат Фарж ми се струва прекалено: вие сте на възраст да познавате живота и в края на краищата е по-добре да се прибягва до сериозни трудове... В този смисъл и писах на директора... Но освен това в шкафа за книги в занималнята открили и един брой на списание „Волни нрави“ и естествено подозират теб — набещдават те във всички грехове на

Израиля... Внимавай, моето момче, накрая ще те изгонят шест месеца преди изпитите...

— Няма.

— Защо не?

— Защото повтарям класа, така че има големи шансове този път да не ме скъсат. Познавам ги аз! Ако мислиш, че ще изпуснат дори един от нашите, който може да изкара! Знаят, че ако ме изпъдят, ще ме лапнат езуитите. Предпочитат да сея зараза сред останалите, както те казват, отколкото да изгубят един зрелостник за статистиките си. Нали я знаещ тържествуващата мутра на Фарж, когато раздават наградите: тридесет явили се кандидати, двадесет и осем издържали и двама остават за устен изпит! Гръм от ръкопляскания!... Мръсници такива!

— Ама не, момчето ми...

Докторът натъртваше на „момчето ми“. Ето мига може би, когато щеше да проникне в това отхвърлящо го сърце. Отдавна синът не бе допускар да се стига до каквото и да било подобие на разнеженост. През тези цинични думи се процеждаше искрица доверие.

С какви слова да си послужи, та да не докачи детето и да го убеди, че има хора, неприбягващи до сметки и уловки? Че често изпеченият хитрец е подобен на Макиавели — посветен на възвишено дело, той наранява в желанието си да стори добро... Докторът търсеше най-убедителния израз, а в ясното и печално утро пътят от предградието вече се бе преобразил в улица, задръстена от каручките на млекарите. Още няколко минути до прелеза за събиране на бача^[1] край Кръста на Сен Жьонес, при който някога се стичали поклонниците на свети Жан Компостелски, а днес там се облягаха само контрольорите на омнибусите. Не намирайки думи, бащата пое топлатата ръка в своята, повтори полугласно: „Момчето ми...“ — и тогава видя, че опрял глава на стъклото, Реймон спеше или по-скоро се правеше на заспал. Юношата бе затворил очите, които може би щяха неволно да издадат слабост, желание да отстъпи. Лицето му бе съвършено непроницаемо, костеливо, сякаш издялано от кремък, и в него не бе останало нищо, изразяващо чувства, освен двойната сянка на клепачите... Детето неусетно бе освободило ръката си.

Дали преди тази сцена в колата, или по-късно навлезе в живота му седналата тук, на канапето, жена, от която го дели само една маса и която би могла да го чуе, без той да повишава глас? Сега тя изглежда успокоена, отпива от чашата и вече не се бои, че Реймон ще я познае. На моменти обръща очи към него, но тутакси ги отклонява. Той различава гласа ѝ, който внезапно се издига над глъчката: „Ето я Гладис.“ Току-що влязлата двойка се разположи между нея и кавалера ѝ и всички едновременно заговориха:

— Безкрайно чакахме на гардероба...

— Все ние идваме първи...

— Е, нали сте тук, това е важното.

Не, навярно имаше повече от година преди сцената в колата между Реймон и баща му, когато един път на вечеря (трябва да бе краят на пролетта — лампата в трапезарията не бе запалена) старата госпожа Куреж каза на снаха си:

— Люси, знам за кого е спуснат в църквата белият креп, който сте видели.

Реймон помисли, че започва един от безкрайните разговори, чиито многобройни и празнословни фрази замираха, достигайки до доктора. Това обикновено бяха спорове около домакинството; всяка от жените защитаваше собствената си прислуга — жалка „Илиада“, в която слугинските дрязги развихряха една срещу друга богините-покровителки в Олимпа на трапезарията. А често семействата си оспорваха някоя надничарка:

— Извиках Травайот за следващата седмица — казваше например госпожа Куреж на Мадлен Баск. Младата жена възразяваше, че цялото бельо на децата трябвало да се изкърпи.

— Винаги ти вземаш Травайот.

— Ами тогава извикай Мария със счупения нос.

— Мария със счупения нос работи много по-бавно и освен това ме кара да ѝ плащам трамвая.

Тази вечер обаче забележката за траурния креп в църквата породила по-сериозен спор. Старата госпожа Куреж добави:

— За момченцето на Мария Крос — починало е от менингит. Тя поръчала тържествена служба.

— Колко неуместно!

При възклицанието на жена си докторът, който ядеше супата си и четеше някакво списание, вдигна очи. Тогава съпругата както винаги сведе поглед, но с гневен тон заговори колко жалко било, че свещеникът не призовал към повече благоприличие тази известна на целия град държанка, която излагала на показ безсрамния си разкош: коне, файтони и тям подобни. Докторът вдигна ръка:

— Нека не съдим. Не оскърбява нас.

— Ами скандалът? Той няма ли значение?

От мимиката на доктора тя разбра, че той вътрешно се удивява на простацината ѝ и се помъчи да смекчи тона, ала само секунди покъсно отново се развика, че се отвращавала от такива жени... Имението, в което толкова дълго живяла старата ѝ приятелка, госпожа Буфар, тъщата на Виктор Ларусел, сега било обитавано от някаква хубостница... Всеки път, когато минавала пред портата, ѝ се късало сърцето...

Със спокоен, почти тих глас докторът я прекъсна, за да каже, че тази вечер в къщата има просто една майка до леглото на мъртвото си дете. Тогава, тържествено и с насочен нагоре показалец, госпожа Куреж изрече:

— Божията справедливост!

Децата чуха как докторът рязко отмести стола. Той сложи списанията в джоба си и без повече приказки се добра до вратата, стараяйки се да забавя крачката си, но наострилото уши семейство го чу да се изкачва по стълбата тичешком.

— Какво толкова казах?

Госпожа Куреж отправи въпросителен поглед към свекърва си, към младото семейство, към децата, към прислужницата. Не се чу друг звук освен тракането на ножовете и вилиците и гласът на Мадлен:

— Не отхапвай направо от хляба... Остави този кокал...

След като се вгледа в свекърва си, госпожа Куреж допълни:

— Това си е жива болест.

Забила поглед в чинията си, старата дама сякаш не я чу. Тогава Реймон избухна в смях.

— Върви да се смееш навън и се върни, когато ти мине...

Реймон захвърли салфетката си. Колко спокойна бе градината! Да, сигурно бе в края на пролетта, защото си спомняше бръмбарите рогачи, които прехвърчаха с жужене, а за десерт бяха поднесли ягоди.

Той седна наред моравата, върху топлия камък на едно фонтанче, от което никога никой не бе виждал да блика вода. На първия етаж сянката на баща му бродеше от прозорец на прозорец. В прашния тежък здрач, паднал в предградието на Бордо, камбаната биеше нарядко, защото бе умряло детето на същата жена, която в тази минута допива чашата си — тъй близо до Реймон, че той почти би могъл да я докосне, ако протегне ръка. Откакто пие шампанско, Мария Крос гледа младия мъж по-свободно, сякаш не се страхува, че той ще я познае. Малко е да се каже, че не е остаряла: косите ѝ са къси, по нея няма нищо в разрез с тазгодишната мода, ала тялото ѝ е запазило пищните форми, харесвани през 19... Млада е, но с младост, разцъфнала и застинала преди петнадесет години — младост, каквато вече не се среща. Сенките около очите едва ли изглеждат по-дълбоки, отколкото по времето, когато казваше на Реймон:

— Имаме братски очи.

Реймон си спомня, че на другия ден след вечерта, когато баща му бе напуснал масата, още призори беше в трапезарията пред чаша какао. Прозорците бяха отворени, през тях нахлуваше мъгла и той леко потреперваше сред мириса на прясно смляно кафе. Чакълът по алеята проскърца под колелата на стария файтон: тази сутрин докторът бе закъснял. Облечена във виолетов пенъоар, с прибрани и още сплетени за спане коси, госпожа Куреж целуна по челото ученика, който не прекъсна закуската си.

— Баща ти не е ли слязъл?

Добави, че имала да му дава писма за пускане. Реймон обаче отгатваше причината за ранното ѝ присъствие. Когато живеят накуп, членовете на едно семейство се стремят да не се доверяват на другите и същевременно да проникват в тайните на близките си. Майката казваше за снахата: „Тя никога нищо не ми казва, но аз я познавам издъно.“ Всеки смяташе, че познава останалите издъно и единствен остава неразгадаем. Реймон мислеше, че знае защо майка му е дошла. „Иска да замаже положението.“ След сцена като тази от предишната вечер тя се навърташе около мъжа си, опитвайки се да си възвърне благоразположението му. Бедната жена винаги откриваше твърде късно, че думите ѝ непогрешимо успяваха да докачат доктора. Както в

някои мъчителни сънища, всяко усилие да се сближи с мъжа си я отдалечаваше от него — невъзможно бе да стори или да каже нещо, което да не го отблъсне. Скована от непохватна нежност, тя се движеше сякаш пипнешком, но с протегнатите си ръце съумяваше само да го нарани.

Когато чу вратата на доктора да се затваря на първия етаж, госпожа Куреж наля в чашата горещото кафе. Усмивка огря лицето ѝ, посърнало от безсъние, подкопано от тихия дъжд на отрудените, еднообразни делници, но тази усмивка помръкна при появата на доктора, когото жената тутакси заизмерва с поглед.

— Сложил си цилиндъра и редингота?

— Както виждаш.

— На венчавка ли отиваш?

— ...

— На погребение?

— Да.

— Кой е умрял?

— Някой, когото не познаваш, Люси.

— Кажи ми все пак.

— Малкият Крос.

— Синът на Мария Крос? Познаваш ли я? Не си ми казвал, ти нищо не ми казваш. При това от колко време говорим на масата за тази хубостница...

Докторът пиеше кафето си на крак. Той отвърна с най-кроткия си глас, който при него бе знак за върховно, но обуздано раздражение:

— След двадесет и пет години още ли не си разбрала, че говоря за пациентите си колкото се може по-малко?

Не, тя не разбираше и упорствуваше да намира за изумително, че случайно, на гости, научавала как еди-коя си дама се лекувала при доктор Куреж:

— Няма що, много ми е приятно, когато хората се учудват: „Как, нима не знаете?“ — и трябва да отговарям, че ти нямаш никакво доверие в мен и никога нищо не ми казваш... Малкия ли си лекувал? От какво е умрял? Все пак можеш да ми кажеш, аз нищо не разправам, пък и то няма значение, щом се отнася за такива хора...

Сякаш не бе чул, сякаш не я виждаше, докторът облече пардесюто си и извика на Реймон:

— Побързай, седем отдавна удари.

Госпожа Куреж подтичваше след тях:

— Какво пак казах? Ти веднага се наежваш.

Вратата на файтона се хлопна, храстите на чашкодряна вече закриваха старата кола, слънцето разкъсваше мъглата. Брътвейки сама на себе си несвързани думи, госпожа Куреж се упъти към къщата.

В колата ученикът с пламенно любопитство наблюдаваше бащата, в желанието си да научи нещо поверително. Ето може би минутата, когато навярно имаше възможност да се сближат. Ала тогава докторът бе духом твърде далеч от момчето, което тъй често бе желал да заплени. Сега младата плячка сама му се предлагаше, а той дори не подозираше. Мърмореше под носа си, сякаш бе сам: „Трябваше да повикам хирург... Винаги може да се опита трепанация...“ Бутна назад вирнатия цилиндър, свали стъклото, протегна обраслото си с косми лице към пълния с каручки път. На прелеза бащата разсеяно повтори: „Ще се видим довечера“, но не проследи с очи Реймон.

---

[1] Бач (разг.) — пазарна такса. — Б.ел.кор. ↑

III

Лятото дойде и през него Реймон навърши седемнадесет години. В спомена му то е жарко, безводно и с небивала оттогава сила тегнеше с непоносимото си небе над каменистия град. Той помни летата в Бордо: хълмовете бранеха града от северния вятър, а боровите и пясъкът съсредоточаваха и трупаха топлина, обсаждаха го чак до портите. Бордо бе град, беден откъм дървета освен в градската градина, където на изнемогващите от жажда деца им се струваше, че зад високите тържествени решетки на оградите прегаря сетната зеленина на света.

Но в спомена на Куреж може би се сливат небесният огън през тази година и вътрешният пламък, който опустошаваме него и шестдесетте му връстници в ограденото пространство, отделено от останалите дворове с редица клозети. Двама надзиратели бяха необходими, за да обуздават орляка умиращи деца и зараждащи се мъже. Под напора на мъчително покълване младата жива гора за няколко месеца се източваше, хилава и болнава. Но докато обществото със своите обичаи подкастриаше почти всички издънки на добри семейства, Реймон Куреж безсрамно раздухваше пожара в себе си. Учителите се плашеха, отвращаваха се от него и доколкото можеха, отлъчваха от множеството това момче с насечено лице (детинската му плът зле понасяше бръснача). В очите на добрите ученици той беше безсрамник, за когото се говореше, че криел в портфейла си фотографии на жени и четял в параклиса „Афродита“^[1] под обложката на молитвеник. „Изгубил е вярата в бога...“ Тези думи всяваха ужас в колежа, подобно на разнесъл се в лудница слух, че най-буйният от питомците е разкъсал усмирителната си риза и гол-голеничък се скита из градината. Известно бе, че през редките недели, когато не бе наказан да остава в клас, Реймон Куреж захвърляше униформата и фуражката, украсена с монограма на Светата дева, обличаше пардесю конфекция, купено от „Тиери и Сигран“, нахлупваше смешно бомбе като на цивилен полицаи и обикаляше съмнителните бараки на

панаира: видели го бяха в „манежа-салон“ с някаква уличница на неопределена възраст.

Когато в деня на тържественото връчване на наградите публиката, затъпяла от жегата под вече прегорелите листа, бе уведомена, че ученикът Куреж окончателно е издържал с оценка „среден“, той единствен знаеше причината на усилията, в които бе постоянствувал, за да не пропадне на изпита въпреки привидно разпуснатия си живот. Преследваше го една мисъл, която го бе откъснала от чувството, че е незаслужено набеден, и бе съкратила часовете, когато стоеше наказан пред варосаната стена на вътрешния двор: мисълта да отпътува, да поеме в някое лятно утро по шосето за Испания, което минаваше пред имението на Курежови — внушителен път с огромни каменни плочи, възраждащи спомена за императора, за неговите оръдия и ешелони. Предвкушаваше опиянението от всяка крачка, отдалечаваща го все повече от колежа и от безрадостното семейство! Бяха се споразумели, че ако Реймон издържи матурата, баща му и баба му ще му дадат по сто франка; той вече имаше осемстотин, така че щеше да притежава хилядарката, с която се надяваше да поскита по света и да проточи между себе си и близките безкраен друм. Ето защо той учеше през часовете, когато бе наказан да остава в клас, той учеше, без да го смуцава играта на другите. Понякога затваряше учебника и жадно се връщаше към мечтанията си: щурци свирукаха край боровете на бъдните пътища, хладна и сумрачна бе странноприемницата в безименното селце, където изнурен присядаше, лунната светлина разбуждаше петлите и момчето отново потегляше по хладина, запазило в устата си вкуса на хляба. Понякога спеше под купа сено, една сламка му затулваше някоя звезда и мократа ръка на утрото го пробуждаше...

И все пак то не бе избягало, момчето, за което учители и роднини бяха единодушни в преценката си, че е способно на всичко. Без сами да знаят, враговете му бяха надделели: поражението на един юноша произтича от склонността му да се поддаде на уверенията за своето нищожество. Случва се на седемнадесет години и най-непокорното момче да приеме доброволно образа, който другите му налагат. Реймон Куреж бе красив, а не се и съмняваше, че е чудовищно грозен и нечистоплътен; не съзираше правилните черти на лицето си и бе сигурен, че в околните може да буди само отвращение. Беше противен сам на себе си и смяташе, че никога не ще успее да се отплати на света

с неприязън, равна на поражданата от него. И затова по-остър от желанието му за бягство бе стремежът да се притаи, да затули лицето си, да не понася омразата на непознати. Този набеден блудник, с когото децата от католическото училище се бояха да се ръкуват, също като тях не познаваше жените и не би допуснал, че е достоен да се хареса и на най-окаяната продажница. Срамуваше се от тялото си. В неговото перчене с безредието и мръсотията нито родители, нито учители съумяха да съзрат жалкото му предизвикателство да ги убеди, че е жалък по своя воля: това бе печална горделивост на възрастта, отчаяно смирение.

Наместо да ознаменува бягството му, тази ваканция след последната година по риторика бе време на стаена страхливост: скован от срам, той смяташе, че чете презрение в очите на слугинята, която чистеше стаята му, не смееше да срещне погледа, с който докторът понякога дълго го обгръщаше. Баскови прекарваха месец август в Аркашон, така че не му оставаха дори гъвкавите като растения детински телца, с които обичаше буйно да играе.

Откак семейство Баск бе отпътувало, госпожа Куреж охотно повтаряше: „Приятно е все пак да се почувствуващ господар в дома си.“ С това тя си отмъщаваше за една забележка на дъщеря си: „Гастон и аз наистина имаме нужда от малко почивка насаме.“ В действителност бедната жена всеки ден живееше в очакване на писмо и не се случваше да прогърми, без тя да си представи Баскови в пълен състав на борда на някоя подмятана от вълните рибарска черупка. Къщата ѝ вече бе само наполовина пълна и ѝ ставаше болно от празните стаи. А какво да очаква от такъв син, който все се скита по пътищата, връща се потен и пълен със злъч и се нахвърля на храната като звяр?

— Казват ми: „Имате мъжа си...“ Как не!

— Клета дъще, не забравяйте колко зает е Пол.

— Вече няма лекции, майко. А по-голямата част от клиентелата му е на бани.

— Бедняшката му клиентела не пътува. Пък и лабораторията, болницата, статиите му...

Огорчената съпруга свеждаше чело, тя добре знаеше, че за тази дейност на доктора храна никога не ще липсва; че никога, чак до смъртта, този човек не ще разполага с промеждутък за отдих, когато,

свободен и безделен, би ѝ посветил изцяло няколко мига. Тя не вярваше, че това е възможно, не знаеше, че и в най-запълнените съществування любовта винаги си намира кътче, че даже претрупаният с важни дела държавник спира хода на събитията с приближаването на часа, когато го очаква любовницата му. Това неведение я възпираше да страда. При все че познаваше онзи вид любов, състоящ се в преследване на недостижимо същество, което никога не се обръща назад, самата ѝ неспособност да извоюва от него един-единствен съсредоточен поглед ѝ бе попречила да си представи, че докторът може да бъде различен с друга жена. Не, тя не би искала да повярва, че съществува жена, способна да подмами доктора извън неразбираемия свят, където се изготвят статистики и наблюдения и се съхраняват капки кръв или гной между две стъклъца, и щеше да живее години, без да открие, че през много вечери лабораторията бе оставала пуста, болните напразно бяха чакали човека, способен да ги облекчи, докато той бе предпочел да седи неподвижен в един сумрачен салон, потънал в тъкани, с лице, обърнато към излегналата се там жена.

За да си осигури през натоварените дни подобни тайни промеждутъци, докторът трябваше да работи за двама. Той разчистваше затрупания си път, за да се добере най-сетне до времето на съзерцание и влюбено мълчание, когато един продължителен поглед задоволяваше желанието му. Понякога, когато очакваният час съвсем бе наближил, той получаваше бележка от Мария Крос: вече не била свободна, мъжът, от когото зависела, устройвал прекарване в някакъв крайградски ресторант. Докторът вече не би имал сили да живее, ако в края на писъмцето Мария Крос не предлагаше друг ден. По мигновено чудо цялото му съществуване се подреждаше около тази нова среща и при все че всичките му часове бяха запълнени, той като умел шахматист съзираше възможните ходове и необходимите премествания, за да се намери в уречената минута, неподвижен и безделен, сред потъналия в тъкани салон, с лице, обърнато към излегнатата жена. А отминеше ли часът, когато би трябвало да я посети, ако тя не бе отменила срещата, той се радваше при мисълта: „Щеше вече да е свършило, докато сега цялото това щастие тепърва ми предстои...“ Имаше с какво да запълни дните, които го деляха от него: главно лабораторията бе негово убежище, там той губеше съзнанието за любовта си, проучванията заличаваха времето, поглъщаха часовете

и ето че изведнъж настъпваше мигът да бутне портата на имението зад Таланската църква, в което живееше Мария Крос.

Ала разкъсан от чувствата си, той по-малко наблюдаваше сина си през това лято. Пазител на толкова много срамни тайни, докторът често повтаряше: „Ние винаги си мислим, че «нещастните случаи» не ни засягат, че убийствата, самоубийствата, позорът са участ на другите, а всъщност...“ А всъщност той така и не узна, че през този губелен август синът му за малко не бе извършил непоправимото. Реймон искаше да избяга и в същото време да се скрие, да не го виждат. Не смееше да влезе в кафене, в магазин. Случваше му се по десет пъти да мине покрай някоя врата, без да се реши да я отвори. Тази фобия правеше невъзможно всякакво бягство, а вкъщи той се задушаваше. Доста вèчери смъртта му се привиждаше като най-простия изход. Веднъж отвори чекмеджето на бюрото, където баща му криеше стар модел револвер: бог не пожела да намери патроните. Един следобед прекоси задрямалите лозя, спусна се към рибния развъдник при склона на спечената ливада: надяваше се водораслите и мъховете да обгърнат краката му и да не може да се изтръгне от блатните води, устата и очите му да се изпълнят с тиня и никой повече да не го види, а и той да не види как другите го виждат. Комари танцуваха над водата, жабите размътваха като камъни подвижния мрак. Заплетено в растенията, се белееше някакво умряло животно. Не страхът, а погнусата спаси Реймон този ден.

За щастие той не бе често сам, тъй като игрището за тенис на Курежови привличаше младежите от съседните имения. Госпожа Куреж упрекваше Баскови, че са я накарали да се охарчи за това игрище, а са заминали, когато биха могли да играят. Само чуждите хора се възползували от него. Младежи, облечени в бяло, с ракети в ръка, пристъпваха безшумно с беззвучните си гуменки и изникваха в салона по време на следобедната почивка. Поздравяваха дамите, с половин уста се осведомяваха за Реймон, сетне навлизаха в светлината, която скоро се огласяше от техните „play“, „out“ и от смеха им. „Не си правят труда да затварят вратата след себе си“ — вайкаше се старата госпожа Куреж, преследвана от натрапчивата мисъл да не нахлуе жегата. Реймон навярно би склонил да играе, но го

пропъждаше присъствието на девойките, и то особено на госпожиците Косруж: Мари-Терез, Мари-Луиз и Маргьорит-Мари — три руси дебелани с излишък от коси, които им причиняваха мигрена и които те бяха обречени да крепят на главите си във вид на огромни постройки от жълти плитки, нескопосно закрепени с гребени и винаги застрашени от срутване. Реймон ги ненавиждаше: какво толкова се смееха през цялото време? Превиваха се от кикот и все намираха, че другите „щели да ги накарат да се пръснат от смях“. Всъщност те не се смееха на Реймон повече, отколкото на когото и да било друго, но негова болезнена слабост бе да мисли, че е прицел на всеобщия присмех. Впрочем той имаше определена причина да ги мрази: в деня преди заминаването на Баскови Реймон не бе посмял да се отметне пред зет си от обещанието да пояди един огромен кон, който поручикът оставяше в обора. На онази възраст, щом възседнеше кон, на Реймон му се завиваше свят, така че бе възможно най-смешният ездач. Една сутрин госпожиците Косруж го бяха изненадали на една горска просека — беше се вкопчил в седлото, но конят грубо го метна на земята. Той не можеше да ги види, без да си спомни шумния им кикот, а при всяка среща те обичаха да припомнят подробностите около падането му.

Каква буря поражда и най-невинната закачка в една младежка душа наред пролетното ѝ равноденствие! Реймон не различаваше една от друга младите Косруж и в омразата си ги възприемаше като едно цяло — някакво тлъсто чудовище с три кока, винаги запотено и разкикотено под неподвижните дървеса на августовските следобеди през 19...

Понякога взимаше влака, прекосяваше нажежения като пещ Бордо и стигаше до пристанищните докове — в мъртвата вода бензинови и маслени петна грееха с цветовете на дъгата, лудуваха тела, разядени от нищета и скрофули. Те се смееха, гонеха се, босите им крака шляпаха по плочите и оставяха мокри, нетрайни следи.

Дойде октомври: переходът бе приключил, Реймон бе преминал опасния завой в живота си. Щеше да бъде спасен, беше вече спасен със започване на училището, където новите учебници, чиято миризма открай време обичаше, му предлагаха през тази година на навлизане във философската наука: синоптична таблица на всички човешки мечтания и учения. Щеше да бъде спасен — не само със собствени

сили. Ала близко бе времето, свързано с появата на една жена — същата, която тази вечер в малкия бар го гледа през дима и танцуващите двойки, а широкото ѝ, спокойно чело е останало ненакърнено от времето.

Той преживя зимните месеци преди тази среща в плен на дълбоко вцепенение, обезоръжен от притъпените си усещания. Безвреден, той престана да бъде вечната жертва. След ваканцията, през която се бе измъчвал от двойната натрапчива мисъл за бягство и смърт, той на драго сърце изпълняваше предписаните действия и дисциплината му помагаше да живее. Чрез нея по-добре вкусваше сладостта на ежедневно прибиране, вечерния преход от едно предградие в друго. Когато излизаше от вратите на колежа, той навлизаше в тайните на влажното пътче ту с лъх на мъгла, ту с дихание на сух студ. Познаваше и всички небеса — тъмни, избистрени и проядени от звезди или затулени от облаци, които невидимата за него луна осветяваше отвътре. Следваше прелезът, трамваят, винаги обсаден от грохнала, мръсна и кротка тълпа. Големият жълт правоъгълник потъваше в полуселска местност, по-осветен от „Титаник“, и се плъзгаше между печални градинки, потънали в недрата на зимата и нощта.

У дома той вече не се чувствуваше предмет на постоянно проучване. Всеобщото внимание се бе пренесло върху доктора.

— Тревожа се за него — казваше госпожа Куреж на свекърва си. — Добре сте вие, дете не се тровите. Завиждам на хора, устроени като вас.

— Пол е малко преуморен, прекалено много работи, така е, но по природа е здрав и съм спокойна за него...

Снахата свиваше рамене и не се опитваше да разбере какво си мърмори старицата: „Не е болен, но е истина, че страда.“

Госпожа Куреж повтаряше: „Няма други, които така да не се лекуват като лекарите.“ На масата го дебнеше. Той вдигаше към нея изопнатото лице.

— Петък е: защо има котлети?

— Трябва ти силна храна.

— Откъде знаеш?

— Защо не се посъветваш с Дюлак? Един лекар не може сам да се лекува.

— Ама, скъпа Люси, защо изобщо мислиш, че съм болен?

— Не се виждаш на какво приличаш. Ужасно изглеждаш, всички го забелязват. Вчера пак някой ме попита: „Но какво му е на вашия мъж?“ Би трябвало да взимаш холеин... Сигурна съм, че е от черния дроб...

— Защо черният дроб, а не друг орган?

Тя заявяваше безпрекословно:

— Такова чувство имам.

Люси имаше съвсем ясното чувство, че е от черния дроб, и нищо не би могло да я разубеди. Тя обсипваше доктора със забележки, досадни от мухи:

— Вече си изпил две чаши кафе, ще кажа в кухнята да не пълнят повече кафеника. Това е третата ти цигара от обяд. Не възразявай, угарките са в пепелника.

— Той си знае, че е болен — каза тя един ден на свекърва си, — ето например вчера го заварих пред огледалото. Той, дете никога не се е занимавал с външността си, съвсем отблизо се вираше в лицето си, прокарваше пръсти по него, като че искаше да изглади бръчките по челото, по слепоочията. Даже отвори уста и огледа зъбите си.

Старата госпожа Куреж наблюдаваше снаха си над очилата, сякаш се страхуваше да не разчете по недоверчивото ѝ лице нещо повече от тревога: подозрение. Старицата чувствуваше, че вечерната целувка на сина ѝ е по-продължителна отпреди и може би знаеше какво означава тежестта на тази мъжка глава, обронена за миг: от юношеството на своя син тя бе свикнала да отгатва раните, способни да бъдат излекувани от едно-единствено същество на света — това, което ги е причинило. Съпругата обаче, макар и от години уязвявана в обичта си, вярваше само във физическата болка и всеки път, когато докторът сядаше срещу нея и притискаше склучени ръце към измъченото си лице, тя повтаряше:

— Всички сме на това мнение: би трябвало да се посъветваш с Дюлак.

— Дюлак няма да ми каже нищо ново.

— Ти можеш ли сам да се преслушаш?

Докторът не отговаряше, съсредоточен в тръпката на свитото си сърце, сякаш обхванато и леко стиснато от някаква ръка. Ах, той положително щеше по-добре да изброи неговите удари, отколкото би го сторил над чужди гърди! Още бе задъхан от играта пред Мария Крос: колко трудно е да се вмъкне някоя по-нежна дума, някой любовен намек в бърбенето с почитителна жена, която налага на лекаря си качество на неприкосновеност и му прикачва духовно бащинство!

Докторът отново преживяваше подробностите около посещението: бе оставил колата на главния път пред Таланската църква и бе изминал пеш осеяната с локви пътека. Здрачът се спускаше толкова бързо, че бе вече тъмно, когато премина през портата. В дъното на неподдържана алея лампата обагреше в червено прозорците на приземния етаж от ниската постройка. Не бе позвънил, никакъв прислужник не го бе предшествувал през трапезарията и той бе влязъл, без да почука, в салона, където полегналата Мария Крос не стана: в продължение на няколко секунди тя даже продължи да чете. Сетне каза:

— Ето, докторе, на ваше разположение съм.

Протягаше му двете си ръце, отместваше леко крака си, за да може той да седне на шезлонга: „Не сядайте на този стол, счупен е. Тук е разкош и нищета, нали знаете...“

Господин Ларусел бе настанил Мария Крос в тази селска къща, където посетителят се препъваше в продраните килими, а диплите на завесите прикриваха дупките им. Понякога Мария Крос замълчаваше, но за да може докторът да поведе разговора, благоприятстващ признанието, което бе решил да направи, би трябвало огледалото над лежащия стол да не отразява обраслото му с косми лице, очите, кръвясали и похабени от микроскопа, челото — олисяло още по времето, когато Пол Куреж подготвяше изпита по вътрешни болести. Все пак щеше да си опита късмета: малката ръка бе отпусната и почти докосваше килима. Той я грабна в своята и каза полугласно: „Мария...“ Тя не отдръпна доверчивата си ръка: „Не, докторе, нямам температура.“ И тъй като винаги говореше само за себе си, добави:

— Приятелю, направих нещо, което ще одобрите: казах на господин Ларусел, че файтонът вече не ми е необходим, така че може да продаде екипажа и да освободи Фирмен. Нали знаете какъв е — човек, неспособен да проумее възвишените чувства. Разсмя се и заяви,

че заради някаква кратковременна прищявка не си заслужавало „тук всичко да се обръща нагоре с краката“. Аз държа на своето и при всякакви време използвам само трамвая — дори и днес, на връщане от гробищата. Помислих си, че ще бъдете доволен от мен. Чувствувам се по-малко недостойна за нашия малък покойник, чувствувам се по-малко... по-малко... държанка.

Последната дума бе изречена едва чуто. Хубавите, плувнали в сълзи очи се вдигнаха към доктора, смирено просеха одобрение. Със сериозен и студен глас той начаса го даде на жената, която неспирно го призоваваше на помощ: „Вие сте тъй възвишен... вие сте най-благородният човек, когото познавам... само това, че съществувате, ми стига, за да повярвам в доброто...“ Той се опита да възрази:

— Не съм какъвто мислите, Мария. Аз съм просто окаян човек, разкъсан от желанието като другите хора...

— Нямахте да бъдете светец, какъвто сте си — отвръщаше тя, — ако не се презирахте.

— Не, не, Мария — не светец!... Да знаехте...

Тя се вглеждаше в него с прилежно възхищение, но никога не ѝ се случваше да се обезпокои като Люси Куреж или поне да забележи колко зле изглежда той. Принудителното преклонение, с което го обграждаше тази жена, отчайваше любовта му. Желанието му бе зазидано от възхищението ѝ. Далеч от Мария Крос несретникът се убеждаваше, че няма прегради, непреодолими за любов като неговата, но щом се намереше пред почтителната млада жена в очакване на думите ѝ, той признаваше очевидността на непоправимата си злочестина. Нищо на света не можеше да измести техните отношения на друга плоскост: тя бе не любовница, а ученичка, той бе не любовник, а духовен наставник. Да протегне ръце към полегналото тяло, да го привлече към себе си, щеше да бъде толкова безумен жест, колкото ако счупи огледалото. При това той не подозираше, че тя с нетърпение го очаква да си тръгне. Беше горда, че докторът се интересува от нея, и в падението на живота си ценеше твърде високо отношенията си с тази видна личност: но колко силно се отегчаваше от него! Без да се догажда, че за Мария посещенията му са бремене, той с всеки ден чувствуваше по-ясно, че тайната му се изплъзва, и само с върховното ѝ безразличие към него можеше да се обясни, че тя не я забелязва. Ако Мария изпитваше поне наченки на обич, любовта на

доктора щеше да ѝ се набие на очи. Уви, колко далеч може да бъде една жена от мъж, който я отегчава, макар, от друга страна, да го цени и дори боготвори, а връзките с него да са гордост за нея. За това докторът се досещаше отчасти — достатъчно, за да бъде съкрушен.

Беше станал, прекъсвайки Мария Крос наред изречението.

— Ах — каза му тя, — винаги си тръгвате изневиделица! Но вашите клетки пациенти ви чакат... Не искам да проявявам егоизъм и да ви обсебвам.

Той отново прекоси безлюдната трапезария, вдъхна лъха на заскрежената градина и на връщане с колата, при мисълта за внимателното и печално лице на Люси, навярно разтревожена и очакваща го на тръни, си повтори: „Поне да не причинявам страдания; достатъчно е, че аз страдам, нека не причинявам страдания на другите...“

— Тази вечер изглеждаш по-зле. Какво чакаш, за да отидеш при Дюлак? Ако не за себе си, поне за нас го направи. Като че ли само теб засяга: за всички ни е от значение.

Госпожа Куреж призоваваше Баскови за свидетели и те прекратиха полугласната си беседа, за да се присъединят към нейната молба:

— Ами да, татко, на всички ни се иска колкото се може по-дълго да останете сред нас.

Само при звука на омразния глас докторът изпитваше срам от чувствата, които се надигаха в него против зет му: „Всъщност е добро момче... непроситимо е от моя страна...“ Но как да забрави причините за ненавистта си? Години наред една-единствена страна от семейния живот се бе покривала изцяло с предварителните представи на доктора: до голямото брачно легло се намираще тясното креватче, където всяка вечер жена му и той гледаха как спи Мадлен, първородното им дете. Не се долавяше никакво дихание, невинно краче бе избутало завивките, между преградите висеше отпуснатата прекрасна ръчица. Тя бе тъй кротко дете, че можеха да я глежат безнаказано, и слабостта на баща ѝ към нея толкова я ласкаеше, че прекарваше часове, играейки безшумно в кабинета на доктора. „Казвате, че не е особено умна — повтаряше той, — но тя е нещо

повече от умна.“ По-късно той, който винаги бе мразил да излиза с госпожа Куреж, обичаше да го срещат с младото момиче: „Мислят, че си ми жена!“ По онова време за нея бе избрал измежду всички свои студенти Фред Робинсон, единствения, у когото чувствуваше разбиране. Докторът вече го наричаше свой син и чакаше Мадлен да навърши осемнадесет години, да се сключи бракът, когато в края на първата зима след появата ѝ в светските среди девойката уведоми баща си, че се е сгодила за поручик Баск. Яростната съпротива на доктора продължи месеци и не бе разбрана нито от семейството му, нито от обществото. Как можеше той пред богатия офицер с влиятелни роднини и голямо бъдеще да предпочита някакво студентче без състояние, при това бог знае от какъв род... „Егоизъм на учен“ — казваха хората.

Основанията на доктора бяха твърде лични, за да може да ги изложи пред околните си. Още при първото възражение бе почувствувал как става враг на любимата си дъщеря. Той дори си внуши, че тя ще се радва на смъртта му, че в очите ѝ той вече е само стар зид, който трябва да бъде сринат, за да се събере тя със зовящия я самец. От желание да прозре истината, бе упорствувал до краен предел, за да измери омразата на любимото си дете. Дори възрастната му майка бе против него и съдействуваше на младите. Хиляди интриги се плетяха в старата къща, за да могат годениците да се виждат без негово знание. Когато най-сетне отстъпи, получи от дъщеря си целувка по бузата, а той леко повдигна косите ѝ като някога, за да докосне челото ѝ с устни. Край него все така говореха: „Мадлен обожава баща си, тя открай време му е любимка.“ Навярно до смъртта си щеше да чува как девойката го нарича „милото ми татенце“.

А междуременно трябваше да понася общуването с този Баск. Антипатията на доктора към него излизаше наяве въпреки огромните му усилия. „Учудващо е — казваше госпожа Куреж, — Пол има зет, който по всички въпроси мисли като него, а пък не го обича.“ Именно това докторът не можеше да прости на момъка: неговата изопачаваща мисъл отразяваше карикатурата на собствените му най-съкровени възгледи. Поручикът бе от хората, чието одобрение съкрушава и тласка към съмнение в истини, за които човек би пролял кръвта си.

— Ами да, татко, лекувайте се заради децата си, приемоте те да ви бранят от самия вас.

Докторът напусна стаята, без да отговори. По-късно Баскови потърсиха убежище в спалнята си — свещена територия, за която госпожа Куреж казваше: „Никога не стъпвам там. Мадлен ми намекна, че не ѝ е приятно, а това са неща, които не е нужно да ми се повтарят — мога да ги подразбирам от половин дума.“ Събличаха се мълчаливо. Коленичил за молитва, с лице, заровено в леглото, поручик Баск внезапно се обърна и запита жена си:

— Имението семейна придобивка ли е?

— ...

— Искам да кажа, след брака ли е купено от родителите ти?

Мадлен мислеше, че е така, но не беше сигурна.

— Интересно би било да се знае, защото в случай че бедният ти баща... ще имаме право на половината.

Той отново замълча, сетне внезапно попита за възрастта на Реймон и, изглежда, му стана неприятно, че е едва на седемнадесет години.

— Какво те засяга? Защо питаш?

— Просто така...

Той може би мислеше, че един малолетен родственик винаги води до усложнения при встъпване в наследство, защото, докато ставаше, каза:

— Колкото до мен, надявам се, че бедният ти баща няма да ни напусне, преди да минат години.

В полумрака огромният, оправен за спане креват мамеше съпрузите. Лягаха в него, както сядаха да се хранят в дванадесет и в осем часа — време, когато е редно да изпитваш глад.

През същите тези нощи Реймон понякога се пробуждаше: нещо топло и блудкаво се стичаше по лицето му, изливаше се в гърлото и ръката му пипнешком търсеше клечка кибрит. Тогава виждаше как кръвта блика от лявата му ноздра, цапа нощницата, чаршафите. Ставаше и премръзнал гледаше в огледалото дългнестото тяло, oprъскано с пурпур, триеше в гърдите си лепкавите от кръв пръсти, забавляваше се с оплесканото лице, представяше си, че е едновременно и убиец, и убит.

[1] „Афродита“ — роман от Пиер Луис (1896). — Б.пр. ↑

IV

През една вечер като всяка друга, в края на януари, когато по тези места зимата вече преваля, Реймон се изненада от жената, седнала срещу него в работническия трамвай. Той далеч не страдаше, че всяка вечер се слива с човешкия му товар — напротив, приятно му бе да си представя, че пътува сред множество преселници, на борда на параход, който цепи мрака. Дърветата бяха коралови рифове, а минувачите и колите — незнайни обитатели на морските глъбини. Твърде кратко пътешествие, през което нямаше да изпитва унижение: тук всяко тяло бе също така занемарено и зле поддържано като неговото. Когато понякога погледът му срещаше друг поглед, той не четеше в него никакъв присмех — все пак бельото му беше по-чисто от срещаните тук размъкнати ризи върху космати, животински гърди. Чувствуваше се удобно сред тези хора и далеч не подозираше, че една думичка бе достатъчна, за да изникне изведнъж пустинята, която разделя класите, както разделя и отделните личности. Върховната възможна близост навярно беше в този досег, в това съвместно гмуркане в мрака с трамвая, който пореше вечерния град. Реймон, тъй груб в колежа, тук не отместваше от рамото си клюмналата глава на някой капнал от умора свой връстник, при когото сънят разкършваше тялото, развързваше го като китка цветя.

Ала тази вечер той видя срещу себе си тази жена — тази дама. Тя седеше между двама мъже в дрехи, изцапани с машинно масло. Бе облечена в черно, с открито лице. По-късно Реймон се запита защо под погледа ѝ не бе изпитал отначало срама, пробуждан в него и от последната слугиня. Не, никакъв срам, никакво притеснение — може би защото в трамвая се чувствуваше безименен и не си представяше никакви обстоятелства, способни да го свържат с непознатата. Освен това той не разчиташе в чертите ѝ нищо подобно на любопитство, на присмех, на пренебрежение. И все пак как го наблюдаваше тя! Съсредоточено и последователно, като жена, която навярно си е казала: „Това лице ще ми бъде утеха през тягостните мигове, които ще трябва

да прекарам сред тълпата, в трамвая. Изличавам света около това мрачно ангелско лице. Нищо не може да ме засегне: съзерцанието дава свобода. Той е пред мен като непозната страна, клепачите му са подровени морски брегове, две мъгливи езера дремят на ръба на ресниците. Мазилото по пръстите, сивкавите яка и маншети, липсващото копче са само белег на земното, осквернило изневиделица капналия от клона непокътнат плод, който ти вдигаш с предпазлива ръка.“

А и Реймон, изпълнен със сигурност, тъй като нямаше защо да се бои от думите на непознатата и никакви нишки не го свързваха с нея, я съзерцаваше със спокойна настойчивост, с която очите се взират в небесно светило... (Колко гладко е останало челото ѝ! Тази вечер Куреж скришом го гледа — то е окъпано от светлина, която иде не от грейналия бар, а от лъчите на проникновението, тъй рядко озаряващи женско лице — но колко поразителни са те тогава и как ни помагат да проумеем, че Мисъл, Идея, Мъдрост са думи от женски род!)

Пред Таланската църква младата жена стана и остави на задгърбените от нея хора само мириса си, ала и това уханье се разнесе, преди Реймон да слезе. Студът не бе силен в януарската вечер и юношата не мислеше да тича. В мъглата вече се носеше стаената мекота на приближаващата пролет. Земята бе гола, но вече не спеше.

Погълнат от мислите си, през тази вечер Реймон нищо не видя на масата, събрала семейството, макар че баща му никога не се бе появявал с толкова изтерзано лице. Дори госпожа Куреж остана безмълвна: не бивало да рискуват да го „стреснат“, както каза тя на Баскови, след като докторът се качи с майка си на горния етаж. Тя обаче щяла на своя глава тайно да се посъветва с Дюлак. Вонящата пура на поручика вмирисваше стаята, а той повтаряше, изправен до печката: „Няма грешка, майко, има му нещо.“ Речта му, едновременно кратка и завалена, звучеше като заповед. Мадлен се противопостави на майка си:

— Може би е просто криза...

Поручикът я прекъсна:

— Не, не, Мадлен, случаят е сериозен. Майка ти е права.

Младата жена се осмели да възрази и той кресна:

— Нали ти казвам, че майка ти е права! Това не ти ли стига!

На първия етаж старата госпожа Куреж леко потропа на вратата на сина си, който седеше пред разтворените книги. Не му зададе никакъв въпрос и мълком заплете. Ако той не издържаше да мълчи и да преглъща мъката си, ако имаше нужда да поговори, тя бе насреща, готова да чуе всичко, но един непогрешим, сигурен усет я спираше да предизвика признанията му. За миг му мина през ума да не сподавя вопъла, който го стискаше за гърлото, ала трябваше да се върне толкова далеч назад, да проследи цялата верига на терзанията си до таз вечерното... А как да обясни несъответствието между болката си и това, от което бе породена? Защото не се бе случило нищо повече от следното: в определения час докторът се бе устремил към дома на Мария Крос, прислужницата го бе осведомила, че госпожата още не се е прибрала, и това бе първата му болка. Приел бе да чака в пустия салон, където стенният часовник биеше по-бавно от сърцето му. Една лампа осветяваше предвзето стилните греди на тавана, на ниската масичка до дивана имаше куп угарки в пепелник. „Твърде много пуши... трови се.“ Колко много книги! И нито една с разрязани докрай страници. Погледът му проследи прокъсаните дипли на богатите завеси от излиняла коприна. Той повтори: „Разкош и нищета, нищета и разкош...“, погледна стенния, сетне ръчния си часовник и реши, че ще си тръгне след четвърт час. Тогава времето сякаш полетя. За да не му се стори твърде кратко, докторът се зарече да не мисли за лабораторията, за прекъснатия опит. Стана, доближи се до лежащия стол и коленичи, после плахо погледна към вратата и зарови глава във възглавничките... На ставане лявото му коляно изпука както обикновено. Той застана пред едно огледало, докосна с пръст изпъкналата кост на слепоочието и изказа мисъл, която би накарала всеки случаен свидетел на този миг да го помисли за луд. Съгласно привычката си на учен, свеждащ всичко до формули, той заяви: „Остане ли човек сам, се преобразява в безумец. Да, контролът, който ние сами си налагаме, действа единствено когато се опира на контрола, упражняван от другите.“ Уви, това размишление изчерпа четвъртинката час, която по милост си бе отредил...

Как да обясни на майката, застинала в напрегнато очакване той да сподели мъката си, отчаянието на мига, в който си бе наложил да се лиши от ежедневно печално щастие на разговора с Мария Крос? Работата не е в желанието да се довериш, нито дори да имаш до себе си душеприказчик, пък бил той и собствената ти майка. Кой от нас владее изкуството да побере в няколко думи целия си вътрешен мир? Как да отсееш от течащия му поток едно, а не друго усещане? Няма смисъл да се говори, ако не може всичко да се изкаже докрай. Впрочем какво би разбрала старата жена от дълбоката музика, звучаща у сина ѝ, от покъртителните ѝ дисонанси? Синът ѝ е от друга раса, защото е от друг пол... Дори само от пола си ние сме раздалечени повече, отколкото една планета от друга... Пред майката докторът си припомня болката, но не я описва. Той отново вижда как точно посягаше към шапката си, сломен от копнеж по Мария Крос, когато стъпки отекнаха в преддверието и животът му сякаш замря. Вратата се отвори, но се появи не очакваната жена, а Виктор Ларусел.

— Твърде много глезите Мария, докторе.

Никакво подозрение в гласа. Докторът се усмихна на безукорно облечения в бежово сангвиник, преливащ от любезност и доволство.

— Неврастениците, мнимите болни са добра плячка за вас, лекарите, а? Не, шегувам се — вашата безкористност е всеизвестна... Във всеки случай голям късмет имам, че Мария попадна на рядка птица като вас. Знаете ли защо още я няма? Господжата се отказа от колата си: това е последната ѝ приумица. Между нас казано, мисля, че е малко откачена, но за една хубава жена това е допълнителен чар, нали? Вие как мислите, докторе? Ей, пустият му Куреж! Радвам се, че ви виждам. Я останете на вечеря! Мария ще се радва — тя просто ви боготвори. Не? Поне я изчакайте да се върне. Само с вас мога да говоря за нея.

„Само с вас мога да говоря за нея...“ Кратка, покъртителна фраза, изпусната изневиделица от едрия, наперен мъж. „Неговата страст — каза си докторът в колата, която го отвеждаше у дома — възмуцава града, а всъщност е единственото благородно чувство у този глупак. На петдесет години той открива, че е способен да страда заради една жена. При това той обладава тялото ѝ, но това не му стига. Напук на средата му, на доходните сделки, на расовите коне, за него вече съществува извън този свят един върховен първоизточник на

страдание... Не всичко може би е безумие в романтичното схващане за страстите. Мария Крос! Мария! Болка, болката, че не я видях — но как показателно е всъщност, че дори не се е сетила да ме предупреди! Колко ли малко значение имам в живота ѝ, щом се отказва да ме види, без дори да се спре на тази мисъл... Аз влагам безкрая в минутите, които за нея са нищо...”

Докторът се пробужда от думи: майка му не е издържала на дългото мълчание. Тя също е проследила веригата на стаените си грижи и вече не разсъждава за неизвестната рана на своя син. Връща се към натрапчивата мисъл за отношенията със снахата:

— Кротувам си, винаги отвърщам само: „Добре, дъще, както ви е удобно... както искате!“ Не ѝ противореча. Откакто Люси ми подметна, че богатството било нейно... Слава богу, ти печелиш достатъчно пари. Когато се ожени за нея, имаше бъдеще, но нищо повече, така си е, а пък тя беше от рода Буласие д’Елбьоф! Знам, че тогава фабриките им не бяха каквито са сега, но все пак можеше да се задоми по-богато. „Пари при пари отиват“, както ми каза тя един ден по повод Мадлен. Е, да не се оплакваме: ако не беше прислугата, нещата щяха да вървят.

— Бедна мамо, страшното в живота е да държиш в една кухня прислужници с различни господари...

Той докосна с устни челото на майка си, остави вратата открената, за да може тя да вижда, и машинално повтаряше: „Страшното в живота...”

На другия ден приумицата на Мария Крос по отношение на екипажа още продължаваше, тъй като в трамвая Реймон отново видя непознатата, седнала на същото място, и спокойните ѝ очи отново обсебваха момчешкото лице, кръжаха около клепачите, проследяваха по границата ѝ тъмата на косите, поспираха се върху проблясъка на зъбите между устните. Той си спомни, че не се е бръснал от два дена, попипа с пръст мършавата си буза, сетне засрамено скри ръце под пелерината. Непознатата сведе очи и той не забеляза веднага, че по липса на жартиери единият от чорапите му се бе свлякъл и оголваше крака: Не смееше да го изопне, но промени положението си. Ала не се измъчваше: това, което Реймон бе ненавиждал у другите, бе смехът,

усмивката, дори и сдържана. Долавяше и най-лекото потръпване на крайчеца на устата, известно му бе какво значи прехапаната долна устна... Но тази жена го наблюдаваше със странно изражение, едновременно разумно и животинско — да, изражение на приказна твар, безучастна, непознаваща смеха. Той не знаеше, че баща му често бе подкачал Мария Крос за умението ѝ да надява на лицето си смеха като маска, която се свлича изведнъж, без погледът да изгуби нещо от невъзмутимата си печал.

Когато тя слезе при Таланската църква и пред погледа му остана само кожената седалка, леко хлътнала там, където бе седяла, Реймон вече не се съмняваше, че ще я види на другия ден. Не би могъл да подкрепи надеждата си с никакво разумно основание: просто вярата бе в душата му. По-късно, след вечеря, качи в стаята си две кани гореща вода, свали от стената големия леген, а на сутринта се събуди половин час по-рано, защото бе решил занапред да се бръсне всеки ден.

Курежови биха могли с часове да наблюдават наболия кълн на някой кестен, без нищичко да разберат от тайнството на цъфтежа. По същия начин те не осъзнаха чудото, на което бяха свидетели — тъй както първият удар на кирката оголва фрагмент от свършена статуя, първият поглед на Мария Крос бе разкрил ново същество в мръсния колежанин. Под топлото съзерцание на тази жена запуснатото тяло наподобява младите грапави стволове във вековна гора, където изневиделица се размърдва задрямала богиня. Курежови не видяха чудото, защото членовете на твърде неразделните семейства престават да се забелязват едни други. От седмици вече Реймон беше младеж, загрижен за външността си, привърженик на водните процедури, осъзнал, че е харесван и сам зает да запленива, а майка му все още гледаше на него като на нечистолюбен ученик. Една жена, без дума да изрече, с едничката власт на погледа си, преобразяваше детето им, извайваше го наново, без Курежови да открият в него следите от това незнайно чародейство.

В трамвая, вече неосветен по времето, когато дните се удължават, Реймон всеки път се осмеляваше да стори нещо ново: прехвърляше крак връз крак, откриваше спретнати и обтегнати чорапи, обувки с огледален блясък (при Кръста на Сен Жьонес имаше ваксаджия), вече нямаше причина да крие маншетите си, започна да носи и ръкавици. Един ден ги свали и младата жена не можа да сдържи усмивката си

пред тези прекалено розови нокти, които бяха отворили много работа на маникюристката, но след толкова години на гризване биха спечелили, ако още не привличаха вниманието. Всичко това бе само външната страна на незримо възраждане. Мъглата, напластена в тази душа, малко по малко се разсейваше под въздействието на сериозното внимание на жената — все така безмълвно, но вече по-познато поради създалата се привичка. Може би не беше изрод и също като другите младежи притежаваше властта да привлече погледа на една жена — а може би и нещо повече от погледа ѝ! Въпреки мълчанието самото време тъчеше между тях канава, която никаква дума и никакъв жест не биха могли да заздравят повече. Те чувствуваха, че бе близък часът, когато щяха да разменят първите си думи, но Реймон не правеше нищо, за да ускори настъпването му: той бе плах каторжник, комуто бе достатъчно да не чувствува вече оковите си и за момента му стигаше радостта, че отведнъж е станал друг. Дали наистина е бил само противен ученик, преди непознатата да го погледне? Всички ние неведнъж сме били моделирани отново и отново от хората, които са ни обичали, и стига тези хора да са проявили упорство, превръщали са ни в свое творение — творение, което впрочем не признават, защото никога не е мечтаното от тях. Няма любов, няма приятелство, преминали през съдбата ни, без да са вложили в нея своя принос за цял живот. Тазвечерният Реймон Куреж от малкия бар на улица Дюфо, този тридесет и пет годишен мъж, щеше да бъде друг човек, ако през 19... в последния клас на класическата гимназия, на връщане с трамвая, не бе видял да сяда срещу него Мария Крос.

V

На баща му пръв предстоеше да съзре новия мъж в Реймон. Една неделя през тази привършваща пролет той седна на масата още по-вгълбен от обикновено, така че едва дочуваше отгласите на някаква препирня между зет си и сина си. Ставаше дума за борби с бикове, към които Реймон беше истински пристрастен. Тази неделя той си бе тръгнал след гибелта на четвъртия бик, за да не изпусне трамвая в шест часа. Безполезна жертва: точно този път непознатата я нямаше. „Неделя е, така че това и трябваше да предположа, а заради нея пропуснах два бика...“ Това си мислеше, докато поручик Баск назидаваше:

— Не разбирам как баща ти позволява да присъствуваш на подобно клане.

Отговорът на Реймон: „Направо да се пръснеш от смях от такива офицери, дето се гнусят от кръв“ — отприщи олелията. Докторът изведнъж чу:

— Я хубаво ме погледни!

— Гледам те и виждам само един недозрял младок.

— Недозрял ли? Повтори де!

Бяха скочили на крака. Цялото семейство се втурна да ги разтървава. Мадлен Баск викаше на мъжа си: „Не отговаряй, не си заслужава, неговите приказки нямат значение!“ Докторът умоляваше Реймон да си седне. „Сядай и се храни — да не се занимаваме повече с това.“ Поручикът крещеше, че са го обявили за страхливец, госпожа Куреж твърдеше, че Реймон не искал да каже това. Все пак всички насядаха и по някакво негласно споразумение дружно се постараха да потушат пожара. Духът за семейна солидарност им вдъхваше дълбоко отвращение към всичко, което представляваше заплаха за равновесието, установено между техните характери. Инстинктът за самосъхранение вдъхваше на тези гребци, обречени до живот да се мъчат на една и съща галера, загриженост да не допускат пожар на борда ѝ.

Ето защо сега на масата цареше мълчание. Дъждецът изведнъж спря да барабани по стъпалата и отприщените от него миризми обгърнаха безмълвното семейство. Някой побърза да каже: „Захлади се вече“, на което друг глас отвърна, че дъждът бил нищо и никакъв и прахолякът даже нямало да се слегне. А в това време докторът изумено наблюдаваше израсналия си син, за когото напоследък вече никак не се сещаше, и му беше трудно да го познае. Точно през тази неделя той самият излизаше от дълъг кошмар — беше се мятал в него от далечния вече ден, когато Мария Крос бе пропуснала срещата и го бе оставила насаме с Виктор Ларусел. През този клонящ към края си неделен ден, един от най-мъчителните в живота му, той най-сетне си бе възвърнал свободата или поне така си мислеше. Спасението бе дошло от безкрайната му умора, от неописуемата отмала — да, настрадал се бе той през този ден! Нямаше вече никакво друго желание, освен да задгърби битката и да се затвори в старостта си. Почти два месеца вече от напразното му очакване в салона „разкош и нищета“ на Мария Крос до този мъчителен следобед, когато най-сетне слага оръжие! На масата, вече смълчана, докторът отново забравя сина си и си припомня всяка подробност от тежкия преход, възстановява си го мислено стъпка по стъпка.

Непоносимото му страдание бе започнало на другия ден след провалената среща със следното дълго извинително писмо:

„Грешката отчасти е Ваша, скъпи, добри ми приятелю — казваше Мария Крос в посланието си, четено и препрочитано през двата месеца. — Вие ми внушихте мисълта да се откажа от противния разкош, от който се срамувам, и тъй като вече нямам кола, не бих могла да се връщам навреме, за да Ви приемам в обичайния час. Стигам на гробищата по-късно отпреди, а и на драго сърце се заседявам по-дълго. Не можете да си представите колко спокоен е привечер църковният двор — изпълнен с птички, които пеят над гробовете. Струва ми се, че моето дете одобрява постъпката ми, че е доволно от мен. А каква награда ми е работническият трамвай, с който се прибирам! Ще си помислите, че съм твърде приповдигната

— не, щастлива съм там, сред тези бедняци, пред които съм недостойна. Не бих могла да ви опиша колко ми е приятно това завръщане с трамвая. Дори «онзи човек» сега да ме моли на колене да приема отново колата, която «той» ми е дал, не бих се съгласила. Скъпи докторе, какво значение има всъщност, че вече няма да се виждаме? Вашият пример, Вашите напътствия са ми достатъчни; ние сме свързани отвъд всяко присъствие. Както прекрасно е казал Морис Метерлинк^[1]: «Ще дойде време, и то не е далече, когато душите ще се съзират без посредничеството на телата.» Пишете ми: Вашите писма ми стигат, скъпи мой духовни наставнико!

М.К.

P.S. Да продължавам ли да вземам хапчетата? А инжекциите? Остават ми само три ампули: да купя ли нова опаковка?“

Дори да не бе го наранило тъй жестоко, това писмо щеше да подразни доктора със самодоволството и фалшивото смирение, които разкриваше. Посветен в най-печални човешки тайни, докторът гледаше на тях с безгранично снизхождение. Един-единствен порок обаче го вбесяваше: умението на пропадналите създания да разкрасяват падението си. Това бе върховното духовно осакатяване, до което може да стигне човек — когато собствената му кал го заслепява като диамант. Не че Мария Крос имаше навик да прибъгва към подобна измама. В началото тя дори се бе харесала на доктора със стремежа ясно да прозира в себе си и да не украсява нищо. Тя даже на драго сърце изтъкваше благородството на майка си, овдовяла много млада, която била бедна учителка в околийския град и й дала — както сама Мария казваше — възхитителен пример: „Мама изнемогваше от работа, за да плаща разноските по образованието ми в лицей, и вече ме виждаше студентка в Педагогическия институт. Преди смъртта си изпита радостта да ме види омъжена далеч по-добре, отколкото можехме да се надяваме. Вашият зет Баск добре познаваше съпруга ми, помощник-интендант в неговия полк. Той ме обожаваше, бях щастлива с него. След смъртта му с малкия едва имахме от какво да

живеем, но бих могла да се справя: погуби ме не нуждата, а може би най-ниското от всички чувства — желанието за добро обществено положение, увереността, че ще стана съпруга... А сега при «него» ме задържа все още страхът пред борбата, която ще трябва отново да водя, пред работата, пред зле заплатения труд...“ След тези първи признания докторът често я бе чувал да се самоунижава, да се осъжда безпощадно. Защо изведнъж се бе появила тази противна склонност сама да се величае? И все пак в писмото не тя го засягаше най-жестоко: укоряваше я за нея, защото сам себе си лъжеше и не смееше да разчопли другата дълбока и единствена непоносима за него рана — Мария вече не желаше да го вижда и гледаше отдалеко на раздялата им. Ах, тези думи на Метерлинк за душите, съзиращи се без посредничеството на телата, колко пъти се вслушваше той в душата си, за да ги чуе, докато пациентът описваше своя случай с безкрайни подробности или докато при изпит мънкаше някой объркан студент, който не знаеше какво е хемоптоие! Наистина, луд бе да повярва, че една млада жена може осезателно да се радва на присъствието му. Луд! Луд! Но нима има разсъждения, способни да ни предпазят от тази нетърпима болка — че обожаваното същество, чиято близост е насъщна дори за физическото ни съществуване, се примирява с равнодушно (а може би и доволно) сърце с окончателното ни отсъствие? Човек е нищо за тази, която е всичко за него.

През този период докторът се помъчи да се пребори със себе си. „Пак го сварих пред огледалото — повтаряше госпожа Куреж, — нещо го гложди.“ При вида на измъченото си петдесетгодишно лице докторът разбираше, че никаква гледка не можеше повече да го предразположи да търси покой и дълбокия мир на пълното отчаяние. Да мисли за Мария само като за покойница и сам той да чака смъртта и да работи за двама — да, точно така, да се съсипе, да се погуби, да достигне до избавлението чрез опиума на изнурителния труд. Ала той, който се възмущаваше, че другите се самозаблуждават, отново се самозалъга: „Тя още има нужда от мен, аз имам дълг пред нея, както пред всеки друг болен...“ Писа ѝ, че счита за необходимо да следи здравето ѝ, че тя, разбира се, е права да използва трамвая — но защо

да излиза всеки ден? Молеше я да го уведоми кога ще си остане у дома — щял да се освободи, за да я посети в обичайния час.

В продължение на седмица очакваше отговор. Всяка сутрин единствен поглед върху купчинката проспекти и вестници му бе достатъчен, за да си каже: „Още не ми е писала.“ Правеше сметки: „Пуснах писмото в събота, в неделя разнасят пощата само веднъж, така че го е получила едва в понеделник; ако е изчакала ден-два, преди да пише... да получа отговор днес, би било дори учудващо. От утре вече ще имам основание да се притеснявам.“

Една вечер, връщайки се изтощен, намери писмото:

„... Посещението на гробищата за мен е свещен дълг. Решена съм да не пропускам това поклонение, каквото и да е времето. Надвечер се чувствавам най-близо до нашето ангелче. Струва ми се, че то знае часа на идването ми и ме чака. Нелепо е, знам: но сърцето има свои основания, както казва Паскал^[2]. Когато след това вземам трамвая в шест часа, изпитвам щастие и умиротворение.

Знаете ли, че там пътуват само работници? Но това не ме плаши — чувствавам се свързана с народа и ако привидно съм се отдалечила от него, няма в друго отношение не съм му станала по-близка? Гледам тези хора и те ми изглеждат също тъй самотни като мен — как да ви обясня? Също тъй изкоренени, отритнати от обществото. Домът ми е по-разкошен от техните, но той все пак си остава мобилирано жилище. Нямам нищо свое, както и те нямат... Дори тялото... Защо някой път не наминете много късно, преди да се приберете вкъщи? Зная, че не обичате да се срещате с господин Ларусел, но ще го предупредя, че трябва да Ви видя насаме. Достатъчно ще бъде след прегледа просто от учтивост да размените с него няколко думи. Забравихте да ми отговорите за хапчетата и инжекциите.“

Отначало докторът накъса писмото и хвърли парченцата. Сетне на колене ги събра и мъчително се изправи. Нима не знаеше тя, че той

не може да понася близостта на Ларусел? В този човек нямаше нищо, което да не му се струва противно — ах, той бе точно от рода на Баск... бърните под боядисаните мустаци, пълните, увиснали бузи, масивните плещи бяха крещящо свидетелство за непоклатимо самодоволство. Ларусел мамеше Мария Крос с разни долнопробни уличници, затова в Бордо се говореше, че Мария Крос му била „за фасон“. Докторът бе едва ли не единственият, който знаеше, че Мария си остава голямата страст на градския големец, тайното поражение, заради което се пръскаше от яд. И все пак този глупак я бе купил, единствен той я притежаваше! Когато остана вдовец, може би щеше да се ожени за нея, ако не бе синът му, единствен наследник на предприятията Ларусел, подготвян за владетелските си съдбини от цяла армия бавачки, частни учители и свещеници. Невъзможно бе детето да бъде изложено на досега с тази жена, нито да наследи името, принижено от неравен брак. „Как да ви кажа, татко — повтаряше Баск, който се прекланяше пред градските величия, — намирам, че тези чувства са твърде благородни. Ларусел е от сой, във всичко проявява страхотна изисканост, джентълмен е: това знам аз.“

Мария познаваше отвращението на доктора от този човек и все пак се осмеляваше да му определя среща точно по времето, когато той неминуемо щеше да се сблъска с обекта на своята ненавист. Той стигна дотам да си внуши, че тя бе нагласила тази среща, за да се отърве от него. След като в продължение на няколко седмици ѝ писа най-ярошни и безумни писма, които сетне накъсваше, той накрая ѝ изпрати едно, кратко и сухо, в което ѝ казваше, че щом не можела да се реши да остане у дома поне един следобед, то вероятно била в цветущо здраве и вече нямала нужда той да полага грижи за нея. С обратна поща тя му изпрати четири страници извинения и оправдания и го уведоми, че щяла да го чака неотлъчно вдругиден, неделя:

„Господин Ларусел ще присъствува на борбите с бикове. Както знаете, аз нямам вкус към подобни зрелища. Елате да споделим следобедната закуска. Ще Ви чакам до пет и половина.“

Докторът никога не бе получавал от нея толкова невъзвишено писмо, в което при това не се говореше за здраве и лечение. Препрочете го многократно и често го попипваше в джоба си, убеден, че тази среща не ще бъде като всички останали и ще може да изкаже страстта си. Ала тъй като този човек на науката неведнъж бе установявал, че предчувствията му не се сбъдват, си повтаряше: „Не, не... Не е предчувствие... В това очакване няма нищо нелогично: написах ѝ огорчено писмо, на което тя отвърна дружелюбно. Значи, от мен зависи първите думи да придадат на разговора ни по-интимно, по-поверително звучене...“

В колата си по пътя от лабораторията до болницата той си представяше срещата и не му омръзваше сам да поставя въпроси и да им отговаря. Докторът бе от хората, надарени с въображение, които никога не четат романи, защото никаква измислица не струва за тях колкото собствените им представи, в които те играят главната роля. Едва написал рецептата, още по стълбата на пациента, той като куче, намиращо заровения от него кокал, се връщаше към въображаемите сцени, от които понякога се срамуваше, ала където този свит човек вкушваше радостта да подчинява хората и предметите на всемогъщата си воля. Изпълнен със задръжки в ежедневието, в мечтите си той не признаваше никакви прегради, не се спираше пред най-жестоки кръвопролития и даже мислено премахваше цялото си семейство, за да си изгради различно съществуване.

Ако през двата дни, предшествували срещата с Мария Крос, той не се и опита да отхвърля подобни помисли, то бе, защото при тази сцена, която си измисляше за собствено удоволствие, не бе необходимо никого да премахва, а просто, както бе сторил един негов събрат, да скъса с жена си, без никаква други причина освен тягостната скука, изпитвана от живота с нея. На петдесет и две години все още има време да се вкусят няколко години щастие, макар и вгорчено може би от угризения. Но защо онзи, който нищо не е получил от живота, да се противи дори пред беглото видение на щастieto? Присъствието му даже не ощастливяваше горестната му съпруга... Дъщерята, синът? Отдавна се бе отказал да спечели обичта им. Синовната привързаност — ах, разбрал бе колко струва тя още след годежа на Мадлен! Колкото до Реймон, недостижимото не заслужава да се жертвува за него.

Докторът ясно чувствуваше, че въображаемите сцени, от които черпеше наслада, са твърде различни от обичайните му мечтания. Дори когато с един замах премахваше цялото си семейство, той несъмнено изпитваше известен срам, но никакви угризения — по-скоро се чувствуваше смешен. Това бе повърхностна игра, в която съкровената му същност не участвуваше. Не, той никога не се бе смятал за чудовище и не мислеше, че е различен от другите мъже, които според него до един подлудяват, щом останат сами със себе си, без външен контрол.

Но в продължение на четиридесет и осемте часа, изживени в очакване на тази неделя, той ясно почувствува как с всички сили се вкопчва в мечтата си и тази мечта се превръща в надежда. Слушаше как сърцето му се оглася от предстоящия разговор с жената и бе стигнал дотам, че не можеше да си представи да бъдат изречени други думи освен измислените от него. Неспирно поправяше сценария, чиято същност се състоеше в следния диалог: „Ние и двамата сме в задънена улица, Мария. Нищо не ни остава, освен да умрем пред стената на безизходицата или да живеем, връщайки се назад. Не бихте могли да ме обичате — вие, която никога не сте обичали. Остава да се отдадете изцяло на единствения мъж, способен нищо да не иска от вас в замяна на обичта си.“

Тук той сякаш чуваше възраженията на Мария:

„Вие сте луд! А жена ви? Децата?“

„Те нямат нужда от мен. Един жив погребан има право, ако може, да повдигне притискащия го камък. Не бихте могли да обхванете пустинята, разделяща ме от жена ми, от дъщеря ми, от сина ми. Думите, които им отправям, вече дори не достигат до тях. Животните прогонват малките си, когато те порастат. Впрочем мъжкарите най-често дори не ги познават. Чувствата, които уж надживяват физиологическия акт, са чиста измислица. Това бе известно на Христос, който пожела да бъде предпочетен пред всички майки и бащи и дръзна да извлече слава, задето бе дошъл да раздели съпруга от съпругата и децата — от тези, които са им дали живот.“

„Но вие не твърдите, че сте бог.“

„Нима за вас не съм неговият образ? Нима не ми дължите жаждата си към известно съвършенство? (Тук докторът сам се

прекъсваше: «Не, не, да не намесвам метафизиката!»)

„А работата, болните ви? Цялото съществуване на благодетелен човек... помислете какъв скандал...“

„Ако умра, пак ще се наложи да минат без мен. Та кой ли е незаменим? А именно да умра е въпросът, Мария: да умра за този жалък, затворнически, отруден живот, за да се възродя с вас. Жена ми ще запази богатството, което ѝ принадлежи. Не ще имам трудности да ви издържам: предлагат ми преподавателско място в Алжир, друго в Сантяго... Ще оставя на децата си скътаното до днес...“

На това място от въображаемата сцена колата спираше пред болницата и докторът прекрчваше прага ѝ с все още отсъстващ вид, с очи на човек, напуснал незнайна, вълшебна страна. След визитацията, изпълнен със стаен копнеж, той се връщаше към мечтите и си повтаряше: „Луд съм... и все пак...“ Познаваше сред колегите си хора, осъществили красивия си блян. Истина бе, че разпуснатият им живот бе подготвил общественото мнение за скандала, докато за доктор Куреж целият град изповядваше убеждението, че е светец. Е, та какво! Именно защото не му се полагаше подобна слава, какво облекчение би било да не мъкне вече незаслуженото ѝ бреме! Ах, да бъде най-сетне презиран! Тогава би съумял да отпрати към Мария Крос думи, различни от насърчения за добри дела и поучителни съвети — щеше да бъде мъж, който обича една жена и я покорява със сила.

Неделното слънце най-сетне изгря. През този ден докторът имаше обичай да прави само най-неотложни посещения при болни, без да минава през градския си кабинет, който използваше само три пъти седмично въпреки постоянната му обсада от пациенти. Ненавиждаше това помещение в приземния етаж на една сграда, изцяло заета от канцеларии, и твърдеше, че там не е в състояние да прочете или напише дори един ред. Тъй както в Лурд^[3] и за най-жалките дарения се намира място, докторът бе събрал между тези четири стени всичко, с което го бе отрупала признателната му клиентела. След омразата, изпитвана към бронзовите фигурки, австрийските глинени статуетки, амурчетата от пресован мраморен прах, матовия порцелан и барометрите-календари, той бе придобил известен вкус към този уродлив музей и се радваше при получаването на някое особено грозно

„произведение на изкуството“. „В никакъв случай старинни предмети!“ — си казваха едни на други пациентите в стремежа си да доставят удоволствие на доктор Куреж.

През тази неделя, когато си бе внушил, че срещата с Мария Крос ще промени съдбата му, той бе склонил да приеме към три часа в кабинета си някакъв страдащ от неврастения търговец, който през седмицата не разполагаше дори с един свободен час. Докторът се бе примирил с положението: щеше да излезе веднага след привършването на обедата и да използва докрай миговете преди жадно очакваната минута, от която се боеше. Не поръча да докарат колата му, нито се опита да се качи в претъпканите трамваи: гроздове от хора висяха на стъпалата, защото имаше мач по ръग्би и щеше да се състои първата „корида“ за годината — имената на Алгабено и Фуентес се открояваха върху жълто-червените афиши. При все че борбите с бикове щяха да започнат едва в четири часа, по унилите неделни улици със затворени магазини тълпата се стичаше към арените. Младежите носеха гарсонетки с цветни лентички или светлосиви плъстени шапки, каквито според тях бяха испанските, и се смееха сред облак дим от долнокачествен тютюн. Кафенетата изпускаха на улицата свеж дъх на абсент. Докторът не помнеше така да се е скитал сред навалищата без друга грижа, освен да убие часовете, които го деляха от определен час. Колко странно бе това бездействие за него, претрупания с работа човек! Той не умееше да не прави нищо и се помъчи да помисли върху започнатия опит, но в себе си съзря само полегналата с книга в ръка Мария Крос.

Изведнъж слънцето се скри и хората тревожно погледнаха тежкия облак на небето. Някой заяви, че му е капнало, но слънцето отново заля града. Не, бурята нямаше да се разрази, преди и последният бик да издъхне.

Докторът си мислеше, че нещата може би нямаше да се развият точно според представите му, но сигурното — математически сигурно — бе, че няма да се раздели с Мария Крос, без тя да узнае неговата тайна! Най-сетне въпросът щеше да бъде поставен. Два и половина... Още един час трябваше да убие преди прегледа. Попипа на дъното на джоба си ключа от лабораторията. Не, едва щеше да стигне дотам и трябваше да си тръгва. Тълпата се развълнува сякаш под внезапен повей на вятър. Разнесоха се викове: „Ето ги!“ Във вехти каляски,

карани от мърляви и горделиви кочияши, се появиха искрящите матадори със своите „quadrillas“^[4]. Докторът бе изненадан, че не открива нищо пошло в суровите им, изпити лица: странно духовенство в червено и златно, във виолетово и сърма! Нов облак погуби светлината и те вдигнаха мършавите си лица към помръкналия лазур. Докторът се вряза в тълпата и пое по тесни, безлюдни улички. Хлад на подземие цареше в кабинета, където глинени и алабастрови жени се усмихваха върху малахитовите си подставки. Стенният часовник в старинен стил тиктакаше по-бавно в сравнение с будилничето от фалшив делфтски порцелан, поставено наред голямата маса, където жена в стил сецесион притискаше книгата със задника си, положен върху кристален блок. Всички фигури, дори бикът от имитация на бронз, допрял муцуна до своята юница, сякаш дружно напяваха „Ей, че хубаво!“ — наименованието на ревюто, чиито афиши докторът токущо бе разчел по всички градски кръстовища. Докторът обгърна сбирката си с възхитен поглед и изрече полугласно: „Най-презряното време на човешкия род.“ Бутна капачите и пропусна огнен лъч с играещи в него пращинки. Обиколи помещението, като потриваше ръце и си казваше: „Никакви уводи, нека първите думи бъдат намек за отчаянието ми от мисълта, че не желае повече да ме вижда. Ще се изненада, а аз ще я уверя, че вече не мога да живея без нея и тогава може би, може би...“

Чу звънеца и отиде сам да отвори. Въведе пациента си. Ах, той поне нямаше да прекъсне мечтанието му — просто трябваше да го остави да си говори. Този неврастеник като че ли не изискваше от лекарите нищо друго, освен търпението да го изслушват. Навярно имаше за тях някаква мистична представа, защото не се спираше пред никакво признание, излагаше най-скритите си рани. Духом докторът се бе върнал при Мария Крос: „Аз съм човек, Мария, беден човек от плът и кръв като другите. Не може да се живее без щастие. Твърде късно го разбирам, но не е твърде късно, за да склоните да ме последвате, нали?“ Пациентът бе свършил да говори и докторът, с израза на достойнство и благородство, от който всички се възхищаваха, изрече:

— Преди всичко трябва да имате вяра във волята си. С нищо не мога да ви помогна, ако вие сам не се считате свободен. Цялото наше изкуство е безсилно пред една заблуда. Ако смятате, че сте безпомощна жертва на наследствеността си, какво тогава очаквате от

мен? Преди да продължим лечението, изисквам от вас упование в способността ви да усмирите в душата си звяра, който няма нищо общо с вас.

Човекът отривисто го прекъсна, а докторът стана и се приближи към прозореца, давайки си вид, че разглежда пустата улица през откренатите капаци. Тъй както до нас достига светлината на някоя угаснала от векове звезда, така и той долавяше с душата си отгласа на изгубената си вяра. Върна се към масата, забеляза, че часовникът от фалшив делфтски порцелан показва четири часа, и отпрати пациента.

„Имам достатъчно време“ — си казваше докторът, който почти тичаше по тротоара. Стигайки до площад Комеди, видя трамвая, обсаден от тълпата, която кината бълваха. Нито един файтон. Наложил се да застане на опашката и непрестанно поглеждаше часовника си; свикнал с файтона, не си беше премерил времето добре. Опитваше се да се самоуспокои — в най-лошия случай щеше да закъснее половин час, а за един лекар това е нищо. Мария винаги го бе изчаквала... Да, но в писмото бе писала: до пет и половина... Пет часът вече... „Ей, я не се блъскайте така!“ — му викна някаква пълна и разярена дама с перо на шапката, което го гъделичкаше по носа. В претъпкания и задушен трамвай той съжали, че е облякъл жакет, и плувнал в пот, се уплаши, че ще бъде с нечисто лице и ще лъха на спарено.

Още не бе ударил шест часът, когато слезе пред Таланската църква. Отначало забърза крачка, сетне, притеснен до полуда, се затича, макар че усети боджи в сърцето. Буреносен облак помрачаваше небето. Кръвта на последния бик навярно изтичаше под притъмнялото небе. Между решетестите огради на градинките прашните люлякови клони очакваха дъжда като протегнати ръце. Докторът бягаше под топлите, нарядко падащи капки, към жената, която вече му се привиждаше на лежащия стол, неоткъсваща веднага очи от отворената книга... Ала приближавайки портата, той изведнъж я видя да излиза. Спряха се. Тя се задъхваше: бе тичала като него.

Тя каза с едва доловимо разочарование:

— Бях ви писала пет и половина.

Той я обгърна с изпитателен поглед:

— Свалили сте траура.

Тя погледна лятната си рокля и отвърна:

— Значи, лилавото не е полутраур, така ли?

Колко различно бе всичко от самото начало в сравнение с това, което си бе представял! Безкрайно малодушие му подшушна следните думи:

— Щом вече не сте разчитали, че ще дойда и може би някъде ви чакат, нека остане за друг път.

Тя отвърна остро:

— Кой ще ме чака? Странен сте, докторе.

Тя се връщаше обратно към къщата и той я последва. Оставяше роклята си от лилава тафта да се влачи в прахоляка и бе навела глава, така че докторът виждаше шията ѝ. Мислеше си, че ако бе определила среща на доктора в неделя, то бе заради убеждението, че в този ден непознатото дете няма да вземе трамвая в шест часа. И все пак, луда от радост и надежда, защото докторът не бе дошъл в уречения час, тя за всеки случай се бе устремила, казвайки си:

„Дори едно на хиляда да е възможността да е взел обичайния трамвай заради мене... Ах, нека не пропусна тази радост...“ — Уви, тя никога нямаше да узнае дали тази неделя непознатото дете се е почувствувало тъжно, че не я вижда в трамвая от шест часа. Тежкият дъжд шибаше стъпалата на пруста и тя чу как старецът зад нея тежко диша. Ах, каква досада изпитваме от съществата, които не вълнуват сърцето ни, когато ние сме избрани от тях, а не те от нас — тъй чужди нам същества, за които нищо не желаем да знаем, а смъртта им ще ни бъде тъй безразлична, както животът им... и все пак именно те изпълват съществуването ни.

Прекошиха трапезарията, тя отвори капците в салона, свали шапката си, излегна се, усмихна се на доктора, който отчаяно търсеше някой откъслек от подготвените фрази. Каза му:

— Запъхтян сте... Накарах ви да вървите прекалено бързо.

— Не съм толкова стар.

Както винаги той вдигна очи към огледалото над лежащия стол. Е, още ли не се познаваше? Защо всеки път сърцето му се свиваше и той изпитваше отчаяно изумление, сякаш бе очаквал да види лика на усмихнатата си младост? И вече питаше: „Как сте със здравето?“ — с бащинския и малко строг тон, с който винаги се обръщаше към Мария Крос. Тя никога не се бе чувствувала толкова добре и съобщавайки това на доктора, изпита удоволствие, което изкупваше разочарованието ѝ. Не, днес, неделя, непознатото дете едва ли бе в трамвая. Но утре,

утре несъмнено щеше да бъде там и тя вече цяла бе устремена към тази предстояща радост, към всекидневно излъганата и възраждаща се надежда, че може би нещо ще се случи, че то най-сетне ще я заговори.

— Можете спокойно да прекратите инжекциите... (Той наблюдаваше в огледалото оредялата си брада, съсухреното чело и си спомни пламенните думи, които бе подготвил.)

— Спя добре и вече не се отегчавам, знаете ли, докторе — и все пак нищо не ми се чете. Няма да мога да привърша „Пътешествие в Спарта“ — можете да си го вземете.

— Все така ли не се виждате с никого?

— Мислите ли, че съм жена, способна изведнъж да се сближи с любовниците на онези господа — аз, която досега съм бягала от тях като от чума? В Бордо съм единствена по рода си, нали знаете — с никого не мога да общувам.

Да, тя често го бе казвала, но като оплакване — никога с това спокойно и щастливо изражение. Докторът осъзнаваше, че източеният пламък на чувствата ѝ вече не се протягаше към небето, че вече не гореше напразно, а бе намерил съвсем близо до земята неизвестна нему храна. Не се сдържа и предизвикателно каза, че дори да не се вижда с „онези дами“, понякога се вижда с господата им. Почувствува, че се изчервява, и съзря как разговорът може да приеме жадувания от него обрат. И наистина Мария запита със смях:

— Ах, докторе, да не би да ревнувате? Ами че това е сцена на ревност!... Не, не, бъдете спокоен, шегувам се — добави тя веднага. — Знам какъв сте.

Нима можеше да има съмнение, че тя действително се бе пошегувала и дори не би могла да си представи, че докторът изпитва чувства от подобен род? Наблюдаваше го обезпокоена:

— Нали не ви нараних?

— Напротив, Мария, наранихте ме.

Тя обаче не разбра каква рана имаше предвид той, увери го, че го почита, че благоговее пред него. Нима не се бе принизил той в отношенията си с нея? Нима не бе благоволявал понякога да я възвиси до себе си? С жест, така фалшив, както и думите ѝ, тя грабна ръката на доктора и я доближи към устните си. Той рязко я отдръпна. Мария Крос докачено стана, отиде към прозореца и се загледа в градината, окъпана от дъжда. Докторът също стана и без да се обръща, тя му каза:

— Изчакайте да спре пороят.

Той остана прав в мрачния салон. Като последователен човек използваше тази мъчителна минута, за да изтръгне от себе си всякакво желание, всякаква надежда. Значи, свършено беше. Всичко свързано с тази жена вече не го засягаше — той беше извън играта. Ръката му описа в пространството движение, сякаш помиташе нещо. Мария се обърна и му подвижна:

— Вече не вали.

Той остана неподвижен, затова тя добави, че не го гонела, но щял да стори добре, ако не пропусне затишието. Предложи му чадър, който той първо прие, сетне отказа, защото се ядоса от споходилата го мисъл: „Ще трябва да й го донеса — ето случай да дойда отново.“

Не страдаше. Наслаждаваше се на стихващата буря, а за себе си, или по-скоро за една частица от себе си, мислеше като за приятел, чиято смърт приемаме заради утехата, че вече не се мъчи. Партията бе изиграна и изгубена. Нямаше какво повече да му мисли. Нищо вече не биваше да има значение за него освен работата. Предишния ден от лабораторията му бяха телефонирали, че кучето не е издържало отстраняването на панкреаса. Дали Робенсон щеше да успее да набави друго от кучкарника? Трамваите минаваха, натоварени с изтощена, пееща тълпа, но той бе доволен от разходката в окиченото с люляци предградие, която поради бурята и здрача миришеше досущ като поле. Край на страданието, край на яростните пристъпи срещу стените на тъмницата. Отново си присвояваше всемогъщата сила, която още от детството му се бе изливала извън него — той я бе раздавал при досега с толкова много човешки същества, но занапред щеше да я съхранява в най-съкровеното кътче на душата си. Отказ от всичко. Въпреки рекламните плакати, лъсналите релси и колоездачите, превити над кормилата с привързани към тях увехнали люляци, предградието се преобразяваше в селце, баровете се превръщаха в странноприемници, пълни с мулетари, готови да поемат отново пътя си, когато луната изгрее, и цяла нощ да се возят, легнали като мъртъвци в каруците, с лица, обърнати към звездите. Деца, на вид почти селянчета, играеха на праговете със зашеметени майски бръмбари. Не, той няма да се хвърля повече срещу стената. От колко ли години се похабяваше в мрачно

настъпление? Отново се видя потънал в сълзи — преди близо половин век — край леглото на майка си една сутрин след започване на училище. Тя го хокаше: „Не те ли е срам да плачеш, мързелан, глупчо такъв!“ — и не знаеше, че в душата му нямаше друго чувство освен отчаянието от раздялата с нея. А след това... Ръката му отново загатна движение, сякаш помита, разчиства... „Е — каза си, — утре заран...“ — и като инжекция с морфин си впръска ежедневните грижи — кучето бе умряло... всичко трябваше да се повтори. Но нима не би трябвало досега да е описал достатъчно факти в подкрепа на своята хипотеза? Колко загубено време! Какъв срам! Той, за когото нямаше съмнение, че човешкият род се интересува от всяко негово действие в лабораторията, бе пропилял толкова дни! Науката изисква всеотдайна служба и не търпи никаква подялба! „Ах, винаги ще си остана половинчат учен!“ Между клоните му се привидя огнено кълбо — беше изгряващата луна. Изникнаха дърветата, затулващи къщата — в нея бяха събрани хората, които той имаше право да нарича „свои близки“. Колко ли пъти вече бе изменял на обета, който в сърцето си отново се зарече да удържи? „От тази вечер ще правя всичко, за да бъде Люси щастлива.“ И той ускори крачка, нетърпелив да си докаже, че този път ще съумее да не прояви слабост. Опита се да мисли за първата им среща преди двадесет и пет години сред градинката в Аркашон — среща, уредена от един негов събрат. Но в себе си откри не годеницата от онези далечни времена — бледа, изличена фотография, — а млада жена в полутраур, луда от радост заради закъснението му, която бърза да отиде при някой друг... кой ли? Прониза го остра болка и докторът внезапно се затича, за да увеличи разстоянието между себе си и съществото, обичано от Мария Крос. Той действително почувствува облекчение, като че ли всяка крачка не го приближаваше, без той да знае, към неизвестния съперник... Всъщност именно тази вечер, едва прекрачил прага на трапезарията, в мига, когато се бяха спречкали зет му и Реймон, той осъзна разцъфтяването и внезапната пролет, настъпила у непознатия, комуто бе дал живот.

Бяха станали от масата. Децата поднасяха чела към разсеяните устни на възрастните. Прибираха се по стаите си, съпровождани от

майката, от бабата, от прабабата. Реймон бе отишъл до остъклената врата. Докторът остана поразен от движенията, с които той взе цигара от кожената си табакера, почука я и я запали. Розова пъпка бе втъкната в петлика му, ръбът на панталона му падаше както подобава. Докторът си помисли: „Учудващо е колко прилича на бедния ми баща...“ Да, той бе същински двойник на този хирург, който почти до седемдесет години бе прахосвал по жени състоянието, спечелено от упражняване на лекарското изкуство. Той пръв бе въвел в Бордо благотворните антисептични методи и никога не бе обръщал и най-малко внимание на сина си, когото наричаше „малкият“, сякаш не помнеше името му. Някаква жена го бе довела една вечер с пяна на изкривената му уста: не намериха нито часовника му, нито портфейла, нито пръстена с брилянти, който носеше на малкия си пръст. „От него съм наследил само сърцето, способно на страсти, но не и дарбата да се харесвам... Тя ще остане за внука му.“

Докторът гледаше обърнатия към градината Реймон — този мъж, който бе негов син. След трескавия ден би искал да се довери или по-скоро да се разнежи, да запита детето си: „Защо никога не си говорим? Мислиш ли, че не бих могъл да те разбера? Та какво са двадесет и петте лета, които ни делят? Сърцето ми е същото като на двадесет години и ти си произлязъл от мене — много възможно е да имаме общи наклонности, отвращения, изкушения... кой от двамата ни пръв ще наруши мълчанието?“ Колкото и отчуждени да са един от друг, мъжът и жената се сливат в прегръдката си. Майката все пак може да привлече главата на отрасналия си син и да го целуне по косите, ала бащата не може нищо, освен като доктор Куреж да положи ръка на рамото на Реймон, който трепна и се обърна. Бащата отбягна погледа му и запита:

— Още ли вали?

Прав на прага, Реймон протегна ръка към нощта:

— Не, вече не вали.

Добави, без да обърне глава: „Лека нощ...“ — и стъпките му заглъхнаха.

Тогавя госпожа Куреж остана изумена, защото нейният мъж ѝ предложи да се поразходят из градината. Тя каза, че ще отиде да си

вземе шала. Той чу как тя необичайно забързано се качва, а после слиза.

— Хвани ме под ръка, Люси, луната се е скрила и нищичко не се вижда...

— Но алеята е светла.

Докато тя леко се опираше на него, той забеляза, че плътта на Люси е запазила мириса си от времето, когато бяха годеници и оставаха седнали на някоя пейка през дългите юнски ноци... Този мирис на плът и мрак бе самото ухание на годеничеството му.

Запита я дали не е забелязала голямата промяна в сина им. Не, тя го намираще все така мрачен, намусен и вироглав. Той настоя — Реймон бе станал по-малко небрежен, повече се владееше и ако не друго, то поне грижите, които полагаше за външността си, бяха нещо ново.

— Ах, да, няма що — Жюли вчера мърмореше, че я карал да му глади панталоните два пъти седмично.

— Опитай се да вразумиш Жюли — тя познава Реймон, откак се е родил...

— Жюли е предана, но и предаността има граници. Каквото и да говори Мадлен, нейните прислужници нищо не вършат. Жюли има лош характер, съгласна съм, но разбирам, че се ядосва, задето трябва да чисти черното стълбище и част от парадното.

Някакво пестеливо славейче отрони само три ноти. Те вървяха сред уханието на горчиви бадеми от един глогов храст. Докторът отново поде полугласно:

— Нашият малък Реймон...

— Няма да намерим равна на Жюли, това трябва да си знаем. Ще ми кажеш, че прогонва всички готвачки — много често обаче тя е правата... Например с Леони...

Той примирено попита:

— Коя Леони?

— Знаеш я, дебеланата... не, не последната... онази, която остана само три месеца — не искаше да чисти трапезарията. А това не е работа на Жюли...

Той каза:

— Сегашните прислужници не са като навремето.

Чувствуваше как нещо се утаява в него — отлив, който повличаше със себе си откровенията, признанията, разнежването, сълзите.

— По-добре да се прибираме...

— ... Мадлен все ми повтаря, че готвачката ѝ се цупела! Но това не е заради Жюли. Тази жена иска да ѝ се увеличи заплатата. Тук нямат толкова сметка, колкото в града, макар че пазаруваме в много големи количества — иначе нямаше да остават при нас.

— Ще се прибирам.

— Вече?

Тя почувствува, че го е разочаровала, че е трябвало да изчака, да го остави да говори, и прошепна:

— Не разговаряме толкова често...

Отвъд жалките думи, които неволно ѝ се изплъзваха, отвъд стената, издигана ден след ден от търпеливата ѝ простащина, Люси Куреж долавяше сподавения призив на живия погребан — да, тя дочуваше този вик на затрупан миньор и в нея също, от незнайните дълбини на душата ѝ, един глас отвърщаше на този глас и се обаждаше някаква нежност.

Тя понечи да склони глава на рамото на своя съпруг, отгатна как тялото му се отдръпна и лицето му се затвори, вдигна очи към къщата, не можа да се сдържи и отбеляза:

— Пак си оставил електричеството да гори в стаята ти.

Веднага съжали за думите си. Той ускори крачка, за да се отдалечи от нея, бързо изкачи стъпалата, въздъхна облекчено, защото салонът бе пуст и успя да стигне до кабинета си, без никого да срещне. Най-сетне се озова там, седна пред бюрото, стисна с две ръце изнуреното си лице, сетне отново махна с ръка, сякаш помиташе нещо... Неприятно бе, че кучето е умряло — не беше толкова лесно да се набави второ. Но, от друга страна, покрай тези глупави истории не бе следил нещата достатъчно отблизо. „Твърде много се осланях на Робенсон... Сигурно е объркал датата на последната инжекция. По-добре всичко да се повтори наново.“ Отсега нататък щеше да бъде предостатъчно Робенсон да измерва температурата на животното, да взима проби от урината и да ги изследва.

---

[1] Морис Метерлинк (1862–1949) — белгийски писател и драматург. Носител на Нобелова награда за литература (1911). Във философските си есета «Съкровището на смирените» (1896) и «Мъдростта и съдбата» (1898) говори за неведомите пътища на съдбата и смята, че щастието може да се постигне със смелост и доброта. — Б.пр. ↑

[2] Блез Паскал (1623–1662) — френски философ, писател, математик и физик. След необикновено плодотворната си дейност в областта на точните науки изживява разочарование и се обръща изцяло към проблемите на религията и философската антропология. Сближава се с представителите на янсенизма и в «Писма до един провинциалист» критикува езуитската казуистика. Основният му философски труд «Мисли» е издаден посмъртно през 1669 г. и представлява бележки и размисли към замислената от него «Апология на християнската религия». — Б.пр. ↑

[3] Град в Южна Франция. Според поверието Дева Мария се явила през средновековието в една пещера в околността и оттогава градът и катедралата са място за поклонение. — Б.пр. ↑

[4] Участниците в борбата с бикове, всеки от които изпълнява различна роля (исп.). — Б.пр. ↑

VI

Едно прекъсване на тока бе спряло трамваите и те неподвижни се проточваха по булевардите, подобни на шествие от млади гъсеници. Трябваше това премеждие да ги сполети, за да си дадат най-сетне знак Реймон и Мария. Всъщност на другия ден след неделята, когато не се бяха видели, и двамата се бяха измъчвали от тревогата, че никога вече не ще се срещнат, и всеки от тях бе решил да направи първата стъпка. Тя обаче виждаше в него непорочен ученик, който от нищо и никакво се скандализира, той пък не би дръзнал да заговори жена. Реймон отгатна присъствието ѝ сред навалищата, макар че за пръв път бе облечена в светла рокля, а тя, макар и леко късогледа, отдалеч го позна, защото този ден му се бе наложило да облече за някаква церемония униформата на колежа и незавързаната му пелерина бе небрежно метната на раменете (по примера на курсантите от Морското училище). Някои пътници се качваха в трамвая, решени да чакат, други се отдалечаваха на групички. Реймон и Мария се срещнаха при стъпалото. Без да го гледа, за да може той да помисли, че не се обръща към него, тя полугласно каза:

— В края на краищата не ми остава много път...

А той, с леко извърната глава и пламнали бузи, изрече:

— Няма да е неприятно веднъж да се повърви пеша.

Тогава тя се осмели да спре очи на лицето, което никога не бе виждала така отблизо:

— От толкова време се прибираме заедно, че не би трябвало да губим навика.

Направиха няколко крачки в мълчание. Тя скришом гледаше горящата буза, твърде младата плът, разкъравявана от бръснача. С още детинско движение той с две ръце крепеше на хълбока си износена чанта, пълна с учебници, и у Мария се загнезди мисълта, че той е още почти дете. Испита смътно вълнение, изтъкано от задръжки, срам и сладост. Той се чувствуваше вцепенен от вълнение, скован както някога, когато му се струваше непосилно да прекрачи прага на

някое магазинче. Беше смаян, че е по-висок от нея — лилавата сламена шапка затулваше почти изцяло лицето ѝ, но той виждаше голата шия, рамото, леко подало се от роклята. Обзе го ужас, че не намира една-единствена дума, за да наруши мълчанието, че ще пропилее този миг.

— Вярно, вие не живеете далече...

— Да, Таланската църква е на десет минути път от булевардите.

Той измъкна от джоба си кърпа с мастилени петна, изтри чело, видя мастилото и скри кърпата.

— Но вашият път може би е по-дълъг, господине...

— О, не! Слизам малко след църквата.

И той много бързо добави:

— Аз съм синът на Куреж.

— Синът на доктора?

Той каза поривисто:

— Познат е в града, нали?

Тя бе вдигнала глава, за да го погледне, и той видя, че е пребледняла, докато му казваше:

— Светът наистина е малък... в никакъв случай не му споменавайте за мене.

— Никога за нищо не му споменавам — впрочем не знам коя сте.

— По-добре да не знаете.

Тя отново го обгърна с продължителен поглед: синът на доктора! Той можеше да бъде само много простодушен, много набожен колежанин. Щеше с ужас да избяга, когато разбере името ѝ. Как би могъл да не го знае? Допреди година малкият Бертран Ларусел се обучаваше в същия колеж... името на Мария Крос навярно доста бе нашумяло там... Той настояваше не толкова от любопитство, колкото от страх пред мълчанието.

— Напротив, кажете ми името си... Аз как ви казах своето...

Пред едно магазинче пламтяха под хоризонталните лъчи наредени в кошница портокали. Градините бяха като полепнали с прах; един надлез прехвърляше железопътната линия, от която навремето Реймон се вълнуваше, защото по нея влаковете пътуваха за Испания. Мария Крос мислеше: „Да му кажа името си, означава може би да го загубя... но няма не е мой дълг да го отвърна от себе си?“ Тя се измъчваше и се наслаждаваше на вътрешната си борба. Измъчваше се

истински, но изпитваше смътно задоволство да си шепне: „Трагично е...“

— Когато узнаете коя съм... (не можа да се възпре от сравнение с легендата за Психея, с „Лоенгрин“).

Той избухна в прекалено шумен смях, но после непринудено каза:

— Все пак ще се срещаме в трамвая... Не сте ли забелязали, че нарочно се качвам в шест часа... Нима не сте? Виж ти! Защото, знаете ли, понякога пристигам достатъчно рано, за да хвана трамвая от без четвърт... обаче нарочно го изпускам заради вас. Даже вчера си тръгнах след четвъртия бик, за да не ви изтърва — а пък точно тогава ви нямаше, а казват, че Фуентес бил невероятен накрая. След като се заприказвахме, какво значение има как ви е името? Преди от нищо не ми пукаше... Откакто знам, че ме гледате...

В този език, който у другото щеше да се стори на Мария отвратително пошъл, тя откриваше сладостна тръпчивост и всеки път, когато след това пресичаше пътя на това място, щеше да си спомня чувствата, разразили се в душата ѝ от простичките думи на ученика — нежност, щастие...

— Все ще трябва да ми кажете името си... пък и само трябва да запитам татко. Лесно ще бъде — една дама, която винаги слиза при Таланската църква.

— Ще ви го кажа, но трябва да ми се закълнете, че никога няма да говорите за мен на баща си.

Сега вече тя допускаше, че името ѝ няма да го отблъсне, но се престори, че още вярва в застрашаващата я опасност. „Нека съдбата реши“ — си казваше тя, защото в себе си бе сигурна в победата. Малко преди да стигнат при църквата, тя поиска той да продължи сам заради търговците, които щели да я познаят и да се пуснат приказки.

— Добре, но не преди да узная...

Тя бързо изрече, без да го гледа:

— Мария Крос.

— Мария Крос?

Тя започна да рови дупка в пръстта със слънчобрана си и много бързо добави:

— Почакайте да ме опознаете...

Той я гледаше заслепен:

— Мария Крос!

Това бе жената, чието име бе чул да се шепне един летен ден из Алеите Турни, на връщане от борбите с бикове... Тя минаваше в каляска с два коня... някой до него каза: „Какво нещо са тоя род жени!“ Сетне изведнъж си спомни времето, когато заради някакво водолечение трябваше да си тръгва от колежа още в четири часа. По пътя настигаше малкия Бертран Ларусел, още тогава изпълнен с високомерие. Жълтеникави гетри стягаха дългите му крака и го съпровождаше ту прислужник, ту свещеник с черни ръкавици и висока яка. От всички „големи“ Реймон се радваше на най-отвратителна слава пред „средните“ по възраст в училище: набожният и непорочен Бертран пиеше с очи „безсрамника“, когато той минаваше покрай него, без да подозира, че в неговите очи той самият бе загадъчна личност. По това време госпожа Виктор Ларусел още бе жива и нелепи слухове се носеха из града и колежа — говореше се, че Мария Крос искала брак и карала любовника си да остави своите близки без пукната пара; други твърдяха, че чакала госпожа Ларусел да умре от рака си, за да може да се венчае в черква. Неведнъж през прозорците на файтона им Реймон бе съзирал до Бертран бледата, сякаш безкръвна майка, за която госпожите Куреж и Баск казваха: „Настрада се тя! Какво достойнство в мъченичеството! Може да се каже, че земята е нейното чистилище... Аз такъв човек щях да го заплюя с презрение и да го зарежа...“ Един ден Бертран Ларусел излезе сам. Чуваше как „безсрамникът“ си подсвирква зад него и бързаше, но Реймон нагаждаше крачката си към неговата и не откъсваше очи от късото пардесю и от хубавичкия каскет от английски плат. Колко важно му се струваше всичко, свързано с това дете! Малкият Бертран се затича, една тетрадка се плъзна от чантата му и когато се усети, Реймон вече я бе вдигнал. Детето се върна назад, прежълтяло от страх и гняв: „Върнете ми я!“ Но Реймон се подхилваше и полугласно прочете на корицата: „Дневник“.

— Сигурно е много интересен дневникът на малкия Ларусел...

— Върнете ми я.

Реймон тичешком премина през входа на Градския парк и пое по една безлюдна алея. Зад себе си чуваше жалния, задъхан глас: „Върнете ми я! Ще ви обадя!“ Притаен зад един храст, „безсрамникът“

се надсмиваше над малкия Ларусел, който остана без дъх, хвърли се в тревата и силно захлипа:

— Ето ти тетрадката... дневника... глупчо!

Той вдигна детето, изтри очите му, изтупа английското пардесю. Каква неочаквана нежност у този грубиян! Малкият Ларусел изглеждаше трогнат и вече се усмихваше на Реймон, който внезапно не можа да устои на едно пошло хрумване:

— Кажу ми, виждаш ли понякога Мария Крос?

Аленочервен, Бертран грабна чантата си и хукна, без Реймон да помисли да го гони.

Мария Крос... Този път тя го пиеше с очи... Беше си я представял по-висока, по-загадъчна... Тази дребна женичка в лилаво беше Мария Крос. Виждайки смущението на Реймон, тя се заблуди и смотоледи:

— Не мислете, че... В никакъв случай не мислете...

Трепереше пред този съдник, когото мислеше за ангел. Не правеше разлика между възраст и поквара, не знаеше, че пролетта често е сезонът на калта и че в този юноша може да има само мръсотия и нищо друго. Не намери сили да понесе презрението, което си представяше у момчето, и побягна след почти нечуто подхвърлени думи за сбогом. Той я настигна:

— До утре вечер, нали? В трамвая, по същото време.

— Нима искате?

Докато се отдалечаваше, тя на два пъти се обърна към него. Неподвижен, той си мислеше: „Мария Крос си пада по мене.“ Повтаряше си, сякаш не можеше да повярва на късмета си: „Мария Крос си пада по мене.“

Той вдъхваше вечерта, сякаш същината на вселената се съдържаше в нея, и се чувствуваше способен да я побере в набъбналото си тяло. Мария Крос си падаше по него... Дали да каже на другарите си? Никой обаче нямаше да му повярва. Вече съглеждаше плътния листат затвор, където членовете на едно и също семейство живееха слети и разделени като световите, образуващи Млечния път. Ах, днес тази клетка беше тясна за тщеславието му. Заобиколи я, потъна в гъсталака на единствената неопасана с ограда борова горичка,

наричана Крайбрежната горица. Земята, където легна, бе по-топла от човешко тяло. Боровите иглички издълбаха знаци по дланите му.

Когато влезе в трапезарията, баща му разрязваше страниците на едно списание и отвърщаше на някаква забележка на жена си:

— Не чета, гледам заглавията.

Никой сякаш не чу поздрава на Реймон освен баба му:

— Я, ето го и моя хубостник.

Когато минаваше покрай стола ѝ, тя го задържа и го привлече към себе си:

— Миришеш на смола.

— Бях в Крайбрежната горица.

Тя снизходително го измери с поглед и промърмори с нежност обидната дума: „Негодник!“

Той лочеше супата си шумно като куче. Колко нищожни му се струваха всички тези хора! Рееше се сред слънчеви лъчи. Бащата единствен му изглеждаше близък — той познаваше Мария Крос! Бе ходил в дома ѝ, бе я лекувал, виждал я бе в леглото, опирал бе глава о гърдите и гърба ѝ... Мария Крос! Мария Крос! Това име го давеше като съсирек кръв — чувствуваше в устата си горещата, солена ласка и накрая топлата вълна на името напяр в бузите и му се изплъзна:

— Тази вечер видях Мария Крос.

Докторът тутакси го изгледа втренчено. Запита:

— Как разбра, че е тя?

— Бях с Папийон, който я познава по лице.

— Охо! — провикна се Баск. — Реймон си пуска боята!

Едно от момиченцата повтори:

— Да, да, вуйчо Реймон си пуска боята!

Той промърмори нещо и размърда рамене. Отклонил поглед, баща му зададе още един въпрос:

— Сама ли беше?

Реймон отвърна, че е била сама, и докторът отново заразрява страниците, а госпожа Куреж каза:

— Любопитно е, че такива жени ви интересуват повече от другите. Какво толкова особено има, че е видял да минава тази особа? По времето, когато е била камериерка, дори нямаше да я погледнете.

Докторът я прекъсна:

— Но, моля те, тя никога не е била камериерка!

— Впрочем — обяви внезапно Мадлен — това с нищо не би я посрамило, напротив!

И тъй като слугинята точно бе излязла, отнасяйки подноса, тя кисело се обърна към майка си:

— Като че ли нарочно настройваш прислугата, обиждаш я. Специално Ирма е много докачлива.

— Просто невероятно... Сега пък трябвало да ги коткам...

— Дръж се със своите прислужници както си щеш, но не прогонвай чуждите... особено когато ги караш да поднасят ястията.

— Ти сигурно много се притесняваш от Жюли... Известно е, че не можеш да задържиш нито една прислужница... Всеки знае, че когато моите ме напускат, то е заради твоите...

Влизането на слугинята прекъсна спора, който се възобнови под сурдинка, щом тя се прибра в кухнята. Реймон снизходително наблюдаваше баща си — дали Мария Крос щеше да съществува за него, ако бе работила като камериерка? Докторът внезапно вдигна глава и без никого да погледне, изрече:

— Люси, Мария Крос е дъщеря на учителката, която ръководеше училището „Сен Клер“ по времето, когато твоят скъп господин Лабрус беше негов свещеник.

— Какво? Онази вещица, която му създаде толкова главоболия? Която бе предпочела да не присъствува на литургия, отколкото да не заема с ученичките си първите редове в централната част на черквата? Е, не се учудвам. Кръвта вода не става.

— Помниш ли — каза старата госпожа Куреж, — бедният господин Лабрус разправяше, че вечерта след изборите, когато маркиз Дьо Люр-Салюс бе победен от някакво адвокатче от Базас, учителката с цялата си сбирщина отишла под прозорците на презвитерския дом, за да му се присмиват, и хвърляла толкова много фишеци в чест на новия депутат, че ръцете ѝ били почернели от барут...

— Хубави хора, няма що.

Но докторът вече не ги слушаше и наместо да се качи в кабинета си както обикновено, последва Реймон в градината.

Тази вечер на бащата и сина им се щеше да се поразговорят. Неизвестно за тях някаква сила ги сближаваше, сякаш съхраняваха

една и съща тайна. Така се търсят и разпознават посветените, съучастниците. Всеки от тях откриваше в другия единственото същество, с което можеше да беседва за това, което му лежеше на сърцето. Тъй както две пеперуди, разделени от цели километри, се срещат върху сандъчето, където е затворена изпускащата мирис женска, те бяха следвали пресичащите се пътища на желанията си и кацаха един до друг върху невидимата Мария Крос.

— Имаш ли цигара, Реймон? Забравил съм вкуса на тютюна... Благодаря... Ще се поразходим ли?

Той сам слушаше думите си изумено, като същинска жертва на измамно чудотворно изцеление, пред чиито очи изведнъж се отваря раната, която е смятал за излекувана. Сутринта, в лабораторията, все още изпитваше облекчението, което завладява вярващия след опрощението на греховете му. Търсеше в сърцето си кътчето, завзето от страстта, но вече не го намираше. С какъв тържествен и донякъде пресилено благонравен тон се бе обърнал към Робенсон, който от пролетта занемаряваше понякога работата си заради някаква танцорка от „Буф“! „Приятелю, ученият, който храни любов към изследователската дейност и се стреми да докаже способностите си, винаги ще счита за изгубено време часовете и минутите, отдавани на страстта...“ Робенсон бе отметнал непокорните си коси и триейки стъклата на очилата си с обгорената от киселини престилка, се осмели да подхвърли:

— Все пак любовта...

— Не, драги, за истинския учен е невъзможно науката да не вземе превес над любовта освен при кратковременни помрачения. Винаги ще таи в душата си горчилка на съжаление към повъзвишените удовлетворения, които би вкусил, ако целият му плам е бил насочен към целта му в науката.

— Вярно е — бе отвърнал Робенсон, — че повечето от големите учени са били сладострастници, но не виждам сред тях истински страстни личности.

Тази вечер докторът разбираше защо се бе изчервил при това твърдение на своя ученик. Едно изречение на Реймон — „Видях Мария Крос“ — се бе оказало достатъчно, за да се размърда в него страстта, за която бе повярвал, че е мъртва. Ах, тя просто дремеше... едно дочуто слово я разбужда, подхранва я — и ето, тя се протяга и се

прозява, надига, се. В невъзможността си да прегърне желаното от нея тя ще се засити с думи. Да, каквото и да му струва, докторът ще говори за Мария Крос.

Сближени от желанието в един глас да възхваляват Мария Крос, бащата и синът още с първите си думи престанаха да се чуват един другия. Реймон поддържаше, че жена от подобна величина може само да ужасява жалките, благочестиви женици; възхищаваше се на дързостта ѝ, на необузданите стремежи, на целия ѝ безпътен живот, който си представяше. Докторът възрази, че Мария Крос далеч не била куртизанка и не трябвало да се вярва на хорските приказки:

— Познавам я аз Мария Крос! Мога да кажа, че докато нейният малък Франсоа беше болен, а и след това, бях най-добрият ѝ приятел... Тя споделяше с мен...

— Горкият ми татко! Какъв ли майтап си е правела с теб! Или не е така?

Докторът с усилие се овладя и разгорещено отвърна:

— Не, моето момче, тя ми се доверяваше с изключително смирение. Ако има на света същество, за което да може да се каже, че делата противоречат на характера му, то това е Мария Крос. Тя се е погубила от неизлечимата си леност. Майка ѝ, учителката от Сен Клер, я готвела за Екол Нормал, но бракът с помощник-интенданта на 144-ти полк прекъснал следването ѝ. През трите години семеен живот тя с нищо не е давала повод за приказки и ако мъжът ѝ бе останал жив, щеше да бъде най-почтена и невзрачна жена. Не е заслужавала никакъв упрек освен за леността, поради която била неспособна да се заинтересува от домакинството. Той мърморел малко, когато се връщал — ми казваше тя, — защото за вечеря имало само юфка, претоплена на спиртника. Предпочитала по цял ден да чете, облечена в прокъсания си пеньоар и по пантофи на бос крак. Ако знаеш колко безразлична е към разкоша тази набедена куртизанка! Ето, неотдавна реши да не използва повече файтона, подарен ѝ от Ларусел, и пътува с трамвая като обикновените хора... Какво се смееш? Не виждам нищо смешно... Ама не се смей така, дразнещо е... Когато останала вдовица с дете и се наложило да работи, можеш да си представиш на какви лишения е била подложена тази „интелектуалка“... За нещастие една приятелка на нейния съпруг ѝ помогнала да постъпи като секретарка при Ларусел. Мария нямала никаква задна мисъл, но докато Ларусел

бил безпощаден към служителите си, на нея той никога не правел забележки, макар че тя вечно закъснявала и била мудна в работата. Това било достатъчно, за да ѝ излезе име, и когато се усетила, било невъзможно да го опровергае — за всички била „мадамата на шефа“ и от тяхната враждебност положението ѝ станало непоносимо. Уведомила Ларусел, който само това и чакал. Той предложил на младата жена, докато си намери друга работа, да наглежда извънградското му имение, което не могъл или не искал да даде под наем през тази година...

— И според нея това е било донемайкъде невинно?

— Не, разбира се, тя ясно виждала накъде бие, но бедната жена трябвало да плаща наем, твърде висок за възможностите ѝ. А освен това малкият Франсоа страдал от ентерит и лекарят смятал, че се налага да живее сред природата; пък и вече се чувствувала толкова злепоставена, че не намерила смелост да се откаже от такъв сгоден случай. Отстъпила пред напора му...

— Много точно казано.

— Не знаеш за какъв човек говориш. Тя дълго устоявала. И какво от това? Не можела да попречи на Ларусел да води вечер гости. Признавам, била е малодушна, непоследователна, съгласявайки се да бъде домакиня на тези вечери. Но аз разбрах какво са представлявали прословутите вторнишки приеми, които минават за оргии... Били са възмутителни само защото по това време състоянието на госпожа Ларусел се влошило. Уверявам те, тогава Мария не знаела, че жената на покровителя ѝ била в опасност. „Не осъзнавах, че постъпвам зле — ми каза тя, — господин Ларусел още нищо не бе получил от мен, дори и целувка — нищо, съвсем нищо. Какво осъдително имаше в това да приемам на масата си тези глупаци?... Навярно все пак съм изпитвала известно опиянение да блестя пред тях... играех на «интелектуалка»... чувствувах, че шефът е горд с мен... Беше обещал да се погрижи за малкия...“

— И ти си се хванал на тази въдица!

Какво простодушие у бедния му баща! Но Реймон главно го беше яд на него за това, че снижава Мария Крос до равнището на някаква жалка даскалица, почтена и безволева, и по този начин обезценява завоеванието му.

— Отдала се на Ларусел едва след смъртта на жена му — от умора, от някакво отчаяно безсилие — да, именно това е изразът и тя го намери: „отчаяно безсилие“. Впрочем не си правела никакви илюзии, гледала трезво и не повярвала нито на преструвките му на безутешен вдовец, нито дори на мъглявите му обещания да се ожени за нея някой ден. Казваше, че познава „тези господа“ твърде добре, за да храни някакви илюзии. Като любовница му правела чест — но като съпруга! Знаеш, че Ларусел изпрати малкия Бертран в колежа в Нормандия, за да не бъде изложен на опасността да се срещне някой ден с Мария Крос. Всъщност той не я намира за по-различна от уличниците, с които ѝ изневерява всеки ден. Впрочем плътската им близост съвсем не стига далеч — знам, уверен съм, това със сигурност го заявявам, момчето ми, макар че Ларусел е луд по Мария. Той не е човек да се перчи с нея само „за показ“, както мислят в Бордо. Тя обаче го отблъсква...

— Е, какво? Значи, Мария Крос е светица?

Не се виждаха, но всеки от тях отгатваше враждебността на другия, при все че говореха полугласно. За миг свързани от едно име — Мария Крос, — и ето че пак то ги разделяше отново. Мъжът вървеше с вдигната глава, а юношата гледаше в земята и ядовитото подритваше някаква шишарка.

— Намиращ, че съм голям глупак. Но от нас двамата, моето момче, наивният си ти. Да вярваш само в злото, означава, че не познаваш хората. Да, ти го каза: у Мария Крос, чиито злочестини са ми известни, се крие светица... Да, може би — светица... Но ти не можеш да разбереш.

— Не ме размивай.

— Впрочем ти не я познаваш, а вярваш на клюки. А аз я познавам...

— А пък аз... знам каквото знам.

— Какво знаеш?

Докторът бе спрял наред затъмнената от кестени алея и стискаше Реймон над лакътя.

— Ама пусни ме! Добре, така да бъде: Мария Крос отблъсква Ларусел... но не е само той...

— Лъжец!

Реймон изумено прошепна: „Ха! Как... но...“ Споходи го подозрение, което, едва възникнало, се изличи или по-скоро задряма. Той също не можеше да вмести любовта в образа, който си бе изградил за бащата — несъмнено досаден, но винаги зареян между небето и земята, винаги такъв, какъвто го виждаше с детския си поглед: без страсти, без грехове, недосегаем за злото, неподкупен, превъзхождащ всички останали хора. Чу как той диша тежко в мрака. Тогава докторът си наложи нечовешко усилие и повтори с почти весел, насмешлив глас:

— Да, лъжец! Шегаджия, който иска да ми отнеме илюзиите...

Реймон мълчеше, затова той добави:

— Хайде, разправяй.

— Нищо не знам.

— Преди малко каза: знам каквото знам.

Той отвърна, че просто така си говорел, с тона на човек, решен да мълчи. Докторът повече не настоя. Нямахше никакъв начин да бъде разбран от сина си, макар че той все още бе тук, съвсем близо до него и усещаше топлината му, миризмата на младо животно.

— Аз оставам... Няма ли да поседнеш за малко, Реймон? Най-сетне излезе ветреца.

Реймон го увери, че предпочитал да поспи. Още няколко мига докторът дочуваше как юношата подритва шишарката, сетне остана сам под гъстия провиснал листак, заслушан в пламенния и печален зов, който ливадата отправяше към небето. Да стане, се оказа огромно усилие. Електричеството пак гореше в кабинета му: „Люси сигурно мисли, че работя... Каква загуба на време! Аз съм на петдесет и две — не, на петдесет и три години. Какви ли са клюките, които този Папийон...“ Прокара ръце по един кестенов ствол и си спомни, че на него Реймон и Мадлен бяха издълбали инициалите си. И изведнъж, затворил очи, той го прегърна и долепи буза до гладката кора. После най-сетне се изправи, изтупа ръкави, пипнешком поправи вратовръзката си и се упъти към къщата.

Ала в алеята с лозите Реймон, мушнал ръце в джобовете, все така подритваше шишарката и си мърмореше: „Ама какъв лапнишаран! Няма втори като него!“ Ах, той обаче щеше да се покаже на висота, на него такива нямахше да му минават. Не се замисляше как да продължи щастието си до предела на тегнещата нощ. За нищо не биха му послужили нито звездите, нито мирисът на акациите. Лятната

вечер напразно шибаше младия, добре въоръжен самец, уверен в силата си в този миг, уверен в тялото си и безразличен към всичко, което тялото не може да притежава.

VII

Работа — едничък опиум. Всяка сутрин докторът се пробуждаше излекуван, сякаш опериран от болката, която го разяждаше. Потегляше сам (през пролетта Реймон не използваше файтона). Духом вече бе в лабораторията и страстта му бе само притъпена болка, за която запазваше смътно съзнание. Пожелаеше ли, би могъл да я пробуди: бе сигурен, че от него ще се изтръгне вик, ако докосне чувствителното място. Но предния ден най-съкровената му хипотеза бе опровергана от един факт, както твърдеше Робенсон, и дълга поредица от проучвания бе под заплаха от провал. Какво тържество за Х..., който бе разгласил пред Дружеството по биология мнимите му технически грешки!

Голямата злочестина на жените е, че нищо не ги отклонява от тайния враг, който ги гризе. Докато над микроскопа докторът забравяше за себе си и за света и се превръщаше в пленник на наблюдавания предмет, тъй както е пленник на плячката си наострилото уши куче в ловна стойка, Мария Крос, полегнала при плътно затворени капаци, очакваше единствено часа на срещата — кратък проблясък в сивия ѝ делник. Но колко разочарования носеше дори този час! Доста бързо им се бе наложило да се откажат от съвместното пътуване до Таланската църква. Мария Крос пресрещаше Реймон недалеч от колежа, в една алея на Градския парк. Той се отпускаше още по-малко, отколкото дори през първия ден и докачливата му непохватност окончателно убеди Мария, че е дете, при все че от време на време някоя усмивка, намек или крадлив поглед биха могли да пробудят съмненията ѝ. Тя обаче държеше на измисления от нея ангел. Пристъпваше към него като към дива и неосквернена птица — на пръсти, безкрайно предпазливо. Всичко затвърждаваше у нея измамната ѝ представа: страните, поруменяващи от нищо и никакво, ученическият жаргон, отпечатъкът на детството, обгърнал силното тяло като лека омара. Бе ужасена от онова, което смяташе, че открива в Реймон, но в действителност то не съществуваше. Трепереше пред невинността на погледа му, упрекуваше

се, че е пробудила в него смут и безпокойство. Нищо не я предупреждаваше, че в нейно присъствие той мисли единствено за решението, което трябва да вземе — дали да наеме стая? Папийон знаеше някакъв адрес... но не било достатъчно изискано за такава жена. Папийон казваше, че в „Терминюс“ може да се вземе стая за един ден, но Реймон бе сновал напред-назад пред хотела, без да се реши да влезе. Съзираше и други трудности, преувеличаваше ги донемайкъде...

Без да се осмели да му каже, Мария Крос също мислеше как да го привлече в дома си. Тя обаче дори мислено си забраняваше да осквернява това неопитомено дете — нейната дива птица — и си внушаваше единствено, че в потъналия в тъкани салон, закътан сред задрямалата градина, любовта им най-сетне ще избликне в думи, че бурята ще се излее в дъжд. Не си представяше нищо освен може би тежестта на главата му в скута си. Той щеше да бъде сърне, приласкано с грижи, чиято топла муцунка тя щеше да усеща върху дланите си... Съглеждаше дълъг път, но искаше да види само най-предстоящите, най-целомъдрените ласки и си запрещаваше да мисли за по-нататъшните пламенни моменти от прехода, завършващ с леса, чиито клони любещите се същества открехват, за да потънат в него... Не, не, те нямаше да стигнат толкова далеч, тя нямаше да разруши в детето онова, което разразяваше в нея обожание и боязън. Как да му подсказе, без да го подплаши, че през тази седмица може да дойде в салона, потънал в тъкани, и да се възползува от обиколката на господин Ларусел из белгийските му предприятия?...

Тази вечер на масата докторът наблюдава Реймон и го гледа как лочи супата си. Вижда не сина си, а мъжа, казал за Мария Крос: „Знам каквото знам...“ Какво ли е разправял Папийон? По дяволите, как да се съмнява, че Мария се занимава с някакъв непознат? „Упорствувам да очаквам писмо, а съвсем ясно е, че тя не желае повече да ме вижда. Това е знак, че се отдава... на кого? Вече няма начин за сближаване с малкия. Ако настоявам да говори, ще се издам...“ В този миг синът му

става, излиза през вратата, без да отвърне на майка си, която вика след него: „Къде отиваш?“ — и добавя:

— Сега ходи в Бордо почти всяка вечер. Знам, че е поискал от градинаря ключа от външната врата и се прибира към два часа през прозореца на перачницата. Ако го чуеш как отговаря на забележките ми... Трябва ти да се намесиш, но си толкова мек!

Докторът намира сили само да промълви:

— Най-разумно е да си затваряме очите.

Той чува гласа на Баск: „Ако беше мой син, щях да го стегна аз...“ Докторът на свой ред става, отива в градината. Ако смееше, щеше да изкрещи: „Нищо не съществува за мен освен страданието ми.“ Хората не се замислят, че обикновено страстите на бащите ги разделят от синовете им.

Прибира се, сяда зад бюрото, отваря едно чекмедже, вади снопчето писма и препрочита онези, които Мария му е писала преди шест месеца: „Нищо не ме свързва с живота повече от желанието да стана по-добра... Малко значение има за мен, че то е скрито и хората продължават да ме сочат с пръст. Приемам хулите им...“ Докторът забравя, че навремето цялата тази добродетелност го отчайваше и страдеше, че отношенията им са поставени на възвишена основа. Изобщо той се вбесяваше, че спасява жената, с която би му било тъй сладостно да се погуби. Представя си присмеха на Реймон при прочита на това писмо, негодува пред него, възразява полугласно, сякаш не е сам. „Фасони...“ — „Фасони“ ли? Изразните средства при нея винаги са прекалено книжни... Но нима пред леглото на малкия, умиращ Франсоа пак бе „фасон“ смирената болка, приемането на страданието, като че ли чрез кантианските норми, предъвквани от майка ѝ, до нея достигаше непокътнато цялото древно и мистично наследство?... Пред креватчето, затрупано с лилии (Каква самота около малкия мъртвец! Какво порицание!), тя се самообвиняваше, биеше се в гърдите, стенеше, че така трябвало да бъде, радваше се, че детето не е имало време да изпита срам от нея... Тук човекът на науката се намесваше: „Истина е, че беше искрена, и все пак това величие беше примесено с известно задоволство — да, тя задоволяваше вкуса си към възвишеност.“ Мария Крос винаги се бе стремилa към романтични положения: нима не си бе наумила да се види с умиращата госпожа Ларусел? Докторът с голяма мъка ѝ бе обяснил, че подобни срещи са

успешни само в театъра. Въпреки това му се бе наложило да се съгласи да защити пред съпругата каузата на любовницата и успя да донесе на Мария уверението, че ѝ е простено.

Пристъпил към прозореца и надвесен в полумрака, докторът мислено се зае да разчлени нощния шепот: непрестанно стържене на щурци и скакалци, квакащо блато, две жаби, пресекливите трели на някаква птичка, която може би не бе славей, последният трамвай. „Знам каквото знам“ — бе казал Реймон. Кой бе успял да се хареса на Мария Крос? Докторът изговаря имена, отхвърля ги — тя се отвърщаваше от тези хора. Но от кого ли не се отвърщаваше? „Спомни“ си какво ти довери Ларусел в деня, когато дойде да му премериш кръвното: „Между нас казано, тя не е по онази част... нали ме разбирате? Изтърпява го, когато съм аз, защото все пак съм аз... Щях да падна от смях, когато в началото събирах господата. Те всички се навъртаха около нея. Това и очаквах: когато някой приятел ви представя любовницата си, първото, което си мислим, е как да му я свием, нали така? Казвах си: «Хайде да ви видя...» Тя на бърза ръка ги постави на място. Никой не познава любовните игри по-малко от Мария и не извлича от тях по-малко удоволствие. Щом ви го казвам, значи, знам. Невинна е като младенец, докторе! По-невинна от повечето красиви и почтени дами, които я презират.“ Ларусел бе казал още: „Мария не прилича на никоя друга жена, затова винаги се страхувам, че в мое отсъствие ще вземе някое нелепо решение: по цял ден мечтателствува и излиза само за да ходи на гробищата... Не мислите ли, че е под влиянието на някоя книжка?“

„Да, книга, може би — мисли си докторът, — или не, щях да знам, ако беше така: това беше по моята част! Една книга понякога преобръща живота на мъжа — е, така поне се твърди... но при жената? Хайде де! Дълбоко ни вълнува само това, което живее, само изтъканото от плът и кръв. Книга за прочит ли?“ — Той тръсна глава. „Прочит“ пробуди в съзнанието му връзка с думата „пръч“ и той си представи как козлоного и похотливо същество застава до Мария Крос.

Котки протяжно скимтяха сред тревите. Чакълът по алеята проскърца под нечии стъпки, някакъв прозорец се отвори: навярно Реймон се прибираше. Сетне докторът чу да се ходи из коридора. На вратата се почука — беше Мадлен.

— Не спиш ли, татко? Идвам заради Катрин: кашля с хрипове... Изведнъж ѝ стана... Страхувам се да не е дифтерит.

— Не, дифтеритът не започва така. Сега идвам.

Малко по-късно, излизайки от стаята на дъщеря си, той почувствува болка отляво, хвана се за сърцето, застана неподвижно до стената на коридора, в мрака. Не извика никого, но с ясно съзнание чуваше разговора на Баскови зад вратата:

— Какво да ти кажа, учен е, то се знае, но от знания е станал скептичен: не вярва вече в лекарствата, а как да се лекува без лекарства?

— Нали ни уверява, че е нищо работа, дори не и псевдокруп.

— Не се бой, на пациентите си все щеше нещо да предпише, но за семейството не се престарава, не си дава много зор. Понякога е досадно, че не можем да се обърнем към другиго.

— Да, но е удобно винаги да ни е подръка нощем. Когато горкия човек вече не ще го има, няма да спя спокойно заради малките.

— Трябваше да се омъжиш за лекар!

Смехът бе сподавен от целувка. Докторът почувствува как ръката, която стискаше сърцето му, се отпусна и той с котешки стъпки се отдалечи. Изтегна се, но не го свърташе да лежи и остана седнал на кревата си, в мрака. Всичко спеше освен шумоленето на листата... „Дали Мария някога е обичала? Помня как се заплесваше по разни... например по малката Габи Дюбоа... Искаше да я накара да скъса с Дюпон-Гюнтер... Но това пак беше страст от възвишен характер... Сигурно сред прадедите ѝ е имало някой проповедник, от когото е наследила склонността да спасява души. По този повод някой ми казваше, че въпросната Габи говорела какво ли не за Мария... Помня и други нейни увлечения... Може би по-особени наклонности определят нейния случай... Забелязал съм, че прекалено възвишените хора... Нима вече се съмва!“

Избута възглавницата, предпазливо се изтегна, без машинарията на тялото му да пострада, и се унесе.

VIII

— Какво да кажа на градинаря?

В една безлюдна алея на Градския парк Мария Крос се старае да убеди Реймон да дойде в дома ѝ, където вече няма опасност никого да срещне. Настоява и се срамува, че настоява, чувствава се похитителка пряко волята си. Как да не види признак на чиста тревога в странната фобия на момчето, което преди време тъпчеше пред някой магазин, без да посмее да влезе? Ето защо възразява:

— Реймон, в никакъв случай не мислете, че искам... не допускайте, че...

— Неприятно ми е, че трябва да мина пред градинаря.

— Нали ви казвам, че няма градинар. Обитавам празно имение, на което господин Ларусел не може да намери наемател: поставил ме е там наместо пазач.

Реймон избухна в смях:

— Значи, вие сте градинарката!

Младата жена превива рамене, крие лицето си, мълви:

— Отстрани погледнато, всичко е против мене. Никой не е длъжен да знае, че съм била чистосърдечна, приемайки това място. За Франсоа беше нужен чист въздух...

Реймон знае песента и си казва наум: „Като ми пееш...“, сетне я прекъсва:

— Значи, казвате, че няма градинар... а слугите?

Тя го успокои: в неделя освобождавала Жюстин, единствената прислужница, чийто съпруг бил огняр и вечер идвал да преспива, за да има мъж в къщата с не особено здрави ключалки — предградията не били безопасни. Но в неделя следобед Жюстин излизала с него — Реймон просто щял да влезе, да прекоси трапезарията вляво — салонът бил в дъното.

Той замислено рови пясъка с тока на обувката си. Зад кучешкия дрян скърцат люлки, една продавачка им предлага прашни хлебчета, блокчета шоколад, увити в жълта хартия. Реймон казва, че не е

закусвал, купува си кифла, парче шоколад с бадеми. В този миг пред момчето, разкъсващо със зъби хляба от закуската си, Мария прозира неумолимата си съдба: нищо порочно няма в нея при зараждането на желанията ѝ и все пак всички нейни постъпки изглеждат чудовищни. Не, тя нямаше зъл умисъл, когато в трамвая това лице започна да се превръща в отмора за очите ѝ — защо да се съпротивява пред една тъй безобидна нежност? Впрочем зажаднялото същество не храни подозрение към изпречилия се на пътя му извор. „Да, искам да го приема у дома си, но само защото на улицата или на някоя пейка в градската градина не бих могла да проникна в тайната му...“ И все пак, отстрани погледнато, впечатлението е едно: двадесет и седем годишна жена, държанка, привлича в къщата си юноша — сина на единствения човек, който някога ѝ е оказвал доверие и се е въздържал да я заклейми... Дори след раздялата им при Кръста на Сен Жьонес тя продължаваше да си мисли: „Искам да дойде не за да прегрешим, не, не за да прегрешим — отвращавам се от подобна мисъл. И все пак той е недоверчив и как не? Всички мои постъпки имат една невинна страна, обърната към мен, и друга — уродлива — обърната към хората. Но може би именно хората виждат истината...“ Тя произнесе едно име, после второ... Презряна бе заради постъпки, в които се бе подвела по чужда воля, но тя си припомни и други — извършени скришом, — които единствено на нея бяха известни...

Тя бутна портата, която Реймон щеше да отвори за пръв път в неделя, пое по тревясалата алея (градинар няма). Небето бе тъй притъмняло, та изглеждаше невероятно как облаците още не са се продънили — небе, сякаш обезсърчено от всемирната жажда. Листата клюмаха залинели. Слугинята не бе затворила капациите: едри мухи се блъскаха в цокъла. Мария намери сили само да захвърли шапката си на пианото. Обувките ѝ изцапаха лежащия стол. Никакво движение не бе по силите ѝ освен да запали цигара. Ах, имаше още нещо: тялото ѝ, морно отпуснато въпреки трескавите представи. Колко следобеди, пропилены на това място, когато чак ѝ се повдигаше от много пушене! Колко скроени и пропаднали планове за бягство и пречистване! Необходимо бе първо да стане, да предприеме действия, да се види с хора... „Но ако се откажа да преобразя външния си живот, не ми остава друго, освен да се въздържам от всичко, в което съвестта би ме упрекнала или би се усъмнила. Например малкият Куреж...“ Решено

бе: привличаше го в дома си само заради сладостта, позната вече от трамвая в шест часа — утехата от нечие присъствие, печалното и несмуцавано съзерцание, вкусвано тук на воля и по-пълно, отколкото в трамвая. Само това ли? Само това? Когато присъствието на едно същество ни вълнува, ние, без сами да знаем, тръпнем пред възможните продължения, пред неопределените възможности, от които ни обзема смут. „Бързо бих се отегчила да го съзерцавам, ако не бях разбрала, че той отвърща на играта ми и че един ден ще се заговорим... И в този салон не си представям нищо между нас освен размяна на доверчиви думи, на майчински ласки, на кротки целувки... Но имай все пак смелостта да си признаеш, че отвъд това непорочно щастие предугаждаш цял един свят — същевременно достъпен и забранен, — свободно пространство без граници за преодоляване, където постепенно можеш да потънеш; мрак, способен да те погълне сякаш по грешка... И какво от това? Кой забранява това щастие? Не бих ли съумяла да ощастливя това момче?... Ето къде започваш да си кривиш душата: той е син на доктор Куреж, на този свят доктор... Той самият не би допуснал да се поставя подобен въпрос!“ Един ден му бе казала, че нравственият закон вътре в него е също така ярък като звездното небе над главата му...

Мария чуваше капките по листата, колеблив грохот на буря. Затвори очи, вгълби се, съсредоточи мисълта си върху обичното лице на непорочното дете (искаше да вярва в неговата непорочност), докато в същата минута самото то ускорява крачка и си мисли: „Папийон казва, че е по-добре да се действа направо. Вика: «С такива жени само грубост, на тях единствено това им харесва...»“ Детето с недоумение гледа тътнешното небе и изведнъж се затичва, покрило глава с пелерината си, поема по прекия път, прескача един храст, пъргаво като козле.

Бурята се отдалечаваше, но още бе тук и самата тишина я издаваше. Тогава Мария Крос почувствува как в нея се заражда мисъл, от която бе сигурна, че няма основание да се страхува. Стана, седна на масата, написа: „Размислих, не идвайте в неделя — нито в неделя, нито друг път. Само заради Вас приемам тази жертва...“ Тук трябваше да се подпише, но някакъв демон ѝ подшушна да добави още цяла страница: „...Вие бяхте едничката радост в моя мъчителен и опропастен живот. По време на завръщанията ни през тази зима, без да

знаете, намирах във Вас покой. Но това лице, което ми предоставяхте, бе само отражение на една душа, която желях да бъде моя: да знам всичко за Вас, да откликвам на тревогите Ви, да утъпквам пътя пред Вас, да стана за Вас повече от майка, повече от приятелка... Мечтаях за това... но не зависи от мен да бъде друга... Вие въпреки себе си, въпреки мене, вдъхвате зловонния въздух, от който се задушавам..." Тя писа още дълго. Дъждът се лееше и не се чуваше друг звук освен неговото шумолене. Затвориха прозорците на стаите. Зрънца от градушка звъннаха в камината. Мария Крос взе книга, но беше твърде мрачно, а поради бурята лампите не светнаха. Тогава тя седна пред пианото: свиреше приведена, сякаш ръцете ѝ притегляха главата.

Следващият ден бе петък. Мария изпита смътна радост, че бурята е развалила времето, и прекара деня по пенъор, в четене, свирене и леност, като се опитваше да си припомни всеки израз от писмото и да си представи как ще реагира малкият Куреж. В събота, след тежко време сутринта, отново заваля и тогава Мария разбра откъде иде удоволствието ѝ — лошото време щеше да бъде основание да не излезе в неделя, както отначало бе възнамерявала и ако, въпреки писмото, малкият Куреж дойде на срещата, тя щеше да бъде тук. Поотдалечи се от прозореца, през който гледаше как капките отскачат по алеята, и изрече с твърд глас, сякаш полагаше тържествен обет: „Ще изляза, каквото и да е времето.“

Къде да отиде? Ако Франсоа бе жив, щеше да го заведе на цирк... Понякога ходеше на концерт и заемаше, сама, ложа на балкона или за предпочитане на партера. Публиката обаче скоро я разпознаваше: тя отгатваше името си по движението на устните, биноклите я излагаха на това враждебно общество съвсем отблизо и без защита. Някакъв глас казваше: „Няма що, такива жени знаят как да се обличат.“ — „Не е трудно, като те бие парата.“ — „Пък и те няма за какво друго да мислят освен за тялото си.“ Случваше се някой приятел на господин Ларусел да напусне ложата на клуба и да дойде да я поздрави, полуобърнат към салона, той се смееше гръмогласно, горд, че публично разговаря с Мария Крос.

Ала даже докато Франсоа бе още жив, тя никъде вече не стъпи освен на концерта в „Сент Сесил“ след една случка във „Вариете“, когато разни жени я бяха обсипали с оскърбления. Любовниците на градските първенци я мразеха, защото никога не бе приела да общува с

тях. В продължение на няколко дена една-единствена от тях се бе радвала на нейното благоразположение — въпросната Габи Дюбоа, която ѝ се бе сторила „прекрасна душа“ след няколко думи, разменени една вечер в „Червеният лъв“, където Ларусел бе замъкнал Мария. Шампанското до голяма степен бе допринесло за духовния кипез на тази Габи. Двете млади жени се бяха виждали всеки ден в продължение на две седмици. С яростно търпение Мария Крос напразно се бе опитвала да прекъсне отношенията, които свързваха приятелката ѝ с други същества. На едно дневно представление в „Аполо“, където от прекомерна скука се бе озовала малко след разрива им, както винаги сама, привличаща върху себе си вниманието на целия салон, тя бе дочула как от реда точно пред нейната лежа избликва пронизителният смях на Габи, сетне други смехове и полугласно изречени откъслечни оскърбления: „Тази уличница, която се прави на императрица... тази... която играе на добродетелна при оная работа...“ На Мария ѝ се струваше, че вече не вижда в салона никакъв профил, а само обърнати към нея лица на зверове. Най-сетне, когато в театъра отново настъпи тъмнина и всички погледи се приковаха към някаква гола танцьорка, тя успя да се измъкне.

Вече никъде не пожела да излезе без малкия Франсоа. От година — откакто него го нямаше — единствен той успяваше да я измъкне вън от дома, при камъка, не по-голям от детско телце, макар че, за да го намериш, трябва да следваш алеята с обозначение „Гробници“. Ала бе станало така, че по пътя към мъртвото дете тя бе срещнала другото, живо дете.

В неделя сутринта бушуваше силен вятър — не повей, леко разлюляващ върхарите на дърветата, а мощен вихър, дошъл от юга и от морето, който с огромно усилие влачеше със себе си цял-целеничък помръкнал къс небе. Един самотен синигер разкриваше на Мария мълчанието на хиляди птички. Какво да се прави, нямаше да излезе: малкият Куреж бе получил писмото ѝ. Достатъчно ѝ бе позната неговата стеснителност, за да бъде сигурна, че ще ѝ се подчини. Дори нищо да не бе му писала, той едва ли щеше да се реши да прекрачи прага ѝ. Тя се усмихна, защото мислено го виждаше как рови с ток алеята и повтаря с израз на твърдоглаво упорство: „А градинарят?“ По

време на самотния си обяд остана заслушана в приближаващата буря. Изпълнили задачата си, крилатите коне на вятъра лудешки препускаха и фучаха в клоните. Над реката те навярно бяха довели от далечния разбунен океан предпазливи чайки и гларуси, които не се спускаха на земята. Сякаш чак до това предградие дъхът им обгаряше облаците с мъртвешката бледност на водорасли и обливаше листата с пръски горчива пяна. Надвесена към градината, Мария почувствува върху устните си ледения ѝ вкус. Той нямаше да дойде. Дори да не бе му писала, как би излязъл в подобно време? А тя щеше да тръпне, че няма да дойде. Ах, за предпочитане бе тази безопасност, увереността, че няма да дойде. Но ако нищо в нея не наподобява очакване, защо тогава отваря бюфета в трапезарията, за да се увери, че има още портвайн? Най-сетне дъждът зазвъня, плътен и пронизван от слънчеви лъчи. Мария разтвори книга, зачете, без нищо да разбира, започна страницата отначало, търпеливо и напразно. Седна пред пианото, но не свиреше толкова силно, че да не чуе хлопването на входната врата. За да не ѝ прималее, тя все пак си каза: „Това е вятърът, трябва да е вятърът.“ И все повтаряше: „Вятърът е“, въпреки звука от колебливи стъпки в трапезарията. Силите не ѝ стигнаха, за да стане, и той вече бе там, не знаеше къде да дене шапката си, от която се стичаше вода. Не смееше да пристъпи, а тя не смееше да го привика, с уши, глъхнещи от грохота на страстта, която отприщва бентовете и връхлита за яростно удовлетворение, нахлува за миг, изпълва точно вместимостта на тялото и душата, залива върховете и низините. И все пак тя строго изричаше прости думи:

— Не получихте ли писмото ми?

Той остана смаян. („Това са номера — му бе казал Папийон. — Не я оставяй да те разиграва, отиваш и пет пари не даваш...“) Но пред лицето, което му се стори изпълнено с гняв, Реймон наведе глава като наказано дете. Цяла тръпнеща, сякаш задържаше сплашено сърне между стените на салона, потънал в тъкани, Мария не смееше да се помръдне. Бе дошъл, при все че бе направила невъзможното, за да го отстрани, така че никакво угризение не отравяше щастието ѝ и тя можеше цяла да му се отдаде. На съдбата, която насила ѝ подхвърля детето като плячка, тя възразява, че ще съумее да бъде достойна за подобен дар. От какво се бе страхувала? В този миг у нея няма друго освен най-възвишена любов — доказваха го сподавените ридания при

мисълта за Франсоа: само подир няколко години той щеше да е голямо момче като това тук... Не знаеше, че Реймон тълкуваше изкривеното ѝ от сдържани сълзи лице като признак на недоволство, а може би и на гняв. Ала тя казваше:

— Защо не в края на краищата. Добре сторихте, че дойдохте. Хайде, оставете шапката си на някой стол. Нищо, че е мокра: това генуезко кадифе какво ли не е видяло... Малко портвайн? Да, или не? Значи, да.

Докато той пиеше, тя каза:

— Защо ли написах това писмо? Аз самата не знам... Жените си имат приумици... впрочем знаех си, че все пак ще дойдете.

Реймон изтри устни с опакото на ръката.

— Всъщност за малко да не дойда. Казвах си: сигурно е излязла. Щях да изглеждам като глупак.

— Не излизам много, откакто съм в траур... Не съм ли ви говорила за моя малък Франсоа?

Франсоа на пръсти се приближаваше, сякаш бе жив. Ето, така може би майка му би го задържала, за да наруши опасното уединение. В това Реймон виждаше преструвка, за да го държи на разстояние, докато Мария всъщност искаше просто да го успокои и не само не се боеше от него, а смяташе себе си за вдъхваща страх. Впрочем тя не бе прибегнала към намесата на мъртвото дете — момченцето само бе нахълтало, сякаш бе чуло в салона гласа на майка си и бе влязло, без да чука. След като детето е тук, то е знак, че във всичко това има само чистота. Какво те смущаваше, бедна жено? Малкият Франсоа е изправен до креслото ти, усмихва се, не се изчервява.

— Сигурно има малко повече от година от смъртта му? Много добре помня деня на погребението... Мама направи сцена на баща ми...

Той млъкна; искаше му се да си вземе думите обратно.

— Защо сцена? Ах, да, разбирам... Дори в този ден не е имало милост за мен...

Тогава Мария стана, взе един албум и го постави на коленете на Реймон:

— Искам да ви покажа фотографиите му. Баща ви единствен ги знае. Ето го на един месец в ръцете на мъжа ми: на тази възраст не прилича на нищо освен за майката. Вижте го на две годинки, засмян, с

топка в ръце. Ето, погледнете, тук сме в Сали: беше вече с крехко здраве. Наложил ми се да изтегля от оскъдния си капитал, за да заплатя курорта. Там имаше един лекар — толкова милосърден, толкова добър... Наричаше се Казамажор... Той държи магаренцето за повода...

Наведена над Реймон, за да отгръща страниците, тя не виждаше гневното лице на момчето, което не можеше да се помръдне, с колене, притиснати от албума. То дишаше тежко, трепереше от съдържани пориви.

— Ето го на шест години и половина, два месеца преди смъртта. Беше се пооправил, нали? Все се питам дали не го накарах прекалено много да учи. Баща ви ме уверява в противното. На шест години четеше всичко, каквото му попаднеше подръка, даже това, което не можеше да разбере. Когато живееш с възрастни...

Тя казваше: „Той ми беше другар, приятел...“ — защото в този миг не правеше разлика между това, което Франсоа действително бе представлявал за нея, и онова, което се бе надявала, че ще бъде.

— Вече ми задаваше въпроси. Колко нощи съм прекарала, обзета от тревога, представяйки си, че някой ден ще трябва да му обясня... И ако има мисъл, която днес ми помага да живея, то е, че си отиде, без да узнае... че не узнае... че никога не ще узнае...

Беше се изправила с отпуснати ръце. Реймон не смееше да вдигне очи, но чуваше разтърсването от хлипове тяло. Макар и развълнуван, той се съмняваше в болката ѝ и по-късно, на пътя, щеше да си каже: „Вживява се в играта си... Ама хубаво използва мъртъвците... А сълзите?“ Объркан бе в представата си за нея. За „развалените жени“ юношата си бе изградил библейски образ, плод на внушенията на учителите си, при все че се бе бранил от тяхното въздействие. Мария Крос го обграждаше като строена за сражение войска; гривните на Юдит^[1] и Далила^[2] дрънкаха на глезените ѝ, нямаше коварство или преструвка, на които да смята неспособна жената, от чийто поглед светците са се бояли като от смъртта.

Мария Крос бе казала: „Елате пак, когато поискате, аз винаги съм тук.“ Обляна в сълзи, умиротворена, тя го бе изпратила до вратата, без дори да му определи друга среща. След като той си отиде, тя седна до леглото на Франсоа — полагаше в него болката си като вече заспало в ръцете ѝ дете. Усещаше в душата си покой, който навярно бе

разочарование. Не знаеше, че невинаги щеше да намира спасение — мъртвите не спасяват живите. Ние напразно ги призоваваме на ръба на пропастта: мълчанието и отсъствието им приличат на съучастничество.

---

[1] Библейска героиня, която, за да спаси града си, съблазнила вражеския пълководец Холоферн и докато той спял, му отрязала главата. — Б.пр. ↑

[2] Според библейската притча предава на вражеските войски влюбения в нея Самсон, след като му отрязва косите, в които се крие неговата сила. — Б.пр. ↑

IX

За Мария Крос щеше да бъде по-добре, ако това първо посещение на Реймон не ѝ бе оставило чувство за сигурност и невинност. Тя се възхищаваше, че всичко е минало така просто. „Навивах се...“ — мислеше си тя. Вярваше, че изпитва облекчение, но започваше да страда, че е оставила Реймон да си тръгне, без да си определят друга среща. Никога не отсъствуваше в часовете, когато би могъл да дойде. Жалката игра на страстите е толкова проста, че един юноша я овладява още при първата си връзка: никакъв съвет не бе нужен на Реймон за решението „да я остави да се пържи в собственото си масло“.

След четири дни очакване тя бе стигнала дотам, че си отправяше упреци: „Говорих му само за себе си, за Франсоа... Натъжих го... Какъв интерес може да представлява за него този албум? Трябваше да го разпитам за живота му, да го предразположа към доверие... Отегчил се е, взел ме е за досадница... а ако не дойде повторно?“

Ако не дойде повторно? Това безпокойство скоро се превърна в тревога: „Разбира се! Мога да си чакам! Няма повече да дойде... Втори път няма да се хване... На неговата възраст не се прощава на отегчителните хора... Добре, това е то, свършена работа.“ Ярка, жестока очевидност! Никога нямаше да дойде отново. Мария Крос засипваше последния кладенец в своята пустиня. Оставаше само пясък и нищо друго. Какво по-опасно в любовта от бягството на единия от съмишлениците? Присъствието често е пречка: пред Реймон Куреж Мария Крос виждаше главно юношата и си казваше, че би било низост да всее смут в сърцето му; спомняше си от какъв баща бе роден и следите от детството по лицето му ѝ напомняха изгубеното дете. Дори в мисълта си пристъпваше към него с пламенен свян. Но сега, когато го няма и тя се съмнява дали някога ще го види отново, защо да се пази от мътните талози в душата си, от подмолното вълнение? Ако плодът убягва от зажаденелите устни, защо да се лишава от представите за непознатата му сладост? Кому вреди? Какъв укор да очаква от камъка,

на който е написано името на Франсоа? Кой я вижда в тази къща без съпруг, без дете, без прислуга? Жалки речи на госпожа Куреж по повод слугинските свади — какво щастие за Мария Крос, ако можеше да запълва с тях мислите си! Къде да отиде? Отвъд задрямалата градина се простира предградието, а по-нататък — каменистият град, където, избухне ли буря, сигурно е, че ще последват девет задушни дни. В изцъкленото небе сънлив див звяр броди, ръмжи, спотайва се. Из градината или из празните стаи Мария Крос също скита, поддава се (какъв друг изход в злочестината) — поддава се малко по малко на притегателната сила на безнадеждната любов, пред която остава само жалкото щастие да осъзнае собствената си личност. Тя с нищо повече не се опита да потуши пожара, не се измъчваше, че е бездейна, изоставена — заета бе с жаравата на чувството си и някакъв незнаен демон ѝ подшущаше: „Умираш, но вече не се отегчаваш.“

Странното в бурята е не грохотът, а тишината, която тя налага на света, безжизнеността. Мария виждаше, долепени до стъклата, неподвижните, сякаш нарисувани лица. Дърветата бяха грохнали по човешки — те като че ли познаваха вцепенението, изумлението, съня. Мария бе стигнала до състоянието, когато страстта се преобразява в присъствие. Тя дразнеше раната, поддържаше огъня си — любовта ѝ се превръщаше в задух, в спазъм, съсредоточен в гърлото и гърдите. Тръпка на отвращение я разтърси от едно писмо на господин Ларусел. Ах, дори само досега с него... не ще бъде възможен занапред. Две седмици до завръщането му... колкото да умре. Опиваше се от Реймон и от спомени, които някога биха я смазали от срам: „Гледах кожата на фуражката му там, където се опира в челото... Търсех мириса на косите му...“ Нежността към лицето му, към шията, към ръцете... Невъобразим отдиш сред отчаянието. Понякога ѝ минаваше мисълта, че той е жив, че нищо не е загубено, че може би ще дойде. Но надеждата сякаш я плашеше и тя припряно се връщаше към отказа си от всичко, към покоя на неочаквания нищо човек. Със свирепа наслада дълбаеше пропаст между себе си и онзи, в чиято чистота упорствуваше да вярва: недостижимото дете гореше така далеч от нейната любов, както ловецът Орион. „Аз, една вече изхабена, погубена жена, и той — все още окъпан от детството... Чистотата му е небе между нас, в което дори желанието ми се отказва да си проправа път.“ През всички тези дни западните и южните ветрове влачеха след себе си тъмни грамади

— тътнещи легиони, които, малко преди да връхлетят, внезапно се колебаеха, завъртаха се около зашеметените върхове на дърветата, сетне изчезваха и оставяха след себе си прохлада като след дъжд.

Най-сетне, през нощта срещу събота, дъждът не прекъсна своя шепот. Благодарение на хлорала Мария в покой пое уханното дихание, което градината пропускаше през завесите към разхвърляното легло. Сетне се унесе.

Под грейналото утринно слънце и с отпочинало тяло тя се изненада, че толкова е изстрадала. Каква бе тази лудост? Защо винаги да си представя най-лошото? Момчето бе живо, очакваше само един знак. След кризата Мария отново бе трезва, уравновесена и може би разочарована: „Само това ли било?... Но той ще дойде — мислеше си тя — и за повече сигурност ще му пиша, ще го видя.“ На всяка цена трябваше да съпостави болката си с предмета на тази болка. Налагаше на мисълта си спомена за простодушното безобидно дете и се учудваше, че вече не тръпне от представата за главата му, положена на нейните колене. „Ще пиша на доктора, че съм се запознала със сина му — (знаеше, че няма да пише). — Защо не? Нима вършим нещо лошо?“ Следобед отиде в осеяната с локви градина — бе истински спокойна, прекалено спокойна и чак изпита смътна тревога, защото да чувствава страстта си по-слабо означаваше да чувствава празнотата по-остро. Смалена, любовта ѝ вече не скриваше пустотата. Тя вече съжаляваше, че обиколката из градината е продължила само пет минути, и повторно премина по същите алеи, сетне се забърза, защото тревата мокреше краката ѝ... Щеше да си сложи пантофите, да се изтегне, да пуши, да чете — и какво от това? Нищо интересно не ѝ предстоеше. Ето я обратно пред къщата. Вдигна очи към прозорците на салона и зад тях видя Реймон.

Той бе долепил лице към стъклото и на шега разплескваше носа си. Радост ли бе този прилив в душата ѝ? Изкачи външните стъпала с мисълта за краката, които току-що ги бяха изкатерили, бутна отворената врата и погледна резето заради ръката, отместила го преди малко, прекоси трапезарията по-бавно, придаде си спокойно изражение.

Бедата на Реймон бе, че е дошъл след дните, през които Мария толкова бе мечтала и страдала по него. Тя още от пръв поглед изпита смут, че не може да запълни празнотата между безмерния си трепет и причината, която го пораждаше. Не осъзна, че е разочарована, а беше точно така, за което свидетелствуваше забележката ѝ:

— От бръснарница ли излизате?

Никога не бе го виждала такъв — с твърде къси, лъскави коси... Докосна над слепоочието белезникав белег от рана. Той каза:

— Паднах от люлка на осем години.

Тя го наблюдаваше, опитваше се да нагоди към желанието си, към болката, към копнежа, към себеотричането си това момче — едновременно силно и мършаво — това младо, едро куче. От хилядите избликвали в нея чувства единственото, което можеше да бъде спасено, някак се бе съсредоточило в напрегнатото, пламнало лице. Ала тя не различаваше определен израз в очите и челото — ожесточението на страхливеца, решен да победи, на подлеца, осмелил се да действа. При това той никога не ѝ се бе струвал такова дете като сега и тя повтори с властна нежност думите, които някога тъй често бе казвала на Франсоа:

— Жаден ли сте? След малко, когато няма да сте вир-вода, ще ви дам сироп от френско грозде.

Посочи му кресло, но той седна на лежащия стол, където тя вече се бе изтегнала, и я увери, че не е жаден.

— Във всеки случай не съм жаден за сироп.

Тя издърпа роклята си над пооткрилите се крака, с което заслужи следната любезност:

— Колко жалко!

Тогавя промени положението си, седна до младежа, който я запита защо не остане легнала:

— Да не би да се страхувате от мен?

Думи, които разкриха на Мария Крос, че тя действително се страхува: но от какво? Това бе Реймон Куреж, малкият Куреж, синът на доктора.

— Как е скъпият ви баща?

Той повдигна рамене, издаде долната си устна. Тя му предложи цигара, която той отказа, сама запали, опря лакти на коленете си и каза:

— Да, вече ми казахте, че не сте много близки с баща си. По правило е така: родители и деца... Когато Франсоа се гушеше в коленете ми, си мислех: нека му се порадвам, няма вечно да е така.

Мария Крос се заблуждаваше за значението на свитите Реймонови рамене, на нацупените му устни. В тази минута той искаше да отстрани спомена за баща си — не защото го чувствуваше безразличен, а защото, напротив, бе обсебен от мисълта за него, от случилото се между тях два дена по-рано. След вечеря докторът бе настигнал Реймон в алеята с лозите, където той пушеше сам, и мълчаливо бе закрачил до него като човек, който съдържа желанието си да говори. „Какво ли иска от мен?“ — питаше се Реймон, цял отдаден на жестоката наслада да мълчи — насладата от есенните утрини във файтона със стичащи се дъждовни капки по стъклата. Той дори злобно ускори крачка, забелязвайки, че баща му с мъка го следва и изостава. Изведнъж обаче престана да чува тежкото му дишане и се обърна: тъмният силует на доктора бе неподвижен на сред алеята с лозите, той с две ръце се бе хванал за гърдите и се олюляваше като пиян. Направи няколко крачки и тежко седна между две лози. Реймон се хвърли на колене; безжизнената глава бе отпусната на рамото му и той съвсем отблизо гледаше лицето със затворени очи, страните с цвят на смачкана среда от хляб. „Ей, татко! Татенце!“ Гласът, едновременно умолителен и властен, пробуди болния, сякаш притежаваше целебна сила. Леко задъхан, той се опитваше да се усмихне с блуждаещ поглед: „Няма нищо, сега ще мине...“ Съзерцаваше разтревоженото лице на детето си и слушаше същия кротък и нежен глас, както когато Реймон бе на осем години: „Опри си главата; нямаш ли чиста кърпа? Моята е мръсна.“ Реймон внимателно бършеше лицето, което се възвръщаше към живота. Наново отворени, очите на бащата виждаха косите на юношата, леко развени от вятъра, зад тях една кичеста лоза, а отвъд — тътнещо небе, наситено със сяр, в което сякаш се изсипваха невидими гальоти. Облегнат на ръката на своя син, докторът се върна към къщата. Топлият дъжд се лееше по раменете и лицата им, но бе невъзможно да вървят по-бързо. Той казваше на Реймон: „Това е лъжлива гръдна жаба, също така болезнена, както и истинската... Един вид отравяне: ще полежа четиридесет и осем часа на водна диета... Нито дума на баба или на майка...“ И тъй като Реймон го прекъсна: „Нали не ме пързаяш? Сигурен ли си, че не е опасно?“, докторът тихо

го запита: „Ще ти бъде ли мъчно, ако...“ Реймон не го остави да довърши, обгърна с ръка запъхтяното тяло и му се изплъзна вик: „Какъв си глупав!“ Докторът щеше да си припомня това мило безочие по-нататък, през лошите часове, когато детето му отново щеше да се превърне в чужденец, в противник — глухо сърце, което не откликва. Влязоха в салона заедно, без бащата да посмее да целуне сина си.

— Хайде да говорим за друго. Знаете ли, не съм дошъл тук, за да говоря за татко! Можем да правим нещо по-приятно... А?

Реймон протегна едра несръчна лапа, която тя улови във въздуха и кротко задържа.

— Не, Реймон, не — не го оценявате, защото живеете непосредствено до него. Най-зле познаваме своите близки... Стигаме дотам, че дори не виждаме това, което ни заобикаля. Ето, в моето семейство винаги са ме смятали за грозна, защото като дете бях леко кривогледа. В лиця, за голямо мое изумление, другарките ми казаха, че съм хубава.

— Точно така, разправайте ми случки от девическо училище.

Натрапчивата мисъл състаряваше лицето му. Мария не смееше да пусне едрата ръка и я чувствуваше как овлажнява. Испита известна погнуса: това бе същата ръка, от чийто допир преди десет минути бледнееше. Само досегът с тази ръка, задържана за миг, преди време я караше да притворя очи, да извърща глава. Сега тя бе просто отпусната и лепкава длан.

— Напротив, искам да ви науча да опознаете доктора: твърдоглава съм!

Той я прекъсна, за да я увери, че също бил твърдоглав:

— Ето, зарекъл съм се например, че днес няма да ви оставя да си играете с мен.

Изрече думите толкова тихо, смотолевяйки ги, че тя успя да се престори, че не е чула. Ала увеличи разстоянието между телата им, после стана, отвори прозореца:

— Сякаш не е валяло, толкова е задушно. Впрочем бурята още се чува. Освен ако не е оръдието в Сен Медар.

Сочеше му разпокъсаното валмо на един облак — гъст, тъмен, поръбен от слънце. Ала той я сграбчи с две ръце над лактите и я

побутна към лежащия стол. Тя се насили да се засмее: „Хайде, пуснете ме!“ — и колкото повече се дърпаше, толкова повече се смееше, за да покаже, че тази борба е просто игра, че не я разбира другояче: „Лошо хлапе такова, пуснете ме...“ Смехът ѝ се превръщаше в гримаса, тя се препъна в дивана и съвсем отблизо видя хилядите капчици пот по ниското чело, носа, обсипан с черни точки, лъхна я киселият му дъх. Нима този непохватен фавн си въобразяваше, че може с една ръка да удържи китките на младата жена! С един тласък Мария се освободи. Сега между тях се изпречваха лежащият стол, масата, креслото. Тя бе леко задъхана, налагаше си да се смее:

— Е, малкият, значи, мислите, че така се насилва жена?

Той не се смееше — млад, унижен sameц, ядосан от поражението си, жегнат в безмерното си вече тщеславие. Цял живот щеше да си спомня мига, в който една жена го бе намерила не само отблъскващ (това би било нищо), но и смешен. Многобройните бъдещи победи, всички покорени и озлочестени жертви никога нямаше да смекчат парливата болка от това първо унижение. Само при спомена за него той дълго щеше да разкървавява устните си със зъби, да хапе възглавницата нощем. Реймон Куреж сподавя яростни ридания и далеч не подозира, че усмивката на Мария Крос е престорена, че тя не се стреми да нарани едно докачливо дете, а не иска с нищо да издаде опустошението в себе си, разрухата. Ах, нека си върви! Нека остане сама!

Преди Реймон се изненадваше, че чувства достъпна прословутата Мария Крос. Повтаряше си: „Тази толкова обикновена женичка е Мария Крос.“ Трябваше само да протегне ръка — тя бе тук, покорна, отпусната, можеше да я привлече, да я отблъсне, отново да я притегли към себе си — и изведнъж движението на протегнатите му ръце се бе оказало достатъчно, за да отдалечи главоломно Мария. Ах, тя още бе тук, но непогрешим усет му подсказваше, че занаят ще я докосне не повече от някоя звезда. Тогава видя, че е красива: зает да узнае как да откъсне и изяде плода, без нито за миг да се усъмни дали този плод е предназначен за него, той никога не я бе поглеждал — и сега му оставаше само да я поглъща с очи.

Тя повтаряше кротко, от страх да не го подразни, но с ужасяващо упорство:

— Имам нужда да бъда сама, Реймон... разберете ме... Трябва да ме оставите сама...

Докторът бе страдал, че Мария не желае присъствието му. Реймон изпитваше по-жестока болка — болката от това, че любимото същество вече не спотайва нуждата си да не ни вижда повече и не може повече да я прикрива — то ни отритва, повръща ни. Нашето отсъствие е необходимо за неговия живот, то гори от желание да ни запокити в забрава: „Побързай да излезеш от живота ми...“ Не ни подканва — бои се от съпротивата ни. Мария Крос подаваше на Реймон шапката, откряваше вратата, правеше му път — а той искаше само да изчезне и мънкаше глуповати извинения, обзет от срам, отново превърнал се в юноша, изпълнен с отвращение към себе си. Но едва излязло на пътя и затворило вратата, момчето намери думите, които трябваше да наговори право в лицето на тази уличница... Твърде късно! И години наред го измъчваше мисълта, че си е тръгнал, без да й каже истината в очите.

Докато пътем сърцето му изливаше всички оскърбления, с които не бе успял да обсипе Мария Крос, младата жена се излегна, след като затвори вратата, а после и прозореца. Отвъд дърветата някаква птичка отправяше от време на време пресеклив зов като неясния говор на заспал човек. Предградието кълтеше от трамваи и сирени, пиянските съботни песни отекваха по пътищата. При все това Мария Крос се задушаваше от тишината — тишина, която не бе извън нея, а се надигаше от глъбините на съществуването ѝ, наслояваше се в пустата стая, завладяваше къщата, двора, града, света. И насред тази задушаваша тишина живееше тя, загледана вътре в себе си, в пламъка, останал изведнъж неподхранван и все пак неугасим. От какво се подклаждаше този огън? Тя си спомни, че понякога, когато самотните ѝ бдения клоняха към края си, един последен лъч избликваше в камината от черната, наглед угаснала сгурия. Потърси прекрасното лице на детето от трамвая в шест часа и не го откри. Нищо не съществуваше вече освен едно наежено гаменче, обезумяло от стеснение, което само себе си насъсква — представа толкова различна от истинския Реймон Куреж, колкото и онази, която тя бе разкрасила с любовта си. Ожесточаваше се против този, когото бе преобразила и обожествила:

„И заради този мръсен хлапак съм се чувствувала и злочеста, и блажена...“ Не знаеше, че погледът ѝ върху това неоформено дете се бе оказал достатъчен, за да се превърне то в мъж, по чиито уловки много други жени щяха да се подвеждат, да понасят ласките и ударите му. Ако го бе създала с любовта си, то тя завършваше делото си със своето презрение: пускаше сред хората едно момче, чиято мания щеше да бъде да си доказва, че е неустоим, макар че Мария Крос му е устояла. Занапред във всички негови бъдещи връзки щеше да се прокрадва глуха враждебност, желанието да наранява, да изтръгва на воля стонове от пленената сърна и цял живот заради него щяха да се леят по чужди лица сълзите на Мария Крос. Навярно бе роден с ловджийски инстинкт, но ако не бе Мария, все някоя слабост щеше да го смекчава.

„Заради този гамен...“ Колко противно! И все пак неугасимият пламък гореше в нея, без нищо вече да го подхранва. Никое същество на света нямаше да се възползува от светлината, от топлината му. Къде да отиде? При параклиса, където е тялото на Франсоа? Не, не — признай, че край този мъртвец търсеше само алиби. Бе останала тъй неотклонна в посещенията си при детето от гробищата само заради сладостните завръщания с другото, живото дете. Двуличница! Нищо не може да се направи, нищо не може да се каже пред един гроб: тя всеки път се натъкваше на него като на врата без ключалка, зазидана за вечни времена. Все едно да коленичиш в уличния прах... Малки Франсоа, шепичка пепел, ти, който бликаше от смях и сълзи... Чие присъствие да желае до себе си? Докторът?... Този досадник? Не, не досадник... Но къде е смисълът в този стремеж към съвършенство, след като въпреки волята ни нашата съдба е да не се впускаме в нищо, което да не е съмнително? Във всички благородни цели, които Мария си бе поставяла, най-ниското в нея винаги получаваше своя дял.

Тя не желае ничие присъствие и не иска да се намира никъде другаде на света освен в този салон с продупчени завеси. В Сен Клер може би? Детството в Сен Клер... Спомня си парка, където се промъкваше, след като се изнесе вражеското за майка ѝ свещеническо семейство. Природата сякаш го бе изчакала да замине след великденската ваканция, за да разкъса листатото си расо. Папратите се сгъстяваха, шибяха с пенестата си зелена вълна долните клони на дъбовете, но боровете люлееха все същите сиви върхове, сякаш

безразлични към пролетта, докато една сутрин и те изтръгнаха от себе си облак пращец — жълтата като сярна необхватност на тяхната любов. Мария откриваше зад завоя на някоя алея счупена кукла, кърпичка, заличила се на тръстиките. Ала днес бе чужденка в тази страна и нямаше да я приюти никой освен пясъкът, на който бе лягала по очи...

Жюстин я уведоми, че вечерята е готова, тя оправи косите си, седна пред димящата супа. Тъй като слугинята и мъжът ѝ бързаха за кино, половин час по-късно тя отново се озова сама пред прозореца на салона. Уханната липа още не ухаеше: алпийските рози под нея вече се тъмнееха. От страх пред нищото и за да си отдъхне, Мария търси да се вкопчи в някоя отломка. „Отстъпих — мисли си тя — пред инстинкта за бягство, който почти всички ние изпитваме пред човешкото лице, загрозено от глад, от нужда. Убеждаваш се, че този грубиян е същество, различно от детето, което ти обожаваше — а той си бе същото дете, но с друго лице. Тъй както бременните жени имат петна от жлъчката, избила по кожата им, по лицата на мъжете, изпълнени с любов, също избива образът — често уродлив и винаги страшен — на звяра, който шава в тях. Това, от което Галатея бяга, е същото, към което отправя своя зов. Мечтаех за дълъг път и неусетно напредвайки по него, щяхме да преминем от умерените към най-жарките области... но този глупчо избърза... Как не се примирих с този порив! Там, а не другаде, щях да намеря немислимия покой — а може би дори повече от покой... Възможно е между хората да няма пропаст, която да не може да се запълни с безмерна любов... Каква любов?“ Тя си спомни, устата ѝ се изкриви, изпусна отвратено възклицание. Обсадиха я всякакви картини — видя как Ларусел се отдръпва с нахлула в лицето кръв и процежда: „Ама какво ти трябва на теб?...”

А какво ѝ трябваше? Тя бродеше из пустата стая, облакът явяваше се на прозореца, мечтаеше за кой знае каква тишина, в която би почувствувала любовта си, без тази любов да трябва да се изрази в думи — и все пак любимият щеше да я чуе, да долови желанието в нея, преди още да се е породило желание. Всяка ласка предполага разстояние между две същества. Ала те щяха да бъдат толкова слети един с друг, че прегръдка не би била необходима — кратката прегръдка, разплетена от срама... Срам? Стори ѝ се, че чува

развратния смях на Габи Дюбоа и думите, които тя крещеше един ден: „Не, не, говорете за себе си! Напротив, само това е приятно, само това не носи разочарование... В кучешкия ми живот това бе едничката утеха...“ Откъде иде това отвращение? Има ли то смисъл? Свидетелство ли е за нечия определена воля? Хиляди смътни представи се пробуждаха у Мария, изчезваха сякаш над главата ѝ, в безлюдната синева, сред падащите звезди и чезнещите метеори.

Дали моят закон не е всеобщ закон? — мисли си Мария. Без съпруг, без деца, без приятели — да, по-сам на света човек не може да бъде; но какво е тази самота в сравнение с другата самотност, от която и най-нежното семейство не би я освободило — чувството, че разпознава в себе си белезите на особена разновидност, на почти изчезнала раса и тълкува нейните инстинкти, изисквания и загадъчни стремежи. Ах, стига е изнемогвала в търсене! Небето още светлееше от гаснещата дневна светлина и от изгряващата луна, но мракът се съгъстяваше под тихите листа. С надвесено към нощта тяло, привлечено и сякаш всмукано от печалната растителност, Мария Крос отстъпваше не толкова на желанието да пие от въздушния поток, препречен от клони, колкото на изкушението да потъне, да се разтвори в него и най-сетне пустинята в нея да се слее с тази на пространството, а безмълвието в душата ѝ да не се различава вече от безмълвието на небесните тела.

Х

След като пътем изля всички оскърбления, с които не бе обсипал Мария Крос, Реймон Куреж почувствува нужда още повече да я очерни, така че още със завръщането си поиска да види баща си. Както бе заявил пред него, докторът бе решил да остане на легло четиридесет и осем часа без храна и само на вода за най-голяма радост на майка си и на жена си. Не би предприел това единствено заради лъжливата гръдна жаба, ала си каза думата любопитството да изследва върху себе си резултатите от това лечение. Робенсон вече бе идвал предния ден. „Бих предпочела Дюлак — казваше госпожа Куреж, — но в края на краищата Робенсон все пак е лекар — може да преслушва.“

Робенсон се промъкваше покрай стените и крадешком изкачваше стълбите в непрекъсната тревога да не се натъкне на Мадлен, при все че до годеж така и не бяха стигнали. Със затворени очи, празна глава и странно ясен разсъдък, с отпуснато под леките завивки тяло, защитен от дневната светлина, докторът без усилие следваше дирята на своите мисли и по тези дири, които се губеха, отново изникваха, преплитаха се, духът му бродеше като куче, което тършува из храсталаците, отминавани от господаря му, излязъл на разходка, а не на лов. Той неуморно съчиняваше статии, които само му оставаше да напише, отговаряше точка по точка на критиките, предизвикани от последния му доклад пред Дружеството по биология. Приятно му бе присъствието на майка му, а също и на жена му — приятно му бе и да осъзнава това чувство на удоволствие. Най-сетне бе спрял и след източително преследване се оставяше да бъде достигнат от Люси. Възхищаваше се как майка му се държи настрана, за да избегне всякакви сблъсъци: двете жени си поделяха без пререкания тази плячка, временно изтръгната от професията, от научните занимания, от неизвестната любов — плячка, която не се съпротивяваше, вслушваше се във всяка от думите им, а вселената ѝ се стесняваше до размерите на тяхната. Ето че той искаше да узнае дали Жюли окончателно напуска, или има надежда да се спогоди със слугинята на Мадлен. Ала

независимо дали на челото си усещаше ръката на майката или на съпругата, докторът си възвръщаше чувството за сигурност, познато от времето, когато бе боледувал като дете. Радваше се, че няма да умре сам, и си мислеше, че в стаята с познатите махагонови мебели, където майката и съпругата насила се усмихват и подслаждат вкуса на сетния миг, както и на всяко друго горчиво лекарство, смъртта би била най-простото нещо. Да, нека си отиде, цял обгърнат с тази лъжа, нека съумее да се поддаде на тази измама...

Поток от светлина нахлу в стаята. Реймон влезе, промърмори: „Нищичко не се вижда“, приближи се към легналия човек, единствения, пред когото можеше тази вечер да омърси Мария Крос, и вече чувствуваше в устата си вкуса на това, което щеше да избълва. Болният му каза: „Целуни ме“, и жадно гледаше сина, който две вечери по-рано, в алята с лозите, бе изтрил лицето му. Ала дошъл от дневната светлина в сумрака, юношата зле различаваше чертите на баща си и го запита троснато:

— Помниш ли разговора ни за Мария Крос?

— Да — и какво?

В този миг Реймон, надвесен над легналото тяло, сякаш за да го целуне или да го намушка с нож, откри две изпълнени с тревога очи, приковани към устните му. Разбра, че този човек също страда. „Знаех си — мисли си той, — знаех си още от вечерта, когато ме нарече лъжец...“ Никаква ревност у Реймон, неспособен да си представи, че баща му е могъл някога да бъде любовник; никаква ревност, но и странно желание да си поплаче, примесено с раздражение и присмех: клети сиви страни под рядката брада! И задавен глас, който умолява:

— Е, какво? Какво знаеш? Казвай бързо.

— Бяха ме излъгали, татко. Само ти познаваш добре Мария Крос, държах да ти го кажа. А сега си почивай. Колко си блед! Сигурен ли си, че тази диета е полезна за теб?

Реймон изумено слуша собствените си думи — противоположни на тези, които би желал да изкрещи. Полага на съсухреното, печално чело ръка — същата, която Мария Крос държеше преди малко. Докторът намира, че тази ръка е прохладна и се бои тя да не се отдръпне.

— Мнението ми за Мария Крос отдавна е изградено...

Той сложи пръст на устните си, тъй като госпожа Куреж тъкмо влизаше в стаята. Реймон безшумно се оттегли.

Майката на доктора донесе газена лампа, защото той бе толкова изнемощял, че от електрическия блясък щяха да го заболят очите, постави я върху скрина и я засенчи с абажура. Този кръг светлина — едновременна светлина — възроди загадъчния свят на несъществуващите вече стаи, където светилникът се бори с гъстия мрак, изпълнен с наполовина потънали в него мебели. Докторът обичаше Мария, но се бе откъснал от нея: обичаше я, както навярно се обича мъртвец. Тя се нареждаше до всички други, които бе обичал още от юношеството си... Следвайки тази диря, докторът осъзна, че година след година го бяха изпълвали чувства, досущ подобни на това, от което едва бе престанал да страда. Можеше да проследи еднообразния им низ, да изброи имената, свързани със страстите си, които почти всички бяха останали също толкова напразни... А беше млад... Значи, не само възрастта го разделяше от Мария Крос: на двадесет и пет години не би преодолял по-успешно пустинята между себе си и тази жена. Помнеше, че едва завършил колежа, на сегашната възраст на Реймон, бе обичал без искрица надежда... Закон на природата му бе да не може да достигне тези, за които копнее, и никога не бе осъзнавал това по-ясно, отколкото при половинчатите си успехи, когато притегляше към себе си тъй жадуваното същество — внезапно обезценено, обезличено и толкова несъответстващо на всичко, което докторът бе изпитвал и изстрадал заради него. Не, нямаше защо да търси в огледалото причината на самотата, в която щеше да умре. Други мъже, какъвто бе баща му, какъвто навярно щеше да стане Реймон, чак до старостта следват свои закони, подчиняват се на призванието си на любовници, а той дори в младостта се бе подчинявал на самотническата си участ.

Жените бяха слезли за вечеря и той дочу познати от детството шумове като тракането на лъжиците по чиниите, ала по-близко до ушите и сърцето му бе шумоленето на листата в тъмнината, щурците, жабата, доволна, че е валяло. Сетне жените отново се качиха. Казваха:

— Сигурно си много отпаднал...

— Не бих могъл да се държа на крака.

Ала тъй като диетата беше лек, те се радваха на слабостта му.

— Навярно изпитваш нужда да хапнеш...

Тази отпадналост му помагаше отново да се почувствува като дете. Двете жени разговаряха полугласно. Докторът дочу някакво име, запита ги:

— Тя не беше ли Малишек по баща?

— Слушаш ли ни? Мислех, че спиш... Не, Малишек е снаха й...

А тя е от рода Мартен.

Докторът обаче спеше, когато дойдоха Баскови, и отвори очи едва след като чу вратите на стаята им да се затварят. После майка му сгъна плетивото си, стана тежко, целуна го по челото, по очите, по врата и каза: „Не си топъл...“ Той остана сам с госпожа Куреж, която простена:

— Реймон пак взе последния трамвай за Бордо: бог знае по кое време ще се върне! Такъв вид имаше тази вечер, направо да се уплашиш... Когато привърши парите, които му бяха подарък, за Нова година, ще вземе да прави дългове... Ако вече не е започнал...

Докторът каза полугласно:

— Нашият малък Реймон... деветнадесета година кара вече...

И изтръпна при мисълта за безлюдните улици на Бордо нощем, припомни си моряка с лице и гърди, изцапани с вино и кръв, в чието проснато тяло се беше препънал една вечер. На горния етаж отново се провлачиха стъпки... някакво куче яростно излая откъм стопанските постройки. Госпожа Куреж наостри уши.

— Чувам някой да ходи... Не може вече да е Реймон, кучето щеше да млъкне.

Някой идваше към къщата, но без да проявява предпазливост — напротив, подчертаваше, че не се крие. Капаците на остъклената врата се разтредоха от удари. Госпожа Куреж се надвеси през прозореца:

— Кой е?

— Търсим доктора по спешност.

— Нали знаете, че нощем докторът не обича да го разкарват. Идете в селото при доктор Ларю.

Човекът, който държеше в ръка фенер, настояваше. Още сънен, докторът извика на жена си:

— Кажу ми да не си прави труда... Нали живея извън града именно за да не ме безпокоят през нощта...

— Невъзможно, господине: мъжът ми не преглежда... Впрочем, той е поел към доктор Ларю задължението...

— Но, госпожо, става дума за негова клиентка — съседка... Когато узнае името ѝ, ще дойде. Госпожа Крос, госпожа Мария Крос паднала и си ударила главата.

— Мария Крос? Откъде-накъде за нея ще се разкарва повече, отколкото за когото и да е другиго?

Ала чувайки името, докторът стана, леко избута жена си и се надвеси в мрака:

— Вие ли сте, Маро? Не познах гласа ви... Какво се е случило с госпожата?

— Паднала на главата си, господине... Бълнува, вика господин доктора.

— Само пет минути... колкото да се облека...

Той затвори прозореца, потърси дрехите си.

— Да не би да отиваш?

Той не отвърна, питайки се полугласно: „Къде ли са ми чорапите?“ Жена му се противеше: та нали току-що бе заявил, че в никакъв случай не се разкарвал нощем при болни? Каква е тази промяна? Не се държал на краката си, щяло да му прилошее от слабост.

— Става дума за моя пациентка — разбираш, че няма място за колебание.

Тя повтори язвително:

— Да, разбирам, досега не ми беше ясно, но сега разбирам.

В този миг госпожа Куреж още не подозираше мъжа си и само искаше да го засегне. Той обаче, сигурен, че се е отчуждил от Мария, че се е отказал от любовта си, не проявяваше предпазливост. След страстта, която го бе измъчвала, нищо не му изглеждаше по-малко греховно, нито по-почтено от нежното безпокойство тази вечер: не се сецаше, че жена му не може като него да сравни предишното и сегашното състояние на любовта му към Мария Крос. Два месеца порано не би посмял да покаже тревогата си така, както тази вечер. В разгара на страстта нашите инстинктивни действия я прикриват, но когато сме се отказали от нейните радости и приемем вечните глад и жажда по нея, то поне — мислим си ние — нека престанем с изтощителното ѝ спотайване.

— Не, не, клета Люси, всичко това сега е далеч от мене... Всичко това е напълно приключено. Да, много съм привързан към тази нещастница, но това няма нищо общо...

Той се опря на леглото, прошепна: „Наистина, не съм хапвал...“, и помоли жена си да му приготви шоколад на спиртника.

— Ако си мислиш, че ще намеря мляко по това време! В кухнята вероятно няма дори хляб. Но след като се погрижиш за тази развратница, тя все ще ти приготви лека закуска... Поне заради разкарването...

— Каква си глупава, горкичката ми! Да знаеше само...

Тя го улови за ръката и му заговори съвсем отблизо:

— Ти каза: „Всичко това е свършено... всичко това е далеч от мен.“ Значи, е имало нещо между вас? Какво? Имам право да знам. В нищо няма да те упрекна, но искам да знам.

Запъхтян, докторът едва при втория си опит успя да се обуе. Мърмореше:

— Говорех изобщо... Не се отнасяше за Мария Крос... Моля те, Люси, не си ли ме поглеждала на какво приличам.

Ала тя прехвърляше мислено последните изтекли месеци: ах, да, най-сетне бе открила ключа на загадката! Това обясняваше всичко, всичко й изглеждаше ясно.

— Пол, не отивай при тази жена. Никога за нищо не съм те молила... Все пак можеш да направиш това за мене.

Той кротко възразяваше, че не зависело от него. Имал дълг пред болен пациент, може би на умиране. От удар по главата било възможно да последва смърт.

— Ако ми попречиш да изляза, ще носиш отговорност за тази смърт.

Тя го пусна, не намирайки какво да отговори. Мълвеше, докато той се отдалечаваше: „Може би всичко е нагласено, наговорили са се...“, после си спомни, че докторът не е поел никаква храна от предния ден. Седнала на един стол, тя се вслушваше в шепота на долитащите от градината гласове.

— Да, паднала от прозореца... не може да е друго освен нещастен случай — ако е искала да се самоубие, нямаше да избере прозореца на салона, на полуетажа... Да, бълнува. Оплаква се от главоболие... нищо не си спомня.

Госпожа Куреж чу как мъжът ѝ нарежда на човека да отиде и да потърси лед в селото: щял да намери в странноприемницата или в месарницата. Трябвало също да вземе от аптеката сироп с бром.

— Ще мина през Крайбрежната горица. Ще се забавя по-малко, отколкото докато впрегнат конете.

— Няма да имате нужда от фенер — при тази луна се вижда като посред бял ден.

Докторът едва бе преминал през вратичката към стопанските постройки, когато чу да се тича след него; задъхан глас го викаше по име. Тогава разпозна жена си, по пенъоар, със сплетени за през нощта коси. Останала без дъх и неспособна да говори, тя му подаваше къшей хляб и блокче готварски шоколад.

Той прекоси Крайбрежната горица, където по полянките луната хвърляше светли петна, но сиянието ѝ не проникваше през листата, макар че огряваше пътя и се лееше по него като в русло, изровено за блясъка ѝ. Хлябът и шоколадът имаха вкуса на ученическите му закуски — вкуса на щастието призори, когато тръгваше на училище, краката му се къпеха в росата, а той бе на седемнадесет години. Зашеметен от внезапната вест, той едва започваше да чувства болка: „Ако Мария Крос умре... Заради кого бе пожелала да умре? Но дали бе пожелала? Нищо не помнела. Ах, колко досадни са тези жертви на сътресение, които никога нищо не си спомнят и обгръщат в мрак основния миг от съществуването си! Ала не бива да я разпитвам: в началото мозъкът ѝ трябва да работи колкото се може по-малко... Помни, ти си просто лекар до леглото ѝ. Не, не е самоубийство: когато искаш да умреш, не избираш прозорец на полуетаж. Доколкото знам, не взема упойващи средства... Наистина една вечер стаята ѝ миришеше на етер... но тогава тя страдаше от мигрена...“

Отвъд задавящата го тревога, на границата на съзнанието му тътнеше друга буря, готова да избухне, когато ѝ дойде времето: „Горката Люси ревнува! Каква беда! По-късно ще имам време да помисля за това. Ето, пристигнах... В лунната светлина градината прилича на театрална сцена... Плоско е като декори на «Вертер» Не чувам да се вика.“ Докторът по навик се упъти към безлюдния салон, върна се по стъпките си, изкачи се на етаж. Жюстин отвори вратата на

стоята. Той се приближи към леглото, където стенеща Мария Крос отместваше с ръка компреса, поставен на челото ѝ. Не видя под прилепналия към него чаршаф тялото, което тъй често бе разсъбличал мислено. Не видя нито разпуснатите коси, нито ръката, разголена до под мишницата — интересуваше го само това, че го бе разпознала, че само откъслечно бълнува. Тя повтаряше: „Какво се е случило, докторе? Какво е станало?“ — „Амнезия“ — отбеляза той в себе си. А сега, приведен над голата гръд, от чийто тих, забулен живот някога тръпнеше, той слуша сърцето, сетне леко докосва с пръст засегнатото чело и очертава границите на раната: „Боли ли ви тук?... А тук?“ Измъчваше я и тазът — той внимателно отметна завивката, оголи само неголямото натъртено място, после отново го закри. С очи, приковани в часовника си, брой ударите на пулса. Това тяло му бе предоставено, за да го излекува, а не за да го обладае. Очите му знаят, че трябва не да се захласват, а да наблюдават; той гледа тялото страстно, с целия си разум — трезвата му мисъл препречва пътя на печалната любов.

Тя стенеше: „Боли ме... Много ме боли...“, избутваше компреса, искаше нов, който слугинята потапяше в чайника. Огнярят се върна с кофа лед, но когато докторът поиска да сложи от него на Марииното чело, тя избута гумения мехур, властно поиска топъл компрес и викаше на доктора: „Ама побързайте малко, един час ви трябва, за да изпълните нарежданията ми!“

Докторът силно се интересуваше от симптомите, които бе наблюдавал и при други болни със сътресение. Това тяло тук, този плътски източник на неговите мечтания, на отчаяните му блянове, на сладостните му трепети, поражда в него само настойчиво любопитство и удесеторено внимание. Болната сега говореше, без да бълнува, и докторът се възхищаваше как Мария, чиито изразни средства обикновено бяха оскъдни и тя все търсеше думите си, без винаги да ги намира, изневиделица бе станала почти красноречива, попадеше без усилие на най-точния израз, на книжовното слово. „Каква загадка — мисли си той — е мозъкът, при който едно-единствено сътресение удесеторява възможностите му!“

— Не, докторе, не — не съм искала да умра. Забранявам ви да мислите, че съм имала подобно желание. Нищо не си спомням, но сигурно е, че не съм поискала да умра, а да заспя. Винаги съм жадувала само за отмора. Ако някой се е похвалил, че ме е довел до

самоубийство, ви забранявам да му вярвате — разбирате ли? Забра-
ня-вам.

— Да, приятелко... Кълна ви се, никой не се е хвалил...
Повдигнете се малко, глътнете това — бром е... Ще ви успокои.

— Нямам нужда да се успокоявам. Боли ме, но съм спокойна.
Само отместете лампата. Това е то, изцапах чаршафите. И пак ще
разлея цяра ви, ако ми се прииска...

А тъй като докторът я запита дали я боли по-малко, тя отвърна че
я боляло неописуемо, но не само от раната, и словоохотлива, отново
повиши глас, от което Жюстин изрече следната мисъл: „Госпожата
говори като по книга.“ Докторът ѝ каза да отиде да си почине, той сам
щял да наглежда болната до сутринта.

— Питам ви, докторе, какъв друг изход има освен съня? Сега
всичко ми изглежда толкова ясно! Разбирам това, което не разбирах;
съществата, които си мислим, че обичаме... жалкият край на
увлеченията... сега знам истината... (Тя избута изстиналия компрес и
мокрите ѝ коси останаха слепнати на челото, сякаш от пот.) Не
любовни увлечения съществуват у нас, а една-единствена любов — и
ние се улавяме за случайни срещи, за случайни очи и устни, за това,
което може би ще съответствува на тази любов. Каква лудост е
надеждата да достигнеш до предмета ѝ... Помислете, няма друг път
между нас и другите същества освен допира, прегръдката... изобщо
сладострастието! А ние знаем накъде води този път и защо е бил
предначертан: за да се продължи родът, както казвате вие, докторе, и за
нищо друго. Да, разбирате ли, ние поемаме в единствената възможна
посока, но не съществува път, проправен към това, което търсим...

Отначало докторът само разсеяно бе обърнал внимание на тази
реч, която не се опитваше да разбере, и изпитваше любопитство
единствено към обърканото красноречие, сякаш физическото
сътресение бе достатъчно, за да пробуди отчасти у нея дремещите
мисли.

— Докторе, удоволствието би трябвало да се обича. Габи
казваше: „Ама не, Мария, това е единственото нещо на света, от което
никога не съм се разочаровала, представете си.“ Уви, удоволствието не
е достъпно за всекиго. Удоволствието не е по моите сили... А то
единствено ни помага да забравим обекта, който търсим, и се
превръща в самия обект. Лесно е да се каже: „Не разсъждавай.“

Докторът мисли колко любопитно е, че тя прилага към сладострастието предписанията на Паскал относно вярата. За да я успокои на всяка цена и да я накара да си почине, той ѝ поднася лъжица сироп, но тя я отблъсква и отново изцапва чаршафите.

— Не, не, никакъв бром — свободна съм да го излея на леглото си. Не вие ще ми попречите!

И без преход изрича:

— Между тези, които съм желала да бъдат мои, и мен самата винаги се е простирала тази зловонна местност, това бласто, тази кал... А те не разбираха... Мислеха, че съм ги извикала, за да затънем заедно...

Устните ѝ мърдаха. Докторът си въобрази, че тя шепне имена, презимена... Жадно се наведе към нея, но не чу това, което щеше да го разстрои издъно. За няколко мига забрави болната, виждаше пред себе си просто една лъжкиня, процеди:

— Хайде де, и вие сте като другите! И вие като другите търсите само едно — удоволствието... Ами че всички ние търсим само това...

Тя вдигна красивите си ръце, скри лицето си, простена дълго. Докторът прошепна: „Но какво ми става? Аз съм луд!“ Смени компреса, леко придържайки наболялата глава. Мария най-сетне склони да пие и след известно мълчание каза:

— Да, и аз съм същата, и аз. Но нали ви се е случвало, докторе, да видите светкавицата и да чуете гръмотевицата в един и същ миг? Е, за мене удоволствието и погнусата се преплитат както светкавицата и гръмотевицата — те едновременно ме поразяват. Няма промеждутък между удоволствието и отвращението.

Тя се поуспокои, спря да говори. Докторът седна в едно кресло и започна да бди, изпълнен със смътни мисли. Смяташе, че Мария е заспала, но изведнъж внезапно прозвуча замечтаният ѝ, умиротворен глас:

— Същество, което бихме могли да достигнем, да притежаваме — но не телом... и което от своя страна би ни притежавало.

„Пулсът ѝ е спокоен; спи като дете, чието дихание е толкова леко, че ставаш, за да се увериш, че е живо. Кръвта се качва в страните ѝ и ги озарява. Това не е вече страдащо тяло; болката му вече не го отбранява срещу твоето желание. Ще трябва ли изтерзаната ти плът дълго още да бди край тази задрямала плът? Плътско щастие — мисли

си докторът. — Рай, достъпен за простодушните... Кой е казал, че любовта е удоволствието на бедняка? Бих могъл да бъда мъжът, който всяка вечер, приключил деня си, ляга до тази жена — но тя вече не би била същата жена... Щеше неведнъж да е познала майчинството... Цялото й тяло щеше да носи следи от употреба, от ежедневно похабяване в унизителен труд. Никакво желание нямаше вече да съществува — само пошли навици... Вече се зазорява! Колко се бави тази слугиня!“

Докторът се бои, че не ще може да извърви пътя до дома си, убеждава се, че е изтощен от глад — и все пак се опасява за сърцето си, чиито удари брой. Физическата тревога го освобождава от любовната печал, но без никакво предупреждение съдбата на Мария Крос вече се отклонява недоловимо от неговата — възтата са прерязани, котвата е вдигната, корабът се поклаща и още не се знае, че се движи, но след час ще бъде вече само точица в морето. Докторът често бе установявал, че в живота няма предварителна подготовка: още през юношеството почти всички негови възлюбени бяха изчезвали изневиделица, било пометени от друга страст, било просто защото се бяха преместили, бяха напуснали града, бяха престанали да му пишат. Не смъртта ни отнема тези, които обичаме — напротив, тя ги съхранява за нас и ги приковава в прекрасната им младост; смъртта е солта на любовта — любовта се разпада от живота. Утре докторът ще лежи болен, жена му ще седи до кревата му. Робенсон ще следи възстановяването на Мария Крос и ще я изпрати на бани в Люшон, защото най-добрият му приятел се е установил там и трябва да му се помогне да си създаде клиента. През есента господин Ларусел, комуто често се налага да ходи в Париж за сделките си, ще реши да наеме близо до Булонския лес апартамент и ще предложи на Мария Крос да живее в него, тъй като, по собствените й думи, тя би предпочела да умре, отколкото да се върне в Таланската къща с продрани килими и прокъсани пердета и да понася оскърбленията на своите съграждани.

Слугинята влезе в стаята. Дори ако докторът не се чувствуваше толкова отпаднал, та мисълта му вече с нищо не можеше да бъде заета освен с тази отпадналост, дори ако бе изпълнен със сили и живот, никакъв вътрешен глас нямаше да го предупреди дълго да се вгледа в заспалата Мария Крос. Той никога вече нямаше да стъпи в тази къща, а

каза на слугинята: „Ще дойда тази вечер... Ако е неспокойна, една лъжица сироп с бром.“ И тъй като се олюляваше и трябваше да се хваща за мебелите, това бе единственият случай, когато, напускайки Мария Крос, той не се обърна.

Надяваше се, че от свежия въздух в шест часа заранта кръвта му ще закипи, но му се наложи да спре след стъпалата на площадката. Зъбите му тракаха. В тази градина, която толкова често бе прекосявал само за няколко секунди, когато летеше към своята любов, сега той гледа портата в далечината и си казва, че не ще има сили да се добере до нея. Тътри се в мъглата, мисли дали да не се върне; в никакъв случай не ще успее да върви до църквата, където може би ще намери помощ. Най-сетне, ето портата; зад оградата чака кола и през спуснатото стъкло той разпознава неподвижното, сякаш мъртво лице на Люси Куреж. Отваря вратата, грохва до жена си, обронва глава на рамото ѝ, загубва съзнание.

— Не се притеснявай. Робенсон е поел всичко в лабораторията: следи и болните ти... В момента е в Таланс, знаеш къде... Не говори.

От дълбините на бездната от умора докторът наблюдава тревогата на жените, долавя шепот иззад вратата. Не се съмнява, че е тежко болен, и няма никаква вяра в приказките им: „Обикновен грип... само той ти липсваше при състоянието на анемия, в което се намиращ...“ Иска да види Реймон, но Реймон все го няма: „Дойде, когато спеше, и не пожела да те събуди.“ В действителност от три дни поручик Баск напразно търсеше Реймон из Бордо — в тайната бе посветен само някакъв любител-детектив: „Само и само да не се разбере...“

След шест дена Реймон влезе една вечер в трапезарията, докато се хранеха — измършавял, с обветрено лице и следа от юмручен удар под дясното око. Ядеше лакомо и дори момиченцата не смееха да го разпитват. Запита баба си къде е баща му.

— Грипав е... нищо особено, но малко се притеснихме заради сърцето му. Робенсон казва, че не трябва да го оставяме сам. Майка ти и аз бдим край него.

Реймон заяви, че тази нощ било негов ред, и тъй като Баск подметна: „По-добре иди да спиш, че ако се видиш на какво

приличаш...“, той възрази, че не чувствувал никаква умора и много добре бил спал напоследък:

— Знаете ли, в Бордо не липсват легла.

Това бе подхвърлено с такъв тон, че Баск провеси нос. По-късно, когато докторът отвори очи, видя Реймон изправен до леглото и привличайки го към себе си, прошепна: „Миришеш на мускус... Нямам нужда от нищо, иди да си легнеш.“ Ала към полунощ сноването на Реймон из стаята отново го изтръгна от дрямката. Юношата бе разтворил широко прозореца и надвесен с цяло тяло през него, сумтеше: „Каква задушна нощ!“ Навлязоха пеперуди. Реймон си свали сакото, жилетката, яката и отново седна в креслото; няколко секунди по-късно докторът чу спокойното му дишане. Призори болният се събуди преди този, който бдеше край него, и смаяно се загледа в детето си, обронило глава, бездиханно, сякаш умъртвено от съня. Ръкавът на ризата му бе разкъсан над мускулестата, тъмна като намазана с вакса ръка, с открояваща се на нея татуировка, каквато умеят да правят моряците.

XI

Въртящата се врата на малкия бар не спираше. Около танцуващите двойки кръгът от маси се стесняваше и под краката им дансингът се свиваше като шагренова кожа, очертанията му все повече намаляваха и танците се разгръщаха само вертикално. Жените по канапетата се смееха при вида на алените следи от неволни ласки върху притиснатите едни към други рамене. Дамата на име Гладис и кавалерът ѝ се загръщаха в кожените си палта.

— Е, няма ли да дойдете?

Ларусел ги увери, че си тръгвали точно когато започвало да става забавно. Мушна ръце в джобовете, изпъчи се предизвикателно и като поклащаше плещите си, отиде да приседне на едно от високите столчета пред тезгяха. С приказките си разсмя бармана и разни младежи, пред които се похвали, че знаел тайната на някакъв възбудителен коктейл. Сама на масата, Мария отпи още глътка шампанско и остави чашата. Усмиваше се в пространството, изцяло погълната от кой знае каква страст, безразлична към присъствието на Реймон, защитена от него, откъсната от него чрез всичко, което се натрупва в едно съществуване за седемнадесет години. Като зашеметен и заслепен водолаз, изплувал от гълбините на мъртвите години, Реймон се издигаше на повърхността. Ала единственото, което лично му принадлежеше от смътното минало, бе тесният път, бързо изминат сред гъст мрак. Като куче, надушило плячка, той бе следвал нейната диря, пренебрегвайки всички останали, изпречили се на пътя му... Но сега не е време да се унася в мисли: през цигарения дим и танцуващите двойки Мария Крос му хвърля поглед и бързо го отклонява. Защо поне не ѝ се усмихна? Реймон е слисан, че след толкова години под погледа на тази жена оживява някогашният юноша — стеснителен, скован от лукави желания. Известният с дързостта си Куреж тази вечер тръпне, защото всеки миг Мария Крос може да стане, да изчезне. Няма ли да опита някаква уловка? Той е жертва на неизбежността, осъждаща ни на безусловния и непоклатим избор, чрез

който една жена отсява от нас някои черти и завинаги пренебрегва всички останали. Нищо не може да се направи против законите на тази химия: всяка личност, навлязла в живота ни, разкрива в нас все една и съща страна, която обикновено бихме желали да прикрием. Нашата болка е да виждаме как любимото същество създава пред очите ни своята представа за нас, заличава най-ценните ни качества и излага на показ слабостите, смешните черти, пороците... Така то ни налага изградения от него образ и докато ни гледа, ни принуждава да се нагаждаме към ограниченото му виждане. И никога не ще узнае, че в очите на друго създание, чиято обич за нас няма никаква стойност, добродетелите ни са ослепителни, талантите — ярки, силата ни изглежда свръхестествена, а лицето — божествено.

Отново преобразен в боязлив юноша пред погледа на Мария Крос, Куреж вече не искаше да си откъща: смиреното му желание бе тази жена да узнае за кариерата му в любовта и за всички негови победи след прокуждането от Таланс, когато една американка буквално го похити, прибра го при себе си в хотел „Риц“ и го издържа в продължение на шест месеца (семейството мислеше, че е в Париж, за да се подготвя за приемните изпити в Екол Сантрал). Струва му се обаче, че е невъзможно именно това: да се покаже пред Мария Крос по-различен, отколкото бе в потъналия в тъкани салон „разкош и нищета“ в деня, когато тя повтаряше, отвърнала лице: „Имам нужда да бъда сама, Реймон, разберете ме — трябва да остана сама.“

Настъпи часът, когато притокът от хора се отлива и оставаха обичайните посетители на малкия бар, които едновременно с връхните си дрехи смъкваха от себе си и всекидневните болки. Ето, младата жена в червено радостно се носеше във вихъра на танца, протегнала ръцете си като криле, а партньорът ѝ я придържаше за хълбоците: колко щастливи бяха тези две едnodневки, слети в своя полет! Американец с ниско остригана по момчешки глава над исполински плещи се вслушваше в наставленията на някакъв свой вътрешен бог и сам си измисляше танцови стъпки, непристойни може би. Изръкопляскаха му и той неловко се поклони с щастлива детинска усмивка.

Виктор Ларусел отново бе заел мястото си срещу Мария и от време на време се обръщаше, взираше се в Реймон. Широкото му лице, виненочервено, с изключение на сивкавите торбички под очите, сякаш

просеше за поздрав. Мария напразно го умоляваше да гледа другаде: това, което Ларусел не можеше да понася в Париж, бяха безбройните непознати за него физиономии. В собствения му град почти нямаше лица, които да не го подсецат за името или родствените си връзки и да не може от пръв поглед да им отреди място било вдясно на себе си, сред хората, заслужаващи да им засвидетелствува любезност, било вляво — при низвергнатите, които човек познава, но не поздравява. Нищо не е по-широко разпространено от подобна памет за лица, чието преимущество историците приписват на великите хора: Ларусел помнеше Реймон, тъй като навремето го бе виждал във фойтона на баща му и при случай го бе потупвал по бузата. Пред Интендантството в Бордо с нищо не би показал, че го познава, но тук, освен че не можеше да свикне с унижението да не е известен никому, тайното му желание бе Мария да не остава сама, докато той се занася с двете момичета, които си бе набелязал. Съсредоточен в движенията на Мария, Реймон предполага, че тя разубеждава Ларусел да го заговори; внушава си, че след седемнадесет години все още вижда в него непохватен и плах грубиянин. Младият човек чува как неговият съгражданин изръмжава: „И изобщо така искам, ясно ли е? Това трябва да ти е достатъчно.“ Усмивка прикри злото лице на мъжа, който се упъти към Реймон със самоувереността на хората, убедени, че ръкостискането им е благоволение. Не греша, нали? Това е синът на добрия доктор Куреж. Жена му много добре си спомняла, че познавала Реймон като малък по времето, когато докторът я лекувал... Без да се допита до младия мъж, той взе чашата му и го настани до Мария Крос, която бързо отдръпна неохотно протегнатата си ръка. Ларусел седна за миг, после стана и нахално заяви:

— Ще ме извините, нали?... За минутка...

Той вече се бе присъединил към двете момичета на бара. Макар че всеки миг можеше да се върне и за Реймон нямаше нищо неотложно от това да се възползува от минутата, младият човек мълчеше. Мария бе извърнала глава, той усещаше мириса на късите ѝ коси и с дълбоко вълнение видя, че няколко от тях бяха бели. Няколко ли? Хиляди може би... В месестите, плътни устни — плод, запазил се непокътнат по чудо — се съсредоточаваше цялата чувственост на тялото ѝ, а от очите и от откритото чело се излъчваше единствено чистота. Ах, нима имаше значение, че вълните на времето са се

разбивали в шията и в гърдата ѝ и бавно са ги подкопавали! Без да гледа младия мъж, тя каза:

— Мъжът ми е толкова неделикатен, наистина...

Недосетлив като осемнадесетгодишно момче, Реймон изрази изумлението си, че е омъжена.

— Не знаехте ли? Ами че цял Бордо знае!

Тя бе решила да противопостави на Реймон ледено мълчание, но остана смаяна, че на света съществува човек — при това от Бордо, — който да не знае, че сега тя се нарича госпожа Виктор Ларусел. Той се оправда с довода, че от години не живеел в Бордо. Тогава тя не можа да устои и престъпи обета си да мълчи: господин Ларусел се решил в годината след края на войната... Дотогава се колебаел заради сина си...

— Едва демобилизиран, самият Бертран ни замоли да сключим брак. Аз никак не държах, отстъпих от твърде възвишени съображения...

Добави, че би живяла в Бордо:

— ... но Бертран е в Политехниката, а господин Ларусел прекарва тук две седмици от месеца — така малкият има дом.

Тя внезапно се засрами, че се е разприказвала, разкрила се е, и отново отчуждена, запита:

— А скъпият доктор? Животът ни разделя с най-добрите приятели...

Каква радост щяло да бъде да го види отново! Ала тъй като Реймон се хвана за думите ѝ и каза: „Баща ми точно сега е в Париж, ще бъде във възторг...“, тя се престори на разсеяна и си направи оглушки. В нетърпението си да я раздразни, да разбуди гнева ѝ, той най-сетне събра храброст и се осмели да засегне най-парливия въпрос:

— Нали вече не ми се сърдите за неуместното държане? Бях просто недодялано дете, при това тъй наивно всъщност. Кажете, нали вече не ми се сърдите?

— Да ви се сърдя?

Тя се престори, че не разбира, после каза:

— Ах, намекувате за онази нелепа сцена... та аз няма за какво да ви прощавам — наистина ми се струва, че по това време съм била луда. Да приема на сериозно такава дете като вас! Днес това ми

изглежда тъй безинтересно! Не можете да си представите колко далечно го чувствавам.

Той положително я бе подразнил, но не така, както си бе мислил. Всичко, което ѝ напомняше предишната Мария Крос, будеше в нея отвращение, но приключението с Реймон тя намираще просто смешно. В плен на опасения, се питаше дали той знае, че може би е пожелала да умре... Не, щеше да е по-наперен, нямаше да изглежда така смирен. Реймон бе предвидил всичко освен най-лошото — освен това безразличие.

— По онова време живеех затворена в себе си. Влагах всеобхватни чувства в празни мечтания. Говорите ми сякаш за друга жена.

Реймон знаеше, че гневът и омразата са продължения на любовта и ако бе успял да ги пробуди в Мария Крос, задачата му не би била безнадеждна — ала той не поражда у тази жена нищо освен раздражение, срам, че някога се е разкривала пред тъй жалък поглед, в тъй посредствено общество. Тя хапливо добави:

— Значи, мислехте, че тези глупости могат да имат значение в живота ми?

Той процеди, че в неговия са имали — признание, което никога не бе правил пред себе си, но то най-сетне му се изплъзваше. Не се съмняваше, че цялата му съдба е била повлияна от тази жалка юношеска история. Измъчваше се, чуваше спокойния глас на Мария Крос:

— Бертран е напълно прав, като казва, че започваме истинския си живот едва след двадесет и пет или тридесетгодишна възраст.

Той смътно чувствуваше, че това не е истина и че в края на юношеството всичко, което предстои да се случи, вече е предначертано. На прага на младостта залагането е приключило и рулетката вече се върти; а може би това е станало още през детството — една или друга наклонност, погазена в плътта ни, преди още да покълне, расне заедно с нас, съчетава се с чистотата на юношеството и когато станем мъже, внезапно се разпуква в уродливи цветове.

Объркан край тази недостижима жена, Реймон си спомня всичко, което тъй пламенно бе желал да разкаже на Мария Крос, и при все че, докато говореше, у него все повече се затвърждаваше увереността, че думите му са възможно най-неуместни, заяви, че, разбира се, тази

любов не му е попречила да познае любовта... и как още! Несъмнено бе имал връзки с повече жени, отколкото всеки друг младеж на неговата възраст — жени от значение, не говорел за уличниците... Общо взето, Мария Крос му била донесла щастие. Тя отметна глава и присвила очи, го запита с отвратен израз от какво тогава се оплаква...

— ... След като за вас несъмнено само тези мръсотии имат значение.

Тя запали цигара, опря на стената остригания си тил, проследи през дима въртежа на трите двойки. Джазовият оркестър спря, за да си поеме дъх, мъжете се откъснаха от жените и запляскаха с ръце, сетне ги протегнаха към негрите с умолително движение, сякаш животът им зависеше от тяхната шумотевица. Тогава състрадателните тъмнокожи се разпалиха и понесени от вихъра, сплетени, едnodневките литнаха наново.

Ала Реймон с ненавист оглеждаше жената, която спокойно пушеше. Мария Крос. Потърси и най-сетне намери думите, способни да я изкарат от релси:

— Все пак сте тук.

Тя разбра, че той иска да каже: човек винаги се връща към първата си любов. Той изпита удоволствие да види как лицето ѝ поаленява и веждите сурово се сключват:

— Винаги съм ненавиждала подобни места. Явно ме познавате твърде зле. Баща ви навярно помни какво мъчение бе за мен, когато господин Ларусел ме мъкнеше в „Червеният лъв“. Никакъв смисъл не би имало да казвам, че съм тук от дълг — да, от дълг... Но какво може да разбере човек като вас от моите задръжки? Бертран сам ме съветва да отстъпвам в разумни граници пред вкусовете на моя съпруг. Ако искам да запазя известно влияние върху него, не трябва да го държа прекалено изкъсо. Знаете ли, Бертран има много широки разбирания — замоли ме да не се противопоставям на баща му, който искаше да си отрежа косите...

Достатъчно е Мария само да произнесе името на Бертран, за да се отпусне, успокои, разнежи. Реймон мислено вижда безлюдната алея в Градския парк на Бордо към четири часа и едно запъхтяно дете, което го гони; чува задавания му от сълзи глас: „Върнете ми тетрадката...“ Какъв ли мъж е излязъл от слабичкото дете? Реймон се опитва да я засегне:

— Ето ви сега с голям син...

Не, тя не се обижда, усмихва се щастливо:

— Вярно, вие го знаете от колежа...

Реймон изведнъж започва да съществува в нейните очи: той е бивш съученик на Бертран.

— Голям син, наистина, ала син, който същевременно е и приятел, и наставник. Не можете да си представите колко много му дължа...

— Да, казахте ми — вашата женитба...

— Действително, женитбата — но това би било нищо. Той ми разкри... но не, вие не можете да разберете. Все пак точно се сетих, че сте били в едно училище. Бих искала да узная какво дете е бил. Често съм разпитвала мъжа си — невероятно е, че един баща не намира какво да каже за детството на сина си. „Мило дете като всички други“ — повтаря той. Всъщност няма основание да сте съумели по-добре да го опознаете. Първо, вие сте толкова по-голям от него!

Реймон мърмори:

— Четири години — нищо работа. — После добавя: — Помня някакво хлапе с вид на момиче.

Тя не се разсърди, а отвърна със спокойно пренебрежение, че напълно ясно ѝ било, че не могат да имат общ език. Реймон разбра, че в очите на Мария завареният ѝ син се извисява несравнимо над него. Тя мислеше за Бертран, бе пила шампанско, усмихваше се унесено и подобно на разделените едnodневки също запляска с ръце, та музиката още повече да допринесе за захласа ѝ. Какво бе останало в паметта на Реймон от жените, които бе обладал? Едва би познал някои от тях. Ала почти няма ден през тези седемнадесет години, когато да не е извиквал в представите си, да не е оскърбявал или милвал лицето, чийто профил вижда съвсем отблизо тази вечер. Тя бе така далеч от него в този миг, че това му се стори непоносимо, и за да превъзмогне отчуждението на всяка цена, отново изрече името на Бертран:

— Скоро ли ще завърши Политехниката?

Тя благосклонно отговори, че бил в последния курс; изгубил четири години заради войната. Имала големи надежди, че ще се нареди сред първите по успех. Реймон добави, че без съмнение Бертран ще поеме сделките на баща си, но Мария възрази, че щели да го оставят

да размисли. Впрочем била сигурна, че той ще се изяви където и да е. Реймон не можел да разбере колко прекрасна била душата му.

— Неговото излъчване въздейства на всички в Политехниката... Но не знам защо ви говоря тези неща...

Тя сякаш престана да витае из облаците и запита:

— А вие? С какво се занимавате?

— Сделки... Едно-друго...

Неговият живот изведнъж му се видя жалък. Тя едва го бе изслушала — дори не го презираше, той просто не съществувахе в нейните очи. Понадигнала се от стола, Мария правеше знаци на Ларусел. Той все така бърбеше на високото столче и извика:

— Само минутка!

Тя каза полугласно:

— Колко е зачервен! Пие твърде много...

Негрите покриваха инструментите си, като че бяха заспали деца. Само пианото сякаш не можеше да спре: една двойка продължаваше да кръжи, останалите бяха рухнали, без да се пускат. Беше часът, на който Реймон Куреж често се бе наслаждавал — часът, когато ноктите се прибират, очите се изпълват с нежност, гласовете са приглушени, а ръцете посягат крадливо. Навремето се усмихваше при мисълта за това, което щеше да последва — призори мъжът излиза от спалнята, отдалечава се с подсвиркване и оставя зад себе си проснато на леглото, морно и сякаш умъртвено тяло... Ах, той положително не би напуснал така Мария Крос! Цял живот не би му стигнал, за да се насити на тази жена. Тя е толкова безразлична, че не забелязва как той е приближил коляното си към нейното; дори не чувства допира му; той няма власт над нея и все пак тя бе достъпна за него през онези отминали години, въобразявала си е, че го обича. Тогава той не знаеше, беше просто дете, тя трябваше да го предупреди какво изисква от него. Никаква прищявка нямаше да го отблъсне, щеше да напредва толкова бавно, колкото тя би пожелала — умееше да смекчава своята необузданост... Тя щеше да ѝ се наслади с радост... Сега е твърде късно: векове ли би трябвало да чака, за да се възстанови между техните съдби връзката, съществувала в трамвая от шест часа? Той вдигна очи, зърна в огледалото своята разпадаща се младост, видя как избиват признаците на разрухата: отминало е времето да бъдеш обичан, сега е време да

обичаш, ако си достоен за това. Положи ръка върху ръката на Мария Крос:

— Помните ли трамвая?

Тя сви рамене и без да се обърне към него, не се посвени да запита: „Какъв трамвай?“, после, за да не му остави време да отговори, каза:

— Нали ще бъдете така добър да доведете господин Ларусел и да поискате дрехите от гардероба... иначе никога няма да си тръгнем.

Той сякаш не чуваше. Тя нарочно бе казала: „Какъв трамвай?“ Искаше му се да възрази, че нищо в живота му не е имало значение освен минутите, когато седяха един срещу друг сред бедняците, които в съня си отмятаха почернени от сажди лица; вестник се изплъзваше от натезали ръце; гологлавата жена обръщаше към лампата романа в подлистник и устните ѝ мърдаха като за молитва. Буреносни капки риеха праха по пътчето зад Таланската църква; работник на велосипед ги изпреварва, приведен над кормилото, праметнал през рамо платнена торба, от която се подава бутилка. Напращените листа зад решетестите огради изглеждаха като ръце, протегнати за вода.

— Моля ви, бъдете любезен, доведете мъжа ми. Не е свикнал да пие толкова, трябваше да го спра. Силният алкохол не му понася.

Реймон стана от мястото си и отново се отврати от отражението си в огледалата. Какъв смисъл има да си още млад? Разбира се, можеш пак да бъдеш обичан, но вече не избираш. Всичко е възможно за този, който владее мимолетното великолепието на пролетта от човешкото съществуване... С пет по-малко да бяха годините му — и Реймон мисли, че не би се обезсърчил: той по-добре от всеки друг знаеше как първата младост на мъжа може да надделее над неохотата, предпочитанията, задръжките, угризенията на една похабена жена, как тя пробужда любопитство и желаниа. Сега смяташе, че е обезоръжен, и гледаше тялото си като прекършен меч в навечерието на битка.

— Ако не се решавате, аз сама ще отида. Карат го да пие... Как ще го прибера?... Какъв срам!

— Какво ще каже вашият Бертран, ако види как вие седите тук, при мен, а баща му е там?...

— Всичко ще разбере — той всичко разбира.

Точно тогава откъм тезгяха отекна шум от едро, строполяващо се тяло. Реймон се втурна и с помощта на бармана се опита да вдигне Виктор Ларусел, чиито крака бяха затиснати от съборения стол, а сгърчената му, окървавена ръка стискаше счупената бутилка. Разтреперана, Мария хвърли шубата върху раменете на Бертрановия баща, вдигна яката му, за да скрие моравото лице. Барманът казваше на Реймон, който уреждаше сметката, че никога не се знаело дали не е мозъчен удар, и толкова го беше страх човекът „да не хвърли топа“, преди да е излязъл от заведението, че почти на ръце го отнесе до таксито.

Мария и Реймон се настаниха на допълнителните седалки, за да крепят легналия пияница; кървавото петно се просмукваше върху кърпичката от ранената му ръка. Мария стенеше: „Никога не му се случва... трябваше да си спомня, че само виното му понася... Заклевате ли се да запазите тайна?“ Реймон ликуваше, прекланяше се с безкрайна радост пред щастието, което отново му се усмихваше. Не, тази вечер нищо не можеше да го раздели от Мария Крос. Каква лудост бе да се усъмни в щастливата си звезда! При все че бе краят на зимата, нощта бе студена; на лунната светлина площад Конкорд се белееше под слой суграшица. В дъното на колата Реймон придържаше туловището, което сипеше нечленоразделна реч, оригвания. Мария бе отворила шишенце със соли и Реймон примря от удоволствие при резливия мирис. Грееше се от огъня на любимото тяло до себе си, използваше кратките припламвания на всеки уличен фенер, за да плакне очите си с красивото, унижено лице. За миг тя пое в ръцете си тежката, страшна на вид старческа глава и заприлича на Юдит.

Повече от всичко ѝ се искаше вратарят нищо да не забележи и остана предоволна да приеме услугата на Реймон, който примъкна болния до подемника. Те едва го бяха положили на леглото, когато видяха, че ръката му обилно кърви и се вижда само бялото на очите му. Непохватна и обзета от паника, Мария бе неспособна да се погрижи за него, както би сторила всяка друга жена... Трябваше ли да иде да събуди прислугата на седмия етаж? Ала какъв скандал! Реши да телефонира на своя лекар, който навярно бе изключил телефона, защото никой не се обади. Тя избухна в сълзи. Тогава Реймон си спомни, че баща му е в Париж, хрумна му да го извика, изказа

предложението си на Мария. Без да му поблагодари, тя вече търсеше в указателя номера на „Грандхотел“.

— Само да се облече, да намери такси и баща ми ще дойде.

Този път Мария пое ръката му, отвори една врата, светна лампата:

— Постойте тук, това е стаята на Бертран.

Каза, че болният повърнал и бил по-добре, но раната му още я тревожела. Когато тя се оттегли, Реймон седна, закопча шубата си: радиаторът не грееше. Още чуваше у себе си съннения глас на бащата, който сякаш идваше от много далече. Не бяха се виждали от три години, от смъртта на баба Куреж. По това време Реймон имаше големи парични затруднения. Навярно бе поискал полагащата му се част от имуществото с твърде резки думи, но главно едно бе жегнало младежа и ускорило прекъсването на отношенията: укорите на бащата относно средствата му за съществуване, от които този плашлив човек се ужасяваше. Животът на комисионер, на посредник, му се струваше недостоен за един Куреж и той си бе въобразил, че може да изиска от Реймон да се посвети на някаква постоянна работа... Той ще бъде тук след няколко мига — ще трябва ли да го целуне, или само да му протегне ръка?

Реймон си задава въпроси, но един предмет го привлича, приковава вниманието му: леглото на Бертран Ларусел, легло тъй тясно, тъй целомъдрено под памучната покривка на цветенца, че Реймон го напушва смях — легло на стара мома или на семинарист. Стените са голи с изключение на една, от горе до долу запълнена с книги, работната маса е подредена като чиста съвест. „Ако Мария дойде в дома ми, ще намери голяма разлика...“ Тя щеше да види дивана — толкова нисък, че се слива с килимите: всяко създание, осмелило се да проникне в този полумрак, се чувства опасно откъснато от света и вкусва изкушението да се поддаде на постъпки, привидно не по-обвързващи, отколкото тези, които би дръзнало да извърши на чужда планета или пък насън — оневинени от недействителността... Но в стаята, където тази вечер Реймон чакаше, никакво перде не прикриваше заледените от зимната нощ стъкла: нейният обитател несъмнено искаше зората да го пробужда още преди

първия камбанен звън. Реймон не открива признаци за непорочен живот; тази стая, създадена за молитви, му вдъхва мисълта, че в любовта отказът и отричането са изкусни отсрочки, които са от полза за насладата. Разчете няколко заглавия на книги, изсумтя: „Ама че глупак!“ Нищо не му бе по-чуждо, нито го отвърщаваше повече от подобни разкази за някакъв измислен свят. Колко се бавеше баща му! Би искал да не е вече сам, чувствуваше как тази стая му се надсмива. Отвори прозореца и се загледа в покривите под залязващата луна.

— Баща ви е тук.

Той затвори прозореца, последва Мария в стаята на Виктор Ларусел, забеляза сянката, надвесена над леглото, разпозна върху един стол огромното бомбе на баща си, бастуна му с дръжка от слонова кост (някогашното конче от детските му години), но когато докторът стана, не го позна. И все пак знаеше, че този старец, който му се усмихваше и го привличаше към себе си, е неговият баща.

— Никакъв тютюн, никакъв алкохол, никакво кафе; пилешко или телешко на обяд, постна храна на вечеря и ще живеете до сто години... Това е!

Лекарят повтори „Това е“ с провлечен глас, както когато мислите са другаде. Очите му не се откъсваха от Мария Крос, която видя, че той не се помръдва, предугади намеренията му, затова отвори вратата и каза:

— Мисля, че сега всички имаме нужда от сън.

Докторът я последва в преддверието; повтаряше плахо:

— Все пак е късмет, че се видяхме отново.

Когато преди малко се бе обличал припряно и после, в таксито, той бе решил, че при това кратко изречение Мария Крос ще го прекъсне и ще възкликне: „Сега ви пипнах, докторе, и вече няма да ви пусна.“ Но не така му бе отвърнала тя, когато още на прага бе побързал да й каже: „Все пак е късмет...“ Ето че за четвърти път повтаряше подготвените думи, сякаш при повече настойчивост щеше да избликне очакваният отговор. Но не. Мария му държеше палтото, не се дразнеше, при все че той не улучваше ръкава; казваше кратко:

— Светът наистина е малък — ето на, срещнахме се тази вечер. Възможно е пак да се видим.

Тя се направи, че не чува забележката на доктора: „Може би трябва да подпомогнем съдбата...“ — и той повиши глас:

— Не мислите ли, госпожо, че би трябвало малко да подпомогнем съдбата...

Колко затруднения биха ни създавали мъртвите, ако се връщаха! А те се връщат понякога, запазили за нас представа, която ние страстно бихме, желали да разрушим, изпълнени със спомени, които ревностно желаем да забравим. За всеки жив са пречка тези удавници, изхвърлени от течението.

— Не съм вече ленивката, която познавахте, докторе. Ще отида да си легна, защото трябва да ставам още в седем часа.

Тя се засегна, че той не ѝ противоречи. Досадно ѝ бе да чувства как този старец я пие с очи и повтаря:

— Значи, не мислите, че можем да подпомогнем съдбата? Не?

Тя отвърна с малко рязка вежливост, че знаел адреса ѝ:

— Аз никак не ходя в Бордо... Но може би вие...

Толкова любезен бил, че си е направил труда да дойде!

— Ако лампата на стълбището угасне, ето къде е ключът.

Той не помръдваше, упорствуваше. Не чувствувала ли последствия от падането? Реймон излезе от сянката и запита: „Какво падане?“ Вбесена, тя поклати глава и с голямо усилие на волята каза:

— Знаете ли какво би било приятно, докторе? Бихме могли да си пишем... Вече не съм толкова ревностна в писането на писма, но заради вас...

Той отвърна:

— Да се пише, е нищо — защо да си пишем, ако не се виждаме?

— Именно защото не се виждаме!

— Не, не — мислите ли, че хората, които са сигурни, че никога вече не ще се видят отново, желаят приятелството им да продължи чрез изкуствения живот на писмата? Особено когато единият забелязва, че за другия те са тегоба... Със старостта човек става малодушен, Мария, получил си е полагаемото и се страхува от допълнителна мъка.

Никога не ѝ бе казал толкова много — щеше ли тя най-сетне да разбере? В този миг бе разсеяна, защото Ларусел я викаше, беше пет часът и бързаше да се отърве от Курежови.

— Е, тогава ще ви пиша аз, докторе — на вас ще се падне тежобата да ми отговоряте.

Ала по-късно, след като бе затворила вратата и пустила резето, тя се върна в стаята, мъжът ѝ я чу да се смее и я запита за причината.

— Знаеш ли какво си мисля? Няма ли да ми се подиграваш? Не бих се изненадала, ако в Бордо докторът е бил леко влюбен в мен...

С език, който се плетеше, Виктор Ларусел отвърна, че не бил ревнив, и си припомни една от старите си шеги: „И тоя е узрял за студения камък.“ Добави, че бедният човек навярно е получил лек удар; много от пациентите му, които не смеели да го зарежат, тайно се съветвали с други лекари.

— Вече не ти ли се повдига? Не чувствуваш ли болка в ръката?

Не, не го боляло.

— Дано не се разбере в Бордо тазвечерната ми история... Може би чрез малкия Куреж?

— Той никога не ходи там. Спи... ще угася лампата.

Тя седна в мрака и повече не се помръдна, докато не се чу спокойно хъркане. Тогава излезе, за да се прибере в стаята си, поколеба се пред откренатата врата на Бертран, не можа да устои, бутна я и едва прекрачила прага, разярена подуши миризма на тютюн — човешка миризма: „Трябва да съм си изгубила ума, за да въведа тук този...“ Отвори на утринния вятър, коленичи за миг пред леглото, устните ѝ се раздвижиха и тя притисна очи към възглавницата.

XII

Както някога по пътя в предградието, във файтона, по чиито стъкла се стичаше дъжд, докторът и Реймон пътуваха в таксито без отначало да разменят повече думи, отколкото през онези забравени утрини. Но мълчанието не бе същото: Реймон държеше ръката на стареца, леко клюмнал до него, и каза:

— Не знаех, че се е омъжила.

— Никого не уведомиха, поне така мисля, така се надявам... Във всеки случай аз не бях уведомен.

Говорело се, че младият Бертран държал връзката да се узакони. Докторът цитира следния израз на Виктор Ларусел: „Сключвам морганатичен брак.“ Реймон прошепна: „Това вече е прекалено!“ Крадешком наблюдаваше в просветляващото утро образа на мъченик до себе си, видя как мърдат безцветните устни. Застиналите черти и каменната маска му вдъхнаха страх и той потърси да каже първото, което му дойде на ума:

— Как е семейството?

Всички били добре. Особено Мадлен заслужавала възхищение, казваше докторът — живеела само за дъщерите си, водела ги в обществото, прикривала сълзите си — изобщо показвала се достойна за героя, когото загубила. (Докторът не пропускаше случай да възхвалява зет си, убит в Гиз, да изтъква заслугите му и се обвиняваше, че не го е дооценил: на война толкова хора срещат неподобаваща за тях смърт! Катрин, най-голямата от дъщерите на Мадлен, била сгодена за третия син на Мишонови и очаквали той да навърши двадесет и две години, за да обявят годежа.

— Само да не кажеш на някого.

Той отправи тази заръка с тона на жена си и Реймон се възпря да отговори: „Мислиш ли, че тук някой се интересува от това?“ Докторът млъкна, сякаш обзет от остра болка. Младият мъж правеше сметки: „Той е на шестдесет и девет или седемдесет години... Може ли на тази възраст още да се страда, и то след като толкова време е изтекло?“

Тогава почувствува собствената си рана, спомни си какво повтаряше една от неговите любовници: „Когато страдам от любов, затварям се в себе си и чакам. Сигурна съм, че мъжът, заради когото искам да умра, утре може би няма да представлява нищо за мен. Предметът на толкова страдания няма да заслужава дори един мой поглед. Страшно е да обичаш и срамно — да не обичаш вече...“ И все пак ето вече седемнадесет години, откакто кърви раната на този старец: в подобни порядъчни съществування — съществування, посветени на дълга — страстта се запазва, концентрира се; тя от нищо не се похабява, от никакъв повеи не се изпарява, трупата се, гние, разлага се, трови и разяжда живата тиня, в която е заключена. Заобикалят Триумфалната арка; между хилавите дръвчета по Шанз-Елизе черното платно тече като Ереб^[1].

— Мисля, че вече няма да се занимавам с какво ли не. Предлагат ми място в една фабрика: предприятие за производство на цикория. След година ще ми предоставят ръководството ѝ.

Докторът отвърна разсеяно:

— Много се радвам, моето момче... — И внезапно добави: — Откъде се познавате?

— С кого?

— Знаеш добре кого имам предвид.

— Познатия, който ми предлага мястото?

— Не, не — Мария Крос.

— От едно време — когато бях зрелостник, разменяхме по няколко думи в трамвая, поне така ми се струва.

— Не си ми казвал. Помня, че един-единствен път ми разправи как някакъв приятел ти я посочил на улицата.

— Възможно е... След седемнадесет години вече не си спомням добре... Ах, да — на другия ден след тази среща тя ме заговори, и то точно за да ме пита как си. Познаваше ме по лице. Впрочем мисля, че тази вечер, ако не беше мъжът ѝ да дойде при мен, щеше да ми се прави на важна.

Докторът, изглежда, се успокои, отдръпна се в ъгъла. Прошепна: „Е, всъщност какво значение има за мен? Какво значение?“ Направи движение, сякаш нещо помита с ръка, притисна двете си ръце към лицето, изправи се и леко извърнат към Реймон, мъчейки се да избяга от себе си, да мисли само за своето дете, каза:

— След като си създадеш положение, ожени се, момчето ми.

И тъй като Реймон се смееше и възразяваше, старецът отново се позова на себе си, върна се към себе си:

— Не можеш да си представиш колко хубаво е да живееш тясно обграден от семейството... да, да! Поемаш върху себе си хилядите грижи на другите и от тези хиляди убождания кръвта нахлува в кожата, разбираш ли? Те ни отвличат от скритата наша рана, от дълбоката вътрешна рана и стават насъщни за нас... Виждаш ли — исках да изчакам края на конгреса. Но не мога да се преборя със себе си — тази сутрин ще се върна с влака в осем часа... Важното в живота е да си създадеш убежище. В края, както и в началото му, ни трябва жена, за да ни крепи.

Реймон промърмори:

— Благодаря! По-добре да пукна... — И се загледа в смаления, прояден от червеи старец.

— Не можеш да си представиш каква закрила намерих сред вас. Жена, деца — всичко това ни обгръща, притиска ни, защитава ни от множеството желани неща. Ти, който не разговаряше твърде с мен — не е упрек, мили мой, — ти никога не ще узнаеш колко пъти в мига, когато щях да отстъпя пред сладостен и може би греховен порив, съм чувствувал ръката ти на рамото си и ти кротко ме връщаше назад.

Реймон изръмжа:

— Каква лудост е било да се вярва, че съществуват забранени удоволствия! Ах, ние не сме от един и същ вид — аз на бърза ръка щях да разпердушиня гнездото си.

— Мислиш ли, че заради мен майка ти не е страдала? Ние не сме чак толкова различни: да знаеш колко пъти съм разпердушинвал мислено гнездото си!... Не възразявай: няколко изневери щяха може би повече да спомогнат за семейното щастие, отколкото тази измяна към копнежите, в която съм се провинявал тридесет години. Трябва да знаеш, Реймон, че трудно можеш да бъдеш по-лош съпруг, отколкото бях аз... Да, да! Аз пък мечтаех за блудство... по-добре ли е, отколкото да го изживееш? А виж как майка ти си отмъщава днес — с излишък от грижи; нищо не е по-необходимо за мен от нейното натрапничество; тя толкова се стареа... ден и нощ бди над мен като квачка — ах, лека ще бъде смъртта ми! Знаеш ли, вече нямаме прислуга; както тя казва, днес слугите не са като едно време, така че не взехме никого на

мястото на Жюли — помниш ли Жюли? Оттегли се в родния си край. Е, майка ти се нагърбва с всичко и трябва да я мъмря — не се спира пред нищо, сама мете, сама лъска паркета...

Той млъкна и изведнъж каза умолително:

— Не оставай сам.

Реймон не успя да отговори: таксито спираше пред „Грандхотел“; трябваше да слязат, да потърсят дребни пари. Докторът имаше време колкото да си приготви багажа.

Този час — часът на метачите и градинарите — бе познат на Реймон Куреж. Той дълбоко си пое дъх, изпълни се с чувства, свързани със завръщанията призори, и ги разпозна: радост на изтощено и заситено животно, устремено единствено към своята бърлога и към съня, в който ще потъне. Какво щастие, че баща му пожела да се разделят в преддверието на „Грандхотел“! Колко остарял бе той! Какъв упадък! „Никога не ще бъдат твърде много километрите между човек и семейството му — казва си той, — никога близките не ще се намират достатъчно далеч.“ Съзнаваше, че не мисли за Мария, спомни си, че днес му предстоят много занимания, взе бележника си, потърси страницата, изуми се как денят му сякаш бе нараснал — или да вярва ли, че това, което уж щеше да го запълни, някак се е смалило? Сутринта? — пустиня; следобедът? — две срещи. Нямаше да отиде. Взираше се в деня като дете в кладенец: нямаше какво да хвърли в него освен няколко камъчета. Как да запълни тази яма? Само едно би заличило празнотата — да позвъни на вратата на Мария, да известят за посещението му, да бъде приет, да седне в стаята, където тя щеше да седи, да й отпрати какви да е думи; даже по-малко от това би стигнало, за да уплътни тези свободни часове и още много други: да има уговорена среща с Мария, макар и за далечна дата — с какво търпение на ловец в засада би убивал дните, разделящи го от този ден! Реймон би се утешил дори ако тя отложи срещата, стига само да му насрочи друга и тази нова надежда би заличила безбрежната празнота в неговия живот. Животът му занапред ще бъде само отсъствие, което трябва да се уравни с очакване. „Да размисля — казва си той, — нека започна от възможното — да се свържа отново с Бертран Ларусел, да навляза в живота му? Никакви общи вкусове, никакви общи познати

— къде, в кой параклис да срещна този клисар?“ Тогава Реймон мислено се прехвърля над всички прегради, изпречени между него и Мария — пропастта е преодоляна и той придържа загадъчната ѝ глава в чупката на дясната си ръка, чувства върху мускула си остригания тил, подобен на момчешка буза, а лицето ѝ идва към него, приближава се, нараства, също така недействително — уви! — като на проекционен екран... Реймон се учудва, че първите минувачи не се обръщат, не забелязват лудостта му. Тръшва се на една пейка срещу Ла Мадлен. Нещастieto е, че отново я срещна; не трябваше да я среща — без негово знание, от седемнадесет години всичките му страсти се разгаряха срещу Мария — тъй както селяните от Ландите палят „противоогън“... Но той я бе видял и пожарът си оставаше мощният, засилваше се от пламъците, които уж трябваше да го потушат. Маниите му в сладострастието, навиците, всички познания в похотта — търпеливо придобити и развивани — се превръщаха в съучастници на пожара, който сега тътнеше, напредваше с пращене, безпределно се разгръщаше в широчина.

„Затвори се в себе си — повтаря си той, — няма да продължи дълго; докато ти мине, се упойвай, остави се на течението.“ И все пак баща му ще страда до смъртта си — ала що за живот е неговият! Работата е да знаеш дали развратът би те освободил от страстта. Всичко подпомага страстта: гладът я изостря, наситата я засилва; добродетелта я държи будна, дразни я и тя ни ужасява и зашеметява; но ако ѝ се поддадем, малодушието ни никога не ще бъде равностойно на нейните изисквания... Ах, свирепа страст! Трябваше да пита баща си как е живял с този неизлечим тумор. Какво се таи в дъното на добродетелния живот? Какви отдушници има в него? С какво бог може да помогне?

Вляво от себе си Реймон се мъчеше да засече движението на голямата стрелка на пневматичния часовник и си помисли, че баща му навярно вече е напуснал хотела. Испита желание да прегърне стареца още веднъж — обикновено синовно желание, но между тях сега се установява друга, по-скрита кръвна връзка: те са роднини по линия на Мария Крос. Реймон припряно се спусна към Сена, при все че имаше още време до тръгването на влака: може би се поддаваше на лудостта, която застава да тичат хората, чиито дрехи са в пламъци. Непоносима увереност, че Мария Крос никога не ще бъде негова, че ще умре, без тя

да бъде негова. Това, което бе постигнал, нямаше значение; цена имаше само онова, което никога нямаше да постигне.

Тази Мария! Бе смаян, че едно същество неволно може да натези с такава сила в съдбата на друго същество. Никога не бе помислял за дарбите, които се излъчват от нас, и често, без наше знание, упражняват въздействие в други сърца и на големи разстояния. По този тротоар между двореца Тюйлери и Сена болката за пръв път го заставяше да спре мисълта си на въпроси, по които никога не бе разсъждавал. Без съмнение пред прага на този ден той се чувства лишен от стремежи, от намерения, от развлечения и нищо не го разсейва от мисълта за изтеклия му живот. По липса на бъдеще в него цялото минало изведнъж загъмжава — колко създания, за които близостта му е била пагубна! При това той не знае на колко съществування е дал насока или ги е накарал да я изгубят. Не знае, че заради него една жена е убила зародиша в утробата си, че една девойка е мъртва, а един негов другар е постъпил в семинарията и че всяка от тези драми до безкрайност е пораждала други. На ръба на страшната пустота в този ден без Мария, който ще бъде последван от толкова други дни без нея, той открива едновременно зависимостта и самотата: наложено му е най-тясно сливане с жена, която обаче е сигурен, че никога не ще достигне; достатъчно бе тя да види светлина, за да остане Реймон в мрак — докога? И ако иска да се измъкне на всяка цена, ако иска да се изплъзне от тази притегателна сила, какви други проходи ще се открият пред него извън тези на вцепенението и съня?... Освен ако на неговия небосклон това светило изведнъж помръкне, както помръква всяка любов. Ала Реймон носи в себе си налудничавата страст, наследена от бащата — всемогъща страст, способна да ражда до смъртта други живи светове, други Марии Крос, на които той поред ще става жалък сателит... Би трябвало преди смъртта им да се разкрие най-сетне пред бащата и сина Онзи, който без тяхно знание призовава и привлича от дълбините на съществото им този парещ прилив на чувства.

Прекосява пустата Сена, погледна часовника на гарата — бащата навярно бе вече във влака. Реймон слезе на перона, откъдето влакът щеше да потегли, премина покрай композицията. Не се наложи да търси дълго: зад един прозорец се открояваше мъртвото лице. Клепачите бяха затворени, ръцете — склучени върху разгърнатия

вестник, главата — леко отметната, с полуотворена уста. Реймон почука с пръст, трупът отвори очи, разпозна този, който бе потропал, усмихна се и с препъване се упъти към него по коридора. Ала цялото му щастие бе отровено от детинския страх, че влакът ще тръгне, без Реймон да успее да слезе.

— Сега, след като те видях и знам, че си поискал пак да ме видиш, си тръгвай, мили мой. Затварят вратите.

Младият човек напразно го уверяваше, че остават още пет минути, а, така или иначе, влакът спирал на гара Аустерлиц — старецът се успокои едва когато синът му отново се намери на перона. Тогава спусна стъклото и обгърна младежа с нежен поглед.

Реймон разпитваше пътника дали нещо не му липсва. Искал ли друг вестник, книга? Запазил ли си е място във вагон-ресторанта? Докторът отвърщаше: „Да, да...“ — и с копнеж се взираше в момчето си — мъжа, тъй различен от него и тъй подобен на него, — част от неговото съществуване, която за кратко щеше да го надживее и която той никога нямаше да види отново.

---

[1] Името на мрачната област, която се простира под земята, над ада (мит.). — Б.пр. ↑

ФАРИСЕЙКАТА

I

— Ела тук, момче!

Помислих, че викат някой от съучениците ми, и погледнах през рамо. Ала усмихнатият бивш папски гвардеец викаше тъкмо мен. Белегът на горната устна грозно разкривяваше усмивката му. Веднъж седмично полковник граф Дьо Мирбел идваше в училищния двор. Тогаваша питомецът му Жан дьо Мирбел, който почти винаги стоеше наказан до стената, се отделяше от нея и се явяваше като подсъдим пред страшния си чичо. Ние наблюдавахме сцената отдалеч. Класният ни, господин Рауш, свидетел на обвинението, отговаряше угодливо на въпросите на полковника — едър и як старец с кепе на главата и закопчано догоре сако, което наподобяваше офицерска куртка. Той неизменно стискаше под мишница тояжка или може би волска жила. Когато непослушанието на Жан прехвърляше всякакви граници, той тръгваше през двора, а от двете му страни го съпровождаха господин Рауш и настойникът му. Тройката потъваше в стълбището на лявото крило, което водеше към спалните. Прекратявахме игрите, докато чуем проточения вой на бито куче (а може би той съществуваше само във въображението ни?...). Миг след това господин Рауш се появяваше отново, а след него и полковникът със зачервено лице, на което белегът изглеждаше съвсем блед. Сините му очи бяха налети с кръв. Господин Рауш вървеше редом с него, гледаше го внимателно и му се усмихваше раболепно. Това бе единствената възможност да видиш усмивка да бразди това ужасно бледо лице, окръжено с къдрави рижи коси. Господин Рауш, нашият кошмар! Когато случайно не го заварвахме на катедрата, преди да започне часът, аз започвах да се моля: „Господи, стори тъй, че господин Рауш да умре; Богородице, нека си счупи крака; или поне да се поразболе...“ Ала той се радваше на желязно здраве и сухата му тежка десница беше по-опасна и от сопа. След тайнствените наказания, които му налагаха двамата палачи (навярно преувеличени от детското ни въображение), Жан дьо Мирбел влизаше в класната стая

със зачервени очи, с лице, на което сълзите бяха образували мръсни вадички, и седнаше на чина си. А ние не вдигахме очи от тетрадките.

— Да, Луи, елате! — извика господин Рауш.

За първи път се обръщаше към мен с малкото ми име. Поколебах се на прага на приемната, където Жан дьо Мирбел стоеше гърбом. На масичката имаше отворена кутия с два еклера и едно реване. Полковникът попита обичам ли сладкиши. Кимнах.

— Е, тия са за теб. Хайде, яж... Какво чакаш? Това не е ли малкият Пиан? Познавам се добре с родителите му. Свит е също като горкия си баща. Виж, мащехата му, Брижит Пиан, това се казва жена, истинска благодетелка на църквата! Не, стой! — заповяда той на Жан, който понечи да се измъкне. — Много леко ти се ще да минеш. Искам да погледаш как приятелят ти ще се нагости... Е, хайде, драги, реши се най-сетне! — додаде той и впери в мен раздалечените си от кривия остър нос очи, в които вече се четеше раздражение.

— Срамува се — каза господин Рауш. — Не се помайвате, Пиан.

Другарят ми гледаше през прозореца. Видях мръсния му врат над омачканата разкопчана яка. От всичко на света най-много се боях от тия двама мъже, надвесени над мен, които ми се усмихваха съвсем отблизо. Добре познавах миризмата на див звяр, която излъчваше господин Рауш. Смотолевих, че не съм гладен, ала полковникът възрази, че няма нужда да си гладен, за да ядеш сладкиши. А като видя, че продължавам да упорствувам, господин Рауш ми кресна да вървя по дяволите и че не всички щели да бъдат толкова глупави. Докато тичах към двора, го чух да вика Мулер. Това момче страдаше от ранно затлъстяване и в столовата омиташе всичко. Дотича запъхтян и потен. Господин Рауш затръшна вратата на приемната и след малко Мулер излезе с омазана от крем уста.

Бе душна юнска привечер. След като приходящите си тръгваха, имахме малко вечерно междучасие заради горещините. Мирбел се приближи до мен. По това време изобщо не бяхме приятели и мисля дори, че той презираше у мен прекалено прилежния и предпазлив ученик, какъвто бях тогава. Измъкна от джоба си кутийка за лекарства и я открихна:

— Виж.

В нея имаше два бръмбара, на които викахме рогачи. Беше им дал да ядат череши.

— Не обичат череши — казах аз. — Живеят под изгнилата кора на старите дъбове.

Ловяхме ги в четвъртък, малко преди да си тръгнем от почивния дом на колежа, в часа, когато насекомите летят в заревото на залеза.

— Вземи единия, по-едрия. Внимавай! Още не е опитомен.

Не смеех да му кажа, че не зная къде да го дяна. Радвах се, че се държи любезно с мен. Седнахме на стълбите, от които се влиза в централната сграда на училището. В този бивш частен дом с внушителни размери бяха натъпкани двеста деца и двадесетина преподаватели.

— Ще ги дресирам да теглят количка — рече Жан.

Измъкна от джоба си една кутийка и я прикачи с конче за щипките на ципокрилите. Поиграхме така известно време. През тези извънредни междучасия в летните вечери не наказвах никого и общите игри не бяха задължителни. По другите стъпала децата плюеха или търкаха прасковени костилки, за да ги изтънят и пробият, а после да извлекат ядката и да си направят свирки. Нажежените през деня стени още излъчваха силна топлина. Ни лъх не разлюляваше хилавите клонки на чинара. Господин Рауш стоеше разкрачен на обичайното си място до тоалетните, където ни бе забранено да се заседаваме. Оттам се носеше непоносима воня, над която едва надделяваше миризмата на хлор и белина. Отвъд стената по неравния калдъръм на улица Летер изтрака файтон и аз завидях на незнайния пътник, на кочияша и на коня дори, че не са затворени в пансион и не треперят пред господин Рауш.

— Ще натупам Мулер — рече Жан ненадейно.

— Мирбел, кажи какво значи „папски гвардеец“?

Той вдигна рамене.

— Да ти кажа, не зная точно. Един от тези, които са се били на страната на папата преди 1870 и са били разгромени.

Помълча и додаде:

— Ще ми се и той, и господин Рауш да са живи, когато порасна.

Омразата го загрозяваше. Попитах го защо само към него се отнасяха така.

— Чичото казва, че е за мое добро. Казва, че когато брат му бил на смъртно легло, му се заклел в името на бога да ме направи човек...

— А майка ти?

— Тя му вярва на приказките... Или пък не смее да му противоречи. Не ѝ се искаше да ме изпрати в пансион. Предпочиташе да ми наеме частен учител и да ме остави в Ла Дъовиз... Ала той не позволи. Имал съм много лош характер...

— Моята майка пък — заявих гордо — дойде да живее в Бордо, за да мога да уча...

— Но все пак си в пансион...

— Само за две седмици, защото Виньот, управителят на Ларжюзон, е болен и татко го замества... Но тя ми пише всеки ден.

— Но госпожа Брижит Пиан не ти е истинска майка...

— Няма значение. Все едно, че е!

Тутакси млъкнах и страните ми пламнаха. Беше ли ме чула моята майчица? Мъртвите винаги ли подслушват това, което говорим за тях? Но ако мама знае всичко, тогава вижда, че никой не я е изместил от сърцето ми. Макар че мащехата ми се държи чудесно с мен... Вярно, пише ми писма всеки ден, ала днешното например дори не съм го разпечатал. И тази вечер, когато захлипам в душната спалня, ще мисля за баща си, за сестра си Мишел, за Ларжюзон, а не за Брижит Пиан. Въпреки че баща ми желаше да остана в пансиона цяла година, за да може да си живее на село; и не друг, а мащехата ми успя да му се наложи. Наеха жилище в Бордо и можех да се прибирам там всяка вечер.

Сестра ми Мишел, която ненавиждаше жената на баща ни, ме уверяваше, че съм ѝ послужил като повод да не удържи дадената преди сватбата дума да живее в Ларжюзон. Навярно бе права: мащехата ми повтаряше безспир, че съм „твърде нервно и чувствително дете, за да издържа в интернат“, само защото това бе единственият довод, способен да убеди баща ми да остане в Бордо. Знаех го, ала не му мислех много-много. Нека възрастните се оправят помежду си. Стигаше ми, че мащехата ми надделя. Но разбирах и татко — той се измъчваше далеч от своите дъбрави, от своите коне и пушки. Тия дни поне навярно бе доволен... Тази мисъл ме крепеше през двете седмици

на изпитания. Пък и скоро щяха да раздават свидетелствата. Тогава Брижит Пиан трябваше да се примири със завръщането в Ларжюзон.

— Наближава да раздават свидетелствата — викнах аз.

Мирбел бе хванал в двете си ръце по един рогач и ги притискаше един о друг.

— Целуват се — рече той и додаде, без да ме погледне: — Знаеш ли какво още измисли чичото, ако тази седмица не си взема свидетелството за добро поведение?... Ами просто няма да прекарам ваканцията с майка си... Няма да ида в Ла Дъовиз. Ще ме пратят на пансион при някакъв свещеник, и то тъкмо при свещеника на Балюзак, на няколко километра от вас... Задачата му ще бъде да ме кара да уча по шест часа на ден и да ме дресира... Изглежда, е майстор в тази област...

— Опитай се да вземеш свидетелството, приятелю.

Той поклати глава: неведнъж бе полагал усилия, но с Рауш това бе невъзможно.

— Не ме изпуска из очи; знаеш на кой чин седя, точно под носа му; ще речеш, че са го сложили само мен да надзирава. Достатъчно е да погледна през прозореца и...

Съвсем вярно беше — нищо не можеше да се направи за Мирбел. Обещах му, че ако дойде в Балюзак през ваканцията, често ще го навещавам. Познавах много добре господин Калу, свещеника, който съвсем не бе тъй страшен, дори според мен беше много добър...

— Не, зъл е... Чичото казва, че му дават да дресира покварените момчета. Изглежда, се е справил с двамата синове на Байо... Ала аз няма да му дам да ме пипне...

Дали свещеникът на Балюзак не бе мил само с мен? Не знаех какво да отговоря на Мирбел. Предположих, че майка му, която го виждаше твърде рядко, навярно щеше да настоява да прекарат ваканцията заедно.

— Само ако чичото пожелае... Тя прави това, което той поиска.

Усетих, че едва сдържа сълзите си.

— Ами ако ти помогна за класните?

Той поклати глава. Беше твърде изостанал. А и Рауш щеше да забележи.

— Щом му дам съчинение за тройка, ме обвинява, че съм преписвал.

В този миг Рауш поднесе свирката към устните си. Носеше дълъг черен редингот с омазнени ревери. Макар да бе лято, краката му бяха обути в топли платнени обувца. Под къдравите рижи коси прозираше луничавото му изпъкнало чело. Над пъстрите очи примигваха възпалени клепачи. Запътихме се в редица към столовата, отдето се носеше миризма на тлъста супа. Още бе съвсем светло, но небето не се виждаше през мръсните прозорци. Забелязах, че от всички на нашата маса само Мирбел ядеше неохотно. Папският гвардеец бе открил наказание, което да принуди най-сетне неговия питомец да прекара ваканцията далеч от майка си. С колелото можех да го навестявам всеки ден. Ненадейно ме обзе радост. Щях да се застъпя за Жан пред свещеника, който бе любезен с мен и ми позволяваше да бера лешници от неговата градина... Вярно, че бях малкият Пиан, заварен син на госпожа Брижит, „благодетелката“... Но затова пък щях да помоля мащехата си да се намеси в полза на Жан... Казах му това, докато крачехме в редица към спалнята.

Спяхме около двадесетина момчета в помещение с един-единствен прозорец, който гледаше към тясната уличка Летер. До всяко легло на нощна масичка стоеше леген, в който слагахме чашите си за зъби, за да може прислужникът с канчето да напълни едновременно и чашата, и легена. За пет минути се събличахме и лягахме. Възпитателят господин Пюибаро намаляваше пламъка на газеничето и изричаше жално три молитви, които винаги изтръгваха сълзи от очите ми: ридаех над своята самота и над близката си смърт; оплаквах майка си. Бях тринадесетгодишен: вече шест години ме деляха от смъртта ѝ. Тя тъй ненадейно си отиде; една вечер ме целуна, преливаща от нежност и живот, а на заранта... подплашеният кон докара празната двуколка... Не разбрах как е станала злополуката, нищо не ми казаха; а откак се ожени повторно, баща ми нито веднъж не спомена името на първата си жена. Мащехата ми, напротив, често ме подканяше да се моля за покойната. Питаше ме дали всяка вечер мисля за нея. Сякаш смяташе, че мама има по-голяма нужда от молитви от останалите мъртви.

Тя познаваше открай време майка ми, която бе нейна братовчедка и често я канеше през ваканцията. „Трябва да предложиш на братовчедка си Брижит да дойде в Ларжюзон — казваше баща ми. — Тя вече няма с какво да отиде на почивка, раздава всичко, което има...“

Майка ми се опъваше малко, макар да твърдеше, че се възхищава от Брижит. Може би се боеше от нея? Така смяташе поне сестра ми Мишел: „Мама я е разбрала що за човек е, усетила е влиянието ѝ над татко...“

Не обръщах особено внимание на тези думи. Честите подканяния на мащехата ми обаче ми правеха силно впечатление: съвсем вярно бе, че мама не бе имала време да се подготви за смъртта. Образованието, което бях получил, ми помагаше да разбера настойчивостта на Брижит. Да, трябваше пламенно да се застъпям за тази бедна душа.

Тази вечер, докато подсмърчах под завивките и нареждах молитвите за мама, възпитателят господин Пюибаро тъй намали газта, че трептящото пламъче се превърна в синкава точица. Съблече редингота си и се поразходи между леглата. Тук и там вече се носеше равномерно дишане на децата. Навярно като минаваше край мен, е дочул сподавеното ми ридание, защото пристъпи до леглото и положи ръка на мократа ми от сълзи буза. После въздъхна, зави ме като мама и изведнъж се наведе и ме целуна по челото. Обвих шията му с ръка и на свой ред го целунах по бодливата буза. Той се отдалечи с приглушени стъпки към своята ниша. Сянката му се мярна зад хасеното перде.

Почти всяка вечер господин Пюибаро ме утешаваше така; „прекомерно нежен, опасно чувствителен...“ — твърдеше за него мащехата ми, която го познаваше добре като главен секретар на благотворителното дружество.

След няколко дни родителите ми се върнаха в Бордо и когато към шест часа камериерът ни дойде да ме отведе у дома, срещнах господин Пюибаро, който сякаш чакаше някого в двора. Той отстриани с влажната си длан падналите над очите ми кичури и ми подаде запечатано писмо с молба да го пусна лично в пощата. Обещах, но се учудих, че не го дава на надзирателя, през когото минаваше цялата училищна кореспонденция.

Чак на улицата погледнах адреса. Писмото бе до госпожица Октави Тронш, преподавателка в църковното училище на улица Пармантад в Бордо. Познавах добре тази Тронш — идваше у дома между учебните часове и мащехата ми ѝ възлагаше различни задачи. На гърба на плика господин Пюибаро бе изписал четливо: „Върви, писъмце, и донеси на сърцето ми лъч надежда...“ Нарамил чантата ми,

камериерът крачеше пред мен, а аз пристъпях след него по тротоара на булевард Виктор Юго и на пресечката с улица Сент Катрин спрях и няколко пъти препрочетох тази странна молба. В този късен следобед от края на учебната година във въздуха плуваше горчивото ухание на пелин.

II

По това време извърших първата лоша постъпка през живота си, а именно нещо, от което още изпитвам угризения. Макар че господин Пюибаро не ми заръча нищо друго за писмото, съзнавах, че измежду всичките ми съученици има най-голямо доверие в мен. След време се опитах сам да се убедя, че на тринадесет години не съм си давал сметка колко е рискувал възпитателят. Всъщност много добре разбирах какво става и долавях драматичната нотка в тази история поради положението на моя учител, отчасти подчинен на църквата. Разбира се, той членуваше в светско сдружение (сега вече отдавна разтурено), нещо като третичен орден, където не се даваха обети и не бе изключено някой от „братята“ — това дори нерядко се случваше — да напусне общността със съгласието на висшестоящите и да се ожени. Но господин Пюибаро заемаше особено място. Длъжността му го свързваше с епархийското ръководство на благотворителното дружество и с мнозина от родителите на неговите ученици. Известен бе не само в средите на висшето духовенство и на буржоазията, а и в целия град; познаваха го отдалеч и в най-бедняшките квартали и децата го наобикаляха, щом изникнеше иззад ъгъла, защото винаги им носеше бонбони и сладки. Рединготът и чудатият му щръкнал цилиндър не удивляваха вече никого. Бакенбардите, които достигаха средата на бузите, удължаваха лицето му. Лете държеше цилиндъра си в ръка и бършеше плешивото си чело и дългите редки коприненомеки коси, които се завираха във врата му. Имаше дребни, много хубави черти, но очите му бяха зачервени, а дланите винаги влажни.

Макар и да хвалеше господин Пюибаро за неговите добродетели, мащехата ми строго осъждаше „прекомерно болезнената му чувствителност“. Тъкмо пред нея не биваше да обелвам дума за тайната на това писмо. Ала горях от желание да ѝ разкажа всичко. Надувах се, че зная такава важна тайна, щеше ми се да учудя, да скандализирам някого. Ала не посмях да разкрия нищо пред цялото семейство.

Спомням си онази вечер. Апартаментът, който баща ми бе склонил да наеме, се намираше на Булеварда на Интендантството, на втория етаж. Дрънченето на файтоните по паважа и звънът на електрическите трамваи, които пуснаха за първи път тая година, пречеше на разговорите ни в летните вечери. Само за две седмици на село баща ми беше възвърнал загара си, а мисълта за приближаващата ваканция го развеселяваше. Това не попречи на жена му да му направи забележка и да го накара да стане от масата, за да си сложи официална вратовръзка и черно сако. Не можеше да търпи небрежното облекло, с което беше свикнал в Ларжюзон.

Защото тя дори и в зной носеше затворена блуза с висока дантелена яка, която стигаше чак до ушите ѝ. Косите ѝ, прибрани в едва забележима мрежичка, се издигаха на вълни над едрото ѝ бузесто матово лице. Черните ѝ очи гледаха втренчено и сурово, ала устата непрекъснато се усмихваше, без да разкрива дългите жълти оголени зъби, покрити с много злато. Двойната гуша ѝ придаваше величествена осанка, която изправената глава, походката и плътният, създаден да заповядва глас още повече подчертаваха.

Веднага се виждаше, че истинското ѝ призвание е било да ръководи религиозна общност. След смъртта на баща си, барон Майяр, префектът на Жиронд^[1] по време на Империята, Брижит жертвувала по-голямата част от наследството си, за да купи и възстанови едно манастирче недалеч от Лурд^[2]; искала да събере там момичета от висшето общество и да ги ръководи според някакъв нов канон, вдъхновена донякъде от духовния си наставник абат Маржи. Но се отказали, преди още да довършат строежа.

Брижит Пиан често се съветваше по този въпрос с баща ми, който на младини е бил самоук писар при един адвокат в Бордо и бе добре запознат с мошеничествата. По негови указания се отказа от един процес, който предварително бе загубен за нея, а освен това можеше да предизвика скандал. Тя пък го напътствуваше как да се справи с трудностите, възникнали в семейния му живот, които намериха своята трагична развръзка в смъртта на майка ми.

Ако човек не знаеше причините за тази дълбока близост, която преди време бе възникнала между баща ми и Брижит Майяр, трудно би

могъл да си представи как две толкова различни същества са могли да свържат живота си. До тази внушителна жена, тази злъчна Ментенон^[3], бедният ми баща изглеждаше жалък с добродушния си вид, с нерешителния си говор и лакомата уста, увисналите мустаци и големите смръщени очи на червендалестото лице на човек, свикнал да си пийва и хапва.

Сякаш отново виждам вечерта, когато избухна скандалът Пюибаро: сестра ми Мишел седеше между двамата съпрузи. Тогава тя беше на четиринадесет години. Твърдяха, че е твърде мургава, с издадена брадичка и ниско чело; но достатъчно бе да погледнеш прекрасните очи и бисерните ѝ зъби, които разкриваше в широка усмивка, за да ти хареса. Ръцете ѝ бяха малко мускулести, ала с краката си се гордееше и ги показваше, макар че мащехата ми вече я труфеше с дълги рокли.

Всъщност Брижит проявяваше голямо търпение към Мишел и почти винаги избягваше сблъсъците с това войнствено момиче. „Мой дълг е — казваше тя — да запазя на всяка цена мира в семейството.“ Ликуваше, че и монахините от „Сакре-Кьор“ не можеха да се справят с Мишел, „такова противоречиво и избухливо дете“, на което баща ми възразяваше: „Съвсем не, скъпа. Винаги драматизираш нещата. Малко е вироглава и кибритлия като клетата ми майка... Но един добър мъж ще я оправи.“

Брижит клатеше глава и въздишаше; тя виждаше нещата от по-голяма висота. Да вижда нещата колкото може по-отвисоко, бе за нея гордост и смисъл на живота ѝ. Скандалът Пюибаро избухна в една съботна вечер. До нас долиташе приглушеният шум на тълпата по тротоарите на Булеварда на Интендантството, където щеше да мине военният парад. Мишел и баща ми се бяха облакътвили в единия край на балкона, а аз стоях малко по-далеч, близо до мащехата си. Току над покривите се стрелкаха острокрили лястовици. Движението бе спряно. Нажежените стени още излъчваха зной. Сегиз-тогиз ветрецьт довяваше ухание на липи, а над всичко се стелеше дъхът на градовете отпреди появата на колите, напоен с миризма на коне, на влажен калдъръм и огласен от многолюдна тълпа. Все още се борех с изкушението да издам тайната на господин Пюибаро, но чувствувах, че няма да устоя. Мащехата ми методично ме разпитваше за годишните изпити; искаше да знае какви въпроси са ми задали, как

съм отговорил. Знаех, че се интересува само по задължение и умът ѝ е другаде. Но ми казваше точно онова, което трябваше: при всякакви житейски обстоятелства и в отношенията си с хората тя никога не се колебаеше за думите и делата си. Най-сетне се реших.

— Майко, иска ми се да ви доверя нещо... Само че не зная дали имам право — додадох лицемерно.

В разсеяните ѝ тъмни очи припламна искрица любопитство.

— Не зная какво имаш да ми довериш, детето ми. Но има едно правило, на което трябва сляпо да се подчиняваш: не бива нищо да скриваш от втората си майка, на която е възложено да те възпитава.

— Дори тайна, която засяга други хора?

— Най-вече ако засяга други хора — отвърна тя живо и ме попита жадно:

— За кого става въпрос? За сестра ти ли?

Мишел беше на четиринадесет години, но тя я подозираше в най-лошото. Поклатих глава: не, не за Мишел, а за господин Пюибаро и Октави Тронш.

Тя едва сподави вика си и ме стисна за рамото:

— Какво? Господин Пюибаро? Октави?

Бях още дете, не знаех нищо за любовта между хората и не можех да забележа, че мащехата ми никога не говореше хладнокръвно за тези неща и винаги изпадаше в захлас. Когато споменах за писмото и написаните на гърба на плика думи, тя ме прекъсна:

— Бързо ми го дай!

— Писмото ли? Ами че аз го пуснах...

Тя се разочарова.

— Сбъркал си, трябваше да ми го дадеш. Аз съм длъжна да се грижа за душата на Октави. Тя заема важна длъжност в църковното училище и се надява да го ръководи един ден. Не само имам правото, но е и мой дълг да съм в течение на всичко, което я засяга... Както и да е, все ще прочета това писмо — заключи тя по-спокойно.

И тогава забележа смущението ми. Какво ще си помисли господин Пюибаро, който тъй ме обичаше? Мащехата ми намекна, че няма да стане нужда да се споменава името ми — наемаше се да изтръгне признания от Октави.

— Разбери, детето ми, че не подозирам нищо лошо. Трябва да се вярва на човек с такива достойнства като господин Пюибаро. Впрочем

той е свободен да се върне към светския живот, ако това му се нрави. Докато не докажем обратното, можем да го виним само в непредпазливост. Винаги съм очаквала, че чувствителността, която съпътствува неговата набожност, ще го доведе до необмислени постъпки; за щастие благодарение на теб ще мога да се намеся навреме...

И процеди полугласно през зъби, обзета внезапно от гняв: „Октави... Като си помисля само! Всички са кучки...“

Духовата музика на военния парад гръмна откъм улица Витал-Карл. Жителите на Бордо се радваха на едно нововъведение: вместо помпони музикантите носеха на фуражките си електрически крушки. Мащехата ми влезе в салона, а аз останах, облакътен над тълпата. Момчетата и момичетата вървяха по петите на войниците, държаха се за ръце и преграждаха улицата с жива ограда от крясъци и смехове. Престанах да се боря със срама и уплахата. Какво ли щеше да се случи на бедния господин Пюибаро? Тогава още не можех да разбера значението на бащинското чувство, което го караше да се навежда над леглото ми в спалнята, да ме завива, да ме целува по челото... Но усещах, че тази вечер бях предал един безпомощен и самотен човек, който търсеше опора в едно тринадесетгодишно дете. Спомних си „Малкият шпионин“ от Алфонс Доде и най-вече думите, които немският войник повтаря на малкия Стен: „Не е хупафо тофа!... Не хупафо!“ Лошо ли постъпих? Мащехата ми ме уверяваше, че съм изпълнил дълга си... Защо тогава изпитвах угризения?

Отидох при нея; седеше до прозореца и се опитваше да чете. (Не палехме заради комарите, а беше твърде топло, за да затворим прозорците.) Неосъзнат инстинкт ме подтикваше да изкупя стореното зло с някоя добра постъпка: заговорих ѝ за Мирбел и я помолих да се застъпи за него пред свещеника в Балюзак. Гледах в сумрака това едро бледо лице; наистина бе прекалено тъмно, за да се чете, и тя седеше неподвижна и изправена както винаги, защото навикът да се държи като монахиня не ѝ позволяваше да се облегне. (Спомням си, че никога не съм я виждал например да кръстоса крака.) Знаех, че ме слуша разсеяно и цялото ѝ съзнание е обсебено от случая Пюибаро-Тронш...

— Свещеникът на Балюзак? — рече тя най-сетне. — Бедният господин Калу! Питам се нарочно ли се прави на людоед... Навярно с

тези пари успява да си купи някои книги... Чудя се дали не е мой дълг да разясня на полковника как точно стоят нещата...

Горещо я помолих да не прави това, защото думите ѝ потвърждаваха убеждението ми, че абат Калу не е някой свиреп тъмничар, а най-вече защото не исках да се простя с радостта да прекарам ваканцията с Жан дьо Мирбел. Ала тя веднага добави, че в крайна сметка този малък негодник само ще спечели от компанията на господин Калу и трябва да оставим да се изпълни волята божия.

През следващата седмица боязливо наблюдавах господин Пюибаро: продължавах да бъда неговият любимец, както ме наричаха другарите ми, отнасяше се към мен със същата благосклонност. Изпитите бяха почти към края си, а жегата бе тъй тежка, че не можеше да се учи. Дори господин Рауш се отпускате и ни четеше в час. В двора на горните класове дърводелците вдигаха подиума, на който щяха да раздават свидетелствата. Всеки ден репетирахме хора от „Аталиа“ на Менделсон:

Целият свят е изпълнен с неговото величие.
Да го боготворим, е нашият дълг.

Без Мишел може би нищо нямаше да науча за първите сътресения в драмата Пюибаро-Тронш. Макар да бе безкрайно открито дете, на което и през ум не му минаваше да подслушва, Мишел бе винаги нащрек с нашата мащеха и я наблюдаваше непрестанно, с неотслабваща бдителност и злонамереност. Освен това Октави Тронш нежно обичаше сестра ми и не устоя дълго на нейните въпроси. Така бях уведомен за злощастните последици от моята недискретност.

Октави Тронш работеше при мащехата ми в утрините, когато нямаше часове — четвъртък и събота от осем до единадесет. Беше повехнала девойка с редки тъмни коси, но макар очите ѝ да бяха малки и безцветни, прекрасната усмивка на бледите ѝ устни излъчваше голямо обаяние. Децата я обожаваха и с това си обожание събуждаха

завистта на другите преподавателки, които я тормозеха и за най-дребното нещо. Блузката ѝ висеше на мършавите рамене, а гърдите ѝ бяха просто незабележими. От кръста надолу обаче женствените ѝ форми бяха по-очертани и монашеската ѝ пола не успяваше да прикрие закръгления ханш и всичко останало. Когато онази сутрин Октави влезе в малкия салон на госпожа Пиан, „госпожа Брижит“ я посрещна с необичайна усмивка.

— Жегата ви изтощава, моето момиче. Вижда се по лицето ви.

Октави я увери, че не се чувства уморена.

— Забелязвам това не толкова по лицето, момичето ми, колкото по работата ви.

Гласът на Брижит Пиан отведнъж стана строг.

— Направили сте много грешки в адресите при разпращането на последния ни бюлетин. Някои от дамите се оплакаха, че го получили с голямо закъснение.

Октави смутено се извини.

— Това още нищо не е — подзе моята мащеха. — Но циркулярното писмо, което ви продиктувах и от небрежност не прочетох (да, признавам си, небрежност — виждате, че и към себе си съм строга), бе с грешки и пропуски... Някои изречения бяха направо безсмислени...

— Просто не зная де ми е умът в последно време — запъна се Октави.

— Умът или сърцето? — попита Брижит с благ глас, който не отговаряше на строгото ѝ свъсено лице.

— Но, госпожа Брижит... Какво искате да кажете?

— Не ви принуждавам да споделяте тайните си, момичето ми. Не можеш да изискваш доверието на хората...

А когато Октави взе да възразява, че „няма никакви тайни от госпожа Брижит“, тя добави:

— Знаете до каква степен уважавам съвестта на хората. Вие сте отдавна при нас. Осланям се на вас, разбира се, ала не сляпо — дори напротив, — отварям си очите, и то с майчинска загриженост. Всеки от нас има трудни моменти, клето дете...

Октави не можа да издържи повече: падна на колене и зарови глава в скута на Брижит Пиан. А тя гледаше тънкия ѝ врат, открит под опънатите в малко кокче коси, бледата ѝ кожа, изпъкналите прешлени

под широката яка. Добре, че бедната девойка не можеше да види отвращението, изписано на лицето на госпожа Брижит, която си мислеше: „И тази ли? Дори и това онеправдано създание ли?“ И го каза гласно, ала с кротост:

— Значи, и вие, клета Октави, и вие вярвате, че ви обичат?

Октави Тронш вдигна глава и възрази:

— Мен да ме обичат? Ах, госпожо, не съм толкова глупава, че да вярвам на това... Няма нищо такова, уверявам ви!

За миг-два смущението озари лицето ѝ с нежна прелест, с прекрасното обаяние на смирението.

— За мен е достатъчно някой да приеме да живея само за него и за децата, с които всемилостивият бог ще ни дари някога може би...

— Но, разбира се, Октави — рече мащехата ми и стана. Седнете до мен и се успокойте. Макар да мислех, че сте призвана за по-свято дело, ще се радвам, ако създадете християнско семейство. Има ли нещо по-естествено, по-просто. Чудя се на вълнението ви.

— Не, не, госпожо... Не е просто и ако знаехте...

Предполагам, че в този миг мащехата ми изпитваше наслада в пълния смисъл на думата: изпитваше полагащото се единствено богу удовлетворение да познаваш участта на някой, който си мисли, че сам ти я разкрива, и да можеш да я измениш в една или друга посока. Защото тя ни най-малко не се съмняваше във влиянието си над тревожната съвест на господин Пюибаро, а и самата Октави потвърждаваше това. След като изкусно премина от доверчивост към безпокойство, Брижит възкликна: „Вашето смущение смущава и мен!“ — и разтревожено попита клетата девойка дали мъжът не е женен или разведен, но като видя, че обвиняемата сведе глава, за да скрие сълзите си, тя извика ужасено:

— Бедно дете, значи ли това, че въпросната личност е обвързана с оногова, който не търпи раздвоение? Мигар ще оспорвате сърцето на този човек пред самия бог?

— Не, не, госпожо! Той е свободен: висшестоящите са съгласни... Господин Пюибаро (вие правилно отгатнахте, госпожа Брижит) може да напусне колежа още тази седмица и отсега нататък ни е позволено да мислим един за друг...

Мащехата ми стана и рязко я прекъсна:

— Спрете! Не искам да слушам повече. Нека вашите наставници поемат отговорността. По такъв въпрос възгледите ми могат и да не съвпадат с техните...

— Ала господин Пюибаро тъкмо в правото си не е убеден, госпожа Брижит — извика Октави, обляна в сълзи. — Непрекъснато ми повтаря, че само вие можете да го осветлите по този въпрос, че само вие притежавате нужната мъдрост, за да му възвърнете душевния мир. Госпожо, повярвайте ми, съвсем не е това, което навярно предполагате... Погледнете ме само: господин Пюибаро не изпитва скверни желания. Казва ми само, че при мисълта един ден да има момченце като вашия Луи му се плаче от радост...

— Да, да — отвърна мрачно мащехата ми. — Дяволът прибъгва до лукавства, за да се всели в благородните и непорочни създания...

— Ах, госпожа Брижит, да не му кажете, че това е хитрост на лукавия?

Тя трескаво сграбчи ръката на моята мащеха, която седеше на обичайното си място зад бюрото, отрупано с писма и папки.

— Нищо няма да му кажа, ако не ме попита, момичето ми. И да ми зададе въпрос, ще отговоря само ако почувствувам, че съм достатъчно наясно по него, ала прямо, без да му спестявам нищо, както съм свикнала.

Октави сплете молитвено ръце и като кротка овчица вдигна очи към това непроницаемо лице:

— Но може би няма нищо грешно в съжалението, че няма деца? Така мисли поне неговият наставник. Господин Пюибаро от години вече полага усилия да победи това чувство! Дали това не е някакъв знак, че призванието му е да се подчини тъкмо на този зов?

Мащехата ми кимна:

— Не бива да отхвърляме това предположение... Макар че, откровено казано, не виждам защо господ ще възвисява една душа, за да я низвергне после. Да приемем, че от господин Пюибаро се иска тъкмо това — да изостави своя пост, да отстъпи и да се върне към по-земен живот. Бих повярвала, ако ни бяха изпратени явни знамения. Защото нищо не бива да смуцава нашата вяра.

— Той казва, че е съгрешил от гордост — надценил е силата си и трябва да благодари на провидението, че го предупреждава, преди да е станало твърде късно — настоя Октави умолително.

— Щом е сигурен — прекъсна я сухо мащехата ми, — защо тогава продължава да се рови и ме намесва в този спор?

Октави си призна, че за жалост той съвсем не бил сигурен и непрекъснато променял становището си; и като избухна в сълзи, добави, че явно „мнението на госпожа Брижит е непоклатимо и присъдата ще бъде неумолима“. Моятта мащеха побърза да смекчи нещата.

— Не. Октави, не смятайте, че по принцип съм против това, което грешната човешка природа иска от вас. Това засяга само господин Пюибаро; и смятам, че вие поне сте призвана да изпълните дълга си в брака и майчинството. Да — повтори тя, вперила очи в смирената девойка (навярно си представяше издутия корем под престилката и некрасивото ѝ лице, загрозено от бременността), — да, може би господин Пюибаро се отвърща от своето предопределение във ваша полза. Ненадейно ми хрумна, че може би неговото падение е необходимо и ще допринесе за вашето спасение.

Така Брижит Пиан приписваше на бог-отец, който е на небето, криволиците и усложнеността на собствената си душа. Ала Октави Тронш, отново обзета от надежда, като цвете, което разтваря чашката си във водата, вдигна към нея изстрадалото си нежно лице:

— Ах, госпожа Брижит, сега бог говори през вашите уста — извика тя в захлас. — Да, да, заради мен, само заради мен, клетницата, господин Пюибаро се отрича от радостите на един по-възвишен живот, от покоя на този колеж, чиято гордост бе той...

— И вие хладнокръвно приемате тази жертва, момичето ми? — сряза я Брижит Пиан.

Октави се смая.

— Съвсем не твърдя, забележете, че не трябва да я приемете. Просто извън всичко друго този въпрос се поставя в частност и пред вас: ще допуснете ли човек като господин Пюибаро, който безкрайно ви превъзхожда с душевните си качества и с осенилата го милост, да жертвува заради вас плодовете на своето апостолство, своята слава пред бога и честта си пред хората? Защото, нека не се зальгваме, едно такова отстъпление, особено в представите на миряните, отнема престижа на онези, които му се поддават. Защо да си затваряме очите? Всички ще заключат вратите си за него и понеже не познавам по-

безпомощен човек от него пред житейските несгоди, бъдете уверена, че ще го въвлечете в тежко и дори бедняшко съществуване...

Смирената усмивка отново озари лицето на Октави Тронш:

— О, не се боя от това, госпожа Брижит. Няма защо да се тревожим: здрава съм и докато в мен има и искрица живот, на него нищо няма да му липсва, дори ако трябва да работя от сутрин до вечер. Ще му осигурявам не само най-необходимото, но и повече дори...

— Много добре знаете, че не сте толкова силна. Секретарската длъжност, която изпълнявате тук — а това почти нищо не е, — ви дотежава след задълженията ви в църковното училище. Не мислете, че ви упреквам.

Наистина Октави Тронш не издържаше на безсъние и усилията, които полагаше след часовете да подготви разпродажбата на даренията за благотворителни цели, напълно я изтощаваха. Мащехата ми ѝ повтори, че неин дълг е да погледне нещата и от тази страна, колкото и да е мъчително. А когато Октави плахо предположи, че секретариатът на благотворителното дружество би могъл да плаща на господин Пюибаро, който от години работеше безвъзмездно, Брижит се учуди, че до такава степен ѝ липсва умение и такт. Как е могло и през ум да ѝ мине, че такава нещо е възможно? Това изобщо не се нуждае от обяснения:

— Навярно сте си загубили ума, момичето ми... Да не говорим, че не е редно с парите на бедните да се заплаща труд, който мнозина от духовниците биха вършили с удоволствие, без да броя набожните миряни. Не, ние ще направим каквото може, сиреч, ще препоръчаме господин Пюибаро, доколкото, разбира се, е възможно, без да извършиш непредпазливост, да препоръчаш човек, паднал тъй ниско, и който, доколкото зная, не притежава нито сан, нито диплом...

След като запращаше някое създание в бездна от горест, моята мащеха обичаше да го измъква оттам, подтиквана от напълно безкористно милосърдие. Щом реши, че Октави Тронш не може да падне по-ниско, тя се погрижи да я издигне малко по малко и да ѝ вдъхне някаква надежда. На какво решение се бяха спрели двете, научих по-късно от устата на самия господин Пюибаро в навечерието на раздаването на свидетелствата.

Цял ден се занимавахме с окачването на знамената и се потрудахме да свържем на снопове папските и републиканските

флагчета. Господин Пюибаро прекоси двора, а аз се запътих насреща му с предимството, което никой от другарите не ми оспорваше. Той ме накара да седна на стъпалата на подиума и ми обясни, че се намирал на важен кръстопът в живота си. Госпожа Брижит, която „като всички праведни хора крие безкрайна доброта под суровата си външност“, разбрала, че той има нужда от самота и спокойствие, за да размисли и да разбере най-правилния изход; и била тъй добра да го покани тази ваканция в Ларжюзон...

— В Ларжюзон! — възкликнах смяян.

Има места, които не подхождат на някои хора. Не можех да свържа селото, където прекарвах лятната ваканция, с един от учителите ми в колежа. Официалният повод да дойде в Ларжюзон бе да ми преподава латински.

Опитах се да си представя как в някой жарък ден господин Пюибаро се разхожда с редингот и цилиндър из алеите на Ларжюзон. Попитах го дали ще носи същия костюм, а той ми отвърна, че ще се забави именно защото смята да си купи нови дрехи.

Господин Рауш бе напуснал мястото си до тоалетните. Кацнал на една стълба, по риза, въоръжен с чук, той изливаше върху един гвоздей вродената си злоба. Учениците си разменяха адресите за през ваканцията. В празничния салон малкият оркестър репетираше увертюрата на „Пътуване до Китай“. Облегнат по навик на стената, макар че вече не наказваха дори и него, Жан дьо Мирбел стоеше със сведена глава, с ръце в джобовете; омачканият му каскет, както се полага на лош ученик, бе нахлупен накриво върху дългите коси. С лекия мъх по бузите изглеждаше по-възрастен от съучениците си (беше оставал две години). Но от него ни делеше не толкова лошото му поведение, колкото възрастта: бе доплувал безпомощен до този шибан от бурите бряг, бе изоставен, в плен на непонятна орис, която не можеше да сподели с никого.

---

[1] Административна област във Франция. — Б.пр. ↑

[2] Административна област във Франция. — Б.пр. ↑

[3] Мадам Дьо Ментенон — фаворитка на Луи XIV и основателка на Дом За възпитание на благородни девойки от разорени аристократични семейства (1686 г.). — Б.пр. ↑

III

Наетата в Лангон каляска спря пред градината на абатството. Полковникът слезе пръв. От току-що привършения обяд червените жилки по бузите му причудливо изпъкваха, а белегът се открояваше съвсем бял. Кепето му бе леко килнато наляво. Дългото до кръста светлобежово палто, което той наричаше „моето яке“, бе закичено на ревера с увехнала розова пъпка. Платненият кариран панталон плътно прилепваше по кокалестите му щъркови крака. Носеше бели гетри.

Жан, натоварен с куфар и сак, закрачи подире му из градината, където не можеше да се стъпи от зеленчукови насаждения. Абатството бе обкръжено и сякаш притиснато отвсякъде с картофи, фасул, домати и всякакъв друг зеленчук. Тясната пътека, оградена от френско грозде и праскови, водеше до ниска порта, над която бе прикачен кръст, издялан от сърцевината на бъз.

Нито племенникът, нито чичото подозираха, че през прашното прозорче на приземния етаж ги следи нечий поглед. Абат Калу изчака да потропат с чукчето и отиде да отвори. Беше с една глава по-висок от чичото. Синя градинарска престилка покриваше расото му. Небръснатата от няколко дни брада пълзеше по бузите му чак до скулите. Имаше ниско чело, сини детски очи, широк, вдлъбнат на върха нос и хубави зъби, ала отначало Жан дьо Мирбел забеляза само огромните му широки и космати лапи.

— Водя ви питомеца, господин свещеник. Предупреждавам ви, че не ви правя кой знае какъв подарък. Хайде, кажи „добър ден“ на господин свещеника, не се май. Да не става нужда да ти повтарям. Не си показвай веднага рогата!

Жан стоеше с наведена глава, с барета в ръка, ала не проронваше думица.

— Същински пън! Нищо, дори се радвам, господин свещеник, че от самото начало ще разберете с какво дете ще си имате работа. Трябва бой да яде, за да каже „добър ден“!

— Има време, ще се опознаем — отвърна свещеникът.

Гласът му бе студен, безстрастен. Без повече приказки той ги заведе на втория етаж да им покаже стаята на момчето: белосана таванска стая, оскъдно мебелирана, но много чиста, която гледаше към старата църква с гробището и към долчинката, където зад боровете се спотайваше речицата Сирон, приток на Гарона — само нежнозеленият цвят на елшаците подсказваше отде минава.

— Спя и работя точно отдолу. Разделя ни само подът. Дори диханието му ще чувам.

Папският гвардеец го увери, че това съвсем няма да е излишно, защото този тарикат „не бива да се изпуска из очи ни денем, ни нощем“. Когато се върнаха в хола, както свещеникът наричаше просторната стая на приземния етаж, мебелирана с маса и четири кресла и облепена с плесенявали тапети, полковникът подшушна на абата:

— Искам да говоря с вас насаме. А ти върви в градината, докато те повикаме... Хайде, марш!

Ала свещеникът се намеси с кроткия си глас:

— Простете, полковник, но искам той да присъствува на нашия разговор. Това е част от моята система, моля да ми имате доверие. Важно е детето да разбере в какво го упрекват и какво трябва да поправи.

— Предупреждавам ви, че това може да има лоши последици... Вие не го познавате. Ще се чувствавам по-свободно...

Полковникът недоволствуваше, ала абатът не искаше и да чуе. И тъй, Жан остана насред хола, вперил очи в чичо си.

— Как да ви обясня, господин свещеник? Пън, по-ясно от това не може да се каже. Непоправим, няма друга дума: не-по-пра-вим! — повтори той пискливо.

Не, не намираше друга дума. Като повечето хора, които се смятат за необикновено силни, той имаше беден речник и запълваше тази липса с мимики, клишета, викове и ръкомахания.

— Би предпочел да го убият, господин свещеник... Понякога се предава, ала само за да не яде пердах. Съвсем не е глупав, хитрува... Но не си пише домашните, не си учи уроците...

— Какво обича? Искам да кажа: какви са му интересите?

— Какво обича?

Полковникът като че ли се смая.

— Всъщност какво обичаш? Да не вършиш нищо? Да, разбира се! Нещо друго? Хайде, казвай!... Ето, виждате ли какъв е? Отговаряй, че ще те пребия.

Господин свещеникът задържа надвисналата ръка.

— Недейте, аз ще науча какви са интересите му.

— Интересите му? Какви ги говорите, господин свещеник? Всъщност разбирам какво искате да кажете... И той ще изучи вашата система, която, предполагам, е съвсем проста — додаде той и смигна. — С непокорните коне не можеш да се справиш другояче освен с камшика и шпорите, това знам аз... А неговото непокорство го води и до други неща. Бих искал да ви ги доверя насаме...

Лицето на Жан стана пурпурночервено. Тъй ниско сведе глава, че се виждаше само темето му.

— Трябва ли да добавям, че говоря в качеството си на настойник от името на графиня Мирбел, майката на този злосторник, и ви давам пълното право да използвате всички средства, които ви се сторят уместни, за да го вкарате в пътя. Никакви задръжки освен здравето на детето, разбира се.

— Разбира се — повтори свещеникът, без да изпуска от очи засраменото лице на момчето.

— Сетих се, нали преди малко ме питахте за интересите му... Обича да чете... И естествено, търси най-лошото... В това отношение трябва да го държите изкъсо. Вече си има собствени идеи!... Няма какво повече да ви обяснявам! О, той винаги е толкова мълчалив, но когато започне да ти отговаря, не можеш да го спреш. Ще повярвате ли, че на Великден се осмели да твърди пред господин Талазак, нашия свещеник, че ако министърът Комб^[1] е действувал по съвест, убеден в необходимостта от разтурянето на конгрегациите, той не само не бил виновен, но дори бил заслужил божието благоволение.

— Така ли твърдеше?! — попита свещеникът с интерес.

— Да... Какво ще кажете? А? И нищо не успя да го разубеди — нито доводите на господин Талазак, нито негодуванието на дамите, нито това, че накрая го натупах.

— Наистина ли мислиш така? — повтори абатът, вперил замислен поглед в това затворено настръхнало лисиче, което сякаш търсеше пролука да избяга.

— Ако знаете някаква тайна да му дойде умът, всички Мирбел ще ви бъдат благодарни. Защото представете си, господин свещеник, името ни, богатството ни, бъдещето ни зависят от този малък негодник. Той казва, че по-скоро ще пукне, отколкото да изкара школата в Сен Сир^[2] или да се запише доброволец в армията като всички нас. Пък и много е изостанал. Не може да влезе в което и да било училище. И има нахалството да заяви, че нямало да работи, не желал да върши нищо и дори и за имененията си нямало да се грижи. Вижте го, не отрича, хили се. Не се хили така, Ще те цапна!

Жан се бе отдръпнал до стената. Усмивката му оголваше остри, бели, криви кучешки зъби. Вдигна ръка да се предпази с привичния жест на често бито дете.

— Не се горещете, полковник — каза свещеникът. — Сега това е моя работа. Можете да си заминете със спокойна съвест. Ще ви държа в течение, госпожа графинята също. Впрочем и малкият ще ви пише.

— Има да взема!

Това бяха първите думи, които излязоха от устата на Жан.

— Довиждане, момчето ми — каза чичото. — Оставям те в добри и яки ръце — додаде той, като стисна огромната лапа на свещеника. — Разправят, че вече са постигнали отлични резултати...

И избухна в своя пронизителен смях, който стряскаше околните. Свещеникът го изпроводи до каляската.

— И най-вече не го щадете — заключи полковникът и подаде на абата плик за разноските на първо време. — Той не е госпожица, яка му е гърбината. Не се бойте от нищо, аз съм на ваша страна. И не обръщайте внимание на това, което може да ви пише снаха ми. Аз съм глава на семейството, аз разрешавам.

Свещеникът се върна в салона, където Жан стоеше прав и неподвижен. Когато абатът се приближи, той отстъпи и отново вдигна ръка, сякаш да се предпази от удар.

— Ела да ми помогнеш да сложим масата — каза свещеникът.

— Не съм ви слуга.

— Тук всеки слугува на себе си. Мария се занимава с готвенето, но тя е на седемдесет и една години и има ревматизъм. Искам да сложиш своя прибор. Аз никога не закувам следобед. Твоят приятел

Луи Пиан и сестра му ще дойдат с велосипед. Всеки миг ще пристигнат.

Той отвори вратата на трапезарията.

— Сладкишът и сливите са в бюфета, там има и начената бутилка бадемов сироп. Ако искаш вода, сипи си от стомната в килера... До довечера, моето момче. А, и още нещо: знаеш, че кабинетът ми се намира точно под твоята стая. Там има много книги... Може да не са от тези, които ти се нравят. Но ако хубавичко се поразтърсиш... Е, порови, ако ти се ще. Няма да ми пречиш.

Жан чу тежките стъпки на свещеника по дървеното стълбище, после на горния етаж проскърца стол. Сетне настана тишина: щурци, кукуригане на петел, бръмчене на мухи.

— Ако си мисли, че ще ме прикотка, ако си въобразява, че ще ме изиграе...

Въпреки това побутна вратата на трапезарията и усети миризмата на сладкиша. Стаята бе по-добре мебелирана от другите: имаше старинен стенен часовник, продълговат бюфет в стил Луи-Филип, лакирана маса от черешово дърво и плетени столове. Изпълваше я свежият дъх на плодове. През остъклената врата се виждаха ниските покриви на обора и стръмни ливади, осеяни с копй сено.

Някой ще попита: отде знаете за всички тези събития, на които не сте присъствували? С какво право възпроизвеждате разговори, които не сте чули? Всъщност аз надживях своите герои, от които мнозина изиграха важна роля в живота ми. Освен това обичам да запазвам всякакви книжа и извън интимния дневник на господин Пюибаро пазя и бележниците, които Мирбел намери сред вещите на абат Калу след смъртта му. В момента например гледам пред себе си писмото, което абатът препрочиташе, докато в трапезарията Жан обикаляше край масата и се бореше с изкушението да си вземе една слива. През това време ние със сестра ми Мишел бързо въртяхме педалите по белия пращен път от времето преди асфалта... (Във Валандро се разминахме с граф Дьо Мирбел, който се връщаше със своята каляска, килнал кепе, кръстосал крака, и Мишел забеляза белега и увехналата роза на бежовото палто...)

Разбира се, използвах правото си да подреда тези факти, да организирам тази действителност, която още живее в мен, която ще побеждава годините, додето имам сили да си спомням, и ще умре едва когато издъхна. Ако поизглаждам разговорите, то в писмото на графинята, подписано с остър почерк и синьо мастило „Ла Мирандийоз-Мирбел“, което абат Калу получи два дни, преди пристигането на Жан, няма да променя нито сричка:

„Господин свещеник,

Осмелявам се да се обърна направо към вас, защото научих от господин Байо, че възпитателните ви методи се различават от представата, която има за тях граф Адемар дьо Мирбел, моят девер. Благодаря на бога, че той не се сети да посети семейство Байо и се задоволи със славата ви на укротител на трудни деца, на човек, който «знае да ги стяга», както сам казва. Аз не се поколебах и макар да бе трудно да се добера до тези бивши аптекари, чиито прадеди са били слуги на моите, се свързах с тях и бях възнаградена, защото сега зная кой е насреща ми и до каква степен мога да ви се доверя. Господин свещеник, много е важно да сте в течение на някои подробности, които ще ви помогнат да си обясните характера на бедното ми дете: първо, трябва да знаете, че любовта му към мен далеч надминава обичта, която момчетата на неговата възраст обикновено изпитват към майките си; Жан е убеден, че аз не му се отплащам със същата нежност; смята, че го преценявам според това, което чичо му ми говори за него, и трябва да призная, че на пръв поглед има право — отстрани погледнато, аз сякаш безропотно го изоставям и го предавам в ръцете на този палач. Простете за израза, господин свещеник, но като видите графа, ще ме разберете.

И ето че трябва да направя едно признание, което отправям към свещеника — човека, който дава опрощение. Не мога да сторя нищо против волята на девер си, първо, защото по завещание той има пълни права над сина ми; ала най-вече защото ме държи в ръцете си. На смъртно легло

моят мъж му връчи документи, които ме злепоставят в много отношения. Не бих казала, че съм виновна, господин свещеник, защото винаги съм действувала по съвест и пълноценно съм се ползувала от своите женски права. Но признавам, че бях непредпазлива и всякакви хитрости и пресметливост ми бяха чужди. Съвсем лесно можех да измамя мъжа си, и то с пълно право. Ако знаете колко страдах като млада, какви изпитания понесох заради неговата изобретателна ревност, в какво уединение живеех и колко лесно бе да ме подложат в усамотения замък в Арманяк на потайни мъчения и ненаказани отмъщения, за които може да се създаде цял роман и дори се чудя дали да не ги напиша; защото аз мога да пиша и тъкмо това ме погуби. Адемар държи в ръцете си няколко мои злополучни писма до един човек, които за жалост не унищожих, след като той ми ги върна. Там, подтикната от демона на литературата, описвам доста образно чувствата си, а хората никога не прощават на една жена такава откровеност, макар че иначе са склонни да извиняват подобни изживявания.

Сега знаете всичко, господин свещеник. Въпреки че вече не вярвам в тайнството на религията, аз продължавам да вярвам в добродетелността на нейните служители, както и в тяхната дискретност. Не можех да премълча това. Адемар се разпорежда с Жан само защото съдбата ми е в негови ръце и ако протестирам, ще ме погуби. Това ще ви даде известна представа за него: от страх, че не ме държи достатъчно изкъсо, иска да се ожени за мен; блазни го и богатството ми, което съвсем не е малко; но трябва да призная, че такава бе и последната воля на брат му, който все повтаряше, че можеш да господствуваш над жената само чрез брака. И на двамата нито за миг не им мина през ум, че една Мирбел, родена Ла Мирандийоз, може да се разведе. Адемар по своему ме изнудва: намеква ми, че ако се омъжа за него, ще вземем Жан при нас в Ла Дъовиз и ще ми повери изцяло възпитанието му, а освен това ще ми разреши да прекарвам по няколко месеца всяка година при

родителите си. Навярно знаете, че госпожа Дьо ла Мирандийоз има влиятелни познати, а аз все още не съм се отказала от литературната слава, която ще ми осигури една блестяща отплата... Какво да правя? Не отказвам категорично на девер си, опитвам се да печеля време. Адемар мина шейсетте и лицето му се зачервява, като се нахрани. С неговите отклонения от режима, които великодушно ще премълча, друга на мое място би си направила сметката, ала аз съм чужда на всякаква пресметливост и може да съм вършила лудости, но никога не съм стигала до низост. След като ви дадох необходимите обяснения, смея да се надявам, че няма да ме съдите според тесногръдите принципи, които, зная, ви отвращават, а от висотата на една мъдра и човечна вяра, и няма да ми откажете милостта, която мога да очаквам само от вас. Бих искала да помолите Адемар да ми разреши да дойда при Жан в Балюзак. Няма да ви откаже, ако му пишете, че според вас това ще е добре за момчето. Кажете му, че ще ми дадете подслон при вас. А аз ще преспя в ханчето във Валандро, за да не ви безпокоя. Очаквам отговора ви с нетърпение, каквото може да изпитва само едно майчино сърце, и ви уверявам, господин свещеник, в горещата признателност, която изпитвам към вас, благодетеля на моя любим единствен син.“

Абатът взе от масата един червен молив и подчерта „ще преспя в ханчето във Валандро“. Гледам тази червена черта, едва-едва поизбледняла от годините... Дали още тогава е разбрал, че това са най-важните думи и всички останали са написани, за да се стигне до тях? Отначало така си помислих, но после осъзнах, че той не може да е имал пророческа дарба и навярно изречението е било подчертано покъсно, едва когато събитията са разкрили истинското му значение. Още тогава е разбрал обаче, че Адемар дьо Мирбел за нищо на света не би злепоставил снаха си с документи, които петнят семейната чест. А и изглеждаше доста неправдоподобно седемдесетгодишният пребогат полковник да иска да се ожени за графинята.

Господин Калу извади от чекмеджето папка, на която пишеше „Лъжкини“. Пъхна писмото в нея, затвори чекмеджето, заслуша се за миг в гласовете, които долитаха от долния етаж, в нашите смехове, в тракането на чиниите: после се облакът на бюрото и дълго време остана неподвижен, скри лице в огромните си шепа.

---

[1] Емил Комб (1835–1921) — френски политически деец, министър-председател от 1902 до 1905 г. Под негово ръководство правителството водело политика с антиклерикална насоченост: прокарало закон за отделяне на църквата от държавата (1905 г.), скъсало дипломатическите отношения с Ватикана, забранило някои монашески ордени и пр. — Б.пр. ↑

[2] Висше военно училище във Франция. — Б.пр. ↑

IV

— Сладни — каза Жан, след като гаврътна чашата с бадемов ликьор. — На мен ми трябва нещо по-силничко.

И взе да рови в бюфета. Усещах, че само се перчи, но това ме дразнеше. Дали пък наистина Мирбел беше невъзможно дете? Той вадеше разни полупразни бутилки, отваряше ги, помирисваше ги да разбере какво има в тях.

— Това сигурно е касис или ангелика, или пък орехов ликьор, все женски питиета... А свещеникът не прилича на човек, който пие такива сиропи... Виж, от това вече сигурно яко си сръбва — извика той внезапно и размаха една начената бутилка арманяк. — И то от 1860! — Той цъкна с език. — Годината, в която чичо Адемар е получил страшната си рана при Кастелфидардо...

— Как тъй ще пие следобед, възпротиви се Мишел. Арманяк се пие с десерта.

— Докато настане време за десерта, свещеникът ще дойде.

— Жан, нали няма да направиш това?

— И още как! И то не с ликьорена чашка!

Трудно ми бе да определя до каква степен разиграва комедия. Между мълчаливия ученик в колежа, който винаги стоеше наказан, и тази луда глава нямаше нищо общо. Все още не разбирах, че цялото това перчене бе заради Мишел, защото той й подхвърляше само по някоя дума сегиз-тогиз и й отговаряше с „да“ или „не“.

— Много е, Жан, ще ти стане лошо.

— Ха да видим, че ще го изпия на една глътка.

Той надигна бутилката, ала се задави и се закашля. Мишел го потупа по гърба. В стаята замириса на алкохол.

— Господин Калу ще забележи — казах аз.

— Като сипем малко вода в бутилката, ще помисли, че арманякът му е изветрял.

— Ами миризмата, Жан! Ти вониш на алкохол, а и в цялото абатство мирише...

Чухме как горе изскърца стол и големите обуца на абат Калу затрополиха по стълбите. Щом влезе, той подуши въздуха и ни изгледа.

— Намерили са моя арманяк, шмекерите — каза той весело и се обърна към Жан: — Признай, че не е лош, ти сигурно разбираш от тия работи! Навярно в Ла Дъовиз имате чудесен, та нали това е родината на арманяка!... Луи, защо не заведеш приятеля си на реката? Обича ли да лови риба? Да? Ами тогава му покажи подмолите... Щуките ги опустошават, но все ще намерите нещо...

Той отвори остъклената врата на трапезарията, от която се излизаше направо в задния двор, и ни проследи с поглед. Преминахме през недокоснатата ливада. От честите бури през това дъждовно лято сеното нямаше време да изсъхне. Навлязохме в елшаците. Кафеникави и сини водни кончета известяха, че невидимият поток е близо. Нагазихме из мочурливите лъки. Следобедът бе влажен и душен. Конякът явно бе вдъхнал смелост на Жан, защото сега вървеше отзад редом с Мишел на разстояние, от което не можех да чуя какво си говорят. Показвах им пътя, обзет от някакво смъртно отчаяние, извор на състраданието, което по-късно навлезе в живота ми и го опропасти. Тук не разказвам своя живот и ми се иска неговата нишка да остане скрита в тази гъста плетеница от човешки съдби. Но не мога да премълча за тази рана, която ми нанесоха като дете. Няма нищо по-разпространено от ревността в най-простата ѝ форма. Надявам се обаче, че тази ревност, която започна да ме измъчва още на тринадесет години, докато крачех из влажната трева и надавах ухо, за да доловя разговора между приятеля си и сестра си, не е толкова често срещано явление — иска ми се да е така, защото над човешката раса и без това тегнат достатъчно проклетия.

Не зная дали бе засегната нежната ми обич към Мишел или приятелството, което изпитвах към Жан. Неприятно ми беше, че Мишел му говори поверително със същия приглушен глас, с който дотогава се обръщаше само към мен: тя ми принадлежеше, все още не бях я разделил с никого и ето че отведнъж Жан я отвеждаше настрани, размиваше я, да, Жан, момчето, което през последните две седмици с радост си представях по всички пътеки на Ларжюзон, с което очаквах да прекараме цялата ваканция заедно и мечтаех да бъде мое, единствено мое. А ето че и той ми се изплъзваше. Как не предусетих

това? „Вземат ме за хлапе, крият се от мен...“ От време на време спирах и ги изчаках. На един завой ги изгубих от поглед и се върнах. Когато приближих, млъкнаха.

— За какво говорехте?

Те се спогледаха засмени, ала не отвърнаха. Жан дъвчеше една тревичка. Мишел бе леко поруменяла и голямата ѝ сламена шапка я принуждаваше да вдига глава, за да ме види. Настоях: за какво говореха? За неща, които не засягат малките момчета, подчерта Мишел. Жан се наведе и ѝ пошушна нещо на ухото. Този път успех да чуя: „Мислите ли, че е посветен?“ — попита я той.

Да бъдеш „посветен“, на нашия език значеше да познаваш тайната на живота, загадката на зачатие. Бузите ми пламнаха и отново закрачих напред още по-натъжен: криеха се от мен, за да си говорят забранени неща; съучастничеството им още повече ни разделяше.

Мащехата ми ми бе разрешила на следващия ден да поканя Жан на обяд в Ларжюзон. Реших да не му предавам тази покана, на която преди така се радвах, защото вече се боях от този ден, през който Мишел щеше да ми отнеме Жан или Жан да ми отнеме Мишел. По-добре да не го видя! Нека пукне от скука в своето абатство! В крайна сметка чичо му навярно си знае работата, щом е решил да го стяга. В колежа казваха, че Мирбел е „проклетник“ и го търпяха само защото настойникът му бе герой от Кастелфидардо^[1]. Може би в момента разправяше на Мишел разни „мръсни истории“, както сам ги наричах. Тя не биваше да се вижда с него. Трябваше да предупредя мащехата си. Предпочитах да се откажа от него, да не го видя никога повече, отколкото така да ми пресъхва гърлото, да ми се свива стомахът и да ме измъчва тази болка, тази болест, за която няма лек, защото лекът, недостижим за мен, бе във волята, в сърцата и съкровения мисли на моя приятел и на сестра ми, които се бяха съюзили срещу мен! Срамни терзания! Разбира се, тогава над бързеите на Сирон, облегнат на огромния бор, който бе потопил корените си във водата, аз още не знаех, че тези терзания не бива да се признават, и криех огорчението си само от гордост. Престанах да ги чакам и за да ги заблудя, тръгнах бързо, изтрих сълзите си, поех си дъх, опитах се да изглеждам безразличен. Те се смееха и смехът им долиташе до мен много преди да ги видя. Най-напред над разлюлените папрати

забелязах сламената шапка на Мишел; сетне се показа и Жан. Сестра ми питаше как на другия ден Мирбел ще дойде в Ларжюзон, след като нямаше колело.

— Оня дръвник ми го взе — каза той.

„Дръвникът“ бе чичо му. Отвърнах студено, че не мога да му помогна.

— Хрумна ми да му оставя моето — каза Мишел. — А пък тази вечер ще те откарам с твоето, ще се качиш на рамката...

— Осем километра на рамката! Не искам да си съсипвам колелото. Мирбел просто ще дойде пеша до Ларжюзон, щом толкова му се иска: осем километра не са чак толкова много.

— Така и предполагам! — извика гневно Мишел. — Колелото му е свещено! Хайде, не прави номера...

— Няма да прави номера — каза Жан и ме хвана за ръката полуласкаво, полуядно. — Заради мен ще се съгласиш, нали, Луи?

Рязко си дръпнах ръката и седнах малко по-далеч на един пън.

— Сега пък се сърди — каза Мишел. — Край няма...

Не се сърдех, а страдах. Наблюдавах как водните паяци се бореха с течението. Бистрата вода разлюляваше дългия мъх. Наоколо плуваха рибки. Сенките им се очертаваха по пясъчното дъно. Водните растения и изпотъпканата мента ме обгръщаха с ухание, което ще си спомням до последния си дъх, за да се сбогувам с отлетелите прекрасни летни дни, със старата болка, с младата любов. Не се сърдех, страдах, по мъжки страдах. Те двамата навярно седяха на няколко крачки от мен, чувах ги как си шушукат в папратите. Изведнъж Жан нарочно извиси глас, за да го чуя:

— Не се притеснявайте, ще се вразуми. Ако пък се заинати, ще го принудим по друг начин...

Станах и изтичах към него.

— По какъв начин? Я се опитай само, грубиян такъв...

Той ме стисна за китките, заболя ме, ала стиснах зъби, за да не извикам.

— Я повтори, че няма да дадеш колелото на сестра си!

— Пусни ме, че ще ми изкълчиш китките!

— Ще кажеш ли пак, че не искаш да се прибереш на рамката?

Изведнъж ме пусна: Мишел се беше нахвърлила върху моя мъчител и викаше гневно:

— Забранявам ви да докосвате брат ми!

— Какво толкова, няма да ви го счупя!

Те се измерваха враждебно с очи. Обзе ме дълбоко спокойствие. Ето че се спречкаха, станаха противници: Мишел се застъпи за мен и той вече не я обичаше. Заради мен се караха. Гърдите ми приятно се отпуснаха. И както винаги, когато лошото се отдалечава, повярвах, че е отлитнало завинаги. Вече не ги мразех; нежната ми обич към тях отново разцъфна. Разбира се, щяхме да се приберем с моето колело, но не можех да отстъпя веднага. Пък и приятно ми беше да ги гледам как вървят на разстояние един от друг. Сега Мирбел на свой ред крачеше сам пред нас и дъвчеше трева, а ние с Мишел го следвахме и се държахме за ръка; стисках ръката ѝ и гледах Жан пред нас... Ето какво било щастието. Тревата бе мокра. Притъмня внезапно, без никакъв тътен, и бурята надвеси над боровете свъсеното си чело. Мъже и жени се суетяха около каруца, натоварена със сено.

— Голям грубиян е този Мирбел — казах аз.

— И все пак е симпатичен...

— Да, но е грубиян.

— И така да е, важното е да уредим да дойде утре на обяд.

Отново със свито гърло попитах Мишел дали толкова държи на това.

— Мислиш ли, че ми е много весело тази година в Ларжюзон с твоя Пюибаро и с Брижит, която пърха около тая едра какавида!

— О, Мишел!

— Брижит е способна да направи престоя ни в Ларжюзон непоносим за всички, дори за татко! Разбира се, че ще оставя колелото си на Мирбел.

— Тогава ще се прибереш пеш! — извиках ядосано.

Жан се обърна. Ликуваше, че продължавахме да спорим: ето какво стана, като не му позволиха да ме вразуми! Той знаеше как да се разправя с хлапетата...

Когато стигнахме абатството, всички викахме в един глас. Аз протестирах:

— Колелото си е мое, нали?

— Много сте добра да му искате позволение — каза Жан на Мишел. — Възседнете го, без да му дадете време да го вземе. А ако не иска да се качи на рамката, тогава нека бързи осем километра пеш!

Изпреварих ги и грабнах колелото си, ала Жан не ми позволи да се отдалеча: вкопчи се в кормилото, тури крак в спиците и ме събори. Господин Калу, който навярно ни наблюдаваше, бързо излезе от абатството, изтича към мен и ме вдигна. Имах само една драскотина на ръката.

— Иди в стаята ми и донеси йода и пакета с памук, който е на тоалетната масичка!

Изрече тази заповед с присъщото си спокойствие, ала в гласа му сякаш отекна глух тътен и докато гледаше Мирбел, юмруците му леко се свиха. Другарят ми се подчини чевръсто. Когато слезе, абатът миеше раната ми на помпата. Без да погледне Жан, каза:

— Избърши го с памука, така... Сложи йод, немного. Щипе ли? Сега разкажете какво се случи, Мишел.

Тя заразказва объркано. Според нея и двамата имахме вина: Мирбел се държал грубо, но аз съм направил всичко възможно, за да го ядосам.

— Стиснете си ръка — каза абатът.

Поех ръката на Жан, а той не я отдръпна. Абат Калу заяви, че ще разреши спора ни, нямало да допусне да се приберем двамата на едно колело; на другия ден щял да даде на Жан своето, за да отиде до Ларжюзон, а няколко часа щял да мине без колело, в енорията нямало сериозно болни. Но тъй като все пак можеше да се случи нещо непредвидено, абатът помоли Жан да се върне до четири часа.

— А вие двамата Пиан елате с него. Така ще бъдете цял ден заедно.

В гласа му вече нямаше никаква враждебна нотка. Дъждът се размина: вятърът бе изчистил небето. Свещеникът ни помоли да полеем лехата със салатите и ни посъветва да се събуем, за да не се измокрим. За награда ни позволи да дооберем касиса, от който Мария вече бе сварила сладко.

Щом абатът се прибра, Жан заяви, че не е дошъл тук да работи и няма да позволи да го вземат за слуга. Но видя, че ние с Мишел се събухме, не устоя, махна гуменките си и взе едната лейка от сестра ми. Такова е детството: този ден, в който тичахме боси, с изранени от острия чакъл нозе, и се пръскахме весело, остави у нас спомена за чисто и спокойно щастие; и все пак в радостта ми се прокрадваше тревога, защото Жан пръскаше само Мишел. Тя бе повдигнала полата

си до коленете и ту се правеше на сърдита, ту се смееше с остър, непривичен смях. Притъпената в гърдите ми болка можеше да се пробуди всеки миг и аз ги надвиквах, за да я заглуша. Когато слънцето потъна зад боровете, настана време да си ходим. Жан попита кога се обядва в Ларжюзон.

— В дванадесет — каза Мишел. — Но елате колкото може порано. Ставаме в осем. Щом вземете колелото на абата...

Възразих, че не бива да оставяме свещеника дълго без колело. Може да го повикат за някой болен... А Жан злорадо отвърна, че „никой няма нужда от свещеник, за да умре“. Мишел като че се стресна и забелязах, че се сбогува с него смутено. Въпреки това два пъти се обърна. Мирбел стоеше босоног и ни махаше с кепето си. Носеше моряшка куртка и фланелка на червени и бели райета. Панталонът му бе пристегнат с ластик на коленете.

По-късно научих от него как е прекарал първата вечер в абатството. Поразходил се около дома, чудел се какво да прави. Балюзак трудно можеше да се нарече село с малкото си ханче и единственото магазинче — аптеката на Воайо, където свещеникът не му разрешаваше да ходи. Това бе единствената му забрана. Абат Калу му бе споменал и за кабинета си, натъпкан с книги; никой от близките на Жан не подозираше какво място заемат книгите в живота му. По бащина линия той принадлежеше към род, в който това влечение у едно момче се смяташе за обезпокоителен признак. Впрочем настойникът и майка му бяха убедени, че го интересуват само неприличните и неморални книги, а изглежда, че и той бе дал някакво основание за такива подозрения.

Жан не можеше да устоява на желанията си; мисълта, че този дом е пълен с книги, макар и свещенически, го изкушавала по-силно от най-страшните съблазни. Борел се с изкушението, за да покаже на абат Калу, че няма тъй лесно да се справи с Жан дьо Мирбел, не искал сам да влезе в капана. И все пак се качил на първия етаж, като внимавал стълбите да не проскърцат.

Лъхнал го дим от лула. Подвоумил се, пристъпил към вратата, ала гордостта го възпряла. Не се съмнявал, че абатът е дочул хлъзгането на гуменките по пода и навярно го дебне по-зорко,

отколкото рибарят пъстървата, която се навърта около мрежата. Господин Калу не се сдържал и открянал вратата:

— Трябва ли ти нещо, моето момче?

Жан поклатил глава.

— Не искаш ли някоя книга? — добавил абатът.

Момчето проникнало в облак тютюнев дим. Никога не било виждало толкова книги: от пода до тавана, по камината, по столовете, подшити, подвързани; и стълба на колелца, за да достигнеш горните рафтове; и бюро, където можеш да четеш и да пишеш прав! Какви чудеса! Скучни книги несъмнено... Но отде да знаеш; а и за Жан не съществуваше напълно скучна книга.

Свещеникът отново седнал на масата и престанал да му обръща внимание, Жан се качил на стълбата: колко жалко, че го боляла главата; започнало да му се повдига... Прилошавало му от арманяка, а тютюневият дим го довършвал. Слязъл набързо, взел наслуки една книга и прочел заглавието: „Трактат за сластолюбието — Писмо и максими върху комедията — Логиката — Трактат за свободния избор“ от Босюе^[2]. Нима ще повърне и ще припадне в кабинета на свещеника? Трябва на всяка цена да издържи! Решил, че ще му попремине, ако разлисти книгата, и зачел: Жената от „Притчите“, която разпръсква благовония над ложето си и възхвалява мекото ухание в спалнята си, като възкликва: „Да се опияняваме и да се наслаждаваме на желаните прегръдки“, доказва със словата си до какво водят хубавите миризми, създадени да омаломощят душата, да я примамят към плътските удоволствия посредством нещо, което, макар да не накърнява направо свенливостта...

— Пребледнял си, момчето ми, направо си позеленял... Да не ти е лошо?

Жан възразил, че му няма нищо, само малко го болял стомахът...

— Полегни си.

Детето отказало: ще му мине, вече не му е така зле. Отново направил усилие да се съсредоточи над отворената страница... Абатът чул как тялото му тупнало на пода съвсем лекичко, защото се задържал за стълбата. Жан усетил как го вдигнали две яки ръце. Навел се да повърне. Без каквото и да било отвращение свещеникът му подал легена и подкрепил главата му с широката си длан. Момчето отворило

очи и помолило да слезе в градината. Яд го било, че тъй неочаквано попаднало във властта на противника.

— И аз ще сляза — рекъл абатът. — Ще почета малко от требника в църквата. Ако искаш, ела с мен. Църквицата е хубава, ще видиш... построена е от Бертран Готски, папа Климент V, наш земляк... Навярно не знаеш това — роден е във Валандро или може би в Юзест, където се намира гробът му... Да имаше повече такива като него...

Жан отвърнал, че старите камъни не го интересуват.

— Ела все пак да наведиш господ-бог...

Най-сетне свещеникът се разкривал! Без да смее да вдигне очи, Жан измърморил, че вече не вярва в тия истории...

— Така ли? — попитал абат Калу без следа от възмущение.

— Това учудва ли ви? — изпъчил се горделиво Мирбел.

— Защо да ме учудва? — рекъл свещеникът. — Учудващото е, че това, в което вярваме, е истина; учудващото е, че истината съществува, че е придобила плът и кръв и аз я държа в плен тук, под тези старинни сводове, които не те интересуват, благодарение на тия две едри ръце, на които се възхищава чичо Адемар! Да, момчето ми, аз самият не мога да дойда на себе си от изумление, толкова нелепо, толкова налудничаво е това, в което вярваме; и все пак е истина!

Подигравал ли се свещеникът? Жан подхвърлил:

— Както и да е, сега всичко ми е безразлично!

И се опитал да предизвика противника, като го гледал в очите: ала погледът му неволно се свеждал.

— Сега да, клетото ми момче... Но ще видим по-нататък.

— Няма да излезете наглава с мен — казал Жан упорито.

— Защо трябва да излизам наглава?... И едва ли бих могъл?

— Че кой друг, ако не вие?... Тук, доколкото знам, сте само вие с Мария.

Свещеникът не отговорил. Друга мисъл го занимавала:

— Я ми кажи как си се оправял в колежа? Там не се шегуват с изповедите и причестяването...

Жан отвърнал самодоволно, че това никога не го затруднявало: всяка събота — изповед; признавал какво да е... Всяка неделя — причестяване: какво от това, че не вярва? Не боли... Напрасно чакал свещеникът да избухне.

— Така ли мислиш? — попитал господин Калу.

Жан дръзко издържал тъжния кротък поглед, ала се посмутил.

— Всяка събота? Всяка неделя?... И от колко време? От две години? Господи!

Господин Калу гледал това красиво лице, непокътнатото чело под тъмните коси, в които пламтял един по-светъл кичур. Добавил само:

— Иди да полегнеш малко преди вечеря, иди, детето ми.

И с бързи крачки се запътил към църквата, без да се обръща. Така приведен изглеждал по-дребен.

---

[1] Италиански град, където папските войски биват разбити през 1860 г. — Б.пр. ↑

[2] Жак-Бенин Босюе (1627–1704) френски писател, активен деец на католическата църква. Консерватор но убеждения, приветствува отменянето на Нантския едикт, но същевременно е за мирно приобщаване на янсенистите към официалната католическа религия. Отстоява идеята за абсолютната власт на монарха (възпитател е на престолонаследника през 1670) и разглежда историческото развитие като осъществяване на волята на провидението. — Б.пр. ↑

V

В спомените ми първият обяд на Мирбел в Ларжюзон по нищо не се различава от останалите. Целият август бяхме неразделни. Когато той не идваше в Ларжюзон, Мишел го навестяваше в Балюзак, а аз я съпровождах, защото за нищо на света не можех да допусна да бъдат заедно далеч от мен. Най-важното нещо в живота ми бе да не се отделям от тях.

Всъщност отначало това съвсем не бе трудно. Малко бяха злочестите дни, когато те ме отбягвах, и много по-често Мишел се оплакваше от нас, момчетата, и се сърдеше на номерата, които погаждахме на „момичето“. Ние тримата не знаехме какво е съгласие: непременно или аз, или сестра ми трябваше да бъдем жертва. Едничкото ми щастие бе да закрилям Мишел от Жан и да я предпазвам от доста зловните понякога закачки. Но почти винаги, когато решавах, че са се скарали непоправимо, те внезапно се сдобряваха. Тъкмо решавах, че няма опасност да се съюзят, и се разиграваше някоя непонятна, мъчителна за мен сцена, веднъж например двамата дразнехме сестра ми с намеци за „случката със сладкишите“, която, повтаряше Мирбел, ни бе сприятелила навеки. „Какви сладкиши?“, питаше сестра ми. Споглеждахме се и си намигахме с пръст на устни и тържествено се заклевахме никога да не се издаваме пред момичето. Тичахме около нея, дърпахме я за косите и се изплъзвахме, и я дразнехме, като я удряхме с юмруци: „На, на, пукни се!“ Аз кръжах на прилично разстояние, ала Жан вихрено се въртеше край нея; като демон, докосваше я, отново побягваше... Изведнъж Мишел се втурна като котка с извадени нокти и одра лицето му. Той не посегна да се защити, спъна се, падна на тревата. Останахме смаяни; Мишел побледня.

— О, Жан, избърши се, нямам кърпа.

Ала той остави кръвта да се стича по бузата му. Мислех, че ще се нахвърли върху нея, но той стоеше и се усмихваше. Колко несвойствена бе за него тази усмивка! Сякаш Жан имаше някакви

права над нея и тя над него, сякаш можеше свободно да приема тя да му причинява болка. Макар и деца, те неусетно навлизаха в онзи свят, в който ударите означават същото, каквото и ласките, в който обидите таят повече любов и от най-нежните слова. И завесата отново падаше, скриваше ги от погледа ми; оставах сам от другата страна, загубен в един свят, населен с безпътни чудовища — възрастните.

Мирбел започна да се поопитомява, ала заслугата бе изцяло на сестра ми, а не на абат Калу (поне до едно събитие от края на август, което ще разкажа, като му дойде времето). В първия ден свещеникът достигна много в отношенията с питомеца си, ала през следващите седмици не успя да напредне. „Имам си котарак вкъщи — записа това лято в бележника си господин Калу, — котарак, който влиза и излиза от библиотеката, без да докосва столовете, души книгите, промъква се в трапезарията, сяда на крайчеца на масата и започва да лочи супата... Отказа се от борбата, учи по един час дневно и в неделя идва на църква. Твърде рано му се разкрих: ненавижда моята кротост... «вашата свещеническа кротост», както веднъж с отвращение ми каза онзи младеж от Бордо... Ще ми се да няма нищо отблъскващо нито във вида, нито в приказките ми. Да, именно: нищо мазно в лошия смисъл. Защото в Христовото помазване има такава твърдост! Какъв елмаз трябва да бъдеш, за да покъртваш сърцата! Жан би предпочел да съм жесток, защото бе подготвен за това...“

Абат Калу навярно бе открил тайната на Жан, но моята не знаеше. Кой впрочем би могъл да я отгатне и да я обясни на самия мен? Не можеш да свалиш бремето от плещите на едно дете, това никому не е по силите.

Господин Пюибаро се грижеше за уроците и за душата ми с усърдие, за което съвсем не му бях благодарен. Той безкрайно ме обичаше, а понеже у дома всички повтаряха, че го обожавам, аз безропотно се включвах в тази игра. „Луи признава само господин Пюибаро...“ А всъщност, без да трепна, бих приел мисълта, че никога повече няма да го видя на този свят. Неизмеримо е детското безразличие към възрастните, дори и към най-близките. Извън Жан, Мишел и в друг смисъл баща ми и покойната ми майка за мен не съществуваха никой друг. Това, което наричаме „другите“, бяха за мен

само статисти, изправени в дъното на сцената — невидим обръч от лица, сред които сърцето ми ту се късаше, ту се възторгваше в зависимост от отношенията на Мишел и Жан.

Господин Пюибаро обикаляше парка с мен и ме обсипваше със слова за възпитанието и възвисяването на духа, а аз му отвърщах с тази малко притворна учтивост, с която тъй лесно печелех сърцата, щом поисках. Бедният човек по нищо не можеше да разбере, че душата ми страда, че съм на сто километра от него, че му говоря неща, които нямат нищо общо с истинските ми мисли и чувства, и лесно, без усилие му се изплъзвах, като само привидно оставах с него — послушно и внимателно момче, което той отрупва със съкровищата на възвишената си душа.

Имах едно предимство пред него: знаех всичко за неговата история, но тя съвсем не ме интересуваше. По това време Пюибаро бе на път да се преобрази: навлизаше в светския живот. Сламената шапка бе изместила цилиндъра, сакото — редингота; но продължаваше да износва черните си панталони и колосаните ризи дори и в най-жарките дни. Все така ми говореше като църковен възпитател, а същевременно споделяше с мен много повече, отколкото е прието да се доверява на едно дете. Днес, след толкова години, когато господин Пюибаро отдавна е прах, прелиствайки неговия дневник, ненадейно започвам да се вълнувам от тази душевна борба, от тази драма, защото проблемите, свързани с нея, все повече ме занимават с приближаването на смъртта.

През първата седмица от престоя на господин Пюибаро в Ларжюзон Брижит Пиан не се отегчаваше; дните дори ѝ се струаха прекалено кратки, за да се наслади на щастиято, че помага някому да разплете кълбото на вътрешния си живот; беше убедена, че не си губи времето и върши онова, за което е призвана, сиреч, да разкрива на другите как бог гледа на тях от висината на своята вечност. Господин Пюибаро ѝ предоставяше един съвсем благоприятен случай да покаже на какво е способна и тя бе уверена в успеха, макар че не скриваше от себе си опасността: изпитваше прекалено удоволствие, съвсем не греховно, ни най-малко, и все пак премного се радваше, че господин Пюибаро се вслушва в думите ѝ като в оракул. Уви, съвсем привидно покорство! Доста скоро Брижит Пиан бе принудена да признае, че

овчицата, с която се бе заела, бе по-непокорна, отколкото изглеждаше на пръв поглед. „Тази душа ми се изплъзва...“, каза си тя на втората седмица. И дори го обвини, че отказва божията милост — тоест нейните напътствия. Брижит Пиан имаше склонност да тласка душите към върховете, както сама се изразяваше, и се опитваше да отвори очите на господин Пюибаро за хитрините на лукавия, който използваше смирието на една християнска душа срещу самата нея. Моят учител смяташе, че навремето твърде е надценил силите си, като е решил, че е предопределен за необикновена съдба, и искаше да се върне, докато е още време, на утъпкания от предците му път: да си вземе и той жена, да има деца и да ги храни, както птицата храни малките си. Ала Брижит Пиан знаеше, че често се налага да смъкнеш от душите маската на лъжливо смирение, зад която се крият. Тя твърдеше, сякаш сам господ-бог ѝ бе съобщил това, че господин Пюибаро ще напусне колежа само защото отколе бил предопределен да отиде в манастир. Уверяваше, че всъщност душевната му борба идва от едничкия въпрос на чия порта да похлопа и на кой канон да се подчини.

Ала тя не само не надделяваше в двубоя с господин Пюибаро, който при това се водеше на избран от нея терен, но бе принудена и да признае, че в този случай се сблъскваше с много по-силно влияние от своето, и то на кого, боже господи! На Октави Тронш, тази Октави, която вдъхваше на мащехата ми чувство, много сходно на онова, което светските люде наричат презрение. Но Брижит знаеше, че не бива да презираме никого и че дори душата на Октави Тронш има голяма стойност в очите на бога.

Мащехата ми се учудваше, че въпреки отсъствието си Октави Тронш имаше власт над господин Пюибаро и дори много повече, отколкото в града, където се срещаха всеки ден. А това се дължеше на ежедневните писма, които той четеше с безкрайно внимание по време на закуската под зоркия поглед на госпожа Пиан. През тази раздяла лекото разочарование, което господин Пюибаро изпитваше понякога от грозното лице на Октави (колкото и да му се нравеше чисто духовното му излъчване), отстъпи пред възхищението и нежното уважение от страниците, писани от девойката всяка вечер, преди да си легне.

Тези писма, които открих сред вещите на господин Пюибаро, не мога да публикувам тук; не че не го заслужават, ала се съмнявам, че ще

се намерят читатели, които да оценят очарованието на истинското смирение — смирение несъзнателно, което не познава собствения си блясък. Не мога обаче да отмина с пълно мълчание победата на Октави Тронш над моята мащеха, защото тя предизвика жесток отзвук в не една съдба.

Макар че Октави уважаваше много госпожа Брижит, от разстояние тя намираше смелост да ѝ противостои и предупреждаваше приятеля си да не се подвежда и да се доверява само на собствената си мъдрост. Уверяваше го, че дори „същество, което далеч ни превъзхожда по добродетели, опит и божие вдъхновение, не може да замени личното ни тълкуване на божията воля, плод на нашето упование... Мисълта ми е, че е хубаво да се вслушваме в чужди съвети, стига те да не ни пречат внимателно и обмислено да се подчиним на онова, което става в самите нас. Защото бог заговаря първо душите ни, не смятате ли, приятелю? Струва ми се невъзможно силното ми влечение към вас да е против волята му; светлината е с нас и щом се опитам да се боря срещу влечението, което ме носи към нея, виждам само мрак. Успокоява ме обаче фактът, че заради вашето земно и духовно благо съм готова да се откажа от вас, с мъка, разбира се, ала почти без борба, уверена съм в това. Колкото и самолюбива да съм (а бог вижда дали е така), премного ви обичам, за да търся собственото си щастие. Толкова ви обичам, че нито за миг не бих противостояла на влиянието, което упражняват над вас в Ларжюзон, ако бях сигурна, че то е в името на вашето щастие и ако не усложнявах толкова нашия случай, в действителност тъй прост, тъй обикновен. Впрочем има нещо, в което госпожа Брижит се лъже, доколкото е позволено на едно бедно момиче да съди за това: за разлика от нас двамата тя не е осенена от една истина, а именно, че всяка плът, макар и скверна, е свята и независимо от първородния грях няма нищо по-хубаво сред тайнствата божии от раждането на едно дете. Чух я да говори за това със слова, които навярно зле съм разбрала. Ах, приятелю, как обожавам у вас обичта, която бог ви е вдъхнал към децата, към дечицата, на които трябва да приличаме, ако искаме да ни бъде отредено място в рая! Щом не можем да станем като тях, нека поне да ги създаваме. Несъмнено има и по-висше призвание... При това, струва ми се, че като ставам ваша жена, аз не вървя против повика на Христа, против повелята му да изоставим всичко, за да го следваме;

защото предварително се подчинявам на божествената му воля чрез вас, любими мой, чрез тези, които ще се родят от нас... При тази едничка мисъл потръпвам от радост...”

Господин Пюибаро не ми показваше тези писма и аз усетих поражението на мащехата си само по мрачното ѝ настроение, особено по време на ядене, когато атмосферата ставаше непоносимо тягостна.

Осъзнавах, че делата на господин Пюибаро вървят зле и че отношенията му с Брижит Пиан се влошават, ала аз самият бях твърде изтерзан, за да обръщам внимание на това. Откакто Мишел издра Жан по бузата, те като че ли сключиха съюз помежду си. Нямахте ги вече онези щастливи за мен мигове, когато приятелят ми, станал отново дете, се присъединяваше към мен, за да закачаме „момичето“. Сега при всяко идване на Жан единствената им грижа бе да останат насаме и ме отбягваха със същите хитрини, с които аз се опитвах да не ги губя от поглед. Срамувах се от нахалството си, беше ми противно и въпреки това ги сподирях на всяка крачка и се правех, че не забелязвам как раздражено и нетърпеливо се споглеждат.

Достатъчно бе мащехата ми да ме повика, господин Пюибаро да ме задържи, за да ми върне току-що прегледаното съчинение, или просто да се отделя за миг и те изчезваха. В алеята, където допреди малко ехтеше смехът на Мишел и се носеше плътният възмъжал момчешки глас, с който приятелят ми зовеше кучето, чувах само шепота на вятъра в мокрите от бурята клони. Виках ги: „Мишел! Жан! Къде сте?“, сетне млъквах, защото много добре знаех, че дори да ме чуят, само щяха да си шушукат още по-тихо, да заглушат стъпките си, да заличат дирите си.

Не ми бе много ясно какво ги притегляше така един към друг, защото аз самият не усещах още нищо в непробудената си плът. Ревността се ражда от непоносимата болка, изпитана при вида на удоволствието, което любимото същество получава или дарява на друг. Не зная дали тогава изобщо съм могъл да си представя нещата по този начин. Зная само, че от щастието им, което се дължеше отчасти на моето отсъствие, ми идеше да плача от мъка.

Спомням си деня, когато господин Пюибаро внезапно реши да замине. По време на обяда говореше само господин Калу, който бе дошъл с Жан в Ларжюзон. Господин Пюибаро му отвърщаше, ала госпожа Брижит не проронваше нито дума. Едрото ѝ лице бе тъй свъсено, че се чудя как не съм се изплашил. Срещу нея свит, наведен над чинията, баща ми ядеше, без да вдига очи. От двата края на масата Жан и Мишел си говореха с поглед; аз седях до господин Пюибаро и се правех, че не изпускам нито думица от това, което казваше. А в действителност за мен на света съществуваше само тази мълчалива размяна на погледи между сестра ми и приятеля ми, спокойствието на Мишел, този вътрешен мир, който я обземаше в присъствието на Жан. За нея аз бях частица от останалия свят, сиреч това, което не съществува, от небитието.

Поройният дъжд ни попречи да изпием кафето навън под дъбравата. Мащехата ми се извини, че не взема участие в разговора, оплака се от главоболие и ме изпрати да ѝ донеса от стаята антипирин. За тези няколко минути Жан и Мишел успяха да избягат въпреки дъжда. Понечих да ги догоня, ала пороят се засили и мащехата ми ми забрани: — „Толкоз по-зле за Мишел. Ти стой тука.“

Нима не забелязваше нищо? Поведението на сестра ми би трябвало да я ужаси. Явно я занимаваше само господин Пюибаро. Главата наистина я болеше и тя се оттегли. Нямахме човек, заради когото баща ми да се откаже от следобедния си сън. Останах сам в билиардната, загледан през остъклената врата в окъпаното от дъжда поле. В салона господин Пюибаро и абат Калу разговаряха приглушено, но след малко повишиха глас и аз не изпуснах нито дума. Учителят ми се оплакваше от нетактичността и деспотизма на Брижит. Разбрах, че абат Калу го кореше за неговото малодушие и го съветваше незабавно да потегли.

„Навярно са се подслонили в запустелия чифлик“ — мислех си аз. Представях си Мишел и Жан в кухнята, където само овчарите палеха понякога огън. Цели стени бяха изподраскани с непонятни за мен рисунки и надписи, които размиваха Жан. Представях си как се целуват, колко ласкави са един към друг. Мишел никога не се държеше ласкаво с мен; дори когато искаше да прояви нежност, го правеше някак грубо. А Жан, дори когато бе най-мил, ми говореше повелително. Само с Мишел не беше груб. Казваше ѝ: „Ръцете ви са

студени“, и дълго ги задържаше в своите. Но с мен никога не бе ласкав. Напразно жадувани ласки! Страдах, загледан в забуленото от дъжда поле.

Господин Калу реши да се възползува, че дъждът бе поспрял, за да се върне в Балюзак. Помоли ме да извикам Жан. Напразно ударих звънеца: никой не отвърна. Тогава абатът заяви, че питомецът му е достатъчно голям да се прибере сам. Преди да се качи на колелото, той се сбoguва с госпожа Брижит, която вече не страдаше от главоболие, и се разхождаше по централната алея с господин Пюибаро. Гледах ги от терасата — вървяха напред-назад и през цялото време говореше само учителят ми. Разговорът бе кратък и макар да не чух нито дума, разбрах, че се е стигнало до най-лошото. Когато мина край мен, господин Пюибаро ме погали по косите. Беше много блед.

— Утре заминавам, мой мъничък Луи, отивам да си стегна куфара.

Едва чух какво ми каза: къде ли бяха Мишел и Жан? Не се върнаха у дома дори за следобедната закуска. Постепенно гневът, ядът, желанието да им сторя зло надделяха над тъгата ми: в мен се надигаше злото, което на тази възраст вече носим в себе си, защото мъжът у нас е вече съвсем оформен, съвсем подготвен с всичките си наклонности и страсти.

Дъждът бе престанал. Крачех бързо под натезалите от росата дървета. Сегиз-тогиз някоя капка мокреше ухото ми, търкулваше се във врата ми. Бе бледо посърнало лято без песен на щурци. Да имаше в Ларжюзон някое друго момче или момиче, с което да се сдружа... Ала нито едно име, нито едно лице не ми идваше наум. На един завой видях мащехата си, която идеше насреща. Тя сложи ръка на челото ми и внимателно се вгледа в мен. Не се сдържах и се облях в сълзи, без да мога да отговоря на въпросите ѝ.

— Те се крият от мен — изломотих най-сетне.

Тя помисли, че става въпрос за някаква детска игра.

— Прави се, че не забелязваш, така ще ги ядосаш.

— Не, не, те точно това искат...

— Точно кое?

— Ами това — настоях аз. — Да останат насаме...

Моята мащеха сви вежди:

— Какво искаш да кажеш? — попита тя.

Събуденото за миг подозрение се разсея: бе прекалено угрижена, в плен на собственото си терзание; но семето, което хвърлих, попадна на добра почва и рано или късно щеше да покълне.

— Не е безнаказано да отдаваш прекалено значение на другите — прошепна с горчивина Брижит Пиан. — Виждаш ли, мой мъничък Луи, питам се понякога дали не се вълнувам прекалено за тяхното спасение. Да, знам, че и най-нищожният от тях е неоценим. Бих пожертвувала живота си да спася поне един... И все пак от време на време се плаша при мисълта, че може да съм си изгубила времето (или поне така ми се струва, защото един бог само може да съди) за посредствени, да не кажа нищи създания. Ето на какво изпитание са подложени възвишените души — да се изчерпват в мрак и служба на посредствените, на нищите духом...

Последната дума просто изсвистя през стиснатите ѝ устни. Разбрах, че за нея господин Пюибаро олицетворяваше нищите духом. Какво толкова я интересуваше в него? Обичаше ли го? А ако не го обича, казвах си аз, защо изпада в такова състояние заради него? Какво добро или зло можем да очакваме от хората, които не обичаме?

Отдалеч забелязах Мишел, седнала на стъпалата на терасата. Без да я питам, ми каза, че направили кръг с колелото и Жан заминал за Балюзак, без да минава през Ларжюзон. Навярно се бе качвала в стаята си: косите ѝ бяха грижливо сресани, ръцете и лицето — измити. Наблюдаваше ме, опитваше се да отгатне какво изпитвам; ала аз се държах с привидно безразличие и се наслаждавах на мъкмата и самообладанието си.

Качих се да си легна рано с намерението да почета в леглото, но не успях: от долния етаж долиташе врявата на остър спор. На сутринта научих от Мишел, че нашата мащеха не се сдържала и избухнала пред господин Пюибаро. Впрочем и той загубил самообладание — ядосал се, че след като изложил пред мащехата ми всички доводи в подкрепа на решението си да се ожени за Октави, тя отправила поглед към небето отвърнала, че отдавна чакала това изпитание и с готовност приемала жертвата, която искали от нея...

— Хайде-хайде, госпожа Брижит, съвсем не става дума за жертва от ваша страна... Това засяга само мен...

Но Брижит Пиан не искала и да чуе. Оскърбили я, ала прощавала нанесената обида. По този начин тя се противопоставяше на всички, които смятаха за свой дълг да ѝ покажат грешките или някоя извършена от нея несправедливост: вместо да признае и да си посипе главата с пепел, тя подлагаше за плесница другата си буза, твърдеше, че е чудесно, дето тъй зле са я разбрали и несправедливо обвинили, и прибавяше нова бримка към своя плащ, изтъкан от съвършенство и достойнство, с който се замяташе от главата до петите и над който безспир се трудеше. Това държане дразнеше хората и ги предизвикваше да говорят хапливо, което госпожа Брижит наново обръщаше в заслуга пред собствената си съвест и пред бога.

И все пак тази вечер тя се поддаде на гнева, който кипеше в нея, и навярно е преминала всякакви граници, защото на закуска (която ни сервираха по-рано, защото учителят ми заминаваше с влака в осем) тя дотолкова се принизи, че в мое присъствие се покая пред него:

— Но да, държах се недостойно! — повтаряше му тя, опиянена от смирението си. — Нека и Луи да го чуе: когато смятам, че някоя душа се заблуждава и върви към гибел, не мога да се сдържам... Но прекаленото усърдие не стига да оправдае такава рязкост. Човек непрестанно трябва да обуздава своя нрав и аз покорно признавам пред вас, че моят характер е пламенен — добави тя с видимо удовлетворение. — Моля ви да ми простите, приятелю.

— Не, госпожа Брижит — възразяваше господин Пюибаро. — Не мога да допусна да се принизявате пред мен, не съм достоен за това!

Ала тя не искаше и да чуе, защото имаше намерение да извлече полза от този жест: бездруго бе започнала, нищо не ѝ струваше да отиде докрай в това себеунижение, което принуждаваше жертвата да отвърне със същото и я издигаше в собствените ѝ очи (още една бримка към плаща на съвършенството).

— Впрочем вие ще разберете по отношението ми към вас и Октави дали ви се сърдя за нещо. Казах ви това, което ми диктуваше съвестта. Сега всичко свърши, поверявам и двама ви на бога и отсега нататък няма да имате по-вярна приятелка от мен в новия живот, пълен с клопки, и, боя се, с изпитания.

Господин Пюибаро взе ръката ѝ и пламенно я поднесе към устните си: какво щеше да стане с тях без госпожа Брижит? Положението на Октави в църковното училище и неговото в комитета

зависеха от нея в крайна сметка: достатъчно бе да каже само една дума... Той дебнеше лицето на своята благодетелка, което изведнъж стана безизразно. Брижит Пиан забъбри неясни слова. Говореше, че трябва да се уповаваме на провидението, което нивга не ни изоставя и ни следи с любов дори в най-тежките мигове, когато се чувствуваме изоставени. И понеже господин Пюибаро си знаеше своето, тя му повтори, че нищо не зависи от нея, защото имала само един „глас“ в Съвета, също като другите членове на комитета.

— Ах, госпожа Брижит — настоя той, — вие много добре знаете, че ако вземете присърце нашите интереси...

Ала тая сутрин моята мащеха преливаше от смирение и колкото по-всемогъща я виждаше Пюибаро и я молеше да закриля него и Октави, толкова повече тя се смаляваше и ѝ правеше удоволствие да изчезне, да се изличи.

VI

Щом господин Пюибаро замина, в Ларжюзон настъпиха спокойни дни. Мащехата ми не излизаше от стаята си; непрестанно пишеше и получаваше писма. Най-сетне се заредиха топли дни, ала бурята, която вече не тътнеше сред боровете, бушуваше в не едно сърце. Тази седмица Жан дойде само веднъж с колелото и прекара целия следобед с мен, но това не ме зарадва; усетът към страданието, който никога не ме лъже, ми подсказваше, че не го прави по своя воля, а по предварително начертан с Мишел план.

Тя не дойде с нас при рекичката. Жан се държеше ласкаво с мен, но макар че отдавна жадувах за това, бях безкрайно тъжен; защото неговата ласкавост се коренеше там, отдето извираше моята печал: във влиянието на Мишел над него. Измъчвах се, като гледах как това довчерашно непознато изтерзано дете се обливаше в щастие.

Говорехме малко: той се унасяше в мечти, мен ме глождеха съмнения: навярно се бяха уговорили със сестра ми да се виждат другаде. Почти всеки ден тя излизаше сама с колелото, докато аз учех. Сигурно се срецнаха някъде между Балюзак и Ларжюзон... Днес е дошъл само за да ме заблуди... Наблюдавах го как дялка елхова клонка. Обеща да ми направи свирка. Загорялото му лице грееше от щастие.

— Все пак господин Калу е свестен човек. Можеш ли да си представиш — писал на чичото да разреши на мама да ме види... Чичото се съгласил тя да дойде идната седмица и да преспи във Валандро...

— Ах, приятелю, колко се радвам!

Да, радвах се. Значи, обзелото го щастие се дължеше на посещението на майка му; и на Мишел, разбира се, но не само на нея...

— Не познаваш ли майка ми? Да знаеш каква е красавица! — додаде той и цъкна с език. — Прочути художници искаха да нарисуват портрета ѝ. Но ти ще я видиш: тя възнамерява лично да благодари на

мащехата ти. Държи да дойде, така ми писа, и ще го стори с радост, а трябва да ти кажа, че обикновено не прави така. Много съм ѝ писал за теб и сестра ти. Сигурен съм, че Мишел ще ѝ хареса. Мама обича непринудените хора, само от едно се боя — да не би Мишел да започне прекалено да се превзема. Нали я знаеш, когато иска да изглежда добре възпитана, как свива уста. Не намираш ли, че не бива да е с прекалено прибрани коси?

Не му отвърнах: говореше на себе си, какво представлявах аз за него? Погледна часовника си, прозя се и внезапно ме прегърна през врата и ме целуна. Преливаше от нежност и до мен достигна една капчица просто защото бях там, но съзнавах, че тази целувка бе за Мишел.

Този ден те се разделиха с хладно ръкостискане, но когато той възседна колелото си, си размениха няколко думи полугласно. На вечеря мащехата ми заговори за графиня Мирбел и предстоящото ѝ посещение. Според нея със своето изящество и красота тя била най-прелестното творение на този свят. Вярно, предизвикала бе хорските приказки, но безспорно милосърдието ни забранява да вярваме на мълвата и Брижит Пиан изобщо не приемаше тези злословия: докато не си видял с очите си, нямаш право да твърдиш това или онова. Макар и навремето да бе станал голям скандал, трябваше да се признае, че откакто бе овдовяла, Жюлия дьо Мирбел, с изключение на няколкомесечния си престой в Париж при семейство Ла Мирандийоз, живееше съвсем уединено в замък Ла Дъовиз и се държеше много достойно.

От всички тия приказки излизаше, че дъщерята на имперския префект отдаваше голямо значение на посещението на една жена, чиито родители навремето дори не биха удостоили с поглед нейните. Тази визита бе единственото ласкателство за честолюбието на моята мащеха, което тя все още можеше да изпита, защото безспорно принадлежеше към първенците на града не толкова поради произхода и богатството си, колкото благодарение на откритото си влияние в сферата на възпитанието, както и на блясъка на своята добродетелност. Очевидно само името Мирбел бе отворило за Жан портите на

Ларжюзон, въпреки че мащехата ми не се превъзнасяше и у дома продължаваха да го наричат непрокопсаник и „дебела глава“.

След вечеря луната изгря и Мишел поиска да се разходим из парка. Баща ми се отърси от вцепенението си и повтори дума по дума това, което майка ми винаги казваше в такива случаи: „Наметни си нещо, влажно е край потока...“

Усетих у Мишел същата радост, същото опиянение, което преливаше у Жан следобед. Луната осветяваше лицето ѝ, с леко вирната брадичка и изпъкналата долна устна приличаше на малко лакомо зверче. Всъщност тя си бе такава: не съм срещал друго същество, което още на петнадесет години да изпитва такава жажда за щастие — личеше в начина, по който захапваше плодовете и пъхаше целия си нос в розите, в омайната отдаденост на съня, който я налягаше понякога в тревата до мен. Мишел никога не очакваше бездейно насладата — инстинктът ѝ да се бори и да завоюва я мъчеше и тя го доказва още тази вечер, щом заговори за Жан. Защото това бе целта на нашата разходка. Реши се малко преди да потънем в мъгливите ливади, прегърна ме през рамо с голата си ръка и усетих дъха ѝ в ухото си: имала да ми каже нещо страхотно... нямало да повярвам, тъй чудесно било...

— Да, представи си, сгодени сме... Ами да! Това е сериозно, макар че той още няма седемнадесет години, а аз ще навърша едва петнадесет... Разбира се, никой няма да повярва, ще ни се изсмеят в лицето. Затова няма да го казваме на никого освен на теб, само на теб, наш мъничък Луи... Защо плачеш? Не е ли чудесно!

Чудесно! Друга дума за нея не съществуваше. Сгуших лице на рамото ѝ и тя ме остави да се наплача, без да ме разпитва, свикнала със сълзите, които проливах за щяло и нещяло. Обзе ме дълбоко спокойствие: нямаше вече да си задавам въпроси, всичко се разреши, вече нямаше какво друго да очаквам и на какво да се надявам освен на тази роля на довереник, която ми отреждаха. Вече никога нямаше да заемам първото, единственото място в сърцето на Мишел. Водата тихо и студено ромолеше в долния край на ливадите. Мишел миришеше на топъл карамфил: бършеше очите ми с кърпичката си и продължаваше да ми говори полугласно.

Правилно бях отгатнал: срещали се няколко пъти седмично зад воденицата на господин Дьо Бак. Изпитвали ужас да не ги види мащехата ни. Мишел ме накара да се закълна, че няма да кажа нищо, което би могло да събуди подозрението ѝ. Тогаваш си спомних как съобщих на Брижит Пиан, че Жан и Мишел се крият от мен. Казах ѝ го без зъл умисъл (наистина ли без зъл умисъл?). Ами ако съм насочил вниманието ѝ към тях?

— Страхувам се от нея, Луи, тя тъй ненавижда щастието на хората! Струва ми се, че я е яд на мене само защото привидно не се измъчвам. Трябва да сме нащрек... Но Жан е тъй непредпазлив!

Заговори ми за него така свободно, както аз никога не бих могъл. Знаела какъв риск поема: той е много по-страшен дори, отколкото си мисли чичо му. Сега се питам защо го намираще тъй страшен, след като сам той ми каза, че за него би било ужасно светотатство да опита нещо повече от една целомъдрена целувка... Може би е знаела, че той няма да остане толкова агънце цял живот... Впрочем тя не се боеше от него. Пък и ще се омъжи за него, а не за някой друг, тя го е избрала и той я е избрал, макар да са още деца. И на сто години да стане, за нея друго момче няма да съществува. Решението ѝ е непоклатимо. Той е тъй умен, тъй силен...

— Пък и толкова красив, не намиращ ли?

Не, не намирах, че е красив. Какво е красотата за едно дете? То се възхищава на силата, на могъществото. Но навярно този въпрос ми е направил силно впечатление, защото в края на живота още си спомням къде точно на алеята Мишел ме спря и ме попита така за Жан. Дали днес бих могъл да определя по-добре какво наричам красота? Бих ли могъл да кажа по какво я разпознавам независимо дали в някое лице от плът и кръв, в хоризонта, в небето, в някой цвят, в някоя дума или песен? По тази тръпка, която разтърсва тялото, но идва от душата, по тази отчаяна радост, по това безизходно съзерцание, което никаква прегръдка не може да замени...

— Слушай, Мишел, знаеш ли какво казват за Жан в колежа? Че бил негодник...

— Да, възможно е... Но господин Калу не мисли така за него. Пък и ще ти кажа нещо, от което може да се възмутиш: по-добре да си негодник, отколкото да си добродетелен като Брижит Пиан...

— О, Мишел!

— Да, по-добре в ада без нея, отколкото в рая с нея!

— Ох, миличка, та това е богохулство, това ще ти донесе нещастие! — завайках се аз. — Бързо се помоли!

Тя покорно се прекръсти набързо, измърмори нещо като: „Разкайвам се с цялата си душа за сторения грях...“, и изведнъж прихна:

— Знаеш ли какво каза господин Калу на Жан за Брижит? Че е от хората, които избират бога, но които бог навярно не избира...

— Господин Пюибаро намира — отвърнах възмутено, — че господин Калу е прекалено духовит за един свещеник, че има хаплив език и идеите му намирисват на клада.

Мишел не знаеше какво значи да „намирисват на клада“. Но аз не отговорих на въпроса ѝ, защото ме тормозеше друго.

— Слушай, скъпа — попитах я ненадейно, — искам да ми кажеш... Нали няма да ми се разсърдиш? Той целува ли те?

— Разбира се! — каза тя и добави: — И то с каква жар, не можеш да си представиш... Чудесно е! Но иначе нищо, Луи, нищо повече. Абсолютно нищо. Да не си помислиш...

Господи боже! Какво по-лошо можеха да вършат, освен да се целуват? Бузите ми пламнаха. Гледах Мишел, с една година по-голяма от мен, но вече жена, докато аз все още бях дете. Колко стара ми изглеждаше: натрупала опит и грехове!

— Колко си глупав, Луи! Като ти казвам, че сме сгодени...

Тя също търсеше подкрепа — съвестта ѝ не бе спокойна. Но един нов прилив на щастие я заля и тя затананика с още неукрепналия си глас, който на моменти рязко ѝ изневеряваше, арията от Гуно, която майка ми пееше в такива нощи:

Вечерта носи тишина...

Заспах трудно — не че бях по-тъжен от друг път, но ме измъчваха угризения. Опитвах се да си спомня как реагира Брижит, когато ѝ се оплаках, че Жан и Мишел се крият от мен. Познавах я твърде добре и привидното ѝ безразличие не можеше да приспи бдителността ми. Знаех как великолепно се владее и никога не се поддава на поривите си. Потулваше дълбоко яда си и избухваше след

седмици, когато вече никой не си спомняше какво го е породило. Правила ми е забележки за поведението ми при дадени обстоятелства миналата година, за което дотогава дума не бе обелвала.

Някои незабележими промени у мащехата ни усилиха безпокойството ми и аз предупредих сестра си. Обърнах ѝ внимание, че госпожа Брижит не се задържа дълго в стаята си и въпреки горещините я заварвахме час по час на стълбището и даже в парка. Влизаше в салона изневиделица, без някое проскърцване да ни извести, че идва. Мишел се опита да ме успокои с това, че мащехата ни нямало с кого да се заяжда — господин Пюибаро си бе отишъл. Но в деня, когато Жан отново дойде в Ларжюзон, разпознах по някои признаци, че той бе влязъл в кръга на заниманията на Брижит. Веднъж на закуска тя с учудване забеляза, че всеки следобед, когато и добитъкът дори си стои в обора, Мишел се скита по пътищата.

Кратки мълнии, които предвещаваха буря. Утешавах се, че страховете ми са напразни и нямам нищо общо с тази беда. Все още не съм разказал за двамата Виньот — управителя на Ларжюзон и съпругата му, наети само преди няколко години. Доведе ги мащехата ми и това несъмнено бе първият повод, който породил между нея и баща ми глухо неразбирателство. Още като младоженка Брижит не понасяше много стария Сентис, роден в имението, неговите откровени приказки, пиянството и разгулния му живот, от които баща ми пък не се дразнеше. Всеки, който отива на село след дълъг живот в града, не закъснява да се скара със селяните и да ги настрои против себе си: това е известна тема и Балзак неведнъж я е разглеждал. Но за разлика от обичайния развой на този вид разпавии градската дама победи селяните от Ларжюзон. Веднъж Сентис, пак пиян, се държа така грубо с мащехата ми, че баща ми бе принуден да се раздели с него. Но не можа да прости на втората си жена, че го бе заставила да стори това.

Прие без удоволствие двамата Виньот, които Брижит покровителствуваше — не можеше да понася новия си иконом и съжеляваше за стария Сентис, макар че попийваше и крадеше на дребно.

В едно село, пълно със зли езици, езиците на двамата Виньот бяха по-опасни от другите. Госпожа Виньот с беззъбата си уста и всмуканите навътре устни и бузи, с огромния си клюн, възседнат от очилата, който закриваше цялото ѝ лице и стърчащите лъскавочерни

изкуствени букли, никога не пропускаше на връщане да направи на госпожа Брижит донесения, които рядко стигаха до преки обвинения, но бяха пълни с намеци и придружени със сподавени смехове. Странното бе, че тази тъй набожна старица, която цял живот бе прекарала на село, никога не трепваше и не си гълташе езика не само пред изневярата, това не е чак толкова чудно, но и пред кръвосмешението, и говореше за всякакви блудства и дори за содомските извращения с вещица, с усмивка и намигане.

Ако селото бе владение на старицата, горите и полята принадлежаха на чичо Виньот и той господствуваше над тях от високата си двуколка по време на обиколките си из чифлиците. Колко двойки, които си мислеха, че няма кой да ги види в жарките обедни часове или по здрач, попадаха в обсега на ястребовия му поглед! Понякога той не забелязваше самия дивеч, а само два символично опрени един на друг велосипеда, и това бе достатъчно да го изпълни с дива радост. И тъй, веднъж недалеч от една колибка за лов на гривяци той видял до един голям пращен велосипед един мъничък и разпознал в него колелото, което предния ден госпожица Мишел го помолила да смаже... (Като че това било негова работа!)

Вярна на методите си, Брижит Пиан отначало не обърна внимание на донесението на Виньот. Направи се, че не му вярва, и така го подтикна да усили бдителността си. Колкото повече отказваше да приеме това, в което той я убеждаваше, толкова по-груб ставаше той в обвиненията си и дори започна да твърди, че госпожица Мишел и хлапакът, дете живее при господин Калу... Каза го и се закле с тържествени клетви. Все едно, че го е видял с очите си. Защото, да не ги разправят на чичо им Виньот, че момче като тоя хлапак у господин Калу може да стои ей тъй цял час в една колибка... Хайде де, да не му ги разправят на него. И ние сме били млади, знаем как стават тия работи. Да не би като е госпожица, та... Пък достатъчно е и нея да я погледнеш каква е... Откога още Аблин Виньот я е разбрала и съвсем не се учуди... Аз й казвах: — „Не, Аблин, виж, да се закача, може...“ — „Ами, повтаряше ми тя, я само погледни колко е развита и в ханша, и навсякъде! Жалко все пак! Момиче, което има пред очите си примера на госпожа Брижит!“

Брижит възнамеряваше да изчака посещението на графиня Дьо Мирбел и тогава да вземе решение. Впрочем в много отношения работата бе сериозна и деликатна — господин Пиан обожаваше Мишел и бе трудно да се предвиди реакцията му. Освен това, ако съдя по записките на господин Калу за тази случка, изглежда, че моята мащеха се е въздържала и от известни скрупули (които тогава все още не се бяха превърнали в мания). Смущаваше се, че изпитва открита радост при мисълта за тази беда, вместо да се чувства угнетена и оскърбена: та нали бе втора майка на Мишел? Ала при такива трудности за Брижит бе важно само едно: да победи скрупулите с помощта на логиката. Трябваше да намери довод, който да оправдае удоволствието ѝ и да го включи в системата на нейното усъвършенствуване.

Този път ѝ помогна едно внезапно просветление — сватосването със семейство Мирбел криеше блестящи перспективи, доста неясни и съмнителни обаче, в които би било лудост да се вкопчиш, особено предвид възрастта на момичето. Но за госпожа Брижит съвсем не бе трудно да отблъсне това изкушение, като по този начин прибави нова слава към предишната и още една нишка към дебелия плащ на своите достойнства. Да, в очите на хората тя, вместо да извлече полза от тази неприятна случка, се отказваше от всичко заради спасението на клетото дете. Голяма беда беше, че малката тъй млада бе стигнала ръба на бездната, но още можеха да се вземат решителни мерки, за да се поправи, и всичко щеше да се изясни: булото щеше да падне от очите на господин Пиан и редът вкъщи да се промени; пък и за Мишел щеше да бъде много полезно да си наложи повече смирение.

Госпожа Брижит грижливо подхранваше у себе си милосърдни чувства към сестра ми, защото милосърдието бе едно от нещата, които тя никога не забравяше. Как да не бъде снизходителна, като знае чия дъщеря е клетото дете? Първата госпожа Пиан бе потънала в небитието от внезапна и ужасна смърт, над която дълго съвсем основателно тегнеше подозрението за самоубийство. Брижит притежаваше документи, които досега само от състрадание не бе показала на заслепения си съпруг. До този момент устояваше въпреки обидните, дори оскърбителни за нея сравнения, които понякога правеше господин Пиан. Голяма добродетел ѝ бе необходима, за да мълчи: добродетел и героизъм, бог ѝ бе свидетел. Но може би

наближаваше денят, в който, за да предпази дъщерята, тя трябваше да разстеле пред очите на поругания съпруг и баща писмените доказателства, че жената, която той оплаква, не заслужава сълзите му, ала в замяна на това дъщерята, съгрешила от лекомислие, трябва да получи прошка заради тежката наследственост, която я смазва под бремето си.

Така Брижит Пиан разнообразяваше удоволствието, което предварително изпитваше. Тя бе жена на логиката, вярна на правия, осеян с неоспорими принципи път, по който не правеше нито крачка, без тутакси да ѝ намери оправдание. По-късно тя щеше да се поддаде на неясното безпокойство, което засега без мъка потискаше; да напусне сигурния път и да се залута из гъстия пущинак на непростимите подбуди. Щеше да дойде ден, когато мисълта за безвъзвратно извършеното щеше да започне да я преследва, обръщайки към нея непознато ужасяващо лице. Но това бе още твърде далеч и тази жена щеше да навреди на мнозина още, преди да открие любовта, на която смяташе, че служи, без да я познава.

VII

От оня ден, в който графиня Мирбел прекара в Ларжюзон, си спомням ясно само едно: видях Жан в съвсем нова светлина. Превременио развито лошо момче, непрокопсаник, когото чичо Адемар и господин Рауш оправяха само с камшика, опасен тип, макар да бе на моменти мил, дори нежен, за мен той бе олицетворение на злото. Обичах го естествено, но без да изпитвам каквото и да било уважение към него. Без да съзнавам, че си противореча, намирах, че сестра ми много изпадна, откакто се привърза към него.

Но до майка си Жан ми се видя съвсем различен: откъсваше очи от нея само за да потърси по лицата ни израз на възхищение. При всяка шега, която се изплъзваше от устните на графинята, той ме поглеждаше със смях, сякаш се боеше да не би да не съм разбрал или да съм безразличен към толкова духовитост. Още в първия миг той с удоволствие забеляза нашата изненада пред това тъй нежно и младо създание, което имаше такъв голям, седемнадесетгодишен син. Днес чудото на възврънатата младост е често срещано явление, с малко усилия се постига. Но в онези времена бе необичайно да видя една женена жена и майка с фигура на момиче. Затова се смаяхме по-скоро от младежкия вид на графинята, отколкото от красотата ѝ, която бе съвършена, но не беше на очи.

Тя се боеше от слънцето и се криеше от него със същото настървение, с което днес би подлагала тялото си на неговите лъчи. Въпреки че шапката и лицето ѝ бяха забулени с воалетка, разтваряше гиздавия си слънчобран, щом трябваше да направи две крачки на слънце, и свали наполовина дългите си ръкавици само докато обядвахме. Загрижена да ни направи силно впечатление, тя се държеше с предвзета непринуденост. След като ни поднесоха кафето под дъбравата, Жан поведе майка си из алеята, която обикаляше парка, за да си поговорят с Мишел. През краткото им отсъствие абат Калу и родителите ми си размениха няколко хапливи думи.

— Тази личност е по своему забележителна — каза моята мащеха. — Разбира се, в една област, която съвсем не ме интересува и единствено от гледна точка на миряните. Не намирате ли, че обожанието ѝ към собственото ѝ тяло е придобило направо култов характер, господин свещеник?

Макар че по онова време все още считаше абат Калу за добър, образован свещеник, макар и леко простоват и лишен от амбиции, моята мащеха смяташе, че той има малко странна и неточна преценка за нещата и както казваше, „държеше го под око“; защото бе решила, че има право да надзирава всяко расо, което се движеше в нейния обсег.

— Графиня Мирбел е „литераторка“ — каза свещеникът и избухна в смях, който не отговаряше на тези тъй сериозни думи. — Знаете ли, че пише романи?

— Не ги ли е издала? — попитах аз.

— Не — отвърна саркастично мащехата ми. — Предпочита да ги изживява.

Господи! Злорадствуваше пред дете, което можеше да взмути с това! Една-две нишки от плаща на съвършенството се скъсаха; но Брижит Пиан вече се бе впуснала да поправа грешката — това, което казала, не се знаело със сигурност; съжаляваше, че не бе успяла да се въздържи.

— Давам ви опрощение, госпожо — рече абат Калу.

— Има думи, които един свещеник не бива да произнася току-тъй — отвърна госпожа Брижит и свъси вежди.

Видяхме отдалеч графинята, която приближаваше, заобиколена от сина си и Мишел. Жан вървеше, обърнал глава към майка си и тревожно се навеждаше да чуе какво отговаря сестра ми. Не ни виждаше: двете му любими същества ни скриваха от неговия поглед. Страдах, но без да изпитвам ревност. Бях развълнуван до сълзи. Жан не бе такъв, за какъвто го мислехме — беше добър по душа, макар понякога да изглеждаше лош. Брижит Пиан наблюдаваше приближаващата се групичка. Едрото ѝ лице с отпуснати ъгълчета на устните бе неразгадаемо като застинала маска. И абат Калу не ги изпускаше от поглед. Изглеждаше загрижен и тъжен. Когато

наближиха толкова, че да можем да ги чуем, разбрахме, че майката и синът се карат.

Жан я молеше да му позволи да я изпроводи до Валандро. Тя клатеше глава — трябвало да спазят точно всичко уговорено с чичо Адемар. Разбрали се да вечеря рано в абатството с Жан, после да замине с каляската във Валандро, където щяла да си легне рано, защото на другия ден трябвало да стане в зори — влакът тръгвал в шест часа. Затова щели да се разделят още тази вечер у абат Калу.

Но Жан никога не се отказваше от онова, което желаше. Доводите на майка му се хлъзнаха покрай него, без да достигнат съзнанието му. За него значение имаше само желанието да прекара част от нощта с майка си. Дори тайничко се надяваше, че няма да си легнат и заедно ще дочакат утрото.

— Помислете си само, цял живот сме разделени, все не мога да ви видя, а вие отказвате да ми дадете една вечер, една нощ, след като това е напълно възможно...

Отново говореше с познатия властен глас и на лицето му се изписа упорството, което вбесяваше господин Рауш. Но майка му отказваше със същата воля, с която той настояваше. Мишел дискретно се отдалечи. Спорът се разгорещи и чухме как графиня Мирбел заключи сухо:

— Казах „не“, и това е! Винаги искаш повече, отколкото може да ти се даде. След такъв хубав ден всичко ще развалиш... Не, да не чувам нито дума повече!

И се приближи до нас с онази усмивка, която я озаряваше цяла, ала се чувствуваше, че е напрегната и раздразнена. Жан я наблюдаваше предизвикателно изпод вежди. След като мащехата ми и Мишел поднесоха касисов и бадемов сироп, графинята поблагодари още веднъж на домакинята и се качи в каляската си, но ни се стори понадменна и разсеяна, отколкото на идване. Проследих с поглед отдалечаващата се каляска. Жан седеше на страничната седалка. Упоритото му нерадостно лице скоро се скри зад слънчобрана, който графинята бързо разпери.

Нито една подробност от събитията, за които ще разкажа тук, не е измислена, макар Жан много рядко и бегло да е споменавал за тях. Ала абат Калу им е посветил цяла тетрадка.

Щом каляската стигна до главния път, Жан отново започна. Така настървен, той приличаше на хрътка, подушила диря. Ала напразно — майка му се бе заинатила в своя отказ с ядна решителност. Когато изчерпа доводите си, тя се обърна към абат Калу, който мълчаливо ги наблюдаваше.

— Е, господин свещеник, нали се грижите за Жан? Опитайте се да го вразумите.

Той отговори сухо, че днес „й отстъпва това право“. А тя отвърна с едва доловима наглост, че точно сега е моментът да покаже прословутата си строгост. При тези думи Жан стана, побледнял от гняв, възползува се, че конете бяха забавили ход по наклона, скочи от каляската и за малко не попадна под колелата.

Кочияшът дръпна юздите, впрягът спря. Когато графинята и свещеникът стигнаха до Жан, той вече се беше изправил. Нищо му нямаше. На пустия път майката и синът се измериха за миг с очи, без да продумат. Небето бе облачно, слънцето се показваше сегиз-тогиз. Щурците ту замлъкваха, ту отново подемаха протяжната си свиреща песен. Кочияшът с мъка шибаше конете и отпъждаше с камшика плоските мухи, които ги нападаха.

— Не мога да не се съглася с чичо ти. Ти си непоправимо дете.

Ала той отново започна да я увещава. Не бил я виждал от миналия срок. Направила това пътуване специално за него, а ето че искала да го лиши от единствената вечер, която могат да прекарат заедно.

— Жан — каза тя, — скъпо мое дете, обещах на чичо ти, дадох дума... Следващия път ще ти отделя цяла нощ, и то още преди края на ваканцията. Но не бива да настройваме чичо ти против нас. Хайде, качи се, седни между нас двамата. Нали не ви притеснява, господин свещеник? Гушни се в мен... като бебе — добави тя и го прегърна.

Той престана да упорствува, отпусна се. Най-сетне отстъпи. Сенките на боровете се удължаваха, препречваха пътя от край до край. Абат Калу извърна глава.

— По това време щурците се ловят лесно — каза Жан. — Слизат заедно със слънцето по ствола на боровете почти на височината на човешки ръст и пеят.

Графинята въздъхна успокоено. Говореше за друго, отказа се от борбата. Пред абатството тя каза на кочияша, че няма нужда да

разпряга, защото щяла да си тръгне преди осем. Но той не искаше и да чуе. Не можел да не нахрани и напои конете, в тая жега трябвало да ги щади. Графинята едва успя да го накара да не им сваля хамутите.

Когато седнаха да вечерят, тя се оплака, че обилният обяд на госпожа Пиан ѝ пречи да отдаде дължимото на билетата на Мария. Нямаше още седем часа и полегатите слънчеви лъчи озаряваха през спуснатите капаци малката трапезария на абатството.

— Каква прелест! — каза тя. — Тъкмо тъй си представям трапезарията на Жослон.

Едва-едва похапваше и непрестанно се извърщаше към кухнята. Сервираще се бавно, защото Мария нямаше помощник. Свещеникът се надигна на няколко пъти и се върна от кухнята с подносите, ала без радост, без удоволствие, навярно все още смутен от случилото се в каляската. Жан не се учудваше, че той не се поддава на очарованието на майка му. Това си бе в реда на нещата: „Тези двамата не биха могли да се разберат“ — мислеше си той. Пък и тя не скриваше нетърпението да си тръгне. Сама си даде сметка и потърси извинение: кочияшът я плашел, виждал ѝ се зловец.

— Нямам желание да замръкна наред пътя с този човек...

Жан я прекъсна:

— Ще ви изпратя с колелото, мамо.

Тя прехапа устни.

— Жан! Не започвай отново! Нали ми обеща!

Той сведе глава. Мария поднесе десерта, нейния триумф.

— Такъв не сте яли — каза свещеникът.

Графинята се насили да глътне няколко хапки. Не можеше повече, ала обичаше да се харесва и щеше да ѝ бъде неприятно да остави хората разочаровани. Затова се опита да бъде любезна и нежна с момчето, но свещеникът изглеждаше все така угрижен. Щом свършиха с десерта, той излезе да почете малко от требника. Графинята разбра, че иска да ги остави за миг насаме преди раздялата. Жан също разбра и се приближи до майка си. Можеше съвсем точно да определи какво изпитва тя в момента. Знаеше, че бърза да си тръгне и се срамува да го покаже. Насилваше се да гали момчето по косите, ала честичко поглеждаше крадешком окачения над камината часовник. Когато улови погледа ѝ, Жан я предупреди: „Много избързва...“ Тя възрази, че може да му отдели още малко време, разсеяно му даваше

разни заръки. В крайна сметка този абат Калу не бил лош. Жан нямало от какво да е нещастен.

— Не, мамо, не... И дори съм щастлив, много щастлив — добави той свенливо и пламенно.

Тя не забеляза поруменелите му бузи, не видя как потръпна. Предния ден той бе решил да се довери на майка си, надяваше се, че тя няма да му се смее, да му се подиграва, че ще приеме нещата сериозно. Но пропусна сгодния случай, а сега бе много късно да сподели. По-добре да не произнася името на Мишел в последната минута. Сам си изтъкваше тия доводи, за да скрие една по-дълбока причина, която не смееше да си признае: безсмислено бе да си признае, безсмислено бе да разкрива сърцето си пред това далечно отчуждено същество. След години, когато веднъж у нас, на улица Вано в Париж, Жан ми разправяше, седнал пред камината, за най-черните мигове в своя живот, той не забрави този жарък късен следобед в трапезарията на абатството, където седял до любимата си майка, коленете им почти се докосвали и дебнел как тя непрестанно извърща очи към часовника. През остъклената врата гледал свещеникът, който се разхождал напред-назад из зеленчуковата градина и четял требника.

— Ще дойда пак, преди да е свършила ваканцията, миличък, обещавам ти. И този път ще имаш от мен цяла вечер.

Той не отговори. Графинята нареди на кочияша да свали гюрука на каляската.

Жан се качи на стъпалото и докосна с устни врата на майка си.

— Слез! Нали виждаш, че едва удържа конете...

Вдигна се облак прах, после се разсея. Жан изчака каляската да изчезне зад първия завой и се върна в градината. Събу се, взе лейките и се залови да полива кълновете цикория, които бе насадил предния ден. Господин Калу, без да му продума, отиде в църквата да се помоли. Когато се върна, Жан бе вече в леглото и извика сънен „лека нощ“ през вратата. Преди да си легне, свещеникът отново слезе, за да се увери, че е заключил входната врата. Противно на навика си той не окачи ключа на пирона в коридора, а го взе и го пхна под възглавницата си. После коленичи до леглото и се моли по-дълго от друг път.

Отначало господин Калу помисли, че вятърът го е събудил: духаше яростно, макар че нощта бе ясна и луната осветяваше пода. Някъде се блъскаха капаци. Когато се наведе през прозореца, свещеникът разбра, че е един от капациите на горната стая, дете спеше Жан. Навярно пантичката се бе откачила. Той навлече расото си, качи се на тавана и откряна колкото може по-внимателно вратата на Жан, за да затвори прозореца. Силно течение събори от масата вазата с изтравничета, набрани от Мишел. От пръв поглед абатът разбра, че леглото е празно. След миг-два си пое дъх, слезе на приземния етаж и провери вратата, където резето си стоеше и ключалката бе непобутната. Навярно тоя лудетина е избягал през прозореца и се е спуснал по улука. Свещеникът отиде да вземе ключа изпод възглавницата и излезе.

Нощта бе лунна и ветровита. Боровете край абатството монотонно шумяха, не като ритмичния накъсан шепот на морето — в зелената шир не се надигат разпенени талази. Свещеникът отиде първо под сайванта, където стояха двете колела (бе наел едно във Валандро за своя питомец), ала намери само своето. На ъгъла на къщата, там, където се спуска улукът, той различи следи на лунната светлина. Вероятно Жан бе скочил отвисоко, защото токовете му се бяха забили дълбоко в пясъка. Абатът се върна под сайванта, взе си колелото, подвоуми се.

Наближаваше полунощ. Детето трябва да бе избягало към единадесет. Твърде късно бе да му попречи. Бедата се бе случила. Каква беда? Защо си внушава? Какво толкова трагично имаше в една остра свада между майката и сина в ханчето на Валандро? И най-вече какво общо имаше с това свещеникът на Балюзак? Вярно, той трябваше да се грижи за момчето, поел бе отговорността за него. Но детето щеше да се прибере призори и най-лесно бе да си затвори очите — трябва да се правиш, че не виждаш някои неща, за да не бъдеш принуден да наложиш неизбежното наказание, което отведнъж ще унищожи всички спечелени предимства. Но тъкмо заради това... Свещеникът се поразходи сред храстите френско грозде, после бутна портата и погледна пустия път, над който бдеше луната.

Нищо не можеше да направи, за да се притече на помощ на детето, за което милееше и което навярно в същия миг изживяваше смъртно изпитание. Майката явно имаше причини да остане сама през

нощта. Противопостави се на Жан с упорита, гневна решителност, едва ли не с омраза. Абат Калу се опита да се убеди, че е на крив път... Но как, след като тъй добре познаваше този вид хора: властния характер, който Жан бе наследил, тази полуда, в която бяха готови да стъпчат дори тялото на собствения си син. Дали не преувеличаваше опасността, защото обичаше Жан?

За първи път се привързваше към някой от своите питомци. Досега това не му се бе случвало, откак се бе заел да поправя „трудни характери“. Не се бе заловил с тази работа от немотия. Брат му, чифликчия в Сотерне, комуто бе дал и своята част, му изпращаше всяка година, в зависимост от реколтата, сума, която не превишаваше шест хиляди франка. Като се прибавеше заплатата и някои странични доходи, това му бе достатъчно, защото се изхранваше от градината и птичарника и от даровете в натура на своите енориаши.

Впрочем, като се бе наел да се занимава с момчета, от които родителите бяха вдигнали ръце, той не се ръководеше от желание за печалба. Просто опъваше мрежите си, търпеливо търсеше, без да се отчайва, с надеждата, че един ден в дома му ще кацне дивата птица, която заслужава грижите му и от която ще направи човек. Смяташе, че шансовете му да я открие се увеличават, ако взема при себе си само непокорни деца. Несъмнено предразположението на господин Калу към „непрокопсаниците“ бе израз на неговата романтичност, останала от годините в семинарията; но то отговаряше на една още по-съкровена, по-спотаена потребност: да помага на младите заплашени или вече засегнати от живота създания, които не се интересуват дали ще бъдат погубени или спасени и за които трябва да поръчителствуваш пред Бога. У него това не бе въпрос на добродетел, а на предпочитание, на склонност.

Дотогава той търпеше питомците си, защото просто обичаше децата и юношите. Но у всички под преходното обаяние на възрастта се криеше голяма доза вулгарност, глупост и инат. Светлината на нетрайната прелест прикриваше безчувствения и най-обикновен дребен буржоа. Едва с Жан дьо Мирбел Бог възнагради абат Калу. Най-сетне при него дойде дете, което имаше душа.

Ала непристъпна душа. Това бе маловажно. Абатът бе от хората, които още от младини са обречени да бъдат безкористни, като човек в залеза на живота си. Тогава сърцето не иска нищо в замяна на това, което дарява. Най-лошото бе, че Жан не позволяваше нито да го обичат, нито да го закрилят. Абатът не успя дори да предотврати тази опасна нощна среща между майката и сина, макар детето да бе в ръцете му и един чисто физически надзор да бе достатъчен. А какво би станало, ако момчето напусне абатството и тръгне по белия свят? (Защото абатът не можеше да си го представи да води заседнал живот и да вегетира, затворен в някакъв замък в Арманяк.) И все пак, дори и тогава, свещеникът не би се чувствувал освободен от отговорността, която бе поел към малкия. Къде ли бе сега? Къде да го гони? Къде да го търси? Сигурно щеше да се върне призори. Ако ли не, абатът ще иде да го посрещне. А дотогава не му оставаше друго, освен да си свари топло кафе. Върна се в кухнята, разтвори капациите, за да му свети луната, и подпали няколко съчки. Сетне седна на ниското столче на Мария, измъкна от джоба си броеница от маслинени кокички и замря. Лунната светлина обливаше обраслото му теме и както бе облакът на бедрата си, широките му длани, протегнати напред, изглеждаха огромни и причудливи.

VIII

Преди да избяга, Жан дочака да дочуе през пода равномерното дишане на свещеника. Още не бе ударил единадесет часът, а той вече караше велосипеда си по огрения от луната път. Вятърът духаше откъм гърба му и той въртеше педалите без усилие, обзет от някакво спокойно опиянение, сигурен, че няма сила на света, която да му попречи да извърши каквото е намислил. Щеше да се види с майка си тази нощ, щеше да бди до леглото ѝ до зори. Бе сигурен в това, както бе уверен, че един ден ще държи Мишел в обятията си. Никога не бе пътувал тъй нощем под светлото небе, понесен от вятъра над пустия свят. Не изпитваше никакъв страх от това, което можеше да се случи между него и майка му. Пред свидетели тя бе по-силна, ала насаме той щеше да надделее.

Караше бързо и не след дълго прекоси мъгливия участък край Сирон, там, където пътят хлътва малко преди първите къщици на Валандро. Тогава изведнъж изгуби своята самоувереност. Представи си замлъкналото ханче. Как ще обясни за какво идва, за да събудят майка му? Какъв предлог да намисли? Карай да върви, ще ѝ каже, че се е почувствувал направо като болен при мисълта, че няма да я види повече и господин Калу го е посъветвал да си опита късмета. Посред нощ в ханчето майка му няма да го отпъди, за да не се вдигне врява, пък и той ще я трогне, да, ще успее да я трогне. В никакъв случай няма да се гневи, само ще поплаче на гърдите ѝ, ще целува ръцете ѝ.

Стигна до площада, където каруците с вдигнатите ритли хвърляха на земята сенки на рогати животни. Косите лунни лъчи осветяваха проядената фасада на хотел „Ларю“, където се мъдреше надпис с черни букви: „Даваме подслон на хора и коне“. Кръчмата още бе отворена, чуваше се тракането на билиардните топки. Той опря велосипеда си о стената и поръча бутилка лимонада на една едра мома, която дремеше на стол близо до празния тезгях. Тя му отвърна сърдито, че вече е много късно, че хотелът отдавна трябвало да бъде затворен и след единадесет не се сервира. Тогава той зададе предварително

подготвения си въпрос: графиня Мирбел е отседнала в хотела, нали? Трябвало да ѝ съобщи нещо важно.

— Графиня ли? Каква графиня?

Недоверчивата мома помисли, че това е някаква шега, каза, че си има достатъчно работа, за да слуша празни приказки, и за дете на неговата възраст е по-добре да се прибере, вместо да се мъкне из улиците.

— Но слушайте, нали тук има една дама (той се сети, че тя може би не си е казала името), една руса дама със сламена шапка, със сив костюм...

— Руса дама? Я чакайте...

В глупавия ѝ поглед проблесна искрица.

— С костюм? — повтори момата. — С воалетка на точки и с един хубав куфар, който бе оставила тук?

Жан нетърпеливо я прекъсна:

— Къде е стаята ѝ?

— Стаята ли? Но тя не отседна тук. Дойде само да си прибере багажа. Ще преспи в Балоз — натърти момата. — Тази сутрин изпратих телеграма в хотел „Гарбе“ да запазят стая.

Жан се сети, че Балоз е център на околията и навярно майка му е решила, че ще се чувства по-добре в „Гарбе“. Но защо тогава му каза, че ще прекара нощта във Валандро? Попита колко е до Балоз. Дванадесет километра, не повече от час с колело.

— Искаше да отседне в „Гарбе“ — разбъбри се неочаквано момата, която явно бе враждебно настроена към дамата, пренебрегнала хотел „Ларю“. — Но кой знае дали няма да преспи по пътя в полето.

Жан се разтревожи.

— Защо? Конете ли не бяха добри?

— Конете ли? И таз добра! Че нея дойде да я вземе лека кола! Цяло Валандро се накачули по портите! Да знаете само какъв шум и прахоляк вдига, как мирише на бензин и на масло! Да не говорим, че сгизиха една кокошка на госпожа Кафен... Но я платиха щедро, не мога да си кривя душата... А да бяхте видели господина! С огромни очила, които почти изцяло му скриваха лицето, същинска маска, да си изкара акъла човек, и със сиво палто, дълго до земята... Боже господи! Какво ли не измислят днес...

— Значи, в хотел „Гарбе“ в Балоз? На площада до църквата? Сигурна ли сте?

Той поблагодари, възседна велосипеда си и вместо да поеме към Балюзак, свърна надясно. Сега вятърът биеше в гърдите му и той с мъка се движеше срещу тази невидима сила, тази враждебна или може би състрадателна стихия, която забавяше неговия бяг към Балоз. Ако двамата Пиан бяха с него, не би посмял да покаже слабостта си, но понеже бе сам, слезе от колелото при първия склон. Въпреки свежия нощен вятър лицето му плуваше в пот, прасците го боляха. Мислеше само за умората си. Вече бе мъж, но по отношение на майка си бе останал изцяло дете. Не можеше да си представи, че тя може да има нещо общо с това, което вече предугаждаше за човешките страсти и прегрешения. В неговите очи баща му и чичо му бяха палачи. От ранното си детство в Ла Дьовиз пазеше спомена за кресливия глас на баща си — малко, разсеяно, гацато петле, което подскачаше край майка му — мълчалива мъченица. Чичо Адемар, който имаше същия глас, спазваше известно приличие със снаха си, но на Жан и през ум не му минаваше, че тя може би с основание си бе навлякла омразата му.

А при това нямаше ден, прекаран с майка му, в който тя да не разруши представата му за нея, да не усети нейната студенина и най-вече неискреността ѝ. Измамата с преспиването в Балоз не би трябвало да го изненада, защото още в Ла Дьовиз и особено в Париж, при баба си и дядо си Ла Мирандийоз, където графинята прекарваше пет месеца, от януари до юни, през великденската ваканция Жан неведнъж я бе улавял в противоречие, защото тя никога не си даваше труд да натъкми лъжите си. Заявяваше например, че гори от желание да види някоя пиеса, за която много се говори, като забравяше, че миналата седмица е ходила да я гледа, а на другия ден възторжено и объркано я разказваше. Колко пъти с неумолимата логика на възрастта си Жан, за когото думите на графинята придобиваха абсолютна стойност, я объркваше с вечното си: „Но, мамо, нали казахте, че...“ Това, което бе казала, не винаги и дори много рядко съвпаднаше с онова, което говореше в момента. Не се опитваше да увърта. „Така ли съм казала? Сигурно си сънувал, миличък...“ Но дори и у Жан тогава да се зараждаше съмнение, то тутакси се разсейваше, щом настъпваше разлъката. Как да не оприличи душата ѝ на прекрасното ѝ лице? В спомените му представата за греха не можеше да се свърже с това ясно

чело, отдето започваше късото носле, с тежките клепки, които се спускаха над морскосините очи, „глаукопис“ (Жан бе подчертал тази гръцка дума в речника), и особено с гласа, този контралт, който трептеше, леко дрезгав, този незабравим глас, който още ме очарова при всяко посещение у възрастната дама, у която само ръцете се оказаха подвластни на времето; ала структурата на лицето остана непокътната под повехналата кожа, както гръцките статуи надживяват вековете, и клепачите като порутен бряг окръжават все същата зелена вода с оттенък на треви и водорасли.

Жан тикаше колелото си по последния склон преди Балоз, без да се смущава от чутите думи, и се боеше единствено от кавгата, която можеше да избухне между него и майка му пред непознатия. Кой от приятелите на майка му имаше лека кола? Сигурно е Раул... У Ла Мирандийоз наричаха прочутия драматург Раул със снизхождението на хората от висшето общество, които назовават с малкото им име знаменитостите. Всъщност той не се наричаше Раул, но тук няма да спомена истинското име, макар и отдавна забравено, на този, който навремето имаше славата на Доне, Бернщайн и Порто-Риш^[1]. Въпреки че от творчеството му, което тогава се ценеше тъй високо, не е останало нищо и дори заглавията на най-прочутите му пиеси са се изличили от паметта на хората, макар и дълбоко белязали живота на мнозина, които още не са привършили земния си път и като графиня Мирбел влачат своето застояло съществуване, преди да потънат в забрава.

Жан нито за миг не можеше да допусне, че между майка му и този едър четиридесетгодишен мъж може да съществува тайна връзка. Сигурно ѝ се е видяло удобно и забавно да се придвижи с лека кола. Но не бе хубаво от нейна страна да го лиши от това удоволствие, той щеше да полудее от радост... Прекоси тясната мрачна уличка, която излизаше пред катедралата на площада, заобиколен с аркади. Беше пуст. Жан го обиколи с колелото и едва откри хотела, потънал в сянката на катедралата. Бе разположен в пристройките на бившето епископство и от църквата го отделяше само една тясна уличка. Вратата и дворските порти бяха затворени, всички капаци спуснати освен на първия етаж, където имаше два отворени прозореца. Да позвъни, да потропа, да разбуди всички среднощ? Но под какъв предлог? Би могъл да поиска подслон, ала нямаше почти никакви пари.

Дали майка му щеше да плати? Колебаеше се... Макар да не подозираше нищо, смътно усещаше, че не бива да върши това, че не трябва да прави нито крачка повече по пътя, по който така лудешки се беше втурнал. Но да се върне в Балюзак, значеше да се признае за победен, а той за нищо на света не би допуснал това. Реши да се намести на ниския перваз между две издатини на катедралата и да изчака утрото. Уличката бе тъй тясна, че се озова току под прозореца на хотела. Когато майка му излезе, ще я целуне горещо, без да продума, а тя тъй ще се трогне, че няма да го пита за нищо, ще види колко я обича, щом се е втурнал да я гони посред нощ и е бдял до сутринта, изтощен от умора и от глад, само за да я целуне още веднъж. Тя си почиваше зад тази стена, навярно на първия етаж в стаята с откренатия прозорец, защото винаги спеше на отворено. Луната се скри зад абсидата на църквата, ала бледата ѝ светлина се разсейваше в небето, където само тук-там блещукаха звездици. Жан трепереше от студ, коравият камък му убиваше. Полегна в треволяка, ала го жилнаха спотаени коприви, изохка и стана. Едно куче, което навярно бе разбудил, излая за сетен път и млъкна. Имаше време до първи петли. Тогава се замисли за Мишел, замисли се целомъдрено, макар да не бе вече непорочен. Представяше си как я държи в обятията си, но търсеше не удоволствие, а успокоение до вярното ѝ сърце. А тъй близо, отвъд уличката, зад полупритворените капаци...

По-късно той научи всичко за майка си. Връзките на този човек бяха обществено достояние и всичките бяха белязани с ужасен знак. Много романи се наричат или биха могли да се наричат „Женско сърце“. Много психолози са се занимавали със загадката на жената. Смисълът на живота за мъжа, който тази нощ спеше в едно легло с графиня Мирбел в хотел „Гарбе“, бе да сведе тази загадка до скромните размери, които ѝ се полагат. Жертвите му знаеха много точно какво ги очаква от него; всички, които му бяха принадлежали, си приличаха в едно — неугасимата си жажда. Превръщаха се в бродници, забравили човешкия си дълг, преследвани от преживяното. „Вие не се познавате — шепнеше им той. — Вие не знаете вашите възможности, не разбирате докъде се простират вашите предели, докъде можете да стигнете...“ А щом ги изоставяха, оставаше им само опасното умение в удоволствието, което се постига по-трудно, отколкото си мислят добродетелните хора, защото истински

извратените същества са почти толкова малко на този свят, колкото и светците. Човек не среща често светец на пътя си, ала също тъй рядко му се случва да види и едно от онези създания, способни да изтръгнат от гърдите ни стон и вик, примесен с ужас, особено когато сянката на времето надвисва над вече разнебитеното тяло, което бавно се руши от възрастта и желанието, от годините и от неутолимата страст. Малко е писано за терзанието, на което старостта подлага някои жени, за които адът започва тук, на земята.

Жан потъна в продължителна дрямка, сврял глава в ъгъла между издатината и стената на църквата. Събуди се, защото навярно се бе схванал от неудобното положение, а може би и от студа или от мъжкия глас, който долетя от горния прозорец.

— Ела да видиш, небето светлее. Не зная дали от луната, или зазорява...

Говореше на някого в стаята, без Жан да може да го види, защото стоеше по-назад и в профил. Виждаше само, че е загърнат в тъмен копринен пенъоар.

— Наметни се — додаде мъжът. — Нощта е студена.

Той се облакът и се дръпна малко, за да направи място на жената, но едрото му тяло заемаше почти целия прозорец и нежната фигура в бяло едва се провря между него и рамката на прозореца.

— Каква прекрасна самота! И тази тишина... Не, мили, не ми е студено.

— Не, не, загърни се с палтото ми.

Тя се скри, после се появи, наметната с мъжко палто, в което изглеждаше по-едра, а главата ѝ — съвсем мъничка. Останаха тъй дълго, без да си продумат.

— Колко сме нищожни — каза мъжът. — Мислиш ли, че хората, които спят в тези къщи, са гледали пиесите ми или поне са чували името ми?

— Чели са ги в „Илюстрасион“.

— Вярно — рече той успокоен. — Притурката на „Илюстрасион“ достига навсякъде... Ако не научат за тях при бръснаря... Какъв декор е този площад, а? Само че на мен не ми

допада на открито. Действието трябва да се развива между четири стени.

Тя отвърна нещо полугласно и сподави смеха си. Той се засмя и добави:

— Събаряш едната стена: това е театърът, върховната пиеса, за която мечтая...

— И без диалози, нали?

Те зашепнаха. Жан чуваше само биенето на кръвта в слепоочията си. Удари един часът.

— Не, не, сега трябва да поспим.

Отново сподавен смях. Тя склони глава на предложеното рамо. Жан гледаше островърхия покрив над фасадата. Дворските порти навярно бяха твърде старинни, на едното крило бе окачена подкова, прочете: „Хотел «Гарбе» — сватби и банкети“. Мислено сравняваше мъжа на прозореца, чийто глас му бе познат до най-малката извивка, с улегналия господин с боядисани къдрици, сресани над бялото чело, когото у Ла Мирандийоз наричаха Раул. Помощта, която момчето инстинктивно потърси у себе си, за да преодолее все още неосъзнатата болка, се изрази в една дума: „Смешно...“ То взе да повтаря подигравателно: „Боже, каква смехория!“, и: „Е, миличка?“ Чу как тихичко затвори прозореца. „Какво пък, щом ѝ е приятно? Никому не причиняват зло.“ И внезапно го обзе паника при мисълта, че могат да го забележат, че ще трябва да говори с нея, да изслуша обясненията ѝ. С ужас си представи засраменото лице на майка си, унижена, заекваща. Метна се на колелото, прекоси площада и отначало не усети умората — такова облекчение бе да се отдалечи колкото може повече от тази стая в Балоз. Ала при първото възвишение усети слабост, слезе, довлече велосипеда си до една копа сено и падна в несвяст в нея.

Колко топло му беше в сеното! Гореше въпреки утринния хлад. Болеше го главата, някъде над него в мъглата пееше чучулига. До лицето му една квачка и пиленцата ѝ ровеха земята и писукаха. Опита се да стане, разтърси го тръпка. „Тресе ме“, каза си той. Взе колелото си и се опита да направи няколко крачки, на стотина метра на кръстопътя за Юзест имаше ханче — познаваше се по борвата клонка, окачена на вратата. Той едва се дотътри дотам и поръча топло кафе. Една старица се вглеждаше в лицето му и мърмореше нещо на диалект. Слънцето заливаше с лъчите си пейката на прага, където той

се строполи. Ами ако леката кола се появи ненадейно? Не, не, те ще станат късно, не бързаха за никъде, гадовете!... Какви гадове все пак... Не защото се любеха, ами се превземаха... Но край, повече няма да се хване. Никога вече и за никого. Всеки спи с някого, това е животът. С кого ли спеше чичо Адемар? А господин Рауш? Ами господин Калу? Виж, него ще е забавно да го следи. Ще ги пита всички... Освен ако не пукне дотогава.

Той накваси устните си в кафето, отпи две-три глътки и се обърна да повърне. Облегна глава на стената и затвори очи. Вече нямаше сили дори да прогони мухите, които кацаха по пламналото му лице. Мина едно колело, забави ход. Някой го извика няколко пъти по име. Огромното разтревожено лице на господин Калу изникна току пред неговото. Може би ако се напъне малко, би могъл да разбере какво му казва, да отвърне. Но нали свещеникът бе тук... Можеше да се отпусне, да потъне. Усети как го повдигнаха като малко дете, положиха го на леглото в една затъмнена стая, където миришеше на тор. Господин Калу го зави с вехтото си черно наметало, после дълго разговаря с ханджийката, която не искаше да отстъпи двуколката си, защото било пазарен ден в Балоз. „Ще си платя колкото струва“ — повтаряше ядно господин Калу. Най-сетне по дворната настилка отекна конски тропот. Бяха постлали слама в двуколката. Свещеникът повдигна заспалия Жан, който отпусна глава на рамото му, положи го върху сламата и го покри с наметалото си. Свали пуловера, който бе облякъл сутринта под расото си, сгъна го и го пхна под главата на момчето.

Заболяването бе сериозно. Плеврит, от който през първите две седмици можеше да се очаква най-лошото. Папският гвардеец прекара две денонощия в абатството. Уговориха се с абат Калу да не безпокоят графинята. Споменаха ѝ за остър бронхит, който съвсем не я разтревожи. По това време планинското лечение още не съществуваше или пък се практикуваше много рядко. Лекарят от Бордо, с когото се посъветваха, препоръчваше за този вид болести най-вече боровия въздух и посъветва полковника да приеме предложението на абат Калу: свещеникът се наемаше за две години да подготви детето за матура, без да го преуморява, но за това решение на папския гвардеец оказа

влияние най-вече нежеланието му да върне племенника си в колеж, опетнен от „скандалната сватба на Пюибаро“.

Вечерта, когато решиха да оставят Жан в Балюзак, свещеникът изпита такава благодарност към бога, че искаше да му целуне ръцете и нозете. Жан мълчеше враждебно и отваряше уста само за да поиска нещо с властен глас. Господин Калу не знаеше какво се бе случило в Балоз, но му беше достатъчно да види раната. Някой ден, рано или късно, щеше да научи как и с какво оръжие е била нанесена. А може би никога нямаше да узнае това. По-важно бе да попречи на инфекцията да се разпространи. Привечер той седна до леглото на Жан, който се унасяше, и го попита дали ще му е неприятно да прекара зимата в Балюзак. Момчето отвърна, че предпочита каквото и да е пред Рауш и съжالياва само, че няма да може да изпълни закана си да му „разбие мутрата“.

Свещеникът си даде вид, че приема думите му на шега.

— Пък и ще видиш какъв хубав огън паля вечер, когато работя или чета. Пишем, сръбваме си орехов ликьор. Боровете стенат под напора на западния вятър, който блъска дъжда по капациите...

С чужд глас Жан промълви, че навярно във всичко това липсва любов... Господин Калу отвърна спокойно, че важното е да носиш любовта в сърцето си.

— Вярвате ли си? — Отново същият далечен чужд глас.

Без да се отчайва, свещеникът пхна броеницата в джоба си, измъкна оттам една лула и я помириша (не биваше да пуши в стаята на Жан).

— А, аз съм стар човек и си намерих пристан.

— Да, да. Дядо Господ! Знаем ги тия!

Свещеникът стана и пипна челото на Жан.

— Винаги и преди всичко Господ, разбира се!

Но имал и син, лошо дете, което по-скоро искало да бъде лошо, но било негово.

Жан се приповдигна на възглавницата и извика:

— Не си въобразявайте! Ако искате да знаете, ненавиждам всичко, което олицетворявате!

— Ще ти се повиши температурата — каза свещеникът.

Как се измъчваше клетото дете! „Напада мен просто защото съм тук и няма с кого друго да се заяде...“ Абатът размишляваше, облакът на коленете си, и нарочно държеше лицето си в сянка, защото Жан, излегнат на възглавницата, се опитваше да види дали думите му са постигнали целта си. Но дори да бе под лампата, болният нищо не би могъл да прочете по безизразното му лице. И внезапно се засрами от това, което бе изрекъл.

— Не исках да ви засегна — каза той със сведена глава. Господин Калу вдигна рамене...

— Казваш го, за да се успокоиш... Но скоро ще могат да те посещават.

— Тук не познавам никого.

— А братът и сестрата Пиан?

— След като не дойдоха и не ми писаха...

— Питат за теб всеки ден.

— Но не дойдоха... — каза той упорито и се обърна към стената.

Наистина, от един от нашите изполичари, който живееше в Балюзак и ни носеше мляко всяка сутрин, научавахме вести за Жан. Но свещеникът се чудеше, че иначе не даваме никакъв признак на живот. Не се съмняваше, че това натъжава Жан, без да може да си представи до каква степен нашето привидно безразличие го бе засегнало. Въпреки това свещеникът на Балюзак, убеден, че „мама Брижит“ има пръст в тази работа, реши да дойде в Ларжюзон, щом болният се подобри, за да му е чиста съвестта.

---

[1] Френски писатели и драматурзи. — Б.пр. ↑

IX

В Ларжюзон пощата пристигаше тъкмо когато цялото семейство се събираше на закуска. Независимо дали слизаше от спалнята, или се връщаше от църква, мащехата ми винаги бе изрядно облечена и закопчана догоре. Сутринта, когато прочетох на глас писмото, в което господин Калу ни уведомяваше, че Мирбел е болен, лицето ѝ бе начумерено и свъсено както в лошите дни: в единадесет часа трябваше да преподава вероучение на децата за първо причастие, които според нея били глупави и подли, нищо не разбирали и само се щипели едно друго. А на всичкото отгоре били мръсни и смрадливи и цапали паркета. Да чакаш от тях благодарност, как не! И на кръст да се разпънеш, родителите първи ще дойдат да те оберат и да те убият.

Когато имаше да преподава вероучение, знаехме, че най-незначителното раздражение бе достатъчно да възпламени огнената природа, с която небето бе дарило госпожа Пиан.

— Боже господи — извика Мишел, щом привърших писмото, — трябва веднага да отидем в Балюзак. А аз още не съм се облякла...

Мащехата ни извиси глас:

— Да не би да искаш тази сутрин да отидеш в Балюзак?

— Ами да, естествено! Горкият Жан...

— Забранявам ти!

— Защо не тази сутрин?

— Нито тази сутрин, нито довечера — отсече госпожа Брижит, побледняла от гняв.

Ние се спогледахме смаяни. Макар че отношенията ѝ със сестра ми винаги бяха обтегнати, дотогава тя избягваше откритите сблъсъци.

— Какво ви прихваща? — попита Мишел дръзко. — Няма никаква причина да чакаме до утре.

— И утре няма да идеш. Вече никога няма да ходиш в Балюзак — извика тя. — И не се прави на учудена, малка лицемерко.

Баща ми вдигна стреснато глава от списание „Нувелист“.

— Но, Брижит, защо се ядосвате така?

— Много се забавих даже — гласът ѝ стана тържествен.

А когато Мишел попита в какво се е провинила, мащехата ми заяви:

— Не казвам, че си се провинила. Вярвам в злото само като го видя с очите си.

Баща ми стана. Беше облечен във вехтия си кафяв халат. Изпод разкопчаната му риза стърчаха сиви кичури.

— И все пак намеквате...

Тя впери в съпруга си ангелски невинни очи:

— Боли ме, че ще ви причиня мъка. Но трябва да ви кажа: говорят, че се срещала с малкия Мирбел зад воденицата на господин Дьо Бюк.

Мишел твърдо отговори, че е вярно — срещала се е с Жан понякога. Какво лошо има в това?

— Не се прави на наивна, не ти прилича. Видели са те.

— Какво са видели? Не е имало какво да видят.

Баща ми нежно я притегли към себе си.

— Наистина, какво лошо, че са се срещали с малкия Мирбел при воденицата на господин Дьо Бюк? Ти си още дете, но изглеждаш по-голяма, а хората в селото, и особено жените, са страшни усойници.

Брижит го сръза:

— Вярно, че са усойници... И няма защо да закриляте Мишел от мен. Именно за да я спася от злословията и клеветите, се намесвам, преди да е станало твърде късно. Мирбел е изтървано момче. Да ми прости господ, че го приех в дома си! Докъде ли е стигнал? — додаде тя гласно с мрачно и замислено лице. — Там е въпросът.

Колко кротка стана изведнъж! Баща ми я сграбчи за китката:

— Я изплюйте камъчето; какво има?

— Има, че... Първо ме пуснете — извика тя. — Забравяте ли коя съм? Искате да узнаете истината? Ще ви я кажа!

Бясна, мащехата ми обиколи стаята, прикри се зад сребърните прибори и чашите, опря се на облегалката на един стол и като заслони очи с ципестите си клепачи, каза:

— Мишел си пада по мъжете, ето това е.

В мълчанието, което последва тези думи, ние не посмяхме да се спогледаме. Госпожа Брижит, която рязко се опомни, наблюдаваше със страх бащата и дъщерята.

Октав Пиан се беше надигнал. Изглеждаше много висок, такъв, какъвто си го спомнях, преди да умре майка ми. Засегнат в нежната си обич, в това чувство, което бащите изпитват към дъщерите си и в което се примесва толкова уважение и един тъй нараним свян, че никога не прощават на ония, които са го накърнили — той най-сетне се отърси от черната си скръб, изтръгна се от спомена за мъртвата си жена благодарение на другата, която стоеше пред него ужасяващо жива.

— Дете, което няма и петнадесет години? Да вярвам ли на ушите си? Не ви ли е срам?

— От какво да ме е срам? Аз не обвинявам Мишел — подзе мащехата ми, която бе овладяла гласа си. — Повтарям ви, с цялата си душа искам да повярвам в невинността ѝ, в относителната ѝ невинност...

Но имало и самотни майки по на четиринадесет-петнадесет години. Виждало се, че той не навестявал бедните.

Още си спомням как натърти „самотни майки“. Не зная дали с две думи може да се изрази по-голяма погнуса. Попитах полугласно Мишел какво значи самотна майка. Ала тя не ми отвърна (може би не знаеше). Вперила очи в баща ми, тя попита:

— Вярваш ли ѝ?

— Не, разбира се, скъпо дете.

И я прегърна. Мащехата ми попита:

— Да повикам ли тези, които те обвиняват, които твърдят, че с очите си са те видели?

И докато момичето викаше: „Но да, разбира се, и още как!“, баща ми ненадейно се обади успокоен:

— А, досещам се, това са двамата Виньот, знам ги аз тях... Значи, ви е било достатъчно да чуете сплетните на тия хора...

— Кой ви каза, че ми е било достатъчно? Повтарям ви, че никого не обвинявам. Само изпълнявам един мъчителен дълг: съобщавам какво са ми казали. Това е всичко. Ваше задължение е да проверите. Моето задължение свършва там, където започва вашето.

Брижит Пиан скръсти ръце — безпристрастна, неуязвима, предварително намерила оправдание пред Бога и пред ангелите си.

— И какво е вършила Мишел според Виньот?

— Попитайте тях. Да не искате аз да си скверня устата... Ужасно е само да ги чуеш... Но ако се налага, ако настоявате да присъствувам,

ще почерпя необходимата за това сила от любовта, която изпитвам към всички и особено към теб, Мишел. Може и да ти е смешно, но никога не съм те обичала, както сега.

Тя проля две-три сълзи и не ги изтри, докато не ги забележим. Баща ми, съвсем спокоен, нареди да повикат Виньот.

Виньот влезе с каскет в ръка; едното му око, извадено от ловна сачма, бе затворено. Другото се втренчи в нас с безкрайна глупост. Чорлавата му брада ограждаше уста, пълна с гнили зъби. Изуваше налъмите си пред вратата и се промъкваше вътре по чорапи, като тътреше кривите си крака по паркета. Ако стояхме гърбом, той се появяваше изведнъж, без да чуем как е влязъл: угодничав, ухилен, вонящ на пот и чесън.

Още от прага разбра накъде духа вятърът. Баща ми ми нареди да изляза и кротко помоли Мишел да се качи в стаята си и да изчака, докато я извикат. Отидох в салона, но останах край вратата в свръхвъзбудено състояние, в което, спомням си, надделяваше една срамна надежда: да разделят Мишел и Жан. Тогава ще съумея да поделя обичта си между двамата, а те ще общуват само доколкото аз пожелаая и под мой надзор. Не осъзнавах всичко това ясно, само го усещах, чувствувах го с невероятна сила. Затова бях изтичал до дома на Виньот като хала и го бях довел бегом — нещо непривично за този предпазлив човек, който ме последва, без дори да успее да наметне шубата, както наричаше сакото си. През вратата до мен долитаха думите му:

— Не казвам това... Каквото съм видял, видял съм... Не, разбира се, не съм влизал в колибата. Колко време стояха така, без да си говорят? И какво правеха, щом не си говореха? И без да надниквам, разбрах... Да не са се гледали в очите?... Както искате... Мене ми е сè тая.

Не чух добре какви въпроси му задава баща ми. Не повишаваше глас: говореше провлачено, както обикновено. От време на време употребяваше по някоя диалектна дума, която натъртваше и аз я долавях по-ясно. Той отново бе станал господарят, който не е необходимо да вика и на когото се подчиняват при най-малката извивка на гласа. Прекъсваше мащехата ми, сразяваше я:

— Оставете ме да свърша с Виньот.

Не се караше, не се разправяше, просто отсъждаше. След думите му настъпваше мълчание, в което се чуваше само как Виньот гръмко се секне. После мащехата ми отвори вратата и аз едва успях да отскоча назад. Тя не благоволи да ме погледне. Беше със сламената си шапка, закрепена върху кока, и с бели ръкавици без пръсти. Отиде в преддверието, взе един слънчобран и слезе от терасата по-скоро дълбоко замислена, отколкото ядосана. Малко след това научих от сестра си, че баща ми бе проявил някогашната си решителност, която отдавна бяхме забравили.

Той сякаш се бе съгласил с жена си и забранил на Мишел не само да ходи когато и да било в Балюзак, но и да си пише с Жан. Смаях се, когато научих, че забраната се отнасяше и до мен. За да бъде сигурен, че ще му се подчиним, баща ми ни отнемаше велосипедите до ново решение. Сестра Схоластик, игуменка на църковното училище, се умоляваше през свободното си време да ръководи уроците на Мишел през ваканцията. Всъщност баща ми не подозираше своята дъщеричка и ѝ го казал, като я целунал нежно, ала познаваше злобата на хората в Ларжюзон и искаше да я предпази от техните одумки. Така триумфът на госпожа Брижит щеше да бъде пълен, ако баща ми не бе накарал междуременно семейство Виньот да си потърсят другаде работа. Този удар засегна пряко тяхната покровителка. Тя напразно възразяваше, че е опасно да си създадеш такива врагове, и то тъй силни като тях. Ала баща ми я успокои, че има предимство над двамата Виньот и знаел как да им затвори устата.

Така тази клевета, която имаше сериозни последствия за повечето от нас, за щастие поне изтръгна баща ми, макар и за малко, уви, от вцепенението, в което живееше от шест години насам. Брижит видя как срещу ѝ се изправи един противник, когото отдавна пренебрегваше. Обичта на мъжа ѝ към Мишел идваше от любовта му към първата госпожа Пиан. Всъщност всичко отново се свеждаше до мъртвата: явно мащехата ми бе разбрала това, иначе не мога да си обясня поведението ѝ през следващите дни.

При всякакви обстоятелства Брижит Пиан искрено желаше доброто или поне бе убедена, че го желае искрено: това не бива да се

забравя, когато човек чете нейните мемоари. Бих могъл да я обрисувам в съвсем друга светлина, която да не я разголява така жестоко. Вярно, че бях свидетел на страданията на нейните жертви; но дори когато описвам най-тъмното ѝ дело, би било несправедливо да се поддам на изкушението да осветля едностранчиво тази опасна душа.

Важно е да припомня, че още преди да се омъжи, Брижит Майар е идвала в Ларжюзон и е била замесена в една съпружеска драма без явни премеждия и основания — от онези, които остават мълчаливи докрай. Баща ми е виждал как любимото му същество, жена му Март, страда пред очите му, страда заради друг, а той не може да направи нищо за нея и само засилва угризенията ѝ със скръбта си. Човек прост и малко склонен към самовгълбяване, той намерил подкрепа в трезвите обяснения на Брижит. С нея го свързваше тясна връзка, която обаче бе обречена да се скъса, щом изчезнат обстоятелствата, които са я породили. Брижит се хвалеше, че го е спасила от самоубийство; вярно е, че в най-тежките мигове му е олеквало благодарение на тази довереница, която го следваше и дори го предхождаше из всички криволици на страшното му изпитание и му помагаше да общува с жена си — нейна братовчедка и приятелка от детинство.

Когато стана втората госпожа Пиан, Брижит съвсем добросъвестно сметна за свой основен дълг да увенчае делото си, като изтръгне съпруга си от влиянието на мъртвата — още повече, че самият той се бе съгласил да се ожени само с надеждата да се излекува. Навярно личната обида и една непризната ревност по-късно са ръководили действията на мащехата ми; ала в началото тя е имала право да вярва в мисията, с която я бе натоварил съпругът ѝ.

Щом видя, че въпреки изминалите месеци Март продължава да властвува благодарение на легендата за своята добродетелност, устояла на такава силна любов, щом забеляза, че в очите на баща ми тя си остава героиня, способна да умре от любов, но не и да престъпи дадената клетва, госпожа Брижит сметна, че е важно най-напред да се увери дали този ореол не е присвоен. Вярваше, че в деня, в който поднесе на мъжа си доказателството, че първата госпожа Пиан е съгрешила и се е правила на добродетелна едва когато любовникът ѝ я е изоставил, а накрая се е самоубила от отчаяние, той най-сетне ще се отърси от това срамно за него обаяние. А много преди да намери това доказателство черно на бяло, съпоставяйки мислено някои откровения,

тя не се съмняваше, че Март е виновна; и е твърде възможно да е желала тъй горещо да заеме мястото ѝ само за да го намери, да може свободно да тършува из стаите, да рови из чекмеджетата и заключените шкафове.

Тя се зае с това и постигна голям успех: още през първите седмици от брака си пипна един документ, който надмина очакванията ѝ дотолкова, че ѝ се видя разумно да го пази в тайна. Това доказва, че Брижит е способна да изпитва съжаление, щом е успяла да победи изкушението и да не проговори, докато се увери, че не може да излекува мъжа си, без да му отвори очите.

Ето че той сякаш се излекува, щом отпратихме Виньот. Победена по тази линия, по всички други Брижит бе напълно удовлетворена. Можеше само да се радва на решението, което баща ми взе малко покъсно: да изпрати Мишел на пансион при монахините от „Сакре-Кьор“, където до този момент се учеше като приходяща. (Октав Пиан виждаше това съвсем не като наказание, а като единствения начин да отдели дъщеричката си от опасната ѝ мащеха.)

И така, госпожа Брижит би могла да бъде доволна; нищо подобно: тя знаеше, че в лицето на дъщеря си бащата защитава покойната ѝ майка. Възвръщането на Октав към живота увенчаваше победата не на Брижит, а на Март, мисълта за която щеше да го обладава цял живот. Такава е несъмнено истината, която прозираше в мътното съзнание на моята мащеха и която я подтикна да взриви отдавна скриваната бомба.

Нас със сестра ми ни държаха изкъсо. За наше нещастие пощаджийката бе под наставничеството на Брижит и навярно бе получила точни указания относно писмата ни. Всички писма от имението се отнасяха вечер в пощата, откъдето на другата сутрин ги вземаше пощальонът; така че от дома ни не можеше да замине нито едно писмо, без мащехата ми да го прегледа.

Мишел можеше да разчита само на мен да занеса някакво послание на Жан. Не че се опитваше да измени на обещанието да не му пише, което бе дала на баща ми, но търсеше начин да му изпрати едно златно сърчице, което носеше на гърдите си и където бяха скрити коси от майка ни. Възмущавах се, че е готова да отстъпи тази реликва

на Мирбел, и съвсем не бързах да предприема дългата и уморителна разходка пеш, още повече, че трябваше да заобиколя селото, за да не ме видят и издадат. Впрочем едно тъй дълго отсъствие би се сторило подозрително на Брижит, която ме следеше с удвоено внимание, но без злонамереност; понякога ме притискаше до гърдите си, повдигаше кичурите от челото ми, шепнеше: „Горкото дете!“ — и въздишаше.

Колкото повече Мишел настояваше, толкова по-голямо нежелание изпитвах да се впусна в това приключение. Така с напразни разпавии помрачихме последните седмици от ваканцията си. Вече не се наслаждавах на дългите дни, прекарани насаме със сестра си, за които си мечтаех с такава радост. Мислех си, че с Мирбел ще се видим, щом започне учебната година. Още не знаех, че той ще остане цяла година в Балюзак. Не подозирах каква част ми бе отредена: по-лоша не бих могъл да си представя. Ласкаеше ме мисълта, че в колежа Мирбел ще ми принадлежи изцяло. Разбира се, в мен той щеше да обича преди всичко брата на Мишел. Но те нямаше да се виждат вече, нямаше да могат да си пишат, а аз щях да бъда там — единственият от всички ученици, който ще съществува за него.

В един септемврийски ден, към четири часа, един свещеник на колело се появи в алеята. Мишел извика: „Абат Калу!“ Брижит Пиан ни нареди да се качим в стаята си, а когато Мишел възрази, баща ни твърдо потвърди тази заповед. Той остана, макар да бе свикнал да се скрива в кабинета си, щом съобщят за нечие посещение. Навярно искаше да е сигурен, че жена му няма да обвини Мишел и да каже нещо повече от онова, което бяха решили. Тъй като не съм бил свидетел на тази среща, ще възпроизведа тук записките, които господин Калу още същата вечер написа в бележника си (колкото и да са сухи и сбити).

„Удивителна жена: истинско чудо на деформацията. За нея привидното зло значи толкова, колкото и същинското, стига да служи на интереса ѝ. Дълбока натура, ала като тези вирове, в които можеш да проследиш лутането на всяка рибка: така у госпожа Брижит дори за

невъоръженото око прозират най-спотаените подбуди на действията ѝ. Ако някога стихията ѝ да осъжда се обърне срещу нея, колко ли ще страда!

Възмутена е, че поех защитата на двете деца и очаквам тази първа любов да окаже благотворно влияние върху Жан. Присвива устни и ме нарича селски свещеник. Дръзнах да ѝ кажа да се пази от това смело тълкуване на божията воля, с което злоупотребяват мнозина от благочестивите. Но колко непредпазливо осъдих и някои духовници! Господжата с лекота ме обори и възрази, че отричам правата на църковното образование; отсега си представям какво изобличително писмо може да изпрати в архиепископството! Госпожа Брижит не се опитва да разбере мислите ни, а търси в тях онова, което според нея може да ни злепостави пред властите и в случай на нужда да ни погуби. Казах ѝ го и се разделихме с много почтителен, но твърде сух поздрав от моя страна и насилено учтив от нейна. Тъкмо се връщах, и ето че близо до портата иззад храстите изскочи Мишел, цялата поруменяла, не смееше да ме погледне. Слязох от колелото.

— Вярвате ли на това, което сигурно са ви разказали?
— попита тя.

— Не, Мишел.

— Господин свещеник, искам да знаете, че... ако трябва да ви се изповядам, няма какво да ви кажа за нас двамата с Жан...

Лицето ѝ бе обляно в сълзи. Промълвих: «Бог да ви благослови!»

— Кажете му, че не мога нито да го видя, нито да му пиша и щом започне учебната година, ще ме изпратят в пансион... И ще ме надзират! Можете да си представите колко строги ще бъдат нарежданията!... Но кажете на Жан, че ще го чакам, колкото трябва... Ще му го кажете, нали!

Опитах се да се пошегувам:

— Странна задача за един стар свещеник, Мишел!

— О, стар свещеник... Само ние с вас го обичаме на този свят. — Тя каза това като нещо, което от само себе си

се разбира, като нещо естествено и очевидно. Нямах сили да ѝ отвърна. Дори извърнах глава. А тя ми подаде малко пакетче:

— Заклех се да не му пиша, но не и да не му пратя нещо за спомен. Кажете му, че това е най-скъпото, което имам. Бих искала да го запази, докато се срещнем отново. Кажете му...

Тогава ми направи знак да тръгвам и изчезна в гъсталака. Касинката на сестра Схоластик се мярна сред дърветата.“

Абат Калу завари Жан там, където го бе оставил: в лежащия стол в задния двор, откъм западната страна. На коленете му имаше разтворена книга, но той не я четеше.

— Е, големи бъркотии си причинил в Ларжюзон, момчето ми!

— От Ларжюзон ли идвате?

Мирбел напразно се опитваше да изглежда нехаен, безразличен.

— Да, и леля ти Брижит ги върши пак едни! Можеш ли да си представиш, че Мишел...

Още при първите думи на свещеника Жан не издържа и избухна:

— Тя можеше да ми отговори. Когато човек обича, може да погази забраните, да се реши на всичко...

— Тя е малка, Жан, но е най-смелото момиче, което познавам.

Без да погледне господин Калу, момчето го попита дали е говорил с нея.

— Да, само няколко минути. Добре запомних това, което ме помоли да ти предам: тя не може да те види, нито да ти пише, и ще я пратят на пансион в „Сакре-Кьор“ щом започне учебната година. Но ще те чака с години, ако е необходимо.

Говореше, сякаш разказваше наизуст урока си: така придаваше по-голяма тежест на всяка дума.

— И после? Това ли е всичко?

— Не, помоли ме да ти предам нещо... Това е най-скъпото, което притежава; пази го, докато се срещнете отново.

— Какво е то?

Свещеникът не знаеше. Той остави пакетчето в скута на Жан и влезе в къщата. През откренатите капаци наблюдаваше детето, което съзерцаваше в дланта си малкото златно сърчице на верижката и го доближаваше до устните си, сякаш пие.

Господин Калу седна на работната си маса, разтвори ръкописа на „Теория за вярата у Декарт“ и препрочете последния параграф. Ала не се сдържа и отново отиде до прозореца. Мирбел бе скрил лице в шепите си и навярно притискаше медальона към устните си.

От два дни Жан обядваше и вечеряше в трапезарията. Към седем часа той отиде и седна срещу свещеника — мълчалив, както винаги. (Господин Калу бе свикнал да взема някое списание или вестник, докато се храни.) Само че този път, още докато ядяха супата, той забеляза, че Жан скришом го наблюдава. Явно сега мълчеше само от смущение, от свян, защото не знаеше как да започне. Свещеникът пък се боеше, че една-едничка неуместна дума може да провали всичко. Затова не направи нищо. Само както обикновено се опита да накара Жан да хапне нещо: момчето нямаше апетит. Когато се нахраниха и отидоха в задния двор, абатът го попита какво иска да яде утре. Жан отвърна, че нищо не му се ще, но без обичайната си начумереност. И изведнъж попита:

— Наистина ли се интересувате от здравето ми?

— Слушай, Жан!

Той пошепна: „Но сериозно!“ — По детски седна на лежащия стол и улови ръката на свещеника, който стоеше прав до него. Каза, без да го погледне:

— Не се държах добре с вас... А вие... Това, което направихте днес за мен...

Плачеше, както плачат децата, без да се срамуват. Господин Калу приседна до него, без да пуска ръката му.

— Вие не знаете, но... Ако Мишел ме бе изоставила, щях да се самоубия... Не ми ли вярвате?

— Напротив, момчето ми, вярвам ти.

— Наистина ли ми вярвате?

Каква нужда имаше да му имат доверие, да му повярват от една дума!

— Веднага разбрах, че е сериозно.

А когато Жан изрече полугласно:

— Не съм ли сънувал? Наистина ли видях това в Балоз?

Свещеникът го прекъсна:

— Не ми разказвай нищо, ако ти причинява мъка.

— Тя ни бе излъгала, знаете ли? Това, че ще спи във Валандро, бе измама... Бяха наели стая в Балоз, в хотел „Гарбе“.

— Известно е, че всички жени говорят едно, а вършат друго...

— Но тя не беше сама... Беше с един тип. Видях ги посред нощ на прозореца.

Сякаш още бяха пред очите му. Господин Калу взе главата му в ръце и леко я разтърси, сякаш да го събуди.

— Не се опитвай да се вмъкваш в живота на хората против волята им. Не откривай вратата на този втори или трети живот, който само бог познава. Никога не обръщай очи към тайния град, към прокълнатото поселище на другите, ако не искаш да се превърнеш в солен стълб^[1]...

Ала Жан настояваше и със зареян поглед описваше това, което още виждаше и щеше да вижда до последния си дъх:

— С един мъж, почти старец... Познавам го: един тип от Париж, който пише пиеси... С боядисани коси, с шкембе, а устата му каква е... Ох, отвратително...

— Кажй си, че за нея той означава интелекта, гения, изящството. Да обичаш някого, това значи да си единственият, който вижда у другия някаква невидима за останалите прелест... Да се прибираме — добави той след кратко мълчание. — Сега бързо се смрачава, а ти не си достатъчно облечен.

Мирбел покорно го последва. Абатът го подкрепяше под мишниците, докато стигнат до библиотеката, и му помогна да се изтегне на леглото. Запали лампата и придръпна креслото си.

— А те видяха ли те? — попита той.

— Не, бях се спотаил в тъмното до стената на църквата. Тръгнах си, преди да зазори. Спах в една копа сено. Ако не ме бяхте намерили, сигурно щях да пукна като болно псе. Като си помисля какво направихте...

— Да не искаш да кажеш, че е трябвало да си стоя на топло, докато се върнеш? Възложено ми е да се грижа за теб; нося

отговорност. Представяш ли си какви неприятности щях да имам...

— Нали не е за това? Нали не е само за това?

— Глупчо такъв!

— Защото държите мъничко на мен, нали?

— Ако си мислиш, че само един стар свещеник държи на Жан дьо Мирбел!

— Възможно ли е? Не, наистина, мигар е възможно?

— Погледни това златно сърчице... Къде го сложи? Окачил си го на врата си, като нея? На гърдите? Да, там му е мястото, за да го усещаш винаги и в тежките мигове да го докосваш с ръка.

— Тя е още малко момиченце, не ме познава, не знае кой съм и дори да се опитам да ѝ обясня, не би могла да ме разбере, толкова е чиста. Вие също не знаете какво съм вършил...

Господин Калу го поглади по главата:

— Не си праведен, разбира се, не си от праведниците. Ти си от онези, които Христос дойде да намери и спаси. Мишел те обича такъв, какъвто си, както Бог те обича такъв, какъвто те е създал.

— Но мама не ме обича.

— Нейната любов ѝ пречи да усети обичта си към теб... Но тази обич съществува.

— Аз пък я мразя.

Каза това пресилено, с неестествения глас, с който говореше понякога.

— Мислите, че се шегувам? Не, вярно е, че я мразя.

— Разбира се, както се мрази човек, когото обичаш. Господ-бог изисква от нас да обичаме враговете си; често пъти това е по-лесно, отколкото да мразим тези, които обичаме.

— Да — каза Жан, — защото те ни причиняват твърде много мъки.

Облегна глава на рамото на свещеника и добави полугласно:

— Ако знаете колко ми е мъчно... И сега час по час се сецам: сякаш бъркам в отворена рана. Иде ми да крещя, да умра от болка...

— Моето дете, на жените трябва много да се прощава... Още не мога да ти обясня защо. Ще ме разбереш по-късно, защото и ти навярно ще им сториш големи злини... Дори и онези, които на пръв поглед имат всичко, заслужават нашето снизхождение... Не някакво смътно, съучастническо снизхождение, а милостта Христова, милостта

на човека и Бога, който знае от каква омърсена глина е замесил своето творение. Но още е рано да ти говоря за тези неща.

— Знаете ли, аз вече не съм дете.

— Вярно е, че си вече мъж: човек остарява не с годините, а с патилата си.

— Ах, вие поне ме разбирате...

Свещеникът и детето още дълго разговаряха, дори след като си легнаха. А когато му се доспа, помоли господин Калу да прочете молитвите си до леглото му и да остане при него, докато заспи.

---

[1] Алюзия за жената на Лот (библ.), която въпреки забраната на ангелите отправила взор към наказаните в Содом и Гомор и тутакси се превърнала в солен стълб. — Б.пр. ↑

Х

Събужда ме кукуригане на петел. Съмва ли вече? Драсвам кибрита: няма и пет часа. Решавам да почакам още малко. Тази сутрин сам реших да направя разходката до Балюзак, за която Мишел напразно ме моли. Снощи, след посещението на господин Калу, научих от мащехата си, че тази година Жан нямало да се връща в колежа. Видя ли тя как изтръпнах? Разбра ли какъв удар нанасяше на бледичкото момче, което се правеше на безразлично? Добави, че това променяло плановете ѝ: уговорили се с баща ми да ми потърсят друг пансион, за да ме откъснат от влиянието на онази заблудена овца, но сега не било необходимо. Там нямаше да заваря и господин Пюибаро, затова също се радвала. При моята болезнена чувствителност учител като Пюибаро бил опасен.

Жан в Балюзак, Мишел в пансион... Ами аз? Този ден за първи път се изправих лице в лице с моята стара неприятелка самотата, с която сега добре се разбираме. Вече се познаваме: тя ми нанесе всички възможни удари и вече няма къде да ме удари. Мисля, че не избягнах нито една от нейните клопки. И тя престана да ме изтезава. Сега се греем до огъня един срещу друг през дългите зимни вечери, в които тупването на една шишарка или вопълът на някоя нощна птица е за сърцето ми почти като човешки глас.

Да видя Жан още веднъж на всяка цена... Да се уговорим как да си пишем... За мен бе лесно да му пиша, но той къде да изпраща писмата си? Как се получават писма до поискване? Да го видя още веднъж; да се уверя, че още съществувам за него, че Мишел не ме е изместила напълно от сърцето му. Розите по пердето леко поруменяват: зората изгрява. Обличам се, затаил дъх. Подът не изскърца: само една стена ме отделя от просторната стая, където господин и госпожа Пиан спят на колкото се може по-отдалечени легла.

Отварям вратата съвсем безшумно. Дървените стъпала проскърцват, ала Брижит не спи леко. Ще се измъкна през кухнята за по-сигурно, да не ме чуят. Ключът е окачен в килера.

— Къде си тръгнал толкова рано?

Едва сподавам вика си.

Тя е там на стълбищната площадка, в лилавата си нощница на бледата светлина, която се процежда отгоре. Една дебела плитка, дълга до кръста, се вие по раменете и като огромна лъскава змия с червена панделка на врата.

— Къде искаше да отидеш? Кажи? Отговаряй!

Дори не помислям да излъжа. Тя знае всичко, преди още да съм си отворил устата; а и се чувствавам отмаял от отчаяние. Отчаяние, в което обаче се хвърлям само за да се спася; търся закрила в тази ненормална чувствителност, която плаши най-строгите хора и ги кара да ме успокояват, вместо да ме наказват. Започвам да се давя, да се задъхвам от хълцане, задминавам целта си и не мога да се спра. Брижит ме повдига с яките си ръце и ме отнася до спалнята, където баща ми, стреснат в съня си, мисли, че е жертва на някакъв кошмар.

— Хайде успокой се, няма да те изям. Пийни глътка сироп от портокалов цвят.

Полага ме на леглото си. Аз заеквам:

— Само защото никога вече няма да се видим... Исках да му кажа сбогом...

— Пак заради тоя Мирбел — казва Брижит на Октав. — Виж докъде е стигнал! Питам се дали вече не е твърде късно да се намесим. Каква болезнена чувствителност! Клетото дете — добави тя полугласно, но достатъчно високо, за да се чуе, — каква наследственост!

— Защо говорите пред него за наследственост — попита баща ми по същия начин. — За какво намеквате?

— Да не би да ми е присъщо да намеквам!

— Да не би да ви е присъщо?

Той се смееше, клатеше глава и повтаряше: „И таз добра!“

Никога не бях виждал баща си тъй блед: седеше в леглото, обраслите му с косми крака не достигаха до пода. По стъпалата му с разкривени пръсти се виеха изпъкнали сини вени. От разкопчаната му пижама стърчаха сиви кичури. Бедрата му бяха съвсем мършави, само кожа и кости. Права в епископското си одеяние, с опънати назад коси, които откриваха изпъкналото ѝ чело и се спускаха в тази дебела, лъскава и мазна плитка, Брижит го дебнеше с подозрение и омраза.

Баща ми стана, взе ме на ръце и ме отнесе в моето легло. Аз продължавах да хлипам на гърдите му. Той ме зави. През лилиевите цветове, изрязани в капациите на прозорците, се прокрадваха лъчите на прибуленото слънце. Сякаш чувам с какъв глас повтаряше: „Изтрий очите си, глупчо, обърши си носа и спи.“ И същевременно отметна косите от челото ми и ме погледна тъй, сякаш ме виждаше за пръв път.

По-добре да не бях научавал никога онова, за което ще разкажа тук (и то с какво смущение, с какъв срам, но се налага...). Не подозирах нищо до края на войната, когато се сдобрих с един от братята на майка си — вуйчо Мулис, — не го бях виждал дотогава заради някаква семейна разправа, която няма нищо общо с този разказ. Той обичаше сестра си Март и искаше да се запознае с мен, преди да умре. Беше градски архитект като дядо ми. Бе запазил „бохемския си артистичен вид“, който Брижит Пиан ненавиждаше — за нея той бе източник на покварата, в която според нея майка ми бе израснала и която я бе погубила. Двадесет години след самото събитие този циничен стар ерген ми разказа за обстоятелствата, съпътствували идването ми на бял свят. Не можеше да ми докаже, че не съм син на Октав Пиан, но смяташе, че е по-вероятно да дължа живота си на някакъв далечен братовчед на майка ми, Алфред Мулис, „красив като зората“, както казваше чичо ми (но снимката, която ми показа, не бе запечатала нищо от обаянието и ми стана някак си неприятно, че може да съм син на къдравия момък с овнешка глава). Още от дете той обожавал братовчедка си, а тя го обичала безмерно. Няма да се впускам надълго в тази неприятна тема и ще разкажа само най-необходимото, което се отнася до документа, намерен от моята мащеха още през първите години на брака ѝ.

Според вуйчо Мулис било нещо като бележка, написана от ръката на майка ми, някаква поредица от изчисления и съпоставяне на дати, от които излизало, че ако съм син на Октав Пиан, значи, съм се родил два месеца преждевременно; че съм бил много дребен и е трябвало да ме увиват в памук: едва са ме отгледали. Какво било предназначението на това листче хартия? Навярно чернова от писмо; вуйчо ми го допускаше, но не беше сигурен.

Ала Октав Пиан си имал своя причина да се съмнява, че съм негов син, и документът само засилил съмненията му. Вуйчо Мулис знаеше това от сестра си... Колко е деликатно да се говори за тези неща, с какви заобикалки трябва да се изразяваш! Доколкото разбрах, Октав бил от онези немалко мъже, които се сковават именно от премного любов: жестоко мъчение, особено когато страстта не е взаимна и тяхното смешно отчаяние се наблюдава със студен или подигравателен поглед...

Бих искал да се усеща с какво нежелание пиша тези неща и се надявам да е ясно, че в историята няма нищо измислено: защото един романист инстинктивно избягва неприятните сюжети. Ала щом се откажем от художествената измислица и се заловим да преследваме съдбите, които реално са прекосили живота ни, всеки миг се натъкваме на тези любовни злочестия, на тези отклонения или на още по-лошо — на тези недъзи, за които ни е противно да споменаваме, че мнозина от нас са пострадали повече или по-малко от тях. Според Ренан^[1] истината може би е тъжна от философска гледна точка. В човешките си измерения обаче тя не само е тъжна, а и тъй смешна и срамна, че свянът ни пречи да я изразим с думи. Затова тя тъне в мълчание и трябва да започне бракоразводно дело, за да блесне пред очите на обществото.

Когато през октомври се върнах в града с моята мащеха, Октав Пиан остана в Ларжюзон. Съпрузите заживяха разделено, без предварително да се уговарят: стана съвсем естествено. Баща ми, макар още да не бе намерил документа (забравен уж случайно в едно чекмедже в спалнята му, където не след дълго щеше да го открие), бе така добре подготвен и насъскан от Брижит, че не съжaliaваше за заминаването ни и предпочете самотата и зимуването на село пред съжителството с тази ненавистна жена и този син, който само с вида си събуждаше спотаената му тревога. Той отново потъна в някакво вцепенение, в дрямката, от която бе излязъл за няколко дни, за да защити Мишел, и това бе последният ми спомен от него. Сигурно още тогава е започнал да пие, но се пропи едва след като заминахме.

Тъй като Мишел бе на пансион в „Сакре-Кьор“, аз останах сам с мащехата ни. Изминаха две мрачни години до матурата, през които се

измъчвах далеч по-малко, отколкото бях очаквал и си бях представял. Учех с лекота и Брижит не се боеше от неприятности с мълчаливия ученик, който вечер готвеше уроците и си пишеше домашните, без да е необходим какъвто и да било надзор. През първата година баща ми идваше в града само веднъж месечно — в деня, когато пускаха Мишел да излиза: водеше и двама ни на ресторант. Съвсем ясно си спомням с каква наслада избирах в менюто любимите си ястия: стриди, плешка от заек, фасул с месо. Увереността ми, че Мишел и Жан са разделени, навярно завинаги бе приспала и обичта, и ревността, която изпитвах към тях и които се пробуждаха само на моменти: винаги ми е било необходимо да се измъчвам, за да разбера, че обичам.

Тук трябва да разкажа две случки, след които съвсем охладнях към Мирбел. Още през първата зима, когато една вечер се върнах от училище, мащехата ми каза, без да вдигне очи от книгата:

— Има писмо за теб.

Не се полъгах от привидното ѝ безразличие. Хвърлих поглед на плика и заявих:

— От Мирбел е.

И веднага попитах невинно с хитростта, с която някои деца се справят и с най-лошите родители:

— Мога ли да го прочета?

Брижит Пиан се поколеба, после остави на мен да реша дали трябва да ѝ го дам. Не ме погледна нито за миг, докато четях писмото, в което Жан дьо Мирбел ми описваше „тъпия живот“, който водел в абатството в Балюзак, такъв живот, че му идело „да си пръсне черепа“, и ме молеше да му пратя някакви вести от сестра ми: „... пък ако може, нека и тя прибави на края на писмото няколко думи. Ще ми бъде много приятно, а така няма да измени на обещанието си. Кажи ѝ, че не може да си представи какво е да живееш в едно гадно затънтено селце, изгубено сред елшаците, само с един стар свещеник, който е свестен човек, не мога да си кривя душата, и прави от мен каквото може. Бедата е там, че аз не съм свестен. Кажи ѝ, че само няколко реда са достатъчни. Тя може да си представи колко ще ми помогне...“

Спомням си какъв студен гняв ме обзе, докато четях по-нататък писмото, в което нямаше нито дума, отправена към мен самия.

Раздразнението ми надделяваше над мъката. Щом е така, по-добре да не мисля повече за това, да излича всичко... Колко често в живота си съм изпитвал желание да скъсам всичко, да изхвърля хората през борда. Протегнах писмото на Брижит, която веднага се запозна със съдържанието, ала без да бърза; а когато го сгъна, конските ѝ зъби се разкриха в усмивка: „Игуменката — каза тя — ми предаде цял куп писма от този господин. Имал е нахалството да пише на сестра ти в самия манастир и представяш ли си, всяко писмо започва с молби към Пресветата майка или към този, който първи разпечата плика, да го склони да го предаде на Мишел. Което показва — добави тя поучително, — че покварата може да върви ръка за ръка с глупостта и че те съвсем не са несъвместими.“ След което захвърли писмото в камината и го предаде на нетрайните пламъци.

Не зная дали втората случка стана по същото време. Струва ми се, че срещата с абат Калу бе като че ли следващата зима. Един четвъртък, тъкмо излизах от дома, някой зад мен ме извика по име. Познах абат Калу, макар да бе много отслабнал. Старото расо висеше на костеливите му рамене. Навярно е чакал да изляза. Казах му, че отивам в книжарницата, и той ме последва.

— Жан ще се зарадва тази вечер, като му разкажа, че сме се видели.

— Как е той? — попитах нехайно.

— Не е добре — отвърна абат Калу. — Съвсем не е добре, горкият.

Очакваше да почна да го разпитвам, ала се излъга: спрях се пред книжарницата и запрелиствах старите книги, изложени отвън. Толкова ли жесток съм бил тогава? Не, защото отчаянието на клетия свещеник, надвесен над мен, съвсем не ми убягваше и днес, след толкова години още изпитвам угризението, което тогава се прокрадна в мен.

— Да ти кажа право, безпокоя се за нашия Жан. Помисли само: тази година не ходи в Ла Дьовиз. Майка му прекара зимата в Египет. Разбира се, учи много, ходи на лов. През октомври двамата ловихме гривяци. Хвана четиридесет и седем. Дори кон му намерих, представи си, от господин Дьо Бюк, една стара кранта, но все пак може да се язди. Но му липсва компания...

— Ами вие? — попитах аз наивно.

— О, аз...

Той махна неопределено, без да добави нито дума. Навярно бе усетил безсилието си — не можеше да направи нищо, за да ощастливи едно момче на тази възраст. Културата му нямала стойност в очите на Жан, а още по-малко нежността му. За това момче, което всяка вечер заварвал свито на плетения стол край камината в кухнята — там, където го бил оставил следобед, разтворило книгата все на същата страница, — той бил само тъмничар и нищо друго. Жан дори не вдигал към абата мрачното си лице. Вече не му било интересно да язди сам тая стара кранта. Когато го нямало в абатството, свещеникът знаел къде да го намери. Тогава още не подозирах за тази тревога на абата. Жан често се отбивал в аптеката при Воайо — отявлена неприятелка на абат Калу. След часовете учителят и жена му се присъединявали към тях. Пиели кафе в задната част на магазинчето и коментирали статиите на Жорес^[2] или на Ерве^[3].

Макар че разбрах какво иска свещеникът, не му помогнах и той трябваше да пристъпи към целта си без повече заобикалки:

— Съжалявам, че размених остри думи с госпожа Пиан — каза ми той. — Впрочем вярвам, че не е способна да бъде злопаметна и съм сигурен, че решението ѝ относно Жан и Мишел е продиктувано от най-висши подбуди. Няма да ги оспорвам, доверявам се на нейната мъдрост. Но, детето ми, не мислиш ли, че Мишел би могла да пише от време на време на свещеника в Балюзак? Какво лошо има в това? Дори без да ме моли да предам нещо на Жан, би могла да ми разкаже за живота си: за твоя приятел това ще бъде огромно утешение. Нещо повече, Луи — прошепна ми той почти на ухото, — бих казал дори спасение... Защото именно за това става дума: да го спасим... разбираш ли ме?

Видях съвсем отблизо умолителния му детски поглед, усетих тежкия му дъх. Не, не го разбирах добре; и все пак този път се трогнах, но удовлетворих желанието му не заради Жан, а заради него самия. Обещах, че ще предам предложението му на Мишел, и дори му спестих неудобството да ме моли да премълча това пред мащехата си: сам го уверих в това. Той ме хвана с голямата си длан за врата и ме притегли към изпоцапаното си расо. Изпроводих го до трамвая. До него хората на задната платформа приличаха на джуджета.

Кореспонденцията между Мишел и абат Калу, която навярно би предотвратила или забавила много злочестини, бе прекъсната след третото писмо: Мишел непредпазливо го поверила на една приходяща ученичка, а и не могла да се въздържа и цялото писмо било отправено към Жан, макар на плика да бяха написани името и адресът на абат Калу. Писмото било заловено от една монахиня и предадено на Брижит Пиан, която ми разказа за случилото се, избягвайки да вини Мишел: „Самият свещеник я е въвел в изкушение, няма съмнение — каза ми тя. — Колкото и сериозна да е вината ѝ, измолих снизхождение към сестра ти и трябва да кажа, че Светата майка прояви голямо милосърдие. А за свещеника на Балюзак мога да кажа само, че досието му от ден на ден натежава — добави тя с неволно недоволство, — а това писмо е основното обвинение.“

Ето че изказа гласно мислите си пред мен. Обичаше ли ме? Дълго мислех, че в мое лице тя пазеше живото доказателство за греха на първата госпожа Пиан. Днес съм повече склонен да приема, че е проявявала към мен цялата привързаност, на която е била способна, и че съм събуждал у нея слабото майчинско чувство, което тлее и в най-безчувствените жени.

---

[1] Жозеф Ернест Ренан (1823–1892) — френски писател и филолог-изтоковед. В ранния си труд „Бъдещето на науката“ (1848, публикуван 1890) защитава научното знание в духа на философския позитивизъм. — Б.пр. ↑

[2] Жан Жорес (1859–1914) — изтъкнат деец на френското и международното работническо движение, основател на Френската социалистическа партия, борец за мир. — Б.пр. ↑

[3] Гюстав Ерве (1871–1944) — френски журналист, основател на социалистическия вестник „Социална борба“, осъден за антимилитаристична дейност. През Първата световна война застава на страната на Патриотичната партия и основава вестник „Виктоар“. — Б.пр. ↑

XI

По това време живеех в тясна близост с Брижит Пиан. Малкия салон, където тя работеше или приемаше посетители, се намираще между нейната и моята спалня. Вратата бе винаги откритата затваряше я само когато влизаше някой. Но достатъчно бе да повиши и без това звучния си глас, и аз без усилие чувах разговорите, особено през зимата, когато шумът от улицата долиташе приглушено през затворените прозорци.

Когато разпознавах гласа на господин Пюибаро, понякога си давах труд да ида да му кажа „Добър ден“, ала по-често той, преди да се сбогува, идваше да ме целуне. С промяната в неговото положение и моето отношение към него се бе променило. Този беден хилав човек с изцапани обувки и тънко евтино пардесю, което не го предпазваше от студа, не можеше да ми вдъхне същото страхопочитание, както учителят в редингот, чийто любимец бях.

Все пак за свое оправдание трябва да призная, че видът му будеше в мене жалост или поне онова неудобство, което изпитваме пред чуждото нещастие и сме свикнали да наричаме така. Но когато се замислях над злочестата съдба на господин Пюибаро, не можех да не се съглася с Брижит Пиан и да не го презирам за това, че се бе поддал на една съблазън, която вече бях склонен да приемам с недоверие и отвращение, макар че още не я познавах. Едва ли щях да изпитвам същото омерзение към видимите белези на неговото падение, ако те не изразяваха за мен една духовна реалност и не смятах, че със сватбата си господин Пюибаро съзнателно се бе отказал от своята възвисеност. В това отношение съм се променил: смятам, че цялото нещастие на хората идва от неспособността им да останат целомъдрени и че едно целомъдрено човечество би се освободило от повечето злини, които тегнат не само над нас, но дори над тези, които на пръв поглед нямат пряка връзка с плътските страсти. От малцината, които напълно владееха кръвта и сърцето си, съм видял как на този свят се постига щастие чрез любов и доброта.

Господин Пюибаро идваше два пъти месечно да получи от мащехата ми помощите, с които живееше тяхното семейство. През останалото време напразно обикаляше града да търси работа. Октави беше бременна и застрашена от помятане, трябваше да лежи до своето освобождение и не можеше да върши нищо. Чух, че една сестра от „Успение Богородично“ ходела сутрин да им чисти. Това е всичко, което знаех за нещастната двойка и не се питах много-много как живеят.

При все това забелязвах, че срещите между господин Пюибаро и мащехата ми, макар винаги да завършваха с връчването на плика, неизменно се превръщаха в дълъг спор, който се водеше полугласно, като сегиз-тогиз събеседниците повишаваха глас. Пюибаро шепнеше настойчиво, умолително, а мащехата ми отвърщаше с добре познатата за мен интонация, която издаваше упорито отрицание и отказ. И отведнъж започваше да говори сама, като човек, който диктува закон на някой подчинен, принуден да мълчи. „Знаете, че ще стане така, защото такава е волята ми и някога ще трябва да се решите — извика тя веднъж тъй силно, че всичко чух. — Всъщност зло се изразявам, като казвам волята ми, защото не вършим каквото ние искаме, а каквото Бог желае; не се надявайте, че ще продължа да ви бъда съучастница“.

При което бившият ми учител, въпреки че бе много задължен на мащехата ми и напълно зависим от нея, я упрекна, че следва буквата, а не духа на закона и явно съвсем се самозабрави, защото ѝ каза, че ближният ѝ все пати от нейните съмнения и че изтънчеността и строгостта на съвестта ѝ винаги се обръщат срещу другите. Добави, че нямало да си тръгне, преди да постигне това, за което моли. (През вратата не успях да разбера за какво става дума.) Мащехата ми, извън себе си от гняв, заяви, че щом е така, тогава тя щяла да си тръгне. Чух я как затръшна вратата на салона. Миг след това господин Пюибаро влезе пребледнял в стаята ми. Държеше плика, с който тя навярно го бе замерила в лицето. Панталоните му бяха протрити на коленете. Нямаше маншети. Черната му вратовръзка и колосаният пластрон бяха единствените останки от някогашното му одяние.

— Чухте ли? — попита ме той. — Мой малък Луи, бъдете ни съдник...

Не зная дали има други деца, които толкова често са били призовавани да отсъждат в споровете на възрастните. Доверието, което вдъхвах на моя учител още от онази вечер, когато ме помоли да пусна писмото до Октави Тронш, го подтикваше и сега да прибягва до моите услуги — съзнателно доверие, което произтичаше от неговото обожание към децата. Според него (той бе имал благоразумието да развие тези схващания пред мен) момчетата между седем и дванадесет години били надарени с особена прозорливост и понякога проявявали невероятна изобретателност, която изчезвала през пубертета. Макар да бях на петнадесет години, според него бях запазил всички предимства на детството. Клетият Пюибаро! Бракът не го беше разхубавил. Почти напълно бе оплешивял. Няколкото руси кичура едва прикриваха темето. Страните му червенееха на безкръвното лице, кашляше.

Както някога в Ларжюзон, когато ми обясняваше някой латински текст, той придърпа стола си към мен.

— Ти поне ме разбираш...

Говореше ми на „ти“ само когато споделяше нещо, когато се обръщаше към детето с непогрешима преценка. Разказа ми, че лекарят се надявал Октави да изкара докрай нормално бременността си само ако запази пълен физически и душевен покой. Затова сметнал, че трябва да спести на жена си най-терзаещите я грижи и да скрие от нея източника на малката сума, която носеше два пъти месечно. Тя не подозирала, че тези пари идват от моята мащеха, и мислела, че мъжът ѝ си изкарва хляба и най-сетне е получил възнаграждение от архиепископството.

— Да, измислих тази лъжа и я повтарям всеки ден — само Бог вижда с цената на какви страдания и срам. Но трябва ли да наричаме лъжа приказките, които сме длъжни да разкажем на болния? Не мога да приема това въпреки всички доводи на госпожа Брижит...

Гледаше втренчено, сякаш чакаше поличба от оракул. Вдигнах рамене:

— Оставете я, нека си приказва, господин Пюибаро. Щом съвестта ви е чиста...

— Не е толкова просто, мой мъничък Луи... Първо, защото Октави се учудва и се безпокои, че госпожа Брижит не я е посетила, откакто е на легло... До днес твоята мащеха отказваше да направи това посещение, „докато не възстановя поруганата истина“, както имаше

дързостта да ми пише! Това ме въвлече в обяснения с Октави, които ще ти спестя: защото едната лъжа поражда друга, в това съм съгласен с госпожа Брижит. Това е лабиринт, от който не мога да се измъкна. Както и да е, що-годе успях да закърпя положението... Но ето че сега госпожа Брижит започва да заплашва: твърди, че съвестта не ѝ позволява да остане моя съдружница; иска да открия на Октави отде идват приходите ни... Представяш ли си това?

Представих си го много добре и уверих господин Пюибаро, че дори, напротив, учудвам се, че мащехата ми тъй дълго се е съгласявала да скрива истината от Октави. Не му казах, но му дадох да разбере, че се възхищавам на тази строгост. По това време навлизах в творчеството на Паскал. В очите ми жените от типа на Брижит Пиан изглеждаха възвишени и красиви, защото ги сравнявах с майка Анес, майка Анжелик и изобщо с всички горделивки от Пор Роял^[1]. Представям си какво дете съм бил, седнал край камината пред отрупаната с речници и тетрадки масичка и насреща ми този изчерпан човек, който протягаше към жаравата малките си бели изцапани ръце, а пробитите му обуца димяха. В пламъка кротките му зачервени очи съзираха образа на една жена, изтегната в леглото със застрашеното скъпоценно бремене. Това бе една реалност, която Брижит отказваше да приеме, в която той и мен не можеше да въвлече. Мащехата ми му повтаряше: „Толкова пъти съм ви предупреждавала, няма какво да се сърдите на мен...“ Вярно, че всичко ставаше, както го бе предвидила, и събитията така явно доказваха правотата ѝ, та усилиха вярата ѝ, че всички вдъхновения и просветления са ѝ пратени от бога.

— Отиде си със заплахи и ме предупреди, че още утре привечер ще дойде да види Октави — додаде господин Пюибаро мрачно. — Щяла да ни донесе топло ядене, но иска дотогава да подготвя Октави, за да ѝ разкрия истинското положение. Какво да правя? Искан ми се да спестя на клетата си жена този срам. Знаеш, че нямам самообладание. Няма да мога да сдържа сълзите си...

Попитах го защо не взема ученици. Не може ли да дава уроци? Той поклати глава: нямал необходимите дипломи, пък и след сватбата повечето домове, където можел да проникне, затворили вратите си за него.

— Колко жалко, че нямам нужда от частни уроци — заявих доволно. — По всички предмети съм отличен...

— О, ти — каза ми той с нежно възхищение, — ти знаеш вече колкото мен. Готви се добре за изпитите, момчето ми, пази си дипломите. Нямах нужда от тях, но знаеш ли... Да бях завършил...

Леонс Пюибаро бил дете от бедно семейство, което бъдещите му колеги отгледали от милосърдие, защото разбрали, че е надарено; като млад учел с лекота и можел да отиде далеч, ако още на осемнадесет години не започнали да го канят да замества, защото в колежа липсвали учители. Той трябвало едновременно и да преподава, и да се самообразова, затова познаваше литературата само от учебниците и от „Избрани произведения“. В замяна на това бе усвоил много по-добре от мнозина висшисти великите гръцки и римски класици. И ето че неговата ерудиция с нищо не можеше да му помогне да припечелва необходимите триста франка на месец.

Исках да си тръгне и запрелиствах речника, за да разбере, че нямам време. Ала той се бе отпуснал и успокоил в топлата и приятна атмосфера край детето, което обичаше, и се питаше по какъв начин да предупреди Октави, без да я развълнува.

— Защо пък вие трябва да й съобщите това? — предложих аз. — Можете да помолите другого... Например тази монахиня от Успение, която идва у вас всяка сутрин...

— Колко умно, Луи! — извика той и се тупна по мършавите бедра. — Ти единствен виждаш ясно в дадена ситуация. Тази монахиня е малка светица, която Октави обича много, а тя се възхищава от жена ми. Дори е много интересно да видиш тези две създания, всяко от които смята, че стои по-долу от другото. Ще ми се госпожа Брижит да ги види с моите очи... да разбере какво е истинската скромност...

Той млъкна, защото видя, че стиснах устни, и почувствува, че аз съм тъй зависим от госпожа Брижит, както той никога не е бил.

На другия ден рано следобед Брижит Пиан слезе от една карета пред дома на улица Мирай, където семейство Пюибаро живееше под наем в мебелиран апартамент, избран от самата нея, и чийто наем плащаше тя. Ръцете й бяха тъй отрупани с най-различни пакети, че не можа да повдигне роклята си по ужасната стълба. Помийната вода се стичаше по откритата вада. Пиан познаваше тази смрад: ноздрите й на благотворителка бяха свикнали с нея. Градските бордеи винаги се

разпознават по миризмата на пържено и на клозет. И отново не искам да се поддавам на изкушението да обърна против Брижит най-хубавите постъпки в живота ѝ. Каквито и да са били дълбоките ѝ подбуди, тя винаги се проявяваше като много щедра, а понякога, при някои тежко болни, бе способна да се раздава. Освен това спазваше принципа, че е по-добре да спасиш малцина злощастници, отколкото да раздадеш на мнозина недостатъчна милостиня. Спомням си, че когато ходехме заедно на пазар, тя купуваше конци, прежда и бакалски продукти в дюкянчета, отдалечени от центъра на града, където бе уредила като продавачи тези, които бе измъкнала от калта, и изпращаше там за покупки и своите познати. Впрочем тя не спестяваше на притеснените търговци нито упреците, нито забележките си и се възмущаваше от неблагодарността на хората, които сякаш нарочно не преуспяват въпреки финансовата помощ, която им оказваше.

Към семейство Пюибаро тя не се отнесе по същия начин и макар да ги хранеше, ги остави сами да се оправят. Дали нарочно? Кой знае? Може би самата тя нямаше понятие. Склонен съм да мисля, че за нея е било добре дошло те да тънат в нищетата, която им бе предрекла, и така явно да бъдат наказани, че не са се съобразили с нейните напътствия. Тя постоянно тържествуваше, че може да държи двамата Пюибаро в пълна зависимост. А ако можеше да осъзнае чувствата си към Октави, самата тя би потръпнала.

Първата вещ, която се наби в очите на Брижит в стаята на болната, бе едно пиано, поставено перпендикулярно на леглото откъм главата и което заемаше толкова място, че беше трудно да се придвижиш между гардероба, масата и скрина, отрупан с шишенца и мръсни чаши и чинии. (Господин Пюибаро успяваше за кратко време да разруши реда, който малката монахиня оставяше всеки ден след себе си.) Докато си разменяха обичайните учтивости и въпросите и отговорите относно състоянието на Октави, двамата съпрузи с невиджана тревога забелязаха, че пианото вече „бе привлякло погледа“ на госпожа Брижит и тя не след дълго ще започне своето следствие. Фирмата, която им го даде под наем, бе обещала да си го вземе. Ала не удържа на думата си. Тази сутрин Пюибаро отново ги моли. Как да обяснят на Брижит Пиан защо са си позволили тази нелепа прищявка,

след като нито той, нито тя знаеха да свирят на пиано, макар че и на двамата им доставяше удоволствие да свирят с един пръст по клавишите познати псалми. Дори и да не живееха в немотия, подобно нещо би било почти непроситимо; ала когато си принуден да живееш от подаяния...

Октави побърза да подхване разговор, който да отклони вниманието на госпожа Брижит. Благодарил я е от все сърце, че не е позволила на Леонс да продължи да лъже за източника на парите, които два пъти месечно донасяше у дома. Той го направил от добро сърце и от жал към нея. Но тя отдавна подозирала измамата и отначало мислела, че това е някаква хитрина на госпожа Брижит, която, кой знае защо, прикриваше добрините си, както други прикриват злините. (Октави не бе напълно лишена от този недостатък, често срещан в средите, където бе израсла и където ласкателството не прави впечатление, щом е отправено към влиятелни личности, от които зависиш.) Тя добави, че разбирала и споделяла принципите на госпожа Брижит, която я слушаше разсеяно и често-често попоглеждала пианото, а накрая я прекъсна и каза, че съжалявала, ако е натъжила господин Пюибаро и навярно би проявила слабостта да му отстъпи, ако се отнасяше за някои от многобройните обикновени миряни, които не разбират нищо от божите дела. Но сметнала, че една истинска християнка като Октави не може да бъде държана в неведение за последиците от своите дела и за изпитанията, на които провидението иска да я подложи. „Щом то ви е оставило да живеете благодарение на милостта на една приятелка и е допуснало господин Пюибаро да не може да намери на този свят подходяща работа, аз нямам право да ви лиша от този полезен урок.“

В дневника си господин Пюибаро е записал тези думи и ги е нарекъл жестоки, а след това е добавил: „Не мога да се закълна, че съзнателно ги изрече иронично, но бе доволна от възможността да извини с неуязвим от религиозна гледна точка претекст дълбокото си удоволствие, че е излязла толкова права в спора си с нас и че само тънкото пликче, за което трябва да ходя два пъти месечно у тях, дели нашето семейство от най-пълната немотия.“

— Странно — каза тя, — това пиано не фигурира в описа, който ми връчиха, когато наех това жилище за вас.

— Не — отвърна Октави с треперещ глас. — Това е една лудост, за която вината е единствено моя.

И я погледна с нежната си обезоръжаваща усмивка, на която малцина устояваха; ала челото на благодетелката не се проясни.

— Извинявай, скъпа — прекъсна я господин Пюибаро, — но аз ти го предложих, като мислех колкото за твоето, толкова и за своето удоволствие.

Каква грешка да нарече жена си „скъпа“ пред Брижит Пиан! Тя ненавиждаше липсата на всякакъв свян у двойките, които под предлог, че са законни, издават с дума или жест отвратителната си близост. А при тези двамата това бе буквално непоносимо.

— Трябва ли да разбирам — попита тя с подчертана кротост, — че сте взели под наем това пиано?

Обвиняемите кимнаха.

— Значи, един от двамата може да дава уроци? Аз пък мислех, че нямате представа от солфеж и дори не разпознавате нотите.

Октави отвърна, че сметнали, че могат да си позволят това удоволствие.

— Какво удоволствие? Да свирите с един пръст, както често съм ви виждала да правите в църковното училище с риск да станете за посмешище пред учениците?

И госпожа Брижит, която се смееше много рядко, се изкиска.

Октави сведе глава. Жълтите ѝ безцветни коси падаха на две плитки върху раменете ѝ. Гърдите ѝ се повдигаха бързо под нощницата от грубо платно.

— Вярно, сбъркахме, госпожа Брижит — каза господин Пюибаро. — Но Октави не бива да се вълнува — добави той умолително шепнешком. — Ако искате, ще говорим за това при следващото ми посещение. Ще ви обясня...

— Да — прошепна тя, — простете... Ще говорим на воля за това другаде: ще ми кажете с какви пари сте наели това пиано.

— С вашите, разбира се... Признавам, че когато живееш от подаяния, е непростимо да пилееш по двадесет франка месечно за едно пиано, на което не можеш да свириш. Но да оставим обясненията за друг път...

— Какви обяснения? Няма какво да се обяснява, всичко е ясно — рече Брижит все така полугласно (ала Октави не изпускаше нито дума).

— Струва ми се, няма какво да добавя. Сякаш и двамата не си давате сметка, че сте прекрачили всякакви граници. Не правя въпрос за парите, смятам, че разбирате! Не става въпрос за парите...

Господин Пюибаро я прекъсна и ѝ припомни, че няма какво да се добави, самата тя го каза, и после прегърна Октави, която се задъхваше от ридания. Но Брижит Пиан се раздражни от сълзите на Октави и бе обхваната от един от онези пристъпи на гняв, които не успяваше да спотаи и в които с примирение разпознаваше огнената природа, с която бог я бе дарил. Макар че се опитваше да не повишава глас, ядните, едва сдържани думи свистяха през зъбите ѝ:

— Във всеки случай трябва да помисля и за себе си. Дума да не става! Има граници дори и на добродетелността; трябва да взема мерки и колкото и щедра да съм била към вас, не искам да довеждам добротата до глупост...

— Моля ви да млъкнете или да си идете. Не виждате ли какво причинявате на Октави?

И господин Пюибаро се забрави дотам, че я хвана за ръката и я поведе към вратата.

— Как, приятелю, осмелявате се да ме докосвате?

Благодарение на това посегателство Брижит Пиан отново се издигна във висините на обичайното си съвършенство.

— Недей, Леонс — простена Октави... — Това е нашата благодетелка; ти ми причиняваш мъка, като не се държиш с нея както заслужава.

Ала господин Пюибаро, обзет от гнева на слабите, повиши глас, когато Брижит бе вече на площадката:

— Тук сме си у нас, скъпа.

Тогава високата фигура на моята мащеха се откри в рамката на вратата.

— У вас, така ли?

Триумфът ѝ бе тъй лесен, че отново я обзе божествен покой. Всъщност това затваряше устата на жалкия ѝ противник и тя можеше да не прибавя нито дума повече.

— Да ви пратя ли всички квитанции за наема? Струва ми се, че не са на ваше име.

Господин Пюибаро затръшна вратата и се доближи до леглото, където Октави плачеше, скрила лице в шепите си. Той я взе в обятията си и я притегли към гърдите си.

— Сбърка, Леонс, ние ѝ дължим всичко и е вярно, че това пиано...

— Скъпа, успокой се, на малкото ще му стане лошо...

„Малкото“ наричаха създанието, което още не бе се появило на бял свят, любимото дете, което може би никога нямаше да се роди. И докато господин Пюибаро повтаряше полугласно, все тъй притиснал главата на жена си до гърдите си: „Какво ужасно същество!“, Октави възразяваше:

— Не, Леонс, недей, не е хубаво. И нейният характер си има недостатъци. Видиш ли, характерът е пробен камък за всички нас. Лесно е да се въздържиш от престъпленията, които бог ти пречи да извършиш, но за да побеждаваш природата си всеки ден, е необходима някаква особена милост. На госпожа Брижит ѝ трябва да управлява някой манастир...

— Ами! Ако я бяха пратили в манастир, щеше да започне да го ръководи и цялото братство щеше да трепери от нея, защото тя внимателно подбира жертвите си. Трябва, напротив, да се радваме, че никой не е предаден на властта ѝ тялом и духом в някоя обител. Там Брижит Пиан би се разгърнала в целия си ръст. Ние двамата сме свободни да умрем от глад, но да не я видим повече...

— Съгласна съм с теб, че тя би помогнала на останалите монахини да станат светици — отговори Октави все още обляна в сълзи, но с бледата си усмивка. — Забелязал ли си, че в живота на големите светици винаги има някоя игуменка от рода на госпожа Брижит, която им помага да отидат в рая по най-трънливия, ала най-късия път, защото те не живеят дълго... Не — добави тя, — не е хубаво да говоря така... Тя е нашата благодетелка... Ох! Не е хубаво!

Помълчаха малко. Господин Пюибаро, седнал на леглото, взе един от донесените от Брижит бисквити, изяде го на две-три хапки и попита:

— Какво ще стане с нас?

— Ще идеш да я видиш утре сутрин — каза Октави. — Познавам я: тази нощ ще изпита угризения и първа ще ти се извини. Ако ли не, малкият Луи ще оправи нещата.

На него не му се искаше; не, вече никога нямаше да позволи да се отнасят с него така.

— Трудно е да се унижаваш, скъпи, това е най-трудното на този свят особено за един мъж, за един мъж с твоите качества. Но точно това се иска от теб.

— Ох, най-мъчителното за мен е, че тя си въобразява, че бог ѝ дава право, защото всичките ѝ предсказания се сбъднаха. А ти мислиш ли, че сме наказани?

— Не — възрази тя пламенно, — не, само ни изпитват. Не, не сме сбъркали. Твоето призвание съвпаднаше с моето. Госпожа Брижит не разбира, че ни е било предопределено да страдаме заедно.

— Да, и от самото това страдание се ражда нашето щастие.

Тя го прегърна през врата с мършавите си ръце.

— Вярно ли е, че за нищо не съжаляваш?

— Измъчвам се, че не мога да припечелвам хляб за двама ни — въздъхна той, — но ако ни е съдено да се роди малкото... нищо друго няма да има значение пред тази радост.

Тя му прошепна на ухото: „Не мисли за това, не се надявай премного...“

— Какво? Кое те кара да мислиш... да не би лекарят да ти е казал нещо, което аз не зная?

Той я обсипа с въпроси, ала тя клатеше глава: не, лекарят нищо не ѝ е казал, но просто си мислела, че може би и това ще се иска от тях, особено това... „Не!“, повтаряше господин Пюибаро, а тя го увещаваше, че трябва предварително да се примирят с цялото си сърце, както направил Авраам, и може би едва тогава Исаак ще им бъде върнат. Господин Пюибаро продължаваше да казва „не“, но все по-тихо, после се отпусна на колене и зарови глава в чаршафите и взе да приглася глухо на вечерната молитва, която Октави поде.

Щом я прочете, тя млъкна и затвори очи. Тогава господин Пюибаро запали свещ, приближи се до пианото и затърси по лъскавите клавиши най-любимата си мелодия — химна, който децата пееха в деня на първото си причастие, като полугласно повтаряше думите: „Небето /бог навести земята, любими мой, почивай в мен.../“

---

[1] Прочут женски манастир, основан през 1204 г. През XVII век се превръща в средище на янсенизма — религиозна и етическа доктрина, разработена от холандския теолог Янсений (1585–1638). В много отношения янсенизмът противоречи на официалния католицизъм и бил преследван от кралската власт и църквата. — Б.пр.

↑

XII

Преди да излезе на улицата, гневът на Брижит Пиан се обърна отчасти срещу самата нея. Как си позволи до такава степен да загуби самообладание и какво щяха да си помислят Пюибаро? Те не виждаха като нея отвътре съвършенството ѝ, не можеха да измерят колко високо, широко и дълбоко е то. Щяха да преценят само по този изблик на гняв, от който, право да си кажа, се срамуваше. Каква е тая човешка природа, мислеше си тя, докато се изкачваше по улица Мирай към булевард Виктор Юго, че след като си отдал живота си да покориш сам себе си и вече имаш право да се смяташ пречистен от слабостите, които те ужасяват у другите, само при вида на едно пиано можеш да излезеш извън кожата си.

Ако от плаща на съвършенството, който Брижит Пиан плетеше с ежеминутна бдителност, се измъкваше някоя нишка, тя се утешаваше, стига да няма свидетели. Ала семейство Пюибаро и особено Октави бяха последните, пред които тя би се съгласила да прояви слабост. „Ще ме вземат за начинаеща“, казваше си Брижит, която напредваше в духовния живот като в изучаването на чужд език. Беснееше при мисълта, че двамата Пюибаро нямат никаква представа за нейното извисяване през последните месеци и че външните белези на едно раздразнение щяха да я причислят към най-обикновените вярващи. Скромността на Брижит не ѝ позволяваше да определи с точност до какви висини се бе издигнала. Но на драго сърце би се качила обратно, за да припомни на семейство Пюибаро, че и големите светици понякога са се поддавали на гнева. Беше ли светица? Съвсем съзнателно се опитваше да стане и при всяка крачка в тази насока бранеше завоювания терен. Досега не беше се намерил никой да ѝ каже, че колкото повече се приближава до съвестта, толкова повече човек открива своята нищета и своето нищожество и поднася богу не от набожност, а единствено от необходимост няколкото вдъхновени от Провидението добри порива. Брижит Пиан вървеше по обратния път, като от ден на ден умножаваше причините да благодари на Създателя,

че я е сътворил достойна за възхищение. Навремето се смущаваше от хладните си отношения с бога. Ала след като прочете, че обикновено бог подпомага начинаещите в първите им стъпки и щом излязат от калта, ги обсипва осезаемо с милости, видя в тази безчувственост, която преди я натъжаваше, явен знак, че отдавна е преминала низшите стадии на съмнителната вяра. И ето че тази студена душа величаеше своята студенина, без да се замисли, че никога, дори при първите стъпки в търсенето на съвършения живот, не бе изпитвала нищо подобно на любов и се доближаваше до своя господ само за да го признае за свидетел на бързото си напредване и на особените си достойнства. При все това, докато бродеше из потъналите в мъгла квартали между улица Мирай и Булеварда на Интендантството, крачейки по улица Дюфур-Дюбержие и улица Витал-Карл, Брижит изпитваше дълбоко неудобство, че се е принизила в очите на семейство Пюибаро. Глождеше я глухото безпокойство (което дремеше в нея, ала никога не изчезваше напълно), че не всичките ѝ сметки са чисти и че и нея ще съдят със същата безкрайна строгост, която според нея бе присъща само на Всевишния. Понякога, особено след срещите с Октави Тронш, мълния пронизваше обгърналата душата ѝ тъма и тя внезапно се виждаше. Откриваше с ослепителна яснота — само за миг, — че съществува и друг живот освен нейния, че има и друг Бог освен нейния. Доволството, че е Брижит Пиан, от което преливаше, отведнъж отлиташе и я оставяше разтреперана, жалка и гола на пустия бряг под безпощадното небе. Отдалеч до нея долиташе псалмът на херувимите, в който се присъединяваха омразните гласове на семейство Пюибаро. Ала това траеше само миг и тя успяваше с няколко горещи кратки молитви с проверено действие да възстанови душевното си равновесие. Тогава спираше пред някой олтар, както направи и този ден в катедралата, изчакваше да се възцари покой и боготвореше това успокоение като знак на одобрение, изпратен от невидимия господ. Ала когато се изправи пред светото причастие и отиде до клира да види иконата на света Богородица, на която художникът бе придал чертите на императрица Евгения, тя усети, че я заплашва вътрешно неодобрение: „Това е изпитание — мислеше си тя, — приемам го...“ А дълбоко в съзнанието ѝ това значеше: „Забележи, господи, че го приемам, и не забравяй да прибавиш това примирение към списъка на моите достойнства.“ И тъй като покоят не я спохождаше, тя влезе в

една изповедалня и се обвини, че била рязка, разбира се, не несправедлива (защото гневът ѝ бе оправдан), но че не е могла да удържи законното си негодувание в границите на умереното милосърдие.

Ако на другия ден по обяд господин Пюибаро бе заварил Брижит у дома ѝ, той щеше да види пред себе си една обезоръжена жена, готова да му даде пример на искрено смирение; смирение тя бе готова да покаже всекиму, но когато моят учител, побледнял от вълнение, попита прислужницата дали госпожата е вкъщи, научи, че са я повикали с телеграма в Ларжюзон и заминала заедно с децата: господин Октав Пиан внезапно се разболял и текстът на телеграмата бил тъй тревожен, че госпожата набързо събрала багажа и за всеки случай си взела „най-траурни дрехи“.

В смъртта на баща ми нямаше нищо подозрително. Сентис (който се бе върнал на мястото си след освобождението на Виньот) го намерил изстинал призори, проснат по очи на килима пред леглото. Като повечето селяни от Ландите Октав Пиан си похапваше и попийваше; ала откак бе останал сам, пиеше на провала, а вечерта, преди да умре, бе надминал себе си: бутилката арманяк, която бе наченал същата вечер, стоеше празна на бюрото, където обикновено пушеше лула близо до камината, докато стане полунощ.

Днес зная, че угризенията на Брижит Пиан се съсредоточаваха върху листчето хартия, за което вече споменах и за което смяташе, с право, или не, че петни паметта на майка ми. Дълго си мислех, че като напусна Ларжюзон, тя нарочно бе оставила този документ в чекмеджето, сигурна, че мъжът ѝ рано или късно ще го открие. Явно бях отишъл твърде далеч в предположенията си. Едва днес мога да разбера пълния смисъл на думите, които моята мащеха безспир повтаряше в стаята си през дългите нощи преди погребението на баща ми, а аз с разширени от ужас очи слушах в мрачината, убеден, че Брижит Пиан е полудяла. Под проядената от плъховете врата се процеждаше светлина и бродещата ѝ сянка равномерно я затуляше. Макар да бях по пантофи, старите дъски на пода проскърцваха. „Чакай да помисля“ — повтаряше си тя на глас. Още чувам това „чакай да помисля“, казано от човек, който иска на всяка цена да сложи в ред

обърканите си мисли: тя е могла да му покаже този документ, а не го бе направила. Винаги гледаше да не го тревожи, макар да ѝ беше лесно да унищожи култа към покойната Март. През цялото време се въздържахше. Имаше съвсем малка вероятност той да отвори чекмеджето. Можеше да се вини само, че не бе изгорила това листче хартия... но не и да подозира себе си, че той ще го намери. „Уповавах се на бога. От бог зависеше дали Октав ще отвори чекмеджето. Но дори и тогава пак от бога зависеше дали клетият човек ще разбере смисъла на този документ, дали ще му отдаде някакво значение. Впрочем нищо не доказва, че той го е разбрал. Вярно, документът не е вече в чекмеджето, а печката във вестибюла е пълна с пепел от изгорени хартии. Но той е унищожил всичко, което му оставаше от първата му жена, и този документ покрай останалото... Вече не беше на себе си, пиеше, пропилил се беше...“ Това несъмнено не са точните ѝ думи; възстанових ги по памет, имайки предвид това, което научих покъсно и което тогава още не знаех; опитах се да проследя хода на нейните угризения, ала съм сигурен само в това „Чакай да помисля“, в което обърканото ѝ съзнание се вкопчваше през цялата нощ.

Мишел пък се правеше, че не забелязва Брижит — горката Мишел, и тя бе преследвана от угризения, угризения, които и аз споделях, които ни измъчваха дълго време, ала в залеза на живота си не откривам ни следа от тях. Въпреки дълбоката си скръб по любимия ни баща при пристигането си в Ларжюзон в навечерието на погребението Мишел се интересуваше най-вече дали ще види Жан; и след траурния обред над синовната ѝ обич надделя и като че ли я засенчи разочарованието, че не е срещнала Мирбел на поклонението.

Понеже се боеше, че плътният креп на лицето ще ѝ попречи да забележи Жан дьо Мирбел, тя ме помоли да я предупредя, щом се появи. До такава степен се слях с желанието ѝ, че личните ми чувства изобщо не се намесваха в жадното любопитство, с което го търсех из тълпата селяци, които се трупаха да дават дарения. Сред тези животински лица, сред тези миши, лисичи и заешки муцуни, сред тези говежди чела, сред очите на жените, ужасяващи със своята празнота, угаснали или, напротив, живи, бляскави, глупави като на птиците — напразно търсех познатото лице, високото чело под късите чупливи коси, очите, насмешливата уста. Навярно Жан се боеше от срещата с

мащехата ми, но тъй като бе прието вдовицата да не отива до гробището, се надявах, че там ще се присъедини към нас.

Бе една от онези сутрини, които започват хубаво, но скоро мъглата надделя над слабото слънце. До последната минута на ръба на гроба, докато живите като привидения в тази мъгла си подаваха лопатата от ръка на ръка и върху ковчегата на Октав Пиан, който може би не бе мой баща, глухо падаха оскъдни шепи пръст, аз все се надявах, че Жан ще изникне измежду тези сенки. На няколко пъти Мишел се припозна и ме стисна за ръката. С години ние двамата преглъщахме срама си при този спомен. И все пак скръбта ни показваше колко сме обичали баща си. Днес вече негодувам против закона, на който сестра ми се подчиняваше в малкото гробище на Ларжюзон. Тя бе от онези чисти и уравновесени създания, у които инстинктът се слива с дълга и често ги подтиква да сторят това, което Бог изисква от тях.

Следобеда мащехата ми се оттегли в стаята си, където до вечерта я чувахме да крачи. Противно на всички правила нито един от нас не се появи на траурния обяд; врявата долиташе до първия етаж, където двамата с Мишел намерихме убежище. Тъй като отсъстваха близки роднини, ръководеше го нашият настойник, нотариусът Малбек. Той дойде при нас след кафето, зачервен, едва ли не ухилен. Знаехме, че го чакат клиенти и няма да се наложи дълго да го търпим. Ако това, което пиша, бе роман, би било интересно да нахвърля портрета на Малбек, от този тип хора, които често наричат „Балзакови герои“... Но ролята, която той игра в нашия живот, се свеждаше до това да не ни освобождава от всичко, което би отклонило вниманието ни от поривите на сърцата и духа ни. Умирах от скука в негово присъствие. Трябваше да си разправям наум приказки, докато четеше документите, под които поставях инициалите си. През цялата си младост съм бил убеден (и го доказвах с държанието си), че този вид същества, с голо теме, очила и бакенбарди, тези делови хора на средна възраст, които изглеждат като гримирани, не познават сърдечните страсти и всичко човешко им е чуждо.

Щом си отиде господин Малбек и последните коли се отдалечиха, ние (най-сетне) се поддадохме на натрапчивата идея, която ни се виждаше светотатство, и досами стаята, където допреди малко лежеше трупът на баща ми, започнахме да се питаме какво става с

Мирбел. Още тогава разбрахме, че нищо няма да ни спре да потърсим Жан дьо Мирбел. Гробището, където щяхме да отидем пак на другия ден, бе извън селото, тъкмо по пътя за Балюзак. Колко беше да се отиде пеш до абатството. Брижит Пиан явно не бе в състояние да упражнява каквото и да е надзор; а смъртта на баща ни бе освободила Мишел от нейния обет.

На другия ден се спусна още по-гъста мъгла. (През гората нямаше никаква опасност да ни срещне някой. Пред отрупания с вече повехнали цветя гроб Мишел си наложи да прочете два пъти „De profundis“^[1], която ми се стори безкрайна. После с чувството, че изоставяме клетия мъртвец, ние закрачихме тъй бързо, че въпреки мъглата по челата ни изби пот. Мишел вървеше пред мен. Носеше бяла барета (нямаше друга черна шапка освен тази, която носеше на погребението). Тесният жакет очертаваше малко пълната ѝ за тогавашните изисквания фигура. Раменете ѝ бяха прекалено високи. Това бяха недостатъците, които съм запомнил. Но от това набито момиче бликаше невероятна сила, една всепобеждаваща жизненост.

Няколкото къщи, които образуваха село Балюзак, ни се сториха като мъртви. Те не можеха дори да образуват улица, а нямаше и нищо като площад. Само гробището делеше абатството от църквата. Подалеч се намиреше новото училище; отсреща — едно ханче с бакалия, ковачницата и аптеката на Воайо, която този ден бе затворена. Две трети от енорияшите на абат Калу живееха в разпръснати чифлици на няколко километра от селото. Колкото повече се приближавахме, толкова повече смущението ми се смесваше с това на Мишел. Сляхме се в едно сърце, в един дъх. Бях запретнал крачолите на черните си панталони, които откриваха черните ми траурни ботуши с метални копчета.

Зеленчуковата градина изглеждаше запустяла. „Чакай да си поема дъх, преди да почукаш“ — каза Мишел. Не направи това, което би направила днес: нямаше нито пудра, нито червило, нито чанта дори, само един джоб на полата. Повдигнах желязното чукче. Ударът отекна като в празна гробница. Изтече половин минута, после чухме как изскърца стол и някой затътри чехли. Отвори ни един призрак: абат Калу. Беше страшно отслабнал от последната ни среща на Булеварда на Интендантството.

— А! Мили дечица... щях да ви пиша. Трябваше да дойда... ала не посмях заради госпожа Пиан, нали разбирате?

Той влезе пред нас в салона, разтвори капаците. Студено наметало легна на плещите ни. И когато той колебливо ни попита дали не ни е страх да не настинем, отвърнахме, че сме се разгорещили и навярно е по-добре да се качим горе. Той се притесни, извини се за безпорядъка, после леко вдигна рамене и ни направи знак да се качим на първия етаж. Чувствувах, че Мишел напрегнато очаква да види това, което жадуваше: Жан, наведен през парапета. Може би той стоеше зад вратата, която абат Калу отвори с нови извинения:

— Леглото не е оправено. Мария остарява, а аз сутрин не се чувствам много добре...

Какво безредие! По сивите чаршафи бяха разхвърляни книги. На камината сред купчина листи бе захвърлен поднос с остатъци от храна. Кафеничето бе оставено в пепелта на камината. Абат Калу поднесе два стола, а сам седна на леглото.

— Щё ми се да ви кажа, че съчувствувам на скръбта ви. Но в момента не мога да мисля за другите, в плен съм на собствената си скръб. А може би знаете къде е той? Навярно се носят слухове? Аз нищо не зная и се страхувам, че нивга не ще узная, защото семейството му няма да ме уведоми за това, как мислите! Простете, че говоря тъй объркано... Откак ми се случи това нещастие, думица не съм продумвал с някого... Тук ми обръщат гръб или пък ми се смеят...

— Какво нещастие? — попитах аз.

Мишел бе разбрала.

— Какво е станало с него? Случило ли му се е нещо?

Абат Калу взе ръката, която тя му протегна; повтори, че най-малко той може да се надява някой да му съобщи нещо... Най-сетне забеляза нашето смайване:

— Не знаете ли, че той си отиде? Не ви ли казаха, че си отиде? Утре ще станат осем дни...

И двамата извикахме:

— Отишъл си е? Защо си е отишъл?

Абатът вдигна ръце, после уморено се отпусна:

— Защо? От скука, разбира се... Тоя живот тук насаме с един свещеник, един стар свещеник... Но нямаше да му дойде наум, ако не

се беше набъркал още някой... Не, нищо повече не мога да ви кажа, вие сте деца... Ах, Мишел, само вие можехте... само вие...

Никога не бях виждал човек на тази възраст, и то свещеник, да плаче. Това не бяха сълзи на възрастен. Замъглените му сини очи бяха същите, които навярно майка му е изтривала преди шестдесет години, когато му е било мъчно. И устата му бе по детски свита.

— Мислех, че съм направил всичко възможно... Трябваше да ви търся, Мишел, да ви намеря, да ви доведа насила. Но сгреших в преценката си: каква лудост бе тази кореспонденция помежду ни! Трябваше да предвидя, че няма да устоите на изкушението да пхнете писмо до Жан в плика, адресиран до мен... Знаете ли, че по отношение на мен този случай стигна чак до архиепископството? Вашата мащеха грижливо е съчинила един пасквил срещу мен, милата женица! За щастие, оказа се, че кардинал Леко съвсем не е тъй страшен, колкото изглежда. Разбира се, негово преосвещенство ми се присмя. Нарече ме „посредник на любовта“ и цитира латински стихове. Но само за да омаловажи нещата и да ги обърне на шега. Кардиналът е строг, присмехът му е жесток, ала носи сърце, което подобава на големия му ум. Сега си давам сметка, че бе много добър към мен...

Господин Калу скри за миг лице в огромните си шепи. Мишел го попита какво трябва да направи. Той свали ръце, вгледа се в нея; усмивка озари окъпаното в сълзи лице.

— О, за вас, Мишел, всичко е съвсем просто: докато той и вие сте живи, нищо не е загубено. Знаете ли какво представлявате за него? Осъзнавате ли го? Докато аз, какво мога да направя аз? Да, зная да страдам; винаги можеш да страдаш за другите. Дали вярвам в това? — запита се той полугласно, сякаш бе забравил нашето присъствие. — Да, вярвам. Колко ужасно е учението, според което делата не служат за нищо и човек не е способен да извоюва опрощение нито за себе си, нито за тези, които обича! Векове наред всички християни вярваха, че нищожният кръст, на който ги приковаваха отляво и отдясно на Господа, осигурява тяхното и на обичаните им съществуване изкупление... Но дойде Калвин и им отне тази надежда; ала аз не съм я изгубил... Не — повтори той, — не!

Ние с Мишел се спогледахме: помислихме, че губи разсъдъка си, и се уплашихме. Той измъкна от джоба си голяма носна кърпа на

виолетови квадрати; изтри очите си, помъчи се да овладее треперещия си глас.

— Ти поне можеш да пишеш в Ла Дъовиз, Луи — каза той. — Нормално е да попиташ графинята как е твоят другар. Разбира се, ще трябва да тълкуваш писмото ѝ, защото няма равна на себе си в лъжите... Може вече да се е върнал там... Те не може да са отишли далеч — добави той. — Щом научите нещо, ще ми пишете, нали? А аз от своя страна...

— Няма да ви питам как се казва лицето, с което е заминал — рече Мишел ненадейно. (По-късно разбрах, че е научила от Сентис слуховете, които се носеха за Органс Воайо и хлапака на господин Калу.) — Не е трудно да се отгатне — добави тя смеешком.

Спомням си този смях. Свещеникът отвори вратата и вътре нахлу мъгла и мирис на дим. Заговори много бързо, без да ни гледа, с ръка на дръжката на вратата:

— Какво ви засяга това? То няма значение за вас, Мишел, защото за него на този свят съществувате само вие. Вие бяхте неговото отчаяние. Какво ви пречи — повтори той, — че друга се е възползувала просто защото е бил тук... Имайте милост към мен, не ме питайте за нищо... всъщност лесно ще разберете, всички тук само за това говорят. Дори няма нужда да ги разпитвате. Ала не настоявайте клетият свещеник да ви разказва такива неща: та вие сте още деца. Мога да си позволя само да ви повторя, Мишел, че ако някой може да спаси Жан, това сте само вие. Каквото и да се случи, не го изоставяйте никога. Той не ви е изменил, както си мислите... И на мен също не измени. Без да го питам, на стари години се привързах към него като към син. Това бащинство, което сам си присвоих, не го задължаваше с нищо. Той поруга само бога, този бог, когото аз не успях да доближа до сърцето му и който след цялото време, прекарано с мен, му е все тъй непознат както първия ден, когато се скарахте в градината, спомняте ли си?

Да, спомнях си: колкото и млад да бях тогава, за мен миналото се бе превърнало вече в бездна, в която най-обикновените спомени от детството ставаха навеки загубени радости.

Навярно онази вечер, след като е затворил вратата след нас и ние сме се изгубили в мъглата, господин Калу е написал редовете, които чета в момента:

„Нищо не показва тъй добре какви са отношенията ни с Бога от естеството на влечението ни към хората и към даден човек в частност. Ако той е изворът на всичките ни радости, на всичките ни страдания, ако душевният ни мир зависи от него едничък, всичко е ясно: ние сме възможно най-далеч от Бога, без да сме извършили никакво престъпление. Не че любовта към Бога ни обрича на безчувственост, ала тя ни задължава да изпитваме към хората една любов, която не е самоцелна — чиста любов, която е почти немислима за онези, които никога не са били в състояние да я усетят. Очаквах това дете да ми върне радостта от бащинството, което пожертвувах заради теб, мой Боже, по време на уединението преди моето ръкополагане. Как бих могъл да покоря и победя в него животинското, в което несъзнателно намирах някаква прелест? Защото по-лесно е да ненавиждаш злото в себе си, отколкото в този, когото обичаш.“

Мишел вървеше пред мен; щом понечвах да я настигна, ускоряваше крачка, за да покаже, че иска да остане сама. Крачеше с високо вдигната глава и нищо в държането ѝ не подсказваше, че е угнетена. За мен най-важното бе да се приберем, преди мащехата ми да разбере, че тъй дълго сме отсъствували: това ме безпокоеше много. Тъкмо прекосихме вестибюла и щяхме да се качим направо в стаите си, Брижит отвори вратата на салона и ни повика: дали не сме искали да прием малко чай. Това ще ни постопли след дългата разходка. Мишел отвърна, че не е гладна, но като видя, че мащехата ни настоява, прие, за да не изглежда, че я е страх и се крие. Влязохме в стаята, където чайт бе вече готов. На лицето на Брижит Пиан не бе изписано добре познатото ми изражение, което приемаше преди да започне битка. При все това не се съмнявах, че бе отгатнала отде идем, и трудно можех да свържа нейния изморен и угнетен вид с гнева, който навярно изпитваше. Тя сама напълни чашите, намаза ни две филии, подаде едната на Мишел и едва след това ни попита съвсем естествено дали

сме намерили абат Калу; Мишел кимна, но мълнията, която очаквах, не се сгромоляса.

— В такъв случай — каза Брижит с натъжен глас, сякаш поднасяше съболезнования — вие вече знаете...

Мишел наежено я прекъсна: да, вече знаем всичко, но предпочитаме да не говорим за това... и се отправи към вратата, но мащехата ни я повика:

— Не, Мишел, остани още малко.

— Предупреждавам ви, че ако ще ми четете проповед, нямам сили...

Предизвикателният тон сякаш не засегна Брижит Пиан, която явно си мислеше нещо друго. Но какво?

— Нямах желание да ти чета проповед, успокой се. Само бих искала да признаеш, че съм права, много държа на това.

С изопнати черти, Мишел се питаше отде ще налети нападението. Тя допря чашата до устните си и започна да отпива на малки глътки, което я освобождаваше да не отговаря и принуди Брижит да разкрие картите си.

— Може би ще ми кажеш, че човек не бива да очаква присъдата на хората и е достатъчно да слушаш собствената си съвест. Ала аз съм слабо същество като всички останали и ми е необходимо не, разбира се, за да възтържествувам над теб, бедното дете, а за мое собствено успокоение, необходимо ми е, за да настъпи мир в душата ми, да признаеш, че правилно видях опасността, която те заплашваше, че това момче се оказа по-лошо, отколкото предполагах, и че успях да те защитя от него по-добре и от родна майка.

Толкова бяхме свикнали всички думи на Брижит Пиан да не са случайни, че първата мисъл бе да открием докъде иска да стигне. Несъмнено тя никога не е била по-искрена, отколкото в този миг. Ала ние по нищо не можахме да разберем, че въпросът ѝ към Мишел бе продиктуван от един страх, който след смъртта на баща ми не ѝ бе дал нито миг покой. Тогава изобщо не осъзнавахме това. Тя очакваше да ѝ възвърнем сигурността. И сестра ми далеч не подозираше какъв удар нанася на своята неприятелка, когато извика:

— Искате да призная, че вие бяхте по-силната? На драго сърце се съгласявам с това. Вие, единствено вие ни разделихте. Вие го

доведохте до това отчаяние. Ако е погубен, то вие сте причина за неговото падение и ако аз самата...

Небето не се сгромоляса. Брижит Пиан седеше в креслото свита, за разлика от друг път. Само едва-едва повиши глас:

— Скръбта те заблуждава, моя малка Мишел... или пък не са ти казали всичко. Погубил го е не друг, а тази Воайо.

— Само с едно писмо можех да му попреча. Ако можех да говоря с него, ако не бяхте застанали помежду ни със същото ужасно настървение, което ви доведе дотам, че се опитахте да набедите абат Калу пред висшестоящите му...

Мишел се задави от ридания: за пръв път плачеше пред Брижит, сякаш инстинктивната ѝ омраза я предупреди, че този път неприятелката ѝ няма да се погаври със сълзите, а напротив, ще се почувствува угнетена.

— Чакай, чакай! — повтаряше Брижит със същия глас, с който я чувах да мърмори нощем. — Все пак не може да не се съ согласиш с мен, че имаш работа с един нехранимайко, един злосторник...

— Злосторник? Само защото на осемнадесет години се е помамил... — Мишел се поколеба да каже „по една жена“.

— Да — натърти Брижит с такъв глас, сякаш защитаваше душевното си спокойствие за цял живот напред, — нали ти казвам: злосторник. Да оставим настрана тази жена, щом искаш. Но този богатски син постъпи като най-долен крадец и ако имаше човешко правосъдие, той отдавна трябваше да е зад решетките.

Мишел вдигна рамене. Тези думи ѝ се виждаха нелепи, тъй прекалени, че я обезоръжаваха. Отвърна, че Брижит Пиан, както се знае, не разбира от тези работи. Ако арестуват всички момчета, които вършат такива престъпления, затворите няма да стигнат.

— Не всички момчета разбиват чекмеджетата ти — прекъсна я Брижит. — Не всички бягат със спестяванията на своя благодетел.

Тя не подхвърли нарочно тези думи, убедена, че обстоятелствата около бягството на Жан ни бяха известни. Надигна се бързо, за да подкрепи момичето, ала то я отблъсна и се сгуши до гърдите ми. Стоях прав до стената. Сестра ми мълвеше:

— Това е клевета, разбира се, някаква измислица на Виньот...

— Нима не знаехте това, бедни дечица?

Тя дълго ни гледа учудено и щастливо. Никога мащехата ми не бе говорила тъй кротко, почти нежно с нас. Възвърна увереността си: никоя майка не би постъпила другояче, принудени бяхме да признаем. Нощта бавно сменяше здрача. Само лампата осветяваше лицето на Брижит.

— Трябваше да предположа, че нещастният абат Калу не е имал смелостта да ви открие безчестието на своя питомец. Съжалявам, че бях тъй рязка, малка Мишел, и ти нанесох такъв удар. Разбираш ли сега? Трябваше да те закрилям от този злосторник. Знаех как стоят нещата. Граф Дьо Мирбел ме предупреди... твърде късно, уви! Виж, за това те моля да ми простиш: допусках да се срещаш с онова порочно момче, ето грешката ми, голямата ми грешка. Не, трябваше да се задоволявам с уверенията на господин Калу. Вярно, че и относно него се заблуждавах...

Тя взе мълчанието ни за съгласие и се поддаде на удоволствието да се отпусне, да се довери:

— Има моменти — продължи тя, — в които човек не вижда ясно нещата. Ще повярвате ли, че аз самата бях започнала да се питам... Така де, имах известни съмнения... Смъртта на баща ви ме разстрои повече, отколкото предполагате. Ние отговаряме за всички души, които бог изпречва на пътя ни. „Какво стори с брат си?“ Този въпрос, който бог задава на Каин, си зададох и аз пред тленните останки на отлетялата ненадейно душа. Внезапната смърт е белязана от нещо, от което човек потръпва... Малко по малко ме обзе страх заради всички, за които ще трябва да отговарям. Възможно е някога да съм бъркала. Бог ми е свидетел, че винаги съм се стремилa към прослава на името му и доброто на душите... Каза ли нещо, Мишел?

Сестра ми поклати отрицателно глава, отдели се от стената и излезе. Понечих да я последвам, ала мащехата ми ме задържа:

— Не, остави я малко насаме с мислите ѝ.

Мина известно време. Брижит разравяше жаравата и сегиз-тогиз някой лумнал пламък огряваше широкото ѝ лице с ярка светлина, после всичко отново помръкваше и само челото и бледите и бузи се открояваха в падналия мрак.

— Не, по-добре да не я оставяме сама — казах изведнъж.

Излязох и се качих на втория етаж, където бе стаята на Мишел. Почуках, никакъв отговор. Отворих и помислих, че е легнала на тъмно,

както често правеше. Извиках я тихо, защото се страхувах от тъмното. Ала тя не бе там. Търсих я навсякъде, от кухнята до гладачницата. Никой не беше я виждал. Излязох на терасата: невидимата луна огряваше студената нощ. Върнах се в малкия салон.

— Не зная къде е Мишел — извиках. — Търсих я навсякъде...

— Ами тогава, значи, е излязла, отишла е навярно в селото. Защо вземаш нещата така трагично, малък глупчо?

Мащехата ми стана. А щом ѝ отвърнах с плач, че Мишел няма какво да прави в селото по това време, тя прошепна занесено, че „тия деца ще я подлудят“. Но ме изпревари и излезе на терасата. По алеята се чуха стъпки.

— Ти ли си, Мишел?

— Не, госпожо, аз съм Сентис.

Сентис — врагът, който отново бе заел мястото си и когото би било неприлично да уволни поне първите няколко месеца. Той ни предупреди, че госпожица Мишел му поискала фенер за колелото си. Помолила да предаде на госпожата, че трябвало спешно да излезе, да не я чакаме за вечеря.

— Къде ли е отишла?

— И още питаш? В Балюзак, разбира се! В крайна сметка така е по-добре — додаде Брижит Пиан, докато се връщахме в малкия салон, където бяха донесли лампа. — Тя се надява, че абат Калу ще ѝ обясни нещата, ще ги направи приемливи... Но какво да правим! Кражбата с взлом си е кражба с взлом...

Тя прокара ръка в косите ми.

— Ах, клетото ми дете — въздъхна тя. — Какви примери имаш пред очите си на една възраст, на която не трябва нищо да знаеш за тези низости: но това е чудесен урок, Луи! Погледни сестра си: добро момиче, разбира се... Ала нищо не може да я спре да не прекоси горите в тая зимна нощ. Виж какво прави страстта от хората, виж до какво ги принизява. Обещай ми, че ти поне няма да бъдеш като другите, че няма да допуснеш да се превърнеш в животно.

Тя понечи да ме целуне, но аз се отдръпнах и седнах встрани, далеч от лампата.

---

[1] „От бездната /те викам, Господи/“ начало на псалм, който е част от католическата заупокойна служба. — Б.пр. ↑

XIII

В думите ми не се прокрадна нито нотка от омразата, която ми вдъхваше. И все пак мащехата ми навярно е почувствувала студения ѝ полъх още от онази вечер, когато вечеряхме сами и чакахме до единадесет часа Мишел да се върне. Този път Брижит Пиан напразно я извика: Мишел се качи на втория етаж, без да спре в малкия салон. Аз отговарях едносрично на забележките на мащехата си, която ми подаде един свещник. Малко след това, докато се канех да протегна крака под ледените чаршафи, видях, че влезе облечена в лилавата си нощница. Но тежката ѝ плитка не блестеше на гърба ѝ: дебела змия, пленена между нощницата и врата.

— Нощта е студена, нося ти грейка — каза ми тя.

Когато я пхна в леглото, тя докосна краката ми. За първи път идеше да ме завие и да ме целуне.

— Горкото момиче не е посмяло пред нас да признае, че господин Калу съвсем ѝ е отворил очите. Разбирам болката ѝ; не бива да бъдем груби с нея; по-късно ще ми бъде благодарна... Не мислиш ли? — настоя тя и вдигна свещта над мен, за да ме види.

Дрямката ми дойде на помощ. Затворих очи и се притулих в този полусън, както бих се гмурнал под водата. Тя въздъхна:

— Колко си щастлив, че вече спиш!

И се върна в стаята си, в самотата си. През нощта се събудих от проскърцването на пода. Помислих си, че отново предъква угризенията си и недостойно се зарадвах: тогава не познавах още ужасното изтезание, което сами си налагат божите служители, неподозиращи, че бог е любов.

На сутринта на закуска Мишел, бледа, със зачервени очи, предвари въпросите ми:

— Господин Калу твърди, че това не може да се нарече кражба — каза ми тя. — Абатът е давал на Жан пари назаем при нужда. Този път Жан сам си взел, но е знаел, че семейството му ще възстанови

незабавно сумата: оставил бележка в чекмеджето и абатът е сигурен, че ще му се издължи...

Попитах дали Мирбел наистина е разбил ключалката. Сестра ми бе принудена да признае това, но се ядоса от моята гримаса, млъкна и ми обърна гръб. Странното бе, че тази чудовищна за мен постъпка пробуди обичта, която изпитвах към Мирбел: никога нямаше да мога да го отрека или доброволно да се откажа от него и тръпки ме побиваха, че съм тъй свързан със същество, способно да стигне до престъпление.

Много след това, и то съвсем откъслечно, научих всичко за това премеждие не от абат Калу, а от самия Мирбел. И докато старата графиня си спомня понякога за това, когато я посетя, и то без да изпитва ни най-малко смущение: „Това е за вас прекрасен сюжет за роман — ми каза тя завистливо. — Бих могла да го запазя за себе си, но ви го отстъпвам. Аз ще го разваля, не е в моя стил, не е любовна история...“ За нея освен изневярата във висшето общество нищо няма право да се нарича любов.

В основата на тази кражба и на това бягство, които тъй безмилостно тегнеха над участта на Мирбел, стоеше едно „добро дело“, което абат Калу беше извършил преди години, още през първите седмици в Балюзак.

По онова време от своя живот той изживявал най-тежкото изпитание, което може да сполети един свещеник: увереността, че повечето хора нямат нужда от него и не им пука за Божието царство, но и не знаят какво е Бог и никога не са били осенени от милостта му. За тях просто съществуват организирани ритуали, предвидени за определени обстоятелства в живота, с които се е нагърбило духовенството. Нищо повече. Е, какво друго остава на свещеника, освен да се вгълби и да поддържа в собственото си сърце треперливото пламъче за самия себе си и малцина, докато най-сетне блесне божията промисъл.

Това било душевното състояние на абат Калу, когато след дванадесетте години, прекарани в семинарията, той трябвало да се откаже от катедрата, която ръководел там, заради някакви доноси, които го обвинявали в отклонение от правата вяра. Той смирено приел

енорията Балюзак, накрай Ландите, една от най-отбягваните в епархията. По цял ден четял и се молел. Бил готов да отдаде всичките си грижи на малкото паство, което му поверили, без да очаква някакъв резултат. Още първата неделя след пристигането си той говорил колкото може по-простичко, както бил свикнал, на четиридесетината вярващи, ала без да проявява голямо усилие да го разберат. Темата се отнасяла тъкмо до мисията на свещеника: той разсъждавал на глас най-вече за себе си. И ето че на другата сутрин намерил пред прага си анонимно писмо от осем страници: една жена го била слушала, била го разбрала. Това можело да бъде само човек с известна култура. Пишела, че влязла в църквата от любопитство и безсилие, ала излязла разтърсена; но упреждала свещениците, че чакат заблудените овци сами да дойдат при тях и не следват примера на своя господар, който ги гонел, за да ги метне на раменете си и да ги върне в селото. Тя намеквала за срамни неща, които не могат да се признаят, за такова отчаяние, от което никоя душа не би могла да се освободи сама, ако Бог не направи първите стъпки.

Тази сутрин абат Калу повярвал, че му е пратен знак. По природа той бе склонен (като Паскал) да очаква от Бога доловими знаци, вещественни доказателства. Този вик, избликнал още от първия ден в затънтеното селце, той изтълкувал като утеха, изпратена му за страха, като ответ на неговото безпокойство, а също и като мек упрек. Грижливо и внимателно подготвил проповедта си за следващата неделя и макар да ѝ придал и по-общо звучене, така претеглил всяка дума, че непознатата да разгадае в нея отговор, отправен към нея. На първия ред, зад една колона, той видял сред слушателите си две вперени в него кафяви очи в едно свежо, но малко отпуснато лице. Още същия ден научил, че това била една от учителките във Валандро, която често идвала в Балюзак заради нещо, което хората уточнявали, ала се смеели и клатели глава. Абат Калу е отбелязал в своите „тетрадки“ какво смущение е трябвало да преодолее, за да довърши проповедта си. Но след това той не пише нищо повече за тази случка или прави някакви неясни намеци, разбираеми само за него: защото учителката се е покаяла и той е бил обвързан с тайната на изповедта.

Ще разкажа това, което зная, колкото може по-дискретно. Младото, още невинно момиче, вече било омаяно от Ортанс Воайо — една от онези амазонки, за които погрешно се счита, че не съществуват

на село. Има същества, които плетат мрежите си и могат дълго да чакат да се хване плячката: търпението на порока е безкрайно. Защото една-единствена жертва и една среща им осигуряват спокойно наслаждение. В тези късни септемврийски дни, когато господин Калу станал свещеник на Балюзак, жената на аптекаря привършвала ваканцията си във Виши. Макар да смятала приятелката си за малко трудно за опитомяване момиче, все още измъчвано от скрупули, тя далеч не предполагала, че може да бъде сериозно заплашена, още повече, че на десет мили наоколо не познавала човек, от чието влияние да се страхува. Затова не взела на сериозно писмото, с което една сутрин приятелката и съобщавала, че скъсва с нея, ала все пак побързала да се върне. Щом пристигнала, разбрала кой е противникът и сметнала, че за нея ще бъде детска игра да се справи с него.

И тук верен на обещанието си да не измислям нищо, не бих могъл да опиша една борба, за която нямам никакви точни данни. Изглежда, че играта е била много оспорвана, защото абат Калу, който никога не е искал услуга и се ужасяваше от този род постъпки, най-сетне успял да издействува преместването на своята покаяница. На новото си място момичето не било защитено нито от писмата, нито от честите посещения на жената на аптекаря, която междувременно си купила лека кола — първата в Балюзак. Но един ден, преди да направи второто си посещение, пощальонът ѝ донесъл кратко писмо от Марсилия: момичето ѝ съобщавало, че постъпва като послушница в един мисионерски орден и ѝ давало среща на небето.

Макар да нямал никакви обяснения с жената на аптекаря, абат Калу бързо разбрал, че е събудил в нея омраза, която нямало лесно да угасне. Малко го било грижа за самия него, защото се смятал за неуязвим пред тази жена, ала се тревожел заради нея, защото бил способен да проникне в потайностите на това страдание, колкото и срамно да било. Затова постоянно очаквал непредвидени контраудари — тези незнайни продължения на нашите действия, щом веднъж се намесим, било с най-добро намерение, в съдбата на някого.

Отначало дейността на неприятелката се проявила в единствената област, където можела да го засегне. По онова време антирелигиозните страсти бяха силни: жената на аптекаря, учителят в Балюзак и жена му образували нещо като комитет за пропаганда, който скоро започнал да оказва влияние над целия край. Но в самия Балюзак

нападенията ѝ нямаха кой знае какъв ефект, тъй като Ортанс Воайо имаше твърде лоша репутация и в продължение на две-три години свещеникът си мислел, че няма какво повече да се бои от своята неприятелка. И все пак минавал пред аптеката притеснено и ако на някой завой се сблъсквал с Ортанс Воайо, обръщал глава — тъй се смущавал от този безмилостен безцветен поглед.

Тя чакала от години плячката си; но отмъщението дошло побързо. Абат Калу съвсем основателно не бил нащрек с една личност, която определено не се интересуваше от млади мъже и поне външно нямаше с какво да ги привлече. Тя често носеше пола-панталон като велосипедистките от онова време; болерото ѝ откриваше широк колан, украсен със сребърна тока, която представляваше преплетените ѝ инициали. Косите ѝ, разделени на път по средата, пригладени, се спускаха над ушите, от които се виждаха крайчетата, и се събираха на тила в огромен жълт кок, пълен с фиби. Лицето бе като проядено от лунички, които обсипваха носа и скулите и се пръскаха чак до клепачите: някои като че бяха потънали в жълтите очи.

Абат Калу беше решил да използва възстановяването на Жан, за да спечели напълно, или поне така си мислеше. Той се поддаде на една илюзия, която често ни спохожда, въпреки че практиката показва обратното: нищо никога не е веднъж завинаги установено с хората нито в любовта, нито в приятелството. След измяната на майка си, победен от болестта, Жан дьо Мирбел можеше да изпитва временна благодарност и дори обич. Но онази сила, която още от първия ден го настрои против свещеника, живееше в него скрито от господин Калу. Един свещеник никога не ти е безразличен: той или те привлича, или те отблъсква. Мирбел инстинктивно се гнусеше, отвращаваше го професионално целомъдреният човек. Той се бореше с все сили против този инстинкт, но не можеше да си наложи да не мрази дори и миризмата на тази къща без жена. Сърдеше се на господин Калу, че приема като нещо естествено момче на неговата възраст да търпи подобни на неговите лишения; а ядът му бе тъй силен, че духът и сърцето му останаха затворени за чара на благочестието и чистотата, за несравнимата наслада от божията любов — тъй пълна, че тези, които са я изпитали, не допускат, че повечето хора са безчувствени към нея и

дори не я познават. Еднообразният затворен живот, който го отегчаваше все повече с възвръщането на силите, борбата със самия себе си, за да не се покаже неблагоприятен към един човек, на когото дължеше тъй много — всичко се съюзяваше, за да пробуди у Жан дьо Мирбел заспалите демони. И дори обичта на абат Калу се превърна в коз срещу него; защото природата на Жан бе такава: той се въоръжаваше срещу хората със собствената им обич към него. Колко пъти по-късно съм го чувал да казва: „Ненавиждам да ме обичат.“

С една противоречивост, която Мирбел не се опитваше да си изясни, той се сърдеше на абат Калу, че заради него прави по-гъвкав един морален и религиозен закон, който всъщност му бе противен: абатът затваряше очи за много неща и гледаше да не му досажда за всичко, което се отнасяше до буквата на закона. Вместо да му бъде благодарен, Жан използва тази слабост и започна да скита. Понякога ходеше в кръчмата, но тъй като не бе общителен и изглеждаше горд, не завърза приятелство с никого. В замяна на това се харесваше на момичетата и още в края на зимата започна първата история. Родителите се оплакаха на господин Калу, който се намеси доста неумело. Като повечето целомъдрени мъже той си мислеше, че за един младеж голямата любов е най-добрата защита срещу страстите. От тази страна той не се опасяваше от нищо, защото бе убеден, че Жан не е способен да измени на Мишел. Но ако много момчета са в състояние да останат верни на любимото момиче, то много други като Мирбел не виждат никаква връзка между сърдечната си любов и временните увлечения. За тях съществува само една жена и те се дразнят, че някой смее да сравнява предмета на техния култ с посредствените приключения, които засягат само плътта.

На тази тема избухнала първата свада между абата и Мирбел, който се поддаде на отдавна съдържания гняв. Той веднага спечели предимство, като се присмя на свещеника, че не го съди от гледна точка на християнския морал, а според остарял любовен правилник, в който никой освен семинаристите вече не вярва. Дори му изкрепя, че забранява да му се говори за Мишел, че това е име, което не позволява на никого да произнася пред него. Колкото повече Мирбел се гневеше, толкова по-малко абатът се съпротивяваше; но Жан не се трогна от зле прикритата му мъка. „Той използва като оръжие срещу мен това, че съм твърде слаб отец — е отбелязал абатът в своя бележник същата

вечер. — Дори и най-невярващата душа иска да я обичаме заради Бога, заради този Бог, в който тя не вярва.“

Макар че Мирбел не спомена нищо определено за това, което е казал в гнева си, струва ми се, че тази фраза на господин Калу намеква за много жестоки думи. Осъзнал тази жестокост и въпреки че едната му половина се ужасявала от нея, Жан продължавал и с някакво настървение все повече се оплитал в тази несправедлива злоба. Но не се свързал нарочно с жената на аптекаря, за да нанесе последен удар на своя благодетел. Учителят и жена му го завели при Ортанс Воайо. Когато в дъждовния февруарски ден загърнатият в ученическата си пелерина юноша, когото дебнела от седмици иззад пердето, прекосил най-сетне разкаляния двор и прекрачил прага на аптеката, тя навярно е въздъхнала от облекчение, макар пред отмъщението да оставал още дълъг път.

Жан не знаеше точно какво удоволствие са му доставяли тези разговори на светлината на една лампа, край бумтящата печка, пред бутилка арманяк, която развързвала езиците, до тази бледа жена с малко дрезгав, но мек, почти беззвучен глас. Ако анти-религиозните страсти на учителя, съвпадащи с политическите борби в момента, били съвсем безинтересни за Мирбел, то подигравките на жената на аптекаря намирали в него незабавен ответ; говорела език, който никога не бил чувал и все пак му бил познат.

Още първата вечер тя настояла той да идва по тъмно и да влиза едва когато се увери, че няма кой да го види; защото свещеникът, с когото навремето имала търкания, нямало да одобри тяхната връзка; но било много лесно да я запазят в тайна. Той възразил, че няма никаква причина да взема страна в разправията на своя учител. И още през следващите дни те осъзнали дълбокото си разбирателство.

У тази жена, която нямаше дълбоки познания, но четеше много съвременни романи — от най-хубавите до най-лошите, — всичко бе подчинено на една безкрайна придиричност и омраза към Бога, чието съществуване отричаше, без да се смуцава от своята нелогичност. Тя отправяше към твореца, в който не вярваше, упрека на цялата човешка раса, за която тук, на земята, няма друг път освен саможертвата.

На Мирбел тя очевидно не откри тайната за нанесената ѝ рана. Но ето че момчето, което нямаше никаква определена причина да споделя горчивото озлобление на тази жена, двадесет години по-възрастна от него, също не можеше да се примири с орисията си. И враждебната, упорита сила, която се надигаше в него срещу всички порядки или препятствия пред щастието, изглеждаше още по-странна поради факта, че носеше името Мирбел и бе потомък на благородническо семейство. Ортанс Воайо знаеше кой е източникът на отровната му омраза, но за нищо на света не искаше да го разкрие пред Жан. А спокойно можеше да му го каже. Юношата пък не знаеше защо всичко го отблъсква от радостите на този свят освен едно момиченце, което не се надяваше да види отново, и един свещеник, който олицетворяваше именно това, което го отвращаваше.

Може би Ортанс Воайо не би постигнала така лесно целта си, ако Жан бе само едно обикновено оръдие в ръцете ѝ. Но това разбирателство, това дълбоко съгласие, което ги приобщи още първия ден, улесни много нейната игра. Нямаше нужда да се насилва да проявява симпатия, защото наистина я изпитваше; а и момчето само се хвана в мрежите ѝ и с наслада се оплете в тях. Излишно бе да прибъгва до уловки, за да го привлече. Всяка вечер абат Калу отиваше да почете малко от требника пред светото причастие и оставаше там, докато стане време за вечеря. Тогаво Жан излизаше от абатството през задната врата и заобикаляше селото. У Ортанс можеше да се влезе и без да се минава през аптеката, като се прескочи оградата на малката зеленчукова градина зад къщата.

Мирбел се вмъкваше отзад не толкова от страх да не се сблъска с някой клиент, колкото на всяка цена да избегне срещата с аптекаря — това дребно старче, което непрестанно загъваше разни лекарства с толкова грижливо внимание, сякаш животът на болните зависеше от това, държеше се прекалено смирено, ала усмивката и погледът му го издаваха. И понеже той стопанисваше именията на жена си (това бе основната клауза от тайния им договор — той нямаше права над нея, но можеше да разполага с именията), аптекарят отсъствуваше всеки следобед, а когато се прибираще у дома, никога не влизаше в задната стаичка на аптеката, ако там се бе събрал „кръжецът“, както сам го наричаше.

Не изминаха и две седмици и господин Калу научи за тези тайни сбирки. Сега той не се поддаде на първия си порив и заговори безстрастно с Мирбел какво да предприеме. Не го упрекна в каквото и да било и дори призна, че самотата не може да бъде нещо привлекателно за осемнадесетгодишно момче: но заяви, че по известни причини, които не може да обясни на Жан, смята, че Ортанс Воайо усилено се мъчи да му навреди. Апелира към лоялността на Жан: връзката му с тази жена, докато живее в абатството, бе равнозначна на измяна към неговия хазяин. Затова, ако Жан чувства, че не може да живее в Балюзак, без да ходи в аптеката, нека го признае открито, та да може абатът да намери някакъв предлог и да помоли семейството му да си го прибере — нещо, от което Жан най-много се боеше, защото тогава вече нямаше да му се размине интернатът в някой езуитски колеж. Впрочем думите на учителя му го трогнаха. Не можеше да отрече, че Ортанс Воайо желае злото на свещеника: не го нападаше открито пред Жан, той не би понесъл това, ала с всяка дума го клъцваше и когато се връщаше от аптеката в трапезарията на абатството и над вдигащия пара супник трябваше да отвърне на усмивката на абат Калу, на неговия почти детински поглед, момчето потъваше от срам. Затова обеща на абата да прекрати посещенията си в аптеката. По-късно ме увери, че дал това обещание съвсем добросъвестно и бил решил да го изпълни. По онова време именно господин Калу му бе купил коня, за който спомена при срещата ни на улицата, когато ме помоли да уредя кореспонденцията му с Мишел, за чиито неприятни последици вече разказах.

Ако преди запознанството си с Ортанс Воайо Жан, разлъчен от Мишел, лишен дори от нейните писма, страдеше от заточението си в Балюзак, след като вкуси атмосферата на тези беседи и свикна да слуша как учителят чете на глас статиите на Ерве или Жорес (а през това време Ортанс обръщала по мъжки чашка след чашка, палела цигара и говорела с горчиво и пленяващо красноречие, което Мирбел ми хвалеше и след години), му стана непоносимо.

Абат Калу предпочиташе да види някаква проява на съпротива; какво можел да направи срещу тази тъга на затвореното в клетка животно, особено след като игуменката на „Сакре-Кьор“ бе предупредила в едно твърде сухо писмо свещеника на Балюзак да

прекрати всякаква преписка с Мишел? Жан престана да чете, претрупваше домашните си и по цял ден се скиташе из пущинаците или яздеше. След няколко седмици започна често-често да навестява учителя. Абат Калу си затваряше очите: за него нямаше съмнение, че всеки път момчето намира там писмо от Ортанс Воайо и на свой ред оставя едно за нея. Жан обеща да не се вижда с нея, ала не и да не ѝ пише. Без тази почти ежедневна кореспонденция връзката им най-вероятно нямаше да вземе любовен обрат и навярно романтичният език в писмата на юношата подсказва това на Ортанс Воайо. Тя прозря нещо, което отпървом ѝ се виждаше невъзможно с това момче, което би могло да ѝ бъде син. Отначало предпазливо се придържаше към приятелския тон, с който винаги отлично постигаше целите си, без да изпитва истинско приятелство, защото още в интерната, докато получи свидетелство, приятелството бе за нея само прикритие на страстта. Сега обаче я тласкаше жаждата за мъст. Впрочем тя съвсем не се заблуждаваше в чувствата, които будеше у Мирбел. Без да ѝ бе правил признания, тя знаеше, че той страда, че сърцето му изцяло принадлежи на друга. Но по-опитна от абат Калу, тя надуши у момчето дивия звяр, вече подчинен на своя инстинкт и на един сляп, непреодолим нагон.

Ортанс долови първо тази страна от неговата природа. Двете или трите нейни писма, които Жан бе запазил и ми показва по-късно, съвсем не бяха сантиментални, а грижливо съчинени тъй, че неусетно да възбудят младото самотно въображение. Една от малкото бележки, които абат Калу е оставил за Ортанс Воайо, показват до каква степен е бил загрижен и обладан от мисълта за тази жена: „Необяснима ловкост за една селянка — пише той. — Така е, защото порокут по своему ни учи. Не всеки може да гледа злото в очите. Жалките ни лични отстъпления, в които виждаме «злото», нямат нищо общо с жаждата да унищожиш някоя душа... Духът на злото, такъв, какъвто е познат и описан през XVIII век в «Опасни връзки»^[1], тлее на няколко крачки от моето абатство, зад капациите на една аптека...“

Пролетта се пукна рано. Макар че приближаваше матурата, Жан често се измъкваше навън. Ортанс знаеше, че може да се срещне с него, щом реши, че е настъпил мигът: достатъчно би било да се поразходи край Сирон. Ала тя не бързаше, не искаше да рискува. Най-

напред трябва да вземе ума на момчето, да го накара да закопнее по нея, защото плановете ѝ отиваха вече по-далеч от отмъщението. Не ѝ стигаше, че ще нанесе смъртоносен удар на абат Калу. Откак загуби приятелката си, тя търсеше претекст да се отърве от аптекаря, който не ѝ бе нужен. Пресметна, че малкият Мирбел едновременно ще ѝ помогне и да си отмъсти, и да се освободи, стига да не се бои от скандал; колебаеше се само какъв път да избере.

Щом настъпиха първите ясни дни, както всяка година абат Калу започна обиколките си с колелото из отдалечените махали и чифлици. Трябваше да набере деца за класа по вероучение и да нагледа болните, особено старците, чиито синове често ги уморяваха от глад. Неведнъж заварваше до одъра някоя снаха, която ги кори заради коравия чер хляб, който едва-едва предъвкваха в беззъбите си уста. Хора, строги към себе си, безмилостни към другите, за които всеки свещеник е безделник и тарикат: „Но какво да правиш, и отците са нужни...“ Смътното им усещане за тази необходимост се свързваше всъщност с една представа, на която тогава абат Калу държеше и която се отнасяше за последния урок от забития в земята неподвижен кръст, на който бог е прикован и не може да помръдне: тъй свещеникът, завързан за същия позорен стълб, изложен по същия начин на присмех, представлява за хората една загадка, която те не се опитват да разбулят.

Един следобед, към края на април, свещеникът тъкмо се прибираше малко преди здрачаване, когато Мария го издебна на вратата и го предупреди, че господин Воайо, аптекарят, го чака в салона от половин час и затова решила, че е по-добре да запали камината. Този човек за първи път прекрачваше прага на абатството. Силно озадачен, абат Калу завари госта си да пуши край камината. Стана, щом влезе свещеникът. Специално се бе облякъл за случая. Под тясната черна вратовръзка се виждаше копчето на ризата. Между яката и мършавия врат имаше цяла педя разстояние. Беззъбата уста се разтвори в усмивка.

Извини се много, че никога не бил идвал да почете свещеника, както му е редът. Боял се, че нямало да бъде приет добре. Но се знаело, че не е съгласен с всички идеи на жена си. Когато първата му съпруга била още жива, ходел по празник на църква и дори на деветнадесетгодишна възраст пеел аналоя. Много му се щяло господин свещеникът да не го приема като враг и се надявал, че ще му окаже

честта да стане негов клиент: не е много удобно да ходи чак във Валандро за няколко хапчета.

Всичко това изрече на един дъх като предварително заучен урок, а абат Калу все още не можеше да разбере докъде иска да стигне аптекарят. Той отново намекна за принципите на госпожа Воайо, които съвсем не одобрявал. Не му бил много розов животът, нека господин свещеникът му повярва. Пожертвувал се, за да стане като баща на дъщерята на стария си приятел Дестиу, която останала сираче с всичките си имоти на гърба. Според хорските приказки го направил от корист... Ала какво толкоз печелеше от този брак? Само задълженията на стопанина без облагите му, а пък и заради идеите на госпожа Воайо изгубил много клиенти. А ето че тя продължавала да му създава грижи! И малко по малко взе да изплюва камъчето; не му било работа да дава съвети на господин свещеника, но се учудвал, че позволява на ученика си да се вижда с тъй враждебно настроената към църквата личност. Във всеки случай като мъж или по-скоро като баща той се тревожел от тези срещи, за които цял Балюзак говорел... Вярно, че това е само едно „хлапе“, че на възрастта на малкия Мирбел тези неща нямат значение, ала все пак... Когато свещеникът го прекъсна и го увери, че ученикът му вече изобщо не стъпва в аптеката, старецът спомена за някакви срещи в горичката, които сигурно не са за доброто на момчето, пък и на нея зле влияели: ето например приела много зле неговите забележки. И като забрави, че само миг преди това представи брака си като безкористна саможертва, той се разхленчи, че му е мъчно пред прага на старостта, след толкова усилия, да живее под заплахата да изгуби отведнъж плода на своя труд. След като години си се грижил за едно имение, изправил си го на крака, разорал си и си засял запустелите целини, кастрил си дърветата, възстановил си правата си над оспорвания от съседите терен, тежко е, когато всичко вече е наред, да те заплашва уволнение като един никакъв слуга.

Господин Калу припомни, че питомецът му нямаше нищо общо с това. Аптекарят призна, че това наистина не било за вярване, че най-малко за това можел да си помисли, защото трябвало да бъде справедлив с Ортанс — тя никога не ходела с мъже и не можело да я обвиниш, че това я влече... (Старецът хвърли бърз поглед към свещеника и тутакси спусна възпалените си клепачи.)

Абатът хвана машата и се опита да разрови огъня. Каза, че камината е студена, през зимата нито веднъж не я бяха палили. Старецът се закашля от дима, сетне помоли свещеника да каже две-три думи на ученика си. Разбира се, че няма нищо... но защо да оставят хората да злословят? Ортанс навлизаше в неблагодарна възраст...

Машата трепереше в ръцете на свещеника. Той стана и наведе глава, за да погледне госта си:

— Бъдете спокоен, господин Воайо, от утре ученикът ми ще престане да скита из горичките, давам ви дума.

Свещеникът се стори страшен на аптекаря. По-късно той твърдеше, че никога не бил виждал човек дотолкова излязъл извън себе си от гняв и така способен да те унижи. На господин Воайо не му се щяло да бъде на мястото на хлапака, когато се прибере подир малко за вечеря.

Щом остана сам, господин Калу се качи в стаята си, сипа вода в един леген и потопа лицето си. После коленичи, ала думите не излизаха от устата му, а мислите бушуваха като понесени от вихър листа. В семейството на брат му още казваха: „През лятото на 1880, годината на големия гняв на Ернест...“ Последният от тези изблици забави с една година ръкополагането му в помощник-дякон. Оттогава насетне, с помощта на провидението, той успяваше да се овладее, преди да се е стигнало до най-лошото.

Тази вечер, облакът на масичката за молитва, той стискаше главата си в ръце. Един вътрешен глас го предупреждаваше: „Опасно е... можеш да му причиниш болка...“ Ала желанието да пипне момчето за врата и го държи на колене, докато помоли за милост, го заглушаваше. Край на шегите: ще се отнася с него, ще бъде така, както искаше чичо Адемар. Щом се подчинява само на силата и се поддава само на страха, свещеникът на Балюзак ще съумее да го пречупи, ще го направи покорен като кученце: „Моли се, печели време...“ — неуморно му повтаряше гласът. И изведнъж — познатите стъпки по стълбището. Отвори вратата:

— Влез, трябва да поговоря с тебе.

А когато другият отвърна: „След малко...“, той настоя: „Не, веднага...“ Жан вдигна рамене и понечи да се изкачи на втория етаж.

Но го сграбчиха за яката, усети как го подпряха с коляно в гърба и се намери на леглото, запратен като вързоп сред книгите и брошурите. Седна смаян и току пред лицето си видя два огромни пестника. Едва смотолев: „Какво ви прихваща?“ Абатът дишаше учестено и избърса с опакото на ръката си потта от челото си. Хайде! Избягна боя, опасността премина.

С безкрайно студен глас, който нито за миг не потрепна, той призна неуспеха си пред своя ученик и го предупреди, че отсега нататък ще го подложи само на външен надзор, докато семейство Мирбел го освободи от поетия ангажимент. Надява се, че момчето няма да го принуди да използва сила в спора помежду им, защото абатът не си знаел своята и имал тежка десница.

След което му нареди да се прибере в стаята си и му каза, че там ще вечеря: „През цялото време, докато ми говореше тези груби думи — писа Жан на Ортанс Воайо, — абатът стоеше със затворени очи. Навярно се молеше, без да помръдне устни — все същият таен изход, през който тези хора ни се изплъзват!“

Той устоя на думата си и сам държеше Мирбел под око или го затваряше под надзора на Мария, когато службата му го зовеше навън. Жан, разбира се, неведнъж се измъкваше и непрекъснато поддържаше кореспонденцията с Ортанс Воайо благодарение на учителя, който му преподаваше математика. Но въпреки това се чувствуваше подчинен и се преклони пред тази неумолима воля. Впрочем приближаващите изпити и усиленото учение през последните седмици го принудиха да отложи плановете си за съпротива. Допуснаха го на устен, но го скъсаха и той се върна в Балюзак едва през септември, след като прекара един месец в Ла Дъовиз при графинята. За първи път се изправяше лице в лице с майка си след ужасното откритие в Балоз: „Променили са моя Жан — писа графинята на абат Калу. — Беше лошо дете, но не бе циничен. Сега само с една дума да го подканя за нещо или да опитам да събудя съвестта му (това е вечната ми грижа), този нещастник ми се изсмива в лицето. Ще ми позволите, господин свещеник, не да изразя съмнение във вашите методи, но поне да заявя, че те не успяха със сина ми.“

През ваканцията Жан получаваше почти всеки ден по едно писмо от жената на аптекаря, а щом се завърна в абатството, кроежите им започнаха да се оформят. Новият неуспех на октомврийската сесия премахна и последните колебания на Мирбел. Ръкополаганията принудиха господин Калу да замине за няколко дни. Жан бе непрекъснато с Ортанс. Когато се върна и го завари по-спокоен, почти отпуснат, абатът престана да го следи отблизо. Отношенията им бяха като между учител и ученик, които извън уроците не си говорят и избягват разговорите на каквито и да било теми. Свещеникът се отдаваше с възродено доверие на малкото си паство. Някои деца започнаха да разтварят сърцата си за него, обикваха го. Не си даде сметка за новото недоразумение, което възникна между него и питомеца му. С невероятна непоследователност Жан се дразнеше и страдаше от безразличието на господин Калу и това страдание изигра голяма роля за фаталното решение, което Ортанс Воайо съумя да му представи в по-мека светлина.

Постоянно се случва да държим на привързаността на хората, които не обичаме или смятаме, че презираме. Жан за нищо на света не би признал това, а бе напълно неспособен да разбере, че абат Калу все още му отреждаше първото място в сърцето и в мислите си. Свещенослужителите се подчиняват на законите на един особен порядък, който не могат да обяснят на непосветените. Как да се обясни, че свещеникът съвсем не беше спокоен и се смяташе за длъжник на Жан, въпреки че му бе посветил живота си и с всеки изминал ден правеше все нови и нови жертви? Този низ от добри дела, отплата и изкупления на чуждите грехове, с които по божия милост живеят вярващите, бе твърде далеч от материалния свят, в който момчето започваше да осъзнава себе си! То помисли, че е изоставено, отритнато от единствения човек, който познаваше всичките му тайни, който знаеше, че е страдало, и продължава да страда заради майка си и заради Мишел. Щом той го изоставя, какво остава в този ужасен свят, където няма място за него? Разбира се, знаеше, че това с Ортанс няма да трае вечно, че ще бъде кратко дори... Но нещастieto го влечеше и именно безизходността, безнадеждността го подтикнаха да се впусне в това приключение, което го измъкваше от тихия пристан и щеше да го запрати в онзи водовъртеж, от който нямаше да изплува.

---

[1] Роман от Шодерло дьо Лакло (1741–1802) френски писател и политически деец. В единствения си роман „Опасни връзки“ (1782) пресъздава ярко картината на разложението на аристокрацията в навечерието на Буржоазната революция. — Б.пр. ↑

XIV

Трябваше да останем в Ларжюзон, докато отслужат девет дни от смъртта на баща ми, както е прието в Жиронд. По-предния ден мащехата ми получи писмо от сестрата, която се грижеше за Октави. Въпреки грижите тя бе пометнала, получила двоен флебит, температурата не спадала, сърцето отслабвало и докторът очаквал най-лошото. В дома на улица Мирай върлувала пълна немотия. Въпреки изричната забрана на господин Пюибаро сестрата се обръщаше към госпожа Пиан, защото хлебарят и аптекарят започнали да си показват ноктите. Тези новини като че угнетиха мащехата ми. Тя, разбира се, имаше време да отиде до Бордо и да се върне с обратния влак преди службата за деветте дни, но се страхуваше от посрещането у бившия учител и с присъщата си щедрост реши да изпрати телеграфен запис на името на сестрата в манастира.

Брижит ми искаше съвети, мислеше на глас пред мен, сякаш моята студенина ѝ убягваше. „Ако ме бяха послушали!“, повтаряше си тя и си припомняше всичко, което вече беше направила за двамата Пюибаро: „Предупреждавах ги: едно по едно всичко, което им предсказах, се сбъдна. Бог ми е свидетел, че предчувствувах дори и това нещастие и тази почти сигурна смърт, за която не посмях да им кажа... Но защо аз, една бедна жена, трябваше да им отворям очите? Духовният им наставник постъпи съвсем лекомислено: само той можеше да ги задържи на ръба на пропастта, вместо да ги тласка към нея... Ала ще видиш, че господин Пюибаро пак върху мен ще стовари вината. Сестра ти вече ми приписа смъртта на баща ти, та дори и кражбата на малкия Мирбел... Да не повярваш просто!“ Тя се вглеждаше в мен и с тревожен смях просеше една думица, някакво възражение; ала упоритото мълчание, с което ѝ отвърщах, ясно показваше, че във всичко съм съгласен с господин Пюибаро и с Мишел.

Не ѝ оставаше друго, освен да търси подкрепа в самата себе си: бродеше от стая в стая или обикаляше край масата, като подхващаше в

своя полза системата си на защита. Питам се дали дори и днес бих стоварил бремето на всичката вина върху тази жена, подгонена от ериниите на Новия Завет, преследвана от скрупулите, които, откак Христос дойде на земята, терзаят измъчените съвести. Угризенията на Брижит я подтикнаха да се върне в града колкото може по-бързо, за да разпита господин Пюибаро и да чуе от устата му успокоителните слова. Но понеже имаше само един влак през деня, трябваше да изчакаме другия ден.

Станаме по тъмно. През цялото пътуване Брижит Пиан трябваше да изтърпи Мишел, която в Ларжюзон непрекъснато се криеше от нея. През трите часа, които прекарахме в купето втора класа, забуленото в траурни воали момиче се постара да не срещне нито веднъж погледа на мащехата ни, която умолително търсеше нейния. Тогава в зле отопления влак, в който кондукторът подхвърли в краката ни грейки и трябваше да седна с подвити крака на седалката, за да постопя измръзналите си ходила, не изпитвах сегашното си съжаление към тази вече отдавна превърнала се на прах жена. Но вече започвах да долавям какво става у госпожа Брижит. С любопитство наблюдавах това едро внушително създание, тази огромна бронзова статуя, която хвърляше сянка върху цялото ми детство, но пред очите ми започваше да се разклаща. Пропукваше се на места и сякаш ей сега щеше да рухне. Когато стана, за да слезе от вагона, с учудване забелязах, че изглежда по-дребна — не се сетих, че просто аз бях пораснал.

На кочияша съобщи не нашия, а адреса на Пюибаро. В мрачната утрин трясъкът на файтона отекна из глухата уличка Мирай. Вдигнахме очи към етаж, където живееше бившият ми учител. Капаците бяха спуснати. Портиерката подаде костеливото си лице изпод навеса, където се намираше стаичката ѝ. Научихме, че всичко свършило предната вечер, господин Пюибаро не пускал никого и не знаели кога ще бъде погребението. Разбрахме, че дал за нас най-строги нареждания. „Човек понякога е неблагодарен в нещастията си...“ Портиерката ни увери, че често забелязвала това. Когато се качихме отново във файтона, Мишел изведнъж престана да отбягва погледа на мащехата ми и се втренчи тъй строго в нея, че тя извърна очи и се загледа през прозорчето. Макар че устните на Брижит Пиан помръдваха едва забележимо, разбрах, че вече бе започнала да се моли

за мъртвата. Навярно не можеше да се въздържи да не ѝ извика през вечното мълчание: „Е, кой излезе прав, клета моя Октави?“

Това явно съвпадение между нейните схващания и тези на провидението за миг я потопи в блаженство. Ала преди още да стигнем до Булеварда на Интендантството, тя отново се навъси. Мишел се прибра в стаята си и повече не се показва той ден. Брижит Пиан дойде при мен, но видя, че едва ѝ отвърщам, излезе и остави вратата отворена: дори и враждебно, присъствието ми ѝ бе необходимо. След миг се върна и отново ми нахвърли картината на отношенията си със семейство Пюибаро през последните две години, като във всичко намираше повод да се похвали освен в последната им среща при болната Октави. Дано само господин Пюибаро не си въобрази, че дребната им разправия този ден е влошила състоянието на болната. Тя се опитваше да ми разкаже всички подробности от тази свада и се мъчеше да си припомни точните думи, които бе казала. Слушах я със студена учтивост, но не проронвах нито думица на одобрение или утеха.

Най-сетне тя не издържа и ме помоли да се върна сам на улица Мирай: господин Пюибаро щял да ме приеме и да ми съобщи часа на погребението. Но колкото и да настоявах, портиерката не ме пусна да се кача, затова отидох в църквата „Сент Елеа“, където научих, че нямало да отслужват молебен, а само щели да прочетат последна молитва над мъртвата на другия ден в осем часа.

Когато отидохме, се оказа, че не сме сами, както предполагаше мащехата ми. Бяха дошли много бивши ученички на Октави и повечето от учителките в църковното училище. Почти всички плачеха и атмосферата бе тъй наситена с молитви, че просто ги усещах физически. Господин Пюибаро, облечен във вехтото си черно палто, което носеше някога зиме в училищния двор, стоеше изправен, без да коленичи, без да плаче, а лицето му бе тъй бяло, колкото навярно и на Октави в дървения ковчег. Той като че не забелязваше никого и можеше да се допусне, че в държането му към нас няма нищо враждебно; ала на входа на гробищата той сякаш не видя протегнатата ми ръка и тутакси отдръпна своята. Мащехата ми пък изобщо не понечи да се ръкува, защото той само се поклони пред нея, без да я погледне и без да подаде ръка.

След вечеря тя отново ме сподори в стаята ми и ми каза, че се страхувала да не би господин Пюибаро да се поддаде на бунтовни настроения и съжелявала, че не може да се добере до него, за да го склони към примирение и покорство. Възразих, че враждебното му отношение към нас съвсем не означава, че изпитва същите чувства към Бога, и коварно добавих, че след като е съпруг на светица, мащехата ми може да остави на нея да изпрати необходимата на господин Пюибаро милост. „Светица? — повтори Брижит Пиан. — Светица?“ Тя ме погледна не с гняв, а със слисано внимание, повъртя се около масата и най-сетне се оттегли, като отнесе със себе си за през нощта допълнително смущение и тревога.

През следващите няколко дни тя не се опита да се види с вдовеца, но продължи да го подпомага без неговото знание със съучастието на сестрата болногледачка. Мишел се върна в „Сакре-Кьор“ и ние отново заживяхме насаме с моята мащеха — загрижена да ми се хареса, внимателна до покорство — сякаш за нея нямаше друга човешка подкрепа освен това объркващо безупречно дете.

Както ми предложи абат Калу, писах още от Ларжюзон на графиня Мирбел с молба да ме уведоми какво става с Жан. Намерих отговора ѝ в Бордо: писмо, в което всяка дума бе претеглена така, че да омаловажи случилото се: „Скъпи приятелю, не се учудвам, че се безпокоите за Жан и че слуховете, които се носят в селото по негов адрес, са ви направили впечатление. Когато дойде при нас, самият той много се учуди и смути от целия този шум, който се вдигна около неговото заминаване. Най-виновни за това са аптекарят и абатът — те са насъскали цялото село и ако първият поне привидно има някакви извинения, то вторият прояви недопустими за един свещеник несъобразителност и невъздържаност още повече, че се смята за възпитател! Казах му го, когато отидох да му върна взетите на заем от сина ми пари, за които злите езици разпространиха някаква приключенска история, на която, надявам се, изобщо не сте повярвали. Абатът не можа нищо да отвърне на моите обвинения, може би прекалено остри, защото идваха от майчиното ми сърце...“ Много след това разбрах каква възвишеност имаше в това мълчание: абат Калу би могъл с една дума да смаже жената, която го оскърбяваше, защото тя не знаеше, че синът ѝ е мръзнал цяла нощ под прозореца на ханчето в Балоз и едва не умря от това, което бе видял с очите си и чул с ушите

си и което му бе нанесло рана за цял живот. Накрая графинята ми пишеше, че Жан щял да завърши годината в Англия и тъй като преди пътуването щял да прекара няколко дни в Бордо, се надявала, че няма да му забранят да дойде да се сбoguва с нас.

Доста се обърках и се двоумих какво да правя с това писмо. Трябваше ли, както бях обещал, да го изпратя на абат Калу? Наложих се за малко да наруша резервираното си държане към мащехата ми и да я помоля за съвет. Освен това ми се искаше да видя как ще реагира. Но тя пак ме изненада: очаквах, че ще започне да вини свещеника на Балюзак. Но тя заяви, че не трябвало излишно да наскърбяваме един тъй изстрадал човек; и тъй като писмото щяло да му бъде необходимо, ме посъветва да му го изпратя, като същевременно го уверя, че никой у дома не вярва на твърденията на графинята. Доколкото си спомнях, мащехата ми за първи път променяше така мнението си. Когато писах на абат Калу, не забравих да наблегна на тази невероятна промяна с ирония, която не се хареса на свещеника. Получих отговора му след седмица: възпроизвеждам го тук с преклонение и любов и мога да кажа, че след като го прочетох, вече не бях същото момче.

„Мой мъничък Луи, не Ви писах веднага, защото от Балюзак са пратили писмото Ви при брат ми, където живея засега. Няма да Ви говоря със заобикалки, момчето ми. Вие прекалено добре знаете какво се случи, за да се опитвам да Ви заблуждавам. Вече не съм свещеник на Балюзак и дори получих заповед да напусна незабавно енорията и да се оттегля при роднините си. Изпаднал съм в немилост, ако не се лъжа, и дори в нещо по-лошо от това, което означава тази дума. Фамилията Мирбел и старият Воайо единодушно ме посочиха като виновник за скандала. Освен това краткото писание, което госпожа Брижит ми оказа честта да ми посвети и което главните викарии пазеха при тях, предвещаваше точка по точка всичко, което се случи. Събитията придадоха голяма важност на строгата и впрочем забележителна критика, която Вашата мащеха прави на моя характер и склонности. Казвам това без ирония, мой малък Луи, и трябва да Ви призная, че Вашата

не ми се понрави. Не вярвам в случайността, навярно разбирате. Не мисля, че всички предсказания на госпожа Брижит се сбъднаха само по някакво съвпадение. Не бих казал, че тя тълкува винаги правилно фактите и подбудите в действията на другите; но има някаква дарба да предугажда скритото зло. Може би ще я учудя, ако я уверя, че по различни пътища сме допуснали една и съща грешка: и двамата — тя с разума, аз със сърцето — решихме, че ни е позволено да се намесваме в участта на другите. Несъмнено най-същественото в нашата служба и дълг на всеки християнин е да проповядва Евангелието; но това не значи, че трябва да се опитваме да променим ближния по наш образ и подобие и според нашите виждания; защото ние самите не можем и не правим нищо друго, освен да вървим пред божията милост както кучето предхожда невидимия ловец; и успехът ни е толкова по-голям, колкото по-внимателно, покорно и гъвкаво претворяваме волята господня и пренебрегваме нашата. По отношение на мен госпожа Брижит е съвсем права. Именно невъздържаността и несъобразителността, в които ме вини и които — цитирам изумително точните ѝ думи, — изразени до такава степен, и то у един свещеник, могат да причинят пострашни бедствия и от най-пагубната страст, именно те ме тласнаха към една дръзка, неподготвена и очевидно непредпазлива намеса. О, това несъмнено е послужило на провидението, защото такава е любовта на нашия Господ-бог, че той обръща всичко в най-голямо благо за тези, които обича. Но по щетите, които се нанасят на това, което считаме за своя апостолска мисия, ние можем да измерим колко много непризнати интереси и тайни щения се намесват в нея и които впрочем осъзнаваме съвсем смътно и затова именно трябва изцяло да се уповаваме на милосърдието на Бога.

Мой мъничък Луи, всичко това навярно ще ви се стори много неясно; ще си поговорим отново след няколко години, ако дотогава Бог не прибере при себе си своя ненужен, но и опасен служител. А дотогава си позволявам

да ви посъветвам следното по отношение на госпожа Брижит: съвсем не бива да се подигравате на това, което става в душата ѝ понастоящем; не мислете, че изпитанието ѝ е леко. След като цял живот е виждала само добрата страна на своите постъпки, те изведнъж ѝ се явяват едновременно в друга светлина, обърнали към нея ужасяващото си лице. Когато Христос ни отвори очите и нашите действия отведнъж ни заобикалят и ни притискат, ние ги гледаме със същите очи, с които прогледналият слепец от Евангелието съзерцавал хората и те му се стрували «като крачеци дървета». Но бих искал госпожа Брижит да разбере това, в което аз самият съм убеден в сегашното си низвергнато положение, по-лошо, отколкото можете да предположите: защото нито една клевета не ми бе спестена. Хората мислят какво ли не — и в архиепископството, и другаде. Мога да кажа, че на прага на старостта изгубих изцяло скромната си човешка чест и допуснах да поругаят в мое лице този Исус, който ме бе белязал със своя знак. Роднините ми са наскърбени и ядосани от срама, който им навлякох, да не говорим, че ги притеснявам и материално. Най-малкият ми племенник ми отстъпи стаята си и сега съм при брат си. Всички се държат много добре с мен, разбира се, но снаха ми твърде често ме пита какво смятам да правя по-нататък; а не зная какво да ѝ отговоря, защото наистина вече никому и за нищо не съм нужен... Ах, сега вече не мога да греша: изправен съм пред моя господ по-голям, по-лишен от достойнства, по-обезоръжен от когато и да било. Ето, може би това състояние трябва да пожелаем на хората, чиято професия е да бъдат добродетелни, ако смея така да се изразя. Почти неизбежно професионално добродетелните преувеличават стойността на постъпките си, сами стават съдници на своето извисяване и при сравнение с другите добродетелта им ги замайва. Бих искал в сегашното си изпитание госпожа Брижит да бъде уверена, че е на път към голямо откритие...”

Навярно някои ще сметнат, че като разкриваше така душата си пред едно седемнадесетгодишно дете, абат Калу доказваше, че съвсем не си бе взел поука, що се отнася до преценките. Не посмях да предам писмото на мащехата си, макар че тя вече не се опитваше да ме заблуждава и аз живеех в непоносимата атмосфера на нейното терзание. По това време един незначителен седмичник, „Ла Батай“, който съществуваше само благодарение на скандалните истории, публикува злъчни статийки за „отвлечането на жената на аптекаря“. Учудих се, че Брижит ме молеше да ѝ купувам всяка седмица този долен вестник, който тя самата не смееше да купи, нито да поръча на някой слуга, и не разбирах каква наслада може да ѝ доставя такова четиво, докато не научих в училище, че господин Пюибаро бил секретар в „Ла Батай“ и читателите с право, или не, му приписваха всички антирелигиозни отзиви, публикувани в него.

Всяка събота присъствувах на това четене, което заемаше цялата вечер и което навярно Брижит Пиан възобновяваше през нощта, за да проникне по-добре в падението на една душа, която според нея сама бе тласнала към бунта, към отчаяната омраза. Децата и юношите обикновено не обръщат внимание на физическите промени у възрастните, с които живеят. Но аз виждах как Брижит Пиан от ден на ден се топи; виолетовата нощница се вееше край тялото ѝ, сякаш дебелата мазна змия на сплетените ѝ коси се хранеше от плътта ѝ. Най-странното бе, че след няколко месеца господин Пюибаро не само щеше да напусне редакцията и да се уедини в манастира в Сетфон, но щеше да остане там за постоянно и да надене послушническо расо, като по този начин изпълни онова, което мащехата ми открай време му бе предрекла; отново предвижданията на Брижит Пиан съвпадаха с волята на провидението... но тогава тя не можеше да се надява на този неочакван изход; и ако мислите ѝ се откъсваха понякога от вероотстъпника, завъртаха се покрай другите ѝ жертви: съпругът ѝ, Октави, които може би щяха да бъдат живи, мислеше си тя, ако не бяха срещнали Брижит Пиан. Мислеше и за Мишел, за Жан, за абат Калу, когото бе издала...

Нещо, което остана неясно за мен, е това, че в тази криза тя би могла да потърси упование при духовен наставник. Ала аз не познавах

нейния и изобщо не бях сигурен, че има. Струва ми се впрочем, че по времето на нейната слава и духовно издигане, когато още нищо не предвещаваше, че някой ден ще бъде обладана от всички тези бесове на угризението, тя не прибягваше тъй често към причастията, както можеше да се очаква от толкова набожна жена. През детството ми спорът около честото причестяване, избухнал два века и половина порано, още продължаваше. Днес няма набожни християни, които да не се причестяват колкото може по-често; но преди четиридесет години страх и трепет изпълваха душите пред възплъщението на божията любов, която, в духа на янсенистката традиция те смятаха за безпощадна.

Сигурен съм само, че тази година, когато започнаха велики пости и наближи Великден, страхът на Брижит Пиан се превърна в ужас. Една вечер тя влезе в стаята ми, без да чука. Вече си бях легнал, четях „Доминик“^[1] и вдигнах към натрапницата поглед, все още замаян от въображаемия свят, от който ме изтръгна.

— Не спиш ли? — попита ме Брижит плахо и умолително.

Тя виждаше по лицето ми, че ми е неприятно да ме безпокои. Ако не бях в леглото, навярно щях да уловя глава с ръце, да си запуша ушите и да се наведе над книгата в поза, обезсърчаваща всеки. Но под завивките се чувствувах обезоръжен.

— Слушай, Луи, искам да те помоля за един съвет... Ще ти се види странно, но понякога човек не вижда ясно нещата. Кое според теб е по-лошо: да покажеш неподчинение към църквата, като не се причестиш на Великден, или да приемеш причастие, без да си достоен?... Не, не бързай да ми отговаряш; хубаво помисли. Припомни си какво иска да каже свети Павел, когато говори за тези, които не разпознават плътта на Спасителя...

Отговорих, че няма какво толкова да се мисли и дилемата не съществува, защото е достатъчно да признаем грешките си на някой свещеник, за да си възвърнем божията милост...

— За теб може да е така, мой малък Луи, за едно детско сърце е така, разбира се!

Тя тежко се отпусна на края на леглото. Ето че се настани. Уви! Явно трябваше да се откажа от компанията на „Доминик“ и да изслушам тази подплашена старица.

— Първо, греховете трябва да са прости, отчетливи, лесно определими, да могат да се съберат в едно определение. Но как искаш да обясня на един свещеник терзанията, които ме преследват? Какво ще долови той от моите отношения с баща ти, със семейство Пюибаро, с господин Калу, с Мишел? Три пъти опитвах вече: обърнах се отначало към един свещеник и двама монаси: доминиканец и езуит... и тримата видяха в мен само онези придирчиви жени, от които изповедниците бягат като от чума и срещу които използват най-подходящото оръжие, за да засилят страха им, като си дават вид, че не вземат на сериозно онова, в което се самообвиняват. И те излизат от изповедалнята убедени, че не са били разбрани и следователно не са могли да получат опрощение за вина, която свещеникът не е доловил... Е да, и аз страдам от тази болест — добави тя внезапно след кратко мълчание. — Но най-важното е да зная дали с право съм придирчива: това, че понасяме това изтезание, означава все пак, че то не може да произтича от въображаеми прегрешения...

— В такъв случай — прекъснах я аз нетактично, — значи, не става въпрос за придирчивост, а за угризения.

— Ти сложи пръст в раната ми, Луи. Опитваме се да се успокоим, като използваме по-меки думи; съвсем вярно е, че не се самообвинявам, а имам угризения, да, угризения. Но това, което ти от пръв поглед разбра със своя бърз ум, на който се възхищаваше клетият господин Пюибаро, не се надявам да обясня на тези неопитни хора, за които греховете са лесноопределими постъпки и които не разбират, че понякога може да се отрови цял един живот, че злото е многообразно, невидимо, неразгадаемо и въобще неизразимо, буквално неназовимо...

Тя престана да говори, седеше върху мен, чувах как диша тежко.

— Хрумна ми нещо — казах аз (обзе ме познатата възбуда: изпитвах я още когато господин Пюибаро ме разпитваше като оракул и исках да го заслепя с неочакван и умен отговор). — Вътрешният мир може да ви върне само свещеник, който не само ви познава от дълги години, но и знае всичко за събитията, заради които се измъчвате. Да — натъртих аз, докато тя ме гледаше с настойчивостта, с която тежко болните гледат лекаря в устата, — абат Калу предвижда всичко, той ми описа в последното си писмо болестта, която ви измъчва. Придирчивост или угризения, думата поне няма никакво значение: той ще ви даде опрощение съвсем основателно.

— Абат Калу? Сериозно ли говориш? Да му се изповядам след всичко, което му сторих...

— Именно след това, което му сторихте.

Тя стана и закрачи из стаята. Когато простена, че никога не би могла, аз подхвърлих:

— Ще бъде тежко, несъмнено, но заслугата ви ще бъде голяма.

При думата „заслуга“ тя вдигна глава.

— Това би било непосилно за повечето хора, но за вас...

Тя отново се изправи:

— В края на краищата... — прошепна — ще трябва да го потърся при роднините му... Но той имаше ли право да изповядва? — питаше тя. — Да, сигурно, в предела на епархията...

Отново започна да снове насам-натам. Нарочно се прозях шумно и се сгуших под завивките.

— Заспиваш ли, мой мъничък Луи? Ох, ти можеш да заспиш, щастливо дете.

Наведе се: попуканите ѝ устни докоснаха челото ми.

— Признайте, че ви дадох чудесна идея — казах самодоволно.

Тя не отвърна, още обмисляше. Изгаси лампата, но щом излезе и затвори вратата, аз запалих и „Доминик“ отново ме отнесе далеч от тази жена.

---

[1] Йожен Фромантен (1820–1876) — френски писател и художник. „Доминик“ (1862) е роман, високо оценен от Жорж Санд и Сен Бьов. Това е тънък психологически разказ-изповед на героя, чийто живот е погубен и опустошен от нещастна любов. — Б.пр. ↑

XV

Когато на връщане от абат Калу Брижит слезе от влака, тя не взе кола — имаше два часа до вечеря — и сигурна в своето опрощение, тръгна пеш по грозния булевард Сен Жан, потънал в мъгла, без да обръща внимание на притискащата я тълпа, която друг път би я възмутила. Чувствуваше се лека и за пръв път в благородния порив, който я въздигаше към Бога, се примесваше една съвсем смирена, съвсем човешка нежност. Премахнаха болката й; вече не се измъчваше, дишаше спокойно. Само сегиз-тогиз предишното терзание напомняше за себе си — пронизваше я остро безпокойство; наистина ли всичко бе признала? Да, разбира се; впрочем този, който я изслуша, предварително знаеше всичко...

Тя отчетливо си спомняше думите на абат Калу в малката оскъдно мебелирана стаичка с белосани стени, където не гореше огън. Той не се опитваше да я успокои, не я упрекна, че придава такова голямо значение на своите прегрешения, сякаш не знае, че Бог по своя воля разполага с греховете ни. Помоли я дълбоко да осъзнае собственото си нищожество и след като дълго се е лъгала, че е достигнала твърде далеч в съвършенството, да не се мисли сега пък за недостойна грешница. Добави, че тя може да направи много за тези, които бе оцетила: и за мъртвите, разбира се, но най-вече за живите: „Например — увери я той — вие можете много да ми помогнете, като ходатайствувате пред кардинала... (И тя разбра, че го прави заради нея, от милосърдие...) Стремеше се не толкова към възстановяването на своите права, а към позволенията да се установи на свои разноски някъде между «Ла Бастид» и «Ла Суи» в най-бедния и най-запуснатия квартал, който познаваше, и да наеме там едно помещение, където да му разрешат да преподава вероучение и да отслужва литургия. Докато крачеше с лекота по навлажнените от мъглата тротоари, Брижит Пиан реши да поеме разноските и вече си представяше новото паство, което щеше да се събере около абат Калу.

Остана ѝ време да се отбие ѝ в катедралата, преди да затворят портите, и поседя известно време неподвижна, сякаш пред очите ѝ бе станало чудо и нямаше думи, после си тръгна и стигна до дома си неусетно, без да разбере отде е минала. В антрето се носеше непривичната миризма на тютюн, която незабавно я върна на земята: кой смееше да пуши в дома ѝ? Разпозна гласа на Мишел, отвърщаше му друг, непознат, но тя веднага разбра кой бе там, в нейния салон, кой бе посмял да влезе там! В писмото си графинята споменаваше пристигането на малкия Мирбел, но Брижит нито за миг не допускаше, че този крадец ще има нахалството да дойде у нас. А ето че го бе сторил! И ние го бяхме поканили да влезе! Зад вратата той свободно разговаряше с Мишел. Брижит Пиан се изправи. В антрето, осветено само от треперливия пламък на газеничето под олющения глобус, тя отново се превърна в жената, подкрепена от божията милост, сигурна в правото си да се намесва в живота на тези, които са в нейна власт. Същевременно в нея бушуваше справедливият гняв, който трудно преодоляваше, когато смееха да нарушат заповедите ѝ и да не изпълняват това, което бе решила и наредила.

Но когато посегна към дръжката на вратата, ръката ѝ още се колебаеше. Въпреки този яд възвърнатият вътрешен мир, този покой в глъбините на съществуването ѝ не я беше напуснал. И тези в салона я виняха, че им е сторила зло. Но за това съвестта ѝ не я упрекваше в нищо. Как другояче би могла да постъпи? Като всяка майка предпази Мишел, която бе още дете. Ала абат Калу виждаше нещата в друга светлина, а тя знаеше какво представлява малкият Мирбел за него, макар да не бе произнесъл нито веднъж името му този ден. Но си спомняше неговите думи, навярно вдъхновени от спомена за изгубеното дете. «Всяка човешка съдба — каза той — е особена и може би една от тайните на всемилосърдната справедливост, която ни движи, е, че не съществува всеобщ закон, по който да съдим и осъждаме хората: всеки е жалък потомък, обременен с греховете и добрите дела на своята природа в степен, която убягва от преценка, и е свободен винаги да каже „да“ или „не“, когато божията любов го осени; но кой би посмял да си присвои правото да преценява всичко, което влияе и тегне над този избор?» И господин Калу добави по повод семейство Пюибаро: «Не трябва човек да се изпречва като сляп и глух между две същества, които се обичат, макар и греховно. Важното е да

разбере какво означава тяхната среща, защото човешките пътища не се пресичат случайно...»

Брижит Пиан чуваше през вратата развълнуваните гласове: момичешкият — малко потиснат, другият — мъжествен, все още неоформен, с глухи изблици. Брижит седна на сандъка с дърва, вече не ядосана, а разколебана. И малко по-късно отиде в стаята си, за да не помислят, че подслушва (макар че не разбираше какво се говори в салона), и остана дълго там, коленичила в мрака.

Жан дьо Мирбел бе решил да опита да се види с Мишел тъкмо в четвъртък: знаеше, че тя ще бъде свободна още от сутринта. Помоли да се види с мен. Тутакси предупредих Мишел и веднага разбрах, че вече знае за посещението на Жан. Ученическата престилка я загрозяваше. Косите ѝ бяха завързани на опашка с голяма лилава панделка. Във високите ботуши с копчета глезените ѝ изглеждаха малко дебели. Не се полъгах от привидното ѝ спокойствие. И понеже не искахме да даваме повод на мащехата ни да изтълкува злонамерено това посещение, се уговорихме, че дори Жан да ме помоли, ще остана с тях, колкото и да трае посещението му.

След това отидохме в салона. Нямаше още четири часа, но плетените, извезани по края завеси го затъмняваха и трябваше да запалим лампата. Миризливият пламък осветяваше разтегателната маса, боядисаните паравани и проблясваше по позлатата на фотьойлите. Жан бе пораснал и възмъжал, но бе отслабнал в лицето. Носът му, който и преди бе гърбав, но малък, сега изглеждаше огромен между хлътналите бузи. На челото имаше доста бръчки за едно осемнадесетгодишно момче. Беше облечен в нов готов костюм с големи подплънки на раменете.

Тези две същества, които се обичаха още когато телата им не се бяха оформили, сега се гледаха учудено в мълчание, което ми се стори безкрайно. Тези две жалки насекоми трябваше да се върнат мислено през всичките стадии на своята метаморфоза, за да достигнат до детето, което всеки един от тях бе обичал в другия. Навярно първо разпознаха непроменените си очи.

Цялата ми младежка ревност бе изчезнала: искаше ми се само да се оттегля, да стана невидим. Не ми бе трудно: още първите думи изключиха всичко друго освен тях самите. И все пак разговорът не вървеше: тя седеше, той стоеше прав гърбом към светлината и сякаш

не знаеха какво да си кажат. Той запали цигара, без да я попита за позволение. В ъгълчето, където се бях свил, не можех да доловя всички реплики, особено на Жан, който раздражено повтаряше: «Не става въпрос за това... Това съвсем не е важно...» А Мишел подигравателно питаше: «Така ли мислиш?» Разбрах, че намеква за жената на аптекаря. Жан, с ръце в джобовете, вдигнал рамене, се поклащаше от крак на крак: според него от всичко станало ясно само това, че Мишел вече не го иска и използва първия повод, за да го отблъсне; впрочем това било съвсем естествено; как е могъл за миг дори да повярва, че тя държи на него. Мишел го прекъсна, както някога в детските им препирни: «Ти ли ме обвиняваш? И таз добра! Това е вече прекалено! Като че не ти първи...» А Жан ядно подемаше: «Все в тая глупава история се запъваш. Но опитай се да разбереш, че се впуснах в нея само от желание да скъсам всичко, да избягам... Трябваше да се измъкна от това абатство... Заради теб, защото не можех повече да живея така... Ами да, всичко заради теб. Щеше да умреш от смях, ако ни беше видяла с тая жена в хотела в Биариц, където ме взеха за неин син. Тя не посмя да ги поправи. Всъщност не й беше особено неприятно... Уверявам те, съвсем не я интересувах... Но не мога да ти обясня...» А когато Мишел му извика «по-добре не се опитвай...», той заяви, че в тази история единствено свещеникът интересувал госпожа Воайо: «Говореше само за него. По това време сигурно се прибира — казваше ми тя, — навярно вече е узнал... Каква ли ще бъде първата му реакция? Способен ли е да се разплаче? Виждал ли си го да плаче?» Ето такива въпроси ми задаваше! Тя просто искаше да му погоди мръсен номер... или може би да си отмъсти... Но за какво? О, достатъчно бе, че носи расо, за да му желае злото... Във всеки случай аз нямах значение за нея.“ Мишел отвърна, че твърде е възможно тази жена да му се е подиграла: но не можеше да му прости, че той се бе хванал. На този изблик на гняв Жан отвърна с неочаквана кротост, която издаваше най-вече безкрайната му умора: „За какво тогава да се оправяме?“ Знаел, че вече е свършено. Тя нямала представа какво е трябвало да понесе, но не можел всичко да й каже. Уповавал се на нея, на обещанието й да му остане вярна, каквото и да се случи... Но, естествено, разбира, че е надценила силите си: едно момиче не се свързва с човек като Жан дьо Мирбел. Той може да я повлече след себе си и да я погуби.

„Изместваш въпроса“ — настояваше Мишел, която упорито се връщаше все към тази жена, тази Воайо. А Жан стенеше: „Не разбираш...“; само аз, малко встрани от затвореното пространство между тях, прозирах ясно в душите им. Мишел страдаше от същата болест, която измъчваше и мен като дете заради тях. Тя можеше да се усъмни в обичта си към това измършавяло момче, което едва позна, ако не бяха тревогите, които ѝ бе причинил през последните седмици. А той не обръщаше внимание на ревността ѝ и я зовеше от дълбините на своята самота: „Вземи ме такъв, какъвто съм; заеми се с мен, едно изтерзано момче.“ Но тя не чуваше този вик: вече беше жена, една от онези, които не виждат по-далеч от яда на плътта си. Вече жена: практична, положителна. „Наистина си за окайване — повтаряше тя. — Като те слуша човек, ще каже, че си извън закона, ти, Жан дьо Мирбел...“ Той не знаеше какво да отговори или по-скоро не намираще думите, които биха трогнали това упорито момиче. Учудваше се, че тя му говори за предимствата на произхода, на богатството му... Как да я накара да осъзнае това, което носи в себе си — отрицание и властно изискване, които се подчиняваха на един все още неизвестен нему закон?... Каза след дълго мълчание: „Обясни ми, Мишел, защо бях детето, което винаги биеха, което сочеха с пръст, което грубият ми чичо искаше да дресира... Пак ти повтарям, има неща, които не знаеш...“ Тя попита: „Какви неща?“

Той поклати глава не защото отказваше да отговори, както помислих тогава, а за да пропъди едно натрапчиво видение, за което ми разказа много по-късно, когато вече бяхме неразделни: уличката в Балоз, копривите до стената на катедралата, широкоплещестият на прозореца и тази крехка фигура в бяло, която едва успяла да се вмести между него и стената. Помълча и добави: „Трябва да ти върна... Знаеш какво.“ Говореше за медальона. Тя възрази: „Не, не, задръж го.“ Но той вече бе разкопчал ризата си и несръчно се опитваше да свали верижката. Най-сетне се отказа, седна и замълча с наведена глава. Не забелязах веднага, че плаче. Именно сълзите му накараха Мишел да се предаде; не направиха нито крачка един към друг; но тази веществена проява на скръб, чиито причини ѝ убягваха, победи съпротивата на Мишел, която не бе отстъпила по нито една линия. Не бе забравила нито една от обидите си, имаше цял един живот, за да ги възкресява и да прибави към тях тези, които щяха да се породят при други

обстоятелства, за да подхранва бъдещите си кавги с него. Но сега той плачеше и тя физически не можеше да понася това. Приблужи се до него, наведе се и изтри очите му с кърпичката си. С другата ръка погали Жан по косите.

Стоях гърбом, но ги виждах в огледалото. Забелязах как вратата към антрето се отвори, ала никой не влезе. Жан дьо Мирбел стана. Брижит Пиан се появи с поднос, отрупан с чаши и филии. Разбрах, че бе оставила подноса на сандъка за дърва, за да отвори вратата. Само устата ѝ се усмихваше, а тъмните ѝ очи бяха вперени в нас.

XVI

Тя ни сервира със смирена любезност за разлика от всеки друг път, когато желаше да ни поучава; може в държането ѝ да бе останала частица от онази възпитателна страст, но още тогава почувствувах преображението в това същество. Хората не се променят, човек не се съмнява в тази истина на моята възраст; но те често се връщат към склонността, която цял живот са се мъчили да победят. Това съвсем не значи, че накрая се покоряват на най-лошото в себе си: Бог е доброто изкушение, на което мнозина се поддават накрая.

С Брижит Пиан беше по-друго: макар че прие съветите на господин Калу, за няколко седмици тя щеше да се откаже от всичките си ръководни дейности и да потърси изворите на една вътрешна вяра. Но в нейните очи религията се състоеше именно в това, което сега изтръгваше от живота си: това, което задоволяваше желанието ѝ да властвува, да наставлява, да не отстъпва на никого по чистота и съвършенство.

Спомням си как стоеше изправена насред грозния салон с две чаши в ръцете. През няколкото мига, в които остана с нас, всичко, което делеше Жан от Мишел и от мен самия, рухна: ние образувахме единен младежки блок срещу тази застаряваща жена. Три звезди на безкрайно разстояние една от друга изглеждат близки в сравнение с четвърта, по-далечна.

Тя ни гледаше с жадно внимание, което тогава не разбрах. „Притиснахме я, ще трябва да се предаде...“ — извика Мишел, щом мащехата ни излезе. Ала нещата съвсем не стояха така. Вярно, Брижит любезно връчи на Жан писмо за майка му и дори предложи той да ни прати вест от Англия, с което явно му разрешаваше да си пише със сестра ми... Това привидно поражение се разкри в истинския си смисъл през следващите две-три години, преди да замина за Париж. През този период Жан изпращаше на Мишел по няколко писма седмично от Кеймбридж. Малко е да се каже, че мащехата ми приемаше това: тя направо дебнеше момичето всеки ден и се мъчеше

да отгатне дали е получило писмо, дали то го е зарадвало, или натъжило. Брижит Пиан не пропускаше нито една подробност от тази любов, тази безкрайна буря, за която ще трябва да разкажа някой ден. „Доволна е, че се измъчвам...“ — съскаше Мишел. Не, Брижит не бе доволна, само заинтригувана, но до лудост.

Мишел казваше също: „Сега, като няма кого да тормози, се превърна в шпионка...“ Това вече бе по-вярно. За Брижит интересът на живота се беше изместил. Бе захвърлила плетивото на лъжливото съвършенство и сега имаше време да наблюдава другите, да следи странната им игра, която се нарича любов и от която дълги години бе бягала с ужас, без да се опита да проникне в тайната на тази дума.

Мишел, която съвсем не се трогваше от интереса на мащехата си към нея, ѝ приписваше злонамерени задни мисли и всячески се стараше да скрива как вървят отношенията ѝ с Жан. Но Брижит гадаеше по настроенията ѝ, тълкуваше някои случайни откровения, най-малката въздишка, мълчанието ѝ дори.

Тя несъмнено беше безукорна в религиозния си живот и навярно по-честичко прибягваше до причастието, защото съмненията ѝ бяха изчезнали. Но вече водеше двоен живот: щом излезеше от църквата, навлизаше в друг свят, който нямаше нищо общо със света на божие то милосърдие. На петдесет години тя преоткри художествената литература и често я сварвах в моята стая да си избира книги. Четеше както се яде, като някое лакомо дете, което тъпче зальците в устата си: наваксваше времето, изгубено по разни глупости, тъй като бе достатъчно умна, за да не ги презира. Спомням си как отваряше шкафа с „хубавите книги“. Вземаше някой том наслуки, зачиташе се, прелистваше по няколко страници, въздъхваше, вдигаше рамене. Сега четеше с еднаква жар „Адолф“^[1], „Лилия в долината“^[2], „Ана Каренина“. Уважаваше вярното пресъздаване на чувствата. Харесваше ѝ всяка любовна история, стига да не преиначава действителността. Така хората, обречени на заседнал живот, се хранят с разкази за пътешествия, но много са възискателни към истинността им.

Тя вече почти не се виждаше с абат Калу. Постъпките ѝ да разрешат на абата да упражнява свещеническа длъжност в „Ла Суи“ не успяха. Вече сред висшето духовенство несправедливо приписваха на

бедния свещеник някои злъчни статийки срещу ръководството на епархията, публикувани в „Ла Батай“. Абат Калу бе от онези невинни хора, които невинаги успяват да сдържат някоя шега и са готови да се погубят, но не и да премълчат нещо смешно. За негово нещастие на мястото на кардинал Леко на пресветия престол на аквитанските примати се бе възкачил един ограничен и следователно безмилостен човек. Може би някой ден ще разкажа за голготата на светия абат Калу. Още по това време го заплашваше уволнение и той надълго разказваше на Брижит своите неволи; ала тя ходеше при него, за да говори за себе си, и се връщаше разочарована от своите посещения. А на другия ден ги забравяше, цяла вдадена в любовта на Мишел или потънала в някой роман, който четеше до късно през нощта.

Ала фарисейката в нея не бе мъртва: тя се гордееше с трезвия си ум, който ѝ помогна да се прецени и осъди. Според нея малко християнки бяха способни да признаят на петдесетгодишна възраст, че са вървели по погрешен път. Тя не признаваше пред себе си, че сега ѝ бе приятно да не наставлява никого. Често, при мисълта за отминалите години, я обземаше дълбока носталгия.

Веднъж се връщаме от погребението на моя настойник, господин Малбек. Бяха го намерили при любовницата му със сгърчена уста. Оставяше трудно наследство, защото в пълна тайна бе водил много развратен живот. „Все пак този Малбек поне си е поживял“ — каза ненадейно Брижит в колата, докато се прибирахме. „Това ли значи да живееш“, възразих аз. Мащехата ми сякаш се смути, каза, че не съм я разбрал: на човек му остава само това, че си е живял живота, но с пълни шепи е черпил от него, това искала да каже. Сигурно бе искрена; и все пак прилежният ми живот я учудваше. „Всички мъже са негодници...“ — често ми повтаряше това с усмивка, но с някогашния рязък глас. Отидох в Париж да слушам лекции по политически науки, но през кратките ми завръщания в Бордо бях подлаган на изкусен разпит. За моята мащеха нямаше съмнение, че вода пълен със страсти и истории живот, а писмата ѝ до графиня Мирбел бяха изцяло посветени на Жан и на мен (защото от 1910 ние се събрахме с приятеля ми в столицата). Тук отново се въздържам и няма да разказвам предварително за тези парижки години, за които смятам да напиша отделен роман. Ще спомена само за едно приключение, защото Брижит бе замесена в него и във връзка с тази жена.

Твърде отрано се замислих за женитба: тази мисъл, породена от неясните терзания, в които сърцето ми се заплиташе, ме преследваше още от най-ранна младост, още когато имах такива условия да си опитам късмета, на каквито малцина младежи се радват. По това време думите, с които Ницше с такава дълбочина охарактеризира седемнадесети век във Франция, напълно се отнасяха за мен: „Твърде див и твърде аскетичен, за да успее да запази власт над себе си...“

Щом един приятел ми разказа за своята богата братовчедка, произхождаща от среда на хора на изкуството, и започна да превъзнася нейната прелест, аз веднага налагах въдицата. Близостта с Бога, с който живеех непрестанно, вярата, че във всичко, което ми се случва, има пръст божи и че всеки, който навлезе в живота ми, е донякъде пратеник на безкрая, ме подготвиха да приема тази девойка като ангел освободител. „Те вървят пред мен, светлина струи от очите им...“ Да си кажа право, тази мадона и муза се оказа по-колеблива и неподатлива, отколкото ми се искаше. Преди да реши каквото и да било, тя изяви желание да попътува из Европа. Но любовта ми лесно се нагаждаше към тези разлъки и това двоумене и ги приписваше на стремеж към възвишеност у младото създание.

Не можах да доловя, че под маската на възвишеността тези едри буржоа претегляха всички „за“ и „против“ и ме оценяваха с подозрителни очи. Минавах за богат, но семейството ми бе в провинцията и просто бе почитено, нищо повече. Бях ли сигурен човек, на когото могат да заложат? Те принадлежаха към категорията на обиграните парижани, които знаят, че изкуството и литературата крият за спекулативните умове големи стойности за в бъдеще... Вече рискувах да си купуват картини от Матис. Не бях ли аз сигурна стойност? И понеже не можеха да решат, а се страхуваха от моето нетърпение, всячески се стремяха да задържат влюбен глупака, който бях тогава. Щом споменавах, че искам да скъсам, те ставаха двойно по-любезни и като разбраха, че мащехата ми получила лоши сведения за здравословното състояние на тяхното семейство, дори ме помолиха да запитам техния лекар, когото уж били освободили от професионална тайна.

Струва ми се, че съм сънувал тези действия, тези смешни и долни постъпки. Сякаш още виждам как седях пред масата срещу студения доктор, готов да отвърне на всички въпроси, които ще

благоволя да му задам. Всичко това доведе до една върховна среща, от която излязох сгоден, и до едно възторжено писмо от девойката. Ала на другия ден какъв обрат! Отпъждаше, ме без извинения, без обяснения. Аз самият си изтълкувах нещата по най-лошия за мен начин: реших, че въпреки някои успехи другаде, които доказваха обратното, просто не се харесвам на момичетата. Един такъв неуспех унищожаваше значението на другите благоприятни прояви. В мен навярно имаше нещо, знам ли какво, което бе прогонило ангела. Ах, тази неизличима романтичност на младостта! Как носехме в кръвта си вярата, че трябва да се самоосъждаме, вярата в тази обреченост на самота и отчаяние!

Накратко съобщих на мащехата си за разваления годеж. Очаквах да ми пише съчувствено писмо, но вместо това, за моя най-голяма изненада, тя пристигна. Моето премеждие живо я бе засегнало. Обсипа ме с прекомерно съжаление и ми намекна, че се бояла да не взема някакво отчаяно решение. Нетактичните ѝ утешения ме дразнеха, но ми показваха, че не съм толкова нещастен, колкото си мислех отначало, и че е накърнено най-вече самолюбието ми. Брижит ме отведе в Ларжюзон. Чувствах, че прекалено разумното ми държане я разочарова. Но през това жарко лято на 1911 година тя трябваше да приеме очевидното: вместо да бъде ранен от любовния си неуспех, той стана причина да търся с настървена възбуда реванш в живота. През това лято прочитът на Балзак ми предостави опасна противоотрова. Един автор сам по себе си не може да бъде морален или неморален: нашата нагласа определя влиянието му над нас. В тогавашното ми настроение Балзак ме връщаше към живота, но подтикваше към грубост детското ми съзнание и аз се възхищавах на пресметливостта и хитростта на неговите млади амбициозни герои.

Тъкмо оттогава Брижит Пиан започна да се отчуждава от мен. Нарушавах представата ѝ за любовта. За нея вече нямаше нещо по-неприятно в човешкото същество от липсата на страст. Не можеше да понесе това, че тъй бързо се утеших. Не посмя да ми го каже направо, но чувствах ясно, че ме презира за това, че не принадлежа към класата на измъчените. А тогава и аз самият не подозирах до каква степен греши.

През ваканцията на 1911 година Мишел отиде при семейство Мирбел в Ла Дьовиз. И така, на мен и на мащехата ми ни останаха само книгите. Обземаше я все по-голяма тъга. Дори проявяваше

небрежност към религиозното си усърдие. Думите ѝ неудържимо се насочваха към темата, която я преследваше: човешката страст. Понякога ми говореше за майка ми с враждебност, в която се примесваха завист и възхищение. Ала най-често стоеше мълчаливо, безжизнена в мрачния вестибюл, и само от време на време кръвта внезапно нахлуваше в главата ѝ и бузите ѝ пламваха.

Винаги съм се ужасявал от неврастениците: затова тази година почувствувах връщането си в Париж като освобождение. С мащехата ми си разменихме няколко пълни с безразличие писъмца. Мишел, която чакаше Жан да завърши военната си служба, за да се оженят, си живееше на Булеварда на Интендантството. В писмата си намекваше за някаква „невероятна история“ на Брижит, която искаше да ми разкаже лично, като се видим в Париж по време на гостуването ѝ у Ла Мирандийоз.

Невероятна история наистина, дотолкова, че можах само да вдигна рамене. Според мен това, че мащехата ми се е влюбила, и то в своя лекар, който бе преминал шестдесетте, бе чиста измислица от страна на Мишел; но когато отидох в Бордо, трябваше да приема истината. Това съвсем не бе привързаността на стара болнава жена към човека, който се грижи за нея, а една луда, изключителна любов и което е най-странното, щастлива, задоволена. Разбира се, те не вършеха нищо наказуемо: доктор Желис, запален хугенот, чиято клиентела се състоеше от цялото висше протестантско общество на града, бе извън всякакви подозрения; но разделен с жена си, която навремето го бе покрила със срам, преследван от многобройната си челяд — повечето женени, отрудени и свадливи хора, той с наслада откриваше в залеза на живота си щастието да си единствен в мислите на някой по-силен, по-въоръжен от теб; виждаше се всеки ден с нея, не взимаше нито едно решение, без да чуе мнението ѝ. Нито някакъв свян, нито страхът да станат смешни ограничаваха тези двама самотници в словесния изказ на своята привързаност. Нито той, нито тя виждаха старческите черти в окъпаното в нежност лице на другия. Живееха един за друг като двама невинни, заобиколени от разгневените си и подигравателни роднини и шушукация град.

Това бе през втората година от военната служба на Жан, който трябваше да се ожени през октомври. Двете семейства си дадоха взаимно вечери по случай годеча и брачния договор. Брижит Пиан, която се явяваше в ролята на майката на Мишел, прие това с нежелание. Любовта на заварената ѝ дъщеря бе престанала да я интересува; но съжаляваше най-вече за своите необмислени обещания да направи дарения, с които преди смяташе да изкупи вината си. Личните средства на Брижит бяха по-малко от нашите. Оставаше ѝ само един малък капитал (тя твърде късно осъзна това), който едва стигаше да закупи малко имение в съседство с клиниката на доктор Желис. Според графиня Мирбел това променяше изцяло нещата... В нейните очи половин милион по-малко правеше брака още по-неравен.

Брижит се правеше на глуха и се преструваше, че не усеща намеците, ала избягваше борбата и изобщо всичко, което би могло да наруши странното ѝ дълбоко щастие. От гледна точка на физическите си измерения това щастие представляваше един шкембест късокрак шестдесетгодишен мъж в стегнат редингот, с плешиво теме и боядисана брада, която придаваше на строгото му лице известна прилика с канцлера Мишел дьо Л'Опитал^[3]; говореше много и не слушаше никого освен Брижит; ала тя самата предпочиташе да мълчи, за да не изпусне нито думица от устата на своя любим. В разговорите си засягаха много сериозни теми, дори от областта на теологията. Тя откриваше, че не е чужда на логиката на калвинизма, макар че нито един от двамата не си поставяше за цел да посвети другия в своята вяра — било защото изпитваха взаимно нежно уважение към убежденията на другия, било защото тези проблеми вече не ги вълнуваха тъй дълбоко: възрастта им помагаше да осъзнаят цената на всяка минута, която трябваше да посвещават на единственото важно нещо — своята любов.

От този момент Брижит се отстрани от нашия живот. Отвикнах да наминавам към тях по време на престоите си в Бордо. Стаята ми се пазеше за господин Желис, когато оставаше да спи в града след някоя пиеса или концерт, който бяха посетили с Брижит, защото той ѝ бе предал своята любов към музиката. Докторът нямаше лека кола и се движеше с едно от тези старомодни купета, които от пръв поглед издаваха, че принадлежат на лекар, и му трябваше много време, за да достигне от града в болницата си.

Не всеки старик се влюбва в девойка и не винаги застаряващите жени харесват младежи. Случва се понякога мъж и жена, които са се търсели цял живот, да се срещнат случайно в полумрака на залеза. От това любовта им печели една извисеност над дребните неща, едно безразличие към всичко останало. Тъй малко време им остава! Нека се смеят тези, които не познават дълбините на сърцето. През кратките ми посещения на Булеварда на Интендантството Брижит ме гледаше с известно съжаление: от нас двамата аз бях окаяният. Сегиз-тогиз страшните черти на нейния характер се пробуждаха, когато заговаряше за майка ми или за семейство Пюибаро, за хората, на които вече нямаше за какво да завижда и които не бяха познали като нея сладостите на споделената любов.

Дразнех се, когато виждах как под дебелиите склучени вежди на Брижит припламва този жесток поглед: тогава дръзнах да намегна за този вид любов, която никога нямаше да познае. Откривах пукнатина в горделивата ѝ самодоволна страст: страстта е само сянка, ако не се въплъти, подмятах ѝ аз. Докато не се открием и не потънем в любимото създание, колкото и да се опияняваме с думи и жестове, ние никога не ще разберем дали наистина сме го притежавали... Брижит ме сразяваше: „Не знаеш какво говориш... Не ти са ясни тези неща...“ И на лицето ѝ отново се изписваше възмущението, което някога тъй често разкривяваше чертите ѝ, щом пред нея се подхванеше някоя забранена тема.

Изпитвам угризения при мисълта, че с тези слова съм могъл да смутя радостта им, защото по-късно научих от Мишел, че по времето, когато съм подхвърлял тези думи, между Бавкида и Филемон^[4] са се разразявали бури. Дали Брижит е изпитвала известни съжаления, дали е имала някакви изисквания? Не смея да си представя тези жалки опити, този гърч на телата, които не са на възрастта на влюбеното сърце. Страдалческата младост ненавижда презадоволените старци.

Децата и големите му внуци преследваха по петите доктор Желис. Чашата преля, когато Брижит Пиан купи имението до болницата малко преди сватбата на Мишел. Докато един пастор от Бордо се опитваше да вразуми доктора, семейство Желис помоли Мишел да изпрати при своята мащеха някой свещеник, на когото тя има доверие, за да я порицае. Това се разиграваше по времето, когато абат Калу бе лишен от правото си да отслужва литургия. Но тъй като

не му бе забранена всякаква друга дейност, сутрин, в параклиса недалеч от Филологическия факултет, по време на причестяването расото му се сливаше с черните рокли на стариците; той заемаше мястото си под любопитните или пълни със съжаление погледи и лицето му бе ангелоподобно.

Семейство Желис не успя да прибегне до неговата помощ. Както с лекомислена жестокост се изрази графиня Мирбел, нещата се уредиха от само себе си: една вечер близо до клиниката една кола блъснала купето на доктор Желис, който умрял на място. Мащехата ми научи новината на другия ден от вестниците. Из града се разнесоха доста разкрасени версии за пристигането на Брижит Пиан, обезумяла, без шапка, в къщата, където живееха семейство Желис; твърдеше се, че най-големият му син понечил да ѝ препречи пътя към стаята на покойника, ала тя го блъснала и като преодоляла съпротивата на многобройните роднини, се стоварила върху трупа, без вопъл, без сълзи и трябвало със сила да я откъснат от него.

По това време гостувах на приятели в Кап Мартен и реших, че за един тъй неофициален траур не си струва да заминавам. Задоволих се с писмо, което съчиних с мъка и което остана без отговор. И все пак, тъй като Мишел и Жан продължаваха сватбеното си пътешествие, мисълта за Брижит непрестанно ме глождеше. Върнах се в Париж, без да се отбия в Бордо, за да се уверя, че мащехата ми не е полудяла — това просто не зависеше от мен. Отложих тази тежка задача за пролетта.

Прислужницата, която не ме познаваше, ме накара да почакам в антрето. Чух как мащехата ми възкликна: „Ами да, разбира се, нека влезе!“ С голямо облекчение установих, че в гласа ѝ нямаше нищо особено. Седеше на обичайното си място зад бюрото, което вече бе отрупано с циркулярни писма и покани за благотворителните разпродажби. Не беше остаряла. След миг-два забелязах, че пак носеше старата си прическа: прибраните ѝ коси се спускаха на букли над широките уши и откриваха изваяното чело. На камината, под сянката на люляков букет стоеше снимката на доктор Желис. Нищо у госпожа Брижит не издаваше психическо разстройство или лудост.

Строга виолетова вълнена пелерина покриваше раменете ѝ. Когато влязох, тя остави на бюрото броеницата, с която си служеше още като бях дете. Веднага ми се извини, че не е отговорила на писмото ми, и без да се опитва да ме заблуждава, ми призна, че дълго време била в депресия и много трудно се съвзела.

— А сега? — попитах аз.

Тя ме изгледа замислено:

— Ако господин Пюибаро беше тук, щеше да каже, че само ти можеш да разбереш...

Тя спокойно се усмихваше.

— Тайната на всичко е, че не съм го изгубила — поде тя. — Не мога да споделя това с никого... Скъпият господин Желис никога не е бил тъй близо до мен, дори по време на земния си път. Още приживе той начена мисията край мен, но ние сме само тленна плът... Да, телата ни разделяха. Сега вече нищо не ни дели.

Тя говори дълго и отпървом помислих, че това е някаква хитрина, породена от скръбта ѝ, с която иска да изтръгне скъпия господин Желис от смъртта. Но след няколко дни трябваше да призная, че човешката любов съвсем не бе изгряла късно над безплодната съдба на фарисейката и „варосаният гроб“^[5] най-сетне бе разпечатан и отворен. Може би в него все още се валяха няколко кости и нечистотии? Страшните вежди все още навремени се сключваха както някога над две огнени очи. Някоя дълго предъвквана обида пораждаше горчиви слова. Но „скъпият господин Желис“ никога не бе далеч и връщаше госпожа Брижит в лоното на Бога.

С едно настойчиво писмо графиня Мирбел ме призова в Ла Дъовиз, където Мишел и Жан се бяха прибрали много преди определената дата. Това прибързано връщане ме разтревожи. Заминах незабавно и драмата на тази двойка, за която ще разкажа някой ден, ме помете. Станах неин спътник, тя ме повлече във вихъра на своите борби и сдобрявания и старата жена на Булеварда на Интендантството, която оставих да тъне в посмъртното си обожание към „скъпия господин Желис“, престана да занимава мислите ми. Сполетя ме странната участ да снова безспир между Мишел и Жан и да предотвратявам ударите, които си нанасяха тези двама слепци —

странна съдба наистина за един младеж, който също страдаше, но в самота и без да има кой да му помогне.

Мобилизацията на 2 август 1914 година ни разбуди от дрямката. Тази мълния прекъсна хиляди лични драми като нашата. Сгромолясаха се порутените устои и ние изплувахме от потулените си и глупави страсти, ослепени от това безмерно нещастие, несравнимо по-голямо от всичко, което сами си причинявахме. Разделих се с Жан и с Мишел, които вече не можеха да си сторят зло един на друг, след като щяха да се разлъчат, и осъзнах самотата си по това, че не би имало с кого да се сбогувам, ако не беше Брижит Пиан.

Тя се бе смалила, бе отслабнала. Притисна ме до себе си; сълзите ѝ ме учудиха. Нито веднъж не произнесе името на господин Желис и ме заобиколи с грижи като родна майка. По-късно научих, че по това време подпомагала и често навестявала господин Калу, който си бе възвърнал благоволенieto пред ръководството на епархията, ала приближаваше края си.

На фронта ме обсипваше с колети и с писма, в които най-вече се интересуваше от здравето ми, изпращаше ми необходимите неща. И затова първия си отпуск прекарах при госпожа Брижит. Няколко дни преди това господин Калу бе умрял в ръцете ѝ, за което тя ми разказа едва ли не безстрастно, без да се опитва да ме поучава. Господин Калу, разбира се, не беше изличен, но вече отсъствуваше от този свят, казваше тя. Имал ужасни пристъпи на ангина пекторис, пристъпи, които карат болния да се хвърли през отворения прозорец, толкова е голямо страданието му. Ала щом отново си поемел дъх, той възразявал, че може още да страда. На масичката му стояла снимката, която навремето направих в градината в Балюзак и където Жан и Мишел, босоноги, сбърчили лица на слънцето, държаха двамата една лейка. Брижит добави, че независимо от големите страдания господин Калу не будел съжаление.

Тя се изплъзваше вече, когато намеквах за отминалите събития; ала разбрах, че се бе откъснала от прегрешенията си и бе оставила всичко в ръцете на милосърдието. В заника на своя живот Брижит Пиан най-сетне бе разбрала, че човек не бива да бъде горделив слуга, загрижен да се хареса на господаря си, като му изплати всичко до последния грош, и че Бог-отец не иска от нас да бъдем дребнави

изчислителите на собствените си заслуги. Сега тя знаеше, че важно е не да заслужиш, а да обичаш.

---

[1] Роман от Бенжамен-Анри Констан (1767–1830) — френски писател и публицист. Като писател е известен с единствения си роман „Адолф“ (1815), изиграл решаваща роля в развитието на френския романтизъм. — Б.пр. ↑

[2] Роман от Балзак (1799–1850). — Б.пр. ↑

[3] Мишел дьо Л’Опитал (1507–1573) известен магистрат, канцлер на Франция. Известен със своя дух на толерантност и усилията, които полага да усмири религиозните вражди. — Б.пр. ↑

[4] Любовна двойка в Гьотевия „Фауст“. — Б.пр. ↑

[5] Алюзия за думите на Христос: „Горко вам, книжници и фарисеи лицемери, защото приличате на гробища варосани, които изотвън се виждат хубави, а отвътре са пълни с кости от мъртви и с всякаква нечистотия“ (евангелие от Матей). — Б.пр. ↑

ЮНОША ОТ ЕДНО ВРЕМЕ

Пиша не това, което говоря, говоря не това, което мисля, мисля не така, както би трябвало да мисля, и така до дълбините на мрака.

Кафка

ГЛАВА I

Не съм като другите момчета. Ако бях като другите момчета, на седемнадесет години щях да ходя на лов заедно с по-големия си брат Лоран, с нашия управител Дюбер, с по-малкия му син Симон Дюбер, който е абат и в този час би трябвало да присъствува на вечерната служба, както и с брат му Прюдан, който кара Симон да си вземе довиждане със свещеника. Можех да стрелям с ловна пушка калибър 24, вместо да претърсвам храсталаците за дивеч и да си играя на куче.

Е да, правя се на куче, но в същото време се питам какво ли става в главата на Симон. Заради трънаците и клоните си е запретнал расото; защо са ми толкова смешни дебелиите му прасци, обути в черни вълнени чорапи? Обича лова не по-малко от Диан и Стоп. Ловът е в кръвта му, не е по силите му да се откаже, макар добре да знае, че в този час господин настоятелят отслужва вечернята и непрекъснато гледа към празната дървена пейка, където би трябвало да бъде Симон и където той не е. След вечерня господин настоятелят ще дойде у дома да поговори за това с мама. Надявам се, че дотогава ще съм се прибрал, макар че те се пазят от мен и млъкват, щом се приближа. Според мама аз съм дърдорко, а господин настоятелят намира, че в главата си имам лоши мисли, защото си задавам въпроси, каквито той никога не си е задавал и въобще никой не му е задавал, какво пък остава за мен; но той знае, че го смятам за глупак.

„За теб всички са глупави!“ — обвинява ме мама. Вярно е, че вкъщи за умен смятам само себе си, но знам, че нищо не знам, защото на нищо не са ме научили. Освен на най-елементарните неща, учителите ми нямаха на какво да ме научат. Другарите ми ме превъзхождат във всичко, което в техните очи е от значение. Презират ме и имат право: не спортувам, силата ми е пилешка. Изчервявам се, когато си говорят за момичета, а ако разглеждат снимки, извърщам глава на другата страна. Все пак някои от тях се държат с мен приятелски, дори повече от приятелски.

Те вече знаят с какво ще се занимават по-нататък, имат свое място в живота. А аз? Даже не знам какво съм. Знаем, че всичко, което проповядва настоятелят, и всичко, в което вярва майка ми, не съответствува на действителността. Знаем, че нямат никакво чувство за справедливост. Отвращавам се от тяхната религия. Въпреки това не мога без Бог. Ето кое всъщност ме прави дълбоко различен от всички останали, а не че си играя на куче и се ровя из храсталаците, вместо да ходя на лов с Лоран, Прудан и Симон Дюбер, или че не умея да боравя с ловна пушка калибър 24. Всичко, което приказва господин настоятелят, и начинът, по който го казва, ми се струва идиотско — но все пак мисля, че е вярно, мога да призная това на себе си: знам, че е вярно. Сякаш някакъв слепец, който е едновременно и опитен водач, ме тласка по абсурдни пътища към върховната истина, мърморейки нещо на латински, като кара и все по-оредяващите тълпи след себе си да повтарят същото — най-накрая те се превръщат в стадо, което може само да пасе, където го заведат... Какво пък! Аз виждам светлината, сред която те вървят, без да я виждат, и по-точно — тази светлина е вече в мен. Да казват каквото си искат: именно те са онези невежи и онези идиоти, които вбесяват моя приятел Донзак — модерниста^[1]. Все пак всичко, в което вярват, е истина. Ето до какво според мен се свежда историята на църквата.

Настигнаха заека на края на нивата при Жуано. Връщането беше изнурително: седем километра пеш по онзи зловец, но все пак скъп за мен път между две стени от борове. „Докъдето ви стигне погледът, всичко е на госпожата!“ — не пропуска никога да обяви Дюбер със странната гордост на крепостен... Ужасно е, че пиша такива работи. Предварително знаех, че Симон ще върви именно до мен и няма да ме заговори. Изведнъж се оказа, че най-голямото дете сред нас е Лоран. Той непрекъснато риташе някаква шишарка — закара ли я до вкъщи, спечелил е.

Двамата със Симон не говорехме за нищо. Сигурно свещеникът му се бе оплакал от „лошите мисли“ в главата ми и Симон ми се възхищаваше за това, че едва седемнадесетгодишен съм в състояние да разтревожа това ограничено същество, под чиято опека той самият ще бъде, докато е семинарист във ваканция.

Тук бих искал да изповядам една измама: това, което плаши у мен настоящия и възхищава Симон, са само някои смътни понятия, запомнени от думите на Андре Донзак, дето ми е проглушил ушите с това, което бил прочел в „Анали на християнската философия“^[2]. Донзак превъзнася някой си отец Лабертониер^[3], ораторианец^[4], който е главен редактор на това списание и чието име хвърля господин настоящия в ужас. „Той е модернист, мирише на клада“ — повтаря често настоящият. Ненавиждам го заради този жесток и глупав образ: „мирише на клада“! О, те винаги са готови да изгорят на клада онези, които вярват с отворени очи.

Но и аз съм не по-малък лицемер — заливам ги с огнените слова на Андре, сякаш съм ги измислил аз, и се правя, че знам това, което те не знаят, въпреки че и аз самият съм също толкова невеж, колкото и те... Не, прекалено се очерням. Както казва Донзак, вече съм навлязъл в Паскал. Чета го без усилие, особено „бележките“ към изданието на Брюнsvик^[5], което Андре ми даде. Всичко, което е свързано с Пор-Роял, ме засяга.

Дали Симон Дюбер, който си е взел матурата, е чел Паскал? Подозирам, че не познава в оригинал нито един автор, включен в програмата, и се задоволява с написаното в учебника... Крачеше редом с мен. Усещах миризмата на потта, с която беше напоено расото му. Не че е нечистоплътен — по-чист е от всички останали в семейството си — селяни, които не знаят какво е къпане, по-чист е дори от нас, защото почти всеки ден влиза във водата, когато ходи за риба във воденицата. Лови щуки и налими, почуквайки по коренищата на елите, между които предварително е опънал мрежа... Но да не започвам с рибарските истории.

В действителност повдига ми се не толкова от специфичната му миризма, колкото от онези шести кутрета, онези потреперващи израстъци и на ръцете, и на краката, така че обувките му, направени по поръчка, изглеждат колкото дълги, толкова и широки: също като на слон! Рядко ми се случва да виждам шестте пръста на краката му, но тия хрущялчета на ръцете му ме ужасяват. Впрочем той не се и старее да ги прикрива и даже открито се радва, че заради излишните си кутрета ще отърве казармата. По-големия му брат Прюдан е на друго мнение: „Можеха да те приемат в Сен Сир^[6]...“ Това е единственият път, когато Прюдан е казал пред мен нещо, с което се е проявил като

изкусител спрямо по-малкия си брат, за какъвто го смятат мама и господин настоятелят.

Винаги съм мислил, че на тази тема мога да напиша роман: слабият, хилав Прюдан, с тъмна кожа и изгнили зъби обича — знам го със сигурност — съседката си Мари Дюро, дъщеря на дърводелеца и сестра на Адолф Дюро, който е на двадесет години и прилича на Херкулес от моя учебник по история на древна Гърция — та чрез брат си този Прюдан си разчиства сметките с тоя свят, в който той самият е само плесен... Впрочем, както всички Дюберови, той също е умен. Бунтът му е доказателство за това. Според измислената от мен въображаема история Прюдан се отказва от Мари Дюро и я хвърля в обятията на Симон. Всъщност Мари сигурно изпитва ужас както от по-големия, така и от по-малкия брат — от него дори още повече заради кутретата и расото му, което може да се залепи на тялото ѝ... Знам ли. Наистина измислям си всички тези работи, но съм сигурен, че ще стане точно така, защото познавам момчето, в което е влюбена Мари Дюро или най-малкото ходи с него — един приятел на грамадния ѝ брат.

Впрочем господин настоятелят може би е прав, когато твърди, че злият демон на Симон е не похотта, а честолубието. Той въобще не поглежда момичетата. Добре разбирам, че е дресиран да не поглежда към тях. Е да, но на него още не му се е налагало да се бори истински... Но откъде да знам? Не знам каквото и да е нито за Симон, нито за никого. Даже и мама, и господин настоятелят често ме озадачават.

Като се върнахме от лов, Лоран занесе заека в кухнята. Изтегнах се уморен на дивана във вестибюла. Мама дойде да седне при мен. Сложи ръка на челото ми и ме запита дали не съм жаден. Много ѝ се искаше да си поговорим. Сигурно предварително се беше разбрала с господин настоятеля какво да ме пита — минавах за довереник на Симон. Всъщност няма нищо такова. Предпочитанието му към мен не се издава дори с една дума. Не го смущава пропастта, която лежи между нас. Във всеки случай обаче никога не се е опитвал да я прескочи.

Впрочем и с мама е същото. Обича ме, но не се интересува от мен. Интересуват я единствено имотите и още нещо, което не споделя с никого. Знам донякъде какво представляват те: и аз самият като малък се терзаех от подобни угризения, но после се отървах изцяло или почти изцяло от тях, особено откакто, благодарение на Донзак, открих как са ни дресирали да вярваме, че вечното ни спасение зависи от някакви си глупави възбрани, от някакви таблици за простимите и уж смъртните грехове.

Сигурно господин настоятелят беше възложил на мама да ме накара да проговоря, но аз нарочно притварях очи и се правех, че спя. Без никакви предварителни уговорки тя направо ме попита как се е държал Симон по време на лова.

— Мислеше си само за заека и разбира се, за физиономията, която ще направи утре господин настоятелят, когато Симон иде сутринта да му прислужва по време на литургията...

Мама сякаш това и чакаше, за да ми разкрие веднага картите си:

— Господин настоятелят не е чак толкова тесногръд. Той не отдава никакво значение на факта, че на деветнадесет години Симон предпочита да иде на лов, отколкото на вечерната служба. Неделната вечерня не е задължителна. Господин настоятелят ми е признавал, че и за него тя представлява изпитание. Лошото при Симон е друго.

— Точно така — казах аз. — Лошото е, че може би въпреки волята си е обречен на живот, за който не е създаден.

Мама получи „пристъп“, както се изразява тя. Цялата почервения, просто да се уплаши човек: защо се бъркам в неща, които не ме засягат?

— Ти започна да говориш за това, мамо, не аз. Май аз съм единственият, който не се бърка в работите на Симон.

С типичната си липса на логика, присъща не само на майка ми, а според Донзак и на всички жени, тя възрази, че точно там била грешката ми и мой дълг било да се бъркам в работите на Симон.

— Нима не вярвате в божията благодат? Нима мислите, че Бог има нужда от нашата помощ в борбата, която се води в душата на Симон и засяга само него?

— Напоследък той е подложен на натиск от различни страни, за който не сме и подозирали — цял заговор. Има нещо много важно, което трябва да знаеш: от началото на ваканцията той се среща тайно

от нас... Познай с кого! Ами да, с кмета, с господин Дюпор, който е франкмасон^[7] и се е зарекъл да го откъсне от църквата.

— Но нали всички знаехме, че се среща с госпожа Дюпор...

— Да, с онази побърканата, да, но не и с мъжа ѝ, който побеснява само като види расо. Мислех, че Симон ходи у Дюпорови само следобед, когато кметът е в дъскорезницата си. Дълго време наистина е било така... Самата госпожа Дюпор ни предупреди...

Самата госпожа Дюпор! Не вярвах на ушите си. „Няма да се виждаме с Дюпорови.“ В речника на мама това означава, че с тях не си разменяме ежегодните визити (през лятната ваканция, която прекарвахме в Малтаверн), с които могат да се похвалят три-четири дами в градчето. Но това е така и в буквалния смисъл на думата. Не се виждаме с Дюпорови, никой не ги и поглежда. Те са изключени от нашата мъничка вселена! Но нека се опитам да разкажа поред историята с Дюпорови и Симон. Госпожа Дюпор, за която казваха, че е хубавичка, но на мен винаги ми се е струвала стара, е много по-млада от мъжа си („Никой не знае откъде я е намерил, откъде е родом...“). В нея имаше нещо подозрително заради това, че не е от нашия край, което ще рече Ландите около Вазаде. Дюпорови имаха само едно дете, момиченце, родено в един и същи ден със Симон. Мари Дюбер, която ходеше у тях да прислужва през деня, водеше със себе си и Симон да си играе с Терез. Той ѝ позволяваше да го тормози и изпълняваше заповедите ѝ — така както би трябвало да прави синът на домашната прислужничка с дъщерята на кмета, но и защото на шега се разправяше, че той е влюбен в нея и тя в него. Тя харесваше у него това, което самият аз мразя най-много: шестото му пръстче... Болестта отнесе Терез за няколко дена. Дали пък не е било менингит? Родителите ѝ се довериха на доктор Дюлак, първият заместник на кмета, и той радикал и франкмасон. Какъв удар беше това за тях... Госпожа Дюпор, която преди това в неделя идваше на църква, криейки се зад някоя колона, повече не се появи в храма, превърна се във враг на господата. Затова пък всеки ден, каквото и да е времето, ходеше на гроба. Терез бе обичала череша и когато те узрееха, тя ѝ носеше на гроба. После децата от училището идваха и ги изяждаха.

Тези странности обезсърчиха съжалението към нея. Като връх на всичко тя отказа да приеме мама. Просто не е за вярване. Всъщност никой от градчето не прекрачи прага на къщата ѝ — освен Мари

Дюбер и през ваканциите — Симон. От тях разбрахме, че цветята, посипани по плочите на вестибюла в деня на погребението, са си останали там и на Мари Дюбер било забранено да ги пипа.

Да можеше, госпожа Дюпор би държала Симон при себе си ден и нощ. Той ѝ връщаше Терез, той беше Терез. Но все пак той си беше жив, беше едно малко момче. Не можеш да го сложиш на стола като предмет или пък да го тъпчеш по цял ден с бисквити и конфитюр. Добре поне, че беше луд за книги и четене. Спомням си, че по-късно, когато играехме на една игра, според правилата на която всеки трябваше да си измисли девиз, в който с възможно най-малко думи да изрази това, което смята, че е щастieto, Симон най-напред написа: „Да четеш и да ходиш на лов.“ Госпожа Дюпор имаше всички течения на „Коледен илюстриран алманах“, „Пътешествия и приключения“, всички романи на Жул Верн, „Пътешествие на две деца из Франция“ и още много други чудесии. Тя настаняваше Симон до прозореца и му казваше: „Чети спокойно, все едно, че ме няма.“

Отначало Симон се смущаваше от втренчения в него поглед, от чаткането на иглите за плетене, но после свикна; на всеки два или три дена и даже всеки ден, ако книгата го беше увлякла, той се настаняваше следобед до прозореца на стаята, която трябва да е изглеждала странно, но която той не можа да ми опише: селяните не забелязват това, което забелязваме ние, макар и да виждат неща, които ние не можем. Един ден той помоли госпожа Дюпор да вземе книгата вкъщи. Това бе единственият случай, когато тя му се разсърди. Нито една книга, четена и докосвана от Терез, не трябвало да излиза от къщи. Но на другия ден госпожа Дюпор каза на Симон, че би искала той да ѝ чете на глас, докато тя плете, и че ще му плаща на час, както на майка му.

Сега се питам дали заплатата, смаяла Дюберови, не попречи на мама и господин настоятеля да се поддадат на безпокойството, което сигурно са изпитали при мисълта, че един невръстен семинарист ще се среща всеки ден с екстравагантна личност — жена на кмета франкмасон. Вярно е, че по онова време кметът, зает по цял ден с управлението на общината, рядко се мяркаше вкъщи. Освен това, както, разбрах по-късно, си имаше и две любовници — едната в Бордо, другата в Базас.

Госпожа Дюпор наистина се сърдеше на Бога след смъртта на Терез и не ходеше вече на църква, но Симон твърдеше пред господин настоятеля, че тя никога не говори с него за религия. Тя всъщност не му говореше нищо, само го гледаше как чете. „Първите няколко пъти това ме смущаваше — като че ли ще ме изпие с поглед. Но сега вече не обръщам внимание на това...“ — твърдеше Симон. То дори не му се отразяваше на апетита, когато в четири часа — без да го изпуска из поглед, докато яде — тя му донасяше „следобедната“, както наричаше той следобедната закуска: чаша какао, филия, намазана с масло.

През октомври, когато всички се връщаме в Бордо, Симон занасяше в семинарията джобните пари, които бе спечелил. Нито господин настоятелят, нито мама някога са си помисляли, че един ден той ще трябва да се откаже от тези пари. Още като малък съм се удивлявал до каква степен за тези християни парите са нещо, за което не се спори, нещо, което не може да бъде пожертвувано, освен ако не си специално призван за това или не си дал обет за францисканец^[8] или трапист^[9]. Още когато станах на дванадесет години, у мен се зароди смътната мисъл — а за тази и миналата година Донзак ми помогна да я осъзная докрай, — че християните, които са ни възпитали, без да искат, вършат противното на Евангелието и всяко блаженство от Проповедта на планината са превърнали в проклятие: че те не са смирени и не само че не са праведни, а даже ненавиждат праведността.

Драмата започна с расото, което навлякоха на Симон веднага щом навърши петнадесет години. Колко много издигна това расо Симон в социално отношение! Той получи правото да облича стихар по време на служба и да стои на дървен трон в отредената за духовни лица част на църквата. Макар в градчето да продължиха да му говорят на „ти“, тези, които не го познаваха, въпреки детската му физиономия, започнаха да се обръщат към него с „господин абате“. Но расо в дома на господин кмета! Господин Дюпор се надяваше, че Симон ще се съгласи да хвърля расото два пъти седмично. Той отказа, сякаш ставаше дума за вечното спасение на душата му. Мари Дюбер, за която това расо бе осъществената мечта на живота ѝ — свещенически дом, в

който тя да царува в кухнята и в пералнята, — се осмели да одобри отказа на Симон.

Тогава мама и господин настоятелят се усъмниха в това, което аз въпреки четиринадесетте си години виждах ясно: госпожа Дюпор желаше не присъствието на приятеля на Терез, а на Симон такъв, какъвто си е — онзи Симон, който ме отвращаваше със силната си миризма, със здравата си селска физика, с излишните си кутрета. Сигурни бяхме, че тя вече няма да може да се лиши от него; примиряваше се с отсъствието му само през учебната година, която за нея положително е била нещо като предколедно бдение, като подготовка за появяването на Симон... Ами да, сега си спомням, че мама и господин настоятелят не се досещаха за нищо. Това, което им отвори очите, бяха едни думи на госпожа Дюпор, предадени на господин настоятеля от Симон: мъжът ѝ, а не тя, не можел да понася расото, а тя даже напротив, вече била свикнала с него и дори виждала и добрите му страни — то гарантирало, че Симон ще бъде винаги на нейно разположение и няма да ѝ бъде отнет от никого...

— Да не би да иска да каже от друга жена? — попитах аз.

— Да, разбира се — каза мама.

— Значи, тогава е влюбена в него!

Направих това налагащо се от само себе си заключение с възможно най-естествения тон и бях поразен от постигнатия ефект. Да, да, наистина, макар че през онази година бях на четиринадесет години, с мен се отнасяха така, както сега не се отнасят и с осемгодишните момченца.

— Какви ги приказваш! Дърдорко! Говориш за неща, които не разбираш.

— Щом говоря, значи, ги разбирам.

— Не те ли е срам, толкова си малък, а... Какво ще си помисли за теб господин настоятелят!

— Устами младенца глаголет истина — каза той.

Настоятелят стана и започна да обикаля около масата за билиард, мърморейки: „Как съм могъл да бъда такъв слепец...“

Изведнъж рязко прекъсна мисълта си, изплашен да не би да е казал повече, отколкото е нужно. Това, което знаеше от Симон, дори и хубавото, спадаше към тайната на изповедта.

— Да — казах аз. — Но според Симон, докато той си изяжда следобедната закуска, тя го изпива с поглед. Може би един ден това няма да ѝ бъде достатъчно...

— Какво искаш да кажеш? Но кой те е научил на...

— Истина е — каза полугласно господин настоятелят, — че има човекоядки...

— И човекоядци — допълних невинно аз.

— Човекоядци ли? Какви човекоядци?

Разтревожени, те ме заразглеждаха изпитателно: за какво намеквам? Да, може и да не бях в състояние да им кажа нещо определено, или по-точно предпочитах да си мълча, но знаех, че човекоядците обикалят около всяко петнадесетгодишно момче и се доближават до него само ако усетят мълчаливото му съгласие.

— Просто тръпки да го побият човек — каза мама. — Но защо съществува злото? — добави замислено тя, без да подозира, че задава единствения въпрос, в състояние да разклати вярата.

Опитвам се да се сетя какво измислиха, за да отърват Симон от онази вещица. Свещеникът накара един свой събрат да покани Симон на гости, който под предлог, че ще ходят на лов, го остави при себе си чак до началото на учебната година. Онази година Симон се върна в семинарията, без да мине през Малтаверн.

Що се отнася до мен... Ще се осмеля ли да разкажа на самия себе си какъв номер изиграх на господин настоятеля? Да, трябва да го направя, за да си дам по-ясно сметка какъв съм в действителност. На седми септември, в навечерието на Рождество Богородично, без много заобикалки мама ми каза, че в три часа господин настоятелят ще ме чака за изповед. „Така ще минеш преди всичките дами.“ Тази груба намеса в религиозния живот на едно четиринадесетгодишно момче ѝ се струваше съвсем нормална. За нея бях дете, за което тя се смяташе отговорна пред Бога. Бях раздразнен и ядосан, но не и вбесен, както би станало сега — въпреки всичко разбирах тази пълна с предразсъдъци жена, предала ми по наследство своята болна съвест, от която и сега, вече седемнадесетгодишен, не се чувствавам излекуван. Сигурно още се опитваше да смели това, което се бях осмелил да намегна за човекоядците. В изповедалнята трябваше да си кажа всичко от игла до

конец. Разбира се, и въпрос не можеше да става да се наруши тайната на изповедта: мама не искаше „да разбере“. Стигаше ѝ да знае, че нейното малко момченце, което приближаваше опасната възраст, отново е в сигурни ръце. Опитах се да се възпротивя: след Конкордата^[10] Рождество Богородично вече не беше задължителен празник.

— За нашето семейство — възрази мама — този празник си е задължителен. На този ден нашите изполичари не извеждат добитъка на паша. А освен това господин настоятелят вече те очаква. Няма какво повече да говорим.

— Обаче Лоран не го караш...

— Той е на осемнадесет години. Ти си още дете и аз нося отговорност за теб.

Тогава сякаш дяволът ми подшушна:

— Ако се изповядам лошо, лошо и ще се причестя. И двата греха ще легнат на твоята съвест.

Тя цялата побледня или по-точно бузите ѝ станаха пепеляви. Хвърлих се на врата ѝ. „Не, не, няма нищо — пошегувах се, — ще се изповядам и ще се причестя...“ Тя ме притисна до гърдите си.

По пътя яростта ме обзе с нова сила, но сега тя бе изцяло насочена срещу невинния господин настоятел. Опитах се да се овладеея: не мога да направя светотатствена изповед... „Е добре — казах си аз, — ще му кажа всичко и дори повече от това, което иска да му кажа, повече, отколкото някога е чувал.“

Той четеше молитвеника си, приседнал до изповедалнята. Почете още малко, после ме попита готов ли съм, влезе в нишата и взе епитрахила. Чух как се вдига прозорчето и след това видях огромното му ухо. Казах му, че не съм се изповядвал от петнадесети август, издекламирах набързо Confiteor^[11] и recto tono^[12], измрънках поменика, непроменен още от първата ми изповед: „Грешен съм в чревоугодие, лъжа, непослушание, мързел, за това, че съм се молил лошо, лошо съм слушал литургията, виновен съм в горделивост, злоречие...“

— Това ли е всичко? — Изглеждаше разочарован.

— Да, мисля, че това е всичко.

— Сигурен ли си, че нищо друго не те безпокои? Може би просто някакви мисли.

Попитах:

— Какви мисли?

Повече не настоя. Боеше се от мен, чудовището — или може би му се струвах чудовищно невинен.

— Винаги ли си се изповядвал искрено?

Сякаш дяволът се всели този миг у мен и ми подшушна да отвърна: „Не, отче.“

— Как? Надявам се, че не е ставало дума за нещо сериозно...

— Не знам. Може би е възможно най-сериозното нещо.

— Бедно мое дете! И майка ти, и учителите ти, и аз самият толкова пъти сме те предупреждавали за опасността да се отклониш от светата добродетел...

С това искаше да пробуди останалата у мен невинност. Възразих, че в това отношение не мога да се упрекна в нищо. По онова време беше така. Какво невинно момченце бях само преди три години...

— И все пак казваш, че става дума за възможно най-сериозното нещо... Какво значи това?

— Вие ще отсъдите дали е сериозно, или не. Ето какво: аз съм идолопоклонник.

— Идолопоклонник ли? Какви ги говориш!

— Дори не смея да ви кажа какво обожавам — в буквалния смисъл на думата. Издигнал съм скришом в култ... Нали знаете големия дъб в парка?

— Който не е чак толкова голям — каза свещеникът, за да ме накара, предполагам, да стъпя отново на земята, на този вдъхващ доверие свят, където нещата могат да се претеглят и измерят.

— За мен той е Бог, да, още откакто се помня, не съм престанал да се отнасям към него като към Бог и да го почитам като Бог.

— Ахааа, ясно. Знаем, че си поет (изговаряше „пует“). В това няма нищо лошо.

— Знаех, че няма да ми повярвате, отче. Точно това ме възпираше досега да се изповядвам за този грях: бях сигурен, че никой няма да ми повярва, дори и вие. Но как да ви накарам да разберете, че съм измислил цяла литургия в чест на големия дъб, че му правя жертвоприношения...

— Хайде, хайде! Пуезията е позволена, малък хитрец такъв. Но какво искаш да направиш, а? Май нещо се опитваш да ме баламосаш?

Я гледай ти, ами че това е тежък грях — не трябва да се подиграваш с господ.

— Не ви се подигравам, просто разбирам, че не искате да ми повярвате.

— Всички поети, дори вярващите, обожават природата, това е позволено.

— Това, което правя, няма нищо общо с излиянията на Юго и Ламартин. Разбира се, за мен всички дървета са божествени живи същества, особено боровете в парка. Обичам ги повече от хората — добавих аз, оставяйки се с наслада във властта на едно колкото съзнателно направлявано, толкова и искрено въодушевление.

Да, тогава вече се страхувах от хората, дори и от бъдещите хора, с които по-късно общувах в колежа. Нашите духовни наставници, дори и най-лошите от тях, не ме плашеха, защото благочестието и правилникът ги държаха изкъсо. Но другарите ми! Виж, те бяха способни на всичко! Спомням си как веднъж цяло междучасие стоях затворен в тоалетната, полумъртъв от страх от топката, с която ме бяха замерили...

— Хайде, Ален, да поговорим сериозно.

— Защо — попитах аз с престорена, но все пак с осъзната и дори самолюбуваща се жал в гласа, — защо ме лишавате от прошка, като отказвате да приемете на сериозно признанието, което направих пред вас?

С привичен жест свещеникът мачкаше лицето си, сякаш то бе от глина. Изведнъж ме попита:

— Значи, обожаваш всички дървета, а не само големия дъб?

— Не, разбира се, всички те са живи същества, но Бог е само големият дъб.

Виждах как поклаща голямата си глава. Не посмя да се чукне с пръст по челото...

— Не, никога не съм имал откровение. Обожавам земята, откакто се помня.

— Но не и животните? Все пак и това е нещо...

— Не, животните не. Но всъщност да! Вярно, отче, бях забравил, но сега си спомних. Нали знаете запустелия чифлик?

— Да, онзи в Силе, нали?

— Като бях на седем-осем години, не знам как си бях втълпил, че в запустелия чифлик живее нашата магарица Гризет, която няколко месеца по-рано бе умряла от старост. Бях убеден в това — даже и Лоран повярва, въпреки че е по-голям от мен. За него всичко беше игра, но не и за мен. Ходехме в запустелия чифлик и пеехме някаква глупава песничка пред заключената врата: „Гризет, Гризет, честит празник за теб, кайсии захаросани ще ти дам...“

— Какво? Захаросани кайсии на магарица?!

Свещеникът се насилваше да се засмее, опитвайки се да постави нещата на местата им.

— Ами като бях на седем години, не можех да си представя нищо по-хубаво на света от захаросани кайсии — та аз буквално обожествявах Гризет. Отче, изведнъж разбрах, че наистина съм извършил онова ужасно нещо, за което езичниците са обвинявали първите християни — обожествяването на магарешка глава.^[13]

Замълчах, искрено разстроен от направеното малко преди това признание, замълча и свещеникът — явно се колебаеше дали да не ме изхвърли от изповедалнята, задето му се подигравам. Но знае ли човек? Дали наистина съм му се подиграл, мислеше си той. Знаеше от опит, че винаги съм бил добросъвестно дете, болен от болестта на мама. Изведнъж ме попита гръмко и почти тържествено:

— Ален, вярваш ли в Бога?

— О, да, отче!

— Вярваш ли, че Исус е Христос, Син Божи, че даде живота си за теб, че възкръсна?

Вярах го с цялото си сърце, с цялата си душа.

— Обичаш ли Светата Дева?

— Да, обичам я...

— Тогава забрави за разните му там глупости. Ако си съгрешил, ще ти дам прошка или по-точно сам Всевишният ще ти прости.

Той влезе бързо в сакристията, сякаш бягаше от нещо. Прочетох надве-натри молитвата след изповед и се озовах навън, сред сънния септемврийски ден. Вятърът бе топъл като дъх, както обикновено пишат поетите, но през онзи ден шаблонът отговаряше на действителността: наистина дъх, дихание на живо същество... Мислех

да се надсмее над настоящия, но без да искам, шегата не само че не ми донесе облекчение, а дори ме накара да осъзная онази любов, моето вечно убежище. Това обожание никога не беше посягало на правата на другата любов, на другото обожание, което изпитвах към християнския Бог, въплътен в хляба и виното, които са родени от земята, слънцето и дъждовете. Това второ убежище ни най-малко не ми беше излишно. Никога убежищата от хората няма да ми станат излишни. Сега, две години по-късно, мъчителният страх от ден на ден става все по-силен заедно с приближаването на това, което ми изглежда по-ужасно от всеки ужас: животът в казармата, общото спално помещение. Не съм го доверявал никому, дори на Донзак. Не се срамувам от този страх, добре знам, че в него няма нищо подло, стига, дайки му израз, да не му позволиш да добие плът и кръв: тогава той би се превърнал в малодушие; понякога си мисля, че последният ми шанс е да умра преди наборната комисия.

Като си мислех за тези неща по пътя на връщане, пред очите ми непрекъснато беше настоящият, изправен пред поставената му клопка. Той беше на едно от първите места в списъка на католиците глупаци, който ние с Донзак съставихме едновременно със списъка на умните католици — но аз му се възхищавах, задето бе успял да се справи по толкова тактичен начин с положението, нещо, което никога не му се случваше във всекидневието — сякаш само за миг нещо го беше осенило. Да, бил е осенен, сега вече не се съмнявах в това. Дълбоко в себе си никак не бях сигурен, че не съм съгрешил в идолопоклонничество, и докато се изповядвах, повярвах, че съм извършил грях. Иначе не бих почувствувал облекчение, което се изрази в лудешка гонитба из парка с Лоран. Въпреки че е четири години по-голям от мен, винаги го надбягвам, защото се задъхва.

Как съм се причестил на другия ден, не си спомням. Причестяванията си спомням не повече, отколкото сънищата си. Все пак спомням си онзи осми септември отпреди три години. Отказах да ида с Лоран на лов за чучулиги в нивата при Жуано. Добре си спомням необичайно силното чувство, обхванало ме тогава, понеже често ми се случва да го изпитвам и сега: то е едно желание да бъда сам, да ходя до пълно изтощение по песъчливите пътища, по които не можеш да

срещнеш жива душа освен някой селянин, повел воловете си, който, докосвайки с пръст такето си, ще ти каже: „Aduchat“^[14], или пък овчар със стадото си. Никой в тези безлични Ланди няма да се интересува от мен. Все пак реших да ида при някого. Колебаех се обикновено между изворите на Юр, Големия бор (един гигант, който привлича любопитни от много километри околоръст), къщата на госпожиците в Жуано и „стария от Ласю“; сега избрах стария, може би защото бе надхвърлил осемдесет години и скоро щеше да си иде от Ласю, откъдето никога не беше мърдал. От години не ходеше на лов освен през октомври за гривяци. С какво ли запълваше дните си? Когато веднъж му казах, че има разни побъркани, които купуват книги, той остана много учуден. В къщата си пускаше само доктора. Казваше, че свещеникът може да го пипне само мъртъв, но никога жив. Що се отнася до наследниците му (той беше роднина с всички едри земевладелци, включително и с нас, но много далечен), насъскваше кучетата срещу всеки от тях, който се осмелеше да се доближи до него. Те знаеха, че той ги мрази поравно, и заедно се смееха на това положение. Единствената им надежда беше ужасът му от смъртта, който, ако може да се вярва на нотариуса, не позволявал на стария от Ласю да си направи завещанието. Но Съгонд, която сега го гледаше, след като беше спала с него повече от четиридесет години, явно се бе погрижила да бъде сторено каквото трябва. Тя — или по-точно синът ѝ Казимир — по всяка вероятност щеше да наследи осемстотинте му хектара, защото живееше в подчинение на това животно, което знаеше само едно — през октомври да стреля гривяци по поръчка на стария от Ласю. През останалото време на годината, когато не беше пиян, той все човъркаше нещо, вадеше вода от кладенците, цепеше дърва. Все ми беше едно дали ще го видя, или не. Той — също като Големия бор и самия старец от Ласю — беше по-скоро неодушевен предмет, отколкото живо същество. Във всички тях нямаше нищо човешко в ужасяващия смисъл на думата. Каквито и животни да бяха, поне не бяха от оня род хора, от които се страхувах и от които няхах търпение да избягам.

Вървах ли, вървах. Папратите, по това време на годината високи почти колкото мен, все още не бяха белязани от есента. За мен те бяха врагове, защото от малък ме бяха научили, че съдържат циановодородна киселина. Обрулвах върховете на най-горделивите от

тях и от време на време се хвърлях в гъстите им редици, вдишвайки мириса на отровните им сокове с чувството, че съм пролял кръв.

Като минавах покрай Силе — запустелия чифлик, където се бях отдавал на обожание на Гризет, чух да се приближава кон, препускащ в галоп; едва ми остана време да се отдръпна: покрай мене отмина госпожица Мартино, без да ме види или пък се направи, че не ме вижда. Беше яхнала коня по мъжки като Жана д'Арк, с разрошени от вятъра руси къдрици, които изглеждаха като живи: да, истински живи змии, увити около нея. Може би се беше побояла, че няма да я поздравя. Въпреки че сме братовчеди, а родът Мартино е роднина с „всичко най-добро в Ландите“, както казваше мама, не се виждахме и с тях, семейството ни беше скарано с рода Мартино от поколения. Още дядовците ни не са се поздравявали. Госпожица Мартино беше обект на необичайно силна враждебност по причини, за които по онова време (днес знам за това повече) мислех, че са в неприличната ѝ мъжка езда, както и във факта, че беше компаньонка на баронеса Дьо Гот в Базас — една личност извън нашия кръг, част от друг свят, както казваше мама, с която е немислимо каквото и да е общуване и чийто личен живот не се поддава на безапелационна преценка, както на хората от нашия кръг — подобно на нравите на мравките, на миещите се плъхове или язовците. „За тая баронеса Дьо Гот разправят, че... О, не, не можеш да разбереш това.“

Никога не съм виждал госпожица Мартино инак освен на кон: тя се бе сраснала с коня си така, както моите оловни войници с подставките си. Понеже живее в Базас, никога не се появява на литургия или по погребения...

Къщата на стареца беше отделена от чифлика с преграда. Зад оградата растяха хиляди гергини, посадени от Съгонд, която се показва на прага, щом кучетата се разляха при приближаването ми. Старият се развика отвътре: „Quezaco?“ — „Кой е?“ Тя сложи ръка на очите си и като ме позна, извика към откренатата врата: „Lou Tchikoï de Lou Prat.“ — „Малкият от Лу Пра.“ За стария аз бях „малкият от Лу Пра“. Гората, в която дядо ми бе построил къщата, се казваше Лу Пра и бе запазила това име до не толкова отдавнашния ден, когато Лоран и аз я прекръстихме, защото в колежа едно дебело и тъпо момче се казваше

Лупра. Аз наложих името „Малтаверн“ — заглавие на една очаровала ме история от „Сен Никола“ от 90-те години, но старият от Ласю знаеше само „Лупра“.

Косата на Съгонд беше покрита с черна бабешка забрадка. Бузите ѝ бяха хлътнали в отвратителната паст на устата. След нея се показва и старият, облечен в избеляла прокъсана фланела и обут в терлици въпреки горещината. Твърдеше, че не си спомня годините, но се знаеше, че се е сражавал на страната на версайците: за него Париж винаги е бил гнездо на комунари. Не разказваше за това на никого освен на Лоран и на мен, понеже — усещах го ясно — му харесвах — както се харесвам и на Симон Дюбер, и на абат Грийо, който ми пишеше добри бележки на изпитите дори и да закъсам.

— Расте! Расте ли, расте! Ще трябва да му сложим камък на главата.

После старият и Съгонд започнаха да спорят за нещо. Не говоря местния диалект, но го разбирам. Старият ѝ заповядваше да донесе една бира. Съгонд ме гледаше втренчено с острия си кокоши поглед, мърморейки недоволено, че старият бил пил доста бира и „ще му стане студено на стомаха“. Какво, като не съм му наследник, знае ли човек? Все пак трябваше да отстъпи и остави една бутилка и две чаши на ръждясалата градинска маса. Понеже продължаваше да стои на две крачки от нас, старият ѝ извика: „А l’oustaou!“ — „Прибирай се!“ Тя се подчини, но сигурно е останала да подслушва зад откренатите капаци на прозорците на кухнята.

Със стария си казахме „наздраве“. Той ме разглеждаше от дъното на своите осемдесет години, без да изпитва ни най-малко неудобство от възцарилото се мълчание... Може би чувствуваше някаква неопределена печал? Ама че глупава дума е „печал“, отнесена към този стар глиган, за когото осемдесетте години от живота бяха преминали като един-единствен ден, винаги същият — пушката в ръка, бутилката „Медок“ на всяко ядене — единственият зрим признак на богатството му. Беше видимо нечистоплътен, по-невеж и по-нечистоплътен от който и да е от своите изполичари, които се бояха от него като от огън. Все пак това, което ми каза най-напред, издаваше именно печал.

— През 93-та година ходих в Бордо и стоях там три дена, в хотел „Мотре“. Имаше и вана...

— Използувахте ли я?

— Ами, че да се разболея! Ти пък!

Замълча, после изведнъж каза:

— Ядях точно срещу хотела, в „Шапо фен“. А пък имат едни вина... — Пак замълча, после се закиска. Извърнах поглед, за да не гледам двата предни счупени зъба, които му бяха останали. Той ме попита: — Нали знаеш „Замъка Тромпет“?

— Но, господин Дюпюи, той е разрушен преди повече от сто години!

— Щом съм ходил там през 93-та, значи, не е!

Не преставаше да се смее. „Замъкът Тромпет“ е публичен дом, за който „мръсниците“ си шушукаха по къшетата в двора на колежа.

— Скъпичко е... Още не е за теб.

В тази минута се убедих твърдо, че безсмъртие се полага на съвсем малък брой души, а адът за тези, които не са избрани, е небитието. Та нали Всевишният е обещал безсмъртие за някои: „И в идващия век вечният живот.“ Или още: „Не ще умре онзи, който от този хляб вкуси.“ Но останалите ще умрат. Несъмнено това беше едно от онези „внезапни прозрения“, от които се възхищаваше Андре Донзак, твърдейки, че те са особен вид благодат, която компенсира у мен липсата на философско мислене. Същата вечер му писах, като се надявах, че ще го накарам да се възхити от откритието ми, че безсмъртни са неколцина избрани, но с обратната поща получих писмо, в което ми се подиграваше за това абсурдно становище: „Или всяка душа е безсмъртна, или никоя.“ Почти примрях от удоволствие при мисълта, че от стария от Ласю, от Съгонд и Казимир няма да остане нищо — нищичко, което да поддържа и най-мъждивия вечен огън.

— Малък си още...

Сигурно изпитваше смътни угризения, че ми е разказал за „Замъка Тромпет“, защото ненадейно промени темата на разговора и поиска да узнае какво говорят за него в градчето.

— Хората все още се питат дали сте подписали един документ...

Сниших глас заради Съгонд, която сигурно подслушваше.

— Питат се дали Съгонд и Казимир ще пипнат скоро наследство, или вече са го направили...

Засягах забранената тема. Старият ме погледна злобно и изпитателно.

— Ти как смяташ?

— На мястото на наследниците ви бих бил спокоен!

— Защо спокоен?

Знаех какво точно да отговоря на стария от Ласю, за да излезе целият от кожата си.

— По-добре да мълчим, Съгонд подслушва.

— Нали знаеш, че е глуха.

— Самият вие сте ми казвали, че когато поиска, чува.

Продължи да настоява. Чувствувах, че е разтревожен и смутен. Според Донзак действувам смущаващо на хората — в пълния смисъл на думата смущаващо. Невинаги. Но този ден беше така.

— Каквото сте хитър, господин Дюпюи, невъзможно е да не сте разбрали, че докато все още не сте подписали нищо, Съгонд и Казимир имат интерес да не умрете.

Той изсумтя: „Не говори за тези работи!“

— Въпросът е само в това и в нищо друго. В деня, в който подпишете, ще стане обратното: в техен интерес ще бъде...

Той ме прекъсна с нещо като лай, който би трябвало да бъде стенание.

— Нали ти казах да не говориш за тези работи.

Стана, направи няколко крачки, влачейки болния си от подагра крак. Обърна се и ми извика: „Veу-t'en!“ — „Върви си!“

— Не съм искал да ви оскърбя, господин Дюпюи.

— Каквото и да казваш, те не са убийци: привързани са към мен.

Поклатих глава, имитирайки начина, по който той се кикоти.

— Ами да, разбира се, пиявиците винаги се привързват към стопанина си; тях много ги е страх да не станат убийци. Те прекрасно разбират, че след като подпишете онази хартийка, ще заподозрат първо тях, ако в смъртта ви има нещо съмнително, а наследниците ви ще настояват следствието да се води безпощадно. Освен ако...

Междувременно се бях прехвърлил от другата страна на оградата; старият стърчеше сред гергините, вероятно потресен повече от факта, че му говоря за собствената му смърт, отколкото от опасността да бъде убит. „Какво? Какво?“ — сумтеше той. Лицето му стана мъртвешки бледо, сякаш аха, и ще умре на място. Може би убиецът бях аз. Не си давах сметка за това. Нанасях удар след удар, изпаднал в нещо като изстъпление.

— Освен това, господин Дюпюи — невъзможно е да не ви е идвало наум, че в едно място като Ласю, където няма кой да те види, не би било трудно, съгласете се, без всякакъв риск да се премахне един...

— Veу-t'en! — Върви си!

— Всъщност не знам — продължавах упорито аз, сякаш говорех замислено на самия себе си — дали удушаването с пухени възглавници се открива при аутопсията. Ами неизбежната бронхопневмония, ако оставиш възрастен човек гол през зимата цяла нощ, завързан за леглото пред отворения прозорец при условие, че температурата е много под нулата, разбира се! И тук не знам дали при аутопсията...

— Върви си или ще извикам Казимир.

В този момент видях Казимир да излиза от къщата. Спуснах се да бягам, без да се обръщам назад, за да хвърля последен поглед на Ласю — знаех, че няма да дойда повече тук, докато старият е жив.

Е, какво пък. Всичко е лъжа. Това е история, която измислих за самия себе си. Като се започне оттам, където старият ми казва за „Замъка Тромпет“, нищо не е вярно. Част от роман, нали? Хубав ли е? Или пък е лош? Във всеки случай звучи фалшиво. Едва изрекъл и две думи, и старият щеше да направи така, че да ми приседнат. Освен това никога не бих извършил смъртния грях да обвиня в убийство или в намерение за убийство Казимир и Съгонд, които наистина са привързани към стария си мъчител. Тази история има и друга версия, според която старият решава ненадейно, че аз ще му стана наследник. Мога да си представя какво ще направя с всички тези пари: ще превърна Ласю в библиотека и двамата с Донзак ще си сложим в нея книгите. За Андре ще има пиано — а защо не и орган — и музиката и библиотеката с безброй книги ще ни отделят от света на живите.

Разказах ли си и тази история по пътя на връщане? Нищо не си спомням, освен че бях спокоен и щастлив както всякога, след като сутринта съм се пречистил. Мислех си за това как юношеството ми преминава сред свят, населен с чудовища, или по-скоро сред карикатури на чудовища, някои от които ме обичат, а други се страхуват от мен. Все още нито едно момиче не ми беше обърнало внимание, както се случва в разните разкази — въпреки че в колежа минавах за „хубавичък“; обаче съм слаб и нямам мускули. Андре казва, че момичетата не харесват прекалено слабите момчета. Единствената жена, от която се възхищавам, виждам само когато язди, непристъпна

като Жана д'Арк. Тя толкова ме презира, че даже не ме поглежда. Да... Но точно това ми харесва в нея — че няма никаква опасност да слезе от коня си, да дойде при мен и да поиска да престана да бъда дете и да започна да се държа като мъж... Мислих ли за всичко това на връщане от Ласю? Или пак си съчинявам нова история! Другите момичета, които ме смущават, са тези, които пеят в църквата, скупчени около хармониума на сестра Лодоис... Особено дъщерите на аптекаря, с панделки от черно кадифе около издутите си като на гривяци гушки...

По време на тази ваканция не се случи нищо, което да наруши хода на затворения ни живот. Симон вече го нямаше. Никой не говореше за госпожа Дюпор, носеше се слух, че пие, и според Мари Дюбер, която все още ходеше да прислужва у нея, дори „ставала да пие и посред нощ“. Историята Дюпор — Симон позагълхна; после дойде новата учебна година, върнахме се в Бордо; Малтаверн се превърна в приказния остров, за който си мечтах чак до следващата ваканция — преди постъпването ми в класа по риторика. Тогава се случи само едно събитие: дори и кметът най-после се съгласи Симон да посещава къщата му, облечен в расо. Мама и господин настоятелят се зарадваха на това като на истинска победа — или най-малкото се направиха, че се радват. Дали господин Дюпор вече тайно се срещаше със Симон? Дали още от онази година бяха започнали опитите му да го откъсне от църквата? Според Симон при срещите кметът не му говорел нищо за религия, бил много любезен, съветвал се с него за едно или друго и му разказвал за политическите си приятели, с които се виждал в Генералния съвет. Освен всичко бил много близък с младия министър Гастон Думерг^[15] — от него можел да поиска всякаква услуга...

Тази година Симон не отвори и дума за кмета. Затова останахме като гръмнати, когато вчера, след като господин настоятелят отслужи литургията, в сакристията при него дойде госпожа Дюпор и му разкри нечистите замисли на мъжа си. Според мама кметът бил обещал на Симон да поеме издръжката му, докато се дипломира, а дори и понагоре, ако поиска да постъпи в Екол Нормал или да се яви на конкурс за преподавател.

Според госпожа Дюпор било невъзможно да се разберат намеренията на Симон. Смяташе, че е готов да се поддаде на

изкушението, но все още се колебае. Господин настоятелят се страхуваше да не провали всичко, ако се намеси. Бях го накарал да осъзнае колко е недодялан. Виждах, че е попаднал в трудно положение и сега разчита единствено на мен, за да оправи бъркотията, настанала в ума и сърцето на това селянче, което, присадено на чуждата почва на семинарията, ненадейно се бе превърнало на околийско ниво в залог на борбата, която се водеше във Франция между държавата и църквата — или по-точно между франкмасонството и конгрегациите^[16].

Знаех, че Симон ще се опита да избегне спора още преди да е започнал. Не може Симон да няма приятел в семинарията, с когото да споделя всичко; за него аз съм от някаква висша раса, аз съм синът на госпожата; вярно е, обича ме, но в неговите очи съм точно толкова недостижим, колкото е за мен госпожица Мартино или Витлеемската звезда. Нищо няма да каже, освен ако...

Винаги съм предпочитал да пиша, вместо да говоря: с перо в ръка няма кой да ме спре. На господин настоятеля казах, че бих могъл да изпратя на Симон писмо — вече съм намислил какво да му пиша.

— Но той е по-силен от теб по богословие!

— Какво общо има тук богословието! Знаем откъде да го подхванем...

Всъщност това ми беше хрумнало само две минути по-рано и всичко ми беше още много смътно — но най-сетне съзирах известна възможност за действие.

Господин настоятелят държеше на своето: „Накарай го да проговори!“

— Пак ви повтарям, че няма да каже нищо. Всъщност той никога не е казал нищо на никого. Чудя се дали някъде хората общуват помежду си просто ей така, с въпроси и отговори както в романите и пиесите...

— Какво искаш да кажеш? Какво правим по цял ден? Какво правим сега?

— Така е, господин свещеник, но колко пъти между нас е имало и намек за разговор като този сега? Двамата с мама си разменяме само най-общии приказки, най-често на местен диалект, защото трябва да бъдат разбирани и от изполичарите, и от прислугата. Може би пък разликата във възрастта и общественото ни положение ни откъсва дотолкова, че не можем да намерим общ език... Забелязал съм обаче,

че и селяните не си говорят помежду си: когато се срещнат, се питат: „As déjeuner?“ — „Закуси ли?“ Единственото нещо, което ги интересува в живота, е храната, която я са успели, я не, да сдъвчат с беззъбите си венци, същински преживни животни. А нима влюбените си казват, че се обичат? — въздъгнах аз.

Свещеникът повтори:

— Какво искаш да кажеш?

— Ако мама беше тук, би добавила: „Дърдорко!“ Да, и всичко щеше да стане ясно... Все пак можеш да напишеш писмо. Мога да му напиша чудно хубаво писмо — той ще го чете и препрочита и то ще остане завинаги запечатано в сърцето му.

— Не си на себе си от гордост — каза настоятелят. — За какво се мислиш? (И след кратка пауза.) Какво ще му пишеш? Дори нямаш представа — продължи той в същия дух.

— Знам накъде трябва да се бие или по-точно накъде би трябвало. А пък аз — аз не желая нищо особено.

Смятах да се подиграя с настоятеля, но ето че сам се бях увлякъл. Това, което исках да пиша на Симон, се разгръщаше нашир и надлъж пред взора на душата ми. Нямах търпение да го запиша на хартия, за да бъде сигурен, че чудото не ще изчезне.

---

[1] Привърженик на „модернизма“ — богословско течение, целящо да съчетае догмите на римокатолическата църква с постиженията на съвременната наука. Ортодоксалният католицизъм се отнася рязко отрицателно към това учение. През 1907 г. е публикувана енциклика на папа Пий X, която рязко осъжда модернизма. — Б.пр. ↑

[2] Списание, основано през 1830 г. от Огюстен Бонети, което се ползува в края на XIX в. със завидно влияние сред френското духовенство. През 1913 г. е включено от Ватикана в „Индекс на забранените книги“ и спира да излиза. — Б.пр. ↑

[3] Люсиен Лабертониер (1860–1932), френски философ и теолог. От 1905 до 1913 г. е главен редактор на списанието „Анали на християнската философия“. Автор на „Есе по философия на религията“ (1903), включено в „Индекс на забранените книги“. — Б.пр. ↑

[4] Член на конгрегацията на ораторианците, създадена в Рим през 1564 г. и установила се във Франция през 1611 г. Ораторианците

се отличавали с подчертан интерес към научното знание и особено към философията. — Б.пр. ↑

[5] Леон Брюнsvик (1869–1944) — френски философ, под чиято редакция през 1897 г. са издадени пълните събрани съчинения на Паскал. — Б.пр. ↑

[6] Специално военно училище, основано от Наполеон през 1803 г. — Б.пр. ↑

[7] Франкмасонство — течение, появило се в Англия и разпространило се и в други европейски страни и Америка. Тайните братства на франкмасоните проповядвали обединение на хората в братство. Във Франция през втората половина на XIX в. и началото на XX в. това течение се характеризира с привързаността си към републиканските и рационалистически идеи. Много франкмасони били членове на Радикалната партия, която водела упорита борба против католическата църква, за светско образование и пр. — Б.пр. ↑

[8] Член на монашеския орден на францисканците, основан от св. Франциск Асизки (1182–1226). В подражание на живота на Исус Христос францисканците проповядвали бедност като жизнен идеал. Един от най-разпространените монашески ордени в католическите страни. — Б.пр. ↑

[9] Член на монашеския орден на трапистите, основан през 1566 г. в манастира „Ла Трап“. Уставът му се отличавал с необичайна суровост и изисквал пълен отказ от всички мирски удоволствия. — Б.пр. ↑

[10] Конкордат — съглашение между папата и светско правителство. Тук се има предвид Конкордатът, сключен между Наполеон Бонапарт и папа Пий VII на 16 юни 1801 г. — Б.пр. ↑

[11] „Изповядвам се“ (лат.) — молитва преди изповед. — Б.пр. ↑

[12] На един дъх (лат.). Б.пр. ↑

[13] В яслата, където според легендата е роден Христос, вол и магаре топлят младенеца с диханието си. В Ерусалим Христос влиза, възседнал магаре. — Б.пр. ↑

[14] Здравей! (Поздрав на местно наречие.) — Б.пр. ↑

[15] Гастон Думерг (1863–1937) — френски държавен деец, президент на републиката от 1924 до 1931 г. — Б.пр. ↑

[16] Конгрегации — религиозни организации, възникнали през XVII в. Техни членове могли да бъдат както духовни лица, така и

миряни. Номинално целите на конгрегациите били от чисто религиозен или религиозно-благотворителен характер, но на практика били използвани като проводници на политиката на католическата църква. Със закон от 7 юли 1901 г. те били забранени във Франция. — Б.пр. ↑

ГЛАВА II

Измина повече от една година и ето че отново разгръщам тази тетрадка. Престанах да пиша в нея не от липса на материал — за бога, не! Но преживяното от мен не се поддава на никакво описание — главното е, че то уби детето в мен. Не, не е така: превърнах се в нов човек, оставайки си едновременно същият. Не се отричам от написаното от мен, когато бях на седемнадесет години. Ето че започвам деветнадесетата си година и е ясно, че по собствена инициатива не бих се захванал да записвам всичко преживяно. Но странно защо, Донзак отдава прекалено голямо значение според мен на начина, по който реагирам на нещата от всекидневието... Не, всъщност не е чак толкова странно. Работата е там, че Донзак, макар и несравнимо по-умен от мен (веднъж ми писа: „Не че си точно толкова умен, колкото мен, но почти...“), е тъй безплоден, та сам си се чуди: разбира всичко, но не може да го изрази. Той не знае да съчинява, да твори. Дори нещо повече: не умее да излага мислите си — способен е на поразителни формулировки, но не и на каквото и да е по-разгърнато изложение. Пред класа четяха винаги моята, а не неговата работа. Донзак се чудеше на това дори повече от мен. „Като си помисля само — въздишаше той — че не аз, а ти ще станеш прочут, а аз до края на живота си ще си остана неизвестен!“ Ето кое е хубавото у него: не мислеше, че това е несправедливо. Той смята, че аз ще стана писател, и то голям писател, а той цял живот ще учи невежите семинаристи на латински. Според него обаче, основавайки се на който и да е текст, написан от мен на тема, взета от живота, както го възприемам аз, той, Андре Донзак, може да направи това, на което аз съм неспособен; той го нарича „откритие“. Откритие на какво? Според неговото разбиране въпросът е да се открие онази невидима точка, в която истината за живота такава, каквато ни е дадена в опита, се слива с истината, постигната по пътя на откровението — откровението, което трябва да извлечеш от нечистите примеси, наслоили се върху божие слово в течение на двехилядолетната история на Църквата...

И така, ние с него се разбрахме, че аз ще изложа черно на бяло, без да изпускам нито една подробност, всичко, което се случи в Малтаверн, и ще го доверя само на него и на никой друг, ще разкажа ужасната история за Симон такава, каквата е останала в съзнанието ми, такава, каквата продължава да живее там и да ме гризе отвътре. Разбрах, че нищо не може да умре в мен и вече съм обременен с цял един странен, мрачен и жалък свят... Какво ще стане, когато един ден имам повече спомени, отколкото ако съм на хиляда години, както казва Бодлер? Колко чудовищна ще бъде същността на човек като мен! Сигурно ще умра млад... Не! Не е така: не мисля, че ще умра млад, не мисля, че въобще някога трябва да умирам — чувствавам се невероятно вечен.

И така, ето какво се случи след онзи разговор със свещеника, когато му обещах да поговоря със Симон, да му напиша писмо, с което да сломя мълчанието му — най-важните редове от него вече бяха в главата ми, нямаше начин да не ми отговори.

Слязох надолу към Юр — рекичката, която тече през Малтаверн; знаех, че Симон обикновено ходи там за риба. Часът беше четири. Пътем от килера бях взел една чепка грозде. По тревата блестеше роса, някога вместо ливади тук е имало блата. Забелязах, че елите по двата бряга на реката изглеждат синкави. Щурците и скакалците, които плаших, горещата миризма на блато, шумът от дъскорезницата на господин Дюпор, грохотът на каруците по пътя за Сор — всички усещания от онази минута са останали завинаги в мен и никога не ще се отърва от тях, колкото и дълго да живея.

Не можех да видя Симон, който беше на другия край на ливадата, но го чувах. Скрит сред елите, седнах на брега на реката и съобразих, че тъй като той се движи по коритото на Юр, почуквайки по коренищата на дърветата, за да изгони оттам скрилите се щуки и налими, най-накрая ще се изравни с мен и тогава няма как да не ме заговори. Тогава ще започне голямата игра.

Седях на едно място, обрасло с мента. Около осмондите, които мама нарича мъжки папрати, кръжаха жълточервеникави и сини водни

кончета. Бе обикновен ваканционен септемврийски ден — както всички други осемнадесетгодишни момчета бих могъл да се занимавам с нещо друго... Впрочем с какво ли се занимават те? Дори ме е страх да си помисля за това. Какъв ли ангел или демон се беше вселил у мен в този момент? Или пък беше някакъв актьор? Но кой тогава ми суфлираше ролята? Кой ме заставяше да си я преговарям, преди да изляза на сцената?

При всяка крачка на Симон на равни промеждутъци чувах пляска на водата. Изведнъж между две тополи видях и него: беше по бански гащета, страхотно бял — с онази белота, която винаги е правила непоносима за мен гледката на голо тяло като това — със здрав селски кокал и едновременно някак атрофирано от живота на интелектуалец, който беше принуден да води този „бунтар Жаку“. Или може би пък косматите мъжки гърди — видими признаци на мъжествеността. Но аз никога не спирам мисълта си на подобни въпроси, защото от най-ранна възраст съм свикнал да съзирам в тях само „лоши мисли“.

Когато Симон се изравни с мен, му извиках на диалект: „Здравей!“ Той се обърна, възкликна: „О, извинете“, скочи на брега, набързо обу панталоните върху мокрите бански и надяна пуловера си. Направи ми впечатление, че е без расо. Казах му да продължава да си лови. Отвърна, че вече бил свършил, нямало нищо. Хората от градчето вдигат серкметата още в зори. Само за миг задържах погледа си върху мен и веднага го извъръщаше. Хем забързан да си върви — осмелявам се да пиша това, защото е вярно, а и няма кой друг да го прочете освен Донзак, — хем защото беше покорен от чара ми; а мен самия ме обзе „внезапно прозрение“. В действителност Симон просто искаше да избяга, да се спаси от мен. Налагаше се да го задържам насила. Казах му, че в последно време името му не излиза от хорските уста.

— Значи, хората приказват, така ли? Все ми е тая. Курвата му с курва!

Колко ли е бил смутен, за да се изрази неправилно и да изтърве пред мен мръсна дума! На всичкото отгоре я повтори: „Курва!“ Вярно е, че брат му непрекъснато повтаряше „курва“ навсякъде и когато си идваше във ваканция, Симон слушаше тази дума по цял ден. Възразих, че поне що се отнася до мен, не ми е безразлично какво ще стане с

него. Тогава, може би за първи път в живота си, той дръзко отвърна на един от синовете на госпожата:

— Това си е моя работа, а не ваша.

— Моя е, защото съм привързан към вас.

Той вдигна рамене и се изсмя:

— Господин настоятелят ви е казал да ме накарате да проговоря и да ми извадите думите с ченгели, нали?

— Лъжете се, ако мислите, че съм на страната на настоятеля и госпожата.

— А да не би да сте приятел на господин кмета?

— Не, разбира се! И ако аз трябваше да играя тази игра, на ваше място бих играл едновременно срещу всички — и срещу кмета, и срещу свещеника.

— Е да, но никой не иска от вас нещо такова. Съвсем не! Кажете, за бога! Какво толкова бихте могли да знаете на осемнадесет години, което другите не знаят?

— Точно това, което те не знаят — нещо, което знам само аз.

— А, така, значи!

Симон спря напред, ливадата и ме загледа.

— Ама вие хич не сте от страхливите!

— Знам, каквото знам — а и вие знаете, че го знам.

— И какво знам?

— Че в Малтаверн аз съм единственият, който не е слепец, както впрочем и вие. Но вие сте прекалено обвързан с всичко това, за да го видите, както си е; до гуша сте затънали в него.

— Добре, както ви харесва, господин Ален. Обаче аз, по дяволите, искам да ме оставите на мира.

Груб, за първи път груб с мен...

— На мира ли? Бедни Симон! Та вие сте на път да се погубите! Само с една дума мога да ви помогна да прогледнете... Не, преувеличавам, не мога само с една дума: трябва да ме оставите да говоря...

— Не искам да говорите.

— Тогава позволете ми да ви пиша. Това вече го искате, нали?

— Никога не сте го правили, дори когато ме подстригаха за свещеник — каза той с внезапно избликнало огорчение в гласа, —

дори когато получих първата си голяма награда за отличен успех...
Значи ли въобще нещо за вас?

— Знаете, че да, Симон, не може да не чувствувате това сега, в този миг, когато страдам заради вас...

— Ах, така ли! Но какво съм аз за вас? Селски син, Симон, на когото всички говорят на „ти“...

— Всички освен мен.

— Да, освен вас, но за вас винаги съм бил просто Симон, а за мен вие сте господин Ален дори когато бяхте на четири години. Господин Лоран, господин Ален... Не е ли така, кажете! Ах, курва такава!

Беше излязъл извън кожата си. Ускори крачка. Почти трябваше да подтичвам, за да не изостана. Настоях да ми позволи да му пиша.

— С какво право бих могъл да ви спра?

— Но освен това обещавайте, че ще прочетете писмото.

Този път май бях намерил верния тон. Той спря на мястото, където реката се връзва в ливадата. Сенките на тополите се бяха издължили. Трябва да беше пет часът. Симон каза:

— Да, разбира се, господин Ален, ще прочета писмото ви и ще ви отговоря. Но какво повече бихте могли да знаете за мен от другите?

— Първото, което мога да ви кажа, но не от свое име, а от името на Всевишния...

Единственото, което успя да промърмори, беше: „Я гледай ти!“ Играех на едро. Но силата ми беше точно в това, че не играех: наистина бях в момент на прозрение.

— Ония глупаци не знаят, че Всевишният ви обича такъв, какъвто сте, ей такъв, честолюбив. Той обича всяка частица от вас, а защо пък да не обича и честолюбието, което взема връх в момента у вас?

Въпреки че по лицето му не трепваше нито един мускул, усетих, че съм успял да задържа вниманието му. Продължих нататък:

— И едните, и другите са слепци. Това, което знаем ние двамата с вас, Симон, е, че — макар и църквата да прилича на стара ръждясала тръба, изхвърлена от употреба, с която кметът се подиграва и която мама и господин настоятелят бъркат с истината — по целия този дъвен водопровод тече, може би не обилно, а само капка по капка, но въпреки всичко тече, словото на вечния живот.

Без да го съзнавам, в този миг говорех с думите на Донзак. Симон прошепна:

— Е, и какво общо има това с честолюбието? Нямате си представа какво ми предлагат. Само говорите за някакъв стар водопровод... Знаете, че животът, истината за живота, не минава вече по него...

— Не, всъщност не съм съгласен с това, което казах за стария водопровод, защото римокатолическата църква със своето богослужение и учение, с историята си — едновременно свята и престъпна, с изкуството си най-сетне, вплътено в катедралите, грегорианското пеене и Фра Анджелико^[1], е най-хубавото нещо на този свят, докато всичко, на което са символ господата Лубе^[2] и Комб, Гран и Пти Пале^[3] в Париж, ми се струва най-низката епоха в човешката история... Но да оставим това. Въпросът не е там. В опасност е Симон Дюбер, земният му път и вечното му блаженство. Слушайте ме добре: както и да ви залъгва този франкмасон от околийски мащаб, господин Дюпор, даже да става въпрос за някакво си място при сенатора Монис или дори в Париж при Гастон Думерг...

— Откъде знаете?

Откъде ли го знаех? Бях улучил целта, макар и не съвсем наслуки: Думерг беше идвал предишната година по случай откриването на нашата Селскостопанска изложба и Симон му беше представен от господин Дюпор.

— Знам какво иска Всевишният. Но ме чуйте добре: като мирянин, каквото и да правите, в по-малка или в по-голяма степен ще ви използват и — освен ако нямате блестящо дар-слово, от каквото сте лишен — все ще бъдете нечия пионка, няма да постигнете нищо голямо, защото винаги ще ви липсва...

Поколебах се: страхувах се да не го засегна. На езика ми се въртеше един израз, който мама употребява често: „първите седем години“. Симон разбра какво исках да кажа:

— Е да, винаги ще си остана селянче, селяндур, и на всичкото отгоре бивш помощник на свещеника.

— Не исках да кажа това, но помислете си: расото променя човека и в духовно, и в социално отношение. Расото е като нова кожа. Всеки войник носел в раницата си маршалски жезъл — каква глупост! За сметка на това обаче кардиналската шапчица, закачена за гърба на

един малък умен семинарист — това не е чак толкова невъзможно и само от вас зависи да я откачите оттам. Да, всичко зависи от волята и ума ви. Нещо, което няма да ви попречи да станете добър, верен на своя дълг и дори благочестив свещеник. Благочестивите епископи не са малко, пък дори и благочестивите кардинали.

Какъв гениален ход! Бях извършил освещаването на първото място, към което Симон се стремеше. Той поклати глава:

— Всичко това е отдавна отминала история, свършено е с нея, обърната е нова страница. Комб даде първия знак, че с църквата е свършено...

— Хайде де! Повярвайте ми, църквата — тази империя, в която живеят петстотин милиона души, все ще успее да преживее това, което става в една от нейните провинции, наречена Франция. Нашето духовенство, както черното, така и бялото, винаги е постъпвало глупаво и се е хващало на всички клопки, които са му поставяли политиците от националистически настроената десница, а вярващите са го следвали сляпо като овцете на Панюрж^[4]...

— А, значи, признавате, че и ние сме правили грешки, така ли?

— Разбира се, и още как! „Грешка“ ми се струва меко казано — съучастието с фалшификаторите от Генералния щаб с единствената цел да се изпрати един невинен човек в каторга не може да бъде извинено. Да, църквата ще трябва да си плати за това до последното петаче.

Симон зяпна срещу мен.

— Значи, признавате, че Драйфус^[5] е невинен? Я гледай ти!

— Ами да, Симон, признавам нещо, което просто се набива в очи: антиклерикализъмът на Комб е също толкова глупав, колкото и тъпият клерикализъм, който винаги е царял в нашите редици: като в капка под микроскоп можем да го наблюдаваме и тук, в нашия кантон — майка ми принуждава нашите изполичари да дават дъщерите си да се учат в манастир, а положението на началната учителка е такова, че тя винаги стърчи изолирана в единия край на църквата и към нея се отнасят като към чумава...

Симон прошепна: „Но тогава...“

— И какво тогава? Това, че у тези мними християни няма и капка истинско християнство и че Бог още на този свят се отнася с тях така, както го заслужават, не променя с нищо условията на задачата,

поставена пред един млад абат, който иска да стигне до най-високо място. Това, което трябва да направите, е още от самото начало да се ориентирате, да поемете курс направо към Париж, към духовната академия и стига да може, към Рим. Важното е да станете полезен за някой от онези, които играят важна роля в църковния живот и които се нуждаят от глава като вашата, в която „влиза всичко“, както казва мама. Повечето от тях не са много силни по тая част.

— И аз не съм много силен.

— Ами! Важното е да имаш „глава, в която влиза всичко“. Основата, предполагам, я имате, нали? Просто томизъм^[6] за всекидневна употреба — Донзак го нарича „невъзмутим томизъм“.

Спряхме по средата на ливадата, точно срещу къщата. Симон, с гръб към вратата, не видя как две тъмни фигури, мама и настоятелят, слизат по стълбите. Щом ни забелязаха, бързо се прибраха.

— Без съмнение, Симон, ще се наложи да се запознаете с ереста, срещу която ще трябва да се борите: модернизма. Знаете ли поне нещо от Нюман^[7], Морис Блондел^[8], Льо Роа^[9], Лоази^[10], Лабертониер...

Той призна със съжаление, че почти не е чувал тези имена.

— Донзак веднага ще ви даде библиография.

— Но нали той им се възхищава?

— Да, но често се удивява на глупостта на противниците им и на невежеството им — той знае как би трябвало да се спори с тях от гледна точка на томизма. Ще може да ви даде великолепни аргументи срещу тях — така ще имате възможност да си давате вид, че не сте назадничав. Впрочем богословието е само основата. Важното е да си изберете някаква специалност, например каноническо право или една от онези науки, за които не мога да ви кажа нищо, защото главата ми е направена така, че в нея влизат само някои неща.

Поех по алеята, която води към големия дъб, за да не би да ме видят от къщата. Здрачът още не се беше спуснал, но вече усещахме идващата от рекичката прохлада. Сега вече Симон не се опитваше да си тръгне. Бях успял да направя поне това. Вървеше, вперил поглед в земята, толкова съсредоточен, че изглеждаше окаменял: винаги ще си

спомням суровите черти на това бледо лице почти без устни и без никаква руменина — винаги, щом се сетя за Симон. Точно такъв го виждам в момента, в който се приближава до големия дъб. Той прошепна: „Прекалено късно е! Прекалено късно е!“

— Не, не е късно, щом сте още тук.

Седнах на пейката и се облегнах на дъба. Той остана прав. Приличаше ми на майски бръмбар, готов да литне. О, трябва да го задържа на всяка цена!

— Този голям дъб — казах аз — онзи ден ми даде възможност да изиграя хубав номер на господин настоятеля...

— Нима погаждате номера на господин настоятеля?

Разказах му за изповедта си на седми септември. Отначало не поиска да ми повярва: „Ама наистина ли? Хайде, разкажете де!“ Смееше се. Никога не бях го виждал да се смее толкова гръмко. Преди да го приобщавам към модернизма, би трябвало да го науча да употребява четка за зъби.

— Най-интересното е — казах аз, — че наистина още от дете съм идолопоклонник!

Притиснах буза към божествения дъб, после за дълго и устните си. Симон седна до мен. Вече беше спрял да се смее. Запита ме:

— Ами ако изповедта ви е била кощунство?

— Не, настоятелят сметна, че не е.

— Може би е знаел, че нямате на съвестта си други грехове?

Не отвърнах. Симон прошепна: „Извинете ме.“

— Няма защо да се извинявате, но не обичам да говоря за тези неща.

— Но тези неща имат пряко отношение към всичко, към целия наш спор. Да, към това, което господин кметът нарича „грех срещу природата“ — принудителното безбрачие... Вие не знаете какво значи това — каза той с ненадейна нежност в гласа. — Вие сте ангел. Е, полудемон, полуангел — добави той през смях.

— Вижте какво, Симон, знам за какво става дума, повярвайте ми. Разбира се, преди да се съгласи на тези условия, един мъж би трябвало да се подложи на изпитание. Но колко много ще му помогне безбрачието, ако има сили и кураж да го приеме. Безбрачието е най-големият късмет за вас.

— Е да, но тук става въпрос за чистотата. Ако чуete какво казва господин Дюпор по този въпрос...

— Не е по-добро и това, което прави господин Дюпор — с двете му любовници и всичките му там работнички, които примамва.

— Може би е така, но дали е по-лошо?

— Във всеки случай бракът не може да разреши проблемите, поставени от плътта, в която съжителствуват и стремящата се към Бог душа, и най-животинският инстинкт.

Симон изсумтя:

— И все пак има някои, които се обичат.

— Да, има, Симон, има и такива. Но може би това е нещо като призвание.

— Господин Дюпор казва, че са го задушили у мен, а също и у вас. Всъщност той само предполага, че е така.

— И аз често съм си мислил, че за това е виновен начинът, по който сме възпитани двамата с брат ми. Но Лоран е като всички. Отрано започна да заглежда момичетата. А аз, аз съм различен по рождение... По рождение съм отвратен... Не ангелски невинен, както мислите вие... Това сигурно ще ви учуди: страхлив съм до малодушие. В основата на всичко стои едно истинско преживяване. Нали знаете панаира в Бордо, който става на площад Кенконс през октомври и март?

— Ами! Ако си въобразявате, че нас, семинаристите, ни водят по панаири...

— Това е необикновено място, приказно, поетично.

— Кое? Панаирът в Бордо ли?

Селянинът винаги отначало си мисли, че му се подиграваш.

— Ами да, там от всяка палатка те канят на някакво зрелище. Навсякъде свирят различна музика и не ги е грижа за останалите. Това създава една странна какофония, пропита с миризма на горена захар. Встрани има някаква съмнителна барачка с изписано на нея собствено женско име и през дупката на завеската ненадейно мярваш ръката или бедрото на жената-великан. Нарисувани са и дами, и кавалери, които отпиват от шампанското, а вместо глава оберкелнерът, облечен във фрак, има череп на раменете си — това е смъртта. В дъното е реката, а по небето плава кораб...

— Защо ми разказвате всичко това?

Симон стана недоверчив. Вместо да го примамя, имаше опасност да го подплаша. Пак ми заприлича на майски бръмбар, готов да литне. Продължих бързо нататък:

— Именно това преживяване ми помогна да стана, както вие ме наричате, ангел. Един ден по време на панаира в Бордо влязох в музея „Дюпюитрен“^[11]. Там бяха показани осъдени модели на човешки органи, привидно с морализаторска цел, но имаше изобразено и едно раждане.

— И госпожата ви позволи да идете там?

— Не, по изключение бях излязъл само с един приятел. Тогава изведнъж видях... Никога няма да го забравя, никога, до последния си дъх... На етикета пишеше: „Разяден от сифилис полов член на негър.“

И двамата замълчахме за няколко минути. Ненадейно Симон ме попита:

— Какво според вас е чистотата? Какво бихте казали на един семинарист, ако ви попита защо му трябва на човек да е чист?

— За да може да се раздава. Така ми отговори един млад свещеник, на когото по случайност се изповядах. Пълното отдаване на другите, ми каза той, в това е нашето призвание и то изисква абсолютна чистота. Тогава вече можеш да се раздадеш без остатък, без много да му мислиш.

— Е, хайде де, господин Ален, вие май ме вземате на подбив. Само преди малко ми говорехте и ми обещавахте за някакви си победи тук, на този свят, а сега пък трябвало да се раздаваш и да се стремиш към чистотата, за да можеш да се раздаваш...

Той хихикаше доволно, горд, че е успял да ми тикне под носа противоречията в собствените ми думи. Хванах го за ръката. Беше влажна. Усещах онова шесто пръстче без кости, прилично на животинка, която бих могъл да смачкам и тя „да пусне сок“, както казваше Лоран, когато беше малък. Преодолявайки отвращението си, казах:

— Не схващате какво имам предвид. Разбира се, ако става въпрос за това, което е в основата на спора с господин Дюпор, всичко, което мога да ви обещаая, е само успехи на този свят, така че в най-добрия случай да станете княз на църквата... и то високопоставен княз на църквата — и пред хората, и пред бога. Защото, ако станете епископ или кардинал, ще изпълните своя дълг на милосърдие и към

вярващите, и към църквата. Но знайте: във всеки миг по време на тази надпревара за отличия, на всеки завой по този триумфален път можете да го напуснете, да се откажете от всичко и да станете светец, към което също се стремите, знам, че е така.

Откъде го знаех! Или пък ми е присъща дарбата да виждам в бъдещето?

— Аз светец? Как не, майната му!

— Да, светец. Сигурно няма да издържите в надпреварата за отличия и ще потънете в някоя забутана енория или ще станете послушник. Но по-скоро ви виждам захвърлен в някоя бедняшка енория — като парче хляб сред шарани в рибарник.

— А защо да нямам тази възможност в Париж, в мирска среда, където пак ще бъда поставен на изпитание?

Не пусках ръката му, макар че бе станала влажна и хлъзгава.

— Не, Симон, ако влезете в този свят, оставете всяка надежда, никога повече няма да можете да изплувате на повърхността. Не че там няма да получите известни изгоди, но пътят ви към Бога ще бъде отрязан.

Той възрази:

— Откъде знаете? Бог няма да иска разрешение точно от вас. Знаем, че неведоми са пътищата господни. Проглушили са ни ушите да ни го повтарят.

— Знам и това — казах аз. — Не сте длъжен да ми вярвате, но ако изберете Париж, сте загубен.

Знаех, че вече е направил избора си. Знаех, че всичко ще свърши зле за него. Отдръпна ръката си от моята, а аз я изтрих в носната си кърпичка. Каза тихо: „Заминавам утре преди разсъмване.“ Прюдан щял да го закара с двуколката до Вийандро и оттам щял да се качи на влака; никой нямало да забележи, че заминава.

— Стига само да не се разприказвате.

— Не, Симон, няма да се разприказвам.

По пътя мина някакво стадо, чух как подвикваше овчарят. Симон се изкашля. Произнесох неизменната мамина фраза: „От рекичката иде хлад.“ Симон попита отново: няма да кажа нищо, нали? Съгласи се, че ще бъде по-добре да подготвя настоятеля и мама, за да понесат по-леко удара, но без да ги предупреждавам, че всичко ще стане толкова скоро. Тръгна си по пътеката. Запътих се към къщата и пред нея срещнах

Лоран, който тъкмо излизаше. Каза ми, че „офейква“: вътре били свещеникът и на всичкото отгоре госпожа Дюпор!... Госпожа Дюпор ли? Лоран не изглеждаше изненадан — него нищо не можеше да го изненада.

Въпреки че беше още светло, полилеят във вестибюла беше запален. Най-напред видях госпожа Дюпор, с траурен воал, седнала като препарирана между мама и настоятеля, с пожълтели очи, някак си размъкната и с блуждаещ поглед въпреки вниманието, което сигурно беше отделила на облеклото си, преди да дойде вкъщи: и най-малката дреболия издава жената, която пие. Как само гледаше мама тази пияница, която сигурно харесваше Симон, изпитваше влечение към него! Просто да не повярва човек какво може да стане с хората, мислеше си по всяка вероятност мама. Не беше за вярване, че госпожа Дюпор е тук, вкъщи.

— Познавате сина ми Ален, нали?

Госпожа Дюпор обърна към мен лицето си, напомнящо маска, неоживявана дори и от очите — едновременно птичи и кравешки, сякаш рожба на съвкуплението между две митически същества. Без да ме изпуска от поглед, тя отвърна, че Симон ѝ е говорил често за мен. Тогава настоятелят каза, че може да говори пред мен свободно и аз трябва да бъда държан в течение на всичко. Но на госпожа Дюпор вече не ѝ се искаше да говори. Втренчи в мен кръглите си като на свещена крава очи. Тя принадлежи към онази порода крави, за които знам, че стават за ядене.

Настоятелят обобщи казаното преди малко от госпожа Дюпор: ако може, след една година Симон щял да завърши образованието си в Париж и да получи работа в канцеларията на Радикалната партия на улица Валоа; но това било само прикритие на един план, разкрит от госпожа Дюпор, който се състоял в това да се експлоатират докрай спомените на Симон от религиозното училище и семинарията. Според господин Дюпор тези спомени могли да предоставят богат материал. Той бил накарал Симон да му даде тетрадките си от училище и щателно прегледал учебниците му по история и философия.

— Как ли Симон е могъл да се съгласи на такова нещо?

— Накарали са го да повярва, че тетрадките са доказателство за отличния му успех, което щяло да подпомогне назначаването му на работа.

Тогава се намеси и госпожа Дюпор:

— Симон е прекалено умен, за да не разбере, че това е предателство.

Възразих:

— Симон не си е и помислял, че тетрадките му от училище могат да послужат за нещо подобно.

И какво толкова може да се извлече от тях? От учебниците да, може би. Моите учебници в колежа, предназначени за училищата с религиозно образование, бяха пълни с много забавни глупости, които ние с Донзак си бяхме подчертали. Не може да бъде предателство да съобщиш нещо, което е известно на всички. Симон искаше да вкуси от забранения плод. Настоятелят ме запита дали някога ми го е казвал.

— Сам го разбрах. Жребият е хвърлен.

Настоятелят възрази:

— Не, не, той пак ще се върне при нас!

Поклатих глава. Прошепнах:

— Загубен е.

— Само за нас, може би — каза настоятелят разпалено, — но не и загубен въобще, горкото дете, не, не? Не е загубен!

В този миг горкият свещеник ми хареса. Уверих го, че и аз мисля същото. Що се отнася до мама, тя щеше да мълчи, докато не си тръгне госпожа Дюпор. Но госпожа Дюпор буквално се бе сраснала с креслото, изпълнила го бе с тялото си. Гледаше ме, без да се прикрива: усещах втренчения ѝ в мен поглед. Тогава мама, която при всяко положение знае как трябва и как не трябва да се постъпва, стана, накара ни да станем и ние — освен госпожа Дюпор, която би трябвало да се сети, че по тоя начин мама я приканва да си тръгне, смекчавайки всичко с изказването на благодарности за сведенията, които ни е дала. Най-после госпожа Дюпор стана, дойде при мен и ми каза: „Елате при мен да ме видите преди началото на учебната година. Ще си поговорим за него.“

Извиних се, че няма да мога, защото занятията започват след две седмици.

— Но тази година започвате по-късно: нали сте си взели матурата. Симон ми каза, че ще останете в Малтаверн за лова на гривяци.

Значи, са говорили за мен! Ето какъв човек се интересува, значи, от мен! Госпожица Мартино не е говорила с никого за мен.

— О, аз съм един ловец...

— Точно затова ще ви остане време.

Усмиваше се със стиснати устни като хората, които крият зъбите си. Възмутен, свещеникът каза властно: „Ще ви изпратя, госпожо“, и я затътри към стълбището. Тръгнах след тях, но мама ми заповяда: „Не, остани!“ Върнахме се в гостната. Тя се отпусна на едно кресло и закри лицето си с ръце. Дали искаше да се помоли, или не беше на себе си от ярост? Мисля, че се опитваше да се помоли, борейки се с яростта, която най-после избухна.

Горката мама — всичко, което се страхувах, че ще наговори, рукна от устата ѝ в буен поток. Изчисли колко пари е похарчила за Симон от десет години насам. Колкото повече правиш за тях, толкова повече те крадат. Ах, как ни изиграха!

— Не, всъщност преувеличавам, никой не ме е изиграл, защото никога не съм си правила илюзии. Както казва господин настоятелят, човек трябва непрекъснато да се раздава с ясното съзнание, че няма да получи нищо в замяна.

— Може би за господин настоятеля това е така — казах аз, — но не и за нас. Успокой се, ще си вземеш своето от онова животно.

Мама ме попита слисано:

— От кое животно?

— Ами товарното добиче Дюбер, което надзирава десетте ти чифлика за триста франка годишно, което единствено знае къде са междите на имотите ти, така че, ако един ден ни напусне, ще бъдем зависими от милостта на съседите ни...

— Виновен ли е някой, че вие с брат ти не сте способни за нищо, дори не сте в състояние да научите къде са междите...

— Знаеш, че това не може да се научи, че трябва да си от този край и винаги да си живял в него. Нали си виждала как Дюбер пропъзлява в храсталака, издълбава малко земята на някое неотличаващо се с нищо място и изведнъж междата се появява сред къпините. Не можеш да минеш без неговата помощ^[12]. Той би могъл да те изнудва, да иска тройно повече от това, което му даваш — и пак би било невероятно малко.

— Това е вече прекалено! Давам му жилище, осветление, отопление, получава мляко и половин прасе.

— И няма да знае къде да дене парите, които ти не му даваш, което значи, че ти работи даром.

Тя изхлипа:

— Винаги си срещу мен на тяхна страна.

В този момент отново се появи настоятелят. Бил изпратил госпожа Дюпор до дома ѝ и се направил, че си отива вкъщи.

— Ето ме и мен, трябва да поговорим.

— Не обаче пред този малък нехранимайко, който преди се хвалеше, че ще разубеди Симон, а сега одобрява решението му и обвинява за всичко мен.

— Нищо не съм обещавал. Мислех, че знам какво трябва да се каже на Симон. Не съм се лъгал, но беше вече прекалено късно.

— Във всеки случай ние с вас направихме каквото можахме.

Мама говореше на свещеника. Искаше да получи одобрението му, нещо като бележка за примерно поведение. Той мълчеше — мършав, но с яки кости на селянин. Приличаше на Симон: висок сух скелет, с очи като две капки застинало стъкло. Той мълчеше, а тя продължаваше да пита: „Да, или не? Не направихме ли дори невъзможното?“ Свещеникът пророни една дума на местен диалект, която дори не знам как да изпиша: „Beleou“ (крайното „ou“ почти без ударение), която значи „може би“. Нито един селянин на двадесет километра по-далеч от Малтаверн не би разбрал това „Beleou“.

— Искрахме да дадем на църквата един свещеник.

— Зле поставяте въпроса — каза свещеникът. — Не можем да разполагаме с живота на друг човек, дори и за да го отдадем на Бог — особено ако този човек е материално зависим от нас. Това, което можех да направя — всъщност това, което ми се струваше, че искам да направя за Симон, — беше да разбера каква е божията воля по отношение на това дете, да помогна и на самия него да го прозре.

Бях поразен от думите на свещеника: „Това, което ми се струваше, че искам да направя.“ Не можах да се въздържа и промърморих:

— Аха, значи, така, мотивите ви са били за друго.

Мама отново получи „пристъп“.

— Извини се веднага на господин настоятеля!

Свещеникът поклати глава:

— Защо да се извинява? Той не ме е обидил.

Погледнах го, поколебах се и най-сетне казах:

— Вие, господин настоятелю, както всички нас, участвувате в тази смехотворна комедия, но вечер стоите сам в мръсния си и опушен свещенически дом, а сутрин служите в полупразна църква. Та вие знаете...

— Какво общо има всичко това със Симон? — попита мама.

— От поражението, от еднообразно повтарящото се поражение боли по-малко, когато иде от врага, отколкото от мнимите привърженици. Поне враговете с омразата си доказват, че църквата все още е в състояние да предизвика някакво чувство.

Свещеникът ме прекъсна:

— Я по-добре да си тръгвам, защото започна да говориш врели-некипели, както би казала майка ти.

Той стана. В този момент влезе Лоран. Не ми хареса миризмата, с която беше пропит в края на летния ден, но бях доволен, че е тук. Със самото си присъствие създаваше около себе си пространство, в което напрежението отслабва. Сега най-важното нещо на света станаха примките, които е заложил, кученцето на Диан, което той дресираше насила с нашийник с шипове, както се полага на животно като него. Вярата, че на този свят съществува нещо истински важно, е характерна за простака. Донзак често обича да повтаря тези думи на Барес^[13]. Аз казах:

— Ще ви изпратя до църковния портал, господин настоятелю.

Мъглата, която се бе вдигнала от реката, още не беше достигнала до алеята. Свещеникът каза:

— Мирише на есен.

Аз промърморих, сам не знам дали състрадателно или ехидно:

— Ох, как ще изкараме тепърва зимата...

Той не отвърна. Помълча малко, после ме попита дали знам кога ще замине Симон.

— Не те карам да ми отговаряш. Но знаеш ли?

Не отговорих нищо. Той не настоя, но когато вече приближавахме портала, аз го попитах дали все още отслужва сутрешната литургия в седем часа.

— Може ли утре сутринта да дойда да ви прислужвам по време на литургията?

Той разбра, стисна ме за ръката; щял да ме чака.

— Ще дойда малко по-рано, за да се изповядам. Може би ще дойде и мама.

— Не, утре не е нейният ден.

Отвърна бързо на въпроса ми, сякаш искаше да успокои и мен, и самия себе си. Не говорихме нищо чак до вратата на дома му. Там той полугласно каза: „Излъгах се.“ Аз възразих: „Но не, господин настоятел!“ Той повтори: „И винаги ще се лъжа.“

— Освен в главното, господин настоятелю.

— Какво искаш да кажеш?

— Вие вярвате в това, което правите. Може и да наливате младото вино в старите мехове, с които са ви снабдили още в семинарията. Но въпреки старите мехове всеки ден подновявате младото вино напук на старите мехове на богословието, които се пукат по шевовете.

Свещеникът въздъхна, издърпа леко ухото ми и ме смъмра: „Малък модернист такъв!“, а после каза ласкаво: „До утре!“

---

[1] Гуидо ди Пиетро, с монашеско име Фра Джовани да Фиезоле, наречен Фра Анджелико (около 1400–1455) — италиански живописец. Автор на фреските в манастира „Сан Марко“ във Флоренция, на една от църквите във Ватикана и др. — Б.пр. ↑

[2] Емил-Франсоа Лубе (1838–1929) — френски политически деец, президент на републиката от 1899 до 1906 г. Политиката му като президент имала ярко изразен антиклерикален характер. — Б.пр. ↑

[3] Здания, построени в Париж по случай Световното изложение през 1900 г. Сега в тях се уреждат изложби. — Б.пр. ↑

[4] Има се предвид епизод от IV книга на романа на Франсоа Рабле „Гаргантюа и Пантагрюел“: Панюрж, който иска да си отмъсти на търговеца на добитък Дендено, купува от него най-хубавата овца и след това я хвърля в морето, а цялото стадо я последва, както и самият търговец, който се опитва да го задържи. — Б.пр. ↑

[5] Алфред Драйфус (1858–1935) — офицер от Френския генерален щаб от еврейски произход, през 1894 г. бил обвинен в шпионаж и осъден. Аферата „Драйфус“ предизвикала ожесточено

стълкновение между прогресивните сили и силите на реакцията не само във Франция, но и в други европейски страни. Под натиска на демократичната общественост през 1899 г. Драйфус бил помилван, а през 1906 г. — реабилитиран. — Б.пр. ↑

[6] Томизъм — философско-теологическото учение на Тома Аквински (1225–1274), възприето от римокатолическата църква, което и досега е основата на официалната ѝ догматика. — Б.пр. ↑

[7] Кардинал Джон Хенри Нюман (1801–1890) — английски католически теолог. Според Нюман основната задача на философията е обосноваването на религиозната вяра. — Б.пр. ↑

[8] Морис Блондел (1861–1949) — френски католически философ, виден представител на модернизма. — Б.пр. ↑

[9] Едуар льо Роа (1870–1954) — френски философ и математик, опитал се да постигне синтез между философията, науката и религията. — Б.пр. ↑

[10] Абат Алфред дьо Лоази (1857–1940) — френски учен ориенталист, тълкувател на религиозни текстове. След като през 1902–1903 г. книгите му били подложени на остри критики от страна на клерикалните среди, той скъсал с църквата. — Б.пр. ↑

[11] Прочут музей на анатомията в Париж, носещ името на известния френски хирург Гийом Дюпюитрен (1777–1835). Тук се има предвид неголяма, вероятно пътуваща изложба. — Б.пр. ↑

[12] Страхът от непознаването на границите на имотите или „междите“ очевидно не е основателен, тъй като майката на Ален притежава документи за собственост над земите си. Според келтските правни предписания границите между отделните племена трябва да бъдат означени с така наречените камъни на почит. Към тези „камъни на почитта“ се отнасяли с благоговение като към надгробните паметници. Всички чужденци, които искат да преминат границите на племето, трябва да се срещнат в двубой с един от неговите воители. Вероятно междите на Малтаверн символизират неприкосновеността на родовата собственост, която не бива да преминава в чужди ръце. — Б.пр. ↑

[13] Морис Барес (1862–1923) — френски писател и публицист. В творчеството му разобличаването на Третата република се съчетава с последователни реваншистки и милитаристични настроения, с пропаганда на национализъм и шовинизъм. — Б.пр. ↑

ГЛАВА III

Утринната служба, сцената между мама и Дюбер, когато тя откри, че Прюдан е закарал Симон до Вийандро да вземе влака — всичко това се е изличило от паметта ми от случилото се в Малтаверн няколко дена след това. Но откъде да започна? Отново се виждам как вървя по пътя през една от онези вечери, вървя по пътя за Жуано. Май че изгрываше луната. Поне в спомените ми господствува луната. Бе толкова тихо, че като минавах по моста, чух как Юр тече по древните камъни. Лек, съвсем лек плисък. Навсякъде в този час, ако може да се вярва на любимите ми книги, живите същества се събират по двойки. Щом като има декор, значи, има и пиеса. Защо аз съм настрани от всичко това? Защото наготово ни е даден само декорът, а останалото е в наши ръце, а аз, макар и на осемнадесет години, нямах сили... Сили за какво? Нито да умра, нито да живея. Чух крякането на жабите и си спомних как баба ми (впрочем истинска светица), няколко дена преди да умре, казваше, че би предпочела да бъде жаба, която живее под камък, отколкото да умре. Сякаш да си жаба, която живее под камък, не е щастие, сякаш има друго щастие, освен да зовеш тихо своята женска и да се събираш с нея под камъните или в избуялата трева! Сега ми се струва, че тогава съм предчувствувал: през нощта ще се случи нещо. Речният хлад, докосващ лицето ми, е бил диханието на смъртта... Може би си въобразявам.

Мама, увита в шал, бродеше из алеята. Вероятно се молеше, прехвърляйки зърната на броеницата си. Предупреди ме, че на Лоран не му било добре, легнал си и трябвало да внимаваме да не вдигаме шум.

— Като си помисля само, че ни принуждаваш да спим в една стая, като че ли в тая съборетина няма достатъчно стаи! Чудя се защо го правиш.

Тя не се ядоса. Извини се.

— Никога не сте се делили.

— Това е по твое желание, макар че ние имаме различни вкусове. Двамата с Лоран никога не сме имали общи теми на разговор.

Мама повтори обичайното си обвинение: „За теб всички са глупаци!“

— Виж, ако има някой, който да е истински глупак, това със сигурност е Симон — продължи тя с внезапно избухнала ярост. — Като си помисля само как захвърли всичко с лека ръка...

— Не, не е захвърлил нищо съществено. Със себе си взе това, което е научил, дипломата си на бакалавър — всичко, което дължи на теб и от което ще се възползват други, ако това те утешава.

— Добре знаеш, че не става дума за това!

— Ето тази мисъл не можеш да понесеш. А що се отнася до съдбата на Симон, тя не те интересува ни най-малко, защото не го обичаш. Да не би да искаш да кажеш, че го обичаш? Дори и да го обичаше просто така, както го обича госпожа Дюпор...

— Върви да спиш!

— Тогава хич не би те интересувало безсмъртието на Симоновата душа, защото би обичала в него именно тленното.

Тя ме запобутва към стълбището: „Качвай се и стъпвай тихо, да не събудиш брат си — и да не съм те чула повече да... Това дете ще ме умори.“

Запротестирах, че още е много рано за лягане. Ще се поразходя из парка.

— Облечи се. Един болен ми стига. И не отваряй прозореца, преди да си легнеш. Лоран кашля.

— Нощем кашля често — казах аз. — Кашля, докато спи.

— Откъде знаеш? Винаги спиш непробудно.

— Чувам го в просъница.

Сигурен съм, че не измислям — спомням си, че аз самият бях поразен от собствените си думи. Изведнъж се уплаших за Лоран — сякаш от прекалено желание да направя впечатление на другите, сам бях станал жертва на собствената си магия, но сковаващият страх продължи само няколко секунди. Ето ме отново сред млечния сумрак на лунната вечер — все същият, какъвто съм винаги в този час, — изпълнен с ромона на Юр, с тихия шепот на нощта, подобна на всички останали нощи, със същата онази светлина, която ще облива

надгробния камък, под който ще изгние най-накрая тялото ми. Времето тече като Юр, а Юр е винаги тук и ще бъде завинаги, ще тече ли, тече... Просто ти се иска да изревеш от ужас. А как постъпват другите? Изглежда, че и те не знаят.

И аз не знаех, че в настъпващата нощ със своите безбройни страдания... Но нека по-добре да говоря за тези неща, без да си измислям, и да направя един точен доклад на Донзак, един вид протокол. Прибрах се. Това беше годината, преди мама да прокара електричество. Само една лампа светеше над масата за бiliarд. Взех един свещник и се запътих към нашата стая, която е точно над мамината — стаята на момчетата. Това е много голяма стая с два прозореца — леглата бяха поставени „глава до глава“, така че понякога прекарвахме нощта, без дори да се видим, защото той ставаше винаги в зори. Когато бяхме деца, той заспиваше още на масата и понякога се налагаше да го носят на ръце до леглото му. От две години „хойкаше“ и когато вечер се прибираще крадешком, с обувките си в ръце, аз вече бях заспал. Щом се събуждах на другия ден, Лоран беше отдавна изхвъркнал.

Въпреки забраната на мама бях твърдо решен да отворя прозореца. Въздухът в стаята беше тежък. Не можах да позная привичната миризма на Лоран; от него винаги миришеше на здраве, макар и понякога мирисът леко да напомняше за куче. Треската има свой собствен мирис и аз го долових веднага. Спеше шумно, но без да хърка. Тъкмо бях започнал да се събличам, когато влезе мама по пеньоар, с неразплетена коса, отиде до леглото на Лоран и след като го попила по челото и врата, но без да го събуди, ми каза шепнешком, че сигурно нямало да мога да заспя, а пък Лоран можел да има нужда от нея, така че тя щяла да остане да спи в моето легло, а аз да ида да легна в нейното. Не се оставих да ме моли и без да хвърля последен поглед на брат си, отидох в стаята на мама на първия етаж. Тя е помалка от нашата, защото в единия ъгъл има тоалетна маса, в другия — гардероб, а в образувалата се по средата ниша е поставено леглото. С огромно удоволствие отворих един от прозорците и се мушнах в леглото, в което съм заченат. Странна, едновременно омайваща и непоносима мисъл — прогоних я по навик, останал ми от времената на пълното ми с предразсъдъци детство, когато бях убеден, че от една мисъл може да зависи вечното ни спасение.

За да се освободя от натрапчивите мисли, прибягнах до онова средство, благодарение на което плавно се отпускам в обятията на съня: започнах да си разказвам истории — винаги си имах по някоя в запас. Тази, която съчиних тогава, ми харесваше страшно много. Онази година за първи път прочетох „Величие и падение на куртизанките“ от „Човешка комедия“ на Балзак и разочарован от самоубийството в затвора на Люсиен дьо Рюбампре, съчиних наново историята му: Люсиен дьо Рюбампре не е компрометиран и не го хвърлят в затвора, машинациите на Карлос Ерера успяват и на него му се удава да изкопчи с хитрост от барон Нюсенжан исканата огромна сума, за да може Люсиен да се ожени за дъщерята на херцог Дьо Грандийо. Отстранявах едно по едно всички препятствия. Благодарение на подкрепата на херцога и на Карлос Ерера Люсиен е назначен в посолството в Рим, така че бракосъчетанието се извършва набързо в параклиса на посолството, без който и да е в Париж да узнае нещо — така всичко, което би могло да навреди на Люсиен, е отстранено. Малко след това Карлос Ерера решава да умре и отново да стане избягалият каторжник Жан Колен, който е всъщност. Той се преструва, че има един от онези тумори, от които се умира. Всички са уверени в скорошната му смърт. Той отива да се оперира в една частна болница в Швейцария, която е под контрола на неговата банда. Трупът на друг опериран става трупа на Карлос Ерера и Жан Колен офейква... А аз се гмурнах, потънах в тежък, дълбок сън, сред един свят, гъмжащ от живот — щях да изплувам от него чак когато ме докосне първият слънчев лъч, проникнал през капациите на прозорците.

Този път обаче се събудих посред нощ, някак изгубен в чуждото легло, което миришеше на мама. Разбрах веднага, че става нещо лошо. Да, веднага разбрах, че е нещо лошо. По стълбите ехтяха стъпки, които никой не се стараеше да заглушава, някой оставяше вратите отворени и те хлопаха от течението. Нещо ставаше точно над главата ми. Лоран? Чуваше се дрънчене на кани и легени — трябва да е повърнал — и се успокоих. Обърнах се с лице към стената. В този момент влезе мама с лампа в ръце, която осветяваше изцяло едрото ѝ посивяло лице и разрошените ѝ коси. Тя се спря на прага: „Слушай... по-добре е да знаеш...“ Лоран имал белодробен кръвоизлив, който продължавал. Доктор Дюлак и свещеникът били при него. Понечих да стана, но тя настоя да не мърдам от леглото до зори.

— Утре ще идеш при госпожиците в Жуано. Трябва да бягаш, да бягаш — повтаряше тя като побъркана. — Ще въздъхна с облекчение само когато знам, че си далеч оттук.

— Но Лоран...

— Вече не става дума за Лоран, а за теб.

— А Лоран, мамо, Лоран?

Стоеше като вцепенена с лампата в ръце, а на челото ѝ беше паднал голям бял кичур. Очите ѝ пламтяха.

— Моли се за бедния си брат, но първият наш дълг е да те изолираме. Дай боже да не е прекалено късно. Като си помисля само, че и в Бордо, и в Малтаверн спите в една стая. Даже и миналата нощ сте дишали един и същ въздух.

— А той, мамо, Лоран...

— Разбираш, че ще направим и невъзможното. Още утре ще бъде свикан консулт. Но редно е да знаеш... — Поколеба се: — Докторът смята...

Замълча и продължи да ми излага в подробности какво е решила да прави с мен. Човек можеше да си помисли, че нещастieto засяга само мен и значението му и последиците от него имат отношение само към мен. Щял съм да замина, без да си взимам бельо, без дрехи освен тези, които са на мен, защото всичките ми вещи били в заразената стая.

— Дори няма да те целуна и разбира се, няма да се доближаваш до стаята на Лоран. Та той и не е в състояние да... По-добре да не го виждаш в този вид за последен...

— Не за последен път, мамо, не за последен!

— Да, да! Знаеш, че винаги виждам нещата черни. Ще ти донеса кафе. Легни си пак.

Ще се оставя да правят с мен каквото искат, ще направя каквото тя поиска. Бе успяла да вдъхне страх на деветнадесетгодишния юноша по същия начин, по който някога плашеше малкото дете, за да я слуша. В Малтаверн има легло, в което е умрял дядо, в Бордо има легло, в което е умрял татко. Тук ще има легло и стая, където и Лоран... Той изведнъж престана да бъде нищожество, последният ученик в класа, за да заживее своя нов живот в моето съзнание. Никога не казваше нищо, което да няма нещо общо с гривяците, бекасите, зайците или пък

кучетата си. Готвеше се да постъпи в Селскостопанската академия в Гриньон, макар че селскостопанската наука, която се учи по книга, го интересуваше не повече от латинския или староеврейския. Винаги казваше: „Аз ще бъда селянинът в семейството...“ Но от Малтаверн не се интересуваше.

— Всичко трябва да върша сама! — оплакваше се мама, въпреки че не би понесла и за миг да си пъхнем носа в нейните работи — или всъщност в нашите, защото Малтаверн беше наша собственост, а тя — наша настойница.

Блуждаейки така, мисълта ми изведнъж се препъна в нещо: „Ще остана само аз, ще останем сами в Малтаверн, аз и мама.“ Да, мина ми такава мисъл през главата, но Бог ми е свидетел, че не се зарадвах, защото е невъзможно и мама, с маниакалната ѝ страст към притежаването на земя, да не си го е помисляла поне за малко. Тя обожаваше земята, но не по начина, по който я обожавях аз — просто ненавиждаше делбите... Донзак, за когото е предназначено това, което пиша, няма нужда от много обяснения: не мислех ясно всичко това през онази страшна нощ, нищо от него не беше изречено, прието, признато. Разделям тези белязали ме завинаги часове според различните мисли, които идваха в главата ми, в същата връзка и последователно, в която възникваха през последвалата седмица, която прекарах при госпожиците от Жуано.

Лежах изтегнат на мамино легло, както си бях с дрехите, чак до разсъмване. Тя дойде още веднъж, но пак без да прекрачва прага, и ми донесе кафе. Съобщи ми, че Мари Дюбер в момента глади бельото ми, така че няма да ми липсва нищо. Трябвало само да събера книгите и писанията си, както тя наричаше това, което пиша. Задряхах. В полусън чух тропота от колелата на двуколката на Дюбер. Влезе и Мари с поднос в ръце, забрадена с черна бабешка забрадка, самата тя черна с лъскавата чернота на кокоша перушина, гледаше подплашено и се поклащаше като кокошка. След бягството на Симон, в което те бяха съучастници, мама говореше на Дюберови само ако трябва да им нареди нещо. Мари ме успокои, че Лоран сега бил заспал и госпожата била непрекъснато с него. Докторът бил извикал сестра от болницата в

Базас. Мари нареждаше на диалект: „Ах, бедният господин Лоран!“ Той беше любимецът на Дюберови: „Ах, бедният!“

Никога не ще си простя, че тогава избягах така, без да съм видял умирация си брат. Мама пазеше пред вратата, за да ми попречи да вляза в стаята, но все пак успях да хвърля един поглед през откренатата врата и да съзря разместените мебели и разхвърляните навсякъде чаршафи, всичко осветено от мъждукащия пламък на нощната лампа. Подчиних се. Стана така, както го бе решила мама. На деветнадесет години се оставих тя да ме носи на ръце като новородено. Не поиска и да чуе слабите ми протести. Повтаряше:

— Щом мине кризата, ще го видиш, обещавам. Ще изпратя да те докарат. Още дълго обаче ще трябва да му говориш отдалеч. Ще го сложим на слънце в градината. Гората си остава най-полезното нещо в такива случаи.

О! Мъглата през онова септемврийско утро, мирисът на мъгла... Ще живея, няма да умра. Мама беше изпратила на госпожиците писмо, с което ги предизвестяваше за пристигането ми и за сполетялото ни нещастие. Госпожица Луиз и госпожица Адила ме очакваха смутени както от неочакваното удоволствие, което им доставяше пристигането ми, така и от състрадание и жал. Радостта все пак преобладаваше, особено у госпожица Адила, обречена да живее с глухата си сестра, „която разбира всичко по движението на устните“, в това затънтено място на цели седем километра от градчето — тук беше краят на единствения път, а по-нататък, чак до океана, бяха само пусти ланди. Приятно ми е да си мисля, че нашият род води началото си от един от тези стари чифлици, заобиколени с безкрайни ниви, засети с просо. През онази сутрин над полята пееха чучулиги — чучулигите, по които Лоран вече никога нямаше да стреля. Още в зори за мен отвориха една голяма стая с дъх на мухъл, в която знаех, че се е самоубил бащата на госпожиците, след като се разорил — но на тях не им беше известно, че знам това. Оставих на масата Бруншвиковото издание на Паскал и един преписан на машина екземпляр от „Действие“ на Морис Блондел^[1], който ми бе дал Донзак, както и „Материя и памет“ от Бергсон^[2]; веднага отидох да се поровя в библиотеката на „каюткомпанията“, която в детството ми доставяше толкова голямо удоволствие, че просто ми се струваше, че този, който не го е изпитал, не познава чудото на четенето — когато нищо от външния свят не е в

състояние да смути гладката повърхност на ваканционния летен ден, истинският и въображаемият пейзаж се сливат, а самата миризма на къщата прониква в теб и си остава там завинаги, дори когато от дълги години самата къща я няма.

Сега не четях нито Бергсон, нито Паскал или „Анали на християнската философия“, а „Децата на капитан Гранд“, „Тайнственият остров“, „Без дом“. Въпреки това все не можех да забравя стаята на Лоран такава, каквато я видях през откренатата врата — обляна в трагичната светлина на нощната лампа. Не я забравях нито за минута, тя бе източникът на моите мъки и страхове, но може би също и на щастието да чувствавам, че съм на деветнадесет години и съм изпълнен с живот.

Чух госпожица Адила, свикнала да вика на сестра си, да казва на готвачката:

— Каква партия ще бъде господин Ален с неговите три хиляди хектара, ако се случи някое нещастие...

— Е да, ама докато майка му е жива, тя ще е господарката...

— Я да мълчиш! — изкряска госпожица Адила. — Майка му си има собствен имот, почти хиляда хектара, къща в Ноаян и кой знае колко още суха пара!

— Да, но...

Излязох навън, за да не слушам повече. Лоран си беше жив, живееше. Мама обичаше и двамата ни. Следобед дойде господин настоятелят да ми донесе новини: „Както винаги майка ти е достойна за възхищение. Стои при Лоран по цяла нощ, за да може милосърдната сестра да се наспи. Взела е решение да не се среща с теб дори и от разстояние. Решила е да направи тази жертва. Не ще чакаме още дълго, уви.“ За първи път този ден чух злокобните думи: „скоротечна туберкулоза“. Чух как неудържимият ѝ бяг отеква в мен, как тя отнася по-големия ми брат в тъмата, където един ден ще ида и аз, наистина може би не бегом, а ходом; колкото и бавно да вървя натам, така или иначе, накрая ще заприличам на стария от Ласю — с три хиляди хектара и глутница преследващи ме наследници, които ще ненавиждам и също като него ще държа на разстояние. Ужасът на собствеността. Това е абсолютното зло. Как да се избавя от него? На драго сърце бих се отрекъл от светските радости, но не и от самия свят, от изпълващата

ме онзи ден под дъбовете на Жуано дива радост, а в същото време болестта стремително отнасяше брат ми в безкрайната нощ.

Още на другия ден у госпожиците и с просто око можеше да се забележи появилият се изневиделица бацил на собствеността — едно отвратително десетгодишно момиченце на име Жанет Серис, тяхна наследница, което в качеството си на такава идваше да им гостува, а изполичарите ѝ се кланяха. Най-странното е, че като единствено дете това ужасно същество щеше да стане собственик на едно от най-обширните имения в нашия край — пред него имотът на госпожиците приличаше на капка вода в морето. Но за тези ненаситни за земя същества всеки хектар беше от значение. Жанет ми беше отвратителна: с нездрав жълтеникав цвят на лицето, цялата на петна, а вместо очи — две фосфоресциращи лунички, без мигли и вежди. Кръгъл гребен опъваше назад рядката ѝ коса. При нея водеха децата на изполичарите да си играят заедно. „Qué diz â mamzelle?“^[3] Те ѝ се подчиняваха също както децата на мъжиците са се подчинявали на малките болярчета по време на крепостничеството. Щом се събудих на другата сутрин, чух как госпожица Луиз крещи на госпожица Адила: „... Та те нямат и десет години разлика! Ще почака!“ Сигурно госпожица Адила ѝ отговори само с мърдане на устните, защото не можах да чуя нищо. Глухата продължи: „Той няма да се ожени без позволението на майка си. Ще почака колкото трябва...“ О, боже! Значи, ставало дума за мен и Жанет. Из цялата околност говореха за този брак — като че ли ще се сгодява дофинът на Франция с инфантата на Испания. Но този път имаха предвид само мен: тази опасност вече не грозеше Лоран. Не се съмнявах, че за мама нещата вече са решени. На всичкото отгоре малката — истинско страшилище — непрекъснато ме преследваше и ми правеше мили очи. Значи, и тя мислеше за същото. Точно през онези дни се засрамах от невежеството и безразличието си относно всичко, което се отнася до социалните въпроси. Реших да изчета Жорес, Гед^[4], Прудон^[5], Маркс... За мен това бяха само имена. И все пак знаех по-добре от тях какво представлява собствеността. Не е важно, че била кражба — по-лошото е, че тя развъртава, унижава човека.

---

[1] „Действие. Есе за една критика на живота и за една наука на практиката“ (1893) — докторската дисертация на Морис Блондел. —

Б.пр. ↑

[2] Анри Бергсон (1859–1941) — френски философ-идеалист, основоположник на интуитивизма. Обосновава възгледите си в книгата „Материя и памет“ (1896). — Б.пр. ↑

[3] „Какво ще кажеш на госпожицата?“ (диал.). — Б.пр. ↑

[4] Жюл Гед (1845–1922) — изтъкнат деец на френското и международното работническо движение. — Б.пр. ↑

[5] Пиер-Жозеф Прудон (1809–1865) — френски дребнобуржоазен социалист, теоретик на анархизма. — Б.пр. ↑

ГЛАВА IV

В Бордо, две години след това, започвам нова тетрадка. Донзак ме помоли да вземе първата със себе си в Париж, където той постъпи в семинарията на кармелитите. Отново започвам този дневник само заради Донзак. Дневник ли? Не: по-скоро стройния подреден разказ за това, което ми е носела ден след ден нашата история с мама в течение на две години. Но преди всичко това е опит да си дам ясна сметка какъв съм станал две години след смъртта на Лоран.

Какъв съм станал? Различен ли съм? Различава ли се двадесет и една годишният младеж, на прага да завърши литература в Бордо, от някогашния юноша? Същият съм си, обречен съм да си остана същият — ако не умра като Лоран. Живеещият в мен старец от Малтаверн ще заеме в неписаната история на Ландите мястото на стария от Ласю, но и на осемдесет години той ще живее в същото тяло, в което живее и сега, а през 1970 година някое дете-поет ще го гледа отдалеч — седнал неподвижно на прага, превърнал се в каменно изваяние.

Смъртта на Лоран промени не толкова мен, колкото условията на моето съществуване. С месеци ходих като замаян. Мама пое всичко върху себе си, а физическото ми здраве се превърна в единствената ѝ грижа. Имах „затъмнение на левия дроб“. Не миряса, докато не ме освободи от военна служба. Зарадвах се, макар и да умирах от срам. Станах още по-необщителен и непрекъснато се зъбех на мама. Веднъж избавила се от страховете си за мен, тя започна да отделя все по-голямо внимание на Малтаверн и тъй като през същата година си купихме и автомобил марка „Дион-Бутон“, тя започна непрекъснато да ходи там по за малко. Нищо вече не бе далече. Само една година порано, за да се добереш до Малтаверн, трябваше да сменяш по два влака. Още под сводовете на Южната гара вече се чувствувахме откъснати от дома. Големите ланди, единственото ми отечество, изглеждаха далечни като звездите. Сега знам, че започват още на

излизане от Бордо, и стига по пътя да не се развали моторът или да не спукаме гума, стоте километра между Бордо и Малтаверн можем да вземем за по-малко от три часа.

Пиша за какво ли не, само и само да не засегна отворилата се след смъртта на Лоран рана. Какво се случи между мен и мама? В какво я обвинявам? Тя започна да се грижи за всичко, да ме разтоварва от всичко. Когато тя е в Малтаверн както сега, в Бордо се радвам на такава свобода, каквато не е имал нито един студент преди мен — на мое разположение са готвачка и камериерка. Но не мога да упреквам мама, че не съм в състояние да се възползувам от тази свобода.

— Защо нямаш приятели? Защо винаги отказваш, когато те канят, и вместо да танцуваш, стоиш настрана?

Не танцувам поради същата причина, поради която и не ходя на лов. Все същото е...

Не, не е съвсем същото. Това, което сега ще разкажа, е нещо наистина преживяно, а не протичаща в момента история — макар и историята все още да не е завършила. Донзак ще успее да улови разликата между обработения и интерпретирания документ и това, което от ден на ден и от страница на страница все повече придобива облика на неизбежна съдба. Донзак ще съумее да изтълкува правилно лъжите, които се дължат на това, че премълчавам разни неща, и въпреки волята ми ще ги накара да разкажат истината — истината, която аз самият бих искал да изкопча от себе си и която търся със страстна боязън — страх ме е не заради самия мен, а защото става дума за мама, защото малко по малко я разобличавам и колкото повече разкривам истинския ѝ лик, толкова повече тя ме плаши.

Но сега вече не съм сам. Не съм повече в нейната власт. Появи се някой. Някой. Всичко започна в книжарницата на Бар, в безистена между улица Сент Катрин и площад Комеди. Открих доста късно тази претъпкана с книги мрачна дупка. Моята книжарница беше тази на Фьоре, на Булеварда на Интендантството. В книжарницата на Бар на почетно място са изложени изданията на „Меркюр дьо Франс“^[1]. Тук

обичат литературата. Книгите на съвременните поети са изложени на витрината.

Започнах да се отбивам почти всекидневно в книжарницата на връщане от Факултета както първия път. Тъкмо прелиствах една книга, „Аморалистът“^[2], и бях толкова погълнат от четенето, че се сепнах, когато чух женски глас да шепне в ухото ми: „Съветвам ви да я купите, даже и да нямате много пари. Това е оригиналното издание, а оригиналните издания на Жид...“

Вдигнах поглед и в полумрака на тази пещера видях госпожица Мари, която продава книгите и въобще върти целия магазин (Бар, собственикът, стои все на касата, а Балеж, гърбавият продавач, върши грубата работа). Облечена в черна престилка, госпожица Мари се старае да остане незабелязана — освен за онези, на които се спира погледът ѝ, както например през онзи първи ден се спря на мен. Какъв поглед само! Нежен и подигравателен едновременно — страшно пронизателен. Точно онази черта у мен, която отблъсква останалите, нея я разнежваше и привличаше. Все пак без да искам, я излъгах. Много обичам книгите, а купувам малко и се колебая дълго преди да взема решение, накратко, тъй съм неспособен да похарча и един франк, а на всичкото отгоре и се обличам така лошо и ходя все с една и съща тясна връзчица на врата, че тя ме взе за някой беден студент. След това обаче разбрах колко силно са я изненадали износеният ми на вид балтон, който не е конфекция, и чантата ми от скъпа кожа с инициали. Но не приличах на човек с много пари за харчене. Тя мислеше, че съм от семейство на разорени селяни или на скъперници, и ми заделяше оригиналните издания. „Ще платите следващия месец“ — ми казваше тя.

Не се стараех да разсея заблужденията ѝ — но не от лоши помисли. Може би от нещо като срам? Не, по-скоро поради щастие то да се чувствуваш обичан заради самия себе си, поради мисълта, че можеш да се харесаш на момиче като нея, което при това не знае, че съм наследник на Малтаверн. През редките вечери, когато мама ме кара да ходя да гледам как танцуват другите, много добре знам, че всички момичета ме гледат с едни и същи очи, сякаш на смокинга ми е забодена невидима табелка: хиляди хектари ланди, недвижими имоти. На устните на всички — все една и съща покорна усмивка и еднакво усилие да говорят само за това, което „се смята за интересно“. А

представата на тези глупачки за „интелектуалец“!... Не, не ми се мисли за това. Достатъчно е Донзак да разбере какво неочаквано щастие за мен бе това момиче, в чийто поглед се четеше толкова любов към бедния студент, за какъвто ме мислеше. След това научих, че тя си е обяснявала отказа ми да изляза с нея със страха ми да не я компрометирам — до такава степен съм ѝ приличал на ангел; после заедно много се смяхме на това. Не съм ѝ казал обаче истинската причина за отказа си, защото и аз не съм сигурен, че я знам. Най-напред без съмнение исках да поддържам още дълго мита за бедния студент, след като излезем извън мрачната пещера на книжарницата; но главното е, че не можех да отделя в съзнанието си Мари от книжарницата, както някога не можех да отделя госпожица Мартино от коня ѝ. Чувствувах се защитен от нея, като едновременно с това имах възможност да ѝ се наслаждавам — като че ли не можеше да съществува друго удоволствие за мен, освен да я съзерцавам във вълшебния полумрак на книжарницата; тогава не оставаше нито един от онези отвратителни проблеми, с каквито беше пълен светът отвън — тях не бих бил в състояние да разреша.

Това положение би могло да продължава до безкрайност, защото и Мари бе свикнала с него; то съответствуваше на образа, който тя бе създавала за мен в сърцето си, на онази особеност на характера ми, която тя наричаше *poli me tangere*^[3]. Освен ако някой случайно не ни видеше заедно... Но не вярвам на случайности — всяко съвпадение може би е доказателство за това, че съдбата ни е в ръцете на някаква висша сила.

Въпреки че Мари беше душата на книжарницата, собственикът ѝ Балеж не одобряваше факта, че тя позволява на мнозина клиенти, между които аз бях най-редовният, да се ровят из книгите, без да ги купуват. Тя си представяше книжарницата така, както я описва Анатол Франс в „Под градските брястове“^[4], където говори за това как господин Бержере се среща всеки ден с приятелите си в книжарницата на Пейо. Мари ми каза под секрет, че особено много трябвало да защитава мен, както и един млад учител от малкия лицей в Таланс, който прекарвал в книжарницата на Бар всеки четвъртък следобед — единствения му свободен ден. Точно този ден не ходех в книжарницата, защото тогава бе претъпкано с хора.

— И той е див като вас, не познава никого...

— Но познава вас! — отвърнах ядно аз.

Ядът ми я разсмя — помисли, че я ревнувам. А дали наистина не беше така? Във всеки случай започнах да ревнувам веднага, щом си придадох страдалчески вид: струваше ми се, че влюбването става автоматично, по същия начин, по който според Паскал се постига истинската вяра...

Тревожеше ме възрастта на този непознат съперник. Бил с няколко години по-голям от мен. У нея събуждал чувство на съжаление, защото живеел в почти пълна самота, а понякога думите му издавали безнадеждна горест — изглеждало, че като малък е преживял някакво непоправимо нещастие. Колкото повече нарастваше огорчението, което изпитвах, толкова с по-голямо съчувствие говореше тя за него. Този път огорчението ми беше искрено, наистина го чувствах — и скоро Мари не издържа. Двамата бяхме останали сами зад рафта с книги на старо. Тя за първи път хвана ръката ми и я поддържа така за един миг.

— Като си помисля само — каза тя, — че не знам дори малкото ви име. Знаем с коя буква започва, видях инициалите ви на чантата. Кои имена започват с А?... Да не би Артюр или Адолф? Или Августин?

— Може би Августин.

Приблжих устни до малкото ѝ ушенце: „Ален...“ — прошепнах аз, като че ли ставаше дума за някаква голяма тайна, и тя повтори: „Ален“, сякаш се бои да не го забрави. Попитах: „Как ме наричахте, когато си мислехте за мен?“

— Никак. В дните, когато не идвахте, си казвах: „Днес ангелчето не дойде.“

— О! — въздъхнах аз. — И вие ли?

В този миг си спомних за здрачната вечер в Малтаверн, когато Симон ми каза: „О, та вие сте ангел!“ Спомних си за него точно в мига, когато той отново щеше да се появи в живота ми! Толкова чудно ми се вижда това, че започвам да се съмнявам в себе си: нарочно съм измислил тази история и съм я нагласил. Спомням си как се завтекох към изхода, без да кажа дори довиждане, а Мари вървеше зад мен и тихо повтаряше: „Какво ви стана? Не исках да ви обидя...“

— Момичетата не харесват момчетата, които приличат на ангели — казах аз. (Стояхме съвсем близо един до друг, точно на изхода. В

книжарницата не беше останал нито един клиент.) И всъщност са прави.

— Защото има лоши ангели ли? — попита Мари. Опитваше се да се засмее насила, стараейки се да разсее появилото се между нас облаче.

— Не, лошият ангел ще им хареса, той би ги накарал да страдат по него...

— Зависи какви са момичетата — каза тя. — Знаете ли, никога не съм имала вкус към грубияните. Винаги съм се страхувала от тях.

— А пък аз ви изглеждам безобиден.

— Засягате се от всяка моя дума.

— А даскалчето от Таланс, което идва в книжарницата всеки четвъртък, от него страхувате ли се?

— Ах, да не би всичките ви терзания да са заради него? Горкото момче — с всички сили се мъча да не му дам да разбере, че ми е отворителен, но напразно, струва ми се. Все пак с известно усилие на волята си налагам да го хващам за ръката и дори, за своя чест, успявам да я задържа за няколко секунди. Изглежда невероятно, но и на двете си ръце има по шест пръста. Не можете да си представите колко е неприятен на пипане този мек израстък, това хрущялче...

Опрях се на витрината. Попитах:

— Симон? Значи, е в Бордо?

— Значи, го познавате? Как е възможно!

— А знаете ли, че има по един излишен пръст и на всеки крак? Добре тогава, Мари, в четвъртък му кажете, че един от клиентите ви се казва Ален и е ангел, и тогава ще узнаете всичко за мен, за майка ми, за детството ми, за родния ми край, в който е роден и Симон Дюбер. От своя страна днес аз няма да ви говоря нищо за него, защото тогава ще трябва да ви посветя във всички подробности за моя нещастен живот, а няма да успея. Нека той да ми разчисти пътя... Аз само ще допълня неговите показания. След като ви разкаже всичко, на мен ще ми бъде по-лесно да ви приобща към тази история, която не интересува никого.

Тя прошепна: „Освен мен.“ След това ми разказа малкото, което самата тя знаеше за Симон. Париж не му бил понесъл и веднага щом се дипломирал с подкрепата на влиятелните си покровители, с които много се гордеел, получил назначение в областта около Бордо.

— Но той твърди, че ако не съм аз, тук щял да се чувства още по-самотен.

— Не ходи ли да вижда родителите си?

Не знаеше нищо за това. Никога не говорел за тях, сякаш се срамувал. Сетих се, че ако беше идвал в Малтаверн, мама сигурно щеше да научи. Казах „довиждане“ и натиснах дръжката на вратата. Тогава изведнъж си представих предстоящата вечер и потреперах. Онова, което дотогава ме спираше да изляза с Мари, изчезна безследно. Скоро тя щеше да научи всичко за мен и семейството ми. Без да я попитам дали е свободна, казах: „Не трябва да ме оставяте тази вечер сам. Мама е на село. Изостави ме. Ще ви разкажа всичко.“ Искаше ми се да разтревожа Мари; но радостта ѝ заглушаваше всяка тревога. Помоли ме да я придружа до тях: „Ще се кача само за малко, колкото да предупредя майка си и да си сложа друга рокля.“ Магазинът се затваряше след половин час. Определихме си среща пред „Гран театър“.

Това беше първата среща в живота ми, а вече бях на двадесет и една години! Тази вечер няма да съм сам. От кафене „Бордо“ телефонирах на Луи Ларп, нашия камериер, за да го предупредя, че за вечеря ще доведе една приятелка. Представих си изумлението му. „Дама ли, господин Ален?“ — „Да, дама.“ — „Мисля, че има само един бифтек за господина.“ — „Тогава отворете една кутия с пастет от гъши черен дроб и изстудете бутилка вино, от което намерите за добре.“

Зачаках в мъглата, пред вратата на едноетажната къща на улица Л’Еглиз Сен Съорен, докато тя се преоблече. Когато се появи отново, и беше, и не беше предишната Мари — излязла от кожата на своя занаят и сумрачната книжарница, — а аз за първи път през живота си гордо пристъпвах и не се различавах от всички останали момчета в онази ноемврийска вечер, чийто мирис ще остане завинаги в мен. Бързах да стигна колкото се може по-бързо до площад Гамбета и Булеварда на Интендантството — ще събера ли смелост да си го призная? — да, за да ме видят с тази млада жена до мен. За всеки случай попитах Мари:

„Да не би да ви е неприятно, че ще ви видят с млад мъж? Можем да минем по странични улички...“ Тя се разсмя: „О, знаете ли, по-скоро аз бих могла да ви компрометирам...“ Казах ѝ, че съм родом от Базас и в Бордо не познавам почти никого. Все пак за десетте минути, за които щяхме да стигнем до дома ми на улица Шеврюс, трябваше да я подготвя за разкоша на къщата, за камериера... „Знаете ли, имаме две хиляди хектара борови гори“ — добавих глупаво аз. Не изглеждаше, че цифрата ѝ направи някакво впечатление. Вече съвсем глупаво додадох:

— Без да се смята останалото.

— Не виждам с какво толкова има да се хвалите.

— Не че се хваля, но просто досега криех това от вас. Сега исках да ви предупредя...

— Не, Ален, това променя нещата. Няма да вечерям в дома на майка ви в нейно отсъствие и без знанието ѝ. Ще ви заведа при Ейрондо — едно малко ресторантче на пристанището, което знам.

Възразих, че няма да може, защото вече съм се обадил по телефона вкъщи, за да поръчам достойна за нея вечеря.

— Тогава ще се обадите от ресторанта на Ейрондо и ще отмените заповедта си.

— Не познавате Луи Ларп, нашия камериер. Никога не бих могъл да се осмеля да го направя. Отворил е една кутия пастет от гъши черен дроб. За него това е истинско свещенодействие. Освен това мразя да се обаждам по телефона. Направих го сега заради вас, но никога няма да свикна да телефонирам. Почти никога не се обаждам по телефона.

— Не ви ли е срам!

— Да, срам ме е. Мама все ми повтаря: за колкото и умен да се мислиш, си жалък страхливец.

— Виждам, че съм се появила навреме.

— Презирате ме...

— Не ви презирам, защото никога няма да се примирите с този свят въпреки хилядите ви хектари, никога няма да станете един от тях... Някои от тях идват в книжарницата, наистина не много, защото повечето никак не обичат да четат. Наблюдавам ги непрекъснато — та нали тезгяхът е нещо като барикада. Но понякога идват клиенти, които търсят редки издания. Подслушвам ги какво си говорят, наблюдавам ги скришом, хубавичко ги познавам...

— Но не познавате мен, Мари. Когато ме опознаете...

Седнахме в дъното на ресторанта — някога той сигурно е бил моряшка кръчма, а сега се сервираха миди, стриди, миноги, а през сезона на гъбите — и червенушки. Отиде на бара да се обади по телефона. Върна се, заливайки се в смях — не знаех, че е способна да се смее по такъв начин.

— Спокойно! Чух как камериерът вика на готвачката: „Отменя поръчката! Добре, че не отворих гъшия пастет!“ Сега спокоен ли сте!

— Просто съм смешен — жално казах аз.

Щом се сетя за тази история, всеки път оставам поразен от ненаситната жажда да се изповядвам, която изпитвах тогава, от невъздържания начин, по който непрестанно говорех за себе си, като че ли това младо момиче или може би жена, за което не знаех нищо, нямаше какво да ми разкаже за живота си, сякаш от само себе си се разбираше, че от двамата интересният, съм само аз. Онази вечер тя ме слушаше, като ми задаваше само въпросите, от които се нуждаех, за да се освободя от всичко, което ме задушаваше.

— Симон Дюбер ще ви разкаже повече, отколкото сам бих се осмелил...

— Но няма да му казвам за вас, ако искате!

Възразих, че, напротив, бих искал като наш враг — защото той се беше превърнал в наш враг — да й обрисова Малтаверн в черни краски.

— Впрочем за мен няма да ви каже нищо лошо, освен ако не се е променил: той ме обичаше.

Помълчахме малко, после попитах:

— А призна ли пред вас, че е учил в семинария и е носил расо?

— Ах, сега разбирам защо ми прилича някак на отритнат. Поповете са го мачкали, мачкали, а после са го захвърлили на боклука.

— Мари, за вас съществува ли такова нещо като религия?

— А за вас, Ален? Питам ви, макар че знам предварително какво ще ми отговорите.

Откъде ли пък знаеше? Повторих:

— А вие, Мари?

Тя каза:

— Мен тя никак не ме интересува — и добави: — За мен нещата са приключили на всички фронтове: на двадесет и осем години съм. Държа да ви кажа на колко съм години, в случай че ме сметнете за способна да си мечтая за вас.

Попитах: „А защо не?“, после ненадейно станах, буквално изпаднал в паника: „Да се махаме оттук.“

— А сметката, скъпи Ален?

Когато отново се озовахме на вече опустялата крайбрежна улица, по която се мяркаха единствено някакви подозрителни физиономии, изведнъж ми се прииска да се върна колкото се може по-бързо на площад Комеди. Вечер по улиците стават много нападения, особено след полунощ. През смях тя ми каза, че самичък съм изпил почти цялата бутилка „Марго“, та не вярвала много на това, което съм й разказал за Малтаверн.

— Не, повярвайте ми, Мари. Впрочем сама ще се убедите, че такава история не може да се измисли, а и Симон ще потвърди всичко. До смъртта на брат ми и аз, и всички мислехме, че съм любимецът на мама. Вярата, че е така, ме караше да бъда щастлив. Когато Лоран си отиде, в главата ми се загнезди една срамна мисъл, към която се връщах на няколко пъти и не без удоволствие; стори ми се, че сега сме останали само двамата с мама, да, оказах се способен да си помисля такова нещо — вече никой на този свят нямаше да стои между нас. Стана обратното и много скоро трябваше да се примиря с очевидното — никога, в нито един момент от живота си не съм се чувствувал така далеч от нея, никога двамата не сме си били толкова чужди. Но не човек стоеше между нас. Няма да ми повярвате, ако ви кажа, че между нас стоеше имотът...

— Какъв имот? — попита уморено Мари не толкова от интерес, колкото от учтивост.

— Нашият имот, искам да кажа моят, защото Малтаверн съм получил по наследство от баща ми и от Лоран. Но мама, на която съм прехвърлил всички права на владение, се разпорежда както си иска и се мисли за пълна господарка на имотите. Разбира се, знаех, че обича земята — но не в този смисъл, в който я обичам аз, а от любов към собствеността.

— Какъв ужас! — каза Мари.

— Не, всичко не е толкова долно, колкото си мислите. При нея това е просто стремеж да властвува и да царува над необятни земи.

— ... И над крепостното население. При вас все още има крепостничество. О, изпратете ме до вкъщи. Страх ме е да се прибера сама...

— Но и самият аз, Мари, аз също съм жертва в цялата тази история. Добре, ще ви изпратя, но изслушайте ме още за малко: до смъртта на Лоран, докато бяхме деца, страстта на мама да притежава се проявяваше много рядко. Като наша настойница грижата за земята беше нейно законно задължение. Мисля, че това, което изцяло промени отношенията ни след смъртта на брат ми, бе увереността ѝ, че няма да има делба, че империята ще си остане непокътната.

— Това е чудовищно.

— Повече, отколкото можете да си представите. Един наш съсед в Малтаверн, Нюма Серис, той ни се пада някакъв братовчед, има най-обширното имение след нашето; вдовец е, умори жена си от скръб...

— От скръб не се умира — каза Мари с раздразнение.

— Как Нюма Серис издържа на аперитивите, коняците и червените вина, които смуче по цял ден и са единственото му удоволствие на този свят, е загадка, която никога не е будила любопитството ми. В замяна на това винаги ми е било чудно защо майка ми му ходи на гости. Тя твърдеше, че трябвало да се съветва с него във връзка с продажбата на дървен материал или при споровете с изполичарите; но аз бързо разкрих какво общо има тя с това гнусно същество. Той има една ужасна дъщеря, която ние с Лоран ненавиждахме. Казва се Жанет, но ние не я наричахме другояче освен Въшката. Спомням си какво ми каза Лоран малко преди да умре: „Имам страшен късмет, че съм много стар, за да се ожения за Въшката. Ти ще се ожениш за нея“. Изведнъж лошата шега се превърна в непосредствена заплаха...

— Защо пък заплаха? Сякаш сте малко момченце, което искат да оженят насила! Признайте си, че някъде дълбоко във вас има един съучастник на майка ви, който си мечтае за обратителния брак, и че този съучастник ви кара да се страхувате от него.

Стояхме пред вратата на дома ѝ. В ръка държеше ключа си. Каза: „Довиждане, Ален. Не идвайте в книжарницата преди петък. Предния ден ще съм се видяла със Симон Дюбер. Може би всичко ще започне да ми изглежда другояче.“ Вратата хлопна. Останах сам на тротоара, на тясната уличка в квартал Сен Съорен. Приседнах на стъпалото пред входната врата, опрях лакти на коленете си и заплаках. Макар отчаянието ми да не беше престорено, все пак в истинския смисъл на думата беше точно такава. Опивах се от собственото си страдание. Но, така или иначе, между пръстите ми се стичаха истински сълзи, съвсем истински бяха и риданията ми и аз напразно се мъчех да ги сдържам.

Зад мен вратата отново се отвори. Скочих. Показа се Мари с лампа в ръка. Още беше с шапка. Тя каза: „Добре, че ви видях през шпионката.“ Накара ме да вляза вътре, предупреждавайки ме да не вдигам шум, нищо, че стаята на майка ѝ гледала към двора. После ме вкара в една тясна стая, която трябва да беше гостната. Беше студено и миришеше на застояло. Креслата — облечени в калъфи. Дори и полилеят беше обвит със сатен. Мари ме настани до себе си на канапетото. Аз плачех ли, плачех, а тя каза:

— Какво дете сте само! Не на петнадесет — даже и на десет години не сте. На човек му се иска да ви попита: „Е, хайде, мина ли ти?“

Най-напред ме прегърна тя. Зарових лице във вдлъбнатината между рамото и шията ѝ. Не смееше да мръдне — като че ли на пръста ѝ е кацнало птиче; а аз не можех да се начудя на обзелото ме спокойно щастие. Правех първите си плахи стъпки. Най-после позволявах „да ме докосват“ — в буквалния смисъл на думата. Сега бях склонил да не бъда вече „неприкосновен“. Най-напред тя избърса сълзите ми с кърпичката си, после леко докосна с устни очите ми и задържа хладната си длан върху тях. В един момент леко ме погали по бузата, само това. Аз отново започнах да говоря, а тя ме слушаше търпеливо.

— Срам ме е — казах аз, — че създадох у вас такава ужасна представа за нещастната ми майка. Сега си давам сметка колко неубедителна изглежда историята, която ви разказах. Но как да ви накарам да разберете какъв човек е майка ми? Един-единствен път се реших да поговоря с нея за плановите ѝ относно малката Серис, но когато се опитах да ѝ обясня причините за моето отвращение, тя даже не пожела да изслуша какво ѝ говоря, защото най-искрено е убедена,

че — колкото и невероятно да ви звучи — това, което се нарича физическа любов, не е създадено за този род хора, към който принадлежим ние с нея, че това е измислица на разни автори на романи, просто дълг, вменен на жената от Бог с цел продължаването на рода, както и лек за животинските щения на мъжете; тя ми призна, че това ѝ е най-непонятното божие творение. Съгласих се с нея, че духът е изправен пред истинска пропаст поради тясното обвързване на стремящата се към Бог душа с плътско-животинското. Тя започна яростно да протестира, че това е изпитание, което трябвало да бъде преодоляно от всеки християнин — а най-важното е да не се поддаваш на съблазните, които крие написаното в книгите, а те запълват живота ми. „Но ти — добави тя — си мой син, познавам те и знам, че и ти ще се отвориш от всички тези неща... Не си разбрал още...“

В този миг се сетих за баща си, макар че не го помнех — най-милият и нежен човек на този свят. Прошепнах: „Горкият татко...“ Мама с озлобление каза едва чуто: „О, кълна ти се, той никога не ме е щадил. Това никога не ми се е разминавало.“ Аз казах пак: „Горкият татко...“ Спомням си, че след като помълчахме известно време, попитах майка си как не ѝ е съвестно да остави нещастната Жанет в ръцете на съпруг като мен, който с положителност ще започне да я избягва. „Но, милото ми момче, толкова по-добре! След като ти роди син, ще я оставиш на мира, а тя ще се гордее, че е допринесла да се създаде най-голямото по размери имение в цялата област, най-добро и по качество на земята. Това ще позволи на малката Серис да работи за благото на цялото ѝ подвластно население: единственото законно удоволствие, позволено на жена от нашия кръг...“

Бедната ми майка! Мари се учуди защо не съм ѝ казал, че едно такова въздигане на земята в култ е недопустимо за християнка като нея.

— О, по този въпрос тя си има солидни аргументи — свещеният дълг оправдавал всичко. Според мама злото се заключава единствено в неизпитаното от нея силно желание, което тя нарича похот, и предизвиква единствено отвращение. На нея и през ум не ѝ минава, че грехът може да е свързан и с горделивостта да притежаваш и да властвуваш. Чела ли е някога, тоест искам да кажа, размишлявала ли е някога върху словата на Всевишния, от които аз винаги потръпвам?... Не, не е така, и аз като нея не потръпвам от тях.

После замълчахме. Малко след това прошепнах: „Какво ли би казала мама, ако ни види?“

— Да не ти е студено?

— Не, с теб ми е топло като в гнездо.

Мари тихо каза: „Първото «ти», което произнасят любимите уста.“ Поправих я: „Първото «да»...“

Измина още малко време, тя прокара пръсти през перчема ми и притисна устни към челото ми. Тогава на свой ред си припомних стиха на Верлен:

... и който ви целува
по челото като дете.^[5]

Постояхме малко така, безмълвни и неподвижни. Изведнъж тя стана и обви ръце около врата ми:

— Остави я нея, майка ти, напусни я, остави всичко на нея и започни да живееш самостоятелно.

Отвърнах тъжно:

— Няма как да стане така, че всичко да престане да бъде мое.

— Ти си собственост на своята собственост. Ще бъдеш мъж на Въшката.

Притиснах се към нея. Казах след възцарилото се дълго мълчание:

— Как да напусна мама? Цял живот сме били заедно. Разбери, за мен трагедията не е в това, че е обсебила имотите, които са моя собственост, а че предпочита тях пред мен.

— Тогава тя ти изневерява с тях!

— Точно така — ако ми помогнеш, може би най-после накрая ще успея да избягам от нея.

— С какво бих могла да ти помогна аз, момченцето ми. Това, което мога, е да те накарам да се осъзнаеш докрай — но то означава да те направя още по-нещастен, а не и да ти вдъхна волята, която нямаш...

Възразих, че тя ме е променила повече, отколкото бих могъл дори да си представя само две седмици преди това, че едва сега разбирам какво щастие би било да избягам от майка си, но не виждам

как бих могъл да се лиша от нея: няма да успея да се справя с управлението на имотите. Разбира се, че държа на тях повече от всичко на света — и не се срамувам от това. Малтаверн е единствената ми любов. В замяна на това обаче земите на Нюма Серис за мен нямат никаква стойност. Въпреки всичко Въшката ме караше да се страхувам. Цял живот съм слушал хвалбите на майка си, че винаги постигала целите си. Когато ѝ се приискаше да притежава някой горски участък, можеше да чака с години, докато сложи ръка върху него. Нотариусът предупреждаваше нея и Нюма Серис и за най-малкото парченце земя, обявено за продан. И двамата играеха една и съща игра — веднъж единият отстъпваше, после другият. А пък аз бях най-големият коз в тяхната върховна комбинация — след смъртта на Лоран майка ми се устреми към нея с такава нескривана и бурна страст, че за мен нямаше никаква възможност да се отърва от нея.

Мари се успокои, след като ме попита на колко години е Въшката и разбра, че е само на дванадесет.

— О, бедното ми момче, та ти имаш на разположение поне седем-осем години, за да парираш всеки удар, и най-лесното, което можеш да направиш, е да се ожениш. Въшката те тревожи само защото си едновременно син и на майка си, и на земята, на Малтаверн: те и двете са те хванали здраво.

— Да, но сега с мен си ти.

Тя се поотдръпна и пропя: „Време е да се разделяме, време е за лягане“ — и отвори входната врата.

Вървах с широки крачки по средата на опустялата улица.

Майка ми стана жертва на радостта и силата, които бушуваха в мен. Сега, с известно закъснение, след като сам произнесох присъдата си над нея, избухна това, което всъщност чувствах към нея. „И така: изминалата вечер бе поставила нещата по местата им — сега и аз изпитвах същото отвращение, което Мари не бе успяла да скрие. Нещо повече — докато стъпките ми отекваха по старото ни парадно стълбище, обзе ме неизмеримо озлобление, задето мама ме е изоставила: истинско престъпление бе от нейна страна, че не ме предпочита пред всичко останало... Но имаше и нещо по-лошо. Подобно на стара регентка, тя безкрайно повече предпочиташе пред мен щастието да властвува над кралството на сина си, когото предварително беше принесла в жертва — мислено вече я бе

направила, свързвайки ме с Въшката — и за нея не можеше да има оправдание, дори и това, че не познава плътската любов. Нали е виждала как се мъчи баща ми. Татко! Татко! Обични непознати мой татко! Спомням си как веднъж, на десет-дванадесет години, ненадейно бях обзет, осенен от мисълта, че ти си се върнал след дълго пътешествие и отново ще те заваря вкъщи. Втурнах се като луд, блъскайки се в минувачите. Изкачих стълбите, прескачайки по две стъпала наведнъж — същото стълбище, по което се изкачвах сега. Под китайската лампа мама изпитваше Лоран по вероучение. Срещу нея креслото на бедния татко беше празно. Татко, от тебе беше останала само фотографията, увеличена от Надар^[6], която висеше над леглото на мама...“

---

[1] Издателство, основано в края на XIX в. от група писатели символисти. Специализирано за издаване на съвременни автори. — Б.пр. ↑

[2] „Аморалистът“ (1902) — роман от френския писател Андре Жид (1869–1951), оказал голямо влияние върху много писатели от началото на XX век. — Б.пр. ↑

[3] „Не ме докосвай“ /лат./ — думите, които казал Исус Христос на Мария Магдалена, когато го видяла след възкресението. — Б.пр. ↑

[4] Първата част от тетралогията на Анатоли Франс „Съвременна история“ (1897–1901). — Б.пр. ↑

[5] Превел от френски Кирил Кадийски. — Б.пр. ↑

[6] Феликс Надар (1820–1910) — френски фотограф, художник и писател. През 1854 г. започва да прави серия портрети на знаменити съвременници, наречена „Пантеон Надар“. В ателието му се е състояла първата изложба на импресионистите. — Б.пр. ↑

ГЛАВА V

Точно в пет часа бях в книжарницата. Въпреки че Мари смръщи вежди, разбрах, че беше щастлива, задето не съм ѝ се подчинил; но все още ѝ досаждаха последните клиенти. Каза ми да се върна след половин час да я взема. Валеше и аз, скрит под чадъра, вървах с моето щастие и моята гордост. Непрекъснато се оглеждах във витрините. Сега вече не приличах на ангел, бях си просто младеж, в когото е влюбено едно момиче, и то не какво да е момиче. Не, любовта не можеше да ме заслепи: Мари стоеше неизмеримо по-високо от своето социално положение (ах, това буржоазно понятие за социално положение! — какво толкова чудно има, че Мари превъзхожда във всичко тъпачките от нашата среда!). Тя беше много по-образована, отколкото съм мислел, че може да бъде една жена — не като жените от нашия род, които четат само романчета, издавани от „Католическото дружество за хубави книги“. Но най-поразителното у нея беше разсъдливостта и едно качество, което притежава и майка ми — стремеж да ръководи, даже да властвува. Балеж, нейният помощник в книжарницата, непрекъснато повтаряше: „Какво ли би правил господарят без нея...“

Същия ден, когато се срещнахме под колоните на „Гран театър“, където се бях скрил от дъжда да я чакам, а после отидохме в кафенето на ъгъла, пропито с омразната си миризма на абсент, тя ми довери със своя открит, почти рязък маниер това, което според нея би трябвало да знам:

— Вече ти казах, че и дума не може да става аз да кроя някакви планове по отношение на теб и никога няма да започна да си мечтая за това, за което си мечтаят всички млади момичета, които обичат и са обичали...

Баща ѝ, бирник в Медок, напуснал жена си (спомних си, че зная тази история), започнал да играе комар, злоупотребил с няколко милиона и най-накрая го намерили обесен в някакъв хамбар.

Как да постъпя? Какво да ѝ кажа? Хванах несръчно ръката ѝ, но тя я отдръпна. После продължи твърдо:

— Още не съм свършила (каза го с безразличен тон, сякаш дава показание пред съда след някое трагично произшествие).

Един приятел на нейните родители ѝ помогнал да я приемат на работа в книжарницата на Бар. „Този приятел беше на възрастта на баща ми, познаваха се още от деца. На първо време даже ни беше предан. Но не можа да издържи на изкушението и рано или късно аз трябваше да заплатя за всичко. Започна да ме задиря; майка ми си затваряше очите, а пък на мен тогава ми беше все едно. Не можех да си представя до какво ще доведе всичко това. Сигурно ще те накарам да се учудиш: разбирам майка ти много по-добре, отколкото можеш да си представиш — разбирам я не по отношение на това, че въздига земята в култ, а че се отвращава от всичко плътско. Благословен да си, че не приличаш на онези животни, които ме преследваха. Дори Балеж! Да, нищо, че е гърбав. Той непрекъснато се хвали със завоеванията си и не без основание.“

Значи, е имала връзка със старец. Съгласила се е на такова нещо! Не смеех да вдигна очи към Мари. Попитах почти шепнешком: „Кой ви избави от него?“

— Гръдната жаба. Изплаши се да не умре.

Може би плачеше, но не можах да видя очите ѝ. Чувствувах се неловко, бях изумен. На няколко пъти повторих някак принудено: „Не плачете.“

— Плача не заради това, което съм извършила, а защото сега пак ми заговорихте на „вие“.

— О, не беше нарочно. Виж какво, Мари, сега по-добре разбирам защо ти харесвам повече от другите. Ти си едно момиче, хвърлено на зверовете, после си се изплъзнала, но винаги ще се страхуваш от тях.

Не ми отговори, усещах, че иска да ми каже още нещо.

— Притеснява ме още едно нещо и то е, че си християнин. Ален, имам ли правото да те откъсвам от това, което запълва целия ти живот?

„Моят живот ли“ — повторих аз. Тези думи ме поразиха не толкова заради прозиращата в тях загриженост, колкото заради нещо престорено в гласа ѝ. Усетих го, но не веднага, а едва час по-късно, докато бавно се качвах по стълбите на дома ни на улица Шеврюс. Внезапно бях обзет, а после и изцяло завладян от едно смущение,

което тя бе породила у мен. Работата беше не в затрудненията от религиозен характер, за които бе споменала, а в това, че въобще бе започнала да говори за тях. Тогава спрях на вмирираната на газ стълбищна площадка на първия етаж да си поема дъх и ненадейно казах гласно: „Преструваше се!“ Беше ме осенило внезапно прозрение.

Възпротивих се на тази мисъл. Дали не си въобразявах, че притежавам дарбата, с която толкова много се гордеех? Да не би Донзак просто да ми е внушил, че я имам? Струваше ми се, че полудявам и сам се заплитам все повече и повече. Опитах се да се успокоя. Припомних си дума по дума всичко, изречено от Мари в онова кафене, и изведнъж пред мен заблестя жестоката истина за скритите причини и мотиви: беше ясно, че разговорът е обмислен предварително, така че да разбере за извършената от баща ѝ кражба от собствената ѝ уста, както и за това, което се е случило с нея след тези зловещи събития. Вече никаква клюка няма да е страшна за нея. Неуязвима е. Няма никакво съмнение, че е очаквала да реагирам по различен начин след нанесения ми удар. Но защо най-неочаквано добави: „Християнин си...“

„Християнин си, християнин си...“ По дяволите! Това ще рече, че между нас не може да има нищо друго освен брак, от който тя се била отказала, разбира се, твърдейки, че дори не си е помисляла за такова нещо. Ето в какво искаше да ме убеди. А аз с лека ръка ѝ отговорих, че няма какво да се тревожи по въпроса за християнина, той на драго сърце ще склони да извърши грях, вече по свой начин е свикнал донякъде с него.

— Не, Мари, не се тревожи: *Félix culpa!*^[1] Стига само грехът да ни донесе щастие...

Все пак Мари не грешеше: никога не съм скъсвал с религията. Не можех и да си помисля за такова нещо. Странно, как се е сетила за това. Откъде ли го знаеше? Как да повярвам, че жена от тази среда, най-вероятно безразлична към всичко, свързано с религията, може да заключи, и то от малкото, което ѝ бях казал, че светите тайнства са ми далеч по-необходими от неосветените хляб и вино. Знаела го е. Знаела го е от някой друг. Но от кого?

О, боже, боже! На онази мрачна площадка изведнъж всичко ми стана ясно и сам бях заслепен от откритието си. Излъгала ме е. Сигурно, без да го забележа, Симон ме е видял в книжарницата и е казал на Мари: „Познавам този ваш беден студент, вашето ангелче.“ Съучастници са. В края на краищата тя нямаше откъде да знае, че съм болен от болестта на мнозина юноши, които смятат, че никоя жена не може да ги обикне заради тях самите. Доверявал ли съм някога това на Симон? Не... Да! Спомням си, че съм споделял за панаира в Бордо и за въсьчните модели на човешки органи. А той ѝ е разказал всичко. Тогава и тя започна да говори, че е отвратена. Явно е, че играе против мен. Пак си казах: „Нямаш никакви доказателства! Станал си жертва на онзи арабски разказвач на приказки, който живее в теб и непрестанно измисля истории, а те запълват пролуките в стената от прочетените от теб книги, за да те предпазят от живота навън. Но този път историята, която съчиняваш, е твоята собствена. Истинска ли е или измислена? Доколко е въображаема? Къде точно измислицата изкривява действителността?“

Минах през малката гостна на мама, която е между нашите спални. Въпреки че от две години имаме електричество, драснах клечка кибрит и запалих газената лампа, все същата още от детството ми — светила ми е, докато чета, уча уроците си или се готвя за изпити. Седнах на леглото, като мислено не изпусках нито за миг от погледа си цялата съвкупност от факти и си повтарях: „Това не е доказателство...“ Но не бях убеден, че е така: да, Мари наистина грижливо бе подготвила своята изповед онази вечер в кафенето; надяваше се, че с признанието си е извлякла двойна, дори тройна печалба; първо, неутрализира предварително всичко, което хората биха могли да ми кажат за миналото ѝ; второ, приписа си заслугата, че дори не си е и помисляла за брак; но едновременно с това ме накара да си спомня за моя религиозен живот и ми даде да разбера, че е твърдо решена да не посяга на него, така че, ако наистина не мога да живея без нея, отново да се върна на мисълта за брак... Е да, но беше малко вероятно тя наистина да се надява. А освен това не можеше да има никакво съмнение в чувствата ѝ към мен. Смятах, че поне в това можех да бъда

сигурен. Не ме харесваха често, но когато се случваше, знаех, че е така. Никога не се лъжа в желанията на другите.

Забелязах, че пощата е оставена на леглото: вестници и само едно писмо — от мама. Приближих го до светлината на лампата. Нямам смелост да възпроизведа съдържанието му. Защо да карам Донзак да го чете? Всички тези сметки не го интересуват. Мама щяла да се върне няколко дена след предвиденото. Работата, пишеше ми тя, си струва труда. Нюма Серис се отказва да купи Толоз — едно от най-хубавите парчета земя в областта. (Беше ясно, че сега е нейният ред да извърши сделката.) „Твърди, че няма толкова налични пари. Има, разбира се, но сигурно си казва, че най-накрая Толоз ще му падне в ръцете, без да даде пукната пара, когато се ожениш за дъщеря му. Той не обръща много внимание на намеците ми, че нямаш желание за брак. Разбира се, той и не подозира колко е силна антипатията ти. За какво да му казвам? На разположение имаме още поне десет години. Ти сигурно ще станеш друг. С положителност ще станеш друг...“

Не съществуваше вече нищо друго — даже нейната фарисейска, почти фетишистка религия, от която бе останала само обвивката. Отвътре всичко беше изядено. Вътре никога не е имало нещо. Гледах тази стая — моята стая, но нищо не издаваше, че е моя с изключение на книгите и списанията. В нашия дом винаги са царували кафявите тапети. „Баба ви обожаваше кафявото.“ Само евтини декоративни предмети, свързани с религията: най-лошият вид грозота — тази, която се дължи на липсата на култура.

Взех от бюрото си последните фотографии на модерна живопис, които ми бе изпратил Донзак от Париж, за „да възпита окото ми“. Но как да си създадеш представа за картината, ако не знаеш какви са цветовете? Единствената картина, която съм виждал, е „Тинторето рисува мъртвата си дъщеря“ или „Всеки със своята химера“ на Анри Мартен^[2] в музея в Бордо, където се крием, когато вали.

Не знам защо точно тогава се сетих за всички тези малки истории, затворен в мъртвия дом, където единствените живи

същества бяха двама стари прислужници, които спяха в една таванска стая.

Както всеки път, когато съм нещастен до смърт — до смърт в буквалния смисъл на думата (Донзак знае, че в нашия род има много самоубийци), — коленичих до леглото си и пак се разплаках, но сега с чело, сякаш опряно на някакво невидимо рамо. В този жест, жест на нещастно дете, беше заключена цялата ми вяра — на мнозина може би той ще се стори глупав и малодушен: като подгонен елен, който от малодушие се хвърля в блатото, за да се спаси от кучетата! Сега знаех, че ще настъпи пълно успокоение и даже и да живея сто години, даже всички учени и философи да се отрекат от Христос, даже никой да не остане с него, аз ще бъда с него: не за да съм полезен на другите, както истинските християни, а само защото имам нужда от спасителен пояс, за да плувам, да се задържам на повърхността на този страшен свят — за да не потъна.

Ето в каква посока течаха мислите ми през онази вечер, докато стоях на колене, заровил лице в завивките. Започнах да се разнежвам. Отново в главата ми се появи една мисъл, която ми е идвала хиляди пъти, а в деня след първото причастие беше станала натрапчива: да постъпя в семинарията. Но мама отсече авторитетно, че съм нямал призвание за това, и мобилизира всички свещеници, които бих могъл да срещна, да ме откажат от намеренията ми. Сега бях на двадесет и една години и вече никой нямаше власт над мен. Така с един замах щях да се избавя от всичко. Ще изтръгна от сърцето си тези проклети имоти и ще ги оставя на мама. Всичко ще бъде нейно, но това ще я убие: тя е маниачка на тема непрекъснато унаследяване, унаследяване, победило смъртта. Махнех ли се и аз, оставах само някакви братовчеди... Държавата щеше да глътне всичко. „И освен това — заключаваше тя — въпросът е ясен. Ти нямаш призвание, това и слепецът го вижда.“ Всичко, което задоволява страстта ѝ, не подлежи на обсъждане и е ясно и за слепеца. Но какво пък? Бих могъл да си тръгна, без дори да се обръщам назад.

Боже мой, колкото и много да обичам майка си, а съм я обичал до лудост, знаеш, че не я обичам повече от Теб. Към нея тая озлобление, отровило винаги всичко. Истината е, че и аз като нея предпочитам

Малтаверн пред Теб, но по различни причини от тези на мама: обичам не собствеността сама по себе си, не притежанието в смисъла, който влага тя в тези думи; бих се осмелил да си го призная само пред Донзак. Не мога да изоставя тази земя, тези дървета, тази рекичка, това небе, проблясващо между върховете на боровете — тези мили великани, това ухание на смола и блато, което за мен (наистина съм луд, нали?) е уханието на моето отчаяние.

Ето за какво си мислех онази вечер. Смъкнах дрехите от себе си и без да се измия, се гмурнах, потопих се в сън.

---

[1] Щастлива вина (лат.) — част от църковен химн. Става дума за греха на Адам и Ева. — Б.пр. ↑

[2] Анри Мартен (1860–1943) — френски художник, автор на стенописите в парижкото кметство, Сорбоната и др. — Б.пр. ↑

ГЛАВА VI

Подносът със закуската, бледото слънце, огряло иззад дръпнатите завеси, събудиха вече не вчерашното отчаяно момче. Чувствувах, че мисля проникателно и хладно; през нощта, докато спях, у мен се оформи една ясна мисъл — сега вече знаех какво трябва да се направи или поне какво би трябвало да се опитам да направя. Мари ми беше определила среща малко преди затварянето на книжарницата: към шест часа съм щял да се видя със Симон, който, както твърдеше тя, щял да дойде по същото време. Но Мари беше забравила, че ми е казала, че Симон прекарва в книжарницата целия четвъртък следобед и идва направо от Таланс веднага след като обядва. Значи, трябваше да го причакам и да го заговоря, преди да е влязъл в магазина.

Само по този начин можех да разбера дали те двамата с Мари участвуват в някакъв заговор, или само съм си въобразил, че има нещо такова. Без съмнение той щеше да се опита да ме излъже, но знаех, че няма да успее. Беше един от малцината, над които имах власт — истинска власт, в пълния смисъл на думата. Какво безумие е това, което пиша тук! Но пиша единствено за Донзак, който разбира какво имам предвид: „Той е един от тези, които замръзват пред теб“, казва Донзак. Бързо ще разбера всичко, което ме интересува, ако успея да се видя с него някъде насаме — където и да е, само не на улицата. Но как можех да бъда сигурен, че ще го срещна? Щеше да дойде с трамвая от Таланс и после щеше да се качи пеш нагоре по улица Сент Катрин. „Не мога да го изпусна, стига само в два часа да заста на пост на ъгъла на улица Сент Катрин и безистена освен при положение, че за да подготвят план за битката, не идат да обядват заедно... Не, заради майка си тя може само да вечеря, но не и да обядва извън къщи. Беше ме предупредила, че така са се разбрали двете с майка си. Обедата приготвя майка й...“ Значи, наистина Симон щеше да иде при нея в шест часа в книжарницата. Трябваше само да заста на от по-рано на пост.

В два часа и половина бях на входа на безистена откъм улица Сент Катрин. Трудно беше да остана незабелязан въпреки навалищата. Изглеждаше като че ли чакам някого, и то неизвестно кого: всеки младеж, застанал неподвижно на тротоара, е жива примамка. Можех да разглеждам витрините колкото си искам, но в никакъв случай не трябваше да рискувам да изпусна Симон. Горях от желание да го видя, но нарочно си забранявах да повярвам в това — само заради суеверния страх, познат ми още от детските години, че нищо никога не се случва така, както сме го очаквали, и заради това не бива предварително да си го представяме такава, каквото бихме искали да бъде.

Все пак всичко стана точно така: към три часа изведнъж съзрях Симон (но без той да ме види) — както винаги тромав, изправен, с изпъчени гърди, с надутата си походка, която имаше още от семинарията, със съмнително чиста твърда яка, по всяка вероятност от целулоид, с черна мека шапка с широка периферия — педагог от главата до петите, остарял невероятно много. На колко е години? Четири години е по-голям от мен — нима е възможно да е само двадесет и пет годишен? Изразът „човек без възраст“ му прилягаше в пълния смисъл на думата. Така състарява само страданието, непрекъснатото страдание — в него той живееше потопен още като момче, а по всичко изглеждаше, че и сега беше оплетен от неговите пипала. Видях ли всичко това точно в онзи момент, така, от пръв поглед? Не, измислям си, измислям си — и въпреки всичко така беше. Откакто го знам, той все има вид на човек, потопен в някаква пареща течност. Обаче не си измислям за грубо издяланото му лице, за младата руменина, в която за миг пламна каменното му лице, щом ме видя, за появилата се на устните му бегла усмивка, за обзелия го внезапно панически страх. „Не, господин Ален, не сега, не още“, повтаряше той упорито, щом го хванах за ръката. Не се бях излъгал: не е трябвало да ме вижда преди срещата ни в книжарницата.

— Слушайте, Симон, трябва да ви видя насаме...

— Не, обещал съм.

— Но нали тогава не сте знаели, че ще се срещнем. Та тази среща не зависи от вашата воля, желаел я е сам...

— Бог, така ли? Същият сте си, господин Ален... Достатъчно е само да ви погледне човек.

— Дали наистина е желана от Бог? Не знам. От мен да — във всеки случай. Дебна ви вече цял час и няма да ви изпусна лесно. Кажете на Мари каквото искате — или въобще не ѝ казвайте нищо.

В този миг ми дойде вдъхновението и изрекох точно онези думи, които очакваше от мен.

— Какво ни засяга нас двамата всичко това? Тя няма нищо общо с тази история, това е нашата история, Симон, историята на Малтаверн, това е нашата тайна...

Каменното му лице пак поруменя. Той повтори: „Нашата тайна, господин Ален, нашата жалка тайна...“

— Вижте какво, нали знаете кафене „Прево“, „Шокола Прево“, ей го къде е, на булевард Турни. По това време там няма никакви клиенти. Да идем за малко, колкото ви се стои.

Той престана да се дърпа. Излязохме на площад Комеди. Извърна към мен неподвижното си лице и започна да говори. Каза, че нямало в какво да обвинява господин Дюпор, благодарение на него успял да подготви в Париж дипломирането си, а благодарение на господин Гастон Думерг го назначили учител в един колеж в департамента Сен-е-Оаз. „Но бяха пропуснали да вземат предвид произношението ми. Никога не съм си представял какво впечатление може да направи произношението ми в Париж, особено в клас от дванадесетгодишни момчета. Неведнъж съм ви чувал да казвате: обичам само дърветата, животните и децата — съветвам ви да се откажете от последното, дори не знаете на какво са способни те!“ Били го подложили на жесток тормоз. „Ние от Жиронд даже и не подозираме какво става в Париж, щом само си отворим устата.“ Тогава го назначили в Таланс: „Но даже и в Таланс...“ Мари била обещала да му помогне да поправи произношението си. Знаела някакъв специален метод. Казах му, че вече си е променил много произношението и че то вече не прави лошо впечатление. А дали ходи понякога в Малтаверн?

— Вие пък! Много е скъпо... Не, не, и това дори не е истинската причина. Всичко е, защото госпожата непрекъснато стои там — впрочем и сам го знаете по-добре от мен. Простете, но и аз също не съм в състояние да се срещна с госпожата, буквално не мога... Да не говорим за госпожа Дюпор. Тя въобще не изтрезнява и ме е страх от нея. Майка ми и баща ми идваха на два пъти в Таланс. И Прюдан идва веднъж, спа в моята стая, в моето легло, представяте ли си...

Влязохме в кафене „Прево“. Наистина в този час имаше само една двойка влюбени, които стояха на чаша какао. „Тук ще си спомните за закуските у госпожа Дюпор“, казах аз, смеейки се. Но той не се разсмя, вече безчувствен към каквато и да е ирония, недоверчив и настръхнал. Внимателно мажеше хляба си с масло, топеше го в какаото, ядеше лакомо, без да говори. Вече нямахме много време.

— Колко странно, че Мари се опита да ме излъже — казах аз. — Защо ли скри, че сте говорили с нея за мен и благодарение на вас знае всичко...

— Това момиче казва само онова, което иска да каже...

— А по отношение на мен си има едно наум. Е да, в края на краищата аз съм партия за женитба.

— Ами да, точно така! Да не е луда! Младият Гажак с една продавачка в книжарница! Пък да не говорим за миналото й. Каквато е умна... А и добре ви познава — въпреки че един ден се изпусна пред мен (само недейте да й казвате, че съм ви го казал: „Ако ми се прииска вашият ангел, само да ми се прииска, и винаги бих могла да го пипна.“ Даже май че каза: „Щом ми се прииска, и ще го пипна.“ Но това също така би могло да означава, че...

Говореше с уста, пълна с хляб и какао. Аз казах: „Ето ме извън мрежите й.“

— Какви мрежи, няма никакви мрежи. Тя ви обича, знаете го, нали? Страшно я ревнувах отначало и страшно ме беше яд на вас. Не, не е вярно, не ме беше яд. Всъщност винаги съм мислил, че всичко по право е ваше. Ето какво сега: ще кажем, че сме се срещнали на ъгъла на улица Сент Катрин и безистена — в края на краищата всичко си е точно така. Но няма да й казваме за разговора ни в кафене „Прево“...

Платих и станах. До книжарницата имаше най-много пет минути пеш.

— Няма да ни повярва — казах ненадейно аз, — тъй както и аз не й повярвах. Симон, вие лъжете и двама ни. Че лъжете нея, това мога да го разбера. Но мен!

Той прошепна: „А какво съм аз за вас?“ Не отвърнах нищо. На влизане в безистена в последния момент решихме да не разиграваме никакъв театър и да кажем на Мари как наистина сме се срещнали. Тя ни забеляза още от прага на книжарницата, пълна с клиенти, както всеки четвъртък, хвърли ни един бърз и изпитателен поглед, без да

отговори на усмивките, които ѝ отправихме, после се върна при обсаждащите я клиенти. Застанахме прави до витрината. Симон каза: „Няма да ми прости това. Както няма да си прости, задето е скрила от вас, че благодарение на мен знае всичко за вас. Все пак истина е, че сте ѝ харесали още докато ви е мислела за беден.“

В този момент, останала свободна за миг, тя дойде при нас. Сега вече се усмихваше и дори шеговито ни запобутва към изхода:

— Щом сте се срещнали отново, няма какво да търсите тук, аз само ще ви преча.

Възразих ѝ, че ще дойдем да я вземем преди края на работното време на магазина, но тя рязко ни забрани. Въпреки че говореше и на двама ни, гледаше само към мен. За нея съществувах само аз. Докосна челото ми с показалец: „Един господ знае какво става тук. Кой знае какво ще си въобразите... Но толкоз по-зле! Във всеки случай господин Дюбер няма какво толкова да ви разкаже за мен, той не знае нищо.“

Повика я някакъв клиент. Мислех, че Симон не я беше чул, но щом излязохме на улицата, той избухна в дива ярост:

— Ах, аз ли не знам нищо за нея! Знам повече, отколкото предполага, и то такива неща, каквито тя най-много от всичко на света би искала да скрие от вас, макар и да си мисли, че си нямам представа...

Доста често ми се е случвало да бъда този, на когото жените не обръщат внимание, и винаги в такива случаи съм чувствувал нещо като смътна завист, но никога не ме е обземало огорчение, достигащо до отчаяние като това, което кипеше в гърдите на Симон. Смяташе, че цял живот ще бъде все така: „На мен винаги ще ми се падат такива като госпожа Дюпор. Сбогом...“ Задържах го за ръката и го помолих да ме изпрати до улица Шеврюс: „Ще си починете малко в моята стая...“ Тръгна с мен без желание, увесил нос. Какво ли би могъл да знае? Какво ли знае толкова за Мари? Не че страдах, но просто исках да знам всичко. Да, всичко около нея да ми стане ясно. Изпитвах студено, безстрастно любопитство. Но вече бях изпуснал момента, когато Симон би се съгласил да говори за това, само за да си отмъсти. Не трябваше да се опитвам да измъкна каквото и да е било от него. А

той се изкачваше по нашето стълбище почти с благоговение. То му направи силно впечатление.

— Да — казах аз, — стълбището не е лошо. Преди двеста години в Бордо са знаели как се строи... Но staите! В какво сме ги превърнали само!

Въведох го в гостната, където, както се изразява тапицерът на майка ми, Мунесте, прозорците са „облечени“ с изобилие от наборчета, пискюли, ресни и помпони. Симон беше заслепен.

— Грандиозно!

— Отвратително. Спомнете си, Симон, как изглежда кухнята на Дюберови, вашата кухня — с бутовете, окачени по гредите на тавана, със селските часовници с махала, тиктакащи като сърце, с шкафа за съдове, със скромните глинени чинии, с приборите от калай, с миризмата на брашно и препържена мазнина и преди всичко със свещената сянка, под която живее Бог, сянката на „поклонниците от Емаус“^[1].

— Я гледай ти, ама вие май наистина си вярвате, като приказвате...

— Буржоазна обстановка като нашата — ето кое е абсолютната грозота. Забогатее ли един селянин и започне ли да мисли за гостна, минава на страната на буржоазията, тоест — на грозотата.

Симон все повтаряше: „Гледай ти, гледай ти!“

Поканих го в малката мамина гостна.

— Значи, тук живее госпожата! — каза той с нотка на почтителност и омраза.

— Не живее често тук. Можете да си представите, Симон, какъв живот вода в това старо мъртво жилище. Цяло едно крило от къщата обитаваме само двамата с мама. Но, да си призная честно, сам съм си създал тази пустиня. Винаги ме е било страх от другите...

— Особено от момичетата, нали?

— Не повече, отколкото от момчетата.

— Но не и от Мари, нали така? Тя казва за вас: „Опитомявам го...“

По стиснатите му устни бързо премина усмивка — познавах я още от детските му години.

— Вие знаете нещо за нея, Симон, без на нея да ѝ е известно това...

— О, господин Ален, забравете какво преди малко в яда ми се изплъзна от устата. Не е хубаво да ви разправям за тия работи. Впрочем — добави той — те може би ще ви помогнат да я разберете. Тя не ви е казала всичко за себе си, но това, което е скрила, може би ще я направи още по-скъпа за вас — или по-отвратителна... Знае ли човек?

— Откъде в Таланс някой ще ви говори за нея? А тук не познавате никого. Не ви вярвам.

— Е добре, не ми вярвайте. Не аз искам нещо от вас!

Той пак окаменя.

— Но аз ви моля за това, Симон. Помогнете ми, щом знаете нещо, което или ще я направи още по-скъпа за мен, или пък още по-ужасна. Не можете да ме оставите да продължавам да се съмнявам така. Сега ще започна да си въобразявам какво ли не.

Истина е, че изпитвах някакво смътно безпокойство, но и преигравах малко, за да разсея и последните колебания на Симон. По бузите ми течаха истински сълзи, които може би нямаше да пролея, ако бях сам. Господи, прости!

Нямало нищо странно в случайността, благодарение на която Симон разбрал всичко. Балеж, гърбавият продавач, живеел в квартал Сен Жьонес. В четвъртък вечер, след затварянето на магазина, двамата със Симон се прибрали вкъщи с един и същи трамвай. В началото едва-едва разменяли по някоя дума.

— Но и той, този истински Квазимодо, изцяло е завладян от мисълта за Мари, луд е по нея. Няма си никого: нито роднини, нито приятели — и аз бях първото същество, което го слушаше с интерес и даже — той веднага го усети — бях готов със същата страст като него да говоря безспирно за Мари.

Няма да възпроизвеждам тук пред Донзак разказа на Симон. Никакво намерение нямам да възстановявам тази сцена с цялата мнима правдивост на едно „повествование“: единственото, което Донзак трябва да знае, е, че щом научих за странната орис, сполетяла бедното момиче, от която то все още не можеше да се отърве, почувствувах

облекчение и се успокоих — едва след това можах да въздъхна спокойно. Преди ми се струваше, че някой е казал на Мари за моите предразсъдъци на вярващ християнин с всичките им ограничения. Но сега си обяснявах всичко благодарение на това, което Балеж беше разказал на Симон. Мари не си е правела никакви тайни сметки, въобще не ѝ е идвало наум да ме изнудва с цел брак, напомняйки ми колко много съм привързан към църковните тайнства и обреди. Достатъчно е било Симон да обрисова пред нея строго религиозното ми детство, майка ми с нейния испански католицизъм, душната атмосфера на Малтаверн, за да може това момиче, което всичко разбира и чувствава, да вникне в моята драма, съпадаща във всичко с нейната. Освен баща си — бирник, тръгнал по пътя на разврата — тя имала и майка си, много набожна жена, но, както изглежда, в нейната религиозност имало повече просветеност, отколкото в тази на майка ми. Един високопоставен духовник, за когото не ще кажа нищо, за да не би Донзак да се сети кой е, всяка година прекарвал летните месеци в Сулак-сюр-мер, където живеело семейството на Мари. Той бил духовен наставник и на майката, и на дъщерята. Мари станала негова безплатна секретарка и дори нещо повече: любима ученичка. Именно на него тя дължи своите интереси към разни отвлечени идеи, неочакваната за една млада провинциалистка култура, както и според Балеж пълната отдаденост на това, което тя мислела, че представлява църквата — всъщност просто един мъж.

Разбира се, нямам никакви причини да вярвам на сплетните на Балеж, преразказани вероятно не твърде точно от Симон. Достатъчно ми беше да почувствувам, че трагичният отлив на вярата, напуснала една душа, преизпълнена с нея до краен предел, се е дължал на откритието (с колко ли млади християни се е случвало същото!), че светецът, в когото си вярвал сляпо, в действителност е жалко създание от плът и кръв като всички други, дори по-лош от тях заради маската, която е обречен да носи вечно. Колко много са ония, които са се отказали от вярата си заради този, който ги е приобщил към нея... Да, знам не един и два такива случая. Но аз се увлякох: това вече си го измислям. Има ли нещо в тази история, което мога да знам със сигурност? Само това, че след скандала, последвал самоубийството на бащата, се наложило Мари да се откаже от положението, което заемала сред ръководените от него младежи — било ѝ толкова мъчно, че онзи,

приятелят на баща ѝ, който ѝ намерил работа в книжарницата на Бар, макар и фанатичен последовател на Отеца, заради нея се скарал с него. Балеж не знаел със сигурност какво наистина се е случило. Най-вероятното е, че между тези двама петдесетгодишни мъже, от които единият дълго е бил под влиянието на другия, се е случило онова, което става между две момчета в някой бар или на улицата заради някое момиче. Струва ми се, че няма нужда да се търсят други обяснения за сегашното безверие на Мари и за това, че благодарение на своя собствен опит е вникнала в моята драма...

— И вие, и аз, Симон — казах аз, — и двамата точно като нея сме жертви на обстоятелството, че словото на Сина човечески, на Божия син, достига до нас само с посредничеството на грешници. Пък и не само словото му. Ние го отъждествяваме с тях. Това е причината за поражението ни, което трае вече две хиляди години.

— Но вие, господин Ален, вие сте запазили вярата си.

— А вие, Симон? Да не би да мислите, че сте я загубили?

Той не отговори и закри за момент лицето си с уродливите си ръце.

— Какво значи да имаш вяра и какво — да я загубиш? Мислех, че съм я загубил. Господин Дюпор поръча на един свой приятел, професор в Сорбоната, да ми направи нагледна таблица с всички доказателства, опровергаващи съществуването на Бога. Не се смейте, и вие като мен нямате никакво понятие от съвременната наука...

— Но според нас двамата има още една възможност: че в един момент е имало някой, който е изрекъл определени думи...

— На когото по-точно приписват определени думи.

— Да, и определени действия.

— Ние с вас сме последните, които придават някакво значение на всичко това. Вие никога не сте излизали от собствената си дупка, господин Ален. Само ако знаехте как без значение е всичко това в Париж, колко е отживяло.

— Но ние двамата с вас знаем, че то съществува...

— Какво наричате „то“? Това, което непрестанно са ви повтаряли от дете, това, с което ми тъпкаха главата още в началните класове на семинарията?

— Не, Симон — това, което не иска да се подчини на заучените формули, на механичните повторения и дресировката, това, което няма

нищо общо с автоматизма, до който сме стигнали... Но вие разбирате какво искам да кажа. Вие сте единственият, който може да ме разбере!

Той ме попита със сдържано вълнение в гласа: „Защо мислите така?“

Но защо да поднасям на Донзак един нагласен и разкрасен разговор — още повече, че всичко важно в този разговор знам от самия него. Как ми се иска да подчертая, да извадя извън контекста главното в срещата ни онази вечер — което може би промени живота ми и завинаги го направи различен от това, което би бил, ако в него отново не се бе появил призракът на Симон... Или всъщност не! Би трябвало да напиша така: това, което попречи на живота ми да се разтърси именно в мига, в който Мари щеше да промени посоката на течението му, това, което върна в руслото ѝ, между елите, прилични на неподкупни пазачи, рекичката, течаща сред ландите... Сигурен съм, че именно онази вечер, а не по-късно, благодарение на Симон се почувствувах способен да гледам на майка си като на враг, защото точно тогава, в малката гостна на улица Шеврюс Симон ми отвори очите; впрочем той никога вече не стъпи там, понеже майка ми се върна от Малтаверн два дена, след като бе купила Толоз.

Оттогава всеки четвъртък към четири часа започнах да ходя в книжарницата на Бар, където ме очакваше Симон. Обсадена от клиенти, Мари можеше само да ми се усмихва отдалеч. После ние двамата със Симон излизахме. Водех го в кафене „Прево“. Не сядах срещу него, за да не го гледам как топи в какаото филията си, намазана с масло. С Мари се срещяхме след затварянето на книжарницата, сега вече не в кафенето на ъгъла на улица Еспри-де-лоа (след завръщането на майка ми станахме предпазливи), а в леденостудената гостна на улица Еглиз Сен Сьорен.

Но главното, което трябваше да знае Донзак, е разказаното от Симон вечерта на улица Шеврюс. Самият той научил тайната от брат си Прюдан, който му казал за нея при единственото си посещение в Таланс. Майка ми никак не била убедена в моето послушание и в крайната си победа, както си мислех дотогава. Нищо, че съм бил

двадесет и една годишен, можел съм да стана плячка на първия срещнат — или срещната. Моето враждебно отношение към брака вече не я успокоявало, защото си давала сметка, че за мен той представлява единствената сигурна защита срещу Въшката. Смятала, че най-опасни са годините, докато следвам в Бордо. Знаеше, че не съм лесна плячка. Тя добре познаваше у мен онази сила, която неизменно противопоставях на всеки опит да бъда съблазнен. Но само да съм срещнел някого, и у мен щял да се събуди мъжът, подобно на всички останали мъже, и дори по-лош. Нищо нямало да бъде сигурно, докато не съм се върнел в Малтаверн — и то окончателно. Чак когато най-сетне ме върнела там, чак когато завинаги хвърля котва, едва тогава всичко щяло да стане така, както го е решила.

Най-важното, както обяснила тя на стария Дюбер (от него Прюдан научил всичко, което разказал на брат си), било да не се остави да я изненадат. „Вече го изпуснах от ръцете си, чувствавам, че ми се изплъзва.“ А реша ли да се ожения, според мама най-лошо би било ако изборът ми е подходящ, така че да не предизвика никакви възражения. Но даже и тогава тя била способна да намери някакви непреодолими препятствия: винаги можело да се намерят някакви неопределими препятствия. Тогава съм щял да се подчиня на пълната ѝ забрана. Цялата си сила тя черпеше от неспособността ми да се грижа за собствените си работи, неспособност дори да мисля за тях. Въпреки училищните ми успехи, с които се гордееше всеки път при раздаването на наградите за отличен успех, тя ме оценяваше според йерархията на ценностите на хората като нея; йерархията на дядо Гранде. Нищо не се е променило във Франция след Балзак. „Нещастно създание“ — ето какво бях аз за мама въпреки цялата ми начетеност.

И така — ако започна да упорствам, тя щяла да се оттегли в земите си в Ноаян и да ме остави сам с моите две хиляди хектара. Но това нямало да бъде всичко: за да нямам възможност да се обърна за помощ към когото и да било, тя накарала Дюберови да ѝ обещаят, че ще я последват в Ноаян, така че да няма какво да правя, освен да се подчиня, понеже не мога да се лиша наведнъж от майка си и от управителя на имението. Всичко било за мое добро, тя щяла да ме спаси въпреки съпротивата ми. „Винаги си лежал на моите ръце и така ще бъде, докато съм жива.“

Отначало Симон говореше равнодушно, сякаш по задължение: „Трябва да знаете, господин Ален...“ Но малко по малко насъбраното още от детството му озлобление срещу „госпожата“ започна да прозира зад всяка дума. А как се чувствавах самият аз... Дори и в отсъствие на мама се вцепених целият. Здравно ме държеше в ръцете си и имаше право, че това е така. „Значи, няма изход“ — въздъхнах аз.

— Ами, има, господин Ален, има! Мари се сети за него. Тя ще ви отърве, само да поискате.

Заинати се и не пожела да ми каже нищо повече: само тя, а не той, можела да ми обясни плана, който била замислила. Изведнъж, след дълга пауза, той каза с внезапно избликнала, но приглушена страст: „А що се отнася до мен, господин Ален, аз се заклевам, че ако някога останете без управител, въобще нямате никого... ами да, знаете, че познавам границите на имотите ви не по-зле от баща ми. Само да ми дадете знак, и ще дотичам при вас. И най-вече да не си помислите, че заради вас ще изоставя всичко. Не, просто ще се откажа от ада, който представлява животът ми в Таланс, и ще се върна отново при Малтаверн...“

— А Малтаверн, това съм аз.

Той обърна глава на другата страна и се надигна: „До четвъртък в книжарницата.“

Чух как постепенно заглъхват стъпките на Симон по стълбите, как хлопва тежката врата. Излязох от своето полупресторено вцепенение — изпадам в това състояние винаги щом стане дума за мама. Но онази вечер бях обзет от нещо подобно на студен гняв не само срещу нея, а и срещу Мари, задето си позволяваше да има разни планове: ставаше дума за един вид раздражение, характерно за всеки мъж, когото смятат за слаб и който кара жените да го съжаляват, докато всъщност прелива от неизчерпаеми сили. „Ще видят тия жени, ще видят!“ Какво ще видят? Най-важно от всичко беше да запазя хладен разсъдък си. Единственото радостно нещо, което бях научил тази вечер, беше, че Симон е готов да изостави всичко, щом го повикам. „За да избягам от моя ад“ — ми бе казал той. Може би... Но не би го направил за друг човек. Каквото и да се случеше, нямаше да остана сам.

---

[1] Емаус — селище близо до Ерусалим, където Христовите ученици се срещнали със загадъчен странник, който бил самият Исус Христос (евангелие на Лука). — Б.пр. ↑

ГЛАВА VII

Майка ми се върна от Малтаверн след два дена, още разгорещена от битката, разиграла се около покупката на Толоз: сто хектара гора от борове и столетни дъбове само на пет километра от селото. Нюма Серис сметнал, че цената е прекалено висока. От своя страна тя не се съмняваше, че е направила великолепно капиталовложение. След вечеря седнахме в ъгъла при камината в малката гостна. Придавайки си разсеян вид — винаги правя така, когато става дума за въпроси от този род, — я попитах откъде е взела парите за покупката на Толоз.

— О, взех от резервите, които никога не ми липсват.

— Да, да, от подпорните стълбове за мини, от тазгодишната реколта смола. Без да броим и онази сеч в боровата гора край Брус...

Тя погледна към мен. На лицето ми все още бе изписано същото разсеяно изражение, което тя добре познаваше, и това несъмнено я успокои.

— Важното е — каза тя — да имаш парите, а не да знаеш откъде идват...

— За мен е важно да знам откъде идват. Ако си платила за Толоз от личните си доходи от Ноаян, Толоз е твоя. Ако е от доходите на Малтаверн...

Мама получи „пристъп“.

— Какво искаш да кажеш? Знаеш много добре, че интересите ни са общи...

— Но не съвпадат с интересите на държавата. Доста соленичко ще ми излезе един ден да плащам данък наследство за Толоз, която всъщност ми принадлежи. И освен това нашите интереси невинаги са едни и същи: не съм давал обет за безбрачие.

Последва мълчание, което аз нарочно не нарушавах. То продължи дълго, или най-малкото така ми се стори. После мама каза полугласно: „Някой ти е завъртял главата! Кой ли ти е завъртял главата?“

Придадох си възможно най-учудения вид, който можах. Припомних на мама, че неотдавна съм навършил двадесет и една години и не се нуждая от ничие подсещане, за да си задам някои въпроси. Тогава тя избухна и ме обвини, че съм неблагодарник: била управлявала нашето състояние разумно и с успех и всички го сочели за пример; даже била умножила състоянието невероятно много; ако съм искал, тя щяла да се оттегли в Ноаян и повече нямало да се бърка в нищо. Посрещнах хладнокръвно тази заплаха. Поклатих глава и дори се усмихнах. Мама напусна малката гостна, отиде в стаята си и пусна резето съгласно неизменния сценарий, чиято последователност тази вечер бях решен да наруша: нямах намерение да ходя да чукам по вратата ѝ и както обикновено да я моля: „Мамо, отвори ми!“

Добавих дърва към огъня и останах неподвижен, в състояние на спокойно отчаяние — напълно противоположно на покоя, с който ни дарява господ — бях успял да го изпитам на моменти. С всеки изминал ден малко по малко се отдалечавах от този покой, пашкулът на „земните радости“ все по-плътено се навиваше около мен. Постепенно се превръщах в съдия на собствената си майка, макар двамата да си приличахме в стремежа си да притежаваме тази земя, която е и на всички, и на никой и която най-накрая ще ни превърне в своя собственост.

Но този път мама нямаше да спечели. Мама никога вече нямаше да печели. Сигурно чувствуваше това. Спомних си как възкликна; „Някой ти е завъртял главата!“ Сигурно, както правеше винаги, веднага след пристигането си беше разпитала Луи Ларп и жена му как съм се държал. Една вечеря, поръчана по телефона за една дама и отменена час по-късно от самата нея — това беше много повече от достатъчно, за да разтревожи майка ми. Веднага се убедих, че е така. Чух как изскърцва бравата и вратата се отвори. Без да ме дочака да ида да ѝ поискам прошка, тя правеше първите стъпки за помирение. Седна срещу мен, сякаш между нас не се бе случило нищо.

— Размислих, Ален. Наистина понякога забравям на колко си години и те третирам като малко момче, макар че отдавна не си. Разтоварвах те от всичко, не те включвах в никаква работа. Това беше по твое желание. Но какво щастие би било за мен, ако най-сетне започнеш да се интересуваш от това, което един ден ще бъде твое непосредствено задължение. Няма да бъда вечно с теб.

Тя замълча с надеждата, че ще стана да я целуна, но аз останах безмълвен и неподвижен. Тогава ми напомни, че до смъртта на Лоран всеки хектар земя, който била купила, и всяко капиталовложение, което беше направила, били на името на двама ни, а тя действувала само като наша настойница. След смъртта на Лоран до покупката на Толоз ставало дума само за незначителни парчета земя. А с Толоз трябвало да се побърза, защото собственикът заплашвал да се отметне. Била принудена да подпише договора и още същия ден да изплати парите, но си призна, че не е трябвало да бърза толкова много. Сега щяла да направи всичко необходимо и да върне в касата на Малтаверн стойността на Толоз от собствените си средства.

— Ако се за жениш един ден, Толоз ще бъде моят сватбен подарък. Но никой не се жени на двадесет и една години.

— Ами защото хората на тази възраст ходят в казармата. И това ми е спестено: бягам от всичко. Но от брака вероятно няма да избягам.

— Няма, надявам се.

Не изразих съгласие нито с дума, нито с жест и мълчанието между нас стана непоносимо. Станахме и си пожелахме лека нощ.

Нямаше и десет часа. Помислих си, че всеки от нас двамата стои в стаята си и си мисли за един и същ човек: мама за непознатата, която бях поканил на гости една вечер в нейно отсъствие и която ме беше променила дотолкова, че сега исках от майка си сметка за Толоз; но и за мен тази жена беше непозната, нищо, че за няколко мига я бях държал в обятията си и бях повярвал, че ме обича: беше ме излъгала и знаеше, че това ми е известно, а не беше направила нищо, за да разбере какво става в душата ми...

След срещата си със Симон не бях ходил в книжарницата цели три дена! Мари сигурно го беше изтъкувала като признак, че съм произнесъл присъдата си над нея, и се беше отказала от борбата. Опитоменият от нея див гълъб се беше изплашил и бе хвъркнал: щеше да се постарее да ме забрави. Мислех, че вероятно е реагирала по подобен начин. После си спомних какво ми беше казал Симон за плана на Мари, чиято цел е да ме избави от брака с Въшката. Планът на Мари, замислен от Мари...

Бях решил да не давам признак на живот чак до четвъртък, когато щях да се видя със Симон. Но на другия ден, на връщане от Факултета, не издържах. Опитах да се преборя с изкушението. Катедралата ми е на път и поспрях за малко в нея; през нея ми е дори още по-напряко. Обикновено стоях там дълго. За мен това беше най-защитеното място на света, сякаш потъвах сред море от безбрежна любов, към която за мен, богатия момък, който, „като чу тая дума, отиде си натъжен, защото имаше много имот“^[1], пътищата бяха прерязани завинаги.

Този ден не стоях много в катедралата. По улица Сент Катрин отидох до „Галери Бордълез“. Едва пристъпих прага на книжарницата, и Мари ме забеляза; от пръв поглед разбрах, че страда. Страданието я беше състарило. Вече не беше младо момиче, дори не беше и млада жена; а създание, страдало с години — но сега страдеше заради мен. Познавам тази черта на характера си, и Донзак я познава, но не знам дали е само моя, или я има у всички хора: привързан ли съм към някой, имам нужда, за да съм спокоен, да го гледам как страда. В същия миг, още преди да сме си казали и една дума, почувствувах как ме обзема пълно успокоение. Ръкувахме се едва-едва. Помолих я щом се поосвободи, да мине край кафене „Прево“, а дотогава убих малко време, скитайки се като загубено кученце из пустите квартали Сен Мишел и Сент Кроа. После отидох да я чакам в кафене „Прево“, поръчах си чаша какао и изцяло се отдадох на животинската радост, която дава покоят. Най-после тя дойде. „Сложила си е руж на бузите“ — би казала осъдително майка ми.

— Не съм дошла да се оправдавам. Мислете си каквото искате. Но нямах никакви тайни причини да постъпвам по този начин. Знаех, че ако се срещнете със Симон Дюбер без мое знание, всичко между нас ще бъде свършено, преди още да е започнало...

— И аз ви излъгах, Мари. Лъгали сме се взаимно, за да не се изгубим един друг.

— Не можеш да изгубиш нещо, което е твое. Не, Ален, не съм те изгубила.

Не ме била изгубила, просто искала да ме спаси. Според нея над мен била надвиснала смъртна заплаха, ако за един мъж е смърт да го свържат с жена, от която се отвращава в степента, в която ме отвращаваше Въшката. Майка ми знаела, че времето работи в нейна

полза и всяка спечелена година я приближава към осъществяването на мечтата, лелеяна през всеки миг от живота ѝ.

— Трябва да я изпреварим — имате късмет, че знаем къде ще удари... Но, Ален, всичко зависи от вас самия. Главното е да знаете дали сте с тези, които искат да ви спасят, или не. Симон Дюбер се къльне пред мен, че сте твърдо решен да го направите. Да не би да сте мислили така в деня, когато сте се срещнали с него, а сега всичко да ви изглежда по друг начин?

Опитваше се да ме погледне право в очите, но тъй като седяхме един до друг, за мен не беше трудно да избягна погледа ѝ. Казах, че съм готов и на всичко, и на нищо, но че никога няма да се върна към игото, от което вече съм вътрешно свободен, но заедно с това си запазвам правото да давам преценка на пътищата, които ще ми бъдат предложени.

И аз не знам как от този момент започнахме да говорим почти само за Симон Дюбер. Тя говореше за него с увлечение и струва ми се, без скрит умисъл. Благодарение на разказаното от нея си обясних защо Симон ми предложи да захвърли всичко — не толкова за да дойде при мен, колкото „за да избягам от ада, който представлява животът ми в Таланс“. Бедният Симон! Неговият ад бе в самия него. В Париж бил на прага на самоубийството и продължавал да бъде в същото състояние, но го спирали единствено остатъците на вярата, която го предпазила и от всички опити на новите му господари да го използват за свои цели. Предложили му да напише нещо като изповед на селянчето, отклонено от истинския си път в живота от някаква набожна богаташка. Даже му дали и готовия план за книгата, така че в известен смисъл трябвало само да попълни празните места. Симон се разбунтувал, те не настояли повече и тъй като вършел добра работа в секретариата на партията, продължили да го търпят... Изведнъж избухнах:

— Затова ли ви чаках два часа, за да ми приказвате за Симон, затова ли скитах из лабиринта на тия зловеци квартали, за да ми говорите за Симон...

— Да, вярно е, че ви говоря за него, но то е, защото не смея да започна да говоря за нас, защото знам какво ще си помислите... Но какво ли толкова можете да си помислите? Знаете чия дъщеря съм, колко години съм по-стара от вас, какво съм правила, или по-точно какво са направили с мен през всичките тези години — какво са

направили с мен онези старци. Ах, каква бях само на вашите години, Ален, каква бях само...

Не, не се преструваше в този момент — или пък беше истинска актриса. Сигурно за нея най-ужасното от всичко е било мълчанието ми. Не започнах да я убеждавам в противното не от безчувственост, а защото единствените думи, които ми идваха наум — както подобава на едно добре възпитано момче, — биха прозвучали по-лошо и от оскърбление.

Както каза тя, аз съм можел да бъда сигурен, че ако тя се намесва в тази история, то не било от собствен интерес, а по-скоро заради удоволствието да освободи мухата от паяжината, преди паякът да я е разкъсал. Най-накрая тя отново се върна на бойния си план: щом като мама замине за Малтаверн, аз ще ѝ съобщя писмено за годежа си с „продавачката от книжарницата на Бар“. Мари нямаше нищо против да си послужи с името ѝ — тя наистина беше от онези жени, които най-много от всичко ужасяваха майка ми: мама незабавно щеше да разучи всичко за семейството и миналото на Мари, за средата и възрастта ѝ — и това щеше да ѝ е напълно достатъчно веднага да ме постави пред избор; и тъй като аз ще продължавам да държа на своето, тя ще се оттегли в земите си в Ноаян, отвеждайки със себе си и Дюберови.

Тук я прекъснах: струваше ми се немислимо някой да помести Дюберови от Малтаверн — те са се сраснали с имението както стридата с черупката си. Според Мари нямало какво да се опасяваме от това: старият Дюбер знаел, че всичко е само хитрост, за да ми попречат да попадна в мрежите на някаква „пропаднала гражданка“. И той като „господарката“ си мечтаел един ден да царува над имението на Нюма Серис и се мислил за незаменим. Не се и съмнявал, че още първата седмица ще го повикам обратно.

Помълчахме малко и после аз попитах:

— А не мислите ли, че тя ще успее да парира удара? Зле познавате майка ми.

— Обаче познавам вас, Ален. Нейната сила се корени във вашата слабост. Вие държите всичко в ръцете си, но тя държи вас.

Не възразих. Мари стана и излезе сама. Не трябваше да ни виждат заедно. Разбрахме се да се срещнем в четвъртък в книжарницата, когато и Симон е там.

Въпреки че не бях закъснял за обяд, майка ми ме дебнеше от стълбищната площадка кога ще се прибера. Иззад перилата видях едрото ѝ бледо лице: „А, ето те и теб!“ Първият ѝ ход щеше да бъде да не се отделя от мен и да ме следи отблизо. Не можех да си представя как ще се осъществи планът на Мари, освен ако мама не замине за Малтаверн. Нямах друг начин да ѝ съобщя за годеща си освен с писмо. Никога не бих се осмелил да застана лице в лице с нея. Ако все пак се решах да го направя, рискувах веднага да ме разобличи. Никога не съм успявал да я излъжа, без след това да ме принуди да се срамувам.

През цялата зима, без да кара никого да ме шпионира, без да ме следи по какъвто и да е начин, тя знаеше, че всеки четвъртък се връщам от тайно съвещание с нейните неznайни врагове. През вечерите, когато Мари ме очакваше зад вратата на дома си на улица Еглиз Сен Съорен и след това ме водеше в леденостудената гостна, без особен резултат дълго си миех лицето и ръцете на умивалника в кухнята, после, въпреки напредналия час, отивах при майка си за неизменната целувка, а тя ме притегляше към себе си, подушваше ме, мъчеше се да разпознае дали мириша на чуждо. Никога не ме попита нещо по този въпрос. Но ми беше известно, че знае. Бяхме безпощадно прозрачни един за друг.

Впрочем същата тази зима тя получи неопровержимото доказателство, че я мамя. Макар че не обичах да танцувам, започнах с удоволствие да приемам всички покани за гости и почти всяка вечер обличах смокинг или фрак. Преди да изляза, мама ми казваше: „Ще ми разказваш...“, а след като се върнех, започваше да ме разпитва. Искаше да знае всичко за бала и не ѝ беше необходимо много време, за да разбере, че нищо не знам по този въпрос, защото съм бил там само за малко — няколко въпроса, и всичко ставаше ясно. На баловете оставах съвсем малко. Другото доказателство беше, че вече бях престанал да се изповядвам и правех така, че никога да не присъствавам на една и съща литургия с нея. Даже и по коледните празници един приятел ме покани да прекарам Бъдни вечер с него извън града.

Луи Ларп винаги предаваше пощата на мама, за да я разпределя. Не получих нито веднъж някое подозрително писмо, нито веднъж тя не попадна на следи от Мари или Симон. Вече никога не излизахме

заедно. Отказахме се от срещите в кафене „Прево“ или в кафенето на Мари на ъгъла на улица Еспри-де-лоа. Виждахме се или в книжарницата, след като я затворят, в „колибката“ на Мари, или в гостната на улица Еглиз Сен Съорен. Понеже и дума не можеше да става Симон да прекрачи прага на дома ни на улица Шеврюс, щом времето се стопли, започнах от време на време да ходя при него в Таланс. Живееше на пансион у някаква вдовица в една от онези едноетажни къщички, които в Бордо наричат „барачки“. Симон дълго отклоняваше желанието ми да му ида на гости: с мълчаливото съгласие на бедните и често против волята на богатите, които се срамуват от богатството си като мен например, между класите се запазва непреодолимо разстояние.

Стаята беше съвсем обикновена, обзаведена с мебели от махагон. Прозорците ѝ гледаха към градината на свещеника, а по-нататък започваше пътят за Вейон. Навсякъде списания, книги — но не романи или стихосбирки, а „Паскал“ от Бутру^[2], „Животът на света Тереза, разказан от самата нея“^[3], „Свети Франциск Асизки“ от Йоргенсен^[4], трудовете на свети Хуан де ла Крус^[5]... При първото ми посещение, в отговор на учудването ми от тези книги, той каза: „Благодарение на вас довършвам религиозното си образование“, след което веднага промени темата на разговора. Този ден разбрах, че за него беше от жизнено важно значение мечтата ни да се осъществи: в Малтаверн да бъдем аз и той. Неразумна и все пак осъществима мечта.

Макар и най-нетърпеливият от нас тримата, той не смяташе, че Мари е права да иска колкото е възможно по-скоро да пристъпим към действие, тоест аз да измоля позволение от майка си да замина сам за Париж или Ница, откъдето да ѝ съобщя за годежа. Според Симон особено важно беше бомбата да избухне, докато мама е в Малтаверн, който е само на няколко километра от Ноаян, така че демонстративното ѝ преместване заедно с Дюберови да стане незабавно. Нямало да се наложи дълго да чакаме: въпреки твърдото си намерение вече да не ме оставя сам, на майка ми от време на време ѝ се налагаше да ходи в Малтаверн да надзирава събирането на смолата, продаването на дърветата, предназначени за минни подпори, и преброяването на отсечените борове.

Не бяхме предвидили само, че ако в зори тръгне с диона^[6], можеше да бъде в Бордо още същата вечер. Спа на два пъти в

Малтаверн, но само за по една нощ и нито един път не остана за повече. Така изтече тази двадесет и втора година от моя живот, в която Мари неусетно направи от детето-ангел мъж като всички останали; въпреки това детето не беше мъртво и всеки път се връщаше, но не за да прокълне Мари: то се гушеше в нея, искаше да го люлее на ръце.

През онази година се утешавах поне с едно нещо: виждах как у Симон се възвръща надеждата. В представите му бъдещият живот в Малтаверн щеше да бъде нещо като пълно уединение, в което ние двамата — без значение дали аз ще бъда там, или не — ще търсим и най-накрая ще намерим истината. Да, заедно ще направим откритието. Кое откритие? Според него аз му бях помогнал да разбере нещо очевидно: почти всичко, което враговете на църквата мразят в нея, наистина е достойно за омраза и винаги, във всички епохи от човешката история е било такова — също като фарисейската религия на мама, която заслужава само ненавист. Враговете яростно нападат всичко установено, което пък други обожават — като Юисманс^[7], луд по грегорианското пеене. Тяхното обожание е също толкова безсмислено, колкото и проклятията. Ние със Симон знаехме, Бог бе давал знак за съществуването си в определени моменти от човешката история и все още се проявяваше в онези отделни човешки съдби, които имат една обща черта — горещата си привързаност към кръста.

— Тези неща са недостъпни за вас, господин Ален, защото сте „богатият младеж“ от Евангелието. Но за мен не са. Беден съм и ще си остана беден. Не искам да ми давате нито едно су в повече от това, което госпожата плаща на баща ми. Освен това аз ще бъда възнаграждаван и от моментните ви просветления, вашите мигове на откровение.

Опитах се да го предпазя от илюзията, че съществува някакъв сигурен начин да се постигне Бог по сетивен път, напомних му, че това най-малко от всичко зависи от желанието ни, а стремежът ни да го постигнем издава склонността към наслаждение, така че отново се връщаме към онова, от което сме искали да избягаме.

И така, не се случи нищо особено. Тъй като беше последната година преди дипломирането ми, непрекъснато се извинявах с предстоящите изпити. Мари и Симон уточняваха подробностите на

своя боен план съобразно възможностите, които предоставяше лятната ваканция. Те така и не можаха да си обяснят как е възможно един двадесет и една годишен младеж да го е страх да пътува без майка си — и то не толкова защото ще му бъде мъчно за нея, а защото си беше останал истинско дете, което изпаднаше в ужас само щом майка му го остави за малко в купето и иде да купи вестник. Когато бяхме на път, мама ме отменяше във всичко, дори повече, отколкото във всекидневния живот. Но тя никога не ми е помагала за изпитите, както направи Мари по време на подготовката ми за писмения изпит. Всяка вечер след затварянето на книжарницата ходех при нея на улица Еглиз Сен Съорен. Бях помолил мама да премести вечерята в по-късен час.

Така измина онази година, от която очаквахме да бъде пълна с драматични събития, но тя се оказа година без история — освен историята във всеки един от нас и за която не мога да кажа нищо, което да не е измислено и нагласено така, че да бъде интересно за Донзак — дори и за своята собствена. Като че ли интензивността на душевния ми живот беше отслабнала и заради изпита всичко, дори Бог, беше минало на заден план. Съмненията ми в Мари престанаха, защото тя страдаше.

Дори и Бог... И в това Донзак ще открие своето влияние върху мен. Той поучаваше, че понякога човек трябва да дава отдых на естествените си влечения. Знаех, че тъгата на Мари се дължи на това, че скоро между нас всичко щеше да свърши. От времената, когато бе работила при отец Х... тя бе запазила спомена за един мистик, който бил създал цяло учение за тъй нареченото „тайнство на сегашния момент“. Тя ми казваше: „Тази минута е моя, ти си тук и аз съм тук, и не искам да гледам надалеч.“

Не твърдя, че в този период нито веднъж не са ме обземали съмнения по отношение на Мари. Щом ме беше излъгала веднъж, би могла да ме излъже и втори път. Смятах я за напълно способна нарочно да се прави, че страда — точно от това имах нужда, за да не страдам аз самият. Може би не ми беше разкрила плана си докрай. Може би в него се криеха клопки, които бяха известни само на нея и един прекрасен ден щях да се окажа свързан навеки с нея пред Бога и пред хората. Но аз се пазех — няма да ме хване натясно, ще съм неин дотолкова, доколкото искам... От нас тримата Симон единствен беше изпълнен с надежда.

[1] Цитат от евангелието на Матей. — Б.пр. ↑

[2] Емил Бутру (1845–1921) — френски философ, автор на изследване за Паскал (1900). — Б.пр. ↑

[3] Света Тереза Авилска (1515–1582) — монахиня, авторка на редица съчинения. — Б.пр. ↑

[4] Йенс Йоханес Йоргенсен (1866–1956) — датски писател; автор на жития на светци. — Б.пр. ↑

[5] Свети Хуан де ла Крус (1542–1591) — испански теолог, осъществил съвместно със света Тереза реформата на ордена на кармелитите; автор на съчинения, проникнати от мистичен дух. — Б.пр. ↑

[6] Става дума за автомобила марка „Дион-Бутон“. — Б.ел.кор. ↑

[7] Жорис-Шарл Юисманс (1848–1907) — френски писател, в началото натуралист, след това мистик. За красотата на грегорианското пеене се говори в романа му „На път“ (1895). — Б.пр. ↑

ГЛАВА VIII

Всичко започна в най-неочакваното за нас време. През юли се дипломирах с отличие. Тъй като не пожелах да придружа майка си до Дакс, където искаше да иде на бани, тя се отказа от тази идея само за да ме държи под око. И така, двамата останахме сами в изгарящия от небесния огън, безпощаден августовски Малтаверн, като почти не си продумвахме освен най-необходимото. Заприличахме на нощни птици, които излизат от убежищата си чак по здрач.

Останала в плен на книжарницата си, Мари се бе сбогувала с мен със сълзи на очи и само един безумно смел план, който ѝ бил подсказан от Симон, ѝ давал кураж да продължава да живее в опустелия без мен Бордо. Не след дълго сме щели да се видим, а и тя най-после щяла да опознае Малтаверн.

Майка ми реше да удържи обещанието, което отдавна бе дала на стария Дюбер — да идат заедно в Лурд на епархиалното поклонение от 17 до 20 август. Щяха да пътуват с диона, което и радваше, и плашеше Дюберови. Луи Ларп и жена му бяха в отпуск, така че щях да остана в Малтаверн сам с Прюдан (а той беше наш съучастник). През януари се беше оженил, а жена му, която щеше да ми прислужва, трепереше пред него като робиня и със сигурност нямаше да издаде нищо, щом той ѝ заповяда. В домовете на буржоата от градчето нямаше да има почти никой — жените щяха да бъдат или в Лурд, скупчени като овчици около господин настоятеля, или по планински или морски курорти.

Мари и Симон щяха да спят у Дюберови. Не ни се щеше дори да си помислим какво ще стане след това. Опитвах се да не мисля какво ще се случи между нас с Мари, както и между мен и майка ми след завръщането ѝ. Затова пък виждах как с приближаването на деня на заминаването майка ми все по-силно се безпокоеше, че ще ме остави сам в Малтаверн. Защо, казваше тя, да не идеш да прекараш тези три дена в Люшон^[1], а аз да дойда при теб, след като оставя Дюберови на господин настоятеля? Сигурно отказът ми е бил прекалено рязък и я е засегнал, но най-важното беше — сега вече със сигурност знам, че е

било така — благодарение на това тя предусети, че в цялата работа има нещо мътно. Заявих, че ще ми бъде приятно да остана насаме с Малтаверн, който ще бъде най-неочаквано освободен от каквото и да е човешко присъствие. Този път не ме нарече „дърдорко“, а ме погледна внимателно, опитвайки се да разбере какво се крие зад несвързаните ми приказки.

— Какво ще правиш тези три дена?

— Ще бродя пеш. Ще ида на гости на стария от Ласю, за да видя още веднъж какъв ще стана след шестдесет години, когато ще бъда старият от Малтаверн.

Треперех от страх да не би мама да размисли и да намери някакъв предлог да не замине. Отдъхнах си чак когато чух шума от мотора на отдалечаващия се дион. Бях останал сам на стълбището и с наслаждение вдишвах омарата, предвестник на жаркия летен ден — един безкраен ден на очакване. Симон и Мари щяха да пристигнат с вечерния влак. Прюдан щеше да иде да ги посрещне на гарата и да ги докара в Малтаверн по един пряк път през гората, който вечер винаги е пуст.

Жената на Прюдан изчисти основно стаята на свекърва си и свекър си и сложи най-хубавите чаршафи. За всеки случай ѝ казах да приготви и стаята за гости в замъка (както тя наричаше къщата), където щеше да бъде по-удобно за дамата, защото към нея има и будоар. Тя изпълни заповедта, без да показва ни най-малко учудване.

Не ми се иска описанието на онази вечер и на онази нощ да заприлича на някое от съчиненията, за които Андре Донзак ми завиждаше в колежа. Въпреки това всеки, който е свидетел на моята история, трябва да знае, че това беше един миг, озарил целия ми живот, миг, който му придава смисъл — защото това беше нощ на грях и на благодат едновременно.

Без да питам нито нея, нито Симон, взех куфара ѝ и го занесох в стаята за гости. В светлата си лятна рокля и сламената шапка тя беше съвсем различна от онази Мари от книжарницата на Бар — едно непознато момиче, притежавано преди това и от други. Но тази мисъл не ми причини болка за дълго.

Тримата се събрахме в трапезарията и вечеряхме набързо в мълчание. Мари сама ми предложи да се поразходим из парка. Тя излезе на външното стълбище. Наметнах на раменете ѝ старата си ученическа пелерина. Бавно слезе по стълбите. Каза: „Всичко познавах предварително от разказите ви. Всичко тук прилича на вас.“ Казах ѝ, че може да бъде сигурна: не бих ѝ простил, ако Малтаверн я разочарова.

Тя беше виждала само боровете на Сулак, в сравнение с които боровете на Малтаверн приличаха на великани. Придържах я за лакътя, за да не се подхлъзне по пътеката. „Това ли е големият дъб?“ Позна го, въпреки че не се различаваше по нищо от останалите дъбове. Притиснах устни към кората му, а после ние с Мари за първи път се целунахме.

„Това, което най-много обичам в Малтаверн...“ Можех да говоря на тази тема неуморно. Вече ѝ бях проглушил ушите колко враждебно се отнасям към разни живописни гледки и за това, че чувствавам природата само там, където мога да ѝ се наслаждавам сам — или с тези, които я обичат заедно с мен и в мен. Не отидохме до рекичката, защото сигурно тревата беше мокра, и останахме безмълвни и неподвижни, заслушани в едва доловимия ѝ ромон, който никога няма да свърши, и така во век и веков.

„Защо ли — попитах аз Мари — нито на брега на някоя голяма река, нито даже на брега на океана не мога да изпитам същото чувство, както на брега на това ручейче, по което като дете пусках лодчици от борова кора?“ Едно е да знаеш, че си тленен, а друго — да го усещаш с плътта си. Ето на какво научи ромонът малкото момченце през онези летни нощи, когато то спираше да послуша тишината, звънтяща от песента на щурците и пронизвана от стона на някоя нощна птица или от призивните крясъци на жабите, тишината, която позволяваше да се долови и най-малкото шумолене на клоните.

Спряхме се по средата на алеята, за да послушаме тишината. Мари каза тихо: „Като че ли там някой ходи, чувам как нещо скърца по боровете иглички.“ Не, от вятъра е или е някоя невестулка: какви ли не животинки се разкъсват взаимно или се съвкупляват нощем.

— А ние да не би да не правим същото? И все пак сме съвсем различни.

За двама ни тази нощ беше онзи момент от живота, в който се доближихме може би най-близо до истината; и двамата я предчувствувахме (знам, че беше така, защото дълго говорихме за това, докато стояхме боси на балкона в часа на най-дълбоката тишина): човешката любов е първообразът на този, който ни е сътворил, а понякога, както стана през онази нощ с двама ни — нищо, че беше греховна, — прилича на любовта, с която Творецът дарява творението си, и то — Твореца си, а изпълващото ни щастие беше нещо като предварително дадено ни опрощение.

Бях заспал. Събудиха ме някакви ридания. Притиснах я до гърдите си: защо плачеш? Отначало не разбрах това, което повтаряше тихо: „Никога вече! Никога!“

— Не, Мари, не: всякога и завинаги.

Тя възрази: „Не знаеш какво говориш.“

Най-странното бе, че в този миг подозренията ми се бяха изпарили. Всичко изглеждаше ясно: беше ме накарала — макар и не чрез хитрост и несъмнено от любов, но, така или иначе, ме беше накарала да ѝ обещавам тържествено, че ще се свържа с нея завинаги — но дори нещо толкова очевидно не можеше да устои пред откровението на онази нощ. Не може да има нищо лъжовно в щастieto, което си доставят един другиму двама души. Това поне е вярно, за мен повече, отколкото за което и да е друго момче на моите години: Мари ме беше излекувала, избавила от някаква тайнствена задръжка. Само за малко ли? Не, не! Завинаги! Завинаги!

— Видя ли — казах аз, — това, което не ми харесваше, даже ме отвращаваше в нашия план, беше, че трябва да лъжа майка си и да я заблуждавам, че искам да се оженя за теб. Да, любима, да ѝ кажа открито в очите: „Ще ти доведе годеницата си...“ И ще бъде вярно. Плачеш ли? Защо?

— Твоя годеница... Имаш право: това поне е вярно. Аз съм твоя годеница „наистина“, както казват децата.

Попитах я дали тази нощ не е била моя жена „наистина“.

— Да, тази нощ... Ще имаме поне тази нощ.

Аз казах: „И всички ноци на нашите два живота...“ От чифлик на чифлик петлите възвестяваха зората. Жената на Прюдан щеше да стане от сън. Преди да се върне в стаята си, Мари поиска пак да излезем заедно на балкона въпреки мъглата, която боровете сякаш отърсваха от клоните си. Тя въздъхна:

— Малтаверн, гледам те, гледам те и не мога да ти се нагледам, нима мога някога да те забравя.

Аз казах:

— Някой ходи по алеята.

Влязохме в стаята. Трябва да беше Прюдан или жена му. Така или иначе, в мъглата никой не можеше да ни види, а пък и говорехме шепнешком. Последната ни прегръдка продължи съвсем кратко. Тя се върна в стаята си, а аз с наслаждение потънах в сън, от който ме извади жената на Прюдан с подноса със закуската. Вече била сервирала кафето на дамата. Попитах я дали тя или мъжът ѝ са ходили пред къщата. Не, не били те. Трябва да е била... Тя се поколеба за момент. Господжата била позволила на Жанет Серис да си играе в парка, когато господинът не е вкъщи. Стояла по цял ден тук, чувствувала се буквално като у дома си. Тази сутрин сигурно била дошла да прибере мрежите, които била заложила вчера в Юр.

— Значи, снощи е била тук?

— О да, но добре скрита, без да вдига много шум.

Облякох се набързо и тримата се събрахме на съвет в кухнята на Дюберови. Нямаше никакво съмнение, че мама беше възложила на Въшката да ни шпионира — щом пристигне, и ще разбере всичко. Нямахме вече никакъв избор. Реших да замина заедно с тях за Бордо, а писмото, с което ѝ съобщавах за годежа, да предам по Прюдан. Симон щеше да дойде да живее с мен на улица Шеврюс и да спи в леглото на Лоран. Е, вярно, че през лятото Бордо е буквално необитаем. „Но къщата ни на улица Шеврюс е истински ледник“, както казваше мама. Ако всичко станеше така, както го мислехме, имахме намерение веднага щом майка ми и Дюберови напуснат Малтаверн, да се установим тук, вече завинаги.

Най-въодушевен от започването на военните действия беше Симон. Трябва да се досещаше какво се бе случило през онази ноц между мен и Мари, но нямаше вид на страдащ.

Цялата сутрин стояхме в кухнята на Дюберови, отмервайки внимателно всяка дума от писмото, което Прюдан трябваше да ѝ връчи още при слизането от колата и чиято цел беше да ѝ нанесе първия удар. Първата редакция беше изцяло моя, гневна и красноречива — в нея изливах цялото си озлобление. Тя предизвика възторга на Симон, но не и на Мари. В крайна сметка се съгласих с нейните доводи. Решихме писмото да бъде кратко и учтиво: „В твоё отсъствие бях посетен от една млада жена, която е моя годеница и която в най-скоро време бих искал да ти представя. Познаваме се вече от няколко месеца. Работи в книжарницата на Бар и е много начетена. В младостта си е преминала през големи изпитания...“ Казах им да не забравяме да пишем за трагичния край на баща ѝ — мама не можеше да не знае за тази история. Симон попита: „Не ви ли е страх, че ще получи удар?“ Усецах, че и самият той е стреснат от този годеж (нищо, че го смяташе за фиктивен). Една продавачка от книжарницата на Бар да се омъжи за младия Гажак! Това звучеше толкова невероятно, че госпожата нямало да повярва и щяла да подуши клопката.

Освен това трябваше да бъдем сигурни, че Прюдан няма да издаде нищо. Той винаги е бил горд с брат си, а ето че Симон се връща в Малтаверн и всичките му дипломи се оказват безполезни! Макар че е по-възрастният от двамата, Прюдан не можеше и да мечтае да заеме мястото на баща си, защото не знаеше нито да чете, нито да пише, а да брои можеше едва-едва — какъв провал би било за него връщането на Симон!

Мари ми каза, че иска да види Юр, докато двамата братя спореха в кухнята. През нощта била чула само ромона ѝ. Но Въшката ни шпионираше, може би щеше да ни проследи, криейки се зад боровете. Не можех да понеса мисълта, че ще се намеря лице в лице с онова отвратително момиченце. „В състояние съм да я удуша!“

Мари попита дали не можем да стигнем до Юр, без да минаваме през парка. Да, разбира се, пътеки по пясъка колкото искаш, а пък и там няма никаква вероятност да дебне Въшката. Излязохме. Разкъсаната мъгла още задържаше част от утринната прохлада, но отначало един щурец, после още един и още един се заобаждаха нестройно. Казах на Мари: „Да не мислиш, че ще те карам да живееш на тоя нечовешки климат. Ще идваме тук от време на време...“ Тя не

ми отговори. Едва ходеше по пясъка. Сигурно написването на онова писмо е било за нея ужасно преживяване. Тя каза:

— Представям си какво ще почувствува майка ти, като прочете писмото — и ще има право. Тя не знае, че съм с десет години по-голяма от теб. Не знае и за всичко, което ми се е случило през тези години... А пък и ти... ти си такъв...

— Какъв съм? Какво толкова хубаво има в това, че детството ми се проточи до безкрайност, та сега съм чудовище, което ти наричаш ангел? А ти, Мари... Тези, които би трябвало да те пазят, са се оказали кръвожадни вълци...

Видях, че плаче. Бяхме на поляна на брега на Юр. Седнахме на една повалена ела. Тя продължаваше да плаче, сгушена до гърдите ми. Казах ѝ: „Внимавай да не се изпариш от копривата.“ В спомените ми копривата около нас ще се превърне в мента, чиито уханни листа ще стривам между пръстите си, а хилавото ручейче сред елите — много от тях после бяха отсечени — щях да свързвам, както и преди, с безнадеждността, която носеше със себе си това вечно течение: то ме отнасяше заедно с всичко друго подобно на лодчиците от борова кора, които някога пускахме с Лоран. А и тази жена, сгушена до мен, която вече не плачеше, това служило на други клето тяло, за което бях поел отговорност до края на живота си.

Мъглата не се вдигаше, но и малкото слънчеви лъчи, които си пробиваха път през нея, бяха непоносими. Сигурно този ден щеше да има буря. Дано завали най-сетне в зажаднените ланди, из които всеки ден ту на едно, ту на друго място избухваха пожари; твърдяха, че са виновни овчарите, но достатъчен бе и един слънчев лъч, попаднал върху парче от бутилка... Коя ли е тайнствената алхимия, която преобразява всички нищожни подробности в мен — сякаш това, че са останали в миналото, им дава право да се преобразяват!

Решихме, че докато дойде време за влака, най-добре да останем у Дюберови на хлад. Смятахме да се качим от гарата в Низан, на десет километра от Малтаверн. Дотам можехме да стигнем с двуколката на Прюдан. Предупредих Мари, че ще трябва да тръгнем веднага след

закуска в най-голямата жега, когато и добитъкът не остава на открито. Мари прошепна: „Даже и Въшката!“

Нашият сън в лятна нощ завърши с истински кошмар: безкрайно пътешествие с двуколката по прашния разбит път под палецото утринно слънце, сред облаци от мухи и стършели. Седях на задната седалка до Симон, който непрекъснато се потеше. Придържах Мари с ръка, за да я предпазя от друсането. Благодарение на способността си да отгатвам това, на което другият не иска да даде израз, знаех, че в съзнанието ѝ вълшебният Малтаверн от изминалата нощ се беше превърнал в прокълнатата земя, от която трябва да избягаш, без дори да поглеждаш назад. Чухме изсвирване на клаксон, после и боботене на мотор на кола. Стела, нашата стара кобила, настръхна. Задмина ни един „Серполе“^[2], каран от някакво чудовище с очила. Вдигна се такъв прах, че се наложи Прюдан да поспре за малко край пътя.

Влакът имаше закъснение. Трябваше да чакаме почти сами на парещия от слънцето перон, сред клетки с кокошки, умиращи от жажда.

---

[1] Ванйер дьо Люшон — курорт в подножието на Пиренеите, известен с лековитата си минерална вода. — Б.пр. ↑

[2] Леон Серполе (1858–1907) — френски изобретател, конструирал триколен автомобил с парен двигател. — Б.пр. ↑

ГЛАВА ІХ

Мари ме помоли да не ходя у тях на улица Еглиз Сен Съорен, докато я няма майка ѝ, която била заминала в Сулак. Щели сме да можем да се виждаме колкото си искаме в „колибката“ и в книжарницата. За разлика от улицата стълбището ни на улица Шеврюс приличаше на райско кътче. През трите дена, в които живяхме заедно със Симон в очакване да получим отговора на „госпожата“, често вместо в малката гостна сядяхме на стъпалата на леденостуденото стълбище.

Нощем по-непоносими, отколкото през деня ни нападаха безбройни пълчища от най-големите и най-отровни комари, които се срещат по нашите географски ширини. Аз имах над леглото си мрежа против комари, преди да легна трябваше само да проверя дали някой свиреп хищник не е останал заедно с мен в клетката. Но над леглото на Лоран вече нямаше мрежа. На другия ден установих, че лицето на Симон е разкрасено от едно ухапване точно на клепача. Той не можа да се начуди как мога да обръщам внимание на такива работи.

— Ама няма нищо, господин Ален! Хайде пък сега, няма да седнем да се притесняваме заради някакви си там комари, заради един оток на окото!

Той все пак бе успял да заспи и беше излязъл още в зори. Дали пък не бе отишъл на утринната служба? Не посмях да го попитам, но откровено казано, не се съмнявах, че е било така. След закуска се срещнахме в полутъмната хладна книжарница почти без никакви клиенти. Бар беше на курорт в Аркашон^[1] и беше оставил всичко на гърба на Мари. Балеж беше или се преструваше на болен. На витрината с новоизлезли книги открих „Антология на съвременните поети“^[2] на Леото, в която направих много открития. Особено много ми харесваше едно стихотворение на някой си Франсис Жам: „След няколко дена сняг ще завали“. То предизвика възторга ми, „с радост ме рани“. Не можах обаче да споделя щастието си нито с Мари, безразлична към този вид поезия, нито със Симон, безразличен към

поезията въобще. Той със свито сърце — дори повече от нас — очакваше отговора на „госпожата“. Непрекъснато ме караше да си тръгваме колкото се може по-скоро: „Скоро ще донесат пощата...“

Пресякохме улица Сент Катрин и по тясната улица Марго се спуснахме до улица Шеврюс. Целият погълнат от някаква история, която си разказвах в момента, вървах на няколко крачки зад Симон. Изведнъж в ушите ми отекна неговият вик, въпреки че в действителност промълви глухо:

— Госпожата е тук! Госпожата се е върнала!

Вдигнах глава ужасен. Да, нашето семейно чудовище, дионът, стоеше неподвижно пред вратата. Какво да правим? Посъветвах Симон да се върне в книжарницата, и да предупреди Мари за опасността. Ще се срещна с майка си лице в лице и щом мога, ще дойда при тях. Не се остави да го моля дълго и се изпари. Тайничко му завиждах, защото самичък трябваше да се изправя пред едно страшно, разгневено божество. Как бяхме могли да сме толкова глупави и да не се сетим, че тя би могла да отговори и другояче освен с писмо, да не предвидим, че ще се появи лично, от плът и кръв, и ще се нахвърли върху нас?

Всъщност реакцията ѝ не е била толкова бърза — от момента, в който Прюдан ѝ беше предал писмото, бяха изминали три дена. Веднага разбрах какво я беше накарало да се завтече към улица Шеврюс. Чакаше ме права, в малката гостна, все още с шапка на главата и щом влязох, ме притисна към себе си:

— Бедното ми момче! Добре, че не идвам прекалено късно!

Не се и съмнявала, че щом ми разкаже всичко за онова създание, и аз ще се откажа от него и дори ще ми бъде отвратително да си спомням за него. Както разбрах, след като получила писмото ни, в продължение на два дена била останала като сразена от гръм. После отишла на баните да се посъветва с господин настоятеля. Както тя се изрази, това, което научила от него, надминавало по гадост дори и отвратителния случай с бирника. Когато скандалът избухнал, господин настоятелят бил викарий в Леспар. През лятото поддържал наистина не постоянни, но доста близки отношения с отец Х... Така разбрал и за един друг скандал, който въпреки че не излязъл наяве, бил по-възмутителен и от първия.

В очите на майка ми жена, способна да съблазни един свещеник, едно духовно лице, да съгреша така, поправи се тя, дори само да се опита да съгреша (при положение, че наистина не се е случило нищо, както твърдели приятелите на отец Х... — не трябвало да изпадаме в грях, осъждайки необосновано някого) — такава жена е обладана от дявола, прокълната е и само от допира с нея можеш да се заразиш от срамна и неизлечима болест.

— Виждаш как и ти самият онемя от отвращение...

— Не, мамо, аз знаех за това.

— Знаел си!

От изумление изгуби дар-слово. Знаел съм и въпреки това съм искал да дам името си на едно такова същество, да я запозная с майка си, да ѝ подаря Малтаверн и да се свържа с нея за цял живот! По добре познатия ми маниер тя закри лицето си с ръце: „Боже господи — изхлипа, — какво съм ти сторила?“ Винаги когато правеше така, придружаваше този жест с ропот срещу Бога. Сега пак.

— Мамо, опитай се да разбереш.

Напомних ѝ, че всяко събитие изглежда иначе, ако го погледнеш от обратната му страна. Целият орден, чийто член бил отец Х... се вдигнал в негова защита, прехвърляйки цялата вина върху нея, неморалната жена, истеричното момиче, което поискало безуспешно да го погуби. Господин настоятелят е изслушал само едната страна. В действителност Мари е била съвсем младо момиче, много религиозно, послушна ученичка на отец Х... сполетяна от страшно нещастие. За нея той бил единствената опора.

— Знам каква е била истинската ѝ роля в цялата тази история, чието мрачно продължение ти е неизвестно: малка мъченица. Да, било е точно така. И — добавих аз — тя ще бъде моята жена, която имах щастието да срещна по пътя си.

— Полудял си, бедното ми дете, тя те е подлудила!

Опасяхахме се от разгневено божество, а пред себе си виждах просто смазана от скръб майка, сломена християнка, а това, което ѝ бях казал, вместо да разклати, само засили нейната убеденост, че е права. Впрочем никога не съм виждал мама да се съгласява с нечии аргументи и дори само да ги изслушва. Застанала права наред стаята, тя ровеше из чантата за носната си кърпичка, разглеждайки чудовището, в което се бях превърнал. Изсекна се и изтри очите си с

кърпичката. Опитах се да я притегля към себе си и да я целуна, но тя се отдръпна, сякаш се боеше да ме докосне. Може би пък наистина се страхуваше от мен?

— Слушай, Ален...

Виждах, че съм бил обладан от дявола, че съм бил омагьосан и нищо няма да успее да получи от мен, но съм можел да отстъпя на майка си поне в едно: да ѝ дам време за размисъл, да се съглася на отсрочка, която, като се има предвид възрастта ми, би се наложила дори да ставало дума за нормален годеж с момиче от нашия кръг. Усетила сигурна почва под краката си, майка ми започна да говори, без да повишава тон. Нима можело да има човек, който да не приеме това предложение за разумно? Дадох съгласието си с едно неопределено кимване с глава.

— Да кажем, една година... След една година отново ще поговорим за това.

Усетих как въжетото се затяга около врата ми. Възпротивих се и се съгласих само на четири месеца, колкото оставаха до Нова година. Какво пък, за четири месеца човек можеше да си поотдъхне, да се поогледа наоколо. Тя поиска изцяло да ѝ предоставя тези четири месеца, да не се отделям през това време от нея и да бъдем заедно чак до Коледа.

— Освен — казах аз наслуки — ако в началото на учебната година не се наложи да ида в Париж по работа.

— Каква работа?

— Моята дисертация.

— Ти дисертация! Каква дисертация?

— Та нали съм ти казвал. Никога не слушаш, когато ти говоря за моята работа. Темата е за зараждането на движението на францисканците във Франция. Моят професор Андре Дюфур ме посъветва да се заема с нея.

Но тя вече не ме слушаше. Свали шапката си, като вадеше бавно от нея дългите карфици. Попитах, дали няма да се върне в Малтаверн. Не, разбира се, не можела да ме остави сам. Била телеграфирала на Луи Ларп и жена му. Довечера щели да бъдат тук.

— Впрочем ще идем където поискаш, пък можем да останем и в Бордо. На твоє разположение съм, както всъщност е било винаги.

Какво да правя? О, боже! Как можах да повярвам съвсем по детински (но в това вярвахме и тримата), че по един или друг начин действителността ще се съобрази с нашия план и всичко ще стане както го решим ние, че реакциите на майка ми ще бъдат точно такива, каквито сме си ги представяли.

— И още едно нещо искам да те помоля, Ален, но обещавай, че няма да ми откажеш: искам да се съгласиш да се срещнеш с господин настоятеля. Той ще дойде утре на закуска. Можеш да не говориш с него, както решиш.

Щом майка ми се прибра в стаята си, аз влязох в стаята на Лоран, събрах набързо куфара на Симон Дюбер, магнах чаршафите от леглото и ги скрих под скрина. Със същия този куфар Мари и Симон ме видяха да влизам в книжарницата, изнемогващ и целият в пот. Мари, която в това време продаваше един „Пътеводител Бедекер на Югозападна Франция“, дойде при нас в „колибката“, където Симон нетърпеливо ме заразпитва: „Бедни мой Симон — казах му аз, — кълна ви се, че мама не е умряла и няма намерение да умира.“

Докладвах им възможно най-точно какво беше станало между мен и майка ми. „Тя ме подчини на волята си както винаги; както завинаги ще ѝ се подчинявам отсега нататък.“ Мари възрази:

— Но, бедното ми момченце, никога не сте били господар на положението както сега, стига да имате волята да го направите. Майка ви би била съгласна на всичко, само и само да развали годежа ни... поне на първо време, защото няма защо да се заблуждавате: тя никога няма да се откаже от хилядата хектара на Серис, няма да се откаже преди смъртта си да царува над обширна империя от борове и пясъци, над онази горяща пещ...

— Но, Мари — възразих тихо, — та нали сме сгодени „наистина“...

Тя поклати глава и когато Симон отиде в магазина, за да ни остави насаме, ми каза:

— Да, може би си повярвал в това, поне за няколко минути от нашата нощ. Благословен да си за тези няколко минути. Но добре знаеш, че не е „наистина“...

— Защо, Мари? Защо?

Облекчението, което изпитах, ме ужаси. Симон дойде при нас, цял погълнат от мислите си, сякаш без да ни забелязва.

— Ние сме кръгли глупаци — каза той. — Отначало помислих, че Прюдан ни е предал. Но в продължение на няколко дена госпожата наистина е смятала да ни изненада, като напусне Малтаверн и отведе със себе си и баща ми. Но тя знае, че даже и без да напуска градчето, за мястото на баща ми биха се явили повече кандидати, отколкото можете да изслушате за един ден. А че баща ми знае границите на имотите, това наистина е много удобно, но в крайна сметка може да се прибегне и до помощта на кадастъра.

— А може би — казах аз на Мари — веднага щом майка ми е разбрала от господин настоятеля коя сте и как добре сте се справили с работата в книжарницата на Бар, си е дала сметка какво бихте могли да направите от Малтаверн. Между нас казано, майка ми ни най-малко не заслужава славата си на делова жена. Страстната ѝ привързаност към собствеността се изразява най-вече в гордостта, че притежава стройни борове, а всъщност много от тях изгниват и губят от цената си, вместо да бъдат отсечени. Ако станете господарка на Малтаверн, ще видите, че незабавно могат да се получат приходи от стотици хиляди франка, без каквато и да е вреда за имота. Дори напротив...

Смеейки се, тя ме попита дали се опитвам да я съблазня, или да я накарам да съжалява. Аз протестирах.

— Вие наистина сте син на „госпожата“ — въздъхна тя. И тихо допълни: — Всъщност и ти имаш не по-малко силна воля от нея.

— Да — прошепнах аз, свеждайки глава, — нали знаете, че в главата ми се върти една натрапчива мисъл? Знаем на кого ще приличам през 1970 година. Често съм ви разказвал за стареца от Ласю...

Някакъв клиент повика Мари, но Симон беше чул какво казвам:

— А аз, господин Ален, какъв ще бъда аз през 1970 година? Или по-точно какъв ли бих бил, защото тогава от мен ще са останали само костите ми. Ще бъда едно нищо. Докато вие ще сте изживели един истински живот, живот, за който може да се разказва, за който вие сам ще разказвате, защото аз, свидетелят на вашия живот, няма да съм вече жив. През 1970 година пак ще бъдете пръв по съчинение, ще видите! А аз...

— Вие, Симон — сега вече знаем това, — отново се намирате на точката, от която тръгнахте. Царството, което помислихте, че сте напуснали, е вътре във вас и където и да идете, то ще е с вас.

— Никога! — възрази той с глуха ярост в гласа, доста комична заради произношението му. — Хайде де, да не би да мислите, че ще ида да ги моля да ме приберат отново!

Не отговорих, но след кратка пауза, като видях, че се е успокоил, с привидно безразличие го попитах дали все още понякога се вижда с господин настоятеля. Не, не се виждали: „Но от време на време си пишем по някое и друго писмо. Той не се е отрекъл от мен.“

— Утре той ще дойде на закуска на улица Шеврюс. Искате ли да му предложи някъде по това време да наминем край книжарницата?

Този път Симон не избухна, каменното му лице дори леко поруменя, както в деня, когато ме позна на улица Сент Катрин. Той каза:

— Ще се радвам да го видя... но като приятел, нали? Не като наставник! Свършено е с това. Няма нужда някой да ме поучава какво да правя.

— Нямате нужда от никой, Симон, освен може би от него. Винаги има някой, който, за добро или за зло, прониква по-дълбоко от нас в душата ни, по-добре разгадава истинската ни същност. За мен такъв човек беше Донзак, после Мари. Пък и вие.

— Аз ли, господин Ален? Аз? Какво съм ви дал аз?

— Вие сте изцяло прозрачен и ме карате да вярвам в божията благодат. Лишен сте от всичко, с което аз съм обсипан и заради което ще се огъна под тежестта на огромното си имение, докато вие...

Донзак не може да не се сети, че тук предавам само смисъла на разговора ни в малката стаичка зад щанда на книжарницата, в която ние със Симон си разменихме незабравими реплики: всеки от нас двамата прозря, и определи призванието на другия. Не от този ден за първи път помислих да пиша: никога не съм преставал да мисля за това; но този ден разбрах, че мога да стана писател, дори и да трябва да публикувам книгите си на собствени разноски. Бих могъл да публикувам и това, което пиша в момента. Ще трябва само да перифразирам последната глава от „Възпитание на чувствата“^[3]: „Той не пътува, не позна меланхолията на презокеанските кораби, студеното осъмване в палатката, изумлението от гледките и развалините,

горчивината от свършилата обич. Не се завърна, защото не бе заминал...”

Когато излязох навън, видях, че над щастливия град валеше проливен дъжд. Зачаках да престане пороят заедно с други минувачи, които се радваха и се поздравяваха един друг. Но на мен ми беше леко не само заради проливния дъжд. Утре отново щях да дойда тук, бяхме си определили среща. Но вече бях излязъл от книжарницата, излязъл в пълния смисъл на думата. Бях получил това, заради което един ден бях влязъл в нея. Бях се отърсил от Малтаверн и от безкрайното си детство — с един поглед обхванах живота си, този живот, който Симон убедено предричаше, че ми е съдено да изживея. Ето че и аз като него, макар че имах затъмнение на левия си дроб, вече не се съмнявах в нищо, вече бях сигурен, убеден, че няма да умра, въпреки че болестта бе поразила брат ми Лоран и всеки ден отнасяше толкова много момчета и момичета; но аз няма да умра, ще живея, ще започна да живея.

Когато дъждът спря и успях да пресека улица Сент Катрин и по улица Марго да стигна до улица Шеврюс, вече знаех, че е невъзможно да се оттегля заедно със Симон в посока на Малтаверн, а ще замина за Париж и нека става каквото ще — всяко нещо трябва да дойде с времето си. Но нямаше да се разделя с онзи Малтаверн, откъдето бях изплувал, щях да го взема със себе си, той щеше да бъде моето съкровище — като съкровището, което бяхме закопали някога с Лоран под един бор, за да го намерим следващата ваканция: просто една кутийка с няколко ахатови топчета...

Донзак с право няма да повярва, че съм прозрял всичко така ясно на излизане от книжарницата, докато в това време пороят се лееше над улица Сент Катрин. Но зародишът на това видение беше вътре в мен и дори сега, като пиша, усещам същото онова чувство за нещо безвъзвратно отхвърлено, за нещо започващо. Радост! Сълзи от радост!

[4] Безкрайно пътешествие, по време на което дори и бурите носят наслаждение. На двадесет и две години съм. На двадесет и две години съм. Не че се радвам заради това: ужасно е дори когато вече не си на петнадесет, после на осемнадесет... Знаем, че отсега нататък всяка следваща година ще е стъпало, по което ще слизам надолу... Но аз спирам на стъпалото на моите двадесет и две години или поне се самозаблуждавам, че спирам, защото всъщност нито Юр, нито времето спират да текат.

---

[1] Морски курорт близо до Бордо. — Б.пр. ↑

[2] „Антология на съвременните поети“ — става дума за двутомника „Днешни поети“ (1900), съставен от писателя и литературния критик Пол Леото (1872–1956). — Б.пр. ↑

[3] „Възпитание на чувствата“ (1869) — роман от Гюстав Флобер. — Б.пр. ↑

[4] „Радост! Сълзи от радост!“ — цитат от записките на Паскал, направени през нощта на 23 ноември 1654 г., отбелязала преломен момент в духовното му развитие и окончателното му обръщане към религията. — Б.пр. ↑

ГЛАВА X

Мама ме чакаше на стълбищната площадка, но без да изглежда ни най-малко разтревожена или измъчена, както очаквах. Пребледняла от ярост, тя стоеше пред мен такава, каквато мислех, че ще я видя, след като слезе от колата; но тогава тя не беше такава. Един господ знае какво я беше извадило извън себе си от яд, докато ме е нямало.

— Спала е тук! Осмелил си се да я оставиш да спи тук, в леглото на горкия ти брат! Онази безсрамница!

Как можах да не се сетя за това! Веднага щом ми е видяла гърба, е започнала да души и с безпогрешния си нюх веднага е открила чаршафите, неумело прикрити под скрина.

— Чаршафите са мръсни, и още как. И ти си спал на тях. В дома на майка си, в леглото на брат си! Ако съм могла само да си помисля, че си способен на такава мерзост! Пък и смееш да се усмихваш, нещастник такъв! Какво е направила тя с тебе!

— Не се смей, а тъжно се усмихвам на това, че за пореден път извършваш обичайния си грях — съдиш другите необосновано. Младата жена, която оскърбяваш по този начин, никога не е идвала тук. Трябва да знаеш, че ако беше идвала тук (поколебах се малко), нямаше да имаме нужда от леглото на Лоран.

Тя не реагира. Сигурно не беше разбрала какво искам да кажа.

— Тогава кой е спал в тази стая, на тези чаршафи? Кого си прибрал от улицата, а?

— Но, мамо, ти го познаваш, познаваш го от бебе.

Реши, че ѝ се подигравам. Когато запратих в лицето ѝ името на Симон, тя за няколко мига остана безмълвна.

— Ха! Само той липсваше, тоя ренегат!

— Да загубиш вярата си, още не значи, че си вероотстъпник. Всеки семинарист, напуснал семинарията, е жертва на грешка на стрелочника.

— Той премина на страната на врага, знаеш добре.

— А ако ти кажа, че през двата дена, през които живя тук, ходи на утринната служба в шест часа?

Откровено казано, няхах неопровержимо доказателство за това. Може пък да беше станал в зори по стар селски навик. Но не успях да устоя на изкушението да объркам горката си майка. Съжалих я в този момент. Казах ѝ, че би трябвало да се радва на това, което научи от мен, а не да ѝ е мъчно.

— Докато си правила обиск и си търсила следи от престъпленията ми, аз разговарях със Симон — имах среща с него — и го убедих да се съгласи да се срещне с господин настоятеля. Бъди спокойна, не тук.

Луи Ларп, облечен в лятното си бяло сако, отвори вратата и обяви: „Госпожо, масата е сложена.“

Не си спомням да съм виждал някога майка си тъй смутена, колкото на онзи обяд, така разколебана в правотата си, във всичко, което е най-важно за нея — че винаги има право и главно, че хората са такива, каквито ги вижда тя, и не могат да бъдат различни. Ако не я бях излъгал и малкият Дюбер наистина е ходил на утринната служба, тогава, значи, зле го е преценила. По-лесно ѝ беше да отхвърли изцяло всичко, което ѝ бях казал за „онази безсрамница“, и да се придържа към изтърканата си представа за наивното момченце, омагьосано от някаква разпътна жена: но за нея тази жена щеше да си остане винаги непозната. А ето че Симон се беше появил отново. Впрочем той никога не беше изчезвал съвсем от хоризонта и си беше останал предмет на разногласия между господин настоятеля и мама.

Откъде взимам всичко, което пиша тук за мама, ако не от самия мен, от една определена представа, която съм си създал за нея? Не се ли опитвам, откакто водя този дневник, да покажа на Донзак един въображаем Малтаверн, недействителен като Спящата красавица, Звяра и Руке Качулката^[1]? Как е било в действителност? Майка ми, която иначе има твърде добър апетит и винаги следи какво ѝ се сервира, а готвачката трепери от безапелационните ѝ преценки, онази вечер дори не се докосна до храната и едва приключила вечерята, се оттегли в стаята си, предоставяйки ми възможността да изляза. Но аз не излязох и тъй като не исках да изгубя нито глътка от освежения от

бурята нощен въздух, отворих всички прозорци; ала заради комарите трябваше да се примиря да седя на тъмно и да не чета.

Четенето дотолкова запълва живота ми (понякога се питам дали то не ме избавя от необходимостта да живея), че може би, макар и двадесет и две годишен, нямаше да знам какво се крие зад шаблонния израз „вътрешен живот“, ако комарите в родния ми град често не ме принуждаваха да съзерцавам парченцето звездно небе над покривите, ограничено от правоъгълника на прозореца. Може би никога не бих узнал това, което знам и което е толкова невероятно, че не съм казвал никому за него от страх да не ме помислят за самонадеян глупак или луд; става дума за това, че думите „царството божие вътре във вас е“^[2] са верни в буквалния смисъл на думата — за да проникнеш в това царство, достатъчно е само да се спуснеш дълбоко в себе си.

Ако всичко, което изпитах онази вечер, е важен момент в живота ми, то е, защото се домогнах до това царство така, както не съм успявал да го направя никога преди това, макар че несъмнено тогава бях потънал в тежки грехове. А бях възпитан да вярвам, че смъртният грях безвъзвратно ни отрязва пътищата към Бога, което подбужда грешника да се отпусне съвсем, да си каже: „така и така съм изгубен“, и да прекрати борбата. Онази вечер чух един добре познат ми призив и потиснат от чувството за вина, прибях към хитрост, измислена от Донзак; трябва да си кажеш следното: „Ако бях един от многобройните християни, които са искрено вярващи, но са лишени от правото на изповед, защото са калвинисти или лютерани^[3], бих поискал опрощение направо от Този, който е вътре в мен. Пълното разкаяние^[4] не е недостъпно за нас, както ни карат да вярваме, то не е предназначено само за светците; ние можем да го постигнем — така както и царството божие: то е вълшебната дума, която непременно ще ни отвори вратата към него.“

И така, започнах да мисля за всичко, което се беше случило между Мари и мен, и установих, че не изпитвам съжаление и не чувствавам греха си като кощунство, а като благодат, и че най-лошото, което би могло да ми се случи, е в моята история да не се беше появила никаква жена... Но не, тогава самото ѝ отсъствие би било благодат. От този момент сякаш не говорех със самия себе си. Обзе ме

пълно спокойствие. От време на време си тананиках молитвата на Расин с музиката на Менделсон, на която ни бяха научили в колежа, или тази на Гуно, която господин настоятелят обича повече.

Сърцето пълно със любов към тебе,
о, Боже, мигар някой ще смути?!
Пред волята всевишна — в своя жребий
то себе си самото не пести!
Каква по-дивна участ да обсеби —
и в този свят, и в звездни висоти —
сърцето пълно със любов към тебе?^[5]

На сутринта мама не стана от леглото. Капаците на прозорците ѝ останаха затворени. Нейната мигрена не приличаше по нищо на мигрените на всички други жени. Не спеше по цяла нощ, налагаше си на челото обезболяващи компреси. Накара ме да я извиня пред господин настоятеля. Може би, за да направи възможен разговора ни с господин настоятеля на четири очи, преувеличаваше силата на болките — това беше последната ѝ надежда. Настоятелят с мъка скри радостта си, че ще закусваме само двамата с него. Спаруженото му лице, което той непрекъснато мачкаше, сякаш е среда на хляб, обикновено мрачно и угрижено, сега бе озарено от невинна, почти детинска радост. Изглеждаше много остарял, тонзурата му вече не се нуждаеше от бръснар и най-важното вече не ходеше изпъчен: ето с кое се различаваше от онзи свещеник от времето на детството ми. Беше изгубил важния си, самоуверен вид.

Успях да отклоня първите му опити да ме накара да проговоря, които той направи, за да изпълни нарежданията на майка ми. Уверих го, че тя неоснователно си е въобразила, че е единствената жена в моя живот и за да се отърва от нея, за мен не съществува друг изход, освен да сключи брак, пък бил той и безразсъден в очите на обществото. Внимавах да не успокоя господин настоятеля докрай, оставяйки у него впечатление, че за мен още далеч не всичко е решено.

— Но — казах аз — не аз представлявам сега интерес за вас (той се опита да възрази), искам да кажа — сега, в този момент, не аз съм този, заради когото трябва да се хвърлите във водата, а по-скоро е

Симон, с когото сега се срещам всеки ден. Да, сега му е времето да го измъкнете на брега — но този път той сам ще се насочи натам, където чувства, че е призванието му, а вие ще трябва само да облекчите пътя му. Но внимавайте, не забравяйте, че само да му споменете за „духовно наставничество“, и той ще побеснее.

Слушаше ме със смирено внимание, което ме трогваше. Горкият настоятел — цялото му пламенно, но неосъществено бащинско чувство се бе изляло върху това селско момче — не че то беше безсърдечно, разбира се, но бе някак закоравяло и ожесточено. За него той говореше неуморно: „Знаеш ли, никога не съм го изпуснал от поглед, винаги, без той да подозира, съм бдял отдалеч над него. През първата си зима в Париж се разболя от възпаление на белите дробове. Влязох във връзка с хазайката му, пуснах ѝ нещичко, тайно, разбира се, и тя ми даваше сведения за здравето му. Иначе Симон можеше да си помисли, че е ударил и неговият час, ако ме видеше, че бродя около постелята му.“

Майка ми лежеше в стаята си, така че нищо не пречеше на настоятеля да се срещне със Симон на улица Шеврюс, вместо в книжарницата. Той се съгласи, „но само ако разреши госпожата“. През откренатата врата ѝ предадох молбата му, а мама ме прекъсна с гласа, с който говори, когато е болна: „Правете каквото искате, само да не го виждам.“

Срещата се състоя в малката гостна и продължи почти два часа; после Симон си тръгна бързо за къщи, без дори да си вземе сбогом с мен. Двамата се били разбрали Симон да остане още една година в Таланс, където свещеникът, „светият абат Муро“ бил приятел на настоятеля и щял да поеме грижата за Симон, като го подготви за завръщането му в семинарията — естествено не тази в Бордо, а може би в Иси-ле-Мулино. Всичко това изисквало много размишление и тичане.

Аз от своя страна обещах на настоятеля, че в скоро време ще може да ме види в Малтаверн: В крайна сметка майка ми ме бе убедила да се съглася, да замина, макар и с половин уста. Заявих, че първо трябва да си направя някои бележки, необходими за дисертацията ми, и трябва да ходя в общинската библиотека; съмнявам се дали някой може да се похвали, че ме е видял там през всичкото това време...

Отново отварям тази тетрадка два месеца по-късно. Това, което преживях, не се поддава на никакво описание, не се изразява с думи: има един вид срам, който не може да бъде изразен. Това, което ще успея да кажа тук за всичко случило се — както и за всичко останало, — е просто излагане на събитията в известна последователност и порядък. Все пак ще се опитам: трябва да удържа обещанието си пред Донзак... Но откровено казано, за какво ли ми е този предлог? Сякаш не изпитвах удоволствие отново час по час да преживявам срама си — чак до края на историята, или по-точно — до края на тази глава от моята история, която започва едва сега!

Пиша тези редове на 20 октомври, с тетрадка на коленете си. Намирам се в нашата ловна къща в местността Шикан, на километри от най-близкия чифлик. Времето е меко и мъгливо, в такъв ден би трябвало да прелитат много гривяци, но тях ги няма: топло е, крият се из дъбовете и се угояват с жълъди. Виждам в профил острия нос с изпъкналата брадичка на Симон, който между върховете на дърветата внимателно следи небесните булеварди, по които ще се появят ятата, ако се появят, разбира се. Чува се изсвирване, при Прюдан идва някакъв арендатор и го пита:

— Passât palumbes?

— Nade! Nade!^[6]

Както Юр, така и гигантските дъбове, под които е сгушена къщичката ни, винаги са ме карали да чувствавам отчетливо вечността, да осъзнавам преходността на човешкия живот. Човекът не само че не е дори мислеща тръстика — той е по-скоро мислеща мушица, която за кратките мигове живот намира време да се съвкуплява, ето кое е ужасното. От случилото се ще се опитам да запиша малкото, което ми се струва, че мога да кажа.

Не ходех в градската библиотека, но не защото почти всяка вечер отивах на улица Еглиз Сен Съорен. С Мари се срещяхме едва след затварянето на книжарницата и лесно бих могъл да съчета изискванията на работата си върху дисертацията с изискванията на страстта си. Но през тежките и тягостни часове в замрелия от жегата град единственото нещо, което можех да правя, беше да чакам... Е, и какво? Къде е тук драмата? Това е историята на всеки човек на една

определена възраст в един определен момент. Да, трябва да си християнин като мен, или да си бил християнин като Мари, за да повярваш, че инстинктът за продължение на рода надхвърля границите на нашия земен живот. Или по-точно трябва да си от категорията на непримиримите християни, към които спадам и аз: каквото и да си позволят те, никога не търсят извинение за него. Ако загинат, загиват с отворени очи.

Едно нещо само не будеше вече съмнения у мен: че Мари е била искрена в деня, когато бе дала израз на страха си да не би да ме откъсне от Бог и когато ми се бе сторило, че „крие нещо“. От Бог се беше отказала заради себе си, не заради мен. Тя твърдеше, че съм направен от сплав, сляла в едно това, което съм получил от Христос, с това, което съм получил от Кибела^[7]... Но според думите ѝ християнското преобладавало: „Не искам да те погубя“ — повтаряше ми тя. Възразявах, напомняйки ѝ за нашата нощ в Малтаверн. Защо, питахме се ние, вече не е същото! Защо всяка вечер унизително се завръщам на улица Еглиз Сен Съорен, след като предишната вечер на раздяла се бяхме уговорили, че е за последен път? Защо тези непрестанни падения така малко приличаха на нашия сън в лятна нощ, който за миг ми разкри цялото щастие на този свят — сякаш тогава нашите души само за една вечер бяха получили разрешение да се съединят заедно с телата ни? Но сега отново бях обречен да бъда отвратен. Кой ме беше научил на това?

„Какво се опитваш да направиш?“ — би казала горката ми майка. Мари беше различна от всички останали жени, може би защото като момиче е била благочестива. И това не беше лъжа: нейното страдание беше безкрайно по-силно от моето. Страданието я караше да изглежда по-стара или по-точно издаваше истинската ѝ възраст, докато аз според нея имах все същия ангелски вид — „и крилцата ти дори не са измачкани“, казваше тя с насмешка и тъга.

Докато ме чакаше на улица Шеврюс, майка ми бродеше от стая в стая със своето трагично изражение на лицето, предназначено за особено критични обстоятелства. Протаках нещата колкото можех под предлог, че имам да чета в градската библиотека. Тя ме накара да ѝ кажа поне деня на заминаването ни. Категорично отказах да определя

точна дата. След това цяла седмица не попита нищо и повече не позволи да я правя на наивна. Добре знаеше откъде се връщам всяка вечер и знаеше, че го знам. Целуваше ме само за да ме подуши, но все така оставаше сляпа за онова, което би я преизпълнило с радост, ако можеше да го разкрие: мислеше, че съм оплетен в паяжини — и аз наистина бях, или по-точно оплетено бе тялото ми, и то в миговете на очакване и няколкото минути след това. Мама дори не се и досещаше, че вече и дума не можеше да става между мен и Мари да се свържем завинаги: от временното ми заробване тя правеше извод, че съм заробен завинаги.

Излизах вечер, след вечеря, сит и уморен. Мама знаеше, че тогава не правех нищо лошо: винаги ѝ предлагам да дойде с мен. Тя отказваше, но беше спокойна. Понякога се връщам след час, понякога по-късно, ако бях ходил да слушам оркестъра на открито на площад Кенконс, който свиреше там през лятото; но най-често се задоволявах с по един сладолед в кафене „Комеди“ и въпреки комарите бродех по алеите на Градската градина, далеч от тълпата, скупчена около военната музика на петдесет и седми полк.

Сигурен бях, че сега, в края на август, няма кого да срещна тук. Но онази вечер на пейката, на която седнах в единия край на терасата, имаше един младеж с лула. Седнах колкото се може по-далеч от него, без дори да го поглеждам. Той ме попита подигравателно:

— Останал си в Бордо в края на август? Не си ли в Аркашон или в Понтияк, или пък Люшон?

Познах един студент от последните курсове на име Келер — от онези християни, които „слизат при народа“, „сеяч“^[8], от този род момчета, които се дразнят от мен, преди да съм си отворил устата.

— Може би — казах аз загадъчно — тук ми е по-приятно.

Той изръмжа:

— Никак не се изненадвам да чуя това от теб.

Когато се запознах с него във Факултета преди две години, този апостол отначало ме омая, после започна да проповядва; но това бяха времената, когато в „Под погледа на варварите“^[9] на Барес намирах отговор на всичко и взимах оттам готови фрази, с които се защитавах от другарите ми с „волен, язвителен смях“. Рязко се отделях от всички

останали с „гладката си повърхност“. Държах се така и с Келер, който бързо ме определи като представител на най-презряното нещо на този свят: обезпеченият едър буржоа.

— Какво всъщност знаеш за мен? — отвърнах му аз. — Само това, което съм ти показал от себе си, за да ме оставиш на мира и ти побърза да го направиш. Със същия успех бих могъл да изиграя ролята на „възвишена душа“ от тия, дето ти ги обичаш.

— А какво ли има отдолу под всяка от тези твои маски? Сигурно е нещо, което не е много приятно за гледане...

— Аз пък да не би да те моля да ме гледаш?

Очевидно тонът ми бе поразил този християнин, защото той веднага добави:

— Извинявай, наистина нямах право да се отнасям толкова високомерно. Всички сме еднакво жалки.

— Е да, Келер, но има огромна разлика между един нещастник като мен, преситен и разглезен, погълнат само от собствените си страдания, и един нещастник като теб, който жадува и копнее за справедливост.

— О, но знаеш ли, все пак и аз се стремя към удоволствието. Трябва пак да се срещнем — каза той въодушевено. — Няма да ти държа проповеди.

Чувствавах необходимост да се изповядам някому. Не можех да издържам вече. Казах:

— С удоволствие, но сега преживявам тежък период. Сега съм твърде далеч от Бога.

Той ме хвана за ръката и я задържа за малко в своята.

— „Когато мислите, че съм най-далеч от вас, тогава най-близо съм.“ Нали знаеш тези думи от „Подражанието“^[10]?

— Не става въпрос за това, че съм душевно студен, а не съм закоравял — аз върша зло.

— Вършиш зло ли?

— Да, а тази, с която го върша, също като мен желае да се откажем от злото... Но всеки ден в един момент то се оказва извън нейната и моята власт...

— Да, разбирам — каза замислено Келер. — Добре тогава, ще се моля за теб, ще кажа и на други хора да се молят за теб. Много съм близък с игуменката на манастира на визитандинките^[11]...

— О, не! — възразих аз. — Няма нужда. Това са такива глупости, дори нещо повече от...

— И ти наричаш това глупости?

Станах и отново заговорих по начина, от който Келер се дразнеше във Факултета.

— Да, аз съм смирен, нямам равен на себе си по смирение и не смятам, че която и да е моя постъпка е от значение.

— Но вечното ти спасение зависи и от най-малката ти постъпка. Нима не вярваш, че е така?

— Не, не вярвам... Виждаш ли, Келер, най-лошото при мен са не постъпките, даже не и мислите ми. Най-лошото е, че съм равнодушен към страстта, която е овладяла теб, християнина, както и всички млади активисти социалисти, анархисти... Най-лошото у мен е, че съм равнодушен към страданията на другите, примирил съм се със своето привилегировано положение...

— Ти си буржоа, едър буржоа — трябва да го убиеш в себе си. Ние ще го убием, ще видиш.

— Буржоазията има як гръб. Между другото аз съм потомък на старите ландски селяни, които принуждават възрастните си родители да работят, докато пукнат, а когато вземат някое младо момиченце да им прислужва — „слугинче“, както го наричат на местния си диалект, и то издържи, това се дължи на факта, че на тази възраст човек е способен да издържи какво ли не...

Млъкнах засрамен, че съм се изповядал на тази случайно срещната възвишена душа, и станах:

— Сбогом, Келер. Не тръгвай след мен. Забрави какво съм ти казал. Забрави за мен.

— Нима мислиш, че мога да те забравя! Ще се видим в началото на учебната година, нали? Обещай...

Горкият Келер! Сега щеше да се моли и да страда заради мен, щеше да кара да се молят и да страдат заради мен и светите сестри. Какво безумие! И все пак към нищо на този свят не бях почувствителен, отколкото към тази общност на душите на земята и на небето и тяхната взаимна зависимост: Келер ме дразнеше, защото се беше докоснал до най-съкровенията ми тайни, но не се и съмнявах, че е в негова власт да оказва влияние върху тях и променя хода им. Не, не смятам, че това, което се случи на другия ден, по някакъв начин е

свързано с онази среща в Ботаническата градина. Това, което се случи, беше в порядъка на възможното и дори неизбежното: мама не издържаше на тази напрегнатост и неопределеност, времето минаваше и тя вече трябваше да направи нещо...

На следващата сутрин, щом отворих очи, вече знаех, че в обичайния час няма да има нужда да звъня на вратата на къщата на улица Еглиз Сен Съорен, защото Мари ще ме чака зад вратата. Не валеше, но сигурно беше валило на друго място, защото се дишаше полеко. Това ми позволи цял ден да се шляя като бездомно куче по крайбрежната улица. Стигнах чак до доковете. Върнах се с трамвая, сред тълпата докери на зиданата платформа. Поскитах още малко. Никакво значение нямаше какво ще правя, докато дойде жадуваният миг. В шест и половина Мари я нямаше зад вратата, позвъних, но никой не отвори. Сигурно някой я беше забавил. Реших да се поразходя из квартала, не издържах повече на едно място. Потопих се за десет минути в мрака на „Сен Съорен“ — най-тъмната църква в града; после пак отидох пред дома на Мари. В този момент я видях да прекосява улицата. Беше бледа и задъхана. Извади ключа от джоба си: „Влизай бързо.“ Въведе ме в гостната, където капациите на прозорците бяха спуснати. Още не си беше свалила шапката, когато ми каза: „Току-що се видях с майка ти.“

— Къде? Заговори ли я?

— Да, представи си! Тъкмо показвах една книга на някакъв клиент. Смути ме настойчивият поглед на една дама — малко пълна, облечена в черно, — която беше влязла преди малко. Веднага разбрах, че не ще да е клиентка, а се интересува от мен. В този миг видях теб, Ален, да, видях те, пред мен се появи ангелският ти лик, той изведнъж се отдели от това едро властно лице на Агрипина^[12] или на Аталиа^[13]. Познах майка ти — беше толкова близка до представата, която си бях създавала за нея. Изглежда, че наистина, в буквалния смисъл на думата „могат да те изядат с поглед“. Малко е да се каже, че ме изяждаше с поглед — разкъсваше ме. Струваше ми се, че знам какво значи да си нечий враг. Но не да си мразен, да си мразен истински — това се случва по-рядко, отколкото си мислят хората: сякаш някой те подлага

на бавна смърт, за да ѝ се наслаждава, ако е възможно, колкото може по-дълго — да, вече знам какво е омраза.

Може би трябваше да я оставя да си тръгне? А ти какво би направил, Ален? Аз се поддадох на първоначалния си импулс, всъщност просто любопитство. Приблжих се до нея и с възможно най-деловия си тон я попитах: „Какво обичате, госпожо?“ Тя се смути. Започна да ме уверява, че е влязла само да хвърли един поглед на новоизлезлите книги. „Да — казах аз, — а може би и на мен?“ Можеш да си представиш каква физиономия направи в този момент. „Значи, знаете коя съм?“ — „Знам всичко за вас, госпожо.“ Стана бяла като платно и прошепна: „Той ви е говорил за мен? Нищо не би могло да ме учуди повече от негова страна!“ — „О, знам всичко за вас не от това, което той ми е разказвал за вас, а защото сте сложили своя отпечатък върху него, моделирали сте го до най-малките подробности — той винаги ще бъде изцяло ваше творение, даже и сега, когато ви се изплъзва: колкото знам за него, толкова знам и за вас.“ Тя каза: „Всичко това са само приказки...“, със същия тон, с който някога сигурно те е наричала „дърдорко“. Тя промърмори: „Не можем да говорим в този дюкян...“ — „Но отзад имаме един склад, госпожо. Ако смятате, че бихте влезли в него...“ Тя се съгласи. Помолих Балеж да се погрижи няколко минути за купувачите и въведох майка ти в колибката.

— Мама в колибката!

— Да, представи си, в този шкаф се намерихме очи в очи, както ти обичаш да се изразяваш. Първите думи, които произнесе, не издаваха ярост — явно ги беше подготвила предварително на трезва глава и дори ми се стори, че докато говореше, все повече се успокояваше, малко по малко налучкваше верния тон. Увери ме, че ще се въздържи да ме съди по какъвто и да е начин и даже в неин интерес било всичко хубаво, което си ѝ говорил за мен, да е вярно и тя би искала да може да повярва в него. „Но, госпожице, ако наистина сте онова изключително създание, за каквото ви представя той (в думите ѝ, без да иска, се прокрадваше презрение), то невъзможно е, ако обичате Ален по начина, по който твърдите, че го обичате, да не се съгласите, че за едно момче на двадесет и две години, което в много отношения е все още на петнадесет, не би имало нищо по-лошо...“ — Което беше на петнадесет, госпожо, преди да се срещне с мен.

Тя добре разбра за какво ѝ намеквах, стисна устни, но се овладя и продължи: „Не би имало нищо по-лошо от това да се ожени за жена, която е толкова по-възрастна от него и простете, с минало, което в края на краищата...“ — „Да, казах аз, и с настояще, а защо не и с бъдеще?“ Нарочно се опитах да я раздразня, за да я изкарам извън кожата ѝ. Тя продължи: „Да не би да мислите, госпожице, че на този свят има майка, която не би се ужасила от един такъв брак? Ще се въздържа да ви припомня обстоятелствата, които правят буквално немислима всяка връзка между нашите две семейства...“ — „Разбира се, госпожо... защото аз не съм от добро семейство. А Ален е младият Гажак, типично «момче от семейство».“

Прекъснах Мари с раздразнение:

— Подиграла си се с мен пред майка ми, приискало ти се е да блеснеш, да излезеш по-силната, да я стъпчеш — и за това си си послужила с мен.

— Да — каза тя, — не крия, че това уреждане на сметките ми доставяше особено силно удоволствие, до насита се наслаждавах на собствената си дързост. Но най-голямата дързост, която ми дойде на езика, беше да ѝ кажа: синът ви ми поиска ръката, но бъдете спокойна, и въпрос не може да става да дам съгласието си: обичам него самия, а не богатството му, което ме ужасява, не средата му — тя ми вдъхва отвращение... Бях готова дори да призная пред нея, че разликата във възрастта, която имаме с теб, е заплахата за щастието ни, за мен дори повече, отколкото за теб. Да... Но, Ален, та това би значело да ѝ издам тайната и да смъкна огромен товар от раменете ѝ: така тя отново би се превърнала в господарка на твоя живот, ти би загубил разменната монета, която ти бях дала: майка ти е готова на всичко само и само да се махна. Ето защо трябваше да продължавам в същия дух. Отначало се съгласявах с нея и дори се правех, че разбирам съображенията ѝ. Потвърдих, че от обществена и каквато и да е друга гледна точка аз съм точно от онзи вид съпруги, които със сигурност не са желани от майката на един-единствен и така състоятелен син като теб... Освен, добавих аз, ако не се налага тя да го предпази от нещо по-лошо...

— О — възмутих се аз, — надявам се, че не си я упрекнала за страстта ѝ към земята, за Нюма Серис и Вьшката?

— Не, в нищо не съм я упрекувала, наговорих ѝ всичко, но по такъв начин, че да не излезе, затръшвайки вратата след себе си. Похвалих се, че вече окончателно съм скъсала почти всички възета, с които си бил омотан, но признах, че все още не съм те направила съвсем свободен човек; казах още, че за мен не би било трудно да те убедя, че не е бог знае каква философия само да стоиш и да гледаш как боровете си растат самички, да караш арендаторите да събират смолата и после да слагаш в джоба си парата; вместо да изгниват дърветата, които много преди това е трябвало да бъдат отсечени и на тяхно място да бъдат засадени нови, които да носят печалба, ще те науча кога трябва да се сече и бих ти осигурила огромен годишен доход, от който сега арендаторите не получават нищо... Но, добавих аз, ние ще внесем промяна във всичко това и ще започнем да делим с изполичарите парите от отсечените дървета. Ние с Ален сме решили...

— Не, не може да бъде — извиках аз, — не може да си изрекла пред нея такава лъжа!

— Е какво пък, направих го! Доставих си това удоволствие.

О, неведнъж бях чувал това нейно злобно гласче — в случаите, когато огорчението, натрупано в нея през годините на нерадостната ѝ младост, прелееше чашата, — но едва при срещата с майка ми сякаш всички прегради бяха паднали и вълната на злоба бе плиснала, опръсквайки и мен самия. Изведнъж се озовах на страната на майка си. Дадох си сметка за това и се разкрещях.

— Но откъде-накъде се бъркаш в тези работи!

— А — извика тя извън себе си, — така, значи! Това е нещо като „кой ти каза“ на Хермиона^[14], така ли? Чудя се само какво те възмуцава повече: обидата, която нанесох на майка ти, или мисълта да разделиш с арендаторите парите от отсечените дървета. Щом се опитах да ти отнема кокала, и ти веднага си показа зъбите. О, ти си истински син на майка си! Хайде, тичай да я успокоиш!

„Мари, скъпа“ — смотолевих аз. Понечих да я прегърна, но тя ме отблъсна, излязла от кожата си.

— Но едно във всеки случай никога няма да се научиш: да прегърнеш една жена така, както трябва — това е нещо, което не се учи.

В началото даже не усетих удара и замрях неподвижен, с протегнати ръце. Тя сигурно забеляза, че лицето ми е разкривено от

болка, и мигом изтрезня. Изстена: „Ален, мой малки Ален...“ — но аз на свой ред я отблъснах и с все сила затръшнах входната врата зад себе си.

---

[1] Герои от приказки на Шарл Перо от сборника „Приказки на майка гъска“ (1697). — Б.пр. ↑

[2] Цитат от евангелието на Лука. — Б.пр. ↑

[3] Лютераните и калвинистите не се изповядват пред свещеник. Според тях човек може да се изповядва само на Бог. — Б.пр. ↑

[4] Католическите теолози различават „пълно разкаяние“, в основата на което стои чистата любов към Бога, и „непълно разкаяние“, предизвикано от не така безкористни подбуди, например поради страх от ада или съзнание, че грехът е нещо срамно. — Б.пр. ↑

[5] Превел Николай Антонов. — Б.пр. ↑

[6] „Минават ли гривяци? — Не! Не!“ (диал.). — Б.пр. ↑

[7] Кибела в римската митология — богиня на плодородието, майка на всичко живо. Тук въплъщение на езическото начало, противопоставено на християнското. — Б.пр. ↑

[8] Сеяч — член на идейно-религиозния кръг „Льо Сийон“ („Бразда“), създаден в Париж през 1899 г. около едноименното литературно списание, което от 1902 г. фактически се превръща в орган на френската християндемократия; през 1910 г. е забранен от папа Пий X. — Б.пр. ↑

[9] „Под погледа на варварите“ — първата част от трилогията на Морис Барес „Култът към аз-а“. — Б.пр. ↑

[10] Става дума за „Подражание на Христа“, трактат, приписван на немския монах Тома Кемпийски (1380–1471). — Б.пр. ↑

[11] Орден на визитандинките — женски католически орден, основан през 1610 г. — Б.пр. ↑

[12] Агрипина (16–59 г. от н.е.) — майка на римския император Нерон: тук се споменава като действащо лице от трагедията „Британик“ от Жан Расин. — Б.пр. ↑

[13] Аталия — царица на Юдея (ок. 841–835 г. пр.н.е.) — действащо лице от едноименната трагедия на Жан Расин. Олицетворение на честолюбива и властна жена, която не се спира пред нищо. — Б.пр. ↑

[14] Хермиона — героиня от трагедията на Расин „Андромаха“ (1667). — Б.пр. ↑

ГЛАВА XI

Дъжд се лее над дъбовете на Шикан. Нескончаемият шепот на дъжда кара тази изгубена сред Ландите местност да изглежда още по-усамотена. Подслонил съм се в миниатюрната трапезария, построена от борово дърво и покрита с папрат така, че да се слее с къщичката и да не плаши гривяците. В стаята има камина, на която някога се варяха чучулигите, убити от Лоран из нивите край Жуано; той не обичаше лова на гривяци, при който трябва дълго да стоиш неподвижен. Горкото дете. Ще станат вече четири години, откакто той — или всъщност това, което е останало от него — лежи, без да мръдне: това, което е останало от младото, пълно с живот създание... Всичко на този свят е безсмислено. Но очевидната истина е безсилна срещу мъката, причинена от някакво конкретно събитие — случилото се вече непоправимо нещастие, ще трябва да нося на плещите си през шестдесетте години живот, който съм си отредил. Ще се опитам да преодоля мъката, като продължа да записвам в тази тетрадка историята оттам, откъдето бях спрял, като я изживявам отново всяка минута — чак до последния удар, който трябваше да понеса.

И така, вратата на Мари хлопна зад гърба ми: свършено е, този път наистина е свършено. „Ален, мой малки Ален!“ Вместо да ме трогне, последният ѝ зов ме подразни. Не, аз не съм „твоят малък Ален“. Колкото и да си стара, не би могла да ми бъдеш майка. Слизам надолу по улица Еглиз Сен Съорен, тичам към мама, тя може би вече умира. Понякога се оплаква от болки в сърцето и често повтаря: „В нашия род всички умират от сърце.“ Луи Ларп ме чака на стълбищната площадка и ме предупреждава, че госпожата има мигрена и няма да обядва. Влизам в стаята ѝ, без да чукам. Легнала е, но не на тъмно, както при най-тежките си пристъпи. Запалила е нощната лампа. Много е бледа, усмихва ми се и изглежда спокойна. Старая се да не се издам, но нима тя няма да забележи, че съм разстроен? Прегръща ме, а аз

избухвам в ридания както някога, когато получавах прошка след някой гневен изблик, а тя ми казваше: „Как хубаво се разкайваш.“

— Какво има, бедното ми момче?

— Причинили са ти болка, знам.

— А, значи, знаеш? Да, болка... но и облекчение. Не е ли все едно какво мисли за нас това нещастно момиче? Важното е, че в края на краищата — трябва да признаеш — си е дала сметка, че между вас двамата съществува непреодолимо разстояние. Сега вече съм спокойна...

— Казала ти е, че се отказва?...

— О, не направо, но разбрах: решила е да се прави на благородна. Не искала парите, имотите, буржоазната ти среда. Тя не те иска, разбираш ли? (Това ѝ се видя толкова нелепо, че се разсмя.) Какво пък, нямам нищо против!

Значи, всичко бе станало не така, както ми го беше разказала Мари. Сцената, която бе разиграла пред мен, е била наполовина въображаема. Защо? За да си отмъсти за нанесеното ѝ поражение? Щом мама се е върнала успокоена, Мари явно е била победена.

— Да, успокоих се. О, не само заради нападките ѝ срещу всичко, което ние олицетворяваме, а и защото я видях, бедното ми момче. Признавам — додаде веднага тя, — че има много красиви очи. Това не може да ѝ се отрече. Но тя изглежда доста по-възрастна от годините си: тази жена работи, нали?

— Да — казах аз, — и е изстрадала много.

— О, то пък едни страдания...

Мама благоразумно преглътна това, което искаше да каже. Помълчахме малко и аз попитах:

— Говорихте ли нещо за Малтаверн?

— Не, естествено! Не посмя да направи такова нещо — като се изключи тирадата ѝ срещу едрата собственост и едрите собственици.

— Обзалагам се, че е изразила възмущението си от това, че не делим парите от отсечените дървета с арендаторите!

Зададох този въпрос с възможно най-безразличен вид. Поотдръпнах се назад и се вгледах в едрото бледо лице, осветено от лампата — но на него беше изписано само учудване.

— Какво искаш да кажеш? Нали си представяш как щях да я наредя, ако си беше позволила... Но ти не си обядвал, момчето ми. Има желирано пиле. Хайде, върви, не се тревожи за мен, аз съм спокойна.

Бях гладен и лакомо се нахраних под доволния поглед на Луи Ларп. Все още не страдах. Може би пък въобще нямаше да страдам. Казвах, че съм бил дете, а после и юноша с болезнена чувствителност — а и аз мислех същото. Но сам си знаех как изведнъж съм в състояние да изпадна в чудовищно безразличие, и то не само по отношение на другите, а и по отношение на себе си. Защо Мари се нахвърли точно срещу мен? Защо си отмъсти на мен, че мама беше взела връх над нея така, както взема връх над арендаторите, прислужниците, наемателите, доставчиците-търговци, Нюма Серис и най-вече — над нещастния си син? Може би пък изведнъж беше намразила точно това, което преди бе обожавала у мен: слабостта ми, неизлечимото ми детство. „Какво се опитваш да направиш?“ Тя силом бе изтръгнала от себе си последния си сън за щастие, чието въплъщение бях аз. А аз, аз? Изтегнат под мрежата срещу комари, се вслушвах в жуженето на кръвожадните насекоми наоколо. Даже не подозирах, че ще се появят и по-страшни зверове. Непрекъснато си повтарях: а аз? Стисках зъби: не, не съм чак толкова чувствителен, както мислят всички, не съм толкова слаб.

На по-другия ден заминахме за Малтаверн. Предната вечер отидох да се сбогувам със Симон. Определихме си среща в дома му в Таланс, за да можем да говорим на спокойствие. Не успях да го убедя да дойде с мен. Не било само заради госпожата, най-много се страхувал от Дюпорови. Беше се поуспокоил. Признах му, че не съм способен на такова безгранично доверие към духовния си наставник, за което пише Паскал. Последната година работа в лицей вече не го плашеше. Това щяло да бъде година на „равносметка“, както се изрази той. След това щял да постъпи в семинарията в Иси: „По това време вие ще сте в Париж и ще се виждаме.“ Това, че ще замина за Париж и че както преди ще бъда обсипан и обременен с всичко това, което на

него му беше съдено да познава само чрез мен и само в мен, не будеше никакво съмнение у него. Пошегувах се, че по този начин той ще завладее света задочно и докато аз погубвам душата си, той ще спасява своята. Той отвърна полугласно: „Ще се спасяваме заедно.“

Не предполагах, че и той ще ми нанесе такъв удар. Мислех го за съвсем безобидно създание, неспособно да ми причини нито добро, нито зло. Не бяхме разменили и дума за Мари, но усещах, че зад мълчанието му се крие нещо. Открай време бях свикнал да слушам от вечно подозрителната си и проникателна майка: „Криеш нещо от мен.“ И аз самият бях добил навика да откривам това, което другите крият от мен. На раздяла попитах Симон дали е в течение на случилото се между нас с Мари. Съжалих, че произнесох това име. Усетих, че това селянче ще каже нещо нетактично. И той наистина го направи: „Знаете ли, просто като че ли й бяха извадили зъб... Подозирахте я, че мисли за брак... И вие пък — при нейния произход! Може би, каквато е умна, би могла да ви докара дотам, но тя разбираше, че тогава ще настане истински ад. Да не е луда. Само че, ако тази история бе продължила прекалено дълго, тя би могла да развали друга една работа, която за нея е решена... Макар че старият Бар гледа през пръсти на историята й с вас.“

— Какво общо има Бар с частния живот на Мари?

— Хайде и вие пък! Разбрали са се, че в известно отношение между тях не може и никога няма да има нищо. Старият Бар е седемдесетгодишен. Всъщност Мари ще се омъжи за книжарницата. На практика той се е превърнал в счетоводител, а душата на търговията е тя. Нали знаете, книжарницата е всичко за нея. Кълна ви се, че предпочита нея пред Малтаверн. Ако чуете само какво разказва за копривата край Юр, за мухите, за връщането с двуколката, теглена от оная кранта, накацана от конски мухи, за чакането на гарата в Низан...

— Ако някой би могъл да разбере Малтаверн, боровете, от които сълзи смола, онази неплодна земя, пропита с тъга, това беше тя...

— Не, не е така, господин Ален, трябва да си роден там, и дедите, и прадедите ти да са родени там. Само ние двамата... Тя е от

града — та тя не живее дори и на улица, на открито, а в някакъв безистен...

— Значи, мислите, че Бар и тя...

— О, няма да е преди празниците, може би към петнадесети януари.

— Значи, това е бил последният случай, когато тя се е отпуснала... Все пак това е отвратително.

— Е какво пък, нали ви казвам, че между тях двамата няма да има нищо, просто си уреждат живота...

— Така де — извиках аз, — тя е свикнала със старци.

— Не е хубаво така, господин Ален, не е хубаво!

— Какъв ужас е с тия старци — приближат ли се до младите и направо ти се повдига — ами старите писатели, които се осмеляват да описват тия неща в книгите си, без да се срамуват. Просто да рече човек, че е била вречена на тях. Е, добре, че поне все пак е имала мен. Но винаги така става. Когато Балеж се пенсионира, ще може да си вземе някой двадесетгодишен помощник.

— Не, господин Ален, тя ви обичаше, тя и сега ви обича.

— Ами да, ще обича и двадесетгодишния помощник, а после те двамата ще убият Бар, за да могат да се оженят. Фактически тази книжарница в безистена е съвсем като в романите на Зола.

— О, господин Ален, недейте така! Не е хубаво...

— И у нея има нещо от героините на Зола: всъщност това, от което винаги съм се отвращавал. Какво би могла да разбере Терез Ракен от Малтаверн? Но знаете ли, въпреки всичко Малтаверн й хареса — особено като пристигнахме вечерта, а и на разсъмване, преди да пламне пещта, когато боровете сякаш ни благославяха с протегнатите си клони... Всъщност не, те благославяха само мен, бяха познали само мен, тя нямаше нищо общо с тях.

Тогава изведнъж избухнах:

— Ама разбира се, че е създадена за Бар. В края на краищата не е чак толкова по-млада от него.

— О, господин Ален!

— От момента, когато една жена престане да е истински млада, тя минава на другата страна, на страната на Бар.

Не съм и подозирал, че болката ми толкова лесно можеше да се превърне в ярост. „И като си помисля — изкрещях — за всички тия

духовници, които тайничко хленчат срещу безбрачието си, а ако в живота им има нещо хубаво, все пак то е, че могат да избягат от това животинско нещо. Даже и при животните е по-чисто!“

— О, господин Ален, увличате се, както казва често госпожата. Нали знаете, плътта е свято нещо.

Избухнах в ридания: „Да, знам.“ Симон нямаше ни най-малка представа какво би трябвало да направи и каже, когато един господин като господин Ален се разридае пред него. Още от дете той никога не беше плакал пред никого, дори и насаме. Сълзите бяха също една от моите привилегии.

Бързо дойдох на себе си, изтрих си очите и се извиних: този брак със стареца просто ме беше поразил. Но вече започвах да свиквам с тази мисъл. Тя се омъжва за книжарницата: какво по-хубаво от това? Всичко е наред... Качих се в колата. Със Симон щяхме да се видим в началото на учебната година. В диона отново започнах да страдам. Но сега страданието ми нямаше нищо общо с това, което обикновено наричах страдание. Просто изпитвах физическа болка, беше ми физически непоносимо. Знаела е, през цялото време е знаела, просто се е позабавлявала малко с едно момченце с жълто около устата, преди да се обвърже завинаги. Когато стане госпожа Бар, ще трябва да се въздържа. Как да превъзмогна болката? Не можех да издържам повече така. Ако на другия ден не заминавах за Малтаверн, бих могъл да се срещна с Келер и той да ме заведе в своя орден на сеячите, може би там все щях да срещна някого. Той беше казал: „Орденът на сеячите — това значи приятелство. Хората се обичат един друг — ето кое е истинската любов, в нея няма нищо животинско.“

На другия ден бяхме в Малтаверн. Не исках и да чуя за Люшон или за отсядане в хотел където и да е. Мама виждаше, че съм нещастен, но смяташе, че съм претърпял нещо като операция и за няколко дена ще ми мине. Просто неизбежните последици след операцията. Самата тя беше тъй спокойна, както не я бях виждал от години, навярно така се чувствува човек, който току-що се е спасил от някаква смъртна опасност. Даже и за момент не си помисли, че никога не е била по-близо до най-голямото нещастие, което би могло да ѝ се случи, докато аз пропадах между миговете на просветление, които все

още ме осеняваха. Това, което пиша тук, е предназначено само за мен, него няма да го прочете дори и Донзак, защото няма нищо по-срамно и презряно от това да се правиш, че искаш да умреш, а да не умреш. Всяко несполучливо самоубийство е винаги подозрително; но да не си способен дори и на него! По-добре да не даваш поводи за подигравки.

И тъй — какво точно ме предпази от безумното желание да заспя вечен сън, от онова „не ми се живее повече“, — като се започне от срещата ми със Симон вечерта преди да заминем за Малтаверн, та до днес? Не знам какво мислят лекарите за тази болест, но добре знам какво изпитва нещастникът, брънка от един род, в който пралядо му и братът на пралядото са се удавили в лагуната при Тешуер, вероятно болни от онова, което овчарите наричат „пелагра“ и което кара болния да се удави. Знам, че тази болест и всички подобни на нея, чиято първопричина е заложена в самите нас, изпуска мъка в смъртоносни дози и е в сърцевината на нашето същество още от момента, в който сме видели белия свят — тя започва още с първия вик на новороденото.

През онези седмици, през които живях с мама, тя беше сияеща и спокойна, прощаваше ми всичко и се мъчеше да ме накара да ям речни раци и гъби-червенушки. Тогава дойдох до заключението, че само несръчността ми ме е предпазила от смъртта. „С две леви ръце си — често повтаряше презрително мама — и хамалин не можеш да станеш.“ Да, даже не можех да се самоубия. Сега лагуната вече не беше така дълбока. А пък отрова... какво можеш да купиш от аптеката без рецепта? Твърде съм малодушен, за да посрещна смъртта като Ана Каренина, хвърляйки се под влака, твърде съм малодушен, за да скоча отвисоко или да натисна спусъка.

Най-странното е, че единствената ми опора — вратата ми в задгробния живот, почти не влизаше в сметката. Сякаш напук на дефиницията на малкия катехизис и забраните на казуистите чувах как някой им се смее подигравателно: за тези глупаци доброволното напускане на света е равностойно на убийство... Преди всичко не става дума за доброволна постъпка, защото тази необходимост е заложена в нас, както и всичко, което от ден на ден ни убива — от раждането до смъртта. Откакто съм се върнал, в моите очи земята на Малтаверн се превърна точно в това, което е: неприветливи и безплодни ланди, а един ден тя ще изгори. Погледът ми, моят

омагьосан поглед е бил този, който я е превръщал в нещо друго. Същото е и с Мари: земята на Малтаверн и Мари — ето че най-сетне те са навеки такива, каквито наистина са. Загубил съм властта си над тях да ги превръщам в нещо друго. Но само Мари да не си въобрази, че съм искал да умра заради нея.

Опитвам се да се моля, но докато ги произнасям, думите губят смисъла си, а убежището отвъд словото, където толкова често съм намирал спасение и където мислех, че човек може да потъне в съзерцание, вече е само отвор към празнотата, към нищото.

Повтарям, има и просветления. Ненадейно вкусът към живота се възвръща. Знам, че това няма да трае дълго и болестта ми ще се завърне отново, но използвавам времето, което ми е дадено, за да си поема дъх. През една прекрасна нощ станах от леглото и излязох бос на балкона, на който бяхме стояли с Мари, облакътени на перилата. И очите ми още веднъж видяха всичко — небето с избледняващите звезди, върхарите на боровете, така близки до небето, и аз, който ги бях съзерцавал, и отчаяното ми сърце. Това поне е било, не е вярно, че не е имало нищо — ако нямам ключ за този свят, още не означава, че ключ въобще не съществува.

Периодите на просветление зачестиха, докато не се случи онова, за което ще разкажа сега — впрочем ще разкажа за това, което мислех, че е просто някаква случка, а то се оказа онова място по пътя ми, на което щяха да ме причакат и да ме хванат за гърлото — сякаш всичките ми мисли за самоубийство са предвещавали предстоящата беда. Въпреки че през септември вече никой не се къпе в мелницата на господин Лапер, където водата е ледена, през онзи ден беше толкова топло, че за всеки случай си взех и банския. Без съмнение мисълта да свърша онзи ден всичко с един замах не ме напускаше — по всяка вероятност щях да бъда сам. Знаех, че се страхувам от края на Ана Каренина, но не и от този на Офелия — може би защото тайничко знаех, че инстинктивно ще започна да правя движения с ръцете и краката, които не ще ми позволят да потъна. Смътно ми се привиждаше възможността да стане някой нещастен случай. Представях си скръбта на мама и на Мари. Ще кажат както винаги: получил е схващане или кръвоизлив. Свидетел няма да има.

Докато вървах надолу по песъчливия път, който води към мелницата, с досада забелязах, че някой се цамбурка в езерото. Водата

е толкова студена, че не може да се стои дълго в нея. Ето защо реших да почакам, докато ми направи място, и се шмугнах в папратите, откъдето можех да го наблюдавам незабелязано. Има едно удоволствие, което никой не си признава — но аз си го признавам — да гледаш някого, без той да те вижда и да си мисли, че е сам. Наистина удоволствие, достъпно само богу. Скоро забелязах, че къпещият се е всъщност момиче — така тъничко и с тъй дълги крака, че наистина можеш да сбъркаш. Можеш ли да ги разбереш момичетата, те никога не са деца, детството за тях е недостатъчно. Тази явно беше още малка, къпеше се с бански костюм като на момче. Едно момиче от градчето никога не би си позволило такова нещо. Тя излезе от водата и седна на слънце на брега да се подсуши. Огледа се наоколо. Обедна пустота и тишина. С бързо движение тя смъкна горницето на банския си, целомъдрено откривайки слабичките си раменца и едва напъпилите си гърди. Чувството, което изпитах тогава, не е това, което ще си помисли Донзак, не е сладострастието на фавна. Не, все още малките момиченца не извикват у мен лоши помисли. Стори ми се, че хватката около гърлото ми се разхлаби (да бях знаел!) — сякаш някой бе допрял ръка до очите ми, а после я бе отдръпнал и аз изведнъж бях прогледнал. Дори само по себе си това създание беше чудо, а по света има милиони такива чудеса — светът, който не познавах и който впрочем нищо и никой нямаше да ме застави да обиколя, ако предпочета да си остана в стаята, където са книгите ми и няма други хора.

Момиченцето дълго стоя право под слънцето, а нечистите помисли бяха тъй далеч от мен, че докато го гледах (това несъмнено има значение само за самия мен), както винаги при вида на прекрасно младо тяло за мен стана очевидно, че Бог съществува. Бог съществува, нали виждате. Същият глас, който крещи в ухото ми: „Всичко е пред теб, всичко е за теб, убивай и яж“, същият този глас ми нашепва: „Но можеш да избираш или да се откажеш от всичко, или да започнеш да Ме търсиш — а това е единственото начинание, което си заслужава труда.“

Момиченцето се беше скрило в папратите, но миг след това отново изскочи, с къса поличка. Доколкото можах да преценя, не беше

особено хубаво — косата, опъната назад с кръгъл гребен, правеше челото ѝ да изглежда прекалено високо. Но бях я видял съблечена и знаех, че е хубава — не с онази красота, която е заключена във вече установените черти, а с красотата на изменчивите линии на съзряването. Бях издебнал мига между разсъмването и зората или точно — между зората и утринта — нетрайното чудо, което е вече тук, без да е започнало истински.

Оставих я да си тръгне и я проследих, но отдалеч. Крачеше сериозна и изправена, като истинско голямо момиче, правейки по някой внезапен скок като козле в папратите, после се спираше да вземе нещо от земята, пак тръгваше. Ненадейно под гуменките ми изпраця сухо клонче. Тя се обърна, сложи ръчичката си на височината на очите, за да види кой ходи след нея, и изведнъж — дали ме беше познала? — се спусна да бяга, скри се зад завоя. Когато стигнах до завоя, тя вече беше изчезнала, сигурно беше побягнала направо през гората, защото повече не я видях.

ГЛАВА XII

На връщане от мелницата, целият погълнат от мисълта за побягналото момиченце, видях, че мама ме чака на стълбището пред къщата. Извика ми, че имало телеграма за мен. Когато ми я подаде, тя беше вече отворена. „Отворих я, естествено! От Симон е... какво нахалство!“ Прочетох: „Спешна необходимост да ви видя. Телеграфирайте можете ли утре да сте в Таланс.“

— Ако искаш да чуеш съвета ми, първо поискай да ти пише какво има.

— Не, той е най-дискретният човек на света. Сигурно причината е важна. Ще замина утре сутринта. Отивам да предупредя шофьора.

— Разбира се! И колата, и шофьорът са твои.

Петлите в Малтаверн се надпяваха в предутринната мъгла с петлите от далечните чифлици. „Това е вик, въззет към небесата сини“^[1]. Бях почти сигурен, че Мари е тази, която ме вика, и ще я заваря у Симон. Даже не изпитвах любопитство; когато си имаш работа с актриса като нея, няма нужда да се правиш, че вярваш в реалността на ролята, която играе, дори и самата тя да вярва в нея и да се самозалъгва. Донзак казва за психологията в романите на Бурже^[2], че не струва и пукнат грош. Да, с такива грошове се разплащаме и ние помежду си. Пък и макар тогава за мен да бе настанал миг на отдих, бях така изтощен, че не чувствавах вече нищо. Докато седях в автомобила, сам се смеех при мисълта, че от всичко, в което упреквах Мари, на повърхността беше изплувало само казаното от нея на Симон за копривата на брега на Юр, за мухите, двуколката и за гарата в Низан — отричането ѝ от Малтаверн, на нея, неблагодарницата, недостойната, глупачката!

Когато пристигнах към обяд, нея още я нямаше у Симон, но щеше да дойде за закуска. Според Симон Бар сигурно бил изпаднал в ужас, задето Мари е прекъснала работа! Била отчаяна, че не е могла

сама да ми обясни за бъдещия брак, който според замисъла ѝ се свеждал само да се уредят нещата така, че книжарницата да не попадне в чужди ръце. Симон си призна, че е сгъстил прекалено много боите, когато ѝ е разказвал как съм се вбесил, когато без предварителна подготовка ми е съобщил за намерението, което мислел, че ми е известно.

— Предавате всяка моя дума — упрекнах го раздразнително аз. — Всичко обърквате. За нещастие дискретността е добродетел, която не може да се научи.

Той почти не се защити. На съвестта му сигурно тежаха и други грехове.

Мари пристигна с трамвая малко преди обяд. Това, което беше на път да ме сполети тогава, но дори не можех да си го представя, сега, след като се случи, не ми позволява да си припомня объркания разговор с Мари в стаята. Симон ни беше оставил насаме. Трябва да кажа, че за чест на Мари, щом видя тъжното ми лице, тревогата ѝ се насочи само към мен. Вероятно имам дарбата да събуждам у жените чувства на грижовна и разтревожена майка. Тя нежно обгърна ръце около главата ми и каза: „Не ми харесва погледът ти.“

Приех без коментар всичките ѝ съображения защо трябва да склучи този брак, които тя ми изреди, сякаш въобще не ме е грижа за него... Няколкото часа, които прекарахме след обяда в кафенето в Таланс, където бяхме поканени от Симон, сега ми се струват почти безкрайно дълъг отрязък от време: нещо като пауза в живота ми между два свята. Сякаш истинската причина за мъката ми внезапно се откри пред мен, а съобщението за едно банално произшествие, текстът под една снимка във вестник „Ла Птит Жиронд“, който портиерът от улица Шеврюс ми донесе онази сутрин заедно с кафето, беше достатъчен с един удар да ме хвърли в бездънна пропаст, в която продължавам да падам с главата надолу.

И така, онази сутрин, след като отпих няколко глътки от кафето, хвърлих разсеян поглед на първата страница на вестника и помислих, че халюцинирам: веднага познах лицето на момиченцето с опънатите над прекалено високото чело коси, веднага познах това лице без усмивка. Момиченцето от воденицата. И отдолу с курсив: „Преди два

дена на обяд Жанет Серис е излязла от дома на баща си, господин Нюма Серис, и оттогава не се е връщала. Предполага се, че е избягала от къщи, защото момичето имало склонност към такива неща. Била е облечена в къса плетена рокличка на райета и с бели гуменки на бос крак. В косата си е имала кръгло гребенче.“ Следваше адресът на Нюма Серис, телефонен номер. Въшката! Преди да се опомня и многократно да прехвърля наум всичко, което тази история добавяше към мъката ми, се замислих (просто не можах да не се засмея) каква лоша шега ми бяха погодили — значи, в мелницата се е къпела Въшката, значи, тя ми се е сторила така очарователна! Не може да бъде случайност. Всичко е някак прекалено умело скроено. „Дело на дявола е това“, както се казва в Светото писание, врагът направи така, че да ми се стори очарователна, но като ме видя, тя изпадна в ужас и избяга, изчезна, може би завинаги.

Бях единственият свидетел. Трябваше незабавно да се върна в Малтаверн, но на обяд имах среща с Мари и Симон. Ще им кажа всичко, ще направя така, както ме посъветват. Пък и сигурно е бягство; не знаех, че е имала склонност към такива работи: никога не говореха пред мен за нея. Боже, защо ми се надсмиваш?

Облякох се бързо, излязох и купих още два местни вестника, в тях открих същата снимка и същото съобщение; влязох в сградата на „Креди Лионе“ и в редакцията на вестник „Франс“ на улица Порт-Дижо, където окачват последните новини: нищо за изчезването на малката Серис. Върнах се на улица Шеврюс. Признавам си, че треперех от страх и ме избиваше студена пот от ужас. Страх и ужас — но от какво? Бях убеден, че трябва да съм готов за най-лошото. Ако то се случеше, този път щях да намеря сили и начин да пристъпя отвъд. Нямах да се оставя в ръцете на врага, колкото и умело да бе скроил всичко.

Струваше ми се, че с двете си ръце държа все още хлабав възел, който обаче се затягаше около врата. В дванадесет часа на обяд бях зад вратата, даже отворих, преди да са звъннали. Кой знае какъв вид съм имал. Мари извика: „Ален, какво ти има?“ Не можех да говоря, само им показах снимката. Какво пък имало толкова! Били я видели и отначало се разсмели. Някакво бягство... Възразих: „В това няма нищо смешно и аз съм забъркан в цялата тази каша.“

— Ален, да не си полудял!

Тогава започнах да им разказвам какво се беше случило. Не можех да позная гласа си. Вече бяха престанали да се смеят. Мари каза: „Ще закусим, а после ти ще заминеш. До довечера ще я намерят. Щом пристигнеш, ще дадеш показания.“ Тъй като не бях способен да хапна нищо, Мари предложи да идем да изпием по чаша шоколад в кафене „Прево“.

— Само едно е неприятното, че ще трябва да даваш показания...

— И че ще видиш името си във всички вестници — прекъсна я Симон.

Мари го погледна въпросително, сви рамене и предложи да идем в книжарницата да се обади по телефона на най-добрия си клиент, който завеждал информационния отдел на „Ла Птит Жиронд“: дано той да ме успокои.

Тъй като в този час на деня книжарницата беше затворена, влязохме през една странична врата. Приятелят на Мари не беше в редакцията, но тя имаше домашния му телефон и го откри бързо. Подаде ми слушалката. Да, имало нещо ново: „Някакъв смолар видял как момиченцето минало покрай него тичешком, сякаш изплашено от някого или от нещо, сякаш го преследвали. Разпитът на смоларя продължава. Засега той е само свидетел, но...“ Слушалката падна от ръцете ми.

— Ален, може ли така да губиш ума и дума?

— Смоларят не е излъгал, тя е тичала, защото е била изплашена. Била е изплашена от мен. Малко преди това я гледах как се къпе...

— Да, и четвърт час след това си бил обратно в Малтаверн, където са ти предали телеграмата на Симон. От какво се страхуваш?

Симон поклати глава:

— Ех, вие пък наистина ли смятате, че няма за какво да се безпокои?

— Млъкнете, идиот такъв! — викна ядосано тя. — Погледнете го само, моля ви се. А аз исках да ви помоля да заминете с него за Малтаверн. Но като размислих, реших, че предпочитам да знам, че е сам, отколкото с вас... Всъщност да, наистина! Аз ще замина с него. Вие ще останете тук, докато дойде Балеж. Ще му обясните... Ще му помагате, ако потрябва. Ще се върна утре сутринта.

— Но какво ще каже госпожата, като ви види?

— Тя ще види и сина си. Един поглед ще ѝ бъде достатъчен, за да разбере, тя не е като вас да не разбира нищо.

Почувствувах облекчение, оставих се в ръцете ѝ, докато бях с нея, не можеше да ми се случи нищо страшно. Отново можех да си поема дъх. Колата пълзеше като костенурка по задръстената от автомобили улица Сент Катрин. После излязохме на шосето за Леонян и скоро започнаха и боровете. Мари ме хвана за ръката. Попита: „Нали не те е страх вече?“ Не, не се страхувах, но знаех, че всичко ще започне отново. Сега ми беше ясно, че не мога да бъда заподозрян — но след по-малко от десет минути може би нямаше да мисля така. Щях да бъда убеден, че всичко е против мен.

— Дори и ти, Мари, ако те разпитат и кажеш всичко, което знаеш, ще станеш свидетел на обвинението.

— Внимавай, момченце, пак започваш...

— Нали си спомняш онази сутрин, преди да заминем, когато ти поиска да видиш Юр и аз минах по един страничен път, защото знаехме, че малката ни шпионира, нали не си забравила какво ти казах? Казах ти: „Ще я удуша!“

— Бълнуваш, Ален. Всички тези работи нямат никакво значение.

— И все пак, ако те разпитат, твой дълг е да си спомниш тези разобличителни думи.

— Какво им е толкова разобличителното — че са израз на едно моментно раздражение, каквото изпитвах и аз, което би изпитвал който и да е друг на наше място...

— Щом така се изплаши, значи, е знаела, че я ненавиждам: само като ме видя на завоя на пътя, и се втурна тичешком в гората, където я е причаквал онзи човек.

— Съдбата е виновна, както казва Шарл Бовари^[3], във всеки случай ти не си виновен.

— Под крака ми изпраця клонче, тя се обърна и ме видя. Ако бях стъпил встрани от клончето, тя щеше да продължи по пясъчния път за Малтаверн. А точно този ден я видях гола и открих, че съм се лъгал по отношение на нея, че се е преобразила, както гъсеницата се превръща в пеперуда...

Не след дълго Мари прошепна: „Каква катастрофа за майка ти!“

— Сега вече я разбираш, нали?

Да, разбирала я. Повече не си казахме нищо. От време на време ме хващаше за ръката, стискаше я леко, за да не забравям, че е до мен. „Не се бой, тук съм.“ Така ми казваше мама, когато ме беше страх нощем. Мари познаваше този мой недъг, беше го наблюдавала и у един от своите старци. „Казал си на Симон, че съм свикнала със старци...“ А-а, ама той наистина предава всяка дума!

— Да, предава всяка дума. Та един от моите старци буквално се задушаваше от кошмарите, които си измисляше сам.

Във Виляндро, където спряхме да налеем бензин, имаше хора, които оживено обсъждаха нещо пред гаража. След като седна пак зад волана, шофьорът ни каза: „Онзи мръсник си е признал, че след като я е удушил, е скрил трупа в една кошара и оттам през нощта с ръчна количка го е пренесъл до един от дълбоките вирове на Юр, при мелницата, нагоре по течението.“ Скрих лицето си с длани не за да скрия сълзите си от Мари, а за да не гледам повече този свят, който нямах смелост да напусна.

Мама стоеше сама в гостната, капациите на прозорците бяха спуснати. Беше буквално като ударена от гръм и не реагира на присъствието на Мари. Дали изобщо я позна?

— Госпожо, не исках след удара, който понесе тази сутрин, той да пътува сам чак дотук.

Тя се вгледа внимателно в мен:

— Значи, за теб е било удар?

— По-страшен, отколкото можеш да си представиш: та малката се изплаши от мен, заради мен изпадна в ужас.

На няколко пъти мама уморено повтори: „Какво казваш?“ Но скоро наостри слух. Когато свърших, тя каза: „Сега, след като престъпникът е арестуван и си е признал, няма смисъл да казваш нищо; всичко трябва да си остане между нас.“

— Не — възрази Мари, — важно е за онзи нещастник, — та той рискува главата си. Ален ще бъде свидетел, че малката наистина се е изплашила и се е втурнала тичешком в гората, че всичко се е случило точно така, както го е разказал човекът, а не са му повярвали: едно запъхтяно малко момиченце...

— Да — казах аз, — точно това задъхване вероятно я е и погубило...

Исках веднага да ида в полицията, но според мама точно сега всички били в мелницата: убиецът показвал мястото, където е хвърлил тялото. Не исках да чакам.

Не се оказах толкова интересен за тях, колкото бях очаквал. Бяха хванали убиеца и се готвеха да открият трупа. Сметнах за необходимо да кажа на сержанта, който ме разпита, че малката се изплашила не от друг, а от мен. За тях работата беше приключена. Като се върнах, спях два часа, тежко и непробудно. Научих, че докато съм спял, мама и Мари са си говорили за мен или по-точно Мари се беше постарала да я накара да разбере, че не се чувствавам добре. Сигурно беше останала с впечатлението, че е успяла да я убеди, защото в шест часа беше заминала за гарата, без да ме види. „Но — увери ме мама — беше съвсем спокойна за теб.“

Тревогата на Мари се предаде и на мама и поне за малко отвличаше вниманието ѝ от онова малко трупче, което беше все пред очите ѝ. През нощта, която тя прекара до леглото ми, леглото на Лоран, открих, че с малката са я свързвали и други неща — по-различни от долните сметки, които ѝ бях приписвал, че се беше привързала нежно към това дете без майка и то ѝ бе отвърщало със същото.

— Но ти не знаеше, ти не можеше да знаеш колко голяма беше любовта ѝ към теб — беше ми забранено да говоря за нея.

— Какво? Любовта ѝ към мен ли?

— Да, това изглежда невероятно за едно дванадесетгодишно момиченце. Никога не бих могла да си представя, че може да съществува нещо подобно — то би ме възмутило, — ако не виждах с очите си този истински култ, тази нежна преданост — още съвсем детинска, но и женска едновременно — съвсем чиста и невинна, разбира се. Знам го със сигурност, защото непрекъснато ми говореше за това. Ако има нещо, което ми помага да не роптая срещу ужасното поругание, на което е било подложено това невинно дете, то е, че сега

тя вече вижда: ти вече не я мразиш, плачеш за нея, няма да я забравиш, тя вече не е Въшката...

— Но тя нали не знаеше, че я наричам Въшката?

— Знаеше. Да не си помислиш, че аз съм ѝ казала. Нюма Серис знаеше за това от Дюберови, от твоя любим Симон, предполагам. Една вечер, като бил пиан, Нюма го казал на малката. Плака ли, плака...

Сега плачехме ние двамата, мама и аз, в нощта, безсилни да се примирим с ужасната действителност, с това, което е изтърпяло нещастното детско тяло, с цялата мръсотия и поругание...

— Ален, ти, който си чел всякакви книги, и знаеш всичко, написано за злото, което бог допуска: защо, след като е дете, малко момиченце, защо, преди да я убие, е трябвало да хвърли тялото и душата ѝ на онзи заслепен звяр? Какъв е смисълът на изпитанията, на които всеки ден са подложени дори и малки деца? А ние знаем само за онези случаи, за които пишат във вестниците. А всеки ден, навсякъде, из целия свят...

Тя замълча в очакване на отговора ми. Продължавах да оплаквам обезчестеното малко тяло, което и цялата вода на Юр нямаше да може да измие. Най-после казах:

— Може би злото приема човешки образ.

— Значи, този човек съществува, някой го е създал и някой му е дал властта да върши това.

— Мамо, единственият отговор е онова покрито с хрочки, приковано с гвоздеи на кръста голо тяло (защо то е било голо), над което са се надсмивали книжниците — тялото господне. Малкото момиченце навеки ще съхрани в сърцето си отговора на този въпрос. Сега и завинаги. А и ние скоро ще разберем онова, което чувствуваме всеки път, когато се причестяваме с обруганото, разпнато и възславено тяло.

— Да, вярвам, че е така, вярвам.

За първи път през живота си я виждах да риде, да риде от любов.

— Обичах това момиченце така, както не съм обичала никога друг, дори и теб. Казвах ѝ: „Трябва да станеш учена, аз никога не съм имала с Ален общи теми за разговор. В семействата от нашия кръг няма подходящи жени за младеж като него.“ Макар че беше стигнала в училието си само до началното училище, малката започна да взима

частни уроци от нашия учител, който е много интелигентен, скоро ще завърши литература. Освен това учеше и латински с господин свещеника и той разширяваше кръгзора ѝ в онези области, от които се интересуваш ти. И той започна да се интересува сега от тези неща. Горкият настоятел, нямаш представа какво влияние имаш върху него. Но аз ти преча да спиш. Трябва да спиш, скъпи мой.

— Не ми се спи. Важното е, че ти си тук.

Помълчахме така известно време. Поривите на нощния вятър накараха боровете да проговорят — и те заедно с нас оплакваха малкото момиченце, хвърлено живо на звяра, но не за да бъде разкъсано като девицата Бландин^[4], а за да бъде осквернено по най-страшния начин, по който може да бъде осквернено едно божие създание на този свят — преди смъртта си тя е видяла разкривеното лице на убиеца. Мама заговори отново:

— Ако добре съм разбрала онази личност (личността беше Мари), ти си си втъпил, че съм поръчала на горкото момиче да ви шпионира, докато мен ме няма. Как си могъл да помислиш, че съм способна да... Вярно е, че ѝ казвах много неща. Ние двете бяхме толкова близки, когато бях в Малтаверн без теб! Тя знаеше всичко за опасенията ми, откакто онази личност бе влязла в живота ти. Та ние с нея си говорехме само за теб. И ако тогава малката ви е следила, то не е, защото аз съм я молила за това, а така, сама, по собствено желание. Никога не съм мислила, че едно толкова малко момиченце може да бъде тъй ревниво. После ми разказа колко много е страдала по теб през онази вечер и онази нощ, тя всичко си споделяше с мен. Ние всичко си казвахме една на друга. А знаеш ли, аз не ревнувах. Готова бях и живота си да дам само за да я обикнеш. Тя вярваше, че в края на краищата ще я обикнеш, даже и мен успя да накара да повярвам в това. Най-страшното от всичко е, че това е било истина, ти наистина си я обикнал час преди да я изнасят и удушат.

— Да, и сега ще я обичам до края на живота си, ще я прилаская дълбоко в себе си, ще я скътам в сърцето си, бедната мъничка Въшка, единствената моя любов.

Изведнъж чух, че мама се разсмя. Да, смееше се. Тя каза:

— Знаеш ли как си откъщаваше, че я наричате Въшката? Ами да, наричаше онази личност „куката“, защото често ме чуваше да се оплаквам, че това момиче „го е хванало на въдицата си“.

Мълчахме дълго и после чух хрипливото дишане на майка ми, почти хриптене, сякаш с мъка си пробиваше път през непролетите още сълзи. Стоях буден, мислено преминавах извървения вече път, моят път, извървян с кръста на гръб: на първата спирка — смъртта на брат ми; на втората — изнасиленото момиченце. Откъде да намеря сили да направя още една крачка, тъй слаб и обезоръжен? Ах, да можех да легна на голата земя на онова добре познато ми място в Малтаверн, което от дете наричах „красота“! Да се просна и да чакам, докато потъна в непробуден сън.

Заспах и аз. Когато се събудих, мама вече я нямаше в стаята. Сигурно беше отишла на утринната служба. А аз не се и опитах да се моля. Това не беше бунт, но подобно нещастие създава усещане за отсъствие, а не за нещо несъществуващо, невъзможно е някой да е тук и все пак той е тук: това е тайнството на вярата, ненарушима у онези, които са били осенени от божията благодат, вяра, способна да устои дори на убийството на едно малко момиченце, на това убийство, само от мисълта за което ми се искаше да вия протяжно като животно, което изтезават.

На сутринта, като се събудихме, всеки от нас се върна към мъката си и отново се затвори в нея. За да избягам от журналистите (показанията ми бяха отпечатани във вестниците), същия ден сутринта отидох на лов за гривяци: ловната ни къща в „Ла Шикан“ е накрай света. Освен това веднага щом убиецът бе поставен зад решетките и си призна всичко, тази история беше изместена от други. Главното беше да намеря сили в себе си да продължа своята собствена история, да реша в коя посока да тръгна. Мари ми писа, че щом събера сили, трябва да замина за Париж. „... Това, което твоят Барес обявява за зло — откъсването от корените, — е единственото лекарство, което може да те излекува след преживения от теб удар. Естествено където и да идеш, всичко, което ти се е случило, ще бъде винаги с теб, но може би ти имаш онази дарба, която толкова много те възхищава у другите — дарбата да съживяваш миналото, да го изравяш от пепелта. Знаеш ли какво казва за теб Симон с една малко досадна, но в крайна сметка трогателна увереност: «Един ден ще стане велик човек, ще видите!» Затова го обичам въпреки лошото у него, въпреки някои негови черти

на развратен селянин, въпреки че във вашия Малтаверн сте направили от него истинско чудовище. Той вярва в теб. Не те обича толкова, колкото си въобразяваш, дори в някои моменти те ненавижда, но вярва в теб. Когато другите вярват в нас, тази вяра ни сочи верния път. След Донзак ние със Симон на свой ред ти показваме пътя — не съществува друг истински път освен него.

Единственото препятствие по него е майка ти, но повярвай ми, няма да те убеждавам да не ѝ обръщаш никакво внимание. Ако имам угризения за нещо, като си мисля за нашата история, то е заради горката «госпожа», за която си бях изградила ужасяващо опростена представа от портрета, нарисован от вас двамата със Симон. Помниш ли, казвах ти по повод честите ѝ престои в Малтаверн, че «ти изневерява с имотите». А сега знам, че ти е изневерявала с Въшката — това е било любов, макар и да е нямало нито плътска, нито кръвна връзка.“

Да, сега вече разбирах: тя, възрастната жена, е изливала цялата си нежност върху малкото момиченце, нежност, ненужна никому на този свят освен на мъжа ѝ, който ѝ е бил физически противен, и на мен, но аз пък винаги съм ѝ бил непонятен, замесен от друго тесто, нищо, че съм нейна плът и кръв; самото ми присъствие задълбочаваше бедната на самотата, в която щеше да потъне бедната „госпожа“, ако не бяха имотите да я държат на повърхността и благочестивите занимания, които чертаят пътя на дните ѝ... Но съществувало е и онова момиченце, което аз ненавиждах, а то ме е обичало, което е обикнала и тя.

Да, не беше трудно да се заобиколи това препятствие. Мама одобряваше намерението ми да замина за Париж, но ме помоли да изчакам още една година. Признах, че и в Бордо мога да извърша предварителните проучвания по дисертацията си. Сякаш въпросът беше в дисертацията! Ставаше дума за живота ми (поне в това се стремях да убедя сам себе си). Трябваше да опитам и последния си шанс, да прережа корените си в тази земя там, където бях ранен право в сърцето, и да се опитам да се присадя отново, „да се прихвана“ на друга почва, както казват в нашия край; но не само заради идеята, която ми внушаваха не само Донзак, Симон и Мари, а може би и

деловите хора, чиито потомък съм: идеята да използвам този ужасен опит, да го използвам до последната троха. „Нищо не трябва да отиде на вятъра“ — повтаряха ни като деца, но тогава ставаше дума за някоя коричка хляб или парче свещ. А сега не трябва да отива на вятъра това, което бях изстрадал сам и бях накарал и другите да изстрадат заради мен, както и онова момиченце, хвърлено от убиеца в рекичката, която ще шуми в мен до последния ми час, както и майка ми, смазала всички, а сега смазана и самата тя. За в бъдеще трябваше да живея от този капитал. Всичко, което щеше да ми се случва отсега нататък, колкото и дълъг да е пътят ми, щеше да остане извън омагьосания кръг, описан около този период на живота ми.

Мама ми казваше: „Каквото и да правиш, от скръб не се умира. Хората не умират от скръб. Дори и да не могат да се утешат, не умират. Но аз ще умра, вече умирам. Почакай малко, не ме оставяй сама.“ Как да ѝ отговоря, че за мен не всичко е толкова просто, че съм на двадесет и две години и трябва да се опитам да оживея. Всеки ден ходех в „Ла Шикан“ и взимах със себе си по един том от съчиненията на Балзак, изданието на Шарпантие от 1839 г. на баща ми, в което има някои заглавия, които не са включени в събраните съчинения. Балзак не е любимият ми автор: много е тежък (има предвид стила му). Но той е авторът, който най-силно поражда у мен желанието да не умра. Ненавиждам онзи род амбициозни млади хора и тяхната кръвожадност, за които той пише; все пак те предизвикват у мен желание и аз да опитам щастието си, но по свой собствен начин, който отсега ми предстои да откроя.

Засега все още продължавам да се лутам в омагьосан кръг: все още това, което се случи, не се е превърнало изцяло в минало, та да го преоткрия, като го опиша, не се е превърнало в нещо преживяно — аз още живея с него. И мама е тук, и е жива — не мога да я оставя да умре сама, тъй като у нея все още е жив обожаемият образ на малкото момиченце, изнасилено с отворени очи. Тя ми казва: „Непрестанно, денем и нощем я виждам мъртва, но с разширени от ужас очи.“

Всеки ден ходеше при стария Серис, който не пиеше толкова, колкото тя се опасяваше, защото искал да постави нещата си в ред, „преди да се захване сериозно с пиене“.

— Можеш ли да си представиш — казваше мама, — на погребението, на което плачеха всички, старият Серис като че ли се е трогнал само от твоите сълзи. Той би могъл да те намрази, нищо, че не знае колко много страдаше малката заради теб. Е да, но не го направи. И знаеш ли какво ми предложи? Да направим фиктивна продажба на всичките му имоти, така че на практика да станеш негов наследник, наследник на малката...

— За нищо на света! — запротестирах аз.

— Естествено — каза мама — и въпрос дори не може да става за това. Сигурна бях, че ще откажеш и му отказах от името на двама ни, не се съмнявах, че ще одобриш решението ми. Тогава той ми предложи да направим действителна продажба, като той си запази правото да получава доходите от имота. Решавай.

— Но, мамо, ще направя онова, което поискаш.

— Каквото поискам ли? Вече нищо не искам. Самата мисъл да извлека някаква полза от тази смърт ме изпълва с отвращение. Имотът на Серис ще бъде поделен между няколкото негови племенници и по този начин ликвидиран. Точно това и искам: нищо да не остане от това, което е било нейно. Искане ми се всичко да изгори. Впрочем Нюма Серис смята, че ще стане точно така, всичко в края на краищата ще изгори.

— Но, мамичко, защо да изгори сега, след като не е изгоряло едно време? Откакто бият камбаната, вече няма пожари.

— Защото, ако слушаш Серис, забие ли отново камбаната, която известява, че има пожар, никой няма да се отзове на звъна ѝ — в чифлиците вече няма да има никой. Хората не искат вече да живеят като вълци в този забравен край и да се хранят с черен хляб и качамак. Серис казва, че американските учени вече нямат нужда от нашата смола, за да получават терпентин, а боровете ни все по-малко и по-малко ще са необходими за подпори в мините и за железопътни траверси. Тогава всичко ще изгори — повтори мама с нещо като отчаяно задоволство, — защото няма вече да има никой... И защо само дърветата да бъдат пощадени? И те ще умрат, ще изгорят живи. По-добре така, отколкото...

Ти мислеше, че обичам земята заради самата нея. А непрекъснато пред очите ми бяхте вие двамата с малката като господари на всичко, а аз бдя над вас и интересите ви и гледам как тя е

щастлива с теб. Когато настоятелят ми четеше морал и непрестанно ми повтаряше: „Няма да ги носите в гроба тия ваши чифлици!“, аз му казвах: „Но на смъртния си одър бих била щастлива да знам, че имотите ще са на децата, а аз им ги оставям във възможно най-добро състояние.“ Казвах му също така, че имотът, макар и понякога да става жертва на делби, е нещо дълговечно и се умножава с помощта на бракове и унаследявания — той съвсем не се интересува от смъртта. Сега знам, че това не е така. Но къде е истината, Ален?

Имах още само една възможност: да се оставя в божиите ръце и да чакам той да ми даде знак. Това ще бъде може би зов, който ще чуя само аз и който ще възвести, че е ударил моят час. Но това означаваше да пренебрегна всичко, което без мое и дори без нейно знание — ставаше в душата на майка ми; да, точно така, буквално „ставаше“, променяше се, за да се изрази най-неочаквано в решението, което тя взе: то ми върна свободата на действие.

В деня на Голямата задушница отидохме да сложим цветя на гроба на малката Серис. Силно ме изненада това, че мама не прочете молитвата „De profundis“, както имаше навик да прави, като ни заповядваше едновременно на нас с Лоран да коленичим на гроба на бедния татко. „От дъното на бездната извиках аз към теб, боже, боже...“ Дали молитвата е звучала така прочувствено в гласа на майка ми въпреки волята ѝ, или моята собствена мъка е придавала на гласа ѝ такова звучене? Нито един вик не се чу от бездната на този ден на Все светии — на ръба ѝ стоеше права мама, прилична на дъб с все още зелени листа, но вече ударен от гръм. Не коленичи, устните ѝ не помръднаха. На връщане ми каза:

— Току-що реших. Няма да се върна в Бордо. Ще чакам тук. В такъв случай ти можеш да заминеш за Париж, както се изрази онази личност, когато те доведе тук. „Той трябва да замине за Париж...“, повтаряше тя.

— Но, мамо... какво ще чакаш?

Тя повтори: „Ще чакам...“ Напомних ѝ, че господин настоятелят вече няма да е с нея, тъй като е решил да доживее остатъка от живота си в Бордо, но не начело на някоя енория, нещо, в което винаги се е надявал и вярвал, а като духовен наставник в някой женски манастир.

— Знам, а от заместника му не мога да очаквам кой знае какво.

Още не се бяхме запознали с него. Беше отказал да дойде вкъщи, преди да е посетил и най-бедния арендатор в енорията си. Рязко бил изразил твърдото си намерение пред настоятеля да не бъде като него „свещеникът на замъка“.

— Неволята ще го притисне — каза мама — и не след дълго ще протегне ръка за милостиня. А на арендаторите ще бъде необходим само когато трябва да освети някой нов свинарник. Впрочем господин настоятелят смята, че заместникът му има право — всички ние сме се заблуждавали и винаги ще се заблуждаваме.

Тя крачеше по пътя с твърда стъпка и отвърщаше на поздравите на хората, като строго отмерваше според общественото им положение как да кимне с глава и как да се усмихне. Въпреки това точно в този момент тя ми заприлича на мухите, на които един мой съученик късаше навремето крилцата и краката, изобразявайки по този начин разжалването на Драйфус. Така и с мама — всеки ден ѝ се налагаше да се прощава с някое от непоклатимите си убеждения. Всичко, което беше смятала за истинско, се беше оказало неистинско, а най-неистинско от всичко се бе оказало онова, което тя беше взела за откровение. Даже и в момента да нямаше съвсем ясно съзнание за всичко, тя мрачно и безчувствено гледаше на него като на нещо очевидно, подобно на всяка жена, сразена от загубата на детето, което е обичала повече от всичко на света: и всичко да ѝ вземеха сега, тя нямаше да почувствува нищо.

— Когато сме загубили всичко — казах ѝ аз, — когато се чувствуваме изоставени, настъпва неизбежният час за всеки от нас и ние обръщаме очи към небето: „Боже мой! Боже мой! Защо ме изостави!“^[5] Това е часът на окончателното поражение, вплътено в кръста, който е негов символ — непоносим, неприемлив за всеки млад или в разцвета на силите си човек — и така до деня, когато се окаже, че очертанията на кръста най-добре подхождат на тялото ни...

Мама ме прекъсна:

— И на сърцето ни...

Изненадах се да чуя тези думи от нея. Значи, знаеше, че именно сърцето ни винаги разпъват на кръст? Може би, без аз да забележа, мама е живеела единствено със сърцето си? По всяка вероятност нежността, с която се е отнасяла към Жанет, се е проявявала и по-рано

към някой друг? Направих опит да си спомня. Всичко, което успях да се сетя, беше как след смъртта на баща ми, в старата ни къща, в която не стъпваше никой, веднъж-два пъти годишно идваше Сара М... една приятелка на майка ми от девическия пансион, като че ли ирландка или англичанка... с нея имаше винаги едно момиченце, нейна „възпитаница“, както ни беше казала мама. Идваха отдалеч, като морски птици, подгонени към брега от буря по време на равноденствие. Произходът на това малко момиченце на име Андре беше свързан с една от онези тайни, за които мама казваше: „Това не е за вас.“ Какво ли пък беше за нас, но аз попивах всичко и нищо няма никога да изчезне.

Последният ариергарден бой, който мама поведе с мен, беше, за да ме убеди да ида на квартира в Париж заедно с други студенти католици; обаче аз ѝ дадох да разбере, че съм на двадесет и две години и ми е минало времето за това — не само че не се страхувах, задето не познавам никого в Париж, но даже това ще ме направи още по-упорит: исках да започна отначало, да се опитам да се включа в непрестанното завладяване на Париж от млади провинциалисти, без нито едно препоръчително писмо в джоба си.

— Но как смяташ да живееш?

— В общи линии като един прилежен студент, който внимава да не изпусне нито една възможност за преуспяване. На първо място сред щастливите случаи поставям срещите с хора.

Мама попита:

— За добро или за зло?

— Работата никога не е така проста. Мисля, че всички срещи, даже и най-лошите, са предопределени.

— Какво знаеш ти за това, хлапак такъв?

Какво знаех наистина? Сам придавах някакъв смисъл на своята история, нагласявах я както си искам, сам приписвах човешка умисъл в действията на Всевишния и сам оставах доволен от това, което съм измислил.

Мама беше престанала да ме слуша. Попита ме каква сума ще трябва да ми изплаща всеки месец и дори не можеше да си представи, че няма какво да се бърка в тези неща, защото нямам нужда от

посредник, за да се разпореждам със състоянието си. Тя докрай щеше да следи какво харча и всеки неделен следобед щеше да прекарва над счетоводните книги.

---

[1] Стих от стихотворението на Шарл Бодлер „Фаровете“. — Б.пр. ↑

[2] Пол Бурже (1852–1935) — френски писател, есеист и романист. — Б.пр. ↑

[3] Шарл Бовари — герой от романа на Гюстав Флобер „Мадам Бовари“ (1857). — Б.пр. ↑

[4] Християнка, хвърлена на дивите зверове в Лион през 177 г. — Б.пр. ↑

[5] Според евангелието на Матей последните думи на разпнатия Исус Христос. — Б.пр. ↑

ГЛАВА XIII

Времето през ноември бе лъчезарно. Мама беше решила твърдо: ще дойде с мен до Бордо, ще ми помогне да си приготвя багажа и ще се върне в Малтаверн сама; но аз повтарях, че нищо не искам да решавам предварително и че ако сметна за необходимо, ще остана при нея, макар и добре да разбирах, че не мога да ѝ бъда от голяма полза. Тя не се противопостави на това, макар и от приличие.

Два дена преди определения ден за тръгване тя ме помоли да ида заедно с нея до мелницата на господин Лапер. Признах ѝ, че на мен ми се иска отново да мина по този път, но не мога да събера сили да го направя.

— Двамата ще можем — каза ми тя.

Беше с шапката и черните ръкавици, които носеше в града, и с разтворен слънчобран. Не беше в траур, защото нямаше как да носи траур за Жанет, която не ѝ е роднина, но в облеклото ѝ не можеше да се открие и най-малката небрежност, както е допустимо през ваканцията — сякаш мъртвото момиченце непрекъснато беше пред очите ѝ и я караше да съблюдава един неизменен церемониал.

Мама, която иначе рядко ходи пеш, пристъпваше почти величествено по пясъчния път, покрит с мек килим от борови иглички. Когато наближихме мелницата, тя ме хвана за ръка, нещо, което не прави почти никога.

— Ето тук я видях — казах аз. — Отначало я помислих за момче.

Тя спря. Дълго гледа неподвижната повърхност на езерцето, несмушавана от вятъра. Поиска да я заведе при папратите, на онова място, където съм седял тогава.

— Струва ми се, че беше тук. Да, тук беше.

Замръзна на място, с лице към сънната вода, и тя, която никога преди това не беше плакала пред нас, още веднъж избърса очи с ръката си, облечена в ръкавица. Каза: „Дай ми твоята носна кърпичка.“

— Да си вървим, мамо, да си вървим по най-краткия път.

Тя не отговори, излезе от горичката и се запъти към езерцето. Не, не беше възможно да иска да направи такова нещо. Хванах я за ръка, но тя се отскубна. Колко дълги бяха онези минути, докато гледах отражението на майка си, изкривено от водата, с шапка и ръкавици, като на гражданка, с разтворен чадър! „Да си вървим“ — каза най-сетне тя.

Тръгнахме по пясъчния път — навярно последният път на този свят за малката Серис. Трябваше да обясня на мама откъде съм гледал как клетата Червена шапчица ту си върви кротко, ту подтичва и се заиграва.

— Ах — прошепна тя, — ето пътеката, по която е побягнала, когато те е видяла...

— Да, ето тук свърна в гората.

Мама ме разпитваше с очи, вперени в земята, сякаш търсеше да открие следа от дивеч. „Сигурен ли си, че точно тук свърна в гората?“ Но мама не навлезе в гората. Стоеше неподвижно изправена сред папратите, с лице към боровете, които бяха видели всичко... Направих опит да я хвана за ръката, но тя се отдръпна и без да обръща глава, каза:

— Всичко е заради това, че тя се е страхувала от теб. Ако си бил просто безразличен към нея, което би било естественото за момче на твоята възраст по отношение на едно дете, на нея и през ум нямаше да ѝ мине да бяга, нямаше да се случи нищо и тя щеше да е жива. Сигурно е знаела, че я мразиш, щом ужасът ѝ е бил толкова голям.

— Не, мамо, не! Тя е знаела само — и то от кого друго освен от теб, — че не искам този брак, замислен от користни съображения...

— Не беше от користни съображения. Ти ми приписваше такива съображения.

— Никога не си казвала нищо, което да ме наведе на мисълта, че може да е иначе...

— Ти толкова я мразеше, че даже не смеех да произнеса името ѝ пред теб. Само да бях отворила уста, и ти щеше да ме накараш да млъкна, а след това щеше да излезеш, затръшвайки вратата зад себе си. Тя знаеше, че я наричаш с онзи отвратителен прякор. Ето какво я уби. Много преди това ти ѝ беше нанесъл смъртоносния удар.

— Твърде несправедлива си, мамо.

Посегнах да я хвана за ръката, но тя ме отблъсна почти грубо и продължи напред сама, а аз я догонвах по петите, повтаряйки: „Твърде несправедлива си, твърде несправедлива си.“ Тогава тя се извърна леко и каза предизвикателно:

— Да, ти и само ти...

— Мамо, нима не разбираш, че ако аз съм отговорен за това нещастие, тогава си отговорна най-вече и ти — ти направи всичко възможно, за да ми станат омразни твоите планове. Преди винаги решавахме вместо мен, но в края на краищата аз съм на двадесет и две години, животът беше пред мен, а ти искаше да разполагаш с него както намериш за добре — и няма смисъл да отричаш, цялата работа е била точно заради имотите на Серис. Никога, нито за миг не можех да си помисля, че изпитваш нежност към онова дете...

— Защото се боях да не би да те раздразня още повече, ако разбереш, че я обичам...

— Повече от мен, така ли?

Тя не отговори. Изкачваше се по стълбите към входа на Малтаверн, като се спираше на всяко стъпало. В преддверието пак ме отблъсна:

— Трябва да остана сама. Вече нямам нужда от никого. Искам хубаво да ме разбереш: от никого.

Чух как се затваря вратата на стаята ѝ. Приблжих се до камината. Задуха вятър и ми се стори, че разлюлените клони на дърветата ми дават знаци през стъклата на прозорците. Протяжният и смътен стон на вятъра се сливаше с немия вик дълбоко в мен, с кроткия и отчаян ропот срещу Бог.

Не запалих лампата. Какво решение да взема? Малко е да се каже, че сега майка ми няма повече нужда от мен: самото ми присъствие ѝ е непоносимо. Въпреки всичко трябва да се грижа за нея, да бъда около нея, ако ме повика. Враждебността ѝ към мен все някак ще се смекчи и най-накрая ще трябва да потърси помощта ми, защото няма друг освен мен. Да, но ако тя поиска да остана тук, какво ще стане с мен? Ще трябва ли да прекараме двамата, заедно цялата зима в Малтаверн, или ще остана сам на улица Шеврюс под грижите на Луи Ларп?

Мислите ми следваха една след друга без каквато и да е логическа връзка. Не знам колко време съм седял така без лампа до огъня. В това време мракът беше започнал да се сгъстява и вече различавах само белезникавите петна по ръцете си, отпуснати на коленете. Изведнъж чух тежките бавни стъпки на майка ми по стълбището. Още не беше дошло време за вечеря. Значи, идваше при мен. Влезе. Не станах от креслото. Тя прокара ръка по косата ми и отметна назад перчема ми, както ме целуваше вечер, когато бях дете. Но този ден не последва целувка. Въпреки това тя ми заговори с престошена нежност в гласа, която не ѝ отиваше:

— Да забравим какво си казахме, бедното ми дете. Бяхме несправедливи един към друг. Спомням си, че някога ми беше мъчно, когато твърдеше, че не общуваме помежду си, че никога не сме си говорили истински, така както си говорят в пиесите и романите. Какво пък, на връщане от мелницата наваксахме пропуснатото.

— Да, казахме си неща, които не искахме да казваме.

— Забрави какво сме си говорили, поне това, което излезе от моята уста. Просто си търсех някого, на когото да излея мъката си, виновния, върху когото да стоваря вината. А пък и ти... Обвинявахме се взаимно...

— Да — казах аз мрачно, — като двама съучастници в съда, които си прехвърлят вината един другиму.

Тя каза: „Млъкни!“ Не виждах лицето ѝ, но я чувах как плаче. Станах, прегърнах я и ѝ поисках прошка.

— За нищо не сме виновни, мамо: най-лошото, до което можеше да се стигне, беше просто едно недоразумение и то щеше много бързо да се разсее: нямах търпение да разбера кое е момичето от воденицата и още вечерта щях да науча кое е то, ако не беше телеграмата от Симон...

— Това не би променило нищо. Всичко е било вече свършено.

— Да, мамо, и нито ти, нито аз имаме нещо общо с това невероятно съвпадение. Такива престъпления стават винаги благодарение на някаква случайност. Винаги би могло да се каже: „Ако момиченцето беше минало по друг път...“

Тя прошепна: „Сега всичко е свършено. Станало е вече, случило се е.“

Замълчахме. Срещу мен в креслото виждах само неясните очертания на някаква тъмна маса.

— Слушай какво, Ален, да не си играем повече на приказки и да си изясним всичко. Ти трябва да заминеш, и дума не може да става за друго. Така е по-добре и за двама ни. Ще ми пишеш често: хората не се карат с писма. Ще ми разказваш за живота си или всъщност за онази част от него, за която ще можеш да ми разказваш. Аз ще се занимавам с твоите работи; ако се разболея, само една телеграма и дионът ще те чака в Бордо и още същата вечер ще бъдеш тук.

— Да, отдалеч ще можеш да ме понасяш, отново ще свикнеш с мен...

И този път не започна да спори. Но дали ме беше чула и разбрала? Попита:

— Твърдо ли си решил да заминеш вдругиден? Във всеки случай ще трябва да останеш един ден в Бордо...

— Не, мамо. Книгите, които искам да взема със себе си, са тук. Колата ще ме закара направо до влака за Париж. Той заминава в единадесет часа и четири минути.

— Но почти всичките ти дрехи са на улица Шеврюс...

— Тук имам всичко необходимо за студента, който имам намерение да стана, а никой няма да покани един студент на гости, защото той няма да познава никого.

— Все някога ще завържеш някакви връзки...

— Може би... Но ако трябва да се появя в обществото, това ще стане едва след като видя как се обличат хората в Париж. Нали си спомняш как се разкайва горкият Люсиен дьо Рюбампре, задето се е показал в Париж със същите дрехи, като в Ангулем.

Тя ме попита шепнешком, сякаш не очакваше да ѝ отговоря: Кой е Люсиен дьо Рюбампре?

— Но, мамо, моля ти се! Не може да не си чела „Изгубени илюзии“. Аз лично ти дадох да прочетеш тази книга.

— О, нали знаеш, че не съм като теб — нищо не остава в главата ми от това, което чета, всичко минава ей така...

Тя се наведе да разрови жарта както винаги с лакти, опрени на коленете, и ненадейно каза:

— Трябва да изпратим телеграма на онази личност да те чака на гарата, за да те качи на влака.

— Не, мамо, вече нямам нужда от който и да било да ме качва на влака. Освен това мразя гарите почти толкова, колкото и гробищата. Моят нов живот ще започне вдругиден, в единадесет часа и четири минути. Тогава ще се родя за втори път.

Жената на Прюдан съобщи, че масата е сложена.

— Като си помисля само — каза мама, ставайки, — че бих си хапнала с удоволствие, че съм гладна...

Седяхме един срещу друг, а висящата лампа над нас пушеше, миришеше на газ. Изведнъж ме обзе радост при мисълта за предстоящото заминаване за един нов свят, за един нов живот.

Не, това не беше радост, а по-скоро нещо като нетърпението, което се изпитва в безкрайно дълъг задушен тунел: трябва на всяка цена да излезеш от него колкото се може по-скоро, да избягаш завинаги, без да се обръщаш назад, отнасяйки всичките си съкровища вътре в себе си.

Майка ми се привдигна тежко от мястото си и всеки се настани отново в креслото си. Тя сложи една цепеница в огъня и както обикновено придърпа полата си нагоре, за да си понагрее краката на огъня. Изведнъж, без да поглежда към мен, каза:

— Колкото повече мисля, толкова повече се убеждавам, че би било редно да предупредиш онази личност за заминаването си и да ѝ съобщиш кога тръгва влакът ти.

— Признай си, мамичко, нима не е странно, че тази вечер именно ти...

Замълчах навреме, изплашен да не би да увеличи с нещо мъката ѝ.

— Да — каза тя, — имах лошо мнение за нея. За мен тя беше жената, която заплашваше да провали щастието на моето малко момиченце. Нима съм могла да си представя в заслепението си, че преди да погубят щастието ѝ, ще погубят самата нея, бедното ми малко момиченце, и то по такъв начин. Сега всичко ми се струва другояче, и хората, и светът... Или по-точно виждам ги такива, каквито са, нито по-добри, нито по-лоши. О, няма да ми е трудно да изпълнявам

божията заповед: „Не съди...“ Не, вече не ще съдя никого. А между другото познавам по-добре онази личност, отколкото си мислиш. Никога не съм ти разказвала подробно какво си говорихме с нея, докато ти спеше като труп, след като даде показанията си в полицията. Повярвай ми, тя не разиграваше театър. Искаше само едно — да не те изпускам от поглед. Според нея ти страдаш от същата болест, която тя е наблюдавала отблизо у онзи отец Х..., който е изиграл толкова важна роля в живота ѝ. Разбрах какво е представлявала тя за теб и какво все още би могла да бъде. Пък и какво ме засяга вече тя ли ще бъде или някоя друга. Тя би могла да ме замести, ще те пази и закриля, без да иска нищо в замяна. Някога ми беше казал, че е страдала повече, отколкото което и да е момиче на нейните години. Сега знам за какво става дума: тогава тя е пристъпила чертата, зад която вече няма нищо; а аз, колкото и да съм стара, живеях със своите надежди и ненавиждах всичко, което ги заплашва. Но сега... Защо пък не тя най-сетне? Аз може би ще изкарам още малко, но няма да е за дълго. Ще останеш сам. Така че защо не тя?

— Не, мамо, не започвай пак, хайде да не започваме пак. Трябва и ще се измъкна от своя живот тук, който приличаше на смърт. Ако не издържа и умра, какво пък, колкото по-бързо, толкова по-добре. Но няма! Ще живея! Ще живея!

— Неблагодарник си, винаги си бил неблагодарник. Онази личност вече знае, че е така, както съм го знаела винаги и аз.

— Докато съм жив, няма да забравя никога това, което можеше да ми даде и което ми даде само тя. Но разбери ме, мамо, и аз съм престъпил онази линия, зад която и дума не може да става за щастие; важното е да подчиниш живота на себе си. Изглежда, че съм престъпил тази линия на двадесет и две годишна възраст, а ти — на шестдесет.

Точно така говорех на майка си вечерта, преди да замина за Париж. Но сега всичко е записано. Влагам и от себе си, откакто започнах да водя тези записки, но без таен умисъл — просто защото винаги съм бил най-добрият по преразказ, — продължих да пиша с привичното старание на прилежен ученик. Сега настана часът, когато трябва да погледна изкушението право в очите — и то без да умра от срам, — на което ще мога да се поддам само след като мама си отиде:

крайният резултат от тези страдания ще бъде една малка подшита книжка от три франка. Новият човек, който се роди в мен, ще прояви силата и мъжеството си, като се осмели да използва собствената си съдба за преуспяване в живота — ще превърне съдбата си в съдържанието на една подшита книжка от три франка.

Нищо не е останало в паметта ми от това, което си казахме още с мама по време на този разговор след вечеря, преди да се заизкачваме мълчешком всеки към стаята си (в ръка с еднакви старовремски газени лампи, понеже от първия етаж не може да се изгаси електричеството); трябва да съм мислел за нещо друго; цялото ми внимание беше погълнато от нещо очевидно, неоформено дотогава ясно в съзнанието ми: разбрах, че отричането и от майка ми, и от Мари е продиктувано от една и съща необходимост, а не от това, че по природа съм себичен, жесток и коравосърдечен към другите. Това, което най-после взе връх у мен и на което бях готов да се подчиня с хладна решимост, беше желанието ми да остана жив — задължително условие за това беше двойното ми отричане.

Методично обмислях тези неща през късната есенна нощ, сгушен в ледените завивки, под които дълго не успях да се стопля, в своята стая, насред полето. Старовремската лампа още гореше, но извън тясното пространство, което тя осветяваше, стаята беше потънала в тъмнина — лесно можеха да се появят призраци — живи и мъртви. Питях се дали пълната безличност на една хотелска стая ще може да ги прогони. Не, не се страхувах от тях, но разбрах: ще мога да започна нов, непознат живот само при условие, че ги накарам да заспят в мен и да не ме отклоняват от битката, която бях решил да водя.

Нямаше да остана сам, знаех, че е така. Знаех, че някой ще се влюби в мен. Но предварително бях решил да не прехвърлям своето бреме върху никого. Достатъчно си бях изцапал ръцете и не исках да влизам в нови грехове. Не знам какво бог нарича грях срещу духа, който според него е непростим, но знам и винаги съм знаел какво е грях срещу плътта. Удушена и изнасилена, малката Серис е само отвратителният и безмерно увеличен образ на духовното престъпление, което безнаказано извършват толкова много човешки същества, убедени, че не са — а може би наистина не са — виновни за

него. Но аз, Господи, каквото и да направя, съм отговорен пред Теб. Ще положа всички усилия отново да придобия предишната си чистота, защото не мога да се лиша от Теб — о, да, така е! Знаеш, че дори и да бях роден в друга среда, пак бих могъл да се лиша от всичко друго, само не и от Теб.

Такава бе моята молитва през онази предпоследна нощ в Малтаверн: мислите ми блуждаеха между изминалите и бъдните времена, между преживените страдания и тези, които ми предстоеше да преживея с новите срещи, поражения, недоразумения, болести и непредвидими събития. Винаги мислех само за собствената си история, сякаш историята на Франция няма нищо общо с мен.

Продължавам да пиша в същата тетрадка в една тъй тиха стая като тази в Малтаверн. Прозорецът гледа към тясната градинка на хотел „Есперанс“ на улица Вожирар — точно срещу семинарията на кармелитите. Тътенът на Париж е приглушен от шумоленето на боровете, които вятърът люлее по време на равноденствие; спокоен съм, не страдам. Вчера, в неделя сутрин, продавах вестника на Сание „Ла Демокраси“^[1] на изхода на църквата „Сен Сюлпис“ след неделната служба. Още на другия ден след пристигането си отидох на булевард Распай да се запиша. За началото ми дадоха тази задача, без да обръщат внимание на дипломата ми по литература, с която май за първи път в живота си се похвалих. Без съмнение те правилно ме подложиха на това изпитание — то се оказа решаващо: повече няма да ми видят очите. Преди пет или шест години бих се съгласил да върша това — днес е много късно. И така, засега няма какво друго да правя, освен да обикалям библиотеките, да се запиша във Факултета, да ходя на лекции — да се превърна в един измежду многото студенти, като крия всичко, което нося в себе си, макар че моето бреме е не по-тежко от това на останалите. Но за тази история отговорността нося аз, не друг, само аз съм способен да следя да не се изгуби нищо от нея — от едно юношество, различно от всички останали, но заедно с това — обезпечено, онеправдано като ничие друго — и най-главното — самотно; а и колкото и малко действащи лица има тази драма, нима има момче с такава майка, което пази в сърцето си едно осквернено и удушено момиченце?

Последните страници от тази тетрадка трябва да дадат ясен отговор на един привидно съвсем прост въпрос, който избягвам, откакто съм пристигнал в Париж. Андре Донзак живее срещу моя хотел, в семинарията на кармелитите, и си мисли, че все още съм в Бордо. Защо не съм му се обадил? Отначало се надявах да го срещна случайно, нещо, което ми се струваше неизбежно — сякаш улица Вожирар е улица Шеврюс! Откровено казано, страх ме е от тази среща. Защо? Та нали знам, че трябва да се видя с него. Имам нужда от някой, който да ми помогне да опозная Сорбоната — не някой забързан и равнодушен екскурзовод, а приятел като Донзак, който ме познава като човек и ще ме покровителствува, докогато трябва — не само в Сорбоната и библиотеките, а и из музеите. Живея на две крачки от Люксембургския музей, от зала „Кайбот“^[2], където Андре ходи почти всекидневно; той ме накара да се закълна, че няма да стъпя там без него; иска да бъде с мен, когато видя за първи път „Балконът“ на Мане. Ще почакам, не бързам, парижките улици са по-интересни от всякакви музеи.

Честно казано, има и една по-спешна причина да измъкна Донзак от бърлогата му: нямам търпение да си получа обратно тетрадките, които са у него. Ах, това е най-главното! Ами ако онази стара семинария изгори или Донзак скоропостижно... Дневникът на един юноша. Каква лудост е да залагам целия си живот на тази карта! Но правя точно това. Слава богу, че на този свят никой освен мен не знае за това и няма как да ми се подиграе.

Освен всичко сега ще трябва да запълня с нещо четирите страници на писмото, което всяка седмица изпращам на мама. Едва ли ще е от голяма полза за нея да ѝ описвам душевните си преживявания, както се изразява тя, така че ще се наложи „да разкажа нещо“. Досега съм ѝ разказвал само за хотела, за храната и обслужването. В двете къси писма, в които ми отговори, става въпрос за здравето ѝ и за продажбата на един горски участък.

Но да задълбаем още повече. Поне засега Донзак все още е част от почвата, от пясъците, от които неотдавна се измъкнах, за да не умра. Боя се да не би, като се видим, отново той само с присъствието си да разруши очарованието на Париж. Как да опиша това зашеметяващо

очарование, от което съм опиянен? Къпя се в поток от хора, оставям се да ме носи, плувам по повърхността на тротоарите или се гмуркам в кръчмите под нивото на улицата като например „Таверн дю Пантеон“ на ъгъла на булевард Сен Мишел и улица Суфло. В Бордо бях младият Гажак, който се боеше от другите; но в Париж съм никой, толкова неизвестен, колкото може да бъде един безименен човек, който няма дори лице — наистина тук ловците на лица са в изобилие, но не ме е страх от тях, защото при този вид лов дивечът и ловецът трябва да са съучастници, а аз съм сигурен, че никога няма да стана съучастник.

Нощем вървя, докъдето ме заведат краката. Ах, сега знам защо толкова години скитам по горите на Малтаверн ту за да търся „големия бор“, ту за да ида у „стария от Ласю“.

Първите вечери не преминавах на другия бряг на Сена. Облакътях се по парапетите на мостовете — обичам тези парапети, по които са се облакътявали Бодлер и Морис дьо Герен^[3], а и колко още измислени литературни герои! Рецитирах на глас „Пияният кораб“^[4] (чак през тази година прочетох Рембо) и Виктор Юго, чийто дух витае във всеки камък. После една вечер пресяхох Сена и сега правех това почти всяка вечер. Близо до вратите на Лувъра, до самата стена на двореца, има каменни пейки, на които нощем не сяда никой. Там спирам да си поема дъх, любувайки се на този знаменит неизменен декор. Но сега, през 1907 година, Стефан Пишон^[5], Бриан^[6], Барту^[7] (наистина също така и Клемансо^[8], Пикар^[9] приличат на лилипути, които се щурат сред декори, достойни за Шекспир. По улица Риволи стигам до площад Конкорд. И там сцената е празна като през антракт: през 1907 година няма никакви събития. Но на двадесет и две години съм — ще видя всичко, което ще се случи занапред! Винаги страшно много съм обичал историята, без да го знам. Париж ме накара да осъзная това. Като се вглеждам в двата двореца, построени по проект на Габриел^[10], както и в статуите, олицетворяващи главните френски градове — Страсбург, покрит с венци и траурни знамена^[11], си мисля за това, което зрее в тази Лилипутия от 1907 година, и за това какво ли ще ми бъде съдено да видя...

Когато отмалея съвсем, спирам за малко във „Вебер“, единственото голямо кафене извън кафенетата в Латинския квартал, в което се осмелявам да влизам. И помен не е останал от срамния страх

да не харча прекалено много, от който бях обзет в Бордо. Поръчвам си дузина стриди и половин бутилка „Мум“. Не знам нито какъв вид имам в този момент, нито на какво приличам, нито с кого ме бъркат. Но честно казано, щях ли да идвам пак във „Вебер“, ако не бяха онези две жени, които забелязах още първата вечер и които срещам там всеки път? По-възрастната идва първа. Посивелите ѝ коси са подстригани като на Жана д'Арк. Да, има вид на възрастна Жана д'Арк. Донсят ѝ студени закуски и халба бира. Пуши и не изпуска от очи входната врата. Другата идва малко преди полунощ, капнала и гладна: интересно, къде ли работи? И тя прилича на Жана д'Арк, но е руса и на години е колкото Жана д'Арк. Когато се видяхме за втори път, тя погледна към мен, позна ме. Старата я следеше с поглед в огледалото.

На връщане взимам градския омнибус, който е с гумени колела. По цвета на фенерите познавам кой е за улица Вожирар.

Понякога времето е толкова лошо, че не мога да ида по-далеч от кафенетата по булевард Сен Мишел. Единственото кафене, в което не влизам, е „Арку“ — заради жалките досадни проститутки с проядени лица. В такива вечери отново ме обзема най-силната ми натрапчива мисъл. Тайната на злото, а според мен то е само едно от проявленията на духа — сега пулсира пред погледа ми. Струва ми се, че звярът, който се нахвърли на малката Серис в гората, близо до мелницата на господин Лапер, тук броди навсякъде. Но тук всяко чудовище е преследвано от други такива чудовища като него и то се лута ли, лута, захвърлило маската си, с безумен поглед в очите и гадна уста, която трябва да крие от всички.

Още не съм посмял да ида чак до Монпарнас. Латинският квартал и неговата фауна са ми вече добре познати, тук съм си изградил определени навици — но от Монмартр ме е страх. Много съм слушал за него в „Таверн дьо Пантеон“, където винаги е претъпкано и можеш да завържеш разговор с някой непознат. На драго сърце отговарям на всеки — аз съм никой.

После, към два часа, си лягам и потъвам в дълбок сън — в Малтаверн никога не съм могъл да спя така дълбоко, петлите ме будеха още в зори. Изплувам на повърхността, когато тези, които ходят на работа, вече от няколко часа се трудят. Късно е вече за утринната

служба освен в неделя. В дванадесет часа обядвам заедно с другите студенти, които живеят в хотела: това е единственото време през деня, когато разговарям със себеподобни, които знаят фамилното и малкото ми име и от кой край съм дошъл в Париж. Едни ненавиждат Морас^[12], други го боготворят — но те самите са ми толкова безразлични, че просто не ги забелязвам.

После отново скитам из града, но следобед спирам на всяка църква, въпреки че дневният ми маршрут е същият като нощния: искам ти сметка, о господи, за това, което са видели очите ми през нощта. Винаги започвам със „Сен Сюлпис“, до която стигам по тясната уличка Феру. Там е живял баща ми като студент през последната година на Империята. И вътре в църквата маршрутът ми е също така неизменен: веднага вдясно от входа се спирам пред стенописа на Дьолакроа^[13]. Чувствавам се едновременно и Яков, и ангела; това съм аз, вкопчен в смъртоносна хватка със самия себе си; изглеждам разсеян, но не, аз съм твърд и упорит и искам да получа отговора, докато стоя пред централния олтар, пред „Мадоната“ на Пигал^[14], която Донзак не може да търпи, но аз я харесвам. Стоя там, докато мога, и след това излизам на улица Сервандони. Стигам до крайбрежната улица, вървя край Сена и се изкачвам до „Нотр-Дам“. Гмурвам се в нея, както в „Сент Андре“ в Бордо — но човешката история, която бушува тук, засланы бога.

Понякога се събуждам преди съмване. Закъснял фойтон трополи по дървените павета. В такъв момент ми се струва, че нищо вече не може да ми се случи на този свят, всичко е изпито до последната капка, изядено е до троха, а онази нощ на балкона в Малтаверн заедно с влюбената в мен Мари е всичко, което ми се полага. Аз съм като просяк, комуто вече са дали милостиня и той няма на какво повече да се надява от никого — даже и на нещастие, защото, ако става въпрос за нещастие, аз получих полагаемото ми се в деня, когато онова малко момиченце тичаше пред мен по пътя за мелницата на господин Лапер, а една суха клонка изпращя под краката ми и то се обърна.

Все пак случи ми се нещо, но то е толкова незначително, че не знам дали да пиша за него. Снощи във „Вебер“ старата Жана д'Арк не дойде: сигурно е болна; не очаквах, че младата ще дойде. Въпреки това наблюдавах входа. Тя влезе в обичайния час, седна, дълго проучва

менюто, сякаш не знаеше, че ще си поръча студени закуски, после вдигна очи, погледна ме и се усмихна.

---

[1] „Ла Демокраси“ — вестник, основан през 1910 г. на мястото на забранения „Льо Сийон“. — Б.пр. ↑

[2] Гюстав Кайбот (1848–1894) френски художник. Събрал голяма колекция от картини на импресионистите. — Б.пр. ↑

[3] Морис дьо Герен (1810–1839) френски поет-романтик. — Б.пр. ↑

[4] „Пияният кораб“ — стихотворение от френския поет Артюр Рембо (1854–1891). — Б.пр. ↑

[5] Стефан Пишон (1857–1933) — виден деец на Радикалната партия: многократно заемал поста министър на външните работи. — Б.пр. ↑

[6] Дристид Бриан (1862–1932) — френски държавен деец, дипломат, единадесет пъти министър-председател. — Б.пр. ↑

[7] Луи Барту (1862–1942) — френски държавен деец; през 1913 г. е министър-председател. — Б. пр. ↑

[8] Жорж Клемансо (1841–1929) — френски държавен деец и публицист; няколко пъти министър-председател; един от вдъхновителите на Версайския договор. — Б.пр. ↑

[9] Жорж Пикар (1854–1914) — френски военачалник, от 1906 до 1909 г. министър на войната в правителството на Клемансо. По време на аферата Драйфус разкрива, че истинският виновник е Естерхази, заявява за това публично и през 1898 г. е уволнен от армията. — Б.пр. ↑

[10] Жак-Анж Габриел (1709–1782) — френски архитект, по чиито проекти са построени две големи обществени сгради на площад Конкорд в Париж. — Б.пр. ↑

[11] На площад Конкорд в Париж се намират осем статуи, символизиращи най-големите френски градове освен Париж: Брест, Лил, Руан, Лион, Марсилия. Бордо, Нант и Страсбург. До 1918 г., когато Страсбург бил освободен, статуята му била покрита с черни знамена. — Б.пр. ↑

[12] Шарл Морас (1868–1952) — френски писател и политик. Отличава се с крайно десните си и шовинистични възгледи. — Б.пр. ↑

[13] Йожен Дьолакроа (1798–1863) — френски художник, романтик. На стенописите на Дьолакроа в църквата „Сен Сюлпис“ е

изобразен библейският епизод на борбата на Яков с бога. — Б.пр. ↑

[\[14\]](#) Жан-Батист Пигал (1714–1785) — френски скулптор. — Б.пр. ↑

Издание:

Автор: Франсоа Мориак

Заглавие: Родителка; Пустинята на любовта; Фарисейката;
Юноша от едно време

Преводач: Данаил Данаилов; Мария Коева; Изабела Георгиева;
Стефан Тафров

Издание: първо

Издател: Народна култура

Град на издателя: София

Година на издаване: 1985

Тип: романи

Националност: френска

Печатница: ДП „Г. Димитров“ — гр. София

Излязла от печат: ноември 1985

Редактор: Албена Стамболова

Художествен редактор: Стефан Десподов

Технически редактор: Ставри Захариев

Рецензент: Бояна Петрова

Художник: Веселин Павлов

Коректор: Радослава Маринович; Грета Петрова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/7422>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.